

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیهما السلام

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

مناقب الفاضل

تألیف

علامہ ذوالفقار احمد علی کرمانشاهی

۱۱۵۴ - ۱۲۱۶ھ

جلد دوم

تیسرا نمبر

پرنٹنگ ہاؤس الرشد والرحیمہ السیاسیہ، لاہور

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقامع الفضل

نویسنده:

محمدباقر بن محمداکمل (وحید بهبهانی)

ناشر چاپی:

علامه بهبهانی

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۸۶	مقامع‌الفضل جلد ۲
۸۶	مشخصات کتاب
۸۶	[سؤال و جواب]
۸۶	اشاره
۸۶	سؤال ثسو [۵۶۶]
۸۶	اشاره
۸۶	جواب
۸۶	سؤال ثسز [۵۶۷]
۸۶	اشاره
۸۷	جواب
۸۷	سؤال ثسح [۵۶۸]
۸۷	اشاره
۸۷	جواب
۸۷	سؤال ثسط [۵۶۹]
۸۷	اشاره
۸۷	جواب
۱۲۳	سؤال ثع [۵۷۰]
۱۲۴	اشاره
۱۲۴	جواب
۱۲۶	سؤال ثعا [۵۷۱]
۱۲۷	اشاره
۱۲۷	جواب:

- سؤال ثعب [۵۷۲]: ۱۲۷
- اشاره ۱۲۷
- جواب: ۱۲۷
- سؤال ثعب [۵۷۳]: ۱۲۷
- اشاره ۱۲۷
- جواب: ۱۲۸
- سؤال ثعد [۵۷۴]: ۱۳۴
- اشاره ۱۳۵
- جواب: ۱۳۵
- سؤال ثعه [۵۷۵]: ۱۳۵
- اشاره ۱۳۵
- جواب: ۱۳۵
- سؤال ثعو [۵۷۶]: ۱۳۵
- اشاره ۱۳۵
- جواب: ۱۳۶
- سؤال ثعز [۵۷۷]: ۱۳۶
- اشاره ۱۳۶
- جواب: ۱۳۶
- سؤال ثعب [۵۷۸]: ۱۳۶
- اشاره ۱۳۶
- جواب: ۱۳۷
- سؤال ثعط [۵۷۹]: ۱۳۷
- اشاره ۱۳۷
- جواب: ۱۳۷

- سؤال ثف [۵۸۰]: ۱۴۰
- اشاره ۱۴۰
- جواب: ۱۴۱
- سؤال ثفا [۵۸۱]: ۱۴۱
- اشاره ۱۴۱
- جواب: ۱۴۱
- سؤال ثغب [۵۸۲]: ۱۴۲
- اشاره ۱۴۲
- جواب: ۱۴۳
- سؤال ثفج [۵۸۳]: ۱۴۵
- اشاره ۱۴۵
- جواب: ۱۴۵
- سؤال ثفد [۵۸۴]: ۱۴۷
- اشاره ۱۴۷
- جواب: ۱۴۷
- سؤال ثفه [۵۸۵]: ۱۵۵
- اشاره ۱۵۵
- جواب: ۱۵۵
- سؤال ثفو [۵۸۶]: ۱۵۶
- اشاره ۱۵۶
- جواب: ۱۵۶
- سؤال ثفز [۵۸۷]: ۱۵۹
- اشاره ۱۵۹
- جواب: ۱۵۹

- سؤال ثفح [۵۸۸]: ۱۶۰
- اشاره ۱۶۰
- جواب: ۱۶۰
- سؤال ثفط [۵۸۹]: ۱۶۱
- اشاره ۱۶۱
- جواب: ۱۶۱
- سؤال ثص [۵۹۰]: ۱۶۱
- اشاره ۱۶۲
- جواب: ۱۶۲
- سؤال ثصا [۵۹۱]: ۱۷۳
- اشاره ۱۷۳
- جواب: ۱۷۴
- سؤال ثصب [۵۹۲]: ۱۷۵
- اشاره ۱۷۵
- جواب: ۱۷۵
- سؤال ثصج [۵۹۳]: ۱۸۲
- اشاره ۱۸۲
- جواب: ۱۸۲
- سؤال ثصد [۵۹۴]: ۱۸۲
- اشاره ۱۸۲
- جواب: ۱۸۲
- سؤال ثصه [۵۹۵]: ۱۸۳
- اشاره ۱۸۳
- جواب: ۱۸۳

- سؤال ثصو [۵۹۶]: ۱۸۴
- اشاره ۱۸۴
- جواب: ۱۸۴
- سؤال ثصز [۵۹۷]: ۱۸۴
- اشاره ۱۸۴
- جواب: ۱۸۴
- سؤال ثصح [۵۹۸]: ۱۸۴
- اشاره ۱۸۴
- جواب: ۱۸۴
- سؤال ثصط [۵۹۹]: ۱۸۴
- اشاره ۱۸۴
- جواب: ۱۸۵
- سؤال خ [۶۰۰]: ۱۸۵
- اشاره ۱۸۵
- جواب: ۱۸۵
- سؤال خا [۶۰۱]: ۱۸۵
- اشاره ۱۸۵
- جواب: ۱۸۵
- سؤال خب [۶۰۲]: ۱۸۵
- اشاره ۱۸۵
- جواب: ۱۸۵
- سؤال خج [۶۰۳]: ۱۸۶
- اشاره ۱۸۶
- جواب: ۱۸۶

- سؤال خد [۶۰۴]: ۱۸۶
- اشاره ۱۸۶
- جواب: ۱۸۶
- سؤال خه [۶۰۵]: ۱۸۷
- اشاره ۱۸۷
- جواب: ۱۸۷
- سؤال خو [۶۰۶]: ۱۸۷
- اشاره ۱۸۷
- جواب: ۱۸۷
- سؤال خز [۶۰۷]: ۱۸۷
- اشاره ۱۸۷
- جواب: ۱۸۷
- سؤال خح [۶۰۸]: ۱۸۸
- اشاره ۱۸۸
- جواب: ۱۸۸
- سؤال خط [۶۰۹]: ۱۸۸
- اشاره ۱۸۸
- جواب: ۱۸۸
- سؤال خی [۶۱۰]: ۱۸۸
- اشاره ۱۸۸
- جواب: ۱۸۸
- سؤال خیا [۶۱۱]: ۱۸۸
- اشاره ۱۸۸
- جواب: ۱۸۹

- سؤال خیج [۶۱۲]: ۱۸۹
- اشاره ۱۸۹
- جواب: ۱۸۹
- سؤال خیج [۶۱۳]: ۱۸۹
- اشاره ۱۸۹
- جواب: ۱۸۹
- سؤال خید [۶۱۴]: ۱۸۹
- اشاره ۱۸۹
- جواب: ۱۸۹
- سؤال خیه [۶۱۵]: ۱۹۰
- اشاره ۱۹۰
- جواب: ۱۹۰
- سؤال خیو [۶۱۶]: ۱۹۰
- اشاره ۱۹۰
- جواب: ۱۹۰
- سؤال خیز [۶۱۷]: ۱۹۰
- اشاره ۱۹۰
- جواب: ۱۹۰
- سؤال خیج [۶۱۸]: ۱۹۰
- اشاره ۱۹۰
- جواب: ۱۹۱
- سؤال خیط [۶۱۹]: ۱۹۱
- اشاره ۱۹۱
- جواب: ۱۹۱

- سؤال خک [۶۲۰]: ۱۹۱
- اشاره ۱۹۱
- جواب: ۱۹۱
- سؤال خکا [۶۲۱]: ۱۹۱
- اشاره ۱۹۱
- جواب: ۱۹۱
- سؤال خکب [۶۲۲]: ۱۹۲
- اشاره ۱۹۲
- جواب: ۱۹۲
- سؤال خکج [۶۲۳]: ۱۹۲
- اشاره ۱۹۲
- جواب: ۱۹۲
- سؤال خکد [۶۲۴]: ۱۹۲
- اشاره ۱۹۲
- جواب: ۱۹۳
- سؤال خکه [۶۲۵]: ۱۹۳
- اشاره ۱۹۳
- جواب: ۱۹۳
- سؤال خکو [۶۲۶]: ۱۹۳
- اشاره ۱۹۳
- جواب: ۱۹۳
- سؤال خکز [۶۲۷]: ۱۹۳
- اشاره ۱۹۳
- جواب: ۱۹۳

- سؤال خکج [۶۲۸]: ۱۹۴
- اشاره ۱۹۴
- جواب: ۱۹۴
- سؤال خکط [۶۲۹]: ۱۹۴
- اشاره ۱۹۴
- جواب: ۱۹۴
- سؤال خل [۶۳۰]: ۱۹۴
- اشاره ۱۹۴
- جواب: ۱۹۴
- سؤال خلا [۶۳۱]: ۱۹۴
- اشاره ۱۹۴
- جواب: ۱۹۵
- سؤال خلب [۶۳۲]: ۱۹۵
- اشاره ۱۹۵
- جواب: ۱۹۵
- سؤال خلج [۶۳۳]: ۱۹۵
- اشاره ۱۹۵
- جواب: ۱۹۵
- سؤال خلد [۶۳۴]: ۱۹۵
- اشاره ۱۹۵
- جواب: ۱۹۵
- سؤال خله [۶۳۵]: ۱۹۶
- اشاره ۱۹۶
- جواب: ۱۹۶

- سؤال خلو [۶۳۶]: ۱۹۶
- اشاره ۱۹۶
- جواب: ۱۹۶
- سؤال خلز [۶۳۷]: ۱۹۶
- اشاره ۱۹۶
- جواب: ۱۹۶
- سؤال خلیج [۶۳۸]: ۱۹۶
- اشاره ۱۹۶
- جواب: ۱۹۶
- سؤال خلط [۶۳۹]: ۱۹۷
- اشاره ۱۹۷
- جواب: ۱۹۷
- سؤال خم [۶۴۰]: ۱۹۷
- اشاره ۱۹۷
- جواب: ۱۹۷
- سؤال خما [۶۴۱]: ۱۹۷
- اشاره ۱۹۷
- جواب: ۱۹۷
- سؤال خمب [۶۴۲]: ۱۹۸
- اشاره ۱۹۸
- جواب: ۱۹۸
- سؤال خمج [۶۴۳]: ۱۹۸
- اشاره ۱۹۸
- جواب: ۱۹۸

- سؤال خمد [۶۴۴]: ۱۹۹
- اشاره ۱۹۹
- جواب: ۱۹۹
- سؤال خمه [۶۴۵]: ۱۹۹
- اشاره ۱۹۹
- جواب: ۱۹۹
- سؤال خمو [۶۴۶]: ۱۹۹
- اشاره ۱۹۹
- جواب: ۱۹۹
- سؤال خمز [۶۴۷]: ۲۰۰
- اشاره ۲۰۰
- جواب: ۲۰۰
- سؤال خمج [۶۴۸]: ۲۰۰
- اشاره ۲۰۰
- جواب: ۲۰۰
- سؤال خمط [۶۴۹]: ۲۰۱
- اشاره ۲۰۱
- جواب: ۲۰۱
- سؤال خن [۶۵۰]: ۲۰۱
- اشاره ۲۰۱
- جواب: ۲۰۱
- سؤال خنا [۶۵۱]: ۲۰۲
- اشاره ۲۰۲
- جواب: ۲۰۲

- سؤال خنب [۶۵۲]: ۲۰۳
- اشاره ۲۰۳
- جواب: ۲۰۳
- سؤال خنج [۶۵۳]: ۲۰۳
- اشاره ۲۰۳
- جواب: ۲۰۳
- سؤال خند [۶۵۴]: ۲۰۴
- اشاره ۲۰۴
- جواب: ۲۰۴
- سؤال خنه [۶۵۵]: ۲۰۴
- اشاره ۲۰۴
- جواب: ۲۰۴
- سؤال خنو [۶۵۶]: ۲۰۴
- اشاره ۲۰۴
- جواب: ۲۰۴
- سؤال خنز [۶۵۷]: ۲۰۵
- اشاره ۲۰۵
- جواب: ۲۰۵
- سؤال خنج [۶۵۸]: ۲۰۵
- اشاره ۲۰۵
- جواب: ۲۰۵
- سؤال خنط [۶۵۹]: ۲۰۵
- اشاره ۲۰۵
- جواب: ۲۰۵

- سؤال خس [۶۶۰]: ۲۰۶
- اشاره ۲۰۶
- جواب: ۲۰۶
- سؤال خسا [۶۶۱]: ۲۰۶
- اشاره ۲۰۶
- جواب: ۲۰۶
- سؤال خسب [۶۶۲]: ۲۰۶
- اشاره ۲۰۶
- جواب: ۲۰۷
- سؤال خسج [۶۶۳]: ۲۰۷
- اشاره ۲۰۷
- جواب: ۲۰۷
- سؤال خسد [۶۶۴]: ۲۰۸
- اشاره ۲۰۸
- جواب: ۲۰۸
- سؤال خسه [۶۶۵]: ۲۰۸
- اشاره ۲۰۸
- جواب: ۲۰۸
- سؤال خسو [۶۶۶]: ۲۰۸
- اشاره ۲۰۸
- جواب: ۲۰۸
- سؤال خسز [۶۶۷]: ۲۰۹
- اشاره ۲۰۹
- جواب: ۲۰۹

- سؤال خسخ [۶۶۸]: ۲۱۱
- اشاره ۲۱۱
- جواب: ۲۱۲
- سؤال خسط [۶۶۹]: ۲۱۲
- اشاره ۲۱۲
- جواب: ۲۱۲
- سؤال خع [۶۷۰]: ۲۱۲
- اشاره ۲۱۲
- جواب: ۲۱۲
- سؤال خعا [۶۷۱]: ۲۱۲
- اشاره ۲۱۲
- جواب: ۲۱۲
- سؤال خعب [۶۷۲]: ۲۱۳
- اشاره ۲۱۳
- جواب: ۲۱۳
- سؤال خعج [۶۷۳]: ۲۱۳
- اشاره ۲۱۳
- جواب: ۲۱۳
- سؤال خعد [۶۷۴]: ۲۱۳
- اشاره ۲۱۳
- جواب: ۲۱۳
- سؤال خعه [۶۷۵]: ۲۱۳
- اشاره ۲۱۳
- جواب: ۲۱۴

- سؤال خعو [۶۷۶]: ۲۱۴
- اشاره ۲۱۴
- جواب: ۲۱۴
- سؤال خعز [۶۷۷]: ۲۱۴
- اشاره ۲۱۴
- جواب: ۲۱۴
- سؤال خعح [۶۷۸]: ۲۱۴
- اشاره ۲۱۴
- جواب: ۲۱۴
- سؤال خعط [۶۷۹]: ۲۱۴
- اشاره ۲۱۴
- جواب: ۲۱۵
- سؤال خف [۶۸۰]: ۲۱۵
- اشاره ۲۱۵
- جواب: ۲۱۵
- سؤال خفا [۶۸۱]: ۲۱۶
- اشاره ۲۱۶
- جواب: ۲۱۷
- سؤال خفب [۶۸۲]: ۲۱۷
- اشاره ۲۱۷
- جواب: ۲۱۷
- سؤال خفج [۶۸۳]: ۲۱۷
- اشاره ۲۱۷
- جواب: ۲۱۷

- سؤال خفد [۶۸۴]: ۲۱۸
- اشاره ۲۱۸
- جواب: ۲۱۸
- سؤال خفه [۶۸۵]: ۲۱۸
- اشاره ۲۱۸
- جواب: ۲۱۸
- سؤال خفو [۶۸۶]: ۲۱۸
- اشاره ۲۱۸
- جواب: ۲۱۸
- سؤال خفز [۶۸۷]: ۲۱۹
- اشاره ۲۱۹
- جواب: ۲۱۹
- سؤال خفج [۶۸۸]: ۲۱۹
- اشاره ۲۱۹
- جواب: ۲۱۹
- سؤال خفط [۶۸۹]: ۲۱۹
- اشاره ۲۱۹
- جواب: ۲۱۹
- سؤال خص [۶۹۰]: ۲۲۰
- اشاره ۲۲۰
- جواب: ۲۲۰
- سؤال خصا [۶۹۱]: ۲۲۰
- اشاره ۲۲۰
- جواب: ۲۲۰

- سؤال خصب [۶۹۲]: ۲۲۰
اشاره ۲۲۰
جواب: ۲۲۱
سؤال خصج [۶۹۳]: ۲۲۱
اشاره ۲۲۱
جواب: ۲۲۱
سؤال خصد [۶۹۴]: ۲۲۱
اشاره ۲۲۱
جواب: ۲۲۱
سؤال خصه [۶۹۵]: ۲۲۱
اشاره ۲۲۲
جواب: ۲۲۲
سؤال خصو [۶۹۶]: ۲۲۲
اشاره ۲۲۲
جواب: ۲۲۲
سؤال خصز [۶۹۷]: ۲۲۳
اشاره ۲۲۴
جواب: ۲۲۴
سؤال خصح [۶۹۸]: ۲۲۴
اشاره ۲۲۴
جواب: ۲۲۴
سؤال خصط [۶۹۹]: ۲۲۴
اشاره ۲۲۴
جواب: ۲۲۴

- سؤال ذ [۷۰۰]: ۲۲۴
- اشاره ۲۲۵
- جواب: ۲۲۵
- سؤال ذ [۷۰۱]: ۲۲۵
- اشاره ۲۲۵
- جواب: ۲۲۵
- سؤال ذ [۷۰۲]: ۲۲۵
- اشاره ۲۲۵
- جواب: ۲۲۵
- سؤال ذ [۷۰۳]: ۲۲۵
- اشاره ۲۲۶
- جواب: ۲۲۶
- سؤال ذ [۷۰۴]: ۲۲۶
- اشاره ۲۲۶
- جواب: ۲۲۶
- سؤال ذ [۷۰۵]: ۲۲۶
- اشاره ۲۲۶
- جواب: ۲۲۶
- سؤال ذ [۷۰۶]: ۲۲۶
- اشاره ۲۲۷
- جواب: ۲۲۷
- سؤال ذ [۷۰۷]: ۲۳۲
- اشاره ۲۳۲
- جواب: ۲۳۳

- سؤال ذح [۷۰۸]: ۲۳۳
اشاره ۲۳۳
جواب: ۲۳۳
- سؤال ذط [۷۰۹]: ۲۳۳
اشاره ۲۳۳
جواب: ۲۳۳
- سؤال ذی [۷۱۰]: ۲۳۳
اشاره ۲۳۳
جواب: ۲۳۳
- سؤال ذیا [۷۱۱]: ۲۳۴
اشاره ۲۳۴
جواب: ۲۳۴
- سؤال ذیب [۷۱۲]: ۲۳۴
اشاره ۲۳۴
جواب: ۲۳۴
- سؤال ذیح [۷۱۳]: ۲۳۴
اشاره ۲۳۴
جواب: ۲۳۵
- سؤال ذید [۷۱۴]: ۲۳۵
اشاره ۲۳۵
جواب: ۲۳۵
- سؤال ذیه [۷۱۵]: ۲۳۵
اشاره ۲۳۵
جواب: ۲۳۵

- سؤال ذیو [۷۱۶]: ۲۳۵
 اشاره ۲۳۵
 جواب: ۲۳۵
 سؤال ذیز [۷۱۷]: ۲۳۶
 اشاره ۲۳۶
 جواب: ۲۳۶
 سؤال ذیح [۷۱۸]: ۲۳۶
 اشاره ۲۳۶
 جواب: ۲۳۶
 سؤال ذیط [۷۱۹]: ۲۳۶
 اشاره ۲۳۶
 جواب: ۲۳۷
 سؤال ذک [۷۲۰]: ۲۳۷
 اشاره ۲۳۷
 جواب: ۲۳۷
 سؤال ذکا [۷۲۱]: ۲۳۷
 اشاره ۲۳۷
 جواب: ۲۳۷
 سؤال ذکب [۷۲۲]: ۲۳۷
 اشاره ۲۳۷
 جواب: ۲۳۷
 سؤال ذکج [۷۲۳]: ۲۳۸
 اشاره ۲۳۸
 جواب: ۲۳۸

- سؤال ذکد [۷۲۴]: ۲۳۸
- اشاره ۲۳۸
- جواب: ۲۳۸
- سؤال ذکه [۷۲۵]: ۲۳۸
- اشاره ۲۳۸
- جواب: ۲۳۸
- سؤال ذکو [۷۲۶]: ۲۳۹
- اشاره ۲۳۹
- جواب: ۲۳۹
- سؤال ذکز [۷۲۷]: ۲۳۹
- اشاره ۲۳۹
- جواب: ۲۳۹
- سؤال ذکج [۷۲۸]: ۲۳۹
- اشاره ۲۳۹
- جواب: ۲۳۹
- سؤال ذکط [۷۲۹]: ۲۳۹
- اشاره ۲۴۰
- جواب: ۲۴۰
- سؤال ذل [۷۳۰]: ۲۴۰
- اشاره ۲۴۰
- جواب: ۲۴۰
- سؤال ذلا [۷۳۱]: ۲۴۰
- اشاره ۲۴۰
- جواب: ۲۴۱

- سؤال ذلب [۷۳۲]: ۲۴۱
- اشاره ۲۴۱
- جواب: ۲۴۱
- سؤال ذلج [۷۳۳]: ۲۴۱
- اشاره ۲۴۱
- جواب: ۲۴۱
- سؤال ذلد [۷۳۴]: ۲۴۱
- اشاره ۲۴۱
- جواب: ۲۴۲
- سؤال ذله [۷۳۵]: ۲۴۲
- اشاره ۲۴۲
- جواب: ۲۴۲
- سؤال ذلو [۷۳۶]: ۲۴۳
- اشاره ۲۴۳
- جواب: ۲۴۳
- سؤال ذلز [۷۳۷]: ۲۴۳
- اشاره ۲۴۳
- جواب: ۲۴۳
- سؤال ذلح [۷۳۸]: ۲۴۳
- اشاره ۲۴۳
- جواب: ۲۴۳
- سؤال ذلط [۷۳۹]: ۲۴۳
- اشاره ۲۴۴
- جواب: ۲۴۴

- سؤال ذم [۷۴۰]: ۲۴۴
اشاره ۲۴۴
جواب: ۲۴۴
- سؤال ذم [۷۴۱]: ۲۴۴
اشاره ۲۴۴
جواب: ۲۴۴
- سؤال ذمب [۷۴۲]: ۲۴۴
اشاره ۲۴۵
جواب: ۲۴۵
- سؤال ذمج [۷۴۳]: ۲۴۵
اشاره ۲۴۵
جواب: ۲۴۵
- سؤال ذمد [۷۴۴]: ۲۴۵
اشاره ۲۴۵
جواب: ۲۴۵
- سؤال ذمه [۷۴۵]: ۲۴۸
اشاره ۲۴۸
جواب: ۲۴۸
- سؤال ذمو [۷۴۶]: ۲۴۸
اشاره ۲۴۸
جواب: ۲۴۹
- سؤال ذمز [۷۴۷]: ۲۴۹
اشاره ۲۴۹
جواب: ۲۴۹

- سؤال ذمخ [۷۴۸]: ۲۵۰
- اشاره ۲۵۰
- جواب: ۲۵۰
- سؤال ذمط [۷۴۹]: ۲۵۱
- اشاره ۲۵۱
- جواب: ۲۵۱
- سؤال ذن [۷۵۰]: ۲۵۲
- اشاره ۲۵۲
- جواب: ۲۵۲
- سؤال ذنا [۷۵۱]: ۲۵۲
- اشاره ۲۵۲
- جواب: ۲۵۲
- سؤال ذنب [۷۵۲]: ۲۵۲
- اشاره ۲۵۲
- جواب: ۲۵۲
- سؤال ذنج [۷۵۳]: ۲۵۲
- اشاره ۲۵۲
- جواب: ۲۵۳
- سؤال ذند [۷۵۴]: ۲۵۳
- اشاره ۲۵۳
- جواب: ۲۵۳
- سؤال ذنه [۷۵۵]: ۲۵۳
- اشاره ۲۵۳
- جواب: ۲۵۳

- سؤال ذنو [۷۵۶]: ۲۵۳
اشاره ۲۵۳
جواب: ۲۵۴
سؤال ذنز [۷۵۷]: ۲۵۴
اشاره ۲۵۴
جواب: ۲۵۴
سؤال ذنح [۷۵۸]: ۲۵۴
اشاره ۲۵۴
جواب: ۲۵۴
سؤال ذنط [۷۵۹]: ۲۵۴
اشاره ۲۵۴
جواب: ۲۵۴
سؤال ذس [۷۶۰]: ۲۵۵
اشاره ۲۵۵
جواب: ۲۵۵
سؤال ذسا [۷۶۱]: ۲۵۵
اشاره ۲۵۵
جواب: ۲۵۵
سؤال ذسب [۷۶۲]: ۲۵۷
اشاره ۲۵۷
جواب: ۲۵۷
سؤال ذسج [۷۶۳]: ۲۵۷
اشاره ۲۵۷
جواب: ۲۵۷

- سؤال ذسد [۷۶۴]: ۲۵۸
- اشاره ۲۵۸
- جواب: ۲۵۸
- سؤال ذسه [۷۶۵]: ۲۵۹
- اشاره ۲۵۹
- جواب: ۲۵۹
- سؤال ذسو [۷۶۶]: ۲۵۹
- اشاره ۲۵۹
- جواب: ۲۵۹
- سؤال ذسز [۷۶۷]: ۲۵۹
- اشاره ۲۵۹
- جواب: ۲۵۹
- سؤال ذسح [۷۶۸]: ۲۵۹
- اشاره ۲۵۹
- جواب: ۲۶۰
- سؤال ذسط [۷۶۹]: ۲۶۰
- اشاره ۲۶۰
- جواب: ۲۶۰
- سؤال ذع [۷۷۰]: ۲۶۰
- اشاره ۲۶۰
- جواب: ۲۶۰
- سؤال ذعا [۷۷۱]: ۲۶۰
- اشاره ۲۶۰
- جواب: ۲۶۰

- سؤال ذعب [۷۷۲]: ۲۶۱
- اشاره ۲۶۱
- جواب: ۲۶۱
- سؤال ذعج [۷۷۳]: ۲۶۱
- اشاره ۲۶۱
- جواب: ۲۶۱
- سؤال ذعد [۷۷۴]: ۲۶۱
- اشاره ۲۶۱
- جواب: ۲۶۱
- سؤال ذعه [۷۷۵]: ۲۶۱
- اشاره ۲۶۱
- جواب: ۲۶۲
- سؤال ذعو [۷۷۶]: ۲۶۲
- اشاره ۲۶۲
- جواب: ۲۶۲
- سؤال ذعز [۷۷۷]: ۲۶۲
- اشاره ۲۶۲
- جواب: ۲۶۲
- سؤال ذعج [۷۷۸]: ۲۶۲
- اشاره ۲۶۲
- جواب: ۲۶۲
- سؤال ذعط [۷۷۹]: ۲۶۳
- اشاره ۲۶۳
- جواب: ۲۶۳

- سؤال ذف [۷۸۰]: ۲۶۳
اشاره ۲۶۳
جواب: ۲۶۳
- سؤال ذفا [۷۸۱]: ۲۶۳
اشاره ۲۶۳
جواب: ۲۶۴
- سؤال ذفب [۷۸۲]: ۲۶۴
اشاره ۲۶۴
جواب: ۲۶۴
- سؤال ذفج [۷۸۳]: ۲۶۴
اشاره ۲۶۴
جواب: ۲۶۴
- سؤال ذفد [۷۸۴]: ۲۶۵
اشاره ۲۶۵
جواب: ۲۶۵
- سؤال ذفه [۷۸۵]: ۲۶۵
اشاره ۲۶۵
جواب: ۲۶۵
- سؤال ذفو [۷۸۶]: ۲۶۵
اشاره ۲۶۵
جواب: ۲۶۵
- سؤال ذفز [۷۸۷]: ۲۶۵
اشاره ۲۶۵
جواب: ۲۶۵

- سؤال ذبح [۷۸۸]: ۲۶۶
- اشاره ۲۶۶
- جواب: ۲۶۶
- سؤال ذفت [۷۸۹]: ۲۶۶
- اشاره ۲۶۶
- جواب: ۲۶۶
- سؤال ذص [۷۹۰]: ۲۶۶
- اشاره ۲۶۶
- جواب: ۲۶۶
- سؤال ذصا [۷۹۱]: ۲۶۶
- اشاره ۲۶۶
- جواب: ۲۶۷
- سؤال ذصب [۷۹۲]: ۲۶۷
- اشاره ۲۶۷
- جواب: ۲۶۷
- سؤال ذصبح [۷۹۳]: ۲۶۷
- اشاره ۲۶۷
- جواب: ۲۶۷
- سؤال ذصد [۷۹۴]: ۲۶۷
- اشاره ۲۶۷
- جواب: ۲۶۸
- سؤال ذصه [۷۹۵]: ۲۶۸
- اشاره ۲۶۸
- جواب: ۲۶۸

- سؤال ذصو [۷۹۶]: ۲۶۸
- اشاره ۲۶۸
- جواب: ۲۶۸
- سؤال ذصز [۷۹۷]: ۲۶۸
- اشاره ۲۶۸
- جواب: ۲۶۸
- سؤال ذصح [۷۹۸]: ۲۶۸
- اشاره ۲۶۸
- جواب: ۲۶۹
- سؤال ذصط [۷۹۹]: ۲۶۹
- اشاره ۲۶۹
- جواب: ۲۶۹
- سؤال ض [۸۰۰]: ۲۶۹
- اشاره ۲۶۹
- جواب: ۲۷۰
- سؤال ضا [۸۰۱]: ۲۷۰
- اشاره ۲۷۰
- جواب: ۲۷۰
- سؤال ضب [۸۰۲]: ۲۷۰
- اشاره ۲۷۰
- جواب: ۲۷۰
- سؤال ضج [۸۰۳]: ۲۷۰
- اشاره ۲۷۰
- جواب: ۲۷۰

- سؤال ضد [۸۰۴]: ۲۷۰
- اشاره ۲۷۱
- جواب: ۲۷۱
- سؤال ضه [۸۰۵]: ۲۷۱
- اشاره ۲۷۱
- جواب: ۲۷۱
- سؤال ضو [۸۰۶]: ۲۷۱
- اشاره ۲۷۱
- جواب: ۲۷۱
- سؤال ضر [۸۰۷]: ۲۷۱
- اشاره ۲۷۱
- جواب: ۲۷۲
- سؤال ضح [۸۰۸]: ۲۷۲
- اشاره ۲۷۲
- جواب: ۲۷۲
- سؤال ضط [۸۰۹]: ۲۷۲
- اشاره ۲۷۲
- جواب: ۲۷۲
- سؤال ضی [۸۱۰]: ۲۷۳
- اشاره ۲۷۳
- جواب: ۲۷۳
- سؤال ضیا [۸۱۱]: ۲۷۳
- اشاره ۲۷۳
- جواب: ۲۷۳

- سؤال ضیب [۸۱۲]: ۲۷۳
اشاره ۲۷۳
جواب: ۲۷۴
سؤال ضیح [۸۱۳]: ۲۷۴
اشاره ۲۷۴
جواب: ۲۷۴
سؤال ضید [۸۱۴]: ۲۷۴
اشاره ۲۷۴
جواب: ۲۷۴
سؤال ضیه [۸۱۵]: ۲۷۵
اشاره ۲۷۵
جواب: ۲۷۵
سؤال ضیو [۸۱۶]: ۲۷۸
اشاره ۲۷۸
جواب: ۲۷۸
سؤال ضیز [۸۱۷]: ۲۷۸
اشاره ۲۷۸
جواب: ۲۷۸
سؤال ضیح [۸۱۸]: ۲۷۹
اشاره ۲۷۹
جواب: ۲۷۹
سؤال ضیط [۸۱۹]: ۲۷۹
اشاره ۲۷۹
جواب: ۲۷۹

- سؤال ضک [۸۲۰]: ۲۷۹
- اشاره ۲۷۹
- جواب: ۲۸۰
- سؤال ضکا [۸۲۱]: ۲۸۰
- اشاره ۲۸۰
- جواب: ۲۸۰
- سؤال ضکب [۸۲۲]: ۲۸۰
- اشاره ۲۸۰
- جواب: ۲۸۰
- سؤال ضکج [۸۲۳]: ۲۸۱
- اشاره ۲۸۱
- جواب: ۲۸۱
- سؤال ضکد [۸۲۴]: ۲۸۱
- اشاره ۲۸۱
- جواب: ۲۸۱
- سؤال ضکه [۸۲۵]: ۲۸۲
- اشاره ۲۸۲
- جواب: ۲۸۲
- سؤال ضکو [۸۲۶]: ۲۸۲
- اشاره ۲۸۲
- جواب: ۲۸۲
- سؤال ضکز [۸۲۷]: ۲۸۲
- اشاره ۲۸۲
- جواب: ۲۸۳

- سؤال ضحك [۸۲۸]: ۲۸۳
- اشاره ۲۸۳
- جواب: ۲۸۳
- سؤال ضكط [۸۲۹]: ۲۸۳
- اشاره ۲۸۳
- جواب: ۲۸۳
- سؤال ضل [۸۳۰]: ۲۸۳
- اشاره ۲۸۳
- جواب: ۲۸۳
- سؤال ضلا [۸۳۱]: ۲۸۴
- اشاره ۲۸۴
- جواب: ۲۸۴
- سؤال ضلب [۸۳۲]: ۲۸۴
- اشاره ۲۸۴
- جواب: ۲۸۴
- سؤال ضلج [۸۳۳]: ۲۸۴
- اشاره ۲۸۴
- جواب: ۲۸۴
- سؤال ضلد [۸۳۴]: ۲۸۴
- اشاره ۲۸۴
- جواب: ۲۸۵
- سؤال ضله [۸۳۵]: ۲۸۶
- اشاره ۲۸۶
- جواب: ۲۸۶

- سؤال ضلو [۸۳۶]: ۲۸۶
- اشاره ۲۸۶
- جواب: ۲۸۶
- سؤال ضلز [۸۳۷]: ۲۸۶
- اشاره ۲۸۶
- جواب: ۲۸۷
- سؤال ضلج [۸۳۸]: ۲۸۷
- اشاره ۲۸۷
- جواب: ۲۸۷
- سؤال ضلط [۸۳۹]: ۲۸۷
- اشاره ۲۸۷
- جواب: ۲۸۷
- سؤال ضم [۸۴۰]: ۲۸۸
- اشاره ۲۸۸
- جواب: ۲۸۹
- سؤال ضما [۸۴۱]: ۲۸۹
- اشاره ۲۸۹
- جواب: ۲۸۹
- سؤال ضمب [۸۴۲]: ۲۸۹
- اشاره ۲۸۹
- جواب: ۲۸۹
- سؤال ضمج [۸۴۳]: ۲۸۹
- اشاره ۲۹۰
- جواب: ۲۹۰

- سؤال ضمد [۸۴۴]: ۲۹۰
- اشاره ۲۹۰
- جواب: ۲۹۰
- سؤال ضمه [۸۴۵]: ۲۹۰
- اشاره ۲۹۰
- جواب: ۲۹۰
- سؤال ضمو [۸۴۶]: ۲۹۰
- اشاره ۲۹۰
- جواب: ۲۹۱
- سؤال ضمز [۸۴۷]: ۲۹۱
- اشاره ۲۹۱
- جواب: ۲۹۱
- سؤال ضمح [۸۴۸]: ۲۹۱
- اشاره ۲۹۱
- جواب: ۲۹۱
- سؤال ضمط [۸۴۹]: ۲۹۱
- اشاره ۲۹۱
- جواب: ۲۹۱
- سؤال ضن [۸۵۰]: ۲۹۲
- اشاره ۲۹۲
- جواب: ۲۹۲
- سؤال ضنا [۸۵۱]: ۲۹۲
- اشاره ۲۹۲
- جواب: ۲۹۲

- سؤال ضنب [۸۵۲]: ۲۹۲
- اشاره ۲۹۲
- جواب: ۲۹۲
- سؤال ضنج [۸۵۳]: ۲۹۳
- اشاره ۲۹۳
- جواب: ۲۹۳
- سؤال ضند [۸۵۴]: ۲۹۳
- اشاره ۲۹۳
- جواب: ۲۹۳
- سؤال ضنه [۸۵۵]: ۲۹۳
- اشاره ۲۹۳
- جواب: ۲۹۳
- سؤال ضنو [۸۵۶]: ۲۹۴
- اشاره ۲۹۴
- جواب: ۲۹۴
- سؤال ضنز [۸۵۷]: ۲۹۴
- اشاره ۲۹۴
- جواب: ۲۹۴
- سؤال ضنج [۸۵۸]: ۲۹۴
- اشاره ۲۹۴
- جواب: ۲۹۴
- سؤال ضنط [۸۵۹]: ۲۹۴
- اشاره ۲۹۴
- جواب: ۲۹۴

- سؤال ضس [۸۶۰]: ۲۹۵
- اشاره ۲۹۵
- جواب: ۲۹۵
- سؤال ضسا [۸۶۱]: ۲۹۵
- اشاره ۲۹۵
- جواب: ۲۹۵
- سؤال ضسب [۸۶۲]: ۲۹۵
- اشاره ۲۹۵
- جواب: ۲۹۵
- سؤال ضسج: [۸۶۳]: ۲۹۶
- اشاره ۲۹۶
- جواب: ۲۹۶
- سؤال ضسد [۸۶۴]: ۲۹۶
- اشاره ۲۹۶
- جواب: ۲۹۶
- سؤال ضسه [۸۶۵]: ۲۹۶
- اشاره ۲۹۶
- جواب: ۲۹۶
- سؤال ضسو [۸۶۶]: ۲۹۷
- اشاره ۲۹۷
- جواب: ۲۹۷
- سؤال ضسنز [۸۶۷]: ۲۹۷
- اشاره ۲۹۷
- جواب: ۲۹۷

- سؤال ضسح [۸۶۸]: ۲۹۷
- اشاره ۲۹۷
- جواب: ۲۹۸
- سؤال ضسسط [۸۶۹]: ۲۹۹
- اشاره ۲۹۹
- جواب: ۲۹۹
- سؤال ضع [۸۷۰]: ۲۹۹
- اشاره ۲۹۹
- جواب: ۳۰۰
- سؤال ضعا [۸۷۱]: ۳۰۰
- اشاره ۳۰۰
- جواب: ۳۰۰
- سؤال ضعب [۸۷۲]: ۳۰۰
- اشاره ۳۰۰
- جواب: ۳۰۰
- سؤال ضعج [۸۷۳]: ۳۰۱
- اشاره ۳۰۱
- جواب: ۳۰۱
- سؤال ضعد [۸۷۴]: ۳۰۱
- اشاره ۳۰۱
- جواب: ۳۰۱
- سؤال ضعه [۸۷۵]: ۳۰۱
- اشاره ۳۰۱
- جواب: ۳۰۱

- سؤال ضعو [۸۷۶]: ۳۰۱
- اشاره ۳۰۲
- جواب: ۳۰۲
- سؤال ضعز [۸۷۷]: ۳۰۲
- اشاره ۳۰۲
- جواب: ۳۰۲
- سؤال ضعح [۸۷۸]: ۳۰۲
- اشاره ۳۰۲
- جواب: ۳۰۳
- سؤال ضعط [۸۷۹]: ۳۰۳
- اشاره ۳۰۳
- جواب: ۳۰۳
- سؤال ضف [۸۸۰]: ۳۰۳
- اشاره ۳۰۳
- جواب: ۳۰۳
- سؤال ضفا [۸۸۱]: ۳۰۳
- اشاره ۳۰۳
- جواب: ۳۰۳
- سؤال ضفب [۸۸۲]: ۳۰۳
- اشاره ۳۰۳
- جواب: ۳۰۴
- سؤال ضفج [۸۸۳]: ۳۰۴
- اشاره ۳۰۴
- جواب: ۳۰۴

- سؤال: ضفد [۸۸۴]: ۳۰۴
- اشاره ۳۰۴
- جواب: ۳۰۴
- سؤال ضفه [۸۸۵]: ۳۰۴
- اشاره ۳۰۵
- جواب: ۳۰۵
- سؤال ضفو [۸۸۶]: ۳۰۵
- اشاره ۳۰۵
- جواب: ۳۰۵
- سؤال ضفز [۸۸۷]: ۳۰۵
- اشاره ۳۰۵
- جواب: ۳۰۵
- سؤال ضفح [۸۸۸]: ۳۰۵
- اشاره ۳۰۵
- جواب: ۳۰۶
- سؤال ضفط [۸۸۹]: ۳۰۶
- اشاره ۳۰۶
- جواب: ۳۰۶
- سؤال ضص [۸۹۰]: ۳۰۶
- اشاره ۳۰۶
- جواب: ۳۰۶
- سؤال ضضا [۸۹۱]: ۳۰۶
- اشاره ۳۰۶
- جواب: ۳۰۶

- سؤال ضصب [۸۹۲]: ۳۰۷
- اشاره ۳۰۷
- جواب: ۳۰۷
- سؤال ضصح [۸۹۳]: ۳۰۷
- اشاره ۳۰۷
- جواب: ۳۰۷
- سؤال ضصد [۸۹۴]: ۳۰۷
- اشاره ۳۰۷
- جواب: ۳۰۷
- سؤال ضصه [۸۹۵]: ۳۰۸
- اشاره ۳۰۸
- جواب: ۳۰۸
- سؤال ضصو [۸۹۶]: ۳۰۸
- اشاره ۳۰۸
- جواب: ۳۰۸
- سؤال ضصز [۸۹۷]: ۳۰۸
- اشاره ۳۰۸
- جواب: ۳۰۸
- سؤال ضصح [۸۹۸]: ۳۰۸
- اشاره ۳۰۸
- جواب: ۳۰۹
- سؤال ضصط [۸۹۹]: ۳۰۹
- اشاره ۳۰۹
- جواب: ۳۰۹

- سؤال ظ [۹۰۰]: ۳۰۹
- اشاره ۳۰۹
- جواب: ۳۰۹
- سؤال ظا [۹۰۱]: ۳۰۹
- اشاره ۳۱۰
- جواب: ۳۱۰
- سؤال ظب [۹۰۲]: ۳۱۰
- اشاره ۳۱۰
- جواب: ۳۱۰
- سؤال ظج [۹۰۳]: ۳۱۰
- اشاره ۳۱۰
- جواب: ۳۱۰
- سؤال ضلد [۹۰۴]: ۳۱۰
- اشاره ۳۱۰
- جواب: ۳۱۱
- سؤال ظه [۹۰۵]: ۳۱۱
- اشاره ۳۱۱
- جواب: ۳۱۱
- سؤال ظو [۹۰۶]: ۳۱۱
- اشاره ۳۱۱
- جواب: ۳۱۱
- سؤال ظز [۹۰۷]: ۳۱۱
- اشاره ۳۱۱
- جواب: ۳۱۱

- سؤال ظح [۹۰۸]: ۳۱۲
- اشاره ۳۱۲
- جواب: ۳۱۲
- سؤال ظط [۹۰۹]: ۳۱۲
- اشاره ۳۱۲
- جواب: ۳۱۲
- سؤال ظی [۹۱۰]: ۳۱۲
- اشاره ۳۱۲
- جواب: ۳۱۳
- سؤال ظیا [۹۱۱]: ۳۱۳
- اشاره ۳۱۳
- جواب: ۳۱۳
- سؤال ظیب [۹۱۲]: ۳۲۰
- اشاره ۳۲۰
- جواب: ۳۲۰
- سؤال ظیح [۹۱۳]: ۳۲۰
- اشاره ۳۲۰
- جواب: ۳۲۰
- سؤال ظید [۹۱۴]: ۳۲۱
- اشاره ۳۲۱
- جواب: ۳۲۱
- سؤال ظیه [۹۱۵]: ۳۲۱
- اشاره ۳۲۱
- جواب: ۳۲۱

- سؤال ظیو [۹۱۶]: ۳۲۱
- اشاره ۳۲۱
- جواب: ۳۲۱
- سؤال ظیز [۹۱۷]: ۳۲۱
- اشاره ۳۲۱
- جواب: ۳۲۲
- سؤال ظیح [۹۱۸]: ۳۲۲
- اشاره ۳۲۲
- جواب: ۳۲۲
- سؤال ظیط [۹۱۹]: ۳۲۲
- اشاره ۳۲۲
- جواب: ۳۲۳
- سؤال ظک [۹۲۰]: ۳۲۳
- اشاره ۳۲۳
- جواب: ۳۲۳
- سؤال ظکا [۹۲۱]: ۳۲۳
- اشاره ۳۲۳
- جواب: ۳۲۳
- سؤال ظکب [۹۲۲]: ۳۲۴
- اشاره ۳۲۴
- جواب: ۳۲۴
- سؤال ظکج [۹۲۳]: ۳۲۴
- اشاره ۳۲۴
- جواب: ۳۲۴

- سؤال ظکد [۹۲۴]: ۳۲۴
- اشاره ۳۲۵
- جواب: ۳۲۵
- سؤال ظکه [۹۲۵]: ۳۲۵
- اشاره ۳۲۵
- جواب: ۳۲۵
- سؤال ظکو [۹۲۶]: ۳۲۵
- اشاره ۳۲۵
- جواب: ۳۲۵
- سؤال ظکز [۹۲۷]: ۳۲۶
- اشاره ۳۲۶
- جواب: ۳۲۶
- سؤال ظکج [۹۲۸]: ۳۲۶
- اشاره ۳۲۶
- جواب: ۳۲۶
- سؤال ظکط [۹۲۹]: ۳۲۶
- اشاره ۳۲۶
- جواب: ۳۲۶
- سؤال ظل [۹۳۰]: ۳۲۷
- اشاره ۳۲۷
- جواب: ۳۲۷
- سؤال ظلا [۹۳۱]: ۳۲۷
- اشاره ۳۲۷
- جواب: ۳۲۷

- سؤال ظلب [۹۳۲]: ۳۲۷
- اشاره ۳۲۷
- جواب: ۳۲۷
- سؤال ظلج [۹۳۳]: ۳۲۸
- اشاره ۳۲۸
- جواب: ۳۲۸
- سؤال ظلد [۹۳۴]: ۳۲۸
- اشاره ۳۲۸
- جواب: ۳۲۸
- سؤال ظله [۹۳۵]: ۳۲۸
- اشاره ۳۲۸
- جواب: ۳۲۸
- سؤال ظلو [۹۳۶]: ۳۲۹
- اشاره ۳۲۹
- جواب: ۳۲۹
- سؤال ظلز [۹۳۷]: ۳۲۹
- اشاره ۳۲۹
- جواب: ۳۲۹
- سؤال ظلج [۹۳۸]: ۳۳۰
- اشاره ۳۳۰
- جواب: ۳۳۰
- سؤال ظلط [۹۳۹]: ۳۳۱
- اشاره ۳۳۱
- جواب: ۳۳۱

- سؤال ظم [۹۴۰]: ۳۳۱
اشاره ۳۳۱
جواب: ۳۳۱
- سؤال ظما [۹۴۱]: ۳۳۱
اشاره ۳۳۱
جواب: ۳۳۲
- سؤال ظمب [۹۴۲]: ۳۳۲
اشاره ۳۳۲
جواب: ۳۳۲
- سؤال ظمچ [۹۴۳]: ۳۳۲
اشاره ۳۳۲
جواب: ۳۳۲
- سؤال ظمد [۹۴۴]: ۳۳۲
اشاره ۳۳۲
جواب: ۳۳۳
- سؤال ظمه [۹۴۵]: ۳۳۳
اشاره ۳۳۳
جواب: ۳۳۳
- سؤال ظمو [۹۴۶]: ۳۳۳
اشاره ۳۳۳
جواب: ۳۳۴
- سؤال ظمز [۹۴۷]: ۳۳۵
اشاره ۳۳۵
جواب: ۳۳۵

- سؤال ظمح [۹۴۸]: ۳۳۶
- اشاره ۳۳۶
- جواب: ۳۳۶
- سؤال ظمط [۹۴۹]: ۳۳۶
- اشاره ۳۳۶
- جواب: ۳۳۶
- سؤال ظن [۹۵۰]: ۳۳۶
- اشاره ۳۳۶
- جواب: ۳۳۶
- سؤال ظنا [۹۵۱]: ۳۳۷
- اشاره ۳۳۷
- جواب: ۳۳۷
- سؤال ظنپ [۹۵۲]: ۳۳۷
- اشاره ۳۳۷
- جواب: ۳۳۷
- سؤال ظنج [۹۵۳]: ۳۳۸
- اشاره ۳۳۸
- جواب: ۳۳۸
- سؤال ظند [۹۵۴]: ۳۳۸
- اشاره ۳۳۸
- جواب: ۳۳۸
- سؤال ظنه [۹۵۵]: ۳۳۸
- اشاره ۳۳۸
- جواب: ۳۳۸

- سؤال ظنو [۹۵۶]: ۳۳۹
- اشاره ۳۳۹
- جواب: ۳۳۹
- سؤال ظنز [۹۵۷]: ۳۳۹
- اشاره ۳۳۹
- جواب: ۳۳۹
- سؤال ظنح [۹۵۸]: ۳۴۰
- اشاره ۳۴۰
- جواب: ۳۴۰
- سؤال ظنط [۹۵۹]: ۳۴۰
- اشاره ۳۴۰
- جواب: ۳۴۰
- سؤال ظس [۹۶۰]: ۳۴۰
- اشاره ۳۴۰
- جواب: ۳۴۱
- سؤال ظسا [۹۶۱]: ۳۴۱
- اشاره ۳۴۱
- جواب: ۳۴۱
- سؤال ظسب [۹۶۲]: ۳۴۱
- اشاره ۳۴۱
- جواب: ۳۴۱
- سؤال ظسج [۹۶۳]: ۳۴۱
- اشاره ۳۴۱
- جواب: ۳۴۱

- سؤال ظسد [۹۶۴]: ۳۴۱
- اشاره ۳۴۱
- جواب: ۳۴۲
- سؤال ظسه [۹۶۵]: ۳۴۲
- اشاره ۳۴۲
- جواب: ۳۴۲
- سؤال ظسو [۹۶۶]: ۳۴۲
- اشاره ۳۴۲
- جواب: ۳۴۲
- سؤال ظسز [۹۶۷]: ۳۴۲
- اشاره ۳۴۲
- جواب: ۳۴۲
- سؤال ظسح [۹۶۸]: ۳۴۲
- اشاره ۳۴۳
- جواب: ۳۴۳
- سؤال ظسط [۹۶۹]: ۳۴۳
- اشاره ۳۴۳
- جواب: ۳۴۳
- سؤال ظع [۹۷۰]: ۳۴۴
- اشاره ۳۴۴
- جواب: ۳۴۴
- سؤال ظعا [۹۷۱]: ۳۴۵
- اشاره ۳۴۵
- جواب: ۳۴۵

- سؤال ظعب [۹۷۲]: ۳۴۵
 اشاره ۳۴۵
 جواب: ۳۴۶
 سؤال ظعج [۹۷۳]: ۳۴۶
 اشاره ۳۴۶
 جواب: ۳۴۶
 سؤال ظعد [۹۷۴]: ۳۴۶
 اشاره ۳۴۶
 جواب: ۳۴۶
 سؤال ظعه [۹۷۵]: ۳۴۶
 اشاره ۳۴۶
 جواب: ۳۴۶
 سؤال ظعو [۹۷۶]: ۳۴۷
 اشاره ۳۴۷
 جواب: ۳۴۷
 سؤال ظعز [۹۷۷]: ۳۴۷
 اشاره ۳۴۷
 جواب: ۳۴۷
 سؤال ظعح [۹۷۸]: ۳۴۸
 اشاره ۳۴۸
 جواب: ۳۴۸
 سؤال ظعط [۹۷۹]: ۳۵۱
 اشاره ۳۵۱
 جواب: ۳۵۱

- سؤال ظف [۹۸۰]: ۳۵۱
- اشاره ۳۵۲
- جواب: ۳۵۲
- سؤال ظفا [۹۸۱]: ۳۵۲
- اشاره ۳۵۲
- جواب: ۳۵۲
- سؤال ظفب [۹۸۲]: ۳۵۲
- اشاره ۳۵۲
- جواب: ۳۵۲
- سؤال ظفج [۹۸۳]: ۳۵۲
- اشاره ۳۵۲
- جواب: ۳۵۳
- سؤال ظفد [۹۸۴]: ۳۵۳
- اشاره ۳۵۳
- جواب: ۳۵۳
- سؤال ظفه [۹۸۵]: ۳۵۳
- اشاره ۳۵۳
- جواب: ۳۵۳
- سؤال ظفو [۹۸۶]: ۳۵۴
- اشاره ۳۵۴
- جواب: ۳۵۴
- سؤال ظفز [۹۸۷]: ۳۵۴
- اشاره ۳۵۴
- جواب: ۳۵۴

- سؤال ضفح [۹۸۸]: ۳۵۴
- اشاره ۳۵۴
- جواب: ۳۵۴
- سؤال ظفط [۹۸۹]: ۳۵۴
- اشاره ۳۵۴
- جواب: ۳۵۴
- سؤال ظص [۹۹۰]: ۳۵۵
- اشاره ۳۵۵
- جواب: ۳۵۵
- سؤال ظصا [۹۹۱]: ۳۵۵
- اشاره ۳۵۵
- جواب: ۳۵۵
- سؤال ظصب [۹۹۲]: ۳۵۵
- اشاره ۳۵۵
- جواب: ۳۵۵
- سؤال ظصح [۹۹۳]: ۳۵۵
- اشاره ۳۵۵
- جواب: ۳۵۵
- سؤال ظصد [۹۹۴]: ۳۵۶
- اشاره ۳۵۶
- جواب: ۳۵۶
- سؤال ظصه [۹۹۵]: ۳۵۶
- اشاره ۳۵۶
- جواب: ۳۵۶

- سؤال ظصو [۹۹۶]: ۳۵۶
- اشاره ۳۵۶
- جواب: ۳۵۶
- سؤال ظصز [۹۹۷]: ۳۵۷
- اشاره ۳۵۷
- جواب: ۳۵۷
- سؤال ظصح [۹۹۸]: ۳۵۷
- اشاره ۳۵۷
- جواب: ۳۵۷
- سؤال ظصط [۹۹۹]: ۳۵۷
- اشاره ۳۵۷
- جواب: ۳۵۸
- سؤال غ [۱۰۰۰]: ۳۵۸
- اشاره ۳۵۸
- جواب: ۳۵۸
- سؤال غا [۱۰۰۱]: ۳۵۸
- اشاره ۳۵۸
- جواب: ۳۵۸
- سؤال غب [۱۰۰۲]: ۳۵۸
- اشاره ۳۵۸
- جواب: ۳۵۸
- سؤال غج [۱۰۰۳]: ۳۵۸
- اشاره ۳۵۸
- جواب: ۳۵۹

- سؤال غد [۱۰۰۴]: ۳۵۹
- اشاره ۳۵۹
- جواب: ۳۵۹
- سؤال غه [۱۰۰۵]: ۳۵۹
- اشاره ۳۵۹
- جواب: ۳۵۹
- سؤال غو [۱۰۰۶]: ۳۶۰
- اشاره ۳۶۰
- جواب: ۳۶۰
- سؤال غز [۱۰۰۷]: ۳۶۲
- اشاره ۳۶۲
- جواب: ۳۶۲
- سؤال غج [۱۰۰۸]: ۳۶۲
- اشاره ۳۶۲
- جواب: ۳۶۲
- سؤال غط [۱۰۰۹]: ۳۶۳
- اشاره ۳۶۳
- جواب: ۳۶۳
- سؤال غی [۱۰۱۰]: ۳۶۳
- اشاره ۳۶۳
- جواب: ۳۶۳
- سؤال غیا [۱۰۱۱]: ۳۶۳
- اشاره ۳۶۳
- جواب: ۳۶۳

- سؤال غیب [۱۰۱۲]: ۳۶۴
- اشاره ۳۶۴
- جواب: ۳۶۴
- سؤال غیب [۱۰۱۳]: ۳۶۴
- اشاره ۳۶۴
- جواب: ۳۶۴
- سؤال غیب [۱۰۱۴]: ۳۶۵
- اشاره ۳۶۵
- جواب: ۳۶۵
- سؤال غیب [۱۰۱۵]: ۳۶۶
- اشاره ۳۶۶
- جواب: ۳۶۶
- سؤال غیب [۱۰۱۶]: ۳۶۶
- اشاره ۳۶۶
- جواب: ۳۶۶
- سؤال غیب [۱۰۱۷]: ۳۶۶
- اشاره ۳۶۶
- جواب: ۳۶۶
- سؤال غیب [۱۰۱۸]: ۳۶۷
- اشاره ۳۶۷
- جواب: ۳۶۷
- سؤال غیب [۱۰۱۹]: ۳۶۷
- اشاره ۳۶۷
- جواب: ۳۶۷

- سؤال غک [۱۰۲۰]: ۳۶۷
- اشاره ۳۶۷
- جواب: ۳۶۷
- سؤال غکا [۱۰۲۱]: ۳۶۷
- اشاره ۳۶۷
- جواب: ۳۶۸
- سؤال غکب [۱۰۲۲]: ۳۶۸
- اشاره ۳۶۸
- جواب: ۳۶۸
- سؤال غکج [۱۰۲۳]: ۳۶۸
- اشاره ۳۶۸
- جواب: ۳۶۸
- سؤال غکد [۱۰۲۴]: ۳۶۸
- اشاره ۳۶۸
- جواب: ۳۶۹
- سؤال غکه [۱۰۲۵]: ۳۶۹
- اشاره ۳۶۹
- جواب: ۳۶۹
- سؤال غکو [۱۰۲۶]: ۳۶۹
- اشاره ۳۶۹
- جواب: ۳۶۹
- سؤال غکز [۱۰۲۷]: ۳۶۹
- اشاره ۳۶۹
- جواب: ۳۷۰

- سؤال غکج [۱۰۲۸]: ۳۷۰
- اشاره ۳۷۰
- جواب: ۳۷۰
- سؤال غکط [۱۰۲۹]: ۳۷۰
- اشاره ۳۷۰
- جواب: ۳۷۰
- سؤال غل [۱۰۳۰]: ۳۷۰
- اشاره ۳۷۰
- جواب: ۳۷۰
- سؤال غلا [۱۰۳۱]: ۳۷۰
- اشاره ۳۷۰
- جواب: ۳۷۱
- سؤال غلب [۱۰۳۲]: ۳۷۱
- اشاره ۳۷۱
- جواب: ۳۷۱
- سؤال غلج [۱۰۳۳]: ۳۷۱
- اشاره ۳۷۱
- جواب: ۳۷۱
- سؤال غلد [۱۰۳۴]: ۳۷۱
- اشاره ۳۷۱
- جواب: ۳۷۱
- سؤال غله [۱۰۳۵]: ۳۷۲
- اشاره ۳۷۲
- جواب: ۳۷۲

- سؤال غلو [۱۰۳۶]: ۳۷۲
- اشاره ۳۷۲
- جواب: ۳۷۲
- سؤال غلز [۱۰۳۷]: ۳۷۲
- اشاره ۳۷۲
- جواب: ۳۷۲
- سؤال غلج [۱۰۳۸]: ۳۷۲
- اشاره ۳۷۲
- جواب: ۳۷۳
- سؤال غلط [۱۰۳۹]: ۳۷۳
- اشاره ۳۷۳
- جواب: ۳۷۳
- سؤال غم [۱۰۴۰]: ۳۷۳
- اشاره ۳۷۳
- جواب: ۳۷۳
- سؤال غما [۱۰۴۱]: ۳۷۳
- اشاره ۳۷۳
- جواب: ۳۷۳
- سؤال غصب [۱۰۴۲]: ۳۷۴
- اشاره ۳۷۴
- جواب: ۳۷۴
- سؤال غمج [۱۰۴۳]: ۳۷۴
- اشاره ۳۷۴
- جواب: ۳۷۴

- سؤال غمد [۱۰۴۴]: ۳۷۴
اشاره ۳۷۴
جواب: ۳۷۵
- سؤال غمه [۱۰۴۵]: ۳۷۵
اشاره ۳۷۵
جواب: ۳۷۵
- سؤال غمو [۱۰۴۶]: ۳۷۵
اشاره ۳۷۵
جواب: ۳۷۵
- سؤال غمز [۱۰۴۷]: ۳۷۵
اشاره ۳۷۵
جواب: ۳۷۵
- سؤال غمح [۱۰۴۸]: ۳۷۵
اشاره ۳۷۵
جواب: ۳۷۵
- سؤال غمط [۱۰۴۹]: ۳۷۶
اشاره ۳۷۶
جواب: ۳۷۶
- سؤال غن [۱۰۵۰]: ۳۷۷
اشاره ۳۷۷
جواب: ۳۷۷
- سؤال غنا [۱۰۵۱]: ۳۷۷
اشاره ۳۷۷
جواب: ۳۷۷

- سؤال غنّب [۱۰۵۲]: ۳۷۷
- اشاره ۳۷۷
- جواب: ۳۷۷
- سؤال غنّج [۱۰۵۳]: ۳۷۸
- اشاره ۳۷۸
- جواب: ۳۷۸
- سؤال غنّد [۱۰۵۴]: ۳۷۸
- اشاره ۳۷۸
- جواب: ۳۷۸
- سؤال غنه [۱۰۵۵]: ۳۷۸
- اشاره ۳۷۸
- جواب: ۳۷۸
- سؤال غنو [۱۰۵۶]: ۳۷۹
- اشاره ۳۷۹
- جواب: ۳۷۹
- سؤال غنز [۱۰۵۷]: ۳۷۹
- اشاره ۳۷۹
- جواب: ۳۷۹
- سؤال غنح [۱۰۵۸]: ۳۷۹
- اشاره ۳۷۹
- جواب: ۳۷۹
- سؤال غنط [۱۰۵۹]: ۳۷۹
- اشاره ۳۸۰
- جواب: ۳۸۰

- سؤال غس [۱۰۶۰]: ۳۸۰
- اشاره ۳۸۰
- جواب: ۳۸۰
- سؤال غسا [۱۰۶۱]: ۳۸۰
- اشاره ۳۸۰
- جواب: ۳۸۰
- سؤال غسب [۱۰۶۲]: ۳۸۱
- اشاره ۳۸۱
- جواب: ۳۸۱
- سؤال غسج [۱۰۶۳]: ۳۸۱
- اشاره ۳۸۱
- جواب: ۳۸۱
- سؤال غسد [۱۰۶۴]: ۳۸۱
- اشاره ۳۸۱
- جواب: ۳۸۱
- سؤال غسه [۱۰۶۵]: ۳۸۱
- اشاره ۳۸۱
- جواب: ۳۸۱
- سؤال غسو [۱۰۶۶]: ۳۸۲
- اشاره ۳۸۲
- جواب: ۳۸۲
- سؤال غسز [۱۰۶۷]: ۳۸۲
- اشاره ۳۸۲
- جواب: ۳۸۳

- سؤال غسح [۱۰۶۸]: ۳۸۳
- اشاره ۳۸۳
- جواب: ۳۸۴
- سؤال غسط [۱۰۶۹]: ۳۸۵
- اشاره ۳۸۵
- جواب: ۳۸۵
- سؤال غع [۱۰۷۰]: ۳۸۶
- اشاره ۳۸۶
- جواب: ۳۸۶
- سؤال غعا [۱۰۷۱]: ۳۸۶
- اشاره ۳۸۶
- جواب: ۳۸۶
- سؤال غعب [۱۰۷۲]: ۳۸۷
- اشاره ۳۸۷
- جواب: ۳۸۷
- سؤال غعج [۱۰۷۳]: ۳۸۷
- اشاره ۳۸۷
- جواب: ۳۸۷
- سؤال غعد [۱۰۷۴]: ۳۸۷
- اشاره ۳۸۷
- جواب: ۳۸۷
- سؤال غعه [۱۰۷۵]: ۳۸۸
- اشاره ۳۸۸
- جواب: ۳۸۸

- سؤال غعو [۱۰۷۶]: ۳۸۸
- اشاره ۳۸۸
- جواب: ۳۸۸
- سؤال غعز [۱۰۷۷]: ۳۸۹
- اشاره ۳۸۹
- جواب: ۳۸۹
- سؤال غعج [۱۰۷۸]: ۳۸۹
- اشاره ۳۸۹
- جواب: ۳۹۰
- سؤال غعط [۱۰۷۹]: ۳۹۱
- اشاره ۳۹۱
- جواب: ۳۹۱
- سؤال غف [۱۰۸۰]: ۳۹۱
- اشاره ۳۹۱
- جواب: ۳۹۱
- سؤال غفا [۱۰۸۱]: ۳۹۱
- اشاره ۳۹۱
- جواب: ۳۹۱
- سؤال غغب [۱۰۸۲]: ۳۹۱
- اشاره ۳۹۱
- جواب: ۳۹۲
- سؤال غفج [۱۰۸۳]: ۳۹۲
- اشاره ۳۹۲
- جواب: ۳۹۲

- سؤال غغد [۱۰۸۴]: ۳۹۲
- اشاره ۳۹۲
- جواب: ۳۹۲
- سؤال غغه [۱۰۸۵]: ۳۹۲
- اشاره ۳۹۲
- جواب: ۳۹۳
- سؤال غغو [۱۰۸۶]: ۳۹۳
- اشاره ۳۹۳
- جواب: ۳۹۳
- سؤال غغز [۱۰۸۷]: ۳۹۳
- اشاره ۳۹۳
- جواب: ۳۹۳
- سؤال غغج [۱۰۸۸]: ۳۹۴
- اشاره ۳۹۴
- جواب: ۳۹۴
- سؤال غغظ [۱۰۸۹]: ۳۹۴
- اشاره ۳۹۴
- جواب: ۳۹۴
- سؤال غغص [۱۰۹۰]: ۳۹۴
- اشاره ۳۹۴
- جواب: ۳۹۵
- سؤال غغصا [۱۰۹۱]: ۳۹۵
- اشاره ۳۹۵
- جواب: ۳۹۵

- سؤال غضب [۱۰۹۲]: ۳۹۵
- اشاره ۳۹۵
- جواب: ۳۹۶
- سؤال غصح [۱۰۹۳]: ۳۹۶
- اشاره ۳۹۶
- جواب: ۳۹۶
- سؤال غصد [۱۰۹۴]: ۳۹۷
- اشاره ۳۹۷
- جواب: ۳۹۷
- سؤال غصه [۱۰۹۵]: ۳۹۷
- اشاره ۳۹۷
- جواب: ۳۹۷
- سؤال غصو [۱۰۹۶]: ۳۹۸
- اشاره ۳۹۸
- جواب: ۳۹۸
- سؤال غصز [۱۰۹۷]: ۳۹۹
- اشاره ۳۹۹
- جواب: ۳۹۹
- سؤال غصح [۱۰۹۸]: ۳۹۹
- اشاره ۳۹۹
- جواب: ۳۹۹
- سؤال غصط [۱۰۹۹]: ۴۰۰
- اشاره ۴۰۰
- جواب: ۴۰۰

- سؤال غق [۱۱۰۰]: ۴۰۰
- اشاره ۴۰۰
- جواب: ۴۰۱
- سؤال غقا [۱۱۰۱]: ۴۰۱
- اشاره ۴۰۱
- جواب: ۴۰۱
- سؤال غقب [۱۱۰۲]: ۴۰۲
- اشاره ۴۰۲
- جواب: ۴۰۲
- سؤال غقج [۱۱۰۳]: ۴۰۲
- اشاره ۴۰۲
- جواب: ۴۰۲
- سؤال غقد [۱۱۰۴]: ۴۰۳
- اشاره ۴۰۳
- جواب: ۴۰۳
- سؤال غقه [۱۱۰۵]: ۴۰۷
- اشاره ۴۰۷
- جواب: ۴۰۷
- سؤال غقو [۱۱۰۶]: ۴۰۷
- اشاره ۴۰۷
- جواب: ۴۰۷
- سؤال غقز [۱۱۰۷]: ۴۰۷
- اشاره ۴۰۷
- جواب: ۴۰۸

- سؤال غنح [۱۱۰۸]: ۴۰۸
- اشاره ۴۰۸
- جواب: ۴۰۸
- سؤال غقط [۱۱۰۹]: ۴۰۸
- اشاره ۴۰۸
- جواب: ۴۰۸
- سؤال غقی [۱۱۱۰]: ۴۰۸
- اشاره ۴۰۸
- جواب: ۴۰۸
- سؤال غقیا [۱۱۱۱]: ۴۰۹
- اشاره ۴۰۹
- جواب: ۴۰۹
- سؤال غقیب [۱۱۱۲]: ۴۰۹
- اشاره ۴۰۹
- جواب: ۴۱۰
- سؤال غقیج [۱۱۱۳]: ۴۱۰
- اشاره ۴۱۰
- جواب: ۴۱۰
- سؤال غقید [۱۱۱۴]: ۴۱۱
- اشاره ۴۱۱
- جواب: ۴۱۱
- سؤال غقیه [۱۱۱۵]: ۴۱۱
- اشاره ۴۱۱
- جواب: ۴۱۱

- سؤال غقیو [۱۱۱۶]: ۴۱۱
- اشاره ۴۱۱
- جواب: ۴۱۲
- سؤال غقیز [۱۱۱۷]: ۴۱۲
- اشاره ۴۱۲
- جواب: ۴۱۲
- سؤال غقیح [۱۱۱۸]: ۴۱۲
- اشاره ۴۱۲
- جواب: ۴۱۲
- سؤال غقیط [۱۱۱۹]: ۴۱۲
- اشاره ۴۱۲
- جواب: ۴۱۳
- سؤال غقک [۱۱۲۰]: ۴۱۳
- اشاره ۴۱۳
- جواب: ۴۱۳
- سؤال غقکا [۱۱۲۱]: ۴۱۴
- اشاره ۴۱۴
- جواب: ۴۱۴
- سؤال غقکب [۱۱۲۲]: ۴۱۵
- اشاره ۴۱۵
- جواب: ۴۱۵
- سؤال غقکج [۱۱۲۳]: ۴۱۵
- اشاره ۴۱۵
- جواب: ۴۱۵

- سؤال غفکد [۱۱۲۴]: ۴۱۵
- اشاره ۴۱۵
- جواب: ۴۱۶
- سؤال غفکه [۱۱۲۵]: ۴۱۶
- اشاره ۴۱۶
- جواب: ۴۱۶
- سؤال غفکو [۱۱۲۶]: ۴۱۶
- اشاره ۴۱۶
- جواب: ۴۱۶
- سؤال غفکز [۱۱۲۷]: ۴۱۶
- اشاره ۴۱۶
- جواب: ۴۱۷
- سؤال غفکح [۱۱۲۸]: ۴۱۷
- اشاره ۴۱۷
- جواب: ۴۱۷
- سؤال غفکط [۱۱۲۹]: ۴۱۷
- اشاره ۴۱۷
- جواب: ۴۱۷
- سؤال غفل [۱۱۳۰]: ۴۱۸
- اشاره ۴۱۸
- جواب: ۴۱۸
- سؤال غفلا [۱۱۳۱]: ۴۱۸
- اشاره ۴۱۸
- جواب: ۴۱۸

- سؤال غقلب [۱۱۳۲]: ۴۱۸
- اشاره ۴۱۸
- جواب: ۴۱۹
- سؤال غقلج [۱۱۳۳]: ۴۱۹
- اشاره ۴۱۹
- جواب: ۴۱۹
- سؤال غقلد [۱۱۳۴]: ۴۱۹
- اشاره ۴۱۹
- جواب: ۴۱۹
- سؤال غقله [۱۱۳۵]: ۴۲۰
- اشاره ۴۲۰
- جواب: ۴۲۰
- سؤال غقلو [۱۱۳۶]: ۴۲۰
- اشاره ۴۲۰
- جواب: ۴۲۰
- سؤال غقلز [۱۱۳۷]: ۴۲۱
- اشاره ۴۲۱
- جواب: ۴۲۱
- سؤال غقلج [۱۱۳۸]: ۴۲۱
- اشاره ۴۲۱
- جواب: ۴۲۱
- سؤال غقلط [۱۱۳۹]: ۴۲۱
- اشاره ۴۲۲
- جواب: ۴۲۲

- سؤال غم [۱۱۴۰]: ۴۲۲
اشاره ۴۲۲
جواب: ۴۲۲
- سؤال غم [۱۱۴۱]: ۴۲۲
اشاره ۴۲۲
جواب: ۴۲۲
- سؤال غم [۱۱۴۲]: ۴۲۳
اشاره ۴۲۳
جواب: ۴۲۳
- سؤال غم [۱۱۴۳]: ۴۲۳
اشاره ۴۲۳
جواب: ۴۲۳
- سؤال غم [۱۱۴۴]: ۴۲۴
اشاره ۴۲۴
جواب: ۴۲۴
- سؤال غم [۱۱۴۵]: ۴۲۴
اشاره ۴۲۴
جواب: ۴۲۴
- سؤال غم [۱۱۴۶]: ۴۲۴
اشاره ۴۲۵
جواب: ۴۲۵
- سؤال غم [۱۱۴۷]: ۴۲۵
اشاره ۴۲۵
جواب: ۴۲۵

- سؤال غمغ [۱۱۴۸]: ۴۲۵
اشاره ۴۲۵
جواب: ۴۲۵
- سؤال غمط [۱۱۴۹]: ۴۲۶
اشاره ۴۲۶
جواب: ۴۲۶
- سؤال غقن [۱۱۵۰]: ۴۲۶
اشاره ۴۲۶
جواب: ۴۲۶
- سؤال غقنا [۱۱۵۱]: ۴۲۷
اشاره ۴۲۷
جواب: ۴۲۷
- سؤال غقنب [۱۱۵۲]: ۴۲۷
اشاره ۴۲۷
جواب: ۴۲۷
- سؤال غقنج [۱۱۵۳]: ۴۲۸
اشاره ۴۲۸
جواب: ۴۲۸
- سؤال غقند [۱۱۵۴]: ۴۲۸
اشاره ۴۲۸
جواب: ۴۲۸
- سؤال غقنه [۱۱۵۵]: ۴۲۸
اشاره ۴۲۸
جواب: ۴۲۸

- سؤال غقنو [۱۱۵۶]: ۴۲۹
- اشاره ۴۲۹
- جواب: ۴۲۹
- سؤال غقنز [۱۱۵۷]: ۴۲۹
- اشاره ۴۲۹
- جواب: ۴۲۹
- سؤال غقنح [۱۱۵۸]: ۴۳۰
- اشاره ۴۳۰
- جواب: ۴۳۰
- سؤال غقنط [۱۱۵۹]: ۴۳۰
- اشاره ۴۳۰
- جواب: ۴۳۰
- سؤال غقس [۱۱۶۰]: ۴۳۰
- اشاره ۴۳۰
- جواب: ۴۳۱
- سؤال غقسا [۱۱۶۱]: ۴۳۱
- اشاره ۴۳۱
- جواب: ۴۳۱
- سؤال غقسب [۱۱۶۲]: ۴۳۶
- اشاره ۴۳۶
- جواب: ۴۳۷
- سؤال غقسج [۱۱۶۳]: ۴۳۷
- اشاره ۴۳۷
- جواب: ۴۳۷

- سؤال غقسد [۱۱۶۴]: ۴۳۷
- اشاره ۴۳۸
- جواب: ۴۳۸
- سؤال غقسه [۱۱۶۵]: ۴۳۸
- اشاره ۴۳۸
- جواب: ۴۳۸
- سؤال غقسو [۱۱۶۶]: ۴۳۹
- اشاره ۴۳۹
- جواب: ۴۳۹
- سؤال غقسز [۱۱۶۷]: ۴۴۱
- اشاره ۴۴۱
- جواب: ۴۴۱
- سؤال غقسج [۱۱۶۸]: ۴۴۲
- اشاره ۴۴۲
- جواب: ۴۴۲
- سؤال غقسط [۱۱۶۹]: ۴۴۲
- اشاره ۴۴۲
- جواب: ۴۴۲
- سؤال غقع [۱۱۷۰]: ۴۴۳
- اشاره ۴۴۳
- جواب: ۴۴۳
- سؤال غقعا [۱۱۷۱]: ۴۴۸
- اشاره ۴۴۸
- جواب: ۴۴۸

- سؤال غقعب [۱۱۷۲]: ۴۴۹
- اشاره ۴۴۹
- جواب: ۴۴۹
- سؤال غقعج [۱۱۷۳]: ۴۵۰
- اشاره ۴۵۰
- جواب: ۴۵۰
- سؤال غقعد [۱۱۷۴]: ۴۵۹
- اشاره ۴۵۹
- جواب: ۴۵۹
- سؤال غقعه [۱۱۷۵]: ۴۶۰
- اشاره ۴۶۰
- جواب: ۴۶۰
- سؤال غقعو [۱۱۷۶]: ۴۶۱
- اشاره ۴۶۱
- جواب: ۴۶۱
- سؤال غقعز [۱۱۷۷]: ۴۶۱
- اشاره ۴۶۱
- جواب: ۴۶۲
- سؤال غقعح [۱۱۷۸]: ۴۶۲
- اشاره ۴۶۲
- جواب: ۴۶۲
- سؤال غقعط [۱۱۷۹]: ۴۶۳
- اشاره ۴۶۳
- جواب: ۴۶۴

- سؤال غقف [۱۱۸۰]: ۴۶۴
اشاره ۴۶۴
جواب: ۴۶۴
- سؤال غقفا [۱۱۸۱]: ۴۶۴
اشاره ۴۶۵
جواب: ۴۶۵
- سؤال غقفب [۱۱۸۲]: ۴۶۵
اشاره ۴۶۵
جواب: ۴۶۵
- سؤال غقفج [۱۱۸۳]: ۴۶۷
اشاره ۴۶۷
جواب: ۴۶۷
- سؤال غقفد [۱۱۸۴]: ۴۶۷
اشاره ۴۶۷
جواب: ۴۶۷
- سؤال غقفه [۱۱۸۵]: ۴۶۸
اشاره ۴۶۸
جواب: ۴۶۸
- سؤال غقفو [۱۱۸۶]: ۴۷۲
اشاره ۴۷۲
جواب: ۴۷۲
- سؤال غقفز [۱۱۸۷]: ۴۷۳
اشاره ۴۷۳
جواب: ۴۷۳

- سؤال غفج [۱۱۸۸]: ۴۷۳
- اشاره ۴۷۴
- جواب: ۴۷۴
- سؤال غفط [۱۱۸۹]: ۴۷۹
- اشاره ۴۷۹
- جواب: ۴۷۹
- سؤال غقص [۱۱۹۰]: ۴۸۰
- اشاره ۴۸۰
- جواب: ۴۸۰
- سؤال غقصا [۱۱۹۱]: ۴۸۱
- اشاره ۴۸۱
- جواب: ۴۸۱
- سؤال غقصب [۱۱۹۲]: ۴۸۳
- اشاره ۴۸۳
- جواب: ۴۸۶
- حاشیه مؤلف بر مقام الفضل ۴۹۷
- اشاره ۴۹۷
- [۱]: حاشیه صفحه (۱۱) متن کتاب ۴۹۸
- [۲]: حاشیه صفحه (۵۹) متن کتاب ۴۹۹
- [۳]: حاشیه صفحه (۸۴) متن کتاب ۴۹۹
- [۴]: حاشیه صفحه (۱۰۳) متن کتاب ۴۹۹
- [۵]: حاشیه صفحه (۲۱۶) متن کتاب ۵۰۱
- [۶]: حاشیه صفحه (۲۳۵) متن کتاب ۵۰۱
- [۷]: حاشیه صفحه (۲۷۱) متن کتاب ۵۰۱

۵۰۲	[۸]: حاشیه صفحه (۲۸۷) متن کتاب
۵۰۲	[۹]: حاشیه صفحه (۲۸۸) متن کتاب
۵۰۲	[۱۰]: حاشیه صفحه (۳۱۷) متن کتاب
۵۰۳	[۱۱]: حاشیه صفحه (۳۲۰) متن کتاب
۵۰۵	[۱۲]: حاشیه صفحه (۳۲۷) متن کتاب
۵۰۶	[۱۳]: حاشیه صفحه (۳۵۴) متن کتاب
۵۰۷	[۱۴]: حاشیه صفحه (۳۵۴) متن کتاب
۵۰۷	[۱۵]: حاشیه صفحه (۳۸۸) متن کتاب
۵۰۹	[۱۶]: حاشیه صفحه (۴۰۱) متن کتاب
۵۰۹	[۱۷]: حاشیه صفحه (۴۱۴) متن کتاب
۵۱۰	[۱۸]: حاشیه صفحه (۴۳۲) متن کتاب
۵۱۰	[۱۹]: حاشیه صفحه (۴۵۱) متن کتاب
۵۱۱	[۲۰]: حاشیه صفحه (۴۷۹) متن کتاب
۵۱۲	فهارس
۵۱۲	اشاره
۵۱۲	آیات
۵۱۹	روایات عربی
۵۲۸	روایات فارسی
۵۳۲	اعلام
۵۶۴	کتب وارده در متن
۵۷۳	اماکن
۵۸۸	اشعار عربی
۵۹۸	اشعار فارسی
۶۰۳	منابع و مأخذ

۶۲۱ ..... فهرست موضوعات

۶۵۴ ..... درباره مرکز

مقامع الفضل جلد ۲

مشخصات کتاب

سرشناسه: آقامحمدعلی کرمانشاهی، ۱۱۴۴ - ۱۲۱۶ ق.
 عنوان و نام پدید آور: مقامع الفضل/تالیف محمدعلی الکرمانشاهی؛ تحقیق موسسه علامه المجددالوحدیدالبهبهانی.
 مشخصات نشر: قم: علامه بهبهانی، ۱۳۸۹ -
 مشخصات ظاهری: ج.
 شابک: دوره ۹۷۸۶۰۰۹۱۵۰۳۷۳: ۱۴۰۰۰۰ ریال؛ ۷۰۰۰۰ ریال: ج. ۱۹۷۸۶۰۰۹۱۵۰۳۸۰؛ ج. ۲۹۷۸-۶۰۰-۹۱۵۰۳-۹-۷:
 وضعیت فهرست نویسی: فیپا
 یادداشت: چاپ قبلی: موسسه علامه المجددالوحدیدالبهبهانی، ۱۴۱۲ق. = ۱۳۷۹ با فروست.
 موضوع: اسلام -- مسائل متفرقه
 شناسه افزوده: موسسه تحقیقاتی علامه مجدّد وحید بهبهانی (ره)
 رده بندی کنگره: ۱۳۸۹ ۷م ۷آ/BP۱۱
 رده بندی دیویی: ۲۹۷/۰۲
 شماره کتابشناسی ملی: ۱۹۹۹۲۰۵

[سؤال و جواب]

اشاره

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ*

[سؤال ۵۶۶]

اشاره

زید زنی دارد و ادعا می کند بعد از یک سال از زفافش که عقد من متعه بوده و مدت من تمام شده، و زوج می گوید دائمی بوده، حق با کیست؟

جواب

: در آن خلاف است و ظاهراً- به ظاهر شرع- قول؛ قول زوجه است با قسم، هر گاه زوج از اثبات عاجز شود و اختیار ردّ قسم نیز دارد، و احوط آن است که هر دو قسم خورند، هر یک بر نفی قول دیگری، پس عقد ایشان به حسب ظاهر منفسخ می شود و هر یک میان خود و خدا مکلفند به آنچه می دانند.

[سؤال ۵۶۷]

اشاره

زید از عمرو جنسی طلب دارد، و مطالبه نمود؛ نداد تا آنکه قیمت جنس تنزل نمود «۱» تفاوت قیمت را می‌تواند از او بگیرد؟

جواب

نه، بلکه او به تأخیر با قدرت بر اداء گناه کار می‌شود، و توبه‌اش موقوف بر ارضاء [زید] است؛ به اظهار ندامت و التماس.

سؤال نسح [۵۶۸]

اشاره

صیغه خلع را یک نفر از جانب زوج و زوجه جاری می‌تواند ساخت؟

جواب

بلی علی الأظهر، و التزام تعدد احوط و بهتر است، لکن تحقیق این

(۱) ج: کرد.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴

مسأله ثمره چندانی از برای عمل ندارد، زیرا که تحقق خلع در این ازمنه به نهج شرعی نزدیک است به ممتنع عادی، خصوصا هرگاه زوجه عجمیه «۱» باشد.

سؤال نسط [۵۶۹]

اشاره

به چه جهت در این ازمنه خلع به هم نمی‌رسد و حال آنکه بسیار می‌شود که زوجه کراهت از زوج به هم می‌رساند و خواهش طلاق می‌کند، و مثل مشهور را می‌گوید که «مهرم حلال و جانم آزاد»؟

جواب

: آنچه متعارف این ازمنه است این است که غالبا زوج کراهت از زوجه به هم می‌رساند به سبب بد شکلی زن یا بی‌کمالی او، یا از جهت پیری و نازایندگی، یا از جهت آنکه خواهش زن دیگر دارد و اجتماع هر دو از برای او میسر نمی‌شود، یا نمی‌خواهد، و مع ذلک دنائت دارد و می‌خواهد که در این باب مطلقا نقصانی نکنند، بلکه نفقه ایام عدّه را نیز ندهند، بلکه انتفاع نیز ببرد، و بعلاوه ندادن مهر و نفقه ایام عدّه؛ چیزی از آن زن نیز بگیرد، لهذا بنای بد سلوکی با او می‌گذارد، و حقوق شرعیّه او را نمی‌دهد و تکلیفات شاقّه و خدمات غیر مستحقّه به او می‌فرماید، و به اینها- بدون سبب شرعی- او را خفت می‌دهد، بلکه می‌زند و فحش و دشنام به او می‌گوید تا به حدی که زن به تنگ آید و چیزی بدهد و خود را از این صدمات خلاص نماید، پس مطلقین؛ طلاق او را به عنوان خلع به عمل می‌آورند و آن را خلع شرعی می‌پندارند، و حال آنکه چنین نیست، زیرا که از شرایط خلع- نزد امامیه- آن است که زوجه کراهیت «۲» قلبیه از زوج داشته باشد به سبب قبح شکل زوج یا فقر، و یا امثال اینها، نه به سبب اضرار و ایذاء و زدن

او، بلکه خلع ناشی از اضرار را، حرام و باطل می‌دانند (۳)، و باید کراهت مخصوص به زوجه باشد، و اگر زوج نیز داشته باشد؛

(۱) ه: عجمیه عامیه.

(۲) ه، ج: کراهت.

(۳) مبسوط شیخ طوسی: ۳/۳۴۳، مسالک الافهام: ۹/۴۰۹ و ۴۱۹.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۵

در این صورت مبارات خواهد بود نه خلع، و اگر زوجه کراهت قلبیه نداشته باشد نیز خلع متحقق نخواهد شد به اجماع کلّ علماء امامیه (۱).

بلکه مستفاد از اخبار معتبره بسیار (۲) و اجماع قدماء اخیر (۳) - چنانکه نقل کرده‌اند - آن است که: ظهور کراهت به هر نحوی که باشد کافی نیست، چنانکه مشهور میان متأخرین است (۴)، بلکه باید کراهت مذکوره به حدی باشد که زن به زبان آورد و عبارات محرّمه چند گوید

پس در روایت حلبی که در جمیع کتب اربعه مذکور است - و سندش در «فقیه» صحیح، و در «کافی» و «تهذیب» و «استبصار» حسن کالصحیح است - چنین است که حضرت صادق علیه السلام فرموده که: «مختلعه حلال نیست خلعتش تا آنکه به شوهرش بگوید و الله هیچ قسمی که به من دهی به عمل نمی‌آرم و اطاعت تو در هیچ کاری نمی‌کنم و از برای تو جنابتی که از تو به هم رسانم غسل نمی‌کنم، یا اینکه نمی‌گذارم که به من جماع کنی و کسی را که تو نخواهی داخل فراش تو می‌نمایم، و بدون اذن تو مردم را رخصت دخول در خانه تو دهم، و به تحقیق که مردمان در خلع به کمتر از این اکتفا می‌کردند و مرخص می‌نمودند، پس هرگاه آنها را به شوهرش گفت؛ از برای شوهر حلال می‌شود آنچه از او می‌گیرد، و خلع یک طلاق محسوب می‌باشد، و دو طلاق دیگر برای او باقی می‌ماند» (۵).

و فرمود که: «باید این کلامها از پیش خودش باشد یعنی به تعلیم دیگری

(۱) مبسوط شیخ طوسی: ۴/۳۴۳، سرائر ابن ادریس: ۲/۷۲۴، مسالک الافهام: ۹/۴۰۹.

(۲) وسائل الشیعه: ۲۲/۲۷۹ - ۲۸۲ حدیث ۲۸۵۸۸ - ۲۸۵۹۶.

(۳) سرائر ابن ادریس: ۲/۷۲۴.

(۴) حدائق الناضرة: ۲۵/۵۸۰، ریاض المسائل: ۲/۱۹۵.

(۵) من لا یحضره الفقیه: ۳/۳۳۸ حدیث ۱۶۳۱، کافی: ۶/۱۳۹ حدیث ۱، تهذیب الاحکام: ۸/۹۵ حدیث ۳۲۲، استبصار: ۳/۳۱۵ حدیث ۱۱۲۱، وسائل الشیعه: ۲۲/۲۸۰ حدیث ۲۸۵۹۰.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۶

نباشد» (۱).

و در طریق حسن این را نیز فرموده که: «اگر امر با ما باشد تجویز نخواهیم کرد طلاق را مگر از برای عده» (۲). یعنی طلاق رجعی را قبول می‌کنیم نه طلاق خلعی را که بائن است، زیرا که شرط صحّت خلع که تکلم به عبارات مذکوره است متحقق نمی‌شود غالباً، مگر آنکه زنی فاسقه عارفه به احادیث و مسائل خلع باشد، و بر عارف مطلع بر اصطلاحات آیات و روایات مخفی نیست که مراد از اطلاق لفظ «ناس» - یعنی مردم - در قرآن یهود، و در اخبار امامیه؛ اهل سنت‌اند، و فهمیدن غیر اینها از لفظ «ناس» در آنها به اعانت قرائن معلوم می‌شود، و از اینجا معلوم می‌شود که حدیثی که دلالت بر اکتفا به کمتر از عبارات مذکوره کند محمول بر تقیه است

«۳»، و مذهب مشهور سنّیان آن است که: مطلقاً کراهت زوجه شرط نیست «۴»، و مذهب مالک آن است که: کراهت فی الجمله شرط است، چنانکه در کتاب «رموز الفقهاء» اشاره به آنها نموده «۵».

و در صحیحۀ کنانی از حضرت صادق علیه السّلام چنین است که: «حلال نیست خلع تا آنکه همین زن طلب کند خلع را از مرد بدون آنکه مرد به او ضرر رسانیده، یا او را زده باشد، تا آنکه بگوید که هیچ قسم تو را به عمل نمی آورم، و غسل جنابت از تو نمی کنم» «۶» تا آخر حدیث.

(۱) وسائل الشیعة: ۲۲ / ۲۸۱ حدیث ۲۸۵۹۲.

(۲) کافی: ۶ / ۱۳۹ حدیث ۱، وسائل الشیعة: ۲۲ / ۲۸۴ حدیث ۲۸۶۰۰.

(۳) کافی: ۶ / ۱۴۱ حدیث ۶، تهذیب الاحکام: ۸ / ۹۷ حدیث ۳۲۸، استبصار: ۳ / ۳۱۶ حدیث ۱۱۲۷، وسائل الشیعة: ۲۲ / ۲۷۹ حدیث ۲۸۵۸۸.

(۴) مغنی ابن قدامه: ۷ / ۲۴۷ و ۲۴۸.

(۵) این کتاب را نیافتیم.

(۶) تهذیب الأحکام: ۸ / ۹۶ حدیث ۳۲۵، کافی: ۶ / ۱۴۰ حدیث ۴، استبصار: ۳ / ۳۱۶ حدیث ۱۱۲۴، وسائل الشیعة: ۲۲ / ۲۸۱ حدیث ۲۸۵۹۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷

و احادیث دیگر نیز بر این مضمون هست و عمل قدمای شیعه بر مضمون آنهاست، چنانکه سید محمد - صاحب مدارک - در «شرح مختصر نافع» «۱»، و آخوند ملا محمد باقر سبزواری در «کفایة» «۲» و آخوند ملا محمد باقر مجلسی در «شرح تهذیب» «۳» فرموده‌اند. و شیخ محمد ابن ادریس حلّی رحمه الله در کتاب «سرائر» به این مضمون فرموده که: اجماع علمای شیعه منعقد است بر آنکه جایز نیست خلع مگر بعد از آنکه بشنود شوهر از او آنچه را که حلال نباشد گفتنش، از قبیل آنکه بگوید که: غسل جنابت از تو نمی کنم، و حدود و حقوق ترا بجا نمی آورم، و داخل فراش تو می کنم کسانی را که تو نمی خواهی بعد از آنکه دانسته شود از حال آن زن که اینها را که می گوید به فعل نیز می آورد «۴».

و همچنین شیخ رحمه الله در کتاب «خلاف» «۵» نقل اجماع نموده بر همان که ابن ادریس فرموده، چنانکه از خلاف نقل شده، [خذ] هذا.

و قبل الخوض فی المطلوب لا بدّ من تمهید مقدّمه هی أنّ المکلّف بفروع الأحکام فی زمن غیبه الإمام إمّا أن یمکنه بالقوه القریبه استنباط الحکم الشرعی الفرعی من دلیله التفصیلی و هذا هو المسمی بالمجتهد و البصیر، أو لا، و الثانی إمّا أن یمکنه أخذ الحکم من الأوّل و لو بوسائط إذا کانوا عدولا و هو المسمی بالمقلّد و المستبصر، أو لا.

و الثانی إمّا أن یمکنه العمل بالقدر المتیقّن فی رفع التکلیف الثابت فی الجملة؛ و ذلك بأن یتلزم فعل ما دار بین احتمالی الوجوب و غیر الحرمة من

(۱) نهایه المرام: ۲ / ۱۳۵.

(۲) کفایة الأحکام: ۲۱۰.

(۳) ملاذ الأخیار: ۱۳ / ۱۸۸.

(۴) سرائر ابن ادریس: ۲ / ۷۲۴.

(۵) خلاف شیخ طوسی: ۴/ ۴۲۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۸

الأحكام، و ترك ما دار بين احتمالي الحرمة و غير الوجوب منها، و الجمع بين ما يقتضيه احتمالي الوجوب و الحرمة كالجمع بين الظهر و الجمعة و الصوم في السفر مع القضاء في بعض المواضع، و هذا هو المسمى بالمحتاط، أو لا.

ولا- بحث لنا عنه و لا- ريب و لا نزاع في أن من لم يمكنه الاجتهاد يجب عليه تقليد المجتهد الحي الجامع للشرائط إن أمكنه، و لا يجوز لأحد تقليد الأموات، سيما في غير العبادات و إن لم يمكنه ذا و لا ذاك بالفعل و جب عليه الاحتياط مع الممكنة و إن أثم بترك تحصيل مرتبة الاجتهاد و الوصول إلى رأى المجتهد الحي مع الإمكان.

قال الفاضل العارف الكاشاني في كتاب القضاء من «المفاتيح»: و لا فرق في من نقص عن مرتبة البصير بين المطلع على فتوى الفقهاء و غيره، و لا- بين حالتى الاختيار و الاضطرار باجماعنا فيها [- إلى أن قال-]: و لا يجوز التحاكم إلى غير الفقيه الجامع للشرائط و إن استقضاه ذو الشوكة، أو أهل البلد و تراضى الخصمان به بلا خلاف للنصوص «(۱)»، انتهى كلامه رفع مقامه.

ثم؛ الأدلة الشرعية عندنا هو الكتاب و السنة، و الإجماع و دليل العقل لا غير؛ على النهج المعتبر المقرّر في الاصول من حجية النص «(۲)»، ثم الظاهر و تأويل المجمل و إرجاعه إلى الظاهر، و الظاهر إلى النصّ بالتخصيص و التقييد عند التعارض مع التقاوم في الدلالة و السند، بأن يكون المخصّص و المقيّد من الأخبار صحيح السند، أو موثقاً، أو حسناً، أو ضعيفاً منجبراً بعمل الأصحاب كلّاً، أو جلاً، سيما القدماء منهم بمضمونه.

و لا عبرة بمجرد الشهرة بين المتأخّرين خصوصا إذا عارضت الشهرة بين المتقدمين، فإنّ الأخبار عن أيديهم صدرت، و الشاهد يرى ما لا يرى الغائب.

(۱) مفاتيح الشرائع: ۳/ ۲۴۷ و ۲۴۸.

(۲) في الف، د، الحجرية: الظن.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۹

و قد اشتهر بين المتأخّرين مسائل على خلاف الأدلة القويّة استنادا إلى بعض الاصول، أو إطلاق دليل معارض بمقيّد مقاوم، أو خبر ضعيف بل عامّى معارض بقوى خاصّى.

منها: حمل المتعارضين ابتداء على الجواز و الاستحباب و الكراهة نظرا إلى أن الجمع مهما أمكن أولى من الطرح، مع أن ذلك طرح لأحدهما في الحقيقة و خلاف الترجيحات المقرّرة في الأخبار المعتبرة، من ترجيح ما رواه أعدل و أوثق و أروع و أصدق و ما هو المطابق لما اشتهر بين الأصحاب أو خالف العامة خصوصا حكاهم و قضاتهم، و ما هو الموافق للكتاب و السنة إلى غير ذلك، و طرح المرجوح و التوقف بعد انسداد طريق الترجيح و «(۱)» التخيير، مع أن الظاهر من كثير من الأخبار المعتضدة بالعقل و الاعتبار أن العمدة في اختلاف أخبار الأئمة الإمامية إنما هو الإتقاء أو التقيّة من العامّة القائلين بالرأى و القياس، و الاستحسان، حتى ورد «خذ بما خالفهم» «(۲)» «فإنّ الرشد في خلافهم» «(۳)» و «أنهم ليسوا من الحنيفة في شيء» «(۴)» و «استفت فقيه البلد فإذا أفتاك بشيء فخذ بخلافه» «(۵)» إلى غير ذلك، فليتأمل.

و إذا جاز حمل المتعارضين الدائرين بين النفي و الإثبات- من قبيل: يجوز و لا يجوز، و افعل و لا تفعل، و يحرم و لا يحرم، و نحو ذلك- على الإباحة و الكراهة- مثلا- أو لا لم يبق مورد لأخبار التراجيح الدالة على وجوب الأخذ

(۱) في ه: أو.

- (۲) عوالی اللثالی: ۱۳۳/۴ الحدیث ۲۲۹، الکافی: ۱/۶۸ الحدیث ۱۰، وسائل الشیعة: ۲۷/۱۰۶ الحدیث ۳۳۳۳۴ (مع اختلاف یسیر).
- (۳) الکافی: ۱/۸ و ۶۸، وسائل الشیعة: ۲۷/۱۱۲ الحدیث ۳۳۳۵۲ (مع اختلاف یسیر).
- (۴) وسائل الشیعة: ۲۷/۱۱۹ الحدیث ۳۳۳۶۵.
- (۵) تهذیب الأحکام: ۶/۲۹۵ الحدیث ۸۲۰، علل الشرائع: ۲/۵۳۱ الحدیث ۴، عیون أخبار الرضا علیه السّلام: ۱/۲۴۸ الحدیث ۱۰، وسائل الشیعة: ۲۷/۱۱۶ الحدیث ۳۳۳۵۶ (نقل بالمعنی).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۰

بالراجح و طرح المرجوح، و ضربه بعرض الحائظ أو علی وجه الذی أتى به.

نعم: إذا انسَدَّ طرق التراجیح و وصل إلى حدّ الإرجاع جاز حينئذ العمل بأخبار التخییر و تأویل المخالف بالاستحباب أو الكراهة عملاً بأولویة الجمع مهما أمکن، و لا بدّ فی الجمع من شاهد من نفس المتعارضین، أو من خارج من إجماع و نحوه فتأمل و تفتن. و منها: أنّهم مع قبولهم فی الاصول للإجماع المنقول، كثيراً ما یردونه بقولهم: الإجماع فی محلّ النزاع ممنوع، أو ما أدّى هذا المعنی، و كأنّه غفلة و ذهول، إذ لا- يشترط العلم بتحقیق الإجماع فی ما نقل علیه، بل لو فرض حصول العلم به فی بعض المواضع لخرج عن كونه إجماعاً منقولاً مختلفاً فی حجّيته و صار إجماعاً معلوماً مجعاً علی حجّيته فلیفهم.

ثمّ الإجماع المعلوم بل ضرورة المذهب و الدین - فضلاً عن الإجماع و الضرورة المنقولین - لا يستلزم عدم وقوع الخلاف فيه و اتفاق الكلّ عندنا، فلا تغفل.

و منها: قبولهم للخبر الحسن دون الموثّق، مع أنّ العکس أولى و أوثق، و الإجماع - كما نقل - علی اعتبار الإیمان فكذا علی اعتبار العدالة فلا بدّ من ترجیح، و الآية الشریفة «۱» إنّما دلّت علی وجوب التبیّن و التفحص فی خبر الفاسق لیظهر صدقه فیعمل به، و لم تدلّ علی ردّه رأساً و التبیّن قد حصل فی أخبار الموثّق من حیث توثیقه و العمل بأخباره من أرباب الجرح و التعديل، و المراد بالفاسق فیها - علی ما قالوه - من لم یثبت عدالته، و ظاهر أنّ شموله للممدوح الغير المعدّل أظهر منه للمعدّل الغير الإمامی، فافهم و تأمل.

و منها: التلییات التي هی للإحرام بمنزلة تكبيرة الإحرام للصلاة یبطل

(۱) الحجرات (۴۹): ۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۱

الحجّ و العمرة بطلان التلیة كبطلان الصلاة بطلان التكبيرة.

فالمشهور بین المتأخرین - تبعاً لبعض المتقدمین كالشیخ فی «النهاية» «۱» و «المبسوط» «۲» و الحلبي «۳» و القاضي «۴» - أنّ التلییات الأربع الواجبه هی: «تبیك اللهم تبیك، تبیك إنّ الحمد و النعمة لك، و الملك لا شريك لك تبیك» «۵» مع أنّ ذلك مخالفاً لما ورد فی الأخبار «۶» المعتبرة، بل لم أقف علیه فی خبر، حتّى فی «فقه الرضا»، و إنّما المذكور فی الأخبار الخاصیة و العامیة هكذا: «تبیك اللهم تبیك، تبیك لا شريك لك تبیك»، و الأقرب إضافة «إنّ الحمد و النعمة لك و الملك لا شريك لك» لوجودها فی جميع الأخبار أيضاً «۷»، إلّا فی بعض طرق «البخاری» «۸»، و حمل علی أنّ الراوی تركها لظهورها، و وجود لفظه «لك» قبل الملك و عدمها بعده هو الصحيح الموافق للصحاح و غيرها، بل لم نقف علی ما یخالفه، فما وجد فی بعض المناسكات - تبعاً للعلامة فی غیر «المختلف» «۹» و الشهيدین فی «شرح اللمعة» «۱۰» من العکس - فلیس بصحيح بل مبطل للإحرام فلیفهم [* ۱].

و كان من أمثال ما اتفق هاهنا طعن الشهيد الثاني فی «شرح الدراية» علی

(۱) النهاية: ۲۱۵، النهاية و نكتها: ۱/۴۷۱.

- (۲) المبسوط: ۱/ ۳۱۶.
- (۳) الكافي للحلي: ۱۹۳.
- (۴) المهذب لابن براج: ۱/ ۲۱۵.
- (۵) المبسوط: ۱/ ۳۱۶.
- (۶) في ه: الأخبار والآثار.
- (۷) صحيح البخاري: ۲/ ۱۴۷، صحيح المسلم: ۸/ ۷۸ و ۷۹، تهذيب الاحكام: ۵/ ۲۸۴ الحديث ۹۶۷ الكافي: ۴/ ۳۳۵ الحديث ۳، من لا يحضره الفقيه: ۲/ ۲۱۰ الحديث ۹۵۹ و ۲۱۱ الحديث ۹۶۶.
- (۸) صحيح البخاري: ۲/ ۱۴۷ الحديث ۲.
- (۹) تحرير الاحكام: ۹۶، قواعد الاحكام: ۸۰/ ۱.
- (۱۰) الروضة البهية: ۲/ ۲۳۰.
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۲
- ما اشتهر من انجبار ضعف الخبر بالشهرة حتى قال شيخنا الشهيد الثاني رحمه الله:

قولهم ضعيف منجبر بالشهرة بما لفظه:

إنّا نمنع من كون هذه الشهرة التي ادّعوا مؤثرة في جبر الخبر الضعيف فإنّ هذا إنّما يتمّ لو كانت الشهرة متحقّقة قبل زمن الشيخ و الأمر ليس كذلك، فإنّ من قبله من العلماء كانوا بين مانع من الخبر الواحد مطلقاً كالمترضى «۱» و الأكثر - على ما نقله جماعة - و بين جامع للأحاديث من غير التفات إلى تصحيح ما يصحّ و ردّ ما يردّ، و كان البحث عن البحث «۲» مجردة لغير الفريقين قليلاً جداً كما لا يخفى على من اطّلع على حالهم، فالعمل بمضمون الخبر الضعيف قبل زمن الشيخ رحمه الله على وجه يجبر ضعفه ليس بمتحقّق، و لما عمل الشيخ [بمضمونه] في كتبه الفقهيّة جاء من بعده من الفقهاء و اتّبعه منهم عليها الأكثر تقليداً له إلّا من شدّ منهم، و لم يكن بينهم «۳» من يسبر الأحاديث و ينقّب على الأدلّة بنفسه، سوى الشيخ المحقق ابن ادریس، و قد كان لا يجيز العمل بخبر الواحد مطلقاً «۴».

فجاء المتأخرون بعد ذلك و وجدوا الشيخ و من تبعه قد عملوا بمضمون ذلك الخبر الضعيف، لأمر ما رأوه في ذلك، لعلّ الله يعذرهم فيه، فحسبوا العمل به مشهوراً و جعلوا هذه الشهرة جابرة، و لو تأمل المنصف و حرّر المنقّب لوجد مرجع ذلك [كله] إلى الشيخ، و مثل هذه الشهرة لا تكفي في جبر الخبر الضعيف «۵» إلى آخر كلامه زيد في إكرامه.

و منها: اشتهار كون الحجر من البيت كما ذكر في «الدروس» «۶» لبعض

(۱) الذريعة للسيد المرتضى: ۲/ ۴۱.

(۲) في المصدر، ه: عن الفتوى.

(۳) في المصدر: فيهم.

(۴) السرائر: ۱/ ۴۶ - ۵۰.

(۵) الرعاية في علم الدراية: ۹۲ و ۹۳.

(۶) الدروس: ۱/ ۳۹۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۳

الأخبار العامية «۱»، مع ورود النص الصحيح الصريح بخلافه من طريق الإمامية «۲».

و منها: تظافر الأخبار المعترضة المشتتملة على الصحيحة الصريحة بالنهي عن النفل «۳» أداء و قضاء في يوم العيدين إلى الزوال «۴»، و النهي حقيقة في التحريم على المشهور الأظهر، و ممن صرح بالتحريم هنا من القدماء «۵»، و حملة العلامة رحمه الله و جل من تأخر [عنه] على الكراهة لأصالة الاباحة «۶»، و فيه ما فيه، فإن الأصل لا يعارض النصّ و إلا لما ثبت تكليف لأنّ التكليف بأسرها على خلاف الأصل و كذا العموم لا يعارض الخصوص بحيث يأوله و «۷» يتخصّص به و لم يظهر إجماع و لا نقل أيضا على الجواز، فليفهم.

و منها: ما نحن فيه كما ستعرف «۸» و لا يتوهم «۹» أن المراد بقولهم:

«الأصل في فعل المسلم و قوله الصحة» مشاركة المسلم للمعصوم عليه السلام في الحجية، بل المراد أنه إذا دار فعل المسلم - مثلا - بين وقوعه على النهج الثابت صحته شرعا و الثابت بطلانه كذلك فالأصل - أي الظاهر من حال المسلم - أنه أوقع فعله على النهج الصحيح فيحمل عليه حتى يظهر خلافه، فلا تغفل.

و من هذا القبيل قولهم: «الأصل في العقود الصحة» إذ الصحة بمعنى ترتب

(۱) سنن الترمذی: ۳/ ۲۲۵ الحديث ۸۷۶.

(۲) الكافي: ۴/ ۲۸۰ الحديث ۱۵، من لا يحضره الفقيه: ۲/ ۱۲۶ الحديث ۵۴۲، وسائل الشيعة ۱۳/ ۳۵۳ - ۳۵۵.

(۳) في ه: التنقل.

(۴) وسائل الشيعة: ۷/ ۴۲۸ - ۴۳۱ الباب ۷.

(۵) الكافي للحلي: ۱۵۵، المهذب لابن براج: ۱/ ۱۲۳، الوسيلة: ۱۱۱، الغنية: ۵۰۰.

(۶) تحرير الاحكام: ۱/ ۴۶.

(۷) في ه: بل.

(۸) في ه: ستعرف هذا.

(۹) في ه: تتوهم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۴

الآثار الشرعية على الشيء، من الأحكام الوضعية التوقيفية المفتقرة في تحققها إلى دليل شرعي بلا خلاف فالأصل عدمها حتى يظهر الدليل، فتدبر.

إذا تمهد هذا فلندخل في المطلوب بكشف حجاب الاشتباه عن الرأي المحبوب، فنقول: اختلف أعلام الإسلام في اشتراط صحة الخلع بكراهة الزوجة خاصة للزوج «۱»، فالإمامية: نعم، و نقل جمع إجماعهم عليه؛ قالوا: و مع عدمها أو مع كراهتهما لا يتحقق خلع «۲». و المشهور بين الجمهور عدم اشتراطها أصلا، قالوا: و يتحقق الخلع و إن تلاءمت أخلاقهما «۳».

قال العلامة رحمه الله في «كشف الحق»: ذهب الإمامية إلى أنه إذا كانت الأخلاق ملتزمة فبذلت له شيئا على طلاقها لم يحل له أخذه، و خالف أبو حنيفة و مالك و الشافعي «۴»، و قد خالفوا قوله تعالى: $\square$ وَ لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا «۵» الآية «۶»، انتهى.

و في شرح كتاب «فتح الوهاب» للقاضي زكريا الأنصاري استدلل على شرعية الخلع بالإجماع و آية: فَإِنْ طَبِنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا «۷» و عرّف الخلع بفرقة بعوض لجهة زوج، قال: و أركانه خمسة، ملتزم لعوض، و بضع، و عوض، و صيغة، و زوج «۸»، انتهى.

و اشترط ابن الحاجب المالكي في «مختصر الاصول» و القاضي عضد

(۱) في الحجرية: لا الزوج.

(۲) السرائر: ۲/ ۷۲۴.

(۳) المغنی لابن قدامة: ۷/ ۲۴۸.

(۴) المجموع: ۱۷/ ۶، المغنی لابن قدامة: ۷/ ۲۴۸، بداية المجتهد: ۲/ ۶۷ و ۶۸.

(۵) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۶) نهج الحق و كشف الصدق: ۵۳۳ و ۵۳۴.

(۷) النساء (۴): ۴.

(۸) فتح الوهاب بشرح منهج الطلاب: ۲/ ۶۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۵

الشافعیؒ فی شرحه فی حجیة مفهوم المخالفة بأقسامه «۱» امورا، منها: عدم خروجها مخرج الأغلِب [المعتادة] مثل قوله تعالى: فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يَتَّقِيَ اللَّهُ فُلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ «۲» و ذلك أَنَّ الخلع [غالبا] إِنَّمَا يَكُونُ عِنْدَ خَوْفٍ أَنْ لَا يَقيِمَ كُلٌّ مِنَ الزَّوجَيْنِ بِمَا أَمَرَ اللَّهُ فَلَا يَفْهَمُ مِنْهُ أَنَّ عِنْدَ عَدَمِ الْخَوْفِ لَا يَجُوزُ الْخَلْعُ «۳»، انتهى.

لكن في كتاب «الرموز على اختلاف الفقهاء» لأبي عاصم العامري من العامة: أَنَّ الخلع طلاق بائن، و عند الشافعی: فسخ، و الخلع جازي في جميع الأحوال، و عند مالك: لا يجوز إلما في حال الخوف، و الخلع تطليقة بائنة، و عند أبي ثور: رجعية، و المختلة يلحقها الطلاق، و عند الشافعی: لا يلحقها «۴»، انتهى.

و قال السيوطي الشافعی في «الإكليل»- عند ذكر قوله تعالى: وَلَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا «۵» الآية في الثالث و العشرين من البقرة- ما لفظه: فيه تحريم أخذ مال الزوجة على سبيل الإكراه و المضارة، و جوازه إن «۶» كان النشوز من جهتها، و ذلك أصل الخلع، و استدلل بقوله «۷»: فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ «۸» على جواز الخلع بقدر ما أصدقها و أكثر منه، خلافا لمن منع الزيادة، و استدلل بالآية من منع الخلع بغير «۹» ضرر منها و منه، و من منعه بضرر «۱۰» أحدهما فقط لتعليقه بخوفهما

(۱) في ج: باقسامها.

(۲) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۳) شرح قاضي عضد الدين على مختصر الاصول لابن الحاجب: ۱/ ۳۱۰.

(۴) لم نعثر عليه.

(۵) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۶) في المصدر، ه: إذا.

(۷) في المصدر: بعموم قوله.

(۸) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۹) في المصدر، ه: لغير.

(۱۰) في المصدر، ه: لضرر.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۶

معا «۱»، انتهى.

و يظهر منه وجود قول بمساواة الخلع [و] المباراة في اشتراط كراهية «۲» الطرفين، و حكي عن الشيخ في «المبسوط» نسبة إباحة الخلع عند تلائم الأخلاق إلى الفقهاء يعني الفقهاء الأربعة للعامة مع نقله الخلاف عن قوم منهم «۳».

و جعل الشهيد الثاني في القاعدة السادسة والعشرين من «التمهيد» مبنى الشرط في آية الخلع على الغالب، ثم نسب الخلاف إلى بعض «(۴) حيث اقتصر في جواز الخلع على صورة الخوف عملاً بظاهر الآية (۵)».

ثم اختلفوا المشترطون للكراهة منّا، فالمعروف من مذهب أصحابنا المتقدمين - على ما ذكره جمع من المتأخرين، و وافقهم صريحاً شيخنا الذي عاصرناه - طاب ثراه - في كتاب «الحدائق» (۶) على ما نقل عنه - عدم الاكتفاء بظهور مطلق كراهتها بل اشتراط بلوغها الحد المذكور في صحیحہ الحلبي و غيرها من أخبارنا (۷) المقتضى اعتبار قولها و تكلمها بما تضمنه من الألفاظ و العبارات المنكرات على نهج باقى صيغ العقود و الإيقاعات، أو يعلم منها فعل ما تضمنه من القبائح و المحرمات.

و نقل عن الفاضل يحيى بن سعيد - من المتأخرين - موافقتهم في ذلك، حيث قال في «جامعه»: و السبب المبيح للعرض أن تقول [له] زوجته مع رغبته

(۱) الإكليل: ۵۵.

(۲) في ه: كراهت.

(۳) المبسوط: ۴ / ۳۴۳.

(۴) في ه: بعض العامة.

(۵) التمهيد القواعد: ۱۴.

(۶) الحدائق الناضرة: ۲۵ / ۵۷۱.

(۷) الكافي: ۶ / ۱۳۹ و ۱۴۰ الحديث ۱- ۵، الاستبصار: ۳ / ۳۱۵ الحديث ۱۱۲۱- ۱۱۲۳، تهذيب الاحكام: ۸ / ۹۵ و ۹۶ الحديث ۳۲۲- ۳۲۵، وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۷۹- ۲۸۷ الباب ۱- ۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۷

فيها: لا اطيع لك أمراً، و لأوطنن فراشك، و لا أقيم حدّ الله فيك، أو يعلم ذلك من حالها «(۱)».

و عن المحقق التستري رحمه الله في «شرح القواعد» ما لفظه: الذى يقتضيه الأخبار المؤيدة بأصل بقاء النكاح فى الأول، عدم الصحة ما لم تكلم بما يدل على عدم قيامها بما يجب عليها من الحقوق، و بما يتضمن إتيانها بما يحرم عليها «(۲)»، انتهى.

و المشهور بين المتأخرين الاكتفاء بمجرد ظهور مطلق الكراهة بأى نحو كان، و يظهر من بعضهم الاستشكال فى هذا المجال.

فقال السيد السند السيد محمد - صاحب المدارك - فى «شرح النافع» عند قوله: «و إن الكراهة (۳) منها خاصة» بعد ذكر المستند من بعض الأخبار ما لفظه:

و استفاد من هذه الروايات و ما فى معناها أنه لا يكفى فى صحة الخلع مجرد تحقق الكراهة من جهتها، بل لا بد من انتهائها إلى هذا الحد، و بمضمونها أفتى الشيخ رحمه الله و غيره «(۴)»، حتى قال ابن إدريس رحمه الله فى «سرائره»: إن إجماع أصحابنا منعقد على أنه لا يجوز الخلع إلا بعد أن يسمع منها ما لا يحلّ ذكره من قولها: لا أغتسل لك من جنبه، و لا أقيم لك حداً و لا وطنن فراشك من تكرهه و يعلم ذلك منها فعلاً «(۵)»، انتهى.

و على هذا فيشكل وقوع الخلع فى كثير من الموارد إذا لم يعلم وصول الكراهة من الزوجة إلى هذا الحد، لكن [مقتضى] حسنة زارة عن أبى جعفر عليه السلام: إن المبرأة لا يعتبر فيها ذلك، حيث قال فيها: «و إنما صارت المبرأة»

(۱) الجامع للشرائع: ۴۷۵.

(۲) لم نعره عليه.

(۳) ورد فی المصدر، ه (و ان يكون الكراهية) بدل «ان الكراهية».

(۴) النهاية و نکتها: ۲ / ۴۶۹ و ۴۷۰.

(۵) السرائر: ۲ / ۷۲۴ (مع اختلاف يسير).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۸

يؤخذ منها دون المهر و المختلعة يؤخذ منها ما شاء لأن المختلعة تعتدى فى الكلام و تتكلم بما لا يحل لها «۱» و على هذا فإذا كان المأخوذ من الزوجة بقدر المهر فما دون «۲» و لم يعلم حصول الكراهة «۳» على هذا الوجه، فالأولى إبانته بالمباراة دون الخلع، و سيجىء تمام الكلام فى ذلك «۴».

ثم قال رحمه الله فى بحث اشتراط المباراة بكراهة الطرفين: إنه مقطوع به فى كلام الأصحاب، و استدّلوا عليه برواية سماعة «۵»، و هى قاصرة سندا و متنا- إلى أن قال:- و كيف كان فلا يعتبر فى المباراة بلوغ الكراهة الحد الذى يسمع منها ما لا يحل [ذكره] كما فى الخلع، لحسنه زرارة «۶» عن الباقر عليه السلام «۷»، انتهى كلام السيد رحمه الله مختصرا.

و قال الخال المفضل المجلسى رحمه الله فى شرح «التهذيب» عند ذكر حسنة الحلبي ما صورته: اعلم أن الأصحاب قطعوا بأن الخلع مشروط بكراهة المرأة للزوج، فلو خالعا من دون كراهتها له وقع باطلا، و يستفاد من الروايات أنه لا يكفى مجرد تحقق الكراهة، بل لا بد من انتهائها إلى الحد المذكور فيها، و بمضمونها أفتى الشيخ رحمه الله و غيره «۸» حتى قال ابن إدريس رحمه الله فى «سرايره»: إن إجماع أصحابنا منعقد على أنه لا يجوز الخلع إلا بعد أن يسمع منها ما لا يحل ذكره من قولها: لا أغتسل لك من جنبه، و لا أقيم لك حدا، و لأوطنن فراشك من

(۱) الكافي: ۶ / ۲۴۲ الحديث ۲، و سائل الشيعة: ۲۲ / ۲۸۷ الحديث ۲۸۶۱۰.

(۲) ورد فى المصدر (دون المهر) بدل «بقدر المهر فما دون».

(۳) فى المصدر: الكراهة من الزوجة.

(۴) نهاية المرام: ۲ / ۱۳۶.

(۵) الكافي: ۶ / ۱۴۲ الحديث ۱، و سائل الشيعة: ۲۲ / ۲۹۴ و ۲۹۵ الحديث ۲۸۶۳۳.

(۶) الكافي: ۶ / ۱۴۲ الحديث ۲، تهذيب الاحكام: ۸ / ۱۰۱ الحديث ۳۴۰، و سائل الشيعة: ۲۲ / ۲۸۷ الحديث ۲۸۶۱۰.

(۷) نهاية المرام: ۲ / ۱۴۲ و ۱۴۳.

(۸) النهاية و نکتها: ۲ / ۴۶۹ و ۴۷۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۹

تكره، أو يعلم ذلك منها فعلا «۱».

و قال المحقق السبزواري رحمه الله فى «الكفاية» ما عبارته: لا يصح الخلع بدون كراهة الزوجة «۲» خاصة للزوج «۳»، و لا أعلم فيه خلافا بين الأصحاب للأخبار المستفيضة كصحيحة الحلبي عن أبى عبد الله عليه السلام قال: «المختلعة لا يحل خلعها حتى تقول لزوجها» «۴»- ثم قال بعد إتمام الحديث:- و فى معناها حسنة محمد بن مسلم و غيرها «۵»، و يستفاد من هذه الروايات و ما فى معناها أنه لا يكفى مجرد الكراهة من جهتها، بل لا بد من الانتهاء إلى الحد المذكور فيها و بمضمونه أفتى الشيخ رحمه الله و غيره «۶» حتى نقل ابن إدريس رحمه الله الإجماع على قريب منه «۷».

و على هذا يشكل وقوع الخلع فى كثير من الموارد إذا لم يبلغ كراهة «۸» الزوجة إلى هذا الحد.

و فى صحيحة محمد بن مسلم عن أبى جعفر عليه السلام: «إذا قالت المرأة لزوجها جملة لا أطيع لك أمرا مفسرا أو غير مفسر حل له

ما أخذ منها و ليس له عليها رجعة «۹»، انتهى.
و كأنه رحمه الله ذكر صحیحته محمد بن مسلم لبيان أحد طرفی الإشکال، و فيه

(۱) السرائر: ۲ / ۷۲۴، ملاذ الاخيار: ۱۳ / ۱۸۸.

(۲) فی المصدر: المرأة.

(۳) فی الحجريه: لا الزوج.

(۴) من لا يحضره الفقيه: ۳ / ۳۳۸ الحديث ۱۶۳۱، وسائل الشيعه: ۲۲ / ۲۸۰ الحديث ۲۸۵۹۰.

(۵) تهذيب الاحكام: ۸ / ۹۵ الحديث ۳۲۴، الكافي: ۶ / ۱۴۰ الحديث ۳، وسائل الشيعه: ۲۲ / ۲۸۰ الحديث ۲۸۵۹۱.

(۶) النهايه و نكتها: ۲ / ۴۶۹ و ۴۷۰.

(۷) السرائر: ۲ / ۷۲۴.

(۸) فی المصدر، ه: كراهيه.

(۹) تهذيب الاحكام: ۸ / ۹۷ الحديث ۳۲۸، كفايه الأحكام: ۲۱۰، وسائل الشيعه: ۲۲ / ۲۷۹ الحديث ۲۸۵۸۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۰

أنها مع ظهورها في اعتبار كراهه خاصه و قول خاص، الأولى تأويلها أو حملها على التقيّه.

فقد ثبت من شهادة هؤلاء الأعلام أنّ الشيخ رحمه الله و من سبقه أو عاصره من فقهاءنا الكرام إلى زمان ابن إدريس الذي هو آخر المتقدمين العظام كانوا قائلين بمضمون صحیحته الحلبي و ما في معناها مما ذكروها في الكتب الأربعة، و ليس عندي الآن من كتب قدامنا الفتاويه سوى كتبهم الأربعة الحديثيه، و ظاهر المشايخ الثلاثة العمل بتلك الأخبار التي دونوها من غير ردّ و لا تأويل من هذا الوجه، سيما الصدوق في «الفقيه» الذي كتبه لمن لا يحضره فقيه «۱»، بل مذهب المحدّثين لا يظهر إلّا من نقلهم الحديث على الوجه المذكور.

و كأنّ الشيخ رحمه الله فهم من إطلاق كلام استاده المفيد رحمه الله ذلك، حيث استدللّ له بتلك الأخبار من غير توجيه «۲»، كما فعل مثل ذلك في كتاب الطهاره، حيث أفتى المفيد بانفعال مياه الحياض و الأواني و إن كان كثيرا - اي كرا - كما هو ظاهر عبارته «۳»، فحمل الكثير على ما دون الكثر «۴»، و هو أعرف بمراد استاده.

و يؤيده نقله الإجماع على مضمون الأخبار في «الخلاف» و كذا نقل سبطه ابن إدريس.

و قال الشيخ رحمه الله في «الخلاف» ما لفظه: اذا كانت الأحوال «۵» بين الزوجين عامره و الأخلاق ملتئمّه و اتفقا على الخلع فبدلت له شيئا على طلاقها لم يحلّ ذلك و كان محظورا، و به قال عطا و الزهرى و النخعي و داود و أهل الظاهر «۶»، و قال

(۱) من لا يحضره الفقيه: ۱ / ۳.

(۲) المقنعه: ۵۲۸.

(۳) المقنعه: ۶۴.

(۴) تهذيب الأحكام: ۱ / ۲۱۸.

(۵) فی المصدر: الحال.

(۶) بداية المجتهد: ۲ / ۶۸، المغنى لابن قدامة: ۷ / ۲۴۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۱

أبو حنیفہ و الشافعی و مالک و الأوزاعی و الثوری: [إنّ] ذلك مباح «۱».

دلیلنا إجماع الفرقة علی أنّه لا يجوز له خلعهما إلّا بعد أن یسمع منها ما لا یحلّ ذكره من قولها: لا أغتسل لك من جناية و لا اقيم لك حدًا و لأوطنن فراشك من تكرهه أو یعلم ذلك منها فعلا و هذا مفقود هاهنا فیجب أن لا يجوز الخلع «۲».

و نحوه قال ابن إدريس فی «السرائر» «۳»، و كأنهم رحمہ الله جمعوا بین الأخبار بحمل ما دلّ علی الاكتفاء بأقلّ ممّا تضمّنه صحیحہ الحلبي علی التقيّة كما یشهد له قوله: «و قد كان الناس یرخصون فیما دون ذلك» «۴»، و قوله فی حسنة زرارة و غيرها: «لو كان الأمر إلینا لم نجز طلاقا إلّا للعدّة» «۵» إلى غیر ذلك.

و كذا یظهر من فهمهم أنّ مضمون تلك الأخبار عدم الاكتفاء بمطلق الكراهة، بل اشتراط بلوغها إلى الحدّ المذكور فیها «۶» و تكلمها بما لا یحلّ ذكره ممّا تضمّنه من القبائح و المحرّمات، و منع حقوق الزوجیة الواجبة، و نعم ما فهموا فإنّ دلالتها علی ذلك ظاهرة بل صریحة من حیث كونها بمفهوم الشرط الذي هو حجة علی المشهور الأظهر «۷»، و بمفهوم الغایة الذي لا ريب و لا نزاع فی حجيتها «۸» مضافا إلى ما فیها من التأكيدات و المبالغات الكثيرة الظاهرة.

فما قيل: من أنّ الظاهر من «تمهید القواعد» تجویز الخلع عند الأمن من

(۱) المغنی لابن قدامة: ۷/ ۲۴۸، المجموع: ۱۷/ ۶، الأم: ۵/ ۱۹۷.

(۲) الخلاف: ۴/ ۴۲۱.

(۳) السرائر: ۲/ ۷۲۴.

(۴) الكافی: ۶/ ۱۳۹، الحدیث ۱، تهذیب الأحكام: ۸/ ۹۵، الحدیث ۳۲۲، الاستبصار: ۳/ ۳۱۵، الحدیث ۱۱۲۱، وسائل الشیعة: ۲۲/ ۲۸۰، الحدیث ۲۸۵۹۰.

(۵) تهذیب الأحكام: ۸/ ۹۵ و ۹۶، الحدیث ۳۲۲ و ۳۲۶ (مع اختلاف یسیر)، وسائل الشیعة: ۲۲/ ۲۸۴، الحدیث ۲۸۶۰۰.

(۶) فی الحجریة، ه: فیها من قولها.

(۷) معالم الاصول: ۷۷.

(۸) معالم الاصول: ۸۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۲

إقامة الحدود «۱»، إنّه جعل مبنى الشرط فی الآیة علی الغالب من عدم وقوع الخلع إلّا عند خوف ذلك.

ثمّ نسب الخلاف إلى بعض العامیة حیث اقتصر فی جوازه فی تلك الحالة عملا بظاهر الآیة «۲»، و لم یذكر فیها خلافا من الخاصیة أصلا، فكیف یدعی فی مثله اتفاق الطائفة؟ سیما فی التقييد بالكلمات السابقة من غیر أن تعلّم، و ذلك غیر الكراهة المشترطة عند الجماعة لظهور عدم الملازمة فعسی أن تكون كارهة كذلك، مع الأمن من عدم مخالفة «۳» القواعد الشرعیة، و ینبغی فی مثله التمسك بذیل الاحتیاط فإنّه طریق النجاة للثقات، فمع أنّ الظاهر إنّه تشكیکك فی مصادمة البديهة كأنّه نشأ عن الغفلة عن طريقة الشهيد فی «التمهید» فإنّ وظيفته هناك علی ما أشار إليه فی ديباجته «۴»، و صرّح به فی بعض تفریعاته «۵» إنّما هو بیان كیفیة تفریع المسائل علی القواعد الاصولیة و العریبیة، لا تحقیق المسائل علی وجه الترجیح و الإفتاء و هذا ظاهر علی المتتبع.

ثمّ عدم تعرّض الشهيد لنقل الخلاف من الخاصیة مع تعرّض غیره لنقل إجماعهم ممّا لا یسمن لظهور تقدّم المثبت، و أيضا قوله: «و ذلك غیر الكراهة المشترطة عند الجماعة» «۶» سهو یبین فإنّ غیر المشترطین لها- و هم العامیة- شاذّ، و من الخاصیة كالشهید فی «التمهید» علی زعم القیل قد حمل الآیة علی ورودها مورد الغالب كما عرفت، و اما المشترطون لها من العامة فاستندوا فی ذلك إلى

ظاهر الآیة من خوف عدم إقامة حدود الله، و إلى ما ورد فی أخبارهم من قول

(۱) لم نعثر في مظانّه.

(۲) تمهيد القواعد: ۱۴، البقرة (۲): ۲۲۹.

(۳) في الحجريه، د: مخالفته.

(۴) تمهيد القواعد: ۱.

(۵) لم نعثر عليه.

(۶) لم نعثر على قائلها.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۳

امراه ثابت بن قيس: إني أخاف الكفر في الإسلام «۱».

و أما أصحابنا المشترطون فإنما استندوا في ذلك إلى أخبارهم الآتية مصرّحه بالتفوّه بتلك الكلمات المنكرة المنافية جدا لحدود الله في الزوجية، و هذا واضح على أدنى الطلبة.

و قد نقله هذا القائل أيضا «۲» من المشترطين فقال: قال أمين الاسلام الطبرسي في تفسيره الكبير: إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ «۳» معناه إِلَّا أَنْ يَغْلِبَ عَلَى ظَنِّهِمَا أَنْ لَا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ لَمَّا بَيْنَهُمَا مِنْ أَسْبَابِ التَّبَاعُدِ وَ التَّبَاغُضِ، وَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: هُوَ أَنْ يَظْهَرَ مِنَ الْمَرْأَةِ النِّشُوزُ وَ سُوءُ الْخَلْقِ لِبُغْضِهَا «۴» لِلزَّوْجِ «۵».

ثم قال- بعد نقل مضمون بعض الأحاديث المنسوب إلى الصادق عليه السلام:-

و على الجملة إذا خاف أن تعصى الله فيه بارتكاب محظور أو إخلال بواجب و أن لا تطيعه فيما يجب عليها فحينئذ يحلّ له أن يخلعها .۶

و ذكر في أقسام الفدية: أن يخافا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ لسوء خلق أو قلة نفقه من غير ظلم، أو نحو ذلك، قال: فيجوز لهما جميعا الفدية .۷

و عن الشيخ أبي جعفر- و كأنه مأخوذ من «البيان» ۸- أنه قال: لأنّ الذي يبيح الخلع عندنا هو ما لولاه لكانت المرأة عاصية، ثم قال: إنّ الذي عندي في ذلك أنّ جواز وقوع العصيان [منها] هو السبب في إباحة الخلع و رفع الجناح إنّما

(۱) صحيح البخارى: ۱۷۰ / ۶، تفسير الفخر الرازى: ۱۰۷ / ۶ (نقل بالمعنى).

(۲) في ه: أيضا عن جمع.

(۳) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۴) في المصدر، ه: بغضا.

(۵) و ۶ مجمع البيان: ۱ / ۲۳۴ (الجزء ۲).

(۶) ۷ مجمع البيان: ۱ / ۲۳۵ (الجزء ۲).

(۷) ۸ التبيان: ۲ / ۲۴۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۴

تعلّق بالخلع لا بأسبابه «۱»، و قال أيضا: فعندنا إن كان البغض منها وحدها و خاف منها العصيان جاز أن يأخذ المهر و زيادة عليه ۲.

و نحوا منه ذكره المحقق ابن إدريس في «مختصر التبيان» ۳.

و قال المفيد رحمه الله في «المقنعة»- بعد ذكر الخلع:- و ذلك بأن تكون المرأة قد كرهت زوجها و آثرت فراقه و تعصى أمره،

تخالف قوله، و تمنعه نفسها، تراوده على فراقها فله حينئذ أن يلتمس منها على طلاقها ما شاء من المال و المتاع و العقار ۴. و قال فى المبارة: إنه ضرب من الخلع لأنه لا يقع إلا على عوض، و ذلك أن تكره المرأة الرجل و يكره الرجل المرأة، فيظهر ذلك منهما بأفعالهما، و يعلم كل واحد منهما ذلك من صاحبه ۵. و قال فى رسالته «أحكام النساء»: و المخالعة لا تكون إلا على شقاق من المرأة و عصيان لزوجها و ترك طاعتها بعد كراهة المقام ۶ معه، و الاضطرار إلى براءتها، و للزوج عند ذلك أن يقترح عليها براءة حقوقها كلها عليه، و إعطاؤه من عندها دينارا ۷ أو ورقا، أو ثيابا، أو عقارا، أو نحو ذلك ليطلقها على ذلك و يخلعها عليه فإن تلفظ بالخلع ۸ فهو المسنون، و إن خلعها بلفظ الطلاق قام ذلك مقام الخلع ۹.

(۱) ۱ و ۲ مجمع البيان: ۱/ ۲۳۴ (الجزء ۲).

(۲) ۳ المنتخب من التبيان لابن ادريس: ۲۷ (مخطوط من مكتبة آية الله المرعشى رحمه الله تحت الرقم ۵۰۱۶).

(۳) ۴ المقنعة: ۵۲۸.

(۴) ۵ المقنعة: ۵۲۹.

(۵) ۶ ورد فى المصدر (لله تشيينا له و كراهة للمقام) بدل «بعد كراهة المقام».

(۶) ۷ فى المصدر، ه: عينا.

(۷) ۸ ورد فى المصدر (فان خلعها بلفظ الخلع) بدر «فان تلفظ بالخلع».

(۸) ۹ مصنفات الشيخ المفيد: ۹/ ۴۵ (احكام النساء).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۵

ثم ذكر ما نقلت «۱» عن سيد المحققين فى «شرح النافع» «۲» إلى قوله:

الانتفاء إلى هذا الحد، و لم يذكر استشكله أصلا و كذا لم يذكر استشكل صاحب الكفاية «۳»، لأن استشكلهما من أعظم ما يضره، فليفهم.

ثم نقل عن «الخلافة» «۴» و «السرائر» «۵» الإجماع على ما سبذكر، ثم نقل عن «جامع» ابن سعيد «۶» ما نقلنا، ثم قال: و يستفاد منه أيضا أن المراد مما ذكر اشتراط بلوغ الكراهة إلى حد يظن فيه تعدى حدود الزوجية حذرا من تجويزه عند تلائم الأخلاق لا اشتراط خصوص الألفاظ - إلى أن قال -: لا بد من ذلك حتى يتلاءم أقوال الأشراف و يصون كلامهم عن الجراف لشهرة خلافه كما عرفت بين الأصحاب فاحذر عن الاعتساف.

و هذا المعنى هو المستفاد أيضا من المحقق التستري فنقل ما نقلنا عنه سابقا «۷».

ثم قال: و قد دلّ بآخر الكلام إلى عدم ضرورة لفظ خاص «۸»، بل ظهور الكراهية منها بما يأتى من أمثال ذلك، و قد نقل أيضا عن الشيخ رحمه الله فى «المبسوط»: أنه قسم الخلع إلى محظور و مباح، قال: و المحظور أن يكرهها و يعضلها بغير حق لتفتدى نفسها منه، و المباح أن يخافا ألا يُقيما حُدودَ الله، مثل:

أن تكره زوجها لدينه أو خلقه، أو نحو ذلك، مما فى نفسها من كراهتها له، فإذا

(۱) فى الف: نقلناه.

(۲) نهاية المرام: ۲/ ۱۳۶.

(۳) كفاية الأحكام: ۲۱۰.

(۴) الخلاف: ۴ / ۴۲۱.

(۵) السرائر: ۲ / ۷۲۴.

(۶) الجامع للشرائع: ۴۷۵.

(۷) راجع الصفحة ۱۷ من هذا الكتاب.

(۸) فی ه: خاص فيه.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۲۶

كانت في نفسها على هذه الصفة و خافت ألا تقيم حدود الله في حقّه، و هو أن يكره «۱» الإجابة فيما هو حقّ له عليها، فيحلّ لها أن تفتدى نفسها بلا خلاف هاهنا لقوله تعالى: فَإِنْ خِفْتُمْ «۲» الآية.

ثم بعد ما نسب إباحة الخلع إلى الفقهاء و مراده فقهاء العائيه مع نقل خلاف عن قوم منهم قال: و الذي يقتضيه مذهبنا و رواياتنا أنه يجوز الخلع عند التضارب و التقاتل بلا خلاف «۳»، انتهى ما أردنا نقله من قول هذا القيل، و نقله الأفاويل على وجه الاختصار «۴».

و دلالتة على إرادته هؤلاء المشترطين من الكراهة ما يفضى إلى المعصية و مخالفة القواعد الشرعية أظهر من الشمس في رابعة النهار، فلا بدّ من تقييد إطلاق بعض الأصحاب الكراهية في هذا الباب بذلك حتى يتلاءم أقوال الأشراف و يصون كلامهم عن الجزاف لشهرة التقييد بين الأسلاف و الأخلاف، فاحذر عن الاعتساف بالاختلاف، و يحمل على أن المراد بالإطلاق اشتراط الكراهة حذرا من تجويزه عند تلاؤم الأخلاق، فافهم، و كان ما جال به سنان القيل في هذا المجال من سهو القلم أو من حبّ الشيء يعمى و يصمّ.

و قال الفاضل العارف رحمه الله في «المفاتيح» بعد ذكر شروط الخلع و المباراة: لا خلاف في شيء من ذلك للمعتبرة المستفيضة إلّا ما يأتي في كون الخلع طلاقا، و في المستفيض: «إذا قالت لا أغتسل لك من جنبه، و لا أبرّ لك قسما، و لأوطنن فراشك من تكرهه، حلّ له أن يخلعها و حلّ له ما أخذ منها» «۵»، انتهى.

و غير خاف على العارف بأساليب تحريره و أعاجيب تقريره في هذا

(۱) في المصدر: تكره.

(۲) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۳) المبسوط: ۴ / ۳۴۳.

(۴) لم نعر عليه.

(۵) مفاتيح الشرائع: ۲ / ۳۲۲.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۲۷

الكتاب أن ما ذكره بعد ما فتاواه من الأدلة بعنوان الاستيناف كقوله: (و في الصحيح مثلا كذا) فإنما ذكره على وجه المعارضة و المنافاة لما ذكره فيشعر بنوع تردّد له في الحكم السابق، فليفهم.

و من مدلس الاستدلال احتجاج لبعض بكلام العارف الكاشاني في «المفاتيح» حيث قال: إنّه أيضا اكتفى في جملة شرائطه بإطلاق كراهتها له «۱»، و صرح في بيان الصيغة: بعدم تعين لفظ من جانبها قولاً واحداً «۲» إذ بون بين نفس العقد و بين أسبابه و شروطه، و لم يتوهم ذو مسكّة أن ظهور كراهتها و تكلمها بالألفاظ المنكرة من جملة صيغة الخلع لا إيجابا و لا قبولاً، كما أن كمال المتعاقدين و اختيار هما- مثلا- ليس من نفس العقد، فافهم.

هذا! و الذي حكيناه عن الحلّي رحمه الله في «السرائر» من قوله: و يعلم- بالواو- «۳» هو المطابق لما في نسختي من «شرح النافع» و «التهذيب» «۴»، و على هذا يكون احترازا عمياً لو علم من حالها العفّة و التنزّه عن ارتكاب مضامين تلك الكلمات، و كون ما قالته

واردا علی سبیل الکذب أو المزاح «۵»، فیانه لا یحلّ حینئذ خلعها فإنّ الظاهر من قوله حتّی تقول- مثلاً- الجّد و الصدق، لکن نقله بعض عن «السرائر» بعنوان «أو یعلم» «۶»، و کذا عن «الخلاف»، فان صحّ نسخته و لم یکن ذلك اجتهادا منه للتوفیق بینها و بین بعض العبائر کعبارة الشیخ رحمه الله فی «النهاية» «۷»- كما سنذكر إنشاء الله تعالى- کان مفاده التخییر بین القول و الفعل،

(۱) مفاتیح الشرائع: ۲ / ۳۲۲.

(۲) مفاتیح الشرائع: ۲ / ۳۲۳.

(۳) السرائر: ۲ / ۷۲۴.

(۴) لم نعثر علی نسختی المؤلف رحمه الله و لکن نقل فی الحدائق الناضرة عن السرائر: و یعلم- بالواو-، لا حظ! الحدائق الناضرة: ۲۵ / ۵۹۸.

(۵) فی ه: المزاح مثلاً.

(۶) نهاية المرام: ۲ / ۱۳۶.

(۷) النهاية: ۵۲۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۸

و یكون الإجماع المنقول مخصّصاً و مقیداً بالظواهر النصوص إن قلنا بجواز ذلك، كما هو الأظهر، و کیف كان؛ یكون دالاً علی بطلان غالب الخلعات إذ لا یكاد تصل کراهتها إلى حدّ التکلم بتلك الكلمات، و لا العلم بارتكاب مضامین تلك العبائر من نفسها من غیر تعلیم.

إذا عرفت ذلك فلندخل فی الاستدلال بعون الله المتعال حتّی لا یتطرّق الشبهة إليك بحال.

حجة الشیخ رحمه الله و من وافقه فی عدم الاكتفاء بطهور مطلق الكراهة فی جواز الخلع و صحّته أولاً: أصالة عدم كون الخلع فی الصورة المختلف فیها خلعا صحیحاً شرعياً، و استصحاب بقاء النكاح حتّی یثبت المزیل، و لم یثبت فی غیر الصورة المتفق علیها. و ثانياً: الإجماع الذی علّموه من استفاضة الأخبار و أخذ الصغار من الكبار و نقله الأسلاف للأخلاف، كالحلی رحمه الله فی «السرائر» «۱» بعد الشیخ رحمه الله فی «الخلاف» «۲» فاستدلّ فی «الخلاف» علی اشتراط کراهتها باجماع الفرقة علی أنّه لا یجوز له خلعها إلّا بعد أن یسمع منها ما لا- یحلّ ذكره عن قولها: لا أغتسل لك من جنایة، و لا اقیم لك حدّاً، و لأوطنن فراشك من تکرهه أو یعلم ذلك منها فعلاً، و نحوه نقل الحلی كما سبق «۳»، و لفظ «من» هنا بیان لا- تبعیض و هو ظاهر، و «ما» من أدوات العموم بلا خلاف، فیدلّ علی اشتراط الجملة الثلاث جمع قولاً و فعلاً فلا یكفی مضمون واحدة منها و إن كانت مقیده لمطلق الكراهة «۴».

و ثالثاً: الإجماع المنقول عن العدول سیما المناقب الفحول و هو حجة

(۱) السرائر: ۲ / ۷۲۴.

(۲) الخلاف: ۴ / ۴۲۱.

(۳) راجع الصفحة ۲۱ من هذا الكتاب.

(۴) فی ب: الكراهية.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۹

و مقبول كما حقّق فی الاصول، و شکوک المخالفین فی إمكان الإجماع، ثمّ فی تحقّقه، ثمّ فی إمكان العلم به، ثمّ فی تحقّقه مشتركة الورود بین الإجماع و الضرورة «۱» بالضرورة، بل ورودها علیها أظهر و هی بها أولى، فهو بالحصول أجدر و بالقبول أخرى بطریق

الأولى.

و الحقّ الحقيق بالاتباع الذى لا- تمجّه الأسماع و تقبله الطباع أنّه لو رفع اليد عن الإجماعات المعلومة و المنقولة لم يثبت «٢» أكثر الأحكام المقبولة، كما لا يخفى على المطلّع العارى عن ربقه التقليد و يدعن به من ألقى السمع و هو شهيد، و لا ضير فى الإشارة إلى بعض الموارد تنبيها و إيقاظا لكلّ راقد.

فمنها: نجاسة المنى من ذى النفس مطلقا فإنّ المستفاد من النصوص «٣» الجائله فى هذا المجال المستند إليها فى مقام الاستدلال «٤» ليس إلّا نجاسة منى الإنسان، و بطلان القياس فى الشرع من ضروريات أهل الإيمان.

و منها: نجاسة خرق ما لا يؤكل لحمه كالقيل، و الدب، و الذئب «٥» بل بوله أيضا فإنّ غاية ما استند إليه أكثر الأصحاب فى هذا الباب إنّما هو الأمر بغسل الثوب من أبوال ما لا يؤكل لحمه «٦»، و ظاهر أنّ إثبات النجاسة بالمعنى المصطلح بين المشرّعة لهما من كونهما ممّا يجب التنزّه عنه، و عمّا باشره برطوبة فى الأكل و الشرب و العبادة و المعاملة و نحوها من ذلك الأمر الواحد؛ متوقّف «٧» على امور

(١) فى ه: و الضرورة مع حصول العلم.

(٢) فى ه: لم يكذب يثبت.

(٣) الكافي: ٥٣ / ٣ الحديث ١- ٤، و سائل الشيعة: ٣ / ٢٢٣- ٢٢٥ الحديث ٤٠٥٤- ٤٠٦٠.

(٤) فى الحجرية: السند.

(٥) فى الف: و الذئب مثلا.

(٦) الكافي: ٥٧ / ٣ الحديث ٣، تهذيب الاحكام: ١ / ٢٦٤ الحديث ٧٧٠، و سائل الشيعة: ٣ / ٤٠٥ الحديث ٣٩٨٩.

(٧) فى الف: يتوقف.

مقامع الفضل، ج ٢، ص: ٣٠

لا يثبت جُلّها إلّا بالإجماع.

الأول: كون الأمر هنا للوجوب حقيقه، أو مجازا، أو اشتراكا مع القرينه على الخلاف المنقول فى الاصول «١».

الثانى: كون وجوب الغسل هنا للغير ممّا ذكره لا- لغيره و لا- لنفسه، فلعلة للثانى- كما قيل «٢»- فى كلّ من غسل الجمعة، و غسل المسّ، و نزع البثر، و رشّ الثوب، بملاقات الكلب مع اليبوسة- عند من أوجهه تعبدا- و للأول من نفره الملائكة و أذى الشياطين كما ورد فى اقتناء الكلب، و البول، و الخمر، و من بات و يده غمره «٣».

الثالث: ثبوت الملازمة بين الثوب و غيره من البدن، و الفرش و الأرض و غيرها، مع أنّ أكثرها مختلفة فى التطهير كما و كيفا.

الرابع: إثبات الملازمة بين البول و الخرق مع اختلافهما فى كثير من الأحكام كعدم طهر البول بغير الماء، و طهر الغائط به.

الخامس: التعميم لغير المأكول بحيث يشمل الأفراد النادرة مطلقا، أو حين صدور الحكم بالنسبة إلى من لا يتجاوز فى حمل اللفظ، خصوصا المطلق إلى الافراد الغير المتبادرة، و هم أكثر المتأخرين، و لذا صرحوا بعدم نجاسة الكلب و الخنزير المائنين.

السادس: شمول الخطاب لغير المشافهة به من ذكر أو انثى أو خنثى، حرّ أو عبد، مسلم أو كافر، كامل أو قاصر، مع أنّه ثبت فى اصول الكلام امتناع خطاب المعدوم عند الأعلام، و إنّما المخالف بعض العامة خاصه «٤».

(١) معالم الاصول: ٤٦، الوافية: ٦٧.

(٢) لم نعرّف فى مظانّه.

(۳) وسائل الشیعة: ۲۴/۳۴۴ الحدیث ۳۰۷۳۴، بحار الانوار: ۸۰/۲۹۰ و ۲۹۱ الحدیث ۴ و ۶ (مع اختلاف یسیر).

(۴) فواتح الرحموت: ۱/۲۷۸، معالم الاصول: ۱۰۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۱

و فی «التهدیب» فی باب غسل الجنابة عن عبيد بن زرارة: أن الصادق عليه السلام قال: وَإِنْ كُتِّمَ جُنْبًا فَاطَّهَّرُوا «۱» و لم يقل ذلك لهن «۲».

و منها: أن الماء القليل الراكد ما لا ينفعل بملاقات شيء من النجاسات ما لم يتغير أو ينفعل بمجرد ملاقاته كل منها إلا ما استثني كحال الاستنجاء إجماعاً «۳»، و حال التطهير مطلقاً على الخلاف «۴»، مع أن أكثر أدلة الطرفين موارد خاصة استند كل إليها، فاستدل للمشهور «۵» بما دل على الانفعال بولوج الكلب «۶» و إصابة رجل متلطخة بعذرة «۷» و نحوهما على الانفعال مطلقاً «۸».

و لا بن أبي عقيل العماني رحمه الله بما دل على عدم الانفعال بقذارة الجنابة - یعنی المنى - و الجيفة على العدم كذلك «۹»، مع أنه لا منافاة بين تلك الأخبار بحسب اللغة.

و الظاهر لو لا انضمام الإجماع المركب حتى يحتاج إلى الجمع و الترجيح، بل الصحيح ترجيح الإجماع على الخبر الصحيح الصريح لوجوه أشرت إليها في مقدمات «قطع المقال في نصره القول بالانفعال» «۱۰».

(۱) المائدة (۵): ۶.

(۲) تهذيب الأحكام: ۱/۱۲۴ الحدیث ۳۳۲، وسائل الشیعة: ۲/۱۹۲ الحدیث ۱۹۰۵.

توضیح: لم یسم فی التهذیب الصادق علیه السلام، و إنما ذكره المصنّف اعتماداً على أن عبيد بن زرارة لم يرو إلا عنه عليه السلام (راجع معجم رجال الحديث: ۴۷/۱۱ و ۴۸).

(۳) الحدائق الناضرة: ۱/۴۶۷ و ۴۶۸.

(۴) الحدائق الناضرة: ۱/۴۷۷-۴۸۳.

(۵) فی ج: المشهور.

(۶) وسائل الشیعة: ۳/۴۱۴-۴۱۷ الباب ۱۲.

(۷) الكافي: ۳/۴۰۴ الحدیث ۲ و ۴۰۶ الحدیث ۱۱، تهذیب الاحکام: ۲/۳۵۹ الحدیث ۱۴۸۷، الاستبصار: ۱/۱۸۰ الحدیث ۶۳۰، وسائل الشیعة: ۳/۴۷۵ الحدیث ۴۲۱۸.

(۸) ذخيرة المعاد: ۱۲۴، رياض المسائل: ۱/۱۴۴ و ۱۴۵.

(۹) الحدائق الناضرة: ۱/۲۸۱ و ۲۹۰-۳۹۳.

(۱۰) مخطوط.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۲

فإن قيل: الإجماع في محلّ النزاع ممنوع و كيف يكون إجماعاً؟! و قد خالف فيه جمع كالشيخ المفيد رحمه الله على ما سبق عبارته و القطب الكيدري حيث قال في «الإصباح»: الخلع يكون مع كراهة الزوجة الرجل و هو مخير في فراقها إذا دعته إليه، حتى تقول له: لئن لم تفعل لأعصين الله بترك طاعتك، و لأوطن فراشك غيرك، أو يعلم منها العصيان في شيء من ذلك، فيجب عليه - و الحال هذه - طلاقها و يحلّ له أخذ العوض على ذلك «۱».

و كذا السيد بن زهرة حيث قال في «الغنية»: و أمّا الخلع فيكون مع كراهة الزوجة دون الرجل و هو مخير في فراقها إذا دعته إليه حتى تقول له: لئن لم تفعل لأعصين الله بترك طاعتك، و لأوطن فراشك غيرك، أو يعلم منها العصيان في شيء من ذلك فيجب عليه - و

الحال هذه - طلاقها «۲».

و كذا ابن حمزة حيث قال في «الوسيلة»: ما يوجب الخلع أربعة أشياء قولاً من المرأة أو حكمها، فالقول أن تقول: أنا لا اطيع لك أمراً، ولا اقيم لك حدّاً، ولا اغتسل لك من جنابة، ولأوطئن فراشك من تكرهه، والحكم أن يعرف ذلك من حالها «۳».

وقال سَلار في «المراسم»: فان ظهر كراهتها هي له و عصيانها كان له أن يطلب على تسريحها عوضاً «۴».

وقال الشيخ في «النهاية»: وإنما يجب الخلع إذا قالت المرأة لزوجها: إني لا اطيع لك أمراً ولا اقيم لك حدّاً ولا اغتسل لك من جنابة، ولأوطئن فراشك من تكرهه إن لم تطلقني، فمتى سمع منها هذا القول أو علم من حالها عصيانه في

(۱) الإصباح: ۴۵۸.

(۲) الغنية: ۳۷۴ و ۳۷۵.

(۳) الوسيلة: ۳۳۱.

(۴) المراسم: ۱۶۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۳

شيء من ذلك و إن لم تنطق به وجب عليه خلعه «۱».

قلت: أولاً- إن الإجماع المعلوم المانع للتزاع من العالم بحصوله إجماعاً غير الإجماع المنقول الذي هو من قبيل الخبر الواحد لا يفيد المنقول إليه سوى الظن، ولذا اختلف في حجّيته، واحتجوا عليها بعموم ما دل على حجّية خبر الواحد «۲»، فبين الإجماعين بون بعيد فلا تغفل.

و ثانياً: أن الإجماع المصطلح عند الإمامية لا- يستلزم اتفاق الكلّ ولا- يحتاج فيه إليه كما احتاج أكثر المخالفين إليه بل ضرورة المذهب والدين لا ينقذ بوجود الخلاف فيه بين المؤمنين أو المسلمين، وكذا لا ينقذحان بظهور آية أو روايه في خلافهما، كما يعلم ذلك من مسائل كثيرة كمحرمة أم الزوجه، وعدم وجوب الحجّ على أهل الجدة أكثر من مرّة، وعدم تأييد نقص شعبان و تمام رمضان، و طهارة القيء، و حرمة الكلب و الأرنب، و تحليل التحليل، و تحريم القياس إلى غير ذلك، و قد صرح بما ذكرنا غير واحد من الأوّاحد.

قال المحقق رحمه الله في «المعتبر»: و استجوده بعض من تأخّر؛ أنّه لو خلا- المائة من أصحابنا لم يضّرّ و لو حصل في اثنين كان إجماعاً «۳».

و كأنّه من هنا نقل الإجماعات المتعارضة، كما نقله المرتضى رحمه الله على المنع عن العمل بخبر الواحد «۴»، و الشيخ رحمه الله على جوازه «۵»، بل ذكر الشيخ الصدوق عن شيخه ابن الوليد على وجه القبول: أنّ أول درجة الغلو نفى السهو عن النبي صلى الله عليه و آله و سلّم «۶»، مع أنّه الآن من اصول مذهب الإمامية.

(۱) النهاية: ۵۲۹.

(۲) معالم الاصول: ۱۸۰، الرسائل الاصولية: ۲۹۳ (رسالة الإجماع).

(۳) المعتبر: ۱ / ۳۱.

(۴) رسائل الشريف المرتضى: ۱ / ۲۰۳.

(۵) عدة الاصول: ۱ / ۳۳۷ و ۳۳۸.

(۶) من لا يحضره الفقيه: ۱ / ۲۳۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۴

و بالجملة: قد وقع و نقل لكثير من علماء العامية و الخاصة أقوال شاذة كقول البخاري: بحصول الرضاع المحرم من لبن غير الإنسان «۱»، و كقول الشيخ المفيد رحمه الله و سائر الديلمي بانفعال مياه الحياض و الأواني و إن كان كثيرا «۲»، أى كرا، على فهم المشهور من كلامهما.

لكن الشيخ حمل كلام أستاذه المفيد رحمه الله على مادون الكر «۳»، و هو أعرف، و كذا استدلل على اعتبار كراهتها بالأخبار المستفيضة المشار إليها الناصه في اعتبار قولها و تكلمها بما تضمنته مما لا يحل ذكره فليفهم، فيحمل الإطلاق عليها فتأمل. و كقول المفيد أيضا بتحريم العقد على اخت المتعة في عدتها «۴»، و قول ابن جنيد في تحديد الكر بالمساحة بقريب من مائة شبر «۵»، و قول الراوندى في تحديده بعشرة أشبار و نصف، من غير اعتبار التفسير «۶»، فإنه يتأتى في ما مكسره نصف شبر و ثمن شبر إلى غير ذلك.

و قد نقلوا في أحوال الشيخين أنه كان يحضر مجلس درس كل منهما قريب من أربعة مائة فاضل من علماء العامة، فضلا عن الخاصة، فكيف ينثلم الإجماع المنقول عن الشيخ و سبطه «۷» بمخالفة أربعة أو خمسة مثلا لو سلمت.

(۱) سیری در صحیحین (نقل هذا القول عن الكفاية في شرح الهداية): ۶۷، المغنى لابن قدامة: ۱۴۴ / ۸، المجموع: ۲۲۳ / ۱۸. توضيح: نقل أيضا ابن قدامة و النووى هذا الفتوى عن الكرابيسى و عن بعض السلف و لم يصرحا باسمه لعله كان لحفظ حرمة البخارى، و الله اعلم.

(۲) المقنعة: ۶۴، المراسم: ۳۶، مختلف الشيعة: ۱ / ۱۸۶.

(۳) تهذيب الأحكام: ۲۱۸ / ۱.

(۴) الحدائق الناضرة: ۲۳ / ۶۳۱.

(۵) مختلف الشيعة: ۱ / ۱۸۳.

(۶) جامع المقاصد: ۱ / ۱۱۶، مختلف الشيعة: ۱ / ۱۸۴، مدارك الاحكام: ۱ / ۵۱.

(۷) راجع الصفحة ۲۵ من هذا الكتاب.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۵

و ثالثا: أن «الإصباح» و «الغنية» و «الوسيلة» و «المراسم» و «النهاية» ليست بموجودة عندنا الآن «۱». و يمكن القدح في ما نسب إليها من الخلاف هنا لوجهين:

الأول: أن الفضلاء المذكورين أنفا الناقلين: أن الشيخ رحمه الله و غيره قد عملوا بمضمون تلك «۲» الأخبار الدالة على اشتراط بلوغ الكراهة الحد المذكور فيها أعرف بمراتب عن القيل الناقل للخلاف عن تلك الكتب، فلعلهم وقفوا على مذاهبهم من سائر كتبهم الكثيرة، و عرفوا انتقالهم من المخالفة في تلك الكتب على تقدير صحتها.

و الثانى: أن هذا القيل مع تصديه لنقل الأدلة و الأقاويل هنا لم يتعرض لنقل الفاضلين الباقرين عمل الشيخ رحمه الله و غيره بمضمون تلك الأخبار «۳» فى مقابلة اشتراط مطلق الكراهة على وجه المعارضة «۴»، و كذا لم يتعرض لاستشكال شارح النافع، و صاحب الكفاية فى صحة الخلع إذا لم يبلغ الكراهة إلى ذلك الحد «۵»، مع أنه ذكر صدر كلام شارح النافع إلى أن وصل إلى الاستشكال و لم يذكره، و كذا نقل عن الخال العلامة رحمه الله - فى شرح أخبار الباب - مكررا، فليتأمل، و أما إطلاق كلام الشيخ المفيد رحمه الله فقد أشرنا إلى تأويله «۶»، فتأمل.

و أما الشيخ فى «النهاية» فظاهر عبارته المنقولة «۷» حصر الخلع المباح فى

(۱) لا حظنا الكتب المذكورة فوجدنا العبارات كما نقل.

(۲) فی الحجریة، الف، ب: ذلك.

(۳) الكافي: ۱۳۹ / ۶ و ۱۴۰ الحديث ۱-۴، تهذيب الأحكام: ۹۵ / ۸ و ۹۶ الحديث ۳۲۲-۳۲۵، وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۷۹ الباب ۱.

(۴) كفاية الاحكام: ۲۱۰، مرآت العقول: ۲۱ / ۲۳۵.

توضیح: المراد بالباقرين العلامة محمد باقر السيزواری و العلامة محمد باقر المجلسی رحمهما الله.

(۵) نهاية المرام: ۲ / ۱۳۶، كفاية الاحكام: ۲۱۰.

(۶) راجع الصفحة ۲۶ من هذا الكتاب.

(۷) النهاية: ۵۲۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۶

الواجب، مستدلاً عليه بأن ذلك منها منكر، و النهى عن المنكر واجب، و إنما يتم بالخلع.

و يظهر من هذا أن حكمه بالوجوب ليس من الرواية، و ذلك لا ينافي حكمه بالإباحة في سائر كتبه الروائية، و لا شرطه في تحقق

مطلق الخلع إتيانها بتلك الكلمات المنكرة قولاً و فعلاً، كما نقل عليه هو و سبطه الإجماع «۱»، فتدبر.

و ثالثاً: الأخبار المستفيضة القريبة إلى حد التواتر بالمعنى في اعتبار قولها و تكلمها بما لا يحل ذكره مما تضمنه، مما رواه المشايخ أبو

جعفرين المحمّديون الثلاثة في كتب الأربعة، «الفقيه» في الصحيح، و البواقى في الحسن كالصحيح ب: ابراهيم جميعاً عن الحلبي عن

أبي عبد الله عليه السلام- و المتن للصحيح:-

قال: «عدّة المختلعة عدّة المطلقة و خلعتها طلاقها و هي تجزى من غير ان تسمى «۲» طلاقاً و المختلعة لا- يحلّ خلعتها، حتى تقول

لزوجها: و الله لا- أبرّ لك قسماً و لا- أطيع لك أمراً، و لا- أغتسل لك من جنابك، و لأوطئن فراشك غيرك، و لأوزننّ عليك بغير

إذنك، و قد كان الناس [عنده] يرخّصون فيما دون هذا فإذا قالت المرأة ذلك لزوجها حلّ له ما أخذ منها و كانت عنده على تطليقتين

باقيتين، و كان الخلع تطليقة» و قال عليه السلام: «يكون الكلام من عندها» يعنى: من غير أن تعلم «۳» و فى بعض النسخ، بزيادة «عنده»

بعد «الناس» «۴»، لو صحّ لاحتمل أن يكون المراد عند الخلع أى لأجله.

و أسقط فى الحسن قوله: «عدّة المختلعة ... إلى المختلعة»، و «يعنى من غير أن تعلم»، و زاد فى الذيل و قال: «لو كان الأمر إلينا لم نجز

طلاقاً إلّا للعدّة»

(۱) راجع الصفحة ۲۵ من هذا الكتاب.

(۲) فى المصدر، ه: يسمّى.

(۳) من لا يحضره الفقيه: ۳ / ۳۳۸ الحديث ۱۶۳۱، وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۸۰ الحديث ۲۸۵۹۰.

(۴) كما فى المصدر الموجود «عنده» بعد كلمة «الناس».

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۷

كما فى «الكافي» «۱» و «طلاقها» بدل «طلاقاً» مع زيادة «من تكرهه» بعد «فراشك»، كما فى «التهذيب» «۲»، و روى «۳» فى «الاستبصار»

و لا يكون الكلام من غيرها» مكان «يكون الكلام من عندها» «۴».

و التقريب ظاهر من حيث تعليق الحلّ على قول تلك الكلمات بمفهوم الغاية الذى لا ريب و لا خلاف فى حجّيته، و تأكيد ذلك بأنّ

الاكتفاء بأقلّ من ذلك مذهب الناس، يعنى: العامة الذين ليسوا من الحنفية «۵» فى شىء «۶»، و المراد بهم هنا، مالك و من وافقه فى

الاكتفاء بظهور مطلق الكراهة «۷»، فتدبر.

و حمل ذلك على الإشارة لكل واحد أو خصوص الأخيرة خلاف الظاهر كحمل ما دون هذا على عدم الكراهة أصلاً، و كحمل «الواو» على كونها بمعنى «أو» و القول حقيقة في التلّفظ و التكلم، و الأصل في الإطلاق الحقيقة بلا خلاف. قال الخال المفضال رحمه الله: قوله عليه السّلام: «لا- أبرّ لك قسماً» أي: لا- اطيعك فيما تأمرني و ان كان مؤكّداً باليمين. قال في «النهاية»: برّه الله و أبرّه أي أصدقه «۸»، و في «القاموس»، أبرّ اليمين أمضاها على الصدق «۹». قوله عليه السّلام: «لا أغتسل»، لعلّه كناية عن عدم اطاعته في الوطى. قوله عليه السّلام: «و لأوطئن»، قال في «النهاية» في حديث النساء: «و لكم عليهن أن لا يوطئن فراشكم أحداً تكرهونه» أي: لا يأذن لأحد من الرجال

(۱) الكافي: ۱۳۹ / ۶ الحديث ۱، وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۸۴ الحديث ۲۸۶۰۰.

(۲) تهذيب الاحكام: ۸ / ۹۵ الحديث ۳۲۲.

(۳) في ه: ورد.

(۴) الاستبصار: ۳ / ۳۱۵ الحديث ۱۱۲۱.

(۵) في ب، ج: الحنيفة.

(۶) وسائل الشيعة: ۲۷ / ۱۱۹ الحديث ۳۳۳۶۵.

(۷) المغنى لابن قدامة: ۷ / ۲۴۶.

(۸) النهاية لابن الاثير: ۱ / ۱۱۷ (مع تفاوت يسير).

(۹) القاموس المحيط: ۱ / ۳۸۴، تاج العروس: ۱۰ / ۱۵۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۸

الأجانب أن يدخل عليهن فيتحدّث إليهنّ، و كان ذلك من عادة العرب لا يعدّونه ربيّة و لا يرون به بأساً، فلمّا نزلت آية الحجاب «۱» نهوا عن ذلك «۲».

قوله عليه السّلام: «لأوذنن»، في بعض النسخ و «الكافي» لأذنن «۳»، قال الوالد العلامة- طاب ثراه-: كناية عن الزنا، أو مقدماته أو القتل و فتح الباب للسارق.

قوله عليه السّلام: «و قد كان الناس»، قال الوالد العلامة- تغمّده الله بالرحمة-: أي كان عمل فقهاء الصحابة و التابعين الرخصة في الخلع أو في الأخذ منها زائداً على ما أعطيت بأقلّ من هذه النشوز و الأقوال، انتهى.

و قال الفاضل الأسترآبادي: يعنى لا بدّ من هذا القدر في النشوز ليصحّ الخلع و يحلّ أخذ الرجل من المرأة شيئاً عوضاً عن الطلاق، و قد كانت العامة يكتفون بأقلّ من هذا القدر.

قوله عليه السّلام: «من عندها» أي ناشيا من كراهتها لا بأن تعلم.

قوله عليه السّلام: «لم يجز طلاقها» أي في طهر غير الواقعة، «۴» انتهى كلام الخال رحمه الله و سيأتى تفسير قوله: «لو كان الأمر إلينا».

و ما رواه «الفتاوى» في الصحيح عن يعقوب بن شعيب عن أبي عبد الله عليه السّلام أنّه قال في الخلع: «إذا قالت له لا أغتسل لك من جنابة، و لا- أبرّ لك قسماً، و لأوطئن فراشك من تكرهه، فإذا قالت له هذا حلّ له أن يخلعها و حلّ له ما أخذ منها» «۵» و الدلالة بمفهوم الشرط الذي هو حجّة على المشهور الأظهر.

و ممّا ذكر ظهر التقريب في الأخبار الآخر فلا نطيل الكلام.

و ما رواه «الكافي» و عنه «التهذيب» و «الاستبصار» في الصحيح عن أبي

(۱) النور (۲۴): ۳۱.

(۲) النهاية لابن الأثير: ۵ / ۲۰۱.

(۳) الكافي: ۱۳۹ / ۶ / الحدیث ۱.

(۴) ملاذ الأخيار: ۱۳ / ۱۸۶ - ۱۸۸.

(۵) من لا يحضره الفقيه: ۳ / ۳۳۸ الحدیث ۱۶۳۰، وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۸۲ الحدیث ۲۸۵۹۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۹

الصباح الكنانی عن أبي عبد الله عليه السلام قال: «إذا خلع الرجل امرأته فهي واحدة بائن، و هو خاطب من الخطاب، و لا يحل له أن يخلعها حتى تكون هي التي تطلب ذلك منه من غير أن يضرب بها، و حتى تقول لا أبر لك قسما و لا أغتسل لك من جنبه، و لأدخلن بيتك من تكرهه، و لأوطئن فراشك، و لا اقيم حدود الله فيك، فإذا كان هذا منها فقد طاب له ما أخذ منها» (۱).

قوله عليه السلام: «يضرب بها» الأظهر المؤيد بضبطه خطأ في الكتب أنه من الإضرار، و يحتمل أن يكون من الضرب.

و في الثلاثة أيضا في الحسن ب: إبراهيم عن محمد بن مسلم عن أبي عبد الله عليه السلام قال: «المختلعة التي قالت لزوجها اخلعني و أنا أعطيك ما أخذت منك، فقال: لا يحل له أن يأخذ منها شيئا حتى تقول: و الله لا أبر لك قسما، و لا اطيع لك أمرا، و لأذنب في بيتك بغير إذنك، و لأوطئن فراشك غيرك، فإذا فعلت ذلك من غير أن تعلمها حل له ما أخذ منها، و كانت تطليقة بغير طلاق يتبعها، و كانت بائنا بذلك و كان خاطبا من الخطاب» (۲).

قوله عليه السلام: «قال: المختلعة»؛ الظاهر أن الضمير راجع إلى السائل، أنه استفهم أنه يتحقق الخلع، و يصح بظهور مطلق كراهتها من قولها «اخلعني و أنا أعطيك»، فأجاب الإمام عليه السلام: بأنه لا يكفي لك، بل يشترط تفوهها بتلك الكلمات المنكرة الدالة على شدة الكراهة.

و قوله عليه السلام: «يعلمها» أي الزوج، أو أحد، أو بالفوقية - كما في بعض النسخ - مبتيا للمفعول «۳» أو للفاعل، كما في قوله تعالى: وَ لَوْ

(۱) الكافي: ۱۴۰ / ۶ / الحدیث ۴، تهذيب الأحكام: ۸ / ۹۶ الحدیث ۳۲۵، الاستبصار: ۳ / ۳۱۶ الحدیث ۱۱۲۴، وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۸۱ الحدیث ۲۸۵۹۳.

(۲) الكافي: ۱۴۰ / ۶ / الحدیث ۳، الاستبصار: ۳ / ۳۱۵ الحدیث ۱۱۲۳، تهذيب الأحكام: ۸ / ۹۵ الحدیث ۳۲۴، وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۸۰ الحدیث ۲۸۵۹۱.

(۳) لاحظ! ملاذ الأخيار: ۱۳ / ۱۹۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۰

ترى (۱).

قوله عليه السلام: «و كان خاطبا» أي ليس له الرجوع إلّا أن ترجع في البذل حيث يجوز ذلك.

و فيها أيضا في الموثق ب: عثمان عن سماعة، قال: سألته عن المختلعة فقال: «لا يحل لزوجها أن يخلعها حتى تقول: لا أبر لك قسما، و لا اقيم حدود الله فيك، و لا اغتسل لك من جنبه، و لأوطئن فراشك، و لأدخلن بيتك من تكرهه من غير أن تعلم هذا، و لا يتكلمونهم و تكون هي التي تقول ذلك، فإذا هي اختلعت و هي بائن، و له أن يأخذ من مالها ما قدر عليه، و ليس له أن يأخذ من

المبارأة كل الذي أعطاها» (۲).

قال الخال العلامة رحمه الله: قوله: «من غير أن تعلم هذا» يعنى: يكون غيظ قلبها باعثا لها على هذا الكلام لا تعليم الغير إيها (۳)، انتهى.

و الظاهر أنه من باب التفعيل، كما نقل عن بعض الفضلاء أنه وجدها مضبوطة كذلك بخط الشيخ رحمه الله (۴).
قوله: «لا يتكلمونهم» أى أقاربها و أقارب الزوج، و فى بعض النسخ «لا يتكلمون بنم»، [قال] فى «القاموس»: النم التوريس (۵) و الإغراء و رفع الحديث و إشاعته و إفساده (۶)، و ظاهر الكلام تحريم تعليمها تلك الألفاظ فى هذا المقام.
قوله: «و ليس له أن يأخذ» يدل على ما ذهب إليه الصدوق و جماعة من

(۱) الانعام (۶): ۲۷.

(۲) الكافى: ۱۴۰ / ۶، الحديث ۲، الاستبصار: ۳ / ۳۱۵، الحديث ۱۱۲۲، تهذيب الأحكام: ۸ / ۹۵، الحديث ۳۲۳.

(۳) ملاذ الاخير: ۱۳ / ۱۸۹.

(۴) لم نعثر عليه.

(۵) فى المصدر: التوريش.

(۶) ملاذ الاخير: ۱۳ / ۱۸۹، القاموس المحيط: ۴ / ۱۸۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۱

المنع من أخذ تمام المهر فى المبارأة (۱)، كذا قال الخال المفضل رحمه الله (۲).

و فيه نظر؛ لاحتمال أن يراد بالذى أعطاها؛ ما أعطاها زائدا على المهر على وجه الهبة و الهدية، فليفهم.

و فيها أيضا فى الضعيف ب: سهل - و أمره سهل - عن أبى بصير عن أبى عبد الله عليه السلام قال: «ليس يحلّ خلعتها حتى تقول لزوجها» ثم ذكر مثل ما ذكر أصحابه، ثم قال أبو عبد الله عليه السلام «و قد كان يرخص للنساء فيما هو دون هذا فإذا قالت لزوجها ذلك، حلّ خلعتها و حلّ لزوجها ما أخذ منها، و كانت على تطليقتين باقيتين، و كان الخلع تطليقة و لا يكون الكلام إلّا من عندها - ثم قال: - لو كان الأمر إلينا لم يكن الطلاق، إلّا للعدّة.» (۳) و فى «التهذيب»: «قالت لزوجها حلّ له خلعتها» (۴).
قوله: «ثم ذكر» أى أبو بصير أو عبد الكريم.

قوله: «أصحابه»، فيه دلالة على شهرة ذلك بين الشيعة بل اتّفاقهم عليه.

قوله: «كان يرخص» إشارة إلى عدم اشتراط العائمة لذلك، كما سبق فى صحيحه الحلبي (۵)، و لم يرخص أحد من المسلمين للمرأة تكلمها بكلمة واحدة من تلك الكلمات المنكرة، فليفهم.

قوله: «حلّ خلعتها» قال الخال العلامة: هذا و ما سبق مؤيد لما هو المشهور من عدم وجوب الخلع حينئذ، بل جوازه. و قال الشيخ رحمه الله فى «النهاية»

(۱) المقنع: ۳۴۹، النهاية و نكتها: ۲ / ۴۷۲، الوسيلة: ۳۳۲، مختلف الشيعة: ۷ / ۴۰۰.

(۲) ملاذ الاخير: ۱۳ / ۱۸۹.

(۳) الكافى: ۱۴۱ / ۶، الحديث ۵، تهذيب الأحكام: ۸ / ۹۶، الحديث ۳۲۶، الاستبصار: ۳ / ۳۱۶، الحديث ۱۱۲۵، وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۸۱، الحديث ۲۸۵۹۴.

(۴) تهذيب الأحكام: ۸ / ۹۶، الحديث ۳۲۶، وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۸۱، الحديث ۲۸۵۹۴.

(۵) الكافي: ۱۳۹ / ۶ الحديث ۱ وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۸۰ الحديث ۲۸۵۹۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۲

بوجوبه «۱»، و تبعه القاضي «۲» و جماعة «۳» استنادا إلى أن ذلك منها منكر، و النهى عن المنكر واجب، و إنما يتم بالخلع.

و الجواب: منع انحصار المنع في الخلع و المشهور استحبابه، و قيل:

الأقوى حينئذ استحباب فراقها، و أما كونه بالخلع فغير واضح «۴»، انتهى.

أقول: سياق الأخبار الجائئة في هذا المضمرة أن المراد بالحل هنا معناه العام المقابل للحرام؛ فلا ينافي قول الشيخ رحمه الله في هذا

المقام و إن لم يثبت أيضا، و كذا ما استدلل به قوله عليه السلام: «لو كان الأمر إلينا» «۵».

اعلم! أن مقتضى ظواهر الأخبار سيما قوله عليه السلام في صحيحة الكناني:

«حتى تكون هي التي تطلب» «۶» و إجماع فقهاءنا الأخير على اشتراط كراهتها له خاصة: أن الزوج لا يريد فراقها و إنما يريد الزوجة و

تتوسل إليه بالرشوة و الفدية، و أنه لما كانت تعلم أن له حق الرجوع و لا ينفعها مجرد الطلاق و توسلت إلى الخلع و طلبته، كما يشير

إليه قوله عليه السلام: «فهي واحدة بائن» «۷»، و قوله: «على تطليقتين باقيتين» «۸»، و قوله: «ليس له عليها

(۱) النهاية: ۵۲۹.

(۲) مختلف الشيعة: ۷ / ۳۹۱ (نقل عن القاضي).

(۳) الكافي للحلي: ۳۰۷، الغنية: ۵۵۵.

(۴) ملاذ الأخبار: ۱۳ / ۱۹۱.

(۵) الكافي: ۱۴۰ / ۶ و ۱۴۱ الحديث ۱ و ۵، تهذيب الأحكام: ۸ / ۹۵ و ۹۶ الحديث ۳۲۲ و ۳۲۶، الاستبصار: ۳ / ۳۱۵ و ۳۱۶ الحديث

۱۱۲۱ و ۱۱۲۵.

(۶) الكافي: ۱۴۰ / ۶ الحديث ۴، الاستبصار: ۳ / ۳۱۶ الحديث ۱۱۲۴، وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۸۱ الحديث ۲۸۵۹۳.

(۷) الكافي: ۱۴۰ / ۶ الحديث ۴، تهذيب الأحكام: ۸ / ۹۶ الحديث ۳۲۵، الاستبصار: ۳ / ۳۱۶ الحديث ۱۱۲۴، وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۸۱

الحديث ۲۸۵۹۳.

(۸) الكافي: ۱۳۹ / ۶ الحديث ۱، تهذيب الأحكام: ۸ / ۹۵ الحديث ۳۲۲، الاستبصار: ۳ / ۳۱۵ الحديث ۱۱۲۱، وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۸۴

الحديث ۲۸۶۰۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۳

رجعة «۱» و نحوها.

فظهر ممّا ذكرنا أن محلّ الخلع في الأخبار و مورده إنما هو صورة امكان الرجوع و أنه لا يتحقّق بينونة و لا تملك الفدية في تلك

الصورة إلّا بالخلع لبطان الطلاق المعوّض مع فقد كراهتها المعبرة رأسا- كما هو الأظهر- وفاقا للسيد رحمه الله في «شرح النافع» و

المحقق السبزواري في «الكفاية» «۲» لوقوعه رجعا مع بطان الفدية كما عليه الفاضلان و أكثر المتأخرين «۳».

و أمّا القول بمساواته للخلع في بينونة و تملك الفدية- كما هو المشهور بين العامة «۴»- فهو من متفردات الشهيد الثاني رحمه الله

«۵» غير مسبوق به، كما يظهر بالتتبع، و صرح به سبطه في الشرح و غيره «۶»، و أنه بعد استقرار الإسلام و معرفة الخاص و العام للحلال

و الحرام لا يكاد يوجد امرأة مؤمنة فقيهة تكره زوجها بحيث تواجهه بتلك الكلمات، و يعلم من حالها فعل مضامينها لو لم يسرحها

بتسريح بائن، سيما مع عدم كراهة و لا ضرر و لا إضرار «۷»، و لا- منع حق من الزوج لها، كما هو المعتمد في الأخبار «۸»، و إجماع

الأخبار، فلذا، قال عليه السلام: «قد كان الناس يرخّصون في ما دون هذا» «۹»، و «قد كان يرخّص للنساء في ما هو دون

(۱) الکافی: ۱۴۱ / ۶، الحدیث ۶، تهذیب الأحکام: ۹۷ / ۸، الحدیث ۳۲۸، الاستبصار: ۳ / ۳۱۶ الحدیث ۱۱۲۷، وسائل الشیعة: ۲۲ / ۲۸۹ الحدیث ۲۸۵۸۸.

(۲) نهاية المرام: ۱۳۸ / ۲، كفاية الاحكام: ۲۱۰.

(۳) شرائع الاسلام: ۵۴ و ۵۵، ارشاد الاذهان: ۵۲ / ۲، و لاحظ! الحدائق الناضرة: ۲۵ / ۵۷۲.

(۴) المجموع: ۱۷ / ۶، المغنی لابن قدامة: ۷ / ۲۴۸، بداية المجتهد: ۲ / ۶۷ و ۶۸.

(۵) مسالك الافهام: ۹ / ۳۷۴، الروضة البيهية: ۶ / ۹۰.

(۶) نهاية المرام: ۲ / ۱۳۹، الحدائق الناضرة: ۲۵ / ۵۶۸.

(۷) في الحجرية: ضرار.

(۸) مَرَّ اخبار كراهة المرأة و منع حق الزوج مرارا فلاحظ.

(۹) الکافی: ۱۶۰ / ۶ الحدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۸ / ۹۵ الحدیث ۳۲۲، وسائل الشیعة: ۲۲ / ۲۸۰ الحدیث ۲۸۵۹۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۴

هذا «۱»، و «لو كان الأمر إلینا لم يكن الطلاق» «۲» أي: الطلاق الطالبة للخلع، أو «لم نجز طلاقها» «۳»، كما في بعض نسخ رواية الحلبي السالفة، أو «طلاقاً» أي في تلك الصورة كما في أكثرها، «إلا للعدة» أي طلاقاً عدتاً أي رجعتاً لا بائناً كما هو أحد معانيه. وهذا كله ظاهر؛ بناء على أن الخلع طلاق، كما صرح به في الأخبار «۴» و عليه أكثر فقهاءنا الأخيار، سواء وقع بلفظ الطلاق أو الخلع متبعا به وجوبا أو جوازا أو مجزّدا.

و أما على القول النادر للشيخ - و عليه الشافعي - بأنه فسح «۵»، و الثمرة في عدة من الطلقات «۶» الثلاث و التسع، فالطلاق هاهنا بمعناه اللغوي أي مطلق الفراق.

و قد ظهر «۷» ممّا تقرّر أنّ حمل «لم يكن» و «لم نجز» على الاستحباب في غاية البعد عن أخبار الباب، و كذا حمل «العدة» على طهر غير المواقة «۸»، أو على أنه لم نجوز الخلع بدون الاتباع بالطلاق كما ارتكبه بعض الأصحاب.

قال الخال المفضال: و قال الوالد العلامة قدس سرّه: أي كُنّا لم نجوز الخلع بدون الاتباع بالطلاق، و أمّا اليوم؛ فيجوز لكم أن تجعلوا الخلع طلاقاً تقيّة، أو المراد؛ لو كان الأمر إلینا نأمرهم استحباباً بأن لا يوقعوا التفريق إلّا بالطلاق العدّي، أو لم

(۱) تهذیب الأحکام: ۸ / ۹۶ الحدیث ۳۲۶، الاستبصار: ۳ / ۳۱۶ الحدیث ۱۱۲۵، وسائل الشیعة:

۲۲ / ۲۸۱ الحدیث ۲۸۵۹۴.

(۲) الکافی: ۱۴۱ / ۶ الحدیث ۵، الاستبصار: ۳ / ۳۱۶ الحدیث ۱۱۲۵.

(۳) تهذیب الأحکام: ۸ / ۹۵ الحدیث ۳۲۲، وسائل الشیعة: ۲۲ / ۲۸۴ الحدیث ۲۸۶۰۰.

(۴) لاحظ: وسائل الشیعة: ۲۲ / ۲۸۳ الباب ۳، الحدائق الناضرة: ۲۵ / ۵۵۹.

(۵) الخلاف: ۴ / ۴۲۴، المغنی لابن قدامة: ۷ / ۲۴۹.

(۶) في الف: الطلاقات.

(۷) في ۵، ب: بهر.

(۸) وسائل الشیعة: ۲۲ / ۲۸۳ و ۲۸۴ الحدیث.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۵

نَجَوَزَ الطَّلَاقَ وَ الْخَلْعَ وَ غَيْرَ هُمَا إِلَّا لِلْعَدَّةِ، كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: فَطَلَّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ «۱»، اِنْتَهَى.
 وَ فِي «الْمَسَالِكِ»: إِنَّ ذَلِكَ مَحْمُولٌ عَلَى الْعَدَّةِ «۲» لِلْإِجْمَاعِ عَلَى جَوَازِ الطَّلَاقِ لَغَيْرِ الْعَدَّةِ «۳»، اِنْتَهَى.
 وَ أَمَّا مَا رَوَاهُ «۴» «التَّهْذِيبُ» وَ «الاسْتَبْصَارُ» فِي الصَّحِيحِ عَنْ سَلِيمَانَ بْنِ خَالِدٍ قَالَ: قُلْتُ: أَرَأَيْتَ إِنْ هُوَ طَلَّقَهَا بَعْدَ مَا خَلَعَهَا، أَيْ جَوَزَ عَلَيْهَا؟ قَالَ: «وَلَمْ يَطْلُقْهَا وَ قَدْ كَفَاهُ الْخَلْعُ وَ لَوْ كَانَ الْأَمْرُ إِلَيْنَا لَمْ نَجْزِ طَلَاقًا» «۵».
 فَالظَّاهِرُ: أَنَّ الْمُرَادَ بِالطَّلَاقِ فِيهِ هُوَ مُطْلَقُ الْفِرَاقِ الشَّامِلِ لِلْخَلْعِ عَلَى مَا كَانَ مُتَعَارَفًا بَيْنَ الْعَامَّةِ فَإِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْتَبِرُونَ كَثِيرًا مِنْ شُرَاطِئِ الطَّلَاقِ مِنْ طَهْرِ غَيْرِ الْمَوَاقِعَةِ «۶»، وَ حُضُورِ الْعَدْلَيْنِ، سَيِّمًا فِي الْخَلْعِ «۷»، فَافْهَمُ.
 وَ كَذَا الْمُرَادُ بِطَّلَاقِ السَّنَةِ فِي مَا رَوَاهُ «التَّهْذِيبُ» مَرْسَلًا عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «لَوْ كَانَ الْأَمْرُ إِلَيْنَا لَمْ نَجْزِ إِلَّا طَّلَاقَ السَّنَةِ» «۸» مُقَابِلَ طَّلَاقِ الْبِدْعَةِ الْمَتَدَاوِلِ بَيْنَ الْعَامَّةِ «۹».
 وَ مَا رَوَاهُ «التَّهْذِيبُ» وَ «الاسْتَبْصَارُ» فِي الْقَوَى ب: مُوسَى بْنُ بَكْرٍ - وَ فِي الطَّرِيقِ صَفْوَانَ - عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «لَا يَكُونُ الْخَلْعُ حَتَّى تَقُولَ:

(۱) الطلاق (۶۵): ۱، ملاذ الاخيار: ۱۳ / ۱۹۲.

(۲) في المصدر، ه: الاكمله.

(۳) مسالك الأفهام: ۹ / ۳۶۹.

(۴) في الحجريه: روايه.

(۵) تهذيب الأحكام: ۸ / ۹۹ الحديث ۳۳۳، الاستبصار: ۳ / ۳۱۸ الحديث ۱۱۳۳، وسائل الشيعة:

۲۲ / ۲۸۶ الحديث ۲۸۶۰۶.

(۶) المغني لابن قدامة: ۷ / ۲۴۷.

(۷) أحكام القرآن للجصاص: ۳ / ۴۵۵.

(۸) تهذيب الأحكام: ۸ / ۹۷ الحديث: ۳۲۹، وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۸۵ الحديث ۲۸۶۰۴.

(۹) المغني لابن قدامة: ۷ / ۲۷۹، النهاية و نكتها: ۲ / ۴۳۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۶

لَا أُطِيعُ لَكَ أَمْرًا، وَ لَا أَبْرُ لَكَ قِسْمًا، وَ لَا أُقِيمُ لَكَ حَدًّا، فَخَذَ مِنِّي وَ طَلَّقَنِي، فَإِذَا قَالَتْ ذَلِكَ فَقَدْ حَلَّ لَهُ أَنْ يَخْلَعَهَا بِمَا تَرْضَايَا عَلَيْهِ مِنْ قَلِيلٍ أَوْ كَثِيرٍ، وَ لَا يَكُونُ ذَلِكَ إِلَّا عِنْدَ سُلْطَانٍ، فَإِذَا فَعَلَتْ ذَلِكَ فَهِيَ أَمْلِكُ بِنَفْسِهَا مِنْ غَيْرِ أَنْ يَسْمَى طَلَاقًا «۱».

كرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه
 ق

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۴۶

وَ اِعْتِبَارَ حُضُورِ السُّلْطَانِ مِنْ قَبِيلِ الْأَوَامِرِ الْإِرْشَادِيَّةِ لِلْإِجْمَاعِ مَنَّا، عَدَا ابْنَ جَنِيدٍ عَلَى عَدَمِ اشْتِرَاطِهِ «۲».

وَ يُؤَيِّدُهُ مَا رَوَاهُ «الْوَسَائِلُ» عَنْ «قُرْبِ الْإِسْنَادِ» لِلْحَمِيرِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِيهِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: سَأَلْتَهُ عَنْ امْرَأَةٍ بَارَأَتْ زَوْجَهَا عَلَى أَنْ لَهُ الَّذِي لَهَا عَلَيْهِ، ثُمَّ بَلَغَهَا أَنَّ سُلْطَانًا إِذَا رَفَعَ ذَلِكَ إِلَيْهِ وَ كَانَ بِغَيْرِ عِلْمٍ مِنْهُ أَبِي وَ رَدَّ عَلَيْهَا مَا أَخَذَ مِنْهَا، كَيْفَ تَصْنَعُ؟ قَالَ: «فَلْيَشْهَدْ عَلَيْهَا شَهُودًا عَلَى مَبَارَاتِهِ إِيَّاهَا، أَنَّهُ قَدْ دَفَعَ إِلَيْهَا الَّذِي قَبْلَهُ «۳» لَهَا، وَ لَا شَيْءَ لَهَا قَبْلَهُ» «۴».

و ما رواه فی «الوسائل» عن العیاشی فی تفسیره عن أبی بصیر عن أبی عبد الله علیه السّلام قال: سألته عن المختلعة، کیف یكون خلعتها؟ فقال: «لا یحلّ خلعتها حتّی تقول: و الله لا أبرّ لكّ قسما، و لا اطیع لكّ أمرا، و لأوطننّ فراشک، و لأدخلنّ علیک بغير إذنک، فإذا هی قالت ذلك حلّ له خلعتها و حلّ له ما أخذ منها من مهرها و ما زاد، و ذلك قول الله: فلا جناح علیهما فیما افتدت به «۵» و إذا فعل ذلك فقد بانت منه و هی أملك بفسها إن شاءت نکحته و إن شاءت فلا، فإن نکحته فهی عنده علی ثنتين» «۶».

(۱) تهذیب الأحكام: ۹۸ / ۸ / الحدیث ۳۳۱، الاستبصار: ۳ / ۳۱۸ الحدیث ۱۱۳۱، وسائل الشیعة:

۲۲ / ۲۲۸ الحدیث ۲۸۶۱۴.

(۲) مختلف الشیعة: ۷ / ۳۹۷.

(۳) لم ترد فی المصدر: قبله.

(۴) قرب الإسناد: ۱۱۱، وسائل الشیعة: ۲۲ / ۳۰۱ الحدیث ۲۸۶۵۳.

(۵) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۶) وسائل الشیعة: ۲۲ / ۲۸۲ الحدیث ۲۸۵۹۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۷

و ما نقل عن «الفقه الرضوی» قال: «و أمّا الخلع فلا یكون إلّا من قبل المرأة و هو أن تقول لزوجها لا أبرّ لكّ قسما، و لا اطیع لكّ أمرا و لأوطننّ فراشک من «۱» تکرهه، فإذا قالت هذه المقالة فقد حلّ لزوجها ما یأخذ منها و إن كان أكثر ممّا أعطاه من الصداق» «۲»، الحدیث.

و عن «الدعائم»، روينا عن جعفر بن محمّد عن أبیه عن آباءه علیهم السّلام أنّ علینا - صلوات الله علیه و علی الأئمة من ولده - قال: «الخلع جائز، إذا وضعه الرجل علی موضعه، و ذلك أن تقول له امرأته: إننی أخاف أن لا اقیم حدود الله فیک، فأنا اعطیک کذا و کذا، فبقول هو: و أنا أخاف أيضا أن لا اقیم حدود الله فیک، فما تراضیا علیه من ذلك، جاز لهما».

و قال جعفر بن محمّد علیه السّلام: «إذا قالت المرأة لزوجها: لا- أطیع لكّ أمرا، و لا أبرّ لكّ قسما، و لا أغتسل لكّ من جنابة، و لأوطننّ فراشک، و لأدخلنّ علیک بغير إذنک، أو تقول من القول ما تتعدّی فیهِ مثل هذا مفسّرا أو مجملا، أو تقول: لا اقیم حدود الله فیک، جاز له أن یخلعها علی ما تراضیا علیه ممّا أعطاه و غیره، یأخذ منها من ذلك ما اتّفقا علیه و یخلعها» «۳».

و عنه أنّه قال: «الخلع أن یتداعی الزوجان إلى الفرقة من غیر ضرر من الزوج بامرأته علی أن تعطیه شیئا من بعض ما أعطاه، أو تضع عنه شیئا ممّا لها علیه فتبرأه منه [به]، أو علی غیر ذلك، و ذلك إذا لم تتعدّ فی القول و لا یحلّ له أن یأخذ منها إلّا دون ما أعطاه، و إن تعدّت فی القول و افتدت منه من غیر ضرر منه لها بما أعطاه و فوق ما أعطاه، فذلك جائز» «۴».

(۱) فی المصدر، ه: ما.

(۲) فقه الرضا علیه السّلام: ۲۴۴، مستدرک الوسائل: ۱۵ / ۳۸۱ الحدیث ۱۸۵۶۹.

(۳) دعائم الإسلام: ۲ / ۲۶۹ الحدیث ۱۰۱۳، مستدرک الوسائل: ۱۵ / ۳۷۹ الحدیث ۱۸۵۶۳.

(۴) دعائم الإسلام: ۲ / ۲۷۰ الحدیث ۱۰۱۴، مستدرک الوسائل: ۱۵ / ۳۸۰ الحدیث ۱۸۵۶۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۸

و عنه علیه السّلام أنّه قال: «إذا جاء النشوز من قبل المرأة و لم یجىء من قبل الرجل فقد حلّ للزوج أن یأخذ منها ما اتّفقا علیه، و إن جاء النشوز من قبلها جمیعا فأبغض کلّ واحد منهما صاحبه فلا یأخذ منها إلّا دون ما أعطاه» «۱».

قوله عليه السّلام: «الخلع جائز» وقوله عليه السّلام: «الخلع أن يتداعى الزوجان» و اردان على اصطلاح العائمه من عدم الفرق بينه و بين المباراه فى الحكم، و لا فى الإطلاق.

و قوله: «أو مجملا- أو تقول: لا أقيم»، دالآن على اعتبار قول منكر فينضم إليه الإجماع المركب بين الإمامية فيدلّ على المطلوب، إذ من لم يعتبر الأقوال المعتره فى سائر الأخبار المنقول عليها الإجماع؛ لم يعتبر قولاً أصلاً، و لا ظهور فعل منكر من حالها راساً، بل إذا ظهر منها أنّها تكرهه و ترغب فى فراقه إمّا لسوء خلقه أو قبح صورته أو سيرته- مثلاً- جاز الخلع و إن لم تتكلم بشيء أصلاً، أو علم من حالها الصبر على معاشرته، أو التعفّف عن المنكرات معه كما لا يخفى على أدنى الطلبة، و يمكن حملها على التقية من مذهب مالك و من وافقه منهم، فتأمل.

و قوله: «إلّا دون ما أعطاها» يدلّ على مذهب الصدوق رحمه الله من اشتراط ذلك فى المباراه «۲»، و يمكن حمله على الندب أو الكراهية فتدبر، و لا ينقدح الخبر بتأويل بعضه، فليتدبر.

و كذا التقريب فى ما رواه على بن إبراهيم فى تفسيره فى الحسن بأبيه عن ابن سنان- و هو عبد الله- عن أبى عبد الله عليه السّلام قال: «الخلع لا يكون إلّا أن تقول المرأة لزوجها: لا أبرّ لك قسماً، و لأخرجنّ بغير إذنك، و لأوطننّ فراشك، و لا اغتسلنّ لك من جنبه، أو تقول: لا اطيع لك أمراً أو تطلقنى، فإذا قالت ذلك فقد

(۱) دعائم الإسلام: ۲/ ۲۷۰ / الحدیث ۱۰۱۶، مستدرک الوسائل: ۱۵/ ۳۸۲ الحدیث ۱۸۵۷۳.

(۲) من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۳۳۹ ذیل الحدیث ۱۶۳۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۹

حلّ له أن يأخذ منها جميع ما أعطاها، و كلّ ما قدر عليه ممّا تعطيه من مالها، فإن تراضيا على ذلك «۱» على طهر بشهود فقد بانت منه بواحدة و هو خاطب من الخطاب- إلى أن قال:- و لا رجعة للزوج على المختلعه و لا على المباراه إلّا أن يبدو للمرأة فيردّ عليها ما أخذ منها «۲».

و ما رواه «الكافي» فى الحسن ب: ابراهيم عن زراراه عن أبى جعفر عليه السّلام، و عنه «التهذيب» لكن مضمراً قال، قال: «المبارئه يؤخذ منها دون الصداق، و المختلعه يؤخذ منها ما شاءت أو ما تراضيا عليه من صداق أو أكثر و إنّما صارت المباراه، يؤخذ منها دون المهر و المختلعه يؤخذ منها ما شاء، لأنّ المختلعه تعتدى فى الكلام و تكلم بما لا يحلّ لها «۳».

و التقريب اعتبار تعدّيها فى الكلام و تكلمها بما لا يحلّ لها فى تحقّق الخلع، و هو غير معتبر عند الخصم و بانضمام عدم الفاصل «۴» يدلّ على المدعى.

و ما رواه «الكافي» فى الحسن ب: ابراهيم عن ابن أبى عمير عن بعض أصحابه عن أبى عبد الله عليه السّلام قال فى المختلعه: «إنّها لا تحلّ له حتّى تتوب من قولها الذى قالت له عند الخلع «۵».

و وجه الدلالة ظهوره فى اشتراط تحقّق الخلع بقول منكر منها محوَج إلى توبتها، و بانضمام عدم القول بالفصل يدلّ على المطلوب، و أمّا توقّف حلّها على توبتها فهو من قبيل قوله تعالى: وَ حُرِّمَ عَلَيْكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ «۶» فَإِنْ تَمَّ

(۱) فى تفسير القمى: ذلك طلقها.

(۲) تفسير القمى: ۱/ ۷۵ و ۷۶، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۹۳ الحدیث ۲۸۶۳۰.

(۳) الكافي: ۶/ ۱۴۲ الحدیث ۲، تهذيب الأحكام: ۸/ ۱۰۱ الحدیث ۳۴۰، وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۸۷ الحدیث ۲۸۶۱۰، توضیح: لم نعر

فى التهذيب على رواية مضمرة، بل الشيخ أيضاً نقل هذه الرواية عن الكافي بإسناده و عباراته فلاحظ!.

(۴) فی الحجرية: الفصل.

(۵) الکافی: ۱۴۱ / ۶ الحدیث ۱۰، وسائل الشیعة: ۲۲ / ۲۹۳ الحدیث ۲۸۶۲۷.

(۶) النور (۲۴): ۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۰

الإجماع أو دليل آخر على عدم التوقف حمل على الندب و لم ينقدح الخبر به كما مرّ، و قلّمَا يتحقّق خبر معمول بجميع أجزائه، كما لا يخفى على المطّلع المضطلع بالأخبار، و لو وجد فهو من مقطّعات الفقهاء على حسب حاجتهم إليها، و هذه فائدة مهمّة ينبغي أن لا يغفل عنها.

و فى «الفيّه» فى الصحيح عن الحسين بن مالك قال: كتبت إلى أبى الحسن عليه السلام: رجل زوج ابنته من رجل فرغب فيه، ثمّ زهد فيه بعد ذلك، و أحبّ أن يفترق بينه و بين ابنته، و أبى الختن ذلك و لم يجب إلى طلاق، فأخذه بمهر ابنته، ليجب إلى الطلاق، و مذهب الأئمة التخلّص منه، فلمّا أخذ بالمهر أجاب إلى الطلاق، فكتب عليه السلام: «إن كان الزهد من طريق الدين فليعمد إلى التخلّص، و إن كان غيره فلا يتعرّض لذلك» (۱).

فإن قيل: ما القدر المعبر فعلة من مضمون الأقوال المنكرة فى تحقّق الخلع؟ فإنّ الأدلّة المذكورة فيه مختلفة متخالفة.

قلت: مقتضى الجمع بين الأدلّة، الإتيان بمضمون جميع ما فيها، لأنّ كلّاً منها بالنسبة إلى ما تضمّنه حجّة و دليل شرعى خال عن معارض مقاوم، و هو القدر المتيقّن فى حلّ الخلع، و رفع استصحاب النكاح، و هى خمس جمل مذكورة فى صحيحته الحلبي (۲) و الكنانى (۳) و موثقة سماعه (۴).

و الظاهر أن قوله: «لا اطيع لك أمراً» موافق فى المضمون لقوله: «لا اقيم

(۱) من لا يحضره الفقيه: ۳ / ۲۷۴ الحدیث ۱۳۰۱، وسائل الشیعة: ۲۱ / ۲۹۱ و ۲۹۲ الحدیث ۲۷۱۱۲.

(۲) الکافی: ۱۳۹ / ۶ الحدیث ۱، تهذيب الأحكام: ۸ / ۹۵ الحدیث ۳۲۲، الاستبصار: ۳ / ۳۱۵ الحدیث ۱۱۲۱، وسائل الشیعة: ۲۲ / ۲۸۰ الحدیث ۲۸۵۹۰.

(۳) تهذيب الأحكام: ۸ / ۹۶ الحدیث ۳۲۵، الاستبصار: ۳ / ۳۱۶ الحدیث ۱۱۲۴، وسائل الشیعة:

۲۲ / ۲۸۱ الحدیث ۲۸۵۹۳.

(۴) تهذيب الأحكام: ۸ / ۹۵ الحدیث ۳۲۳، الاستبصار: ۳ / ۳۱۵ الحدیث ۱۱۲۲، وسائل الشیعة:

۲۲ / ۲۸۱ الحدیث ۲۸۵۹۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۱

لك حدّاً» أو «حدود الله فيك»، و كذا «الأوذننّ عليك بغير إذنك» مع «الأدخلنّ بيتك من تكره» فيقتصر على أحدهما قولاً، فيتأمل. و يمكن الاقتصار على القدر الذى نقل عليه الإجماع و تؤيد ببعض الظواهر، لأنّ الإجماع المنقول أقوى من الخبر، و إن كان صحيحاً على ما حقّته فى مقدّمات «قطع المقال» (۱).

و حينئذ يكون اعتبار القدر الزائد عليه المذكور فى النصوص محمولاً على الأولوية، و «كون الناس يكتفون بما دون» (۲) محمولاً على ما دون الثالث التى هى العمدة، مع أن قوله: «لا اقيم لك حدّاً» شامل لعدم ابرار القسم و الإذن عليه بغير إذنه، فليتدبّر.

و لو تنزّلنا نحن من ذلك كلّه لقلنا: دلالة الإجماع و عدّه (۳) أخبار الطرفين صريحة فى اعتبار قولها و تكلمها بكلام منكر و لو إجمالاً، كقولها: لا اطيع لك، مع عدم ضرب و لا شتم و لا إضرار و لا منع حقّ من الزوج لها، و هذا صريح فى حرمة غالب الخلعات المتعارفة فى هذه الأزمنة و بطلانها لخلوها عن الشرط المذكور، و من شكّ فى هذا فليجرب، فإنّ الغالب المشاهد أنّهم يلجئون المرأة

المسكينه بالضرب و الشتم و أنواع الأذى و منع الحقوق حتى تفدى نفسها و ترضى بالفراق على رغم أنفها، و هذا القدر كاف فى مدعانا من الاستشكال فى صحة الخلع الواقع فى تلك الأحوال، و الله العالم بحقيقه الحال و حقيقه المقال. و قد أنصف بعض المنكرين من فضلاء المعاصرين فقال فى جملة ما قال:

مع مراعات جانب الاحتياط، إلّا أن يبلغ شدّة الكراهة إلى حدّ تأتى من

(۱) قطع المقال مخطوط.

(۲) هذا مضمون الحديث فى الكافى: ۱۳۹ / ۶ الحديث ۱، و تهذيب الأحكام: ۹۵ / ۸ الحديث ۳۲۲، و الاستبصار: ۳ / ۳۱۵ الحديث ۱۱۲۱، و سائل الشيعه: ۲۲ / ۲۸۰ الحديث ۲۸۵۹۰.

(۳) فى ه: عمده.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۲

المنكرات و الأقوال و الأفعال ما لا يرضى به الله، أو يظنّ بها ذلك لو لم يطلّقها. و اعترض أولاً: بأن الأدلّه مختلفه فى ألفاظ المعتره قلّه و كثرة، و مادّة و هيئه، و إجمالاً و تفصيلاً، و كنايةً و تصريحاً، و الاختلاف من أمارات التسامح الدالّه على عدم الوجوب و الاشتراط. و ثانياً: أنّه لو وجب مراعات خصوص الألفاظ الواردة فى الأخبار لوجب أن يتعرّض الفقهاء لضبطها عدداً و ماهيةً و صورةً، و إعراباً و بناءً، و إخباراً و إنشاءً، و أنّ مع العجز عن العربية أو النطق هل يكفى الترجمة أو الكناية أو الإشارة مطلقاً، أو مع العجز عن التوكيل؛ لا مطلقاً؟ إلى غير ذلك من التفريعات، مع أنّ أحداً منهم لم يتعرّض لشيء من ذلك مع تعرّضهم لها فى ما اعتبر فيه اللفظ من العبارات و صيغ العقود و الإيقاعات.

و ثالثاً: المنع من دلالة «لا- يحلّ» على الحرمة فلعلّ المراد من الحلّ فيها معناه الخاص أى تساوى الطرفين، و ظاهر أنّ نفيه لا يستلزم الحرمة لإمكان إرادة الوجوب حينئذ كما قاله الشيخ رحمه الله «۱» و جماعة «۲»، و الاستحباب كما قاله آخرون «۳» فيبقى غير الصورة المذكورة فى الأخبار باقياً على الإباحه، و لو سلّم الحرمة فلا نسلم البطلان لمنع دلالة النهى على الفساد فى المعاملات. و كذا المنع من دلالة قوله عليه السلام: «و قد كان الناس» «۴» و «يرخص للنساء» «۵» على التقيّة فيما دون، لجواز أن يراد بالناس الكمّل فى الإنسانيّة من خيار الصحابه و التابعين، و فيهم بعض الحجج المعصومين عليهم السلام، و كون المراد بالناس

(۱) النهاية و نكتها: ۲ / ۴۶۹.

(۲) الكافى للحلبى: ۳۰۷، الغنية: ۵۵۲، مختلف الشيعه: ۷ / ۳۹۲ (نقل عن ابن البراج).

(۳) مختلف الشيعه: ۷ / ۳۹۲.

(۴) تهذيب الأحكام: ۹۵ / ۸ الحديث ۳۲۲، و سائل الشيعه: ۲۲ / ۲۸۰ الحديث ۲۸۵۹۰.

(۵) الكافى: ۱۴۱ / ۶ الحديث ۵، تهذيب الأحكام: ۹۶ / ۸ الحديث ۳۲۶، و سائل الشيعه: ۲۲ / ۲۸۱ الحديث ۲۸۵۹۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۳

مطلقاً فى القرآن؛ اليهود، و فى أخبارنا؛ العامه، ممنوع لوروده فيهما، كما لا يخفى.

و رابعاً: أنّ الأدلّه المذكورة معارضة بظاهر «۱» الآية الشريفه و ما ورد فى شأن نزولها و الأخبار المعتره المستفيضة الآتية، فيجب المصير إلى التأويل، و ظاهر أنّ إجراءه فى هذه الأخبار بالحمل على رجحان الخلع، حينئذ أعّم من الوجوب و الاستحباب و إبقاء تلك على الجواز و الإباحه أولى.

و خامسا: أن خلاصة ما استفيد من عامها وخاصيتها ومطلقها ومقيدها، مراعاة الكراهة «۲» المطلقة أو شدتها بحيث يخاف منها- لضعف عقلها- ارتكاب المعاصي في خلاصها، وأن لا عبرة بخصوص الألفاظ والعبائر في تأديتها المراد منها، بل كل ما يؤدي مؤديها من الأفعال والأقوال كان في ترتيب الأحكام بل الأفعال أشبه وأقوى، لحصول العلم بعصيانها بذلك، بخلاف الأقوال. فالظاهر؛ أن وقوع ما وقع من خصوص الألفاظ في الأخبار من باب المثال والتنبيه بالأدنى على الأعلى - كتحريم التأيف في عشرة الآباء- مؤيدا كل ذلك بفهم العلماء من القدماء ومن تأخر منهم حتى المحدثين ومنهم صاحب «الوسائل» حيث عنوان الباب في كتابه الكبير بقوله: (لا يحل الخلع ولا يحل العوض للزوج حتى تظهر الكراهة من المرأة) ثم ذكر صحيحه محمد بن مسلم وحسنه، ورواية سماعه أولا، ثم أتبعها بسائر الأخبار «۳»، وديدنه غالبا تقديم المختار عكس عادة الكليني غالبا «۴». و ردّ الأول: بأنه لو صحّ هذا الكلام لما صحّ أكثر الأحكام، إذ لم يسلم من

(۱) في الحجرية، ه: لظاهر.

(۲) في الف: الكراهية.

(۳) وسائل الشيعة: ۲۲/ ۲۷۹- ۲۸۲ الحديث ۲۸۵۸۸- ۲۸۵۹۶.

(۴) لم نعثر في مظانه.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۴

مثل هذا النقض والإبرام، فيقال- مثلا-: لو كان القصر في الصلاة والصيام حكما واجبا وأمر مضبوطا وحدًا محدودا لما وقع الاختلاف في شروطه وتحديد مسافته هذا الاختلاف الشديد، وكذا الكلام في صلاة الجماعة والحث عليها الأكيد بأنه لو تم ذلك لما وقع هذا الاختلاف الكثير في شروطها وآدابها وحكم القراءة خلف الإمام، حتى ترقى الأقوال فيها على ثمانية عشر قولاً- على ما نقل «۱»- وقيل: مستند الكلّ إلى دليل ... إلى غير ذلك، بل كان الواجب على الفقيه استفراغ الوسع والاجتهاد في تحصيل الظنّ بالأحكام الفرعية عن الأدلة الشرعية بالقواعد المرعية، والترجيح بين الأخبار المختلفة المروية بالطرق الخبرية والاصولية، وأعظم بواعث الاختلاف في الأخبار الإمامية؛ إنما هو الاتقاء والتقية.

و الثاني؛ بأن المدققين للامور المذكورة إنما هم بعض المتأخرين وهم لا يقولون باعتبار الألفاظ رأسا فلم يحتاجوا إليه أصلا، والمعتبرون للألفاظ- العاملون بظواهر النصوص- لم يكونوا يدققون في أمثال تلك الامور سوى ما ورد في النص، من قبيل حلف الأخرس ورجوعه وقراءته وأذكاره.

و بالجملة؛ لا يتعدون ظواهر الأخبار، فلا يقولون: هل يجوز إجراء صيغ العقود والإيقاعات بالفارسية أم لا- مثلا-؟ وكذا في إعراب التركيب «۲» المزجية، واللحن في مخارج الحروف ومراعاة القواعد العربية وأمثال ذلك، وأنه هل يجب التعلّم أو التوكيل مع العجز عن الاتيان بالعربي الفصيح بالخرس واللكنة أو عدم المعرفة؟ وهل يشترط العجز عن التعلّم أيضا؟ بل أكثر المتأخرين لا يتعرّضون لكثير ممّا ذكر في الصيغ اعتمادا على الظهور ممّا ذكروه في الاصول من جواز قيام أحد المترادفين مقام الآخر، فيجوز التعبير بالعربي

(۱) روض الجنان: ۳۷۳.

(۲) في ه: التراكيب.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۵

مطلقا، وأنه لا يخرج اللفظ باللحن عن أصل اللغّة إلّا في ما استثنى بدليل، كأذكار الصلاة وتلبية الحج، وأنه لا يجوز التكليف بما لا يطاق.

فَكَانَ الْقَائِلَ بِاعْتِبَارِ اللَّفْظِ التَّارِكِ لِلتَّدْقِيقَاتِ الْمَذْكُورَةِ نَظْرًا إِلَى مَا ذَكَرَ، أَوْ إِلَى ظَوَاهِرِ الْأَخْبَارِ مِنْ أَنَّ الْخَلْعَ لَا يَتَحَقَّقُ غَالِبًا بَعْدَ انْتِشَارِ الْإِسْلَامِ، وَ لَوْ كَانَ الْأَمْرُ إِلَيْهِمْ لَمْ يَجِزُوهُ أَصْلًا، وَ لَمْ يَبَيِّنُوها إِلَّا بِالطَّلَاقِ الرَّجْعِيِّ، فَلِذَا لَمْ يَدَقِّقُوا فِي بَيَانِ مَسَائِلِهِ وَ أَلْفَاظِهِ، بَلْ ذَكَرُوا بَعْضَ مَسَائِلِهِ تَبَعًا لِلْعَامِيَّةِ، وَ بَعْضَ الْخَاصِيَّةِ لِئَلَّا يَخْلُوا كِتَابَهُمْ مِنْهُ رَأْسًا، وَ لِيُزَادَةَ الْمَعْرِفَةَ وَ الْبَصِيرَةَ أَوْ لِيُغَيِّرَ ذَلِكَ، كَمَا تَعَرَّضُوا لِمَسْأَلَةِ تَقْدِيمِ إِمَامِ الْأَصْلِ فِي إِمَامَةِ الصَّلَاةِ - مَثَلًا - وَ كَذَا لِكَثِيرٍ مِنْ مَسَائِلِ الْجِهَادِ مَعَ عَدَمِ وَقُوعِهِ فِي زَمَنِ غَيْبَةِ الْإِمَامِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَ إِذَا ظَهَرَ كَانَ هُوَ الْمَرْجِعُ فِي جَمِيعِ الْأَحْكَامِ، وَ لِذَا لَمْ يَتَعَرَّضْ لِكِتَابِ الْجِهَادِ وَ تَفْصِيلِ مَسَائِلِهِ رَئِيسَ الْمُحَدِّثِينَ الصَّدُوقَ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي مَا كَتَبَهُ «لَمَنْ لَا يَحْضُرُهُ فُقَيْه»، وَ اقْتَفَاهُ فِي ذَلِكَ الْفَاضِلُ الْعَارِفُ الْكَاشَانِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي «الْمَفَاتِيحِ».

وَ مِنْ قِبَلِ مَا ذَكَرَ - مِمَّا خَالَفَ فِيهِ الْمُتَأَخَّرُونَ - ظَوَاهِرَ الْقَدَمَاءِ أَمْرَ التَّيَّةِ فِي الْعِبَادَاتِ، فَإِنَّ الْقَدَمَاءَ لَمْ يَتَعَرَّضُوا لِكَيْفِيَّتِهَا أَصْلًا لِعَدَمِ وَرُودِهَا فِي النُّصُوصِ رَأْسًا، وَ إِنَّمَا طَوَّلَ وَ دَقَّقَ فِيهَا الْمُتَأَخَّرُونَ بِتَدْقِيقَاتٍ أَدَّتْ إِلَى الْوَسْوَاسِ الْكَثِيرِ مَعَ وَرُودِ النَّصِّ الصَّحِيحِ بِأَنَّ «الْوَسْوَاسِي مَطِيحُ الشَّيْطَانِ» «١»، وَ كَذَا مَقْدَمَةَ الْعَدَالَةِ، وَ أَنَّهَا هِيَ الْمَلَكَةُ، وَ أَنَّ الْمَعْتَبِرَةَ فِيهَا كَذَا وَ كَذَا، وَ أَنَّهُ لَا يَعْرِفُ عَدَالَةَ شَخْصٍ إِلَّا بِالْمَعَاشِرَةِ، أَوْ شَهَادَةِ عَدْلَيْنِ بَتَلْكَ الْعَدَالَةَ، أَوْ الْمَعْصُومِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِحَيْثُ لَا يَكَادُ يَظْهَرُ عَلَى تَدْقِيقِهِمْ مُطَابِقًا لِلْمَشْهُورِ بَيْنَ الْعَامَّةِ، عَادِلٌ فِي الْعَالَمِ سِوَى الْمَعْصُومِ عَلَيْهِ السَّلَامِ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ.

وَ الثَّلَاثُ؛ بِأَنَّ قَوْلَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «لَا يَحِلُّ» «٢» فِي هَذَا الْمَقَامِ ظَاهِرٌ فِي الْحَرْمَةِ

(١) الكافي: ١٢ / ١ الحديث ١٠ (نقل بالمعنى).

(٢) الكافي: ١٣٩ / ٦ الحديث ١، تهذيب الأحكام: ٩٥ / ٨ الحديث ٣٢٢ وسائل الشيعة: ٢٢ / ٢٨٠

مقامع الفضل، ج ٢، ص: ٥٦

وَ عَدَمِ الْحَلِّ بِالْمَعْنَى الْعَامِ كَمَا فَهَمَهُ كَثِيرٌ مِنَ الْأَعْلَامِ عَلَى مَا ذَكَرْنَا، وَ لَوْ كَانَ الْحَلُّ هُنَا بِمَعْنَاهِ الْخَاصِّ لَدَلَّ عَلَى انْحِصَارِ الْخَلْعِ الْمُبَاحِ فِي تِلْكَ الصُّورَةِ وَ هُوَ الْمَطْلُوبُ فِيكون ردًا على القول بالندب حينئذ أو الوجوب، و الخلع الحرام باطل بإجماع الأعلام، و لأنَّ مُسْتَدَّ الصَّحَّةِ إِنَّمَا هُوَ الْآيَةُ الدَّالَّةُ عَلَى رَفْعِ الْجَنَاحِ «١» وَ الْأَخْبَارُ الدَّالَّةُ عَلَى الْحَلِّ «٢»، وَ لَا خِلَافَ فِي تَوْقِيفِيَّةِ الْأَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ، وَ مِنْهَا الْجَوَازُ وَ الصَّحَّةُ، أَى تَرْتَّبِ الْأَثَرِ الشَّرْعِيِّ، فَلِيْفَهْمُ.

وَ إِرَادَةُ الْأَخْيَارِ مِنْ لَفْظِ «النَّاسِ» فِي هَذِهِ الْأَخْبَارِ غَيْرُ جَائِزَةٍ لَغَلْبَةِ اسْتِعْمَالِهِ فِي أَخْبَارِنَا فِي الْعَامَّةِ «٣» بِحَيْثُ صَارَ حَقِيقَةً عَرْفِيَّةً، أَوْ مَجَازًا شَائِعًا فِيهِمْ، فَيَحْمَلُ إِطْلَاقَهُ عَلَيْهِمْ إِلَّا مَعَ الْقَرِينَةِ، مَعَ أَنَّ قَرِينَةَ تَعْيِينِهِمْ؛ هُنَا مَوْجُودَةٌ، لِأَنَّ ظَاهِرَ الْكَلَامِ أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ فِي مَقَامِ تَشْدِيدِ أَمْرِ الْخَلْعِ بِاشْتِرَاطِ حُصُولِ شِدَّةِ الْكِرَاهَةِ، وَ لَمْ يَذْهَبْ إِلَى ذَلِكَ أَحَدٌ مِنَ الْعَامَّةِ، بَلْ أَكْثَرُهُمْ عَلَى عَدَمِ اشْتِرَاطِ الْكِرَاهَةِ رَأْسًا، وَ غَايَةَ مَا نَقَلَ عَنِ الْمَشْتَرَطِ مِنْهُمْ اشْتِرَاطَ مَطْلُوقِ الْكِرَاهَةِ «٤»، وَ لَا يُمْكِنُ حَمْلُ التَّشْدِيدِ عَلَى التَّقْيَّةِ وَ لَا رَدَّ الْإِمَامِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى أُسْلَافِهِ الْكِرَامِ.

وَ أَمَّا كَوْنُ الْمَرَادِ بِمَطْلُوقِ النَّاسِ فِي الْقُرْآنِ الْيَهُودَ «٥» وَ فِي أَخْبَارِنَا الْعَامَّةِ، فَهُوَ مِمَّا لَا يَخْفَى عَلَى أَدْنَى الطَّلِبَةِ، وَ لَا يَنَافِي ذَلِكَ اسْتِعْمَالَهُ فِي غَيْرِهِمَا بِالْقَرِينَةِ وَ هُوَ ظَاهِرٌ.

وَ الرَّابِعُ: بِمَنْعِ وَرُودِ الْآيَةِ الشَّرِيفَةِ فِي الْخَلْعِ بِالْمَعْنَى الْمَصْطَلَحِ عِنْدَ

الحديث ٢٨٥٩٠.

(١) البقرة (٢): ٢٢٩.

(٢) وسائل الشيعة: ٢٢ / ٢٧٩ الباب ١.

(٣) لاحظ! الكافي ٧٧ / ٧ الحديث ١ و ٨٨ الحديث ٣ و ٩٤ الحديث ٣، مستدرک الوسائل: ١ / ٧٥ الحديث ١٥ و ١٤٠ / ٥ الحديث

۵۵۱۶ و ۵۰۹ / ۶ / الحدیث ۷۳۸۵ و ۱۲ / ۲۵۴ الحدیث ۷.

(۴) المغنی لابن قدامة: ۲۴۸ / ۷.

(۵) البقرة (۲): ۱۴۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۷

الإمامیة، و مع صحه ما ورد فی شأن نزولها لعدم وروده من طرقهم بل من طرق العامیه، و بمنع معارضه الأخبار بعد تسلیم الكل، و مقتضى الجمع بین الأدلّه تقييد المطلقات و حمل المعارض من الأخبار على التقيّه كما أشاروا عليهم السلام إليه كثيرا، خصوصا في هذا المقام، و هذا أولى من الحمل على الوجوب و الاستحباب، لأنه مخالف لما ورد عنهم في باب الترجيح، فليتأمل.

و ممّا ذكر يظهر وجه ردّ الخامس، و يكفي في ردّ قوله: (بل الأفعال) مثل ما نقل عن إمام الإنس و الجانّ عليه أفضل صلوات الرحمن: جراحات السنان لها التيام و لا يلتام ما جرح اللسان «۱»

مع أنّ المعبر من تلك العبار ما يكون مقترنه بما يدلّ على صدقها و إتيانها بمضامينها و لا ريب أنّ هذا أشدّ من خوف «۲» الإتيان بالمضمون فقط كما، هو ظاهر.

و كذا الكلام في قوله: (التنبيه بالأدنى على الأعلى) فإنّ الفعل مع القول أشدّ و أعلى من الفعل فقط، فليفهم.

و قوله: (حتّى المحدثين) فيه: أنّ فهم اعتبار شدّة الكراهة و بلوغها الحدّ المذكور في الروايات مؤيد بفهم العلماء من القدماء و من تأخّر، حتّى نقل عليه فحلّ الفحول في الاصول الإجماع بعد الشيخ «۳»، و استشكل الأمر في ما إذا لم تبلغه بعض المجتهدين الأصوليين «۴»، و قد مرّ عبارة قطب الأخباريين الفاضل الأسترآبادي رحمه الله «۵»، و إنّما عدل صاحب «الوسائل» عن تلك الأخبار لاشتمالها

(۱) جامع الشواهد: ۳۸۲ / ۱.

(۲) لم ترد في الف: خوف.

(۳) راجع: الصفحة ۲۰ و ۲۱ من هذا الكتاب.

(۴) نهاية المرام: ۱۳۶، كفاية الاحكام: ۲۱۰.

(۵) مرّ في الصفحة ۳۸ من هذا الكتاب.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۸

على أنّ الخلع بنفسه طلاق - كما عليه الأكثر و هو الأظهر - و هو لا يقول به «۱»، فليتدبر هذا.

و احتجّ للاكتفاء بظهور مطلق الكراهة كيف ما كان قولاً أو فعلاً، بوجوه:

الأول: أصالة عدم اشتراط الزائد عليه.

الثاني: قوله تعالى في الثالث و العشرين «۲» من البقرة: **وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ حِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ «۳».**

و التقريب: أنّها وردت في الخلع و دلّت على أنّ عند الخوف من عدم إقامة جميع حدود الله يجوز أخذ الفدية و الخلع.

الثالث: الأخبار المستفيضه ممّا ورد في شأن نزول الآية الشريفة، فروى عن يحيى بن سعيد عن عمره بنت عبد الرحمن أنّ حبيبه بنت سهل أخبرتها: أنّها كانت عند ثابت بن قيس، و أنّ رسول الله صلى الله عليه و آله و سلّم خرج إلى الصلاة الصبح فوجد حبيبه بنت سهل عند بابه، فقال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلّم: «من هذه؟» فقالت: أنا حبيبه بنت سهل لا أنا و لا ثابت، و لمّا جاء ثابت، قال رسول الله صلى الله عليه و آله و سلّم: «هذه ذكرت ما شاء الله أن تذكر» فقالت حبيبه: يا رسول الله بكلّ ما أعطاني عندي، فقال

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «خذ منها» و جلست في أهلها «(۴)».

و في رواية أخرى، أن حبيبة بنت سهل كانت تحت قيس بن ثابت، و كان يحبها و تكرهه، و كان أصدقها حديقه بين يدي رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فقال لها

(۱) لاحظ: وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۷۹، بداية الهداية: ۲ / ۲۷۷.

(۲) يعني: في عشر ثالث و عشرون.

(۳) البقرة (۲): ۲۲۹.

(۴) مستدرک الوسائل: ۱۵ / ۳۸۵ الحديث ۱۸۵۸۵، عوالي اللئالی: ۳ / ۳۹۲ الحديث ۱، صحيح البخاری: ۶ / ۱۷۰، الموطأ: ۲ / ۵۶۴ الحديث ۳۱، سنن أبي داود: ۲ / ۲۶۸ الحديث ۲۲۲۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۹

النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «تعطيه الحديقه التي أصدقك إياها؟» فقالت: و أزيد «(۱)»، فخلعها قيس على الحديقه، فلما تم الخلع، قال لها النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «اعتدى» «(۲)». و ذكروا أن خلعها كان أول خلع وقع في الاسلام «(۳)».

و في تفسير البيضاوي: روى أن جميلة بنت عبد الله بن أبي بن سلول [* ۲] كانت تبغض زوجها ثابت بن قيس، فأنت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وقالت: لا أنا و لا ثابت، لا يجمع رأسي و رأسه شيء، و الله ما أعيبه في دين و لا خلق و لكنني أكره الكفر في الإسلام، لا اطيعه بغضا إنني رفعت جانب الخباء فرأيتته أقبل في عده فإذا هو أشدهم سوادا، و أقصرهم قامه، و أقبحهم وجهها، فنزلت فاختلعت منه بحديقه أصدقها «(۴)».

و روى أنه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ قال لجميلة: «أتردين عليه حديقه؟» فقالت: أردّها و أزيد عليها، فقال صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «أما الزائد فلا» «(۵)».

و ما رواه الحلبي رحمه الله في «مختصر التبيان» عن أبي عبد الله عليه السلام: «إنه إذا خاف أن يعصى الله فيه بارتكاب محذور و إخلال واجب و أن لا تطيعه فيما يجب عليها، فحينئذ يحلّ له أن يخلعها» «(۶)».

و ما رواه «التهذيب» و «الاستبصار» في الموثق ب: زرعه عن سماعة، قال: قلت لأبي عبد الله عليه السلام لا يجوز للرجل أن يأخذ من المختلعة حتى تتكلم بهذا الكلام كله؟ فقال: «إذا قالت له لا اطيع الله فيك حلّ له أن يأخذ منها ما

(۱) في المصدرين: (ازيده) بدل «و ازيد».

(۲) عوالي اللئالی: ۳ / ۳۹۲ الحديث ۲، مستدرک الوسائل: ۱۵ / ۳۸۶ الحديث ۱۸۵۸۶.

(۳) مجمع البيان: ۱ / ۲۳۳، تفسير الفخر الرازي: ۶ / ۱۰۷.

(۴) تفسير البيضاوي: ۱ / ۱۲۲.

(۵) تفسير البيضاوي: ۱ / ۱۲۳، سنن ابن ماجه: ۱ / ۶۶۳ الحديث ۲۰۵۶، صحيح البخاری: ۶ / ۱۷۰، تفسير القرطبي: ۳ / ۱۳۹، تفسير الفخر الرازي: ۶ / ۱۰۷.

(۶) منتخب التبيان: ۱ / ۷۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۰

وجد «(۱)».

و ما رواه «الكافي» في الحسن ب: إبراهيم، و «التهذيب» و «الاستبصار» في الصحيح و «الفييه» في المجهول- ب: محمّد بن حرمان-

جميعا عن محمد بن مسلم عن أبي جعفر عليه السلام قال: «إذا قالت المرأة لزوجها جملة: لا اطيع لك أمرا مفسرا أو غير مفسر حلّ له أن يأخذ منها، و ليس له عليها رجعة» (۲) و في «الفييه» «مفسرة، أو غير مفسرة حلّ له ما أخذ منها» (۳). و رواه «الكافي» أيضا بسند فيه ابن سماعه و ابن جبلة هكذا: «إذا قالت المرأة و الله لا اطيع» (۴) الخبر. و يمكن الجواب أمّا عن الأصل؛ فبمعارضة بالمثل و أكثر كما مرّ، و أمّا عن الآية الشريفة، فأولا بمنع ورودها في باب الخلع الحقيقي المصطلح عندنا، بل ظاهرها صورة تحقّق الكراهة منهما و هو مورد المبرأة الذي هو أحد فردي الخلع عند العامة (۵)، و يطلق عليه مجازا في أخبارنا، كما عرفت.

و قد تبه على ذلك جمال المحققين الخوانساري (۶) بعد الفاضل الشيخ مقداد في «كنز العرفان» و غيره (۷)، و القمى و إن قال: إنها نزلت في الخلع، لكن لم

(۱) تهذيب الأحكام: ۸ / ۹۶ الحديث ۳۲۷، الاستبصار: ۳ / ۳۱۶ الحديث ۱۱۲۶، وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۷۹ الحديث ۲۸۵۸۹.

(۲) الكافي: ۶ / ۱۴۱ الحديث ۶، تهذيب الأحكام: ۸ / ۹۷ الحديث ۳۲۸، الاستبصار: ۳ / ۳۱۶ الحديث ۱۱۲۷، وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۷۹ الحديث ۲۸۵۸۸.

(۳) من لا يحضره الفقيه: ۳ / ۳۳۹ الحديث ۱۶۳۳.

(۴) الكافي: ۶ / ۱۴۱ الحديث ۸ و وسائل الشيعة: ۲۲ / ۲۹۰ الحديث ۲۸۶۱۸.

(۵) المغنى لابن قدامة: ۷ / ۲۵۰، تنبيه: لا يوجد في كتب أهل السنّة باب و اصطلاح خاص تحت عنوان طلاق المبرأة بل صرحوا بأنّه إذا قال الرجل لزوجته: بارأتك و أبرأتك ... فهو كناية عن الخلع.

(۶) التعليقات على شرح اللمعة: ۴۲۴.

(۷) كنز العرفان: ۲ / ۲۵۸، زبدة البيان: ۶۰۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۱

يذكر نزولها في مقدّمة ثابت بن قيس (۱) كما رواه العامة (۲)، و لا في مقدّمة خاصّة، و لذا لم ينقل تلك الحكاية في «الصافي». و لو سلّم ورودها في مقدّمة ثابت فوقوعها على وروده غير ثابت، فلعلّ كراهة زوجته ثابت قد بلغ في الشدّة إلى الحدّ المعبر في رواياتنا على أن قوله تعالى: فَإِنْ خِفْتُمْ * (۳) من الخطابات الشفاهية و تعميمها لغير المشافهين خلاف المشهور بل المجمع عليه بين المؤمنين، كما برهن عليه في الكلام، و صرح به في اصول الخاص و العام إلّا أن استفاد التعميم من خارج في مقام. و ممّا ذكر ظهر الجواب عن الأخبار العامية الضعيفة في شأن نزول الآية الشريفة مع تخالفها في مقدّمة واحدة شخصيّة. و ثانيا: أن الظاهر من الآية اعتبار الخوف عن عصيانها و مخالفتها جميع حدود الزوجية كما هو مقتضى العموم الجمع، فإنّ عمومه أفرادى لا مجموعى، و لذا لو قيل: لا تضرب العلماء و اضرب الجهال، عصى بضرب عالم و ترك ضرب جاهل، كما تقرر في الاصول و العربيّة.

و أمّا عن الأخبار، فبعد تسليم إطلاقها يجب تقيدها بما سبق أو حملها على التقيّة لما سبق، فليتأمل.

و يمكن حمل قوله: «مفسّرا أو غير مفسّر» على أن المراد تحقّق الشرط المعبر في صحّة الخلع بإطلاق تلك الجملة، و أنّه لا فرق في ذلك بين تفسير الأمر المبهم المذكور فيها بأنّه من قبيل عدم اطاعته و الخروج؛ أو تمكينه من الوطى، و بين إيقاعه على إبهامه و تعميمه، و هذا لا ينافى اعتبار الجمل الاخرى

- و تبه أيضا السيد في «نهاية المرام: ۱۴۳ / ۲» و البحراني في «الحدائق الناضرة: ۶۲۳ / ۲۵» على أن هذه الآية الشريفة تشمل المباراة أيضا.

(۱) تفسير القمّي: ۱ / ۷۵.

(۲) لاحظ! الصفحة ۵۸ و ۵۹ من هذا الكتاب.

(۳) البقرة (۲): ۲۲۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۲

معها و كونها إحدى الجمل المشتركة، كما لا يخفى.

و كان قوله: «جملة» مضاف إلى جملة «لا اطيع»، و يؤيده تأنيث مفسر و غير مفسر في بعض النسخ، فليتدبر.

فإن قيل: إذا لم تبلغ الكراهة؛ الحدّ المعتبره في الخلع أو انتفت الكراهة المعتبر في الخلع أو انتفت الكراهة رأسا و أرادت المرأة الفراق و لم يرض الزوج إلّا أن يأخذ شيئا منها أو أبرأه عن الصداق فهل لهما طريق إلى ذلك أم ضاقت عليهم المسالك؟ قلت: الذي وقفت عليه في هذا المجال من الأصحاب و اختلج بالبال طرق:

الأول: ما أشار إليه الشهيد الثاني رحمه الله من تطليقها حينئذ بفديته و عوض نظرا إلى جواز الطلاق المعوّض مطلقا و أنه يفيد فائدة الخلع من غير تفاوت «۱»، و هذا مع أنه من متفرداته - على ما صرح به سبطه «۲» - مخالف لظاهر الآية الشريفة المانعة عن أخذ الشيء من الزوجة إلّا في صورة الخلع و المباراة، فليتدبر.

الثاني: ما ذكر سبطه رحمه الله في «شرح النافع» من إبانيتها بالمباراة مع عدم أخذ الزائد عما أتاها «۳»، التفاتا إلى عدم ثبوت اشتراطها بكراهة الطرفين عنده «۴» كما عليه جمهور العامة «۵» و على خلافه «۶» إجماع الخاصّة، فليفهم.

الثالث: ما اختلج بالبال و هو أنه في الطلاق الرجعي يصلحها بعد الطلاق على إسقاط حق الرجوع بما تراضيا عليه، لعموم أدلّة الصلح، و عدم ثبوت

(۱) مسالك الافهام: ۳۷۴ / ۹، الروضة البهية: ۶ / ۹۰.

(۲) نهاية المرام: ۱۳۹ / ۲.

(۳) نهاية المرام: ۱۳۶ / ۲.

(۴) نهاية المرام: ۱۴۳ / ۲.

(۵) المغنى لابن قدامة: ۲۴۸ / ۷.

(۶) في ه: خلافهم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۳

المخصّص، و ظهور الأدلّة في المنع عن أخذ الفدية عوضا عن الطلاق إلّا في الصورتين المستثنأتين، مضافا إلى عدم ثبوت كون المطلقة الرجعية زوجة حقيقة، فتأمل.

و يكون الصلح هنا من قبيل الصلح على إسقاط حق الشفعة و الخيار، و قد ورد في الأخبار؛ الصلح على حقّ قسمه الليالي و هبتها للزوج أو بعض الضراء «۱»، و في الطلاق البائن يجوز أن يتوكّل عنها الزوج في إبراء ذمته أو أخذ ما تراضيا عليه و تملكه بصيغته هبة أو صلح على عوض يسير بشرط عدم امضاء ما و كلّ فيه، و عدم إجراء صيغة إلّا بعد إيقاع الطلاق و إنجاح المرام، و الله العالم بحقائق الأحكام و رسوله و آله العزّ الكرام، و مع ذلك كلّ لو جمع في المقام بين الخلع و الصلح لكان أحوط بل أولى، و الله العالم.

اشاره

ملائی می گوید که میتۀ موش و فضلۀ آن پاک است؛ به جهت آنکه نفس سائله ندارد، زیرا که موشی را کشتم و خون ان نجست، این حرف صورتی دارد یا نه؟

جواب

ظاهر آن است که شوخی کرده و به عنوان مزاح این را گفته، زیرا که نجاست میتۀ موش اجماعی است و هیچ کس را در آن شبهه‌ای نیست، بلکه از ضروریات دین اسلام و مفتی به فقهاء اعلام است، و اخبار متضافره بر آن دلالت دارد «۲» و علماء در کتب؛ استدلال به نجاست آن بر انفعال آب قلیل و غیره می نمایند «۳»، و حکم ملاقات نجاست را به اشیاء جامده و مایعه در کتاب اطعمه و اشربه از اخبار نجاست میتۀ موش بیرون می آرند «۴»، زیرا که

(۱) تهذیب الأحکام: ۷/ ۳۷۲ الحدیث ۱۵۰۵، وسائل الشیعة: ۲۱/ ۳۴۳ و الحدیث ۲۷۲۵۲ و ۲۷۲۵۳.

(۲) وسائل الشیعة: ۲۴/ ۱۹۴ باب ۴۳ و ۱۹۶ باب ۴۴.

(۳) شرح لمعه: ۱/ ۴۲، مختلف الشیعة: ۱/ ۱۸۸.

(۴) مجمع الفائدة و البرهان: ۱۱/ ۲۱۶ و ۲۱۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۴

خبر معتبر دیگر ندارند، و این شخص منکر؛ یا جاهل یا متجاهل است؛ و خوف انکار ضروری دین بر او هست، و طهارت میتۀ غیر ذی نفس اجماعی است مانند: نجاست میتۀ ذی نفس، پس اگر موش ذی نفس نباشد بسیاری از احکام طهارت و نجاست باطل می گردد، و تکذیب و تخطئه جمیع علماء از مجتهد و اخباری و سنی و شیعی می شود، بلکه بعضی از فقهاء قدماء امامیه موش را نجس العین می دانند و حکم به نجاست زنده او نیز می کنند «۱».

و لا بأس بالتنبیه علی ما ذکرنا یایراد بعض الأخبار الجائله فی هذا المضمار.

روی الشیخ رحمه الله فی «التهذیب» فی الذبائح فی الصحیح، و الکلینی فی «الکافی» فی الباب الرابع عشر من الأطعمه فی الحسن- ب: ابراهیم- جمیعا عن زراره عن أبی جعفر علیه السلام قال: «إذا وقعت الفأرة فی السمن فماتت [فیه] فإن کان جامدا فألقها و ما یلیها و کل ما بقی، و إن کان ذائبا فلا تأکله و استصبح به، و الزيت مثل ذلك» «۲».

و فیهما فی الصحیح عن معاویه بن وهب عن أبی عبد الله علیه السلام قال: قلت [له] جرد «۳» مات فی سمن، أو زيت أو غسل، فقال: «أما السمن أو العسل فیؤخذ الجرد [و] ما حوله، و أما الزيت فیستصبح به» «۴» و زاد فی «التهذیب» و قال: فی بیع ذلك [الزیت] «بعه و یتنه لمن اشتراه لیستصبح به».

و فی «التهذیب» فی الصحیح عن الحلبي قال: سألت أبا عبد الله علیه السلام عن

(۱) مقنعه: ۷۰، النهایة و نکتها: ۱/ ۲۶۷، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به: مفتاح الکرامه: ۱/ ۱۵۰.

(۲) الکافی: ۶/ ۲۶۱ الحدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۹/ ۸۵ الحدیث ۳۶۰، وسائل الشیعة: ۲۴/ ۱۹۴ الحدیث ۳۰۳۲۴.

(۳) الجرد ... کصرد ضرب من الفأر. «القاموس المحیط: ۱/ ۳۶۴».

(۴) الکافی: ۶/ ۲۶۱ الحدیث ۲، تهذیب الأحکام: ۹/ ۸۵ الحدیث ۳۵۹، وسائل الشیعة: ۲۴/ ۱۹۴ الحدیث ۳۰۳۲۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۵

الفأرة و الدابة تقع في الطعام و الشراب فتموت فيه؟ فقال: «إن كان سمنا، أو عسلا، أو زيتا ...، فإن كان الشتاء فانزع ما حوله و كله، و إن كان الصيف فارفعه حتى يسرج «(۱) به، و إن كان ثردا فاطرح الذي كان عليه و لا تترك طعامك من أجل دابة ماتت عليه» (۲). و في الصحيح عن سعيد الأعرج قال سألت أبا عبد الله عليه السلام عن الفأرة تقع في السمن و الزيت ثم تخرج منه حيا؟ قال: «لا بأس بأكله»، و عن الفأرة تموت في السمن و العسل، فقال: قال علي عليه السلام: «خذ ما حولها و كل بقيته» و عن الفأرة تموت في الزيت فقال: «لا تأكله و لكن أسرج به» (۳).

و روى «الكافي» في صدر هذا الخبر بزيادة «الكلب» (۴)، و كأنه من سهو الكاتب لإجماعنا على نجاسته، و كأن الفرق بين الزيت و غيره، ميعان الزيت في الأغلب بخلاف السمن و العسل.

و في «التهذيب» في آخر باب المياه من الزيادات في الضعيف - ب:

عمرو - عن جابر، عن أبي جعفر عليه السلام قال: أتاه رجل فقال [له]: وقعت فأرة في خايبة فيها سمن أو زيت فما ترى في أكله؟ قال: فقال [له] أبو جعفر عليه السلام: «لا تأكله»، قال: فقال له الرجل: الفأرة أهون علي من أن أترك طعامي من أجلها، قال: فقال له أبو جعفر عليه السلام: «إنك لم تستخف بالفأرة و إنما استخففت بدينك، إن الله حرم الميتة من كل شيء» (۵).

و في آخر باب تطهير الثياب و غيرها في الموثق عن عمارة عن أبي عبد الله عليه السلام قال: سئل ... عن الدقيق يصيب فيه خرد الفأرة، هل يجوز أكله؟ قال:

(۱) في المصدرين: تسرج.

(۲) تهذيب الأحكام: ۸۶/۹ الحديث ۳۶۱، وسائل الشيعة: ۱۹۵/۲۴ الحديث ۳۰۳۲۵.

(۳) تهذيب الأحكام: ۸۶/۹ الحديث ۳۶۲، وسائل الشيعة: ۱۹۵/۲۴ الحديث ۳۰۳۲۶.

(۴) الكافي: ۲۶۱/۶ الحديث ۴، وسائل الشيعة: ۱۹۷/۲۴ الحديث ۳۰۳۳۳.

(۵) تهذيب الأحكام: ۴۲۰/۱ الحديث ۱۳۲۷، وسائل الشيعة: ۲۰۶/۱ الحديث ۵۲۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۶

«إذا بقي منه شيء فلا بأس، يؤخذ أعلاه فيرمى به»، و سئل عن الخنفساء، و الذباب، و الجراد، و النملة و ما أشبه ذلك تموت في البئر و الزيت و السمن و شبهه، فقال: «كل ما ليس له دم فلا بأس به» و عن العظاية «(۱) تقع في اللبن؟

قال: «يحرم اللبن»، و قال: «إن فيها السم» (۲) الخبر.

و في خبر السكوني - المشهور - عن أبي عبد الله عليه السلام: و قد «(۳) سئل عن قدر طبخت فإذا في القدر فأرة، قال: «يهرق مرقها و يغسل اللحم و يؤكل» (۴).

و في الموثق عن عمارة عن أبي عبد الله عليه السلام ... الكلب و الفأرة إذا أكلا من الخبز و شبهه؟ قال: «يطرح منه و يؤكل الباقي» (۵). و في الخبر النبوي عن ميمونة قالت: سئل عن رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم عن السمن الجامد وقعت فيه فأرة، فقال: «ألقوها و ما حولها و كلوه» (۶).

و في «التهذيب» في باب المياه و أحكامها في الموثق عن عمارة عن الصادق عليه السلام: في الرجل يجد في إنائه فأرة و قد توضأ من الماء مرارا، أو اغتسل منه و غسل ثيابه و قد كانت الفأرة منسلخة فقال: «ان كان رآها في الإناء قبل أن يغتسل أو يتوضأ، أو يغسل ثيابه، ثم فعل ذلك بعد ما رآها في الإناء فعليه أن يغسل ثيابه، و يغسل كل ما أصابه ذلك الماء، و يعيد الوضوء و الصلاة، و إن كان إنما رآها بعد ما فرغ من ذلك و فعله فلا يمسه من الماء شيئا و ليس عليه شيء لأنه

(۱) هی دویبه ملساء تشبه سأم ابرص و تسمى شحمة الارض و شحمة الرمل، و من طبعها أنها تمشى سريعا ثم تقف. (اقرب الموارد: ۸۰۰ / ۲).

(۲) تهذيب الأحكام: ۱ / ۲۸۴ الحديث ۸۳۲، وسائل الشيعة: ۳ / ۴۶۳ الحديث ۴۱۸۳.

(۳) ورد في المصادر (ان امير المؤمنين عليه السلام) بدل «و قد».

(۴) الكافي: ۶ / ۲۶۱ الحديث ۳، تهذيب الأحكام: ۹ / ۸۶ الحديث ۳۶۵، وسائل الشيعة: ۲۴ / ۱۹۶ الحديث ۳۰۳۳۰.

(۵) تهذيب الأحكام: ۱ / ۲۸۴ الحديث ۸۳۲، وسائل الشيعة: ۳ / ۴۶۵ الحديث ۴۱۹۰.

(۶) مسند احمد: ۷ / ۴۶۵ الحديث ۲۶۲۶۳، سنن أبي داود: ۳ / ۳۶۴ الحديث ۳۸۴۱، سنن الترمذی:

۴ / ۲۲۵ الحديث ۱۷۹۸، صحيح البخاری: ۱ / ۶۴ (مع اختلاف يسير).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۷

لا يعلم متى سقطت فيه، ثم قال: لعله أن يكون إنما سقطت فيه تلك الساعة التي رآها» (۱).

و في «الكافي» في باب مولد علي بن الحسين عليه السلام رسلا، و في «البصائر» مسندا، و في «كشف الغمّة» عن دلائل الحميري جميعا عن أبي عبد الله عليه السلام قال: «لما كان في الليلة التي وعد فيها علي بن الحسين عليه السلام قال لابنه محمد: يا بني أبغني وضوءا، قال: فقلت و جئت بماء قال: لا تبغ هذا فإنّ فيه شيئا ميتا، قال: فخرجت [فجئت] بالمصباح فإذا فيه فأرة ميتة فجئت بوضوء غيره...» (۲).

و «التهذيب» في باب تطهير المياه مسندا عن بعض أصحابنا قال: كنت مع أبي عبد الله عليه السلام في طريق مكة، فصرنا إلى بئر فاستقى غلام أبي عبد الله عليه السلام دلوا فخرج فيه فارتان، فقال أبو عبد الله عليه السلام: «أرقه» فاستقى آخر فخرجت فيه فأرة، فقال أبو عبد الله عليه السلام: «أرقه» [قال] فاستقى الثالث: فلم يخرج فيه شيء فقال: «صبه في الإناء»، فصّبه في الإناء (۳).

و في باب المياه من الزبادات، و كذا «الاستبصار» في باب مقدار الماء عن زرارة عن أبي جعفر عليه السلام قال: قلت [له] رواية من ماء سقطت فيه فأرة، أو جرد، أو صعوة ميتة قال: «إذا تفسخ فيها فلا تشرب من مائها و لا تتوضأ منها و صبّها، و إن كان غير متفسخ فاشرب منه و توضأ و اطرح الميتة إذا أخرجتها طرية، و كذلك الجرّة، و حبّ الماء و القرية و أشباه ذلك من أوعية الماء» (۴)، الحديث.

(۱) تهذيب الأحكام: ۱ / ۴۱۸ الحديث ۱۳۲۲، الاستبصار: ۱ / ۳۲ الحديث ۸۶، وسائل الشيعة:

۱ / ۱۴۲ الحديث ۳۵۰.

(۲) الكافي: ۱ / ۴۶۸ الحديث ۴، بصائر الدرجات: ۴۸۳ الحديث ۱، كشف الغمّة: ۲ / ۱۱۰، بحار الانوار: ۴۶ / ۱۴۸ الحديث ۴، مختصر بصائر الدرجات: ۷ (مع اختلاف يسير).

(۳) تهذيب الأحكام: ۱ / ۲۳۹ الحديث ۶۹۳، وسائل الشيعة: ۱ / ۱۷۴ الحديث ۴۳۵.

(۴) تهذيب الأحكام: ۱ / ۴۱۲ الحديث ۱۲۹۸، الاستبصار: ۱ / ۷ الحديث ۷، وسائل الشيعة: ۱ / ۱۳۹

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۸

إلى غير ذلك من الأخبار.

و الإجماع واقع على عدم تنجس الماء و غيره بملاقات طاهر و إن غيره، فافهم.

اشاره

: کافری گرجی از گرجستان به ولایت اسلام آمده و در اینجا ملک خریده؛ مدتی مکث نموده و بعد از آن به گرجستان رفته و در آنجا فوت شده و پسر گرجی کافر دارد؛ آیا آن ملک به او می‌رسد یا مال مسلمانان می‌شود؟

جواب:

هر گاه با امان مال و جان داخل ولایت مسلمانان شده بمجرد برگشتن؛ آن ملک از ملکیتش بیرون نمی‌رود، و بعد از فوت به وارثش می‌رسد اگر ذمی باشد، مگر آنکه وارث مسلمانی داشته باشد که ارث به او می‌رسد هر چند که در مراتب ارث بعد از آن وارث کافر باشد، و اگر وارثش منحصر باشد در کافر حربی هر چند که از اهل کتاب باشد- یعنی: یهود و نصاری و مجوس- در این صورت میراثش مال امام علیه السلام است.

سؤال ثعب [۵۷۲]

اشاره

: شخصی می‌گوید که: ربا از برای طفل «۱» گرفتن حرام نیست و پول طفل را به سود می‌توان داد بدون حیلۀ شرعیّه، هر گاه کسی چنین کرده باشد چه حکم دارد؟ و چون طفل بالغ شود و مطلع گردد که در مال او چنین کرده‌اند چه کند؟

جواب:

احدی از مسلمانان- نه سنی و نه شیعه- در باب ربا فرق نکرده‌اند میان طفل و میان غیر طفل، و دیوانه و عاقل، و رشید و سفیه مطلقاً، و در هیچ آیه و حدیث تفرقه نیز نشده، و عدم فرق مجمع علیه بین المسلمین، بلکه از ضروریات دین است، و هر کس چنین کرده باشد بر او واجب است که مقدار

- الحدیث ۳۴۳.

(۱) حجری: اطفال.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۶۹

سود را رد کند و به صاحبش برساند، و مع ذلک استغفار کند و توبه نماید، و همچنین بر طفل و مجنون واجب است- نزد بلوغ و عقل- که سود را به صاحبش رد کنند، هر گاه در مال ایشان سودی باشد، بلی؛ بنابر مشهور استثناء شده رباء میان پدر و فرزند و مالک و مملوک، و زن و شوهر که می‌توانند از همدیگر ربا بگیرند، و همچنین مسلمان از کافر حربی می‌تواند گرفت بلا خلاف، و در ذمی خلاف است و اشهر اظهر حرمت است «۱».

سؤال ثعب [۵۷۳]

اشاره

: آیا روز پیش از شب خلق شده یا به عکس؟ و کسی که نذر کند کاری را در شب جمعه- مثلاً- در کدام شب باید به عمل آورد؟

و از عمر دنیا چقدر گذشته است؟ و فلک ثوابت در چند مدّت سیر یک دوره می‌نماید؟ و همچنین سایر افلاک، و ثخن «۲» جرم هر فلک چقدر است موافق هیئت؟

جواب:

موافق ظاهر آیه شریفه که در سوره مبارکه «یس» «۳» است با بعضی از احادیث، خلقت روز پیش از شب بوده «۴». شیخ ابو علی فضل بن حسن طبرسی در کتاب «مجمع البیان» و عیاشی در تفسیر و غیرهما روایت نموده‌اند که: روزی مأمون الرشید و حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام و فضل بن سهل ذو الریاستین در خراسان در یک مجلس جمع بودند، پس حضرت امام رضا علیه السلام فرمود که: «شخصی از یهود در مدینه از من سؤال کرد که آیا روز پیشتر خلق شده است یا شب؟»، پس حضرت به مأمون و فضل و سایر حضار فرمود که: شما چه می‌گوئید در این مسأله؟ همه حضار

(۱) مختلف الشیعه: ۸۱ / ۵، تذکره الفقهاء: ۴۸۵ / ۱، سرائر ابن ادریس: ۲ / ۲۵۲.

(۲) یعنی: ضخامت (فرهنگ معین: ۱ / ۱۱۸۸).

(۳) یس (۳۶): ۴۰.

(۴) تفسیر نور الثقلین: ۴ / ۳۸۷ حدیث ۵۲ و ۵۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۰

شروع در گفتگو نمودند و کلامشان به جایی نرسید، پس فضل به [امام] رضا علیه السلام گفت که: شما بگوئید، اصلاح کند خدا تو را، حضرت فرمود که: از قرآن بگویم یا از حساب؟ فضل چون عارف بود به نجوم و حساب گفت: اولاً- از حساب بگوئید، حضرت فرمود که: «به تحقیق دانسته‌ای- ای فضل- که طالع دنیا سرطان است و کواکب در ابتدای خلقت آن در مواضع شرف خود بوده‌اند» فضل گفت: بلی، حضرت فرمود: «پس زحل در میزان، و مشتری در سرطان، و مریخ در جدی، و زهره در حوت، و قمر در ثور، و شمس در وسط السماء؛ در حمل بوده‌اند، و این نمی‌شود مگر در روز»، فضل گفت: پس از قرآن بگوئید، حضرت فرمود که: «حق تعالی فرموده: لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَ لَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ «۱» یعنی: روز پیش از شب بوده «۲».

و در طریق دیگر آن است که: حضرت فرموده: «پس زحل در میزان، و مشتری در سرطان، و شمس در حمل، و قمر در ثور بوده، پس این دلالت می‌کند بر بودن آفتاب در حمل در عاشر از طالع در وسط السماء، پس روز مخلوق شده است پیش از شب» «۳» تا آخر حدیث.

و شاید که مراد از «طالع سرطان» این باشد که: در آن وقت سرطان بر افق شرقی بوده است نسبت به قبه زمین از موضع کعبه یا غیر آن، و مراد از شرف کواکب، مصطلح منجمان باشد نظر به آنکه خطاب حضرت با فضل بوده است که در صنعت نجوم سرآمد بوده. و بعضی از محققین در حلّ این حدیث فرموده است که: سرطان چهارم

(۱) یس (۳۶): ۴۰.

(۲) بحار الانوار: ۲۲۶ / ۵۴ و ۲۲۷ حدیث ۲۸۷، فرج المهموم: ۹۵.

(۳) مجمع البیان: ۲۵ / ۵ (جزء ۲۳)، تفسیر نور الثقلین: ۴ / ۳۸۷ حدیث ۵۳ (نقل از تفسیر عیاشی)، مناقب ابن شهر آشوب: ۴ / ۳۵۳، بحار الانوار: ۱۶۲ / ۵۵ حدیث ۲۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۱

بروج است نسبت به حمل، پس حمل دهم است نسبت به آن، و در وقت طلوع سرطان ناچار حمل در وسط السماء بوده، و مراد آن حضرت این است که: آن کواکب اربعه در بروج شرف خود بوده‌اند نه همه کواکب سبعة، زیرا که شرف عطارد در برج سنبله است و نهایت بعد او از شمس بیست و هفت درجه است، پس هر گاه در برج شرف باشد ممتنع است که شمس نیز در برج شرف باشد، و مناقشه کرده‌اند به اینکه، هر نقطه‌ای از نقاط فلک البروج طالع افقی است از آفاق عالم، پس تخصیص به سرطان بی‌وجه است. همچنانکه مناقشه نموده‌اند در آنچه روایت شده است که: «آفتاب نزد هر زوال توقف می‌نماید، مگر در زوال روز جمعه» (۱)، به اینکه آفتاب در هر دقیقه زایل است از نصف النهار افقی، پس باید که همیشه آفتاب در توقف باشد (۲). و همچنین در آنچه وارد شده در مذمت شهر بصره و اهلس از حضرت امیر علیه السلام به اینکه «بصره نزدیک است به آب و دور از آسمان» (۳)، با وجود اینکه دوری کره زمین از آسمان نسبت به همه اطراف مساوی است. و جواب از این مناقشات آن است که: امثال این احکام نظر به اعدل بقاع است در خط استوا، یا نظر به بلادی است که حدیث در آن وارد شده است، یا مراد خصوص مکه معظمه، یا مدینه منوره است. و مراد به دوری بصره از آسمان دوری آن است از معدل النهار، و از این است که علمای هیئت و نجوم می‌گویند که: دورترین مواضع زمین از آسمان

(۱) کافی: ۳/ ۴۱۶ حدیث ۱۴، بحار الانوار: ۵۵/ ۱۶۳ حدیث ۲۲ و ۱۶۸ حدیث ۲۹ و ۱۷۲ حدیث ۳۲.

(۲) بحار الانوار: ۵۵/ ۱۷۰.

(۳) تفسیر قمی: ۲/ ۳۳۹ و ۳۴۰، بحار الانوار: ۳۲/ ۲۲۶ حدیث ۱۷۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۲

ابله است و آن به ضم «همزه» و «باء» موخده است و تشدید لام و در آخرش «هاء» است، چشمه‌ای است در بصره (۱). خلاصه؛ ظاهر آیه شریفه و حدیث شریف موافق است با قول و اعتبار منجمین، و مؤید است به آنچه دلالت می‌کند بر تأخر خلقت ظلمت از نور، لکن منافات دارد به آنچه مقرر است در شرع مبین، و متفق علیه است میان جمیع مسلمین بل جمیع مکلفین در آنکه هر شبی؛ شب روز بعد است نه روز قبل، و ممکن است رفع تنافی به منع ملازمه میان شب و روز به اینکه روز اول بدون شب بوده و شبی نداشته است، و حساب شبانه روز؛ از روز بعد شده، و به هر تقدیر؛ شب جمعه - مثلاً - شبی است که بعد از روز پنجشنبه است بلا خلاف، و عمل بر آن است بلا شبهه.

قال السيوطي الشافعي في «الإكليل» ما لفظه: قال الكرمانی: استدل به - أي بالآية الشريفة (۲) - بعضهم على أن النهار سابق على الليل، و هو خلاف الإجماع (۳).

و قال القرطبي في سورة الفجر: قد جعل الله لكل يوم، ليلة قبله إلا يوم النحر لم يجعل له ليلة لا قبل ولا بعد، لأن يوم عرفه له ليلتان ليلة قبله و ليلة بعده فمن أدرك الموقف ليلة بعد يوم عرفه فقد أدرك الحج بطول فجر يوم النحر (۴)، انتهى، فتأمل. و في الموثق، عن عمر بن يزيد قال: قلت لأبي عبد الله عليه السلام: إن المغيرة يزعمون أن هذا اليوم لهذه الليلة المستقبلة، فقال: «كذبوا؛ هذا اليوم لليلة»

(۱) نهج البلاغه ابن ابی الحدید: ۱/ ۲۶۸، لازم به یادآوری است که: «ابله» دهی است نزدیک بصره، (معجم البلدان: ۱/ ۷۷، لسان العرب: ۱۱/ ۸).

(۲) یس (۳۶): ۴۰.

(۳) الاکلیل: ۲۱۷.

(۴) الجامع لأحكام القرآن: ۲۷/۲۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۳

الماضية، إنَّ أهل بطن نخلة حيث رأوا الهلال، قالوا قد دخل الشهر الحرام» (۱)

استشهد الصادق عليه السلام بأنَّ الصحابة حكّموا بعد رؤية الهلال بدخول «۲» رجب فالليل سابق و محسوب مع اليوم الذي بعده يوما من الشهر.

و استدللّ بعض الأصحاب بهذا الخبر على دخول الشهر برؤية الهلال قبل الزوال «۳»، و فيه نظر، فتدبّر.

و أبو معشر بلخی منجم گوید که: اهل فارس بر آنند که در ابتدای خلقت عالم کواکب سبعة - یعنی: زحل و مشتری و مریخ و شمس و زهره و عطارد و قمر - در اول ثانیة حمل جمع بوده‌اند، و در آخر بقاء عالم کواکب سبعة در آخر ثانیة حوت جمع خواهند شد و ما بین هر دو اجتماع سه لک «۴» و شصت هزار سال است «۵» و از مبدأ عالم تا طوفان نوح علیه السلام یک لک و هشتاد هزار سال گذشته بود، و از ابتداء طوفان تا تاریخ سنه یک هزار و یکصد و هیجده - ناقصه هجریه - چهار هزار و هشتصد و هفت سال شمسی است، پس از ابتداء خلقت تا تاریخ سنه یک هزار و یکصد و هیجده - ناقصه هجریه - یک لک و هشتاد و چهار هزار و هشتصد و هفت سال گذشته و باقی از انتهای عالم یک لک و هفتاد و پنج هزار و یکصد و نود و سه سال مانده است، چون این مدت بگذرد، قیامت باز آید و آسمان و زمین در جنبش آیند و حرکات کواکب بر خلاف عادت گردد، چنانکه آفتاب رجعت کند «۶»، انتهى کلامه و العهده علیه.

(۱) الکافی: ۸/ ۳۳۲ الحدیث ۵۱۷، وسائل الشیعة: ۱۰/ ۲۸۰ الحدیث ۱۳۴۱۶.

(۲) ج: باؤل.

(۳) ذخیره المعاد: ۵۳۳.

(۴) لک یعنی: صد هزار (لغتمامه دهخدا: ۴۲/ ۲۶۷، فرهنگ معین: ۳/ ۳۶۱۴).

(۵) بحار الانوار: ۵۴/ ۲۲۴.

لازم به یادآوری است که: بحار الانوار کلام ابو معشر بلخی را تا این مقدار نقل کرده است.

(۶) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۴

و سید ابن طاووس رحمه الله از بعضی از کتب معتبره روایت کرده که: عمر دنیا صد هزار سال است، بیست هزار سال از سایر مردم است و هشتاد هزار مدت ملک آل محمد علیهم السلام و پادشاهی ایشان است «۱».

قاصر گوید که: مراد از این، پادشاهی است در ایام رجعت ایشان تا ایام سلطنت حضرت مهدی آخر الزمان (عج)، چنانکه هر دو از اصول مذهب شیعیان است.

و شیخ کفعمی در شرح دعای سمات گفته: که قول حق تعالی: وَ لَتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِّينَ وَ الْحِسَابَ «۲» مراد از آن ظاهر - و الله يعلم - عدد سالهای عمر و وعده دیون و تواریخ است، چنانکه بعضی گفته‌اند «۳»، نه عدد سالهای عالم اول، چنانکه بعضی گمان کرده‌اند «۴»، زیرا که آن را احصاء «۵» و شماره نمی‌توان نمود، چنانکه ظاهر می‌شود بر کسی که تدبّر در کتاب بدو دنیا کند «۶».

و از حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله و سلّم مروی است که: «حضرت موسی - علی نبینا و آله و علیه السلام - از حق تعالی سؤال نمود از ابتداء دنیا و اینکه چند سال از خلقت دنیا «۷» گذشته است؟ پس جناب اقدس الهی به او وحی فرستاد «۸» که:

بدرستی که من خلق کردم دنیا را پیش از این به هزار هزار سال به تکرار لفظ هزار ده مرتبه، پس آن را خراب کردم پنجاه هزار هزار سال، بعد از آن معمور

(۱) بحار الانوار: ۱۱۶/۵۳ حدیث ۲۲.

(۲) اسراء (۱۷): ۱۲.

(۳) مجمع البیان: ۲۱/۴ (جزء ۱۵).

(۴) در مظانّش نیافتیم.

(۵) حجری: حساب.

(۶) بحار الانوار: ۱۰۸/۸۷ (نقل از کفعمی).

(۷) ه: آن.

(۸) ج: فرمود.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۵

ساختمش پنجاه هزار هزار سال، پس آفریدم در آن خلقی مانند گاو که می‌خوردند رزق مرا و می‌پرستیدند غیر مرا پنجاه هزار سال، پس میراندم ایشان را در یک ساعت، و خراب ساختم دنیا را [پنجاه] هزار سال، پس معمورش ساختم پنجاه هزار سال، بعد از آن خلق کردم در آن دریایی، و ماند آن دریا پنجاه هزار سال، پس خلق کردم یک حیوانی و او را مسلط کردم «۱» که آشامید [آب] آن دریا را در یک نفس، بعد از آن آفریدم چیزی کوچکتر از زنبور و بزرگتر از پشه و مسلط ساختم او را بر آن حیوان تا او را کشت، بعد از آن خراب ساختم «۲» پنجاه هزار سال، باز معمور ساختم آن را پنجاه هزار سال، پس تمام دنیا را نیزار کردم، و آفریدم لاک‌پشتی چند و مسلط ساختم آنها را بر نی‌ها؛ تا آنها را خوردند، بعد از آن هلاکشان کردم در یک ساعت، باز خراب داشتم دنیا را پنجاه هزار سال، بعد از آن معمور ساختم پنجاه هزار سال، بعد از آن آفریدم در آن سی کس و گردانیدم عمر هر یک را سی هزار سال، و ما بین موجود شدن و مردن هر دو نفر از ایشان را هزار سال، تا آنکه تمام ایشان را فانی ساختم به قضا و قدر خودم، پس آفریدم در دنیا پنجاه هزار [هزار] شهر از نقره سفید، و آفریدم در هر شهری صد هزار قصر از طلا سرخ، و آن شهرها را تا عنان هوا پر کردم از اسفند، و آن اسفند لذیذتر از شکر و شیرین‌تر از عسل و سفیدتر از برف بود، پس آفریدم مرغ کوری و خوراک او را در هر سالی یک دانه از آن اسفندها قرار دادم، تا تمام آنها را خورد، و بعد از آن خراب گذاشتم دنیا را تا پنجاه هزار سال، بعد از آن معمور ساختم پنجاه هزار سال پس آفریدم آدم را در روز جمعه در وقت ظهر و نیافریدم از خاک غیر او را، و به

(۱) الف: مسلط کردم بر دریا.

(۲) حجری: کردم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۶

زودی بیرون می‌آورم از صلب او محمد صلی الله علیه و آله و سلم را «۱».

و از حضرت امیر علیه السلام مروی است که: «شیطان عبادت حق تعالی کرد شش هزار سال که معلوم نیست که از سالهای دنیا بود یا از سالهای آخرت» «۲»، تمام شد حدیث.

و هر روزی از سالهای آخرت عبارت است از پنجاه هزار سال دنیا، چنانکه در قرآن مذکور است «۳»، و در جایی دیگر فرموده که: یک روز نزد خدا مانند هزار سال دنیا است «۴».

و ابن شحنه حنفی در کتاب «روض المناظر» از کعب الاحبار روایت کرده که: جنیان هفتصد هزار سال ساکن زمین بوده‌اند و بعد از آنکه عصیان نمودند و خون ناحق ریختند، حق تعالی ایشان را هلاک فرمود و ملائکه را ساکن زمین گردانید دو هزار سال «۵».

و از حضرت امام محمد باقر علیه السلام مروی است که: «حق تعالی آفرید کربلا را پیش از آنکه کعبه را خلق کند به بیست و چهار هزار سال، پس آن را مقدس و مبارک گردانید» «۶».

و امام فخر رازی در کتاب «مفاتیح الغیب» روایت کرده است که: چون حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم به معراج رفتند، در آسمان دیدند فرشتگانی چند در موضعی مانند بازار که بعضی از ایشان در عقب بعضی دیگر می‌رفتند، پس آن حضرت از جبرئیل پرسید که: ایشان به کجا می‌روند؟ جبرئیل گفت: نمی‌دانم،

(۱) جامع الاخبار: ۳۴۵ و ۳۴۶ فصل ۸۳، بحار الانوار: ۵۴ / ۳۳۰ حدیث ۱۶.

(۲) نهج البلاغه عبده: ۴۲۰ (خطبه ۱۸۵ معروف به قاصعه).

(۳) سجده (۴۱): ۵.

(۴) حج (۲۲): ۴۷.

(۵) این کتاب را نیافتیم.

(۶) بحار الانوار: ۵۴ / ۲۰۲ حدیث ۱۴۷.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۷۷

مگر آنکه تا بوده‌ام ایشان را چنین دیده‌ام، و ندیده‌ام از ایشان کسی را که مرتبه دیگر دیده باشم، پس از یکی از آنها پرسید که: چند وقت است که خلق شده‌ای؟ گفت: نمی‌دانم، مگر آنکه حق تعالی خلق می‌کند ستاره‌ای را در هر چهارصد هزار سال، و به تحقیق که آفریده است تا مرا آفریده، چهارصد هزار ستاره مانند آن ستاره «۱».

و یعقوب بن طارق در کتاب «ترکیب الأفلاک» گفته که: آنچه گذشته است از عمر عالم نظر به حرکت آفتاب چهار هزار هزار هزار- سه مرتبه- و سیصد هزار و بیست سال کامل است، و الله يعلم «۲».

و بعضی گفته‌اند که: از روز هبوط حضرت آدم علیه السلام از بهشت به زمین تا روز وفات حضرت خاتم النبیین صلی الله علیه و آله و سلم شش هزار و یکصد سال بود «۳».

و از کعب الاحبار مروی است که: میان آدم و نوح هزار و ششصد سال بود، و میان نوح و ابراهیم هزار و صد و هفتاد سال، و میان ابراهیم و موسی پانصد و شصت و پنج سال، و میان موسی و داوود یکصد و پنجاه سال، و میان داوود و عیسی هزار و صد و شصت و پنج سال، و میان عیسی و محمد صلی الله علیه و آله و سلم ششصد سال «۴».

و ابن جوزی در کتاب «تلفیق» گفته که: از آدم تا نوح علیه السلام دو هزار و دو بیست سال، و از نوح تا ابراهیم هزار و صد و چهل و سه سال، و از ابراهیم تا موسی پانصد و هفتاد و پنج سال، و از موسی تا داوود پانصد و هفتاد و نه سال، و از داوود تا عیسی هزار و پنجاه سه سال، و از عیسی تا محمد صلی الله علیه و آله و سلم ششصد

(۱) تفسیر فخر رازی: ۱۷۷ / ۲.

(۲) این کتاب را نیافتیم.

(۳) ربیع الابرار: ۹۲ / ۱.

(۴) در مظانث نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۸

سال «۱»، و الله العالم.

و از بطلمیوس حکیم نقل شده که: فلک ثوابت یک دوره را تمام می‌کند در مدت سی و شش هزار سال «۲».

و محقق طوسی رحمه الله با آن علم گفته که: در بیست و پنج هزار و دو بیست سال «۳».

و شیخ محیی الدین در «فتوحات» گفته که: در بیست و سه هزار و یکصد و شصت و هفت سال «۴»، و الله العالم بحقیقه الحال. و فاضل قوشجی در معرفت ابعاد و اجرام چنین گفته است که: به رصد و حساب معلوم کرده‌اند که دور زمین - یعنی محیطه عظیمه که بر زمین فرض کنند - هشت هزار فرسخ است و هر فرسخی سه میل و هر میلی سه هزار گز و هر گزی سی و دو اصبع، و هر اصبعی مقدار عرض شش جوی معتدل، و عرض هر جوی مقدار شش تار موی یال اسب است. و قطر زمین: دو هزار و چهار صد و چهل و پنج فرسخ است.

و مساحت تمام روی زمین: بیست هزار بار هزار و سیصد و شصت و سه هزار و ششصد و سی و شش فرسخ است.

و مساحت مقدار معموره از روی زمین: چهار هزار بار، هزار ششصد و هفتاد و شش هزار و هفتصد و چهل فرسخ است.

و بعد مقعر فلک قمر از مرکز عالم: چهل و یک هزار و نهصد و سی و شش فرسخ است.

(۱) این کتاب را نیافتیم.

(۲) شرح المقاصد: ۳ / ۱۴۳.

(۳) شرح المقاصد: ۳ / ۱۴۳.

(۴) در مظانث نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۹

و بعد محدب فلک قمر - که مقعر فلک عطارد باشد - از مرکز عالم: هشتاد و پنج هزار و هفتصد و سه فرسخ است.

و بعد محدب فلک عطارد - که مقعر فلک زهره باشد - دو بیست و هفتاد و پنج هزار و سیصد و هشتاد فرسخ است.

و بعد محدب فلک زهره - که مقعر فلک شمس باشد - هزار بار هزار و هشتصد و چهل و هشت هزار و سیصد و هشتاد و دو فرسخ است.

و بعد محدب فلک شمس - که مقعر فلک مریخ باشد - دو هزار بار هزار بیست و هفت هزار و سی و چهار فرسخ است.

و بعد محدب فلک مریخ - که مقعر فلک مشتری است - چهارده هزار بار هزار و هفتصد و هفتاد «۱» هزار و سیصد و هفتاد و دو فرسخ است.

و بعد محدب فلک مشتری - که مقعر فلک زحل باشد - بیست و سه هزار بار هزار و نهصد «۲» و نود و یک هزار و دو بیست و پانزده فرسخ است.

و بعد محدب فلک زحل - که مقعر فلک ثوابت باشد - سی و سه هزار بار هزار و پانصد و نه هزار و صد و هشتاد و هشت فرسخ است.

و بعد محدب فلک ثوابت - که مقعر فلک اعظم باشد - سی و سه هزار بار هزار و پانصد و بیست و چهار هزار و سیصد و نه فرسخ است.

و محدب فلک اعظم؛ آن را بجز خدای تعالی کسی نداند.

و همچنین معلوم کرده‌اند که: قطر آفتاب هفده هزار و پانصد و سی و هشت فرسخ است، و جرم او سیصد و بیست و شش برابر جرم

زمین است.

و قطر قمر: هفتصد و سی و یک فرسخ است، و جرم او سدس سبع جرم زمین است.

(۱) در نسخه حجرى (و هفتاد هزار و سیصد) نیامده است.

(۲) ب: صد.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۸۰

و قطر زحل: چهارده هزار و چهارصد و سی و پنج فرسخ است، و جرم او صد و هشتاد و هشت برابر جرم زمین است.

و قطر مشتری: چهارده هزار و پانصد و نود و شش فرسخ است، و جرم او صد و هشتاد و هشت برابر زمین است.

و قطر مریخ: سه هزار و هفتصد و نود و پنج فرسخ است، و جرم او سه برابر زمین است.

و قطر زهره: نهصد و شصت و پنج فرسخ است، و جرم او مقدار ثلث تسع زمین است.

و قطر عطارد: صد و نه فرسخ است، و جرم او یک بخش از دوازده هزار و هفتصد و شصت و نه بخش جرم زمین است.

و قطر اعظم ثوابت مرصوده دویست و بیست و دو برابر قطر زمین است، و اصغر ثوابت مرصوده بیست و سه برابر جرم زمین است

«۱»، تمام شد کلام قوشجی.

و حرکت هر یک از این هشت فلک از مغرب است به مشرق «۲» و حرکت فلک اعظم - که آن را اطلس و فلک نهم گویند - از

مشرق است به مغرب، و در شبانه روزی - که بیست و چهار ساعت است - یک دوره طی می کند «۳».

و گویند: حرکت فلک اسرع است از هر چیزی، به حدی که در علم هیئت تصحیح نموده‌اند که چون اسب در نهایت تندی بدود از

وقتی که دست بردارد تا وقتی که بر زمین گذارد فلک اعظم سه هزار فرسخ طی کند «۴».

(۱) در مظانّش نیافتیم.

(۲) بحار الانوار: ۷۵ / ۵۵ و ۷۶.

(۳) بحار الانوار: ۱۱۱ / ۵۵ و ۱۲۰.

(۴) بحار الانوار: ۱۲۰ / ۵۵.

لازم به یادآوری است که: در بحار الانوار به جای فرسخ «میل» ذکر شده است.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۸۱

و در حدیث است که: حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم از جبرئیل پرسید که: آیا زوال شمس شد؟ گفت: نه، بلی، پس

گفت: میان گفتن «نه» و «بلی» آفتاب پانصد سال راه طی نمود «۱».

گویند که: افلاک مانند ورقهای پیاز به هم چسبیده‌اند و ستاره‌ها مانند میخ در فلک کوبیده شده‌اند «۲» و فلک هشتم را در

اصطلاح شرع «کرسی» گویند، و فلک نهم را «عرش» گویند «۳» و نزد شرع ما بین هر فلک تا فلک دیگر خالی است و متصل به هم

نیستند، بلکه پانصد سال راه میان هر دو فلک هست «۴».

و از حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم مروی است که: نیست آسمانهای هفتگانه در جنب کرسی مگر مانند حلقه افتاده‌ای

در بیابان، و نسبت عرش به کرسی مثل نسبت آن بیابان است به آن حلقه «۵».

إذا قالت حذام فصدّقوها فإنّ القول ما قالت حذام «۶»

اشاره

شخصی متوفی، و وارث او منحصر در هفت نفر نواده که شش پسرند و یک دختر، لکن نسبت آنها به میت مختلف است، دختری با یک پسر از دختر اوست، و دو پسر از یک پسر، و سه پسر از پسر دیگر، میراث ایشان به چه نحو است؟

جواب:

در این مسأله خلاف عظیم است، سید مرتضی با جمعی قائلند که

(۱) بحار الانوار: ۱۳ / ۳۵۲ حدیث ۴۴. توضیح: این روایت راجع به حضرت موسی علیه السلام نقل شده است.

(۲) شرح المقاصد: ۳ / ۱۳۸ (با اندکی اختلاف).

(۳) بحار الانوار: ۵۵ / ۷۶.

(۴) در مظانن نیافتیم.

(۵) معانی الاخبار: ۳۳۳ حدیث ۱، خصال صدوق: ۲ / ۵۴۲.

(۶) جامع الشواهد: ۱ / ۷۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۸۲

ایشان مانند اولاد اصلی تقسیم می‌کنند و ذکر ضعف انثی می‌برند «۱» پس فریضه ایشان سیزده می‌شود.

و مشهور آن است که: هر یک حصه کسی را می‌برد که به وساطت او به میت می‌رسد «۲»، پس ترکه میان ایشان بالمثالثه «۳»

قسمت می‌شود، یک ثلث به پسر و دختر که میان خود للذکر ضعف الانثی قسمت می‌کنند، و یک ثلث به دو پسر، و ثلث دیگر به

سه پسر می‌رسد که میان خود بالسویه قسمت می‌کنند، و فریضه ایشان هیجده است «۴»، و این قول اظهر است.

سؤال نعه [۵۷۵]:

اشاره

شخصی متوفی و وارثش منحصر در پنج برادر زاده که از سه برادر پدر مادریند، میراث را به چه نحو قسمت می‌کنند؟

جواب:

بالمثالثه تقسیم می‌کنند و هر ثلثی به بعضی می‌رسد که از یک پدرند، پس اگر از یک برادر؛ یک پسر مانده باشد، ثلث ترکه را

می‌برد، و در اینجا خلافاً نیست، خلاصه هر دسته حصه کسی را می‌برند که به واسطه او به میت می‌رسند.

سؤال نعو [۵۷۶]:

اشاره

: شخصی متوفی و سه برادرزاده مادری دارد، لکن یکی از یک برادر است و دو از برادر دیگر به چه نحو تقسیم ارث می‌نمایند؟

جواب:

هر فرقه‌ای از اولاد برادر یا خواهر قائم مقام آن کس می‌شوند که به وساطت او به میت می‌رسند، و چون کلاله امّ، یعنی: خواهر و برادر مادری به تنهایی - که اگر یکی باشد - سدس می‌برد و زاید بر یکی - هر قدر که باشد - ثلث می‌برند و میان خود بالسویه قسمت می‌کنند و ذکر و انثی مساوی می‌برند.

(۱) رسائل شریف مرتضی: ۳/ ۲۵۷-۲۶۶.

(۲) تحریر الاحکام: ۲/ ۱۶۴.

(۳) ظاهرا اخماسا صحیح است که یک پنجم به فرزندان دختر و دو پنجم به فرزندان پسر اول و دو پنجم دیگر به فرزندان پسر دوم می‌رسد.

(۴) ظاهرا پانزده صحیح است.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۸۳

پس، اگر وارث منحصر باشد در ایشان، تتمه میراث بر سبیل ردّ بر ایشان برمی‌گردد و بالسویه نیز قسمت می‌شود، و اگر کلاله ابوین، یعنی: خواهر و برادر پدر مادری؛ با کلاله ام مجتمع شوند، اضافه بر سدس یا ثلث - که به کلاله ام رسد - به کلاله ابوین می‌رسد و ایشان میان خود للذکر ضعف الانثی قسمت می‌کنند، و با وجود کلاله ابوین به کلاله اب - که خواهر و برادر پدری به تنهایی‌اند - چیزی نمی‌رسد، و با عدم کلاله ابوین کلاله اب قائم مقام آنها می‌شوند و به کیفیت آنها ارث می‌برند، و هرگاه برادر و خواهر هیچ کدام موجود نباشند اولاد آنها قائم مقام آنها می‌شوند و به همان نحو که واسطه ایشان ارث می‌برند؛ ارث می‌برند بلا زیاده و نقصان، پس در صورت مسئله یک سدس به یک برادر زاده می‌رسد و یک سدس به دوی دیگر به حسب فرض، و اگر شریکی ندارند تتمه به همین طریق بر ایشان ردّ می‌شود.

سؤال نغز [۵۷۷]:**اشاره**

أی اسم إذا تمّ لفظه نقص حکمه، و إذا نقص لفظه تمّ حکمه؟

جواب:

المراد بتمام الحكم لحوق التتوين، و ذلك الاسم نحو «جوار» فإنه رفعا و جرا كقاضي، و نصبا كمساجد ممنوع الصرف، و قيل: ذلك الاسم نحو «قاض»، و هو سهو واضح، و الله العالم.

سؤال نغج [۵۷۸]:**اشاره**

عقاب الوکر عن صید الحباری یزید إذا أ خاک فریخ نسر
ایضا: قال زید سمعت صاحب بکر قائل قدنی اللواء.

جواب:

«عق» فعل امر بمعنی الحبس و الصرف، و آب كعاد، و زنا و معنی، و «الوكر» و هو عَشَّ الطائر منصوب بنزع الخافض و «الجبّاری» طائر معروف للذكر و الانثی، و فی كون ألفه للتأنيث خلاف، و «یزید» منادی بحذف الحرف، و «إذا» حرف شرط داخل علی «آب» مؤخر عنه للضرورة،

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۸۴

و «أخاك» مفعول عقّ، و «فريخ» فاعل آب و التقدير: احبس يا زيد! أخاك عن صيد الجبّاری، إذا عاد فريخ نسر إلى الوكر. و «قال» مصدر كالعاب مفعول مقدّم و «صاح» أمر من الصحو كذا قيل، و فيه نظر، و الأولى أنّه ماض مقول لقال و فاعله غير معلوم، أو يكون «صاحب» كلمه واحده بدلا أو عطف بيان لزيد أو مقولا على سبيل الحكايه، و «قائل» خبر مبتدأ محذوف هو «هو» أو «أنا» و الجملة حالیه و فيه شيء، و يحتمل أن يكون بالنصب على لغه ربيعه من سقوط الألف، و «قدّ» ماض بمعنی قطع، و «اللواء» الجوع، و منه «زيد قدّ متنی» [* ۳].

سؤال ثعلب [۵۷۹]:**اشاره**

علی بن الحسین علیه السّلام که در ضریح حضرت امام حسین علیه السّلام است علی اصغر است یا علی اکبر؟ و علی ای تقدیر علی اکبر بزرگتر است یا حضرت امام زین العابدین علیه السّلام؟ و مادر ایشان مادر سکینه است یا نه؟ و شهربانو در مقدمه کربلا حاضر بود یا نه؟

جواب:

آنکه در ضریح مدفون است [علی] اکبر است، و علی اصغر در میان شهدا مدفون است و اسم اصلی اصغر؛ عبد الله است، و نظر به او علی اوسط را علی اکبر گفته‌اند و او کوچکتر است از حضرت امام زین العابدین علیه السّلام زیرا که: عمر علی اکبر در وقت شهادت هیجده سال بود چنانکه نقل کرده‌اند «۱»، و زیاده بر این کسی نگفته است «۲».

(۱) مناقب ابن شهر آشوب: ۴ / ۱۰۹، عوالم العلوم: ۱۷ / ۲۸۵.

(۲) ابو الفرج اصفهانی در مقاتل الطالبیین: ۵۲ و ۵۳ می‌نویسد: و علی بن الحسین و هو الاکبر و لا عقب له ... و ولد علی بن الحسین علیه السّلام فی خلافة عثمان.

با توجه به اینکه عثمان در سال ۳۵ کشته شده و فاجعه کربلا در ابتداء سال ۶۱ هجری اتفاق افتاد، و با عنایت به اینکه اگر سال تولد علی اکبر ۳۵ هجری حساب کنیم عمر آن حضرت در هنگام شهادت کمتر از ۲۶ سال نخواهد بود، مرحوم عبد الرزاق مقرّم در کتاب «علی الاکبر: ۱۲» از-

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۸۵

و عمر شریف حضرت امام زین العابدین علیه السّلام در آن وقت زیاده بر بیست و چهار بوده «۱»، بلکه زیاده بر بیست و هفت سال داشته «۲»، چنانکه از تاریخ ولادت آن حضرت معلوم می‌شود.

و در صحیحۀ زراره مذکور است که: حضرت امام محمد باقر علیه السّلام حضرت امام حسین علیه السّلام را ادراک نموده و از او

روایت کرده «۳»، بلکه از تواریخ و بعضی احادیث ظاهر می‌شود که آن حضرت در کربلا حاضر بود و چهار سال داشته «۴».

– «الحدائق الوردیه» نقل می‌کند: «ولد علی الاکبر ... سنه ثلاث و ثلاثین من الهجرة قبل مقتل عثمان بسنتین»، اگر این تاریخ را بپذیریم علی اکبر در هنگام شهادت ۲۷ ساله بوده است.

(۱) بحار الانوار: ۱۴/۴۶ حدیث ۳۰، عوالم العلوم: ۱۳/۱۸ حدیث ۴.

(۲) مختصر تاریخ دمشق: ۱۷/۲۳۰.

لازم به تذکر است که: ولادت آن حضرت را در کتب شیعه اکثر قریب به اتفاق در سال ۳۸ و بعضی سال ۳۶ یا ۳۷ نقل کرده‌اند. مراجعه شود به «کشف الغمّه: ۷۳/۲» و «مناقب ابن شهر آشوب:

۱۷۵/۴» و «روضه الواعظین: ۲۰۱» و «بحار الأنوار: ۷/۴۶-۱۵».

و در کتب اهل سنت نیز این قول نادر است، و حتی نویسنده تاریخ مختصر دمشق تصریح کرده‌اند که سن آن حضرت هنگام شهادت امام حسین علیه السلام ۲۳ سال بوده است و بعضی ۲۵ سال هم گفته‌اند (تاریخ مختصر دمشق: ۱۷/۲۳۱).

با توجه به اینکه: سن آن حضرت را در هنگام شهادت ۵۷ سال ذکر کرده‌اند، و سال شهادت آن حضرت را سال ۹۲، یا ۹۳، یا ۹۴، یا ۹۵، یا ۹۹ و یا ۱۰۰ نوشته‌اند، چنانچه شهادت آن حضرت در سال ۹۲ هجری - حد اقل - واقع شده باشد سال تولد آن حضرت ۳۵ هجری خواهد بود نه ۳۳ هجری.

و چنانچه بپذیریم که سال تولد آن حضرت ۳۳ هجری باشد باز بنظر «ابن منظور» - نویسنده تاریخ مختصر دمشق و ابن عساکر -؛ علی اکبر علیه السلام بزرگتر خواهد بود، و آنها نیز تصریح کرده‌اند: و هو علی الاصغر، و علی الاکبر فانه قتل مع ابیه حسین بن علی بن ابی طالب علیه السلام بالطف، «تاریخ مختصر دمشق: ۱۷/۲۳۰».

بنابراین قول؛ اگر علی اکبر را حد اقل چند روز بزرگتر بدانیم سن علی اکبر از ۲۷ سال کمتر نخواهد بود.

(۳) من لا یحضره الفقیه: ۲/۱۵۸ حدیث ۶۸۱، بحار الانوار: ۴۶/۲۲۰ حدیث ۲۶.

(۴) من لا یحضره الفقیه: ۲/۱۵۸ حدیث ۶۸۲، عوالم العلوم: ۱۹/۱۸ و ۱۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۸۶

پس آنچه بعضی از فضلاء اصحاب ذکر نموده که: علی اکبر - شهید - بزرگتر بوده «۱» سهو محض است «۲».

و آنکه تحدید عمر حضرت امام زین العابدین علیه السلام بعد از شهادت حضرت به پانزده سال کرده «۳» نیز سهو در سهو است، بلکه ولادت آن حضرت - چنانکه در اخبار و رجال مذکور است - سنه سی و سیم هجرت بوده «۴».

و مادر حضرت امام زین العابدین علیه السلام شهربانو است «۵» دختر یزدجرد

(۱) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/۷۷.

(۲) مرحوم عبد الرزاق مقّم در کتاب «علی الاکبر: ۱۲ و ۱۳ و ۱۶-۱۹» از ۲۸ مصدر مهم شیعه و سنی ثابت کرده که علی شهید در کربلا از امام زین العابدین علیه السلام بزرگتر بوده، فقط شیخ مفید در «ارشاد» و طبرسی در «اعلام الوری» معتقدند که امام زین العابدین علیه السلام از آن شهید بزرگتر بوده است.

لازم به یادآوری است که: مرحوم مقّم در فکر بررسی تمام کتب موجود نبوده، و الا می‌توانست از ده‌ها کتاب دیگر بر این مدارک بیفزاید.

مثلاً: ابن ادریس در «سرائر ابن ادریس: ۱/۶۵۴-۶۵۷» از کتبی اسم می‌برد که آن مرحوم از آنها یاد نکرده است.

نکته‌ای که لازم است به آن توجه کنیم این است که: تا زمان مؤلف تحقیق قابل توجهی در این رابطه انجام نشده بود جز در «سائر»- که ممکن است مؤلف محترم آن را ندیده باشد، زیرا انتظار نمی‌رفت که در کتب فقهی چنین بحث تاریخی مورد بررسی قرار بگیرد، بدین جهت بزرگانی همچون علامه مجلسی در بحار الانوار: ۳۲۹/۴۵-۳۳۲ فقط بنقل اقوال بزرگان بسنده کردند، و از اظهار نظر خودداری فرمودند.

بنابراین؛ اگر مؤلف محترم بزرگتر بودن علی بن الحسین شهید را سهو محض می‌خواند نباید مورد تعجب ما قرار گیرد.

(۳) مدرک این قول را نیافتیم، اما در تاریخ طبری: ۴/۳۴۷ آمده است: «أُتِ قَتْلُ الصَّبِيَانِ اَنْمَا هَذَا صَبِي» و نیز در «کامل ابن اثیر: ۴/۷۹ و «البدایة و النهایة: ۸/۲۰۵» همین عبارت با اندکی اختلاف آمده است. شاید از این عبارت حدس زدند که عمر آن حضرت در هنگام شهادت امام حسین علیه السلام پانزده سال بوده است.

(۴) تاریخ مختصر دمشق: ۱۷/۲۳۰.

(۵) در رابطه با نام مادر حضرت امام چهارم علیه السلام اقوال گوناگونی در تاریخ مطرح گردید. مرحوم کلینی مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۸۷

پادشاه عجم «۱» که زمان خلافت عمر «۲» با دو خواهر دیگر «۳» اسیر شدند «۴»

- در نسخه متن «کافی» و حافظ عبد العزیز نام مادرش را «سلامه»، می‌برد در الکامل «سلافه»، شیخ مفید در «ارشاد»، و طبرسی در «اعلام الوری»، و شهید اول در دروس «شاه زنان»، ابراهیم بن اسحاق و اربلی در کشف الغمّة «غزاله» ذکر کرده‌اند. و بعضی «بزه» و «خوله» و «جهان بانو» و ...

گفته‌اند. (مراجعه شود به عوالم العلوم: ۱۸/۷-۱۲، بحار الانوار: ۴۶/۷-۱۶).

دکتر شهیدی در کتاب زندگانی علی بن الحسین علیه السلام چهارده نام برای مادر آن حضرت بر شمرده‌اند که البته استقصاء ایشان هم کامل نیست، زیرا که: «سلامه» که در کتاب «کافی: ۱/۴۶۶» آمده است و «حلوة» و «خوله» و «حلولا» که در «تاریخ اهل البیت: ۱۲۱-۱۲۲» آمده است را ذکر نکرده است.

(۱) شهید اول در «دروس: ۲/۱۲» معتقدند که پدرش شیرویه بن کسری می‌باشد، سپس اضافه فرمود: بعضی دختر یزدجرد هم گفته‌اند. بعضی اسم پدرش را «نوشجان» نوشته‌اند، تاریخ اهل البیت: ۱۲۲. بعضی نوشته‌اند «یزدجرد یزگرد» پادشاه فارس بوده نه اینکه پادشاه تمام ایران، تاریخ اهل البیت: ۱۲۱، عوالم العلوم: ۱۸/۱۰. در «العدد القویة» و «تذکره» پدرش را بدون ذکر نام، یاد کرده‌اند، عوالم العلوم: ۱۸/۱۰ (نقل از دو کتاب یاد شده). صاحب کشف الغمّة در «کشف الغمّه: ۲۰/۷۴». ظاهراً به اسم پدرش اطمینان پیدا نکرده لذا فقط نوشت: «اسمها غزاله» بدون اینکه نام پدرش را ذکر نماید و در عمده الطالب تصریح شده است که مادر امام دختر یزگرد نیست «تاریخ اهل البیت: ۱۲۲ (نقل از عمده الطالب)».

(۲) علامه مجلسی و ... معتقدند که وقوع این قضیه در زمان عمر بسیار بعید است، بلکه این مسأله در زمان عثمان واقع شده است (بحار الانوار: ۴۶/۱۰)، و شیخ مفید رحمه الله معتقد است که: نه زمان عمر بود و نه عثمان بلکه در زمان خود امیر المؤمنین علیه السلام بود «و کان امیر المؤمنین علیه السلام ولی حرث بن جابر الحنفی جانباً من المشرق، فبعث إلیه بنتی یزدجرد بن شهریار بن کسری، فنحل ابنه الحسین علیه السلام شاه زنان منهما ...»، ارشاد: ۲/۱۳۷.

(۳) ربیع الابرار: ۳/۱۹.

لازم به یادآوری است که: داستان اسارت سه تن از دختران یزدگرد را در منابع شیعه پیدا نکردیم، و شاید در منابع شیعی پیدا نشود، و در میان اهل سنت فقط زمخشری در «ربیع الابرار» مطرح کرده است.

(۴) از آن جایی که در تاریخ و روایات نیامده است که امیر المؤمنین علیه السلام در قسمت شرقی ایران دست به فتوحات زده باشد، و اگر قول شیخ مفید را بپذیریم که فرستادن دو دختر «یزدگرد» بوسیله «حریث بن جابر حنفی» انجام شده است چنین می‌شود نتیجه گرفت که: «حریث بن جابر» دو

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۸۸

و شهربانو به حضرت امام حسین علیه السلام رسید، و همین که حضرت امام زین العابدین علیه السلام از او متولد گشته؛ در ایام نفاس در مدینه متوفی گردید «۱»، چنانکه در «اصول کافی» مذکور است «۲».

و یک خواهر شهربانو به محمد بن ابی بکر رسید که از او قاسم بن محمد به هم رسید، و قاسم پدر ام فروه مادر حضرت امام جعفر صادق علیه السلام است، و مادر ام فروه دختر عبد الرحمن بن ابی بکر است «۳»، و از اینجاست که حضرت صادق علیه السلام فرمودند: «قد ولدنی ابو بکر مرتین» یعنی: ابو بکر دو مرتبه مرا زائیده است «۴».

و خواهر دیگر به عبد الله بن عمر رسید و از او سالم بن عبد الله متولد شد «۵»، پس سالم و قاسم و امام زین العابدین علیه السلام خاله زاده‌اند «۶».

دختر «یزدگرد» را با تمایل خودشان به مدینه فرستاد، و مسأله اسارت در کار نبوده است. برای توضیح بیشتر مراجعه شود به «زندگانی علی بن الحسین» تألیف سید جعفر شهیدی، و کتب دیگر که با دلایل قابل توجهی؛ مسأله اسارت و ... را به صورت افسانه‌ای معرفی کرده‌اند.

(۱) الخرائج و الجرائح: ۲ / ۷۵۱ حدیث ۶۷، عیون اخبار الرضا علیه السلام: ۲ / ۱۳۵ حدیث ۶، بحار الانوار:

۸ / ۴۶ و ۱۰ حدیث ۱۹ و ۲۱، عوالم العلوم: ۷ / ۱۸ و ۸ حدیث ۲.

(۲) کافی: ۱ / ۴۶۶، لازم به یادآوری است که: در «کافی» فقط به نام مادر آن حضرت و دختر یزدگرد؛ اشاره شده است.

(۳) وفيات الاعیان: ۳ / ۲۶۷، روضة الواعظین: ۲۰۱، كشف الغمّه: ۲ / ۸۳ و ۱۶۱.

(۴) كشف الغمّه: ۲ / ۱۶۱.

توضیح: این روایت از حافظ عبد العزیز بن اخضر جنابذی که یکی از علمای اهل سنت می‌باشد به صورت مرسل در «كشف الغمّه» نقل شده است، قابل توجه آنکه: راوی مذکور در کتب رجال شیعه و اهل تسنن توثیق نشده است، و حتی ذکری از او در کتب معروف نیامده است.

(۵) وفيات الاعیان: ۳ / ۲۶۷.

(۶) در صورتی می‌توان خاله زاده بودن این سه تن را قبول کرد که روایت مرسل «ربیع الأبرار» را- که قبلاً به آن اشاره شد- بپذیریم، و حال آنکه شیخ مفید در «ارشاد: ۲ / ۱۳۷» فقط امام سجاد و قاسم بن محمد بن ابی بکر را پسر خاله می‌داند، و شیخ

صدوق در «عیون اخبار الرضا علیه السلام: ۲ / ۱۳۵

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۸۹

و مادر علی اکبر؛ لیلا بنت ابی مرّه است، و مادر سکینه و علی اصغر؛ رباب دختر امرء القیس بن عدی است «۱».

سؤال تف [۵۸۰]:

اشاره

حرفان قد تنازعا فی عمل و اسمان للحرفین مطلوبان و فیهما أيضا فصیحا قد یری فعل و حرف یتنازعاں «۲»

جواب:

یقع التنازع بین فعلین - کما هو ظاهر مشهور - أو اسمین كذلك، نحو عهدت مغیثا مغنیا من اجرتہ، أو فعل و اسم، نحو هاؤم اقرؤا کتَابَیْہُ «۳» أو فعل و حرف، نحو: «علمت أن زیدا قائم، أو حرفین نحو: «لیت أنك قائم»، و «إن لم تقم»، و «لما لم تضرب»، و العمل للأول فی الکَلّ علی الأشهر الاظهر، و لقلّة الآخرین خفی علی کثیر حتّی الغز فیہما، و قال ابن مالک فی هذا الباب: بل حذفه الزم إن یکن غیر خبر و آخرنه إن یکن هو الخبر «۴» و آورد علیہ ابنہ: المفعول الأوّل من نحو حسب حیث لا یجوز حذفه وفاقا للبصریّ، خلافا للكوفیّ، ثم قال: لو قال بدله: و احذفه إن لم یکم مفعول حسب و إن یکن ذاک فأخره نصب فأورد علیہ معمولا کان مع دخول خبره فی خبر الناظم، نحو، زید کان و کنت قائما إیّاه، فقیل بدله:

- حدیث ۶ روایتی نقل نموده که امام حسن علیہ السّلام با دختر دیگر «یزدگرد» ازدواج کرد نه محمّد بن ابی بکر، و اگر این روایت را بپذیریم پسر خاله بودن قاسم بن محمّد بن ابی بکر با امام سجاد علیہ السّلام هم مورد تردید قرار می گیرد. (۱) ارشاد شیخ مفید رحمه الله: ۲/ ۱۳۵، بحار الانوار: ۴۵/ ۳۲۹ حدیث ۱. (۲) الاشباه و النظائر: ۴/ ۲۹۲. (۳) الحاقه (۶۹): ۱۹. (۴) البهجة المرضیة: ۱۷۴. مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۹۰ بل حذفه إن یکم فضلہ حتم و غیره تأخیره قد التزم «۱» فورد علیهم [بأن] فضلہ یقع اللبس بحذفها، نحو: استعنت و استعان علی زید به، فبدله أبو العباس بقوله: و آخرن ضمیر جزئی ابتداء کذا الذی فی حذفه لیس بدا ۲ فأجاد.

سؤال ثفا [۵۸۱]:

اشاره

حق تعالی چند پیغمبر فرستاده، و چند کتاب بر ایشان نازل شده؟

جواب:

موافق مشهور و مروی از حضرت امام زین العابدین و امام رضا علیهما السّلام یکصد و بیست و چهار هزار پیغمبر آمده و از برای هر یک، و صبیّ بوده ۳. و از حضرت صادق علیہ السّلام مروی است که: ابو ذر از حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم پرسید که خدا چند پیغمبر به خلق فرستاده؟ فرمود: صد و بیست و چهار هزار.

و به روایت دیگر، سیصد و بیست هزار ۴.

پرسید که: چند نفر از ایشان مرسل بودند؟ فرمود: سیصد و سیزده نفر، پرسید که: چند کتاب بر زمین فرستاده؟ فرمود: صد و بیست و چهار کتاب، بر آدم ده صحیفه، و بر شیث پنجاه صحیفه، و بر ادريس پنجاه، و بر ابراهيم ده، و «تورات» و «انجيل» و «زبور» و «فرقان».

و به روایت دیگر صد و چهار کتاب، بر شیث پنجاه، و بر ادريس سی، و بر ابراهيم بیست، و تورات و انجيل و زبور و فرقان ۵.

(۱) ۱ و ۲ لم نعر علیہ.

(۲) ۳ خصال صدوق: ۲/ ۶۴۱ حدیث ۱۸ و ۱۹، امالی صدوق: ۱۹۶ حدیث ۱۱.

(۳) ۴ اختصاص: ۲۶۴، بحار الانوار: ۱۱/ ۶۰ الحدیث ۶۸.

(۴) ۵ معانی الاخبار: ۳۳۳ و ۳۳۴، خصال صدوق: ۵۲۴، بحار الانوار: ۱۱/ ۳۲ الحدیث ۲۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۹۱

پس فرمود: ای ابو ذر! چهار پیغمبر سیرانی بودند، آدم و شیث و اخنوخ- که ادريس است- و او اول کسی است که به قلم نوشت، و نوح، و چهار پیغمبر عرب بودند، هود و صالح و شعيب و پیغمبر تو، و اول پیغمبران بنی اسرائیل موسی بود، و آخر ایشان عیسی و میان ایشان ششصد پیغمبر بود «۱».

و به روایت دیگر: عدد پیغمبران بنی اسرائیل، چهار هزار نفر بودند «۲».

و مراد از اسرائیل حضرت یعقوب است و شاید مراد از بنی اسرائیل؛ نواده‌های آن حضرت باشند، زیرا که حضرت یوسف علیه السلام پیغمبر بود بلا خلاف، و آیات و روایات نیز بر آن دلالت دارد «۳».

و در خبر دیگر از حضرت صادق علیه السلام مروی است که: پیغمبران که خدا فرستاد صد و چهل و چهار هزار [نفر] بودند، مثل ایشان از اوصیاء نیز فرستاد «۴».

و ممکن است که جمع میان اخبار به اینکه مراد به بعضی از ایشان، پیغمبرانی بوده‌اند که مبعوث نشده‌اند، مگر بر نفس خود یا بر اهل بیت خود- مثلاً- نه بر همه عالم مانند: آدم و نوح و پیغمبر ما [که اینها بر همه عالم مبعوث گردیدند]، یا بر جمع کثیری مانند: اکثر ایشان [یعنی: پیامبران]، و الله العالم.

سؤال ثقب [۵۸۲]:

اشاره

قد روی الفاضل العارف الکاشاری فی تفسیره «الصادق» عن کتاب «علل الشرائع» حدیثاً فی مقدمه موسی و الخضر علیهما السلام «۵»، و المرجو منکم البیان بحیث یتضح المرام و یرتفع الإشکال عن ظاهر الخبر

(۱) معانی الاخبار: ۳۳۳ حدیث ۱، خصال صدوق: ۵۲۴، بحار الانوار: ۱۱/ ۳۲ حدیث ۲۴ (با اندکی اختلاف).

(۲) امالی شیخ طوسی: ۴۰۹، بحار الانوار: ۱۱/ ۳۱ حدیث ۲۲.

(۳) یوسف (۱۲): ۶، بحار الانوار: ۱۲/ ۲۶۷ حدیث ۳۷ و ۲۹۵ حدیث ۷۷ و ۲۹۷ حدیث ۸۳.

(۴) اختصاص: ۲۶۳، بحار الانوار: ۱۱/ ۵۹ حدیث ۶۷.

(۵) تفسير الصافى: ۲۵۷/۳ و ۲۵۸، علل الشرائع: ۶۰-۶۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۹۲

بالتمام، فإنه مستصعب على كثير من الأفهام؟

جواب:

يَتَضَح المرام فى هذا المقام بما شرحت الخبر مزجا سابقا فنقول و بالله الاعتصام: «فى «العلل» للصدوق، عن الصادق عليه السّلام فى قوله» أى: قول الخضر: «فَأَرَدْتُ أَنْ أُعَيِّبَهَا» (۱) فنسب» أى الخضر «الإرادة فى هذا الفعل» أى عيب السفينة «إلى نفسه لعلّه ذكر التعيب» على وزن التكمير للسفينة، «لأنه أراد أن يعيها عند الملك إذا شاهدها فلا يغضب المساكين عليها» أى على السفينة أى أخذها «و أراد الله- عزّ و جلّ- صلاحهم بما أمره به من ذلك» التعيب، «و قال فى قوله» أى الخضر أيضا: «فَحَشِينَا أَنْ يُزَهَّقَهُمَا» ۲ أى يكلفهما الغلام طُعْيَانًا وَ كُفْرًا ۳ «إنما أشرك ۴» أى ما أتى الخضر بما يدلّ على التشريك إلّا فى المجرى الإنانية اللفظية، فعدل عن التعبير عن نفسه ب: «نا» و نحوه إلى التعبير عنها ب: «نا» الذى هو ضمير الجمع من دون تشريك غيره و هو هو- عزّ و جلّ- بقرينة السياق، و السياق معه.

و الحاصل: أن «إنما» من أدوات الحصر فيحلّ ۵ فى المعنى إلى «ما» و «إلّا»، كما قرّنا، فعّلّ عليه السّلام لإثبات جانب النفى و هو عدم تشريكه جلّ عن الشريك ۶ بقوله: «لأنه» أى الخضر «خشى، و الله لا يخشى لأنه تعالى لا يفوته شيء» طلبه «و لا يمتنع عليه شيء ۷ أرادته».

و علّلّ عليه السّلام خشية الخضر بأنه: «إنما خشى الخضر من أن يحال بينه و بين ما أمر به» من قتل الغلام لدفع الإرهاق «فلا يدرك ثواب الامضاء له تعالى فيه»

(۱) الكهف (۱۸): ۷۹.

(۲) و ۳ الكهف (۱۸): ۸۰.

(۳) فى ۴ ه: اشترك.

(۴) فى ۵ ه: فتنحلّ.

(۵) فى الف، ب: التشريك.

(۶) فى ۷ ه: أمر.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۹۳

على يديه، و على هذا يحتمل أن يكون قوله تعالى: «أَنْ يُزَهَّقَهُمَا» (۱)، بتقدير «فى»، و هذا و إن كان خلاف الظاهر إلّا أن أهل البيت عليهم السّلام أدري [بما فى البيت]، و إنّما المراد حلّ الحديث فليفهم.

كرمانشاهى، آقا محمد على بن وحيد بهبهانى، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحيد بهبهانى، قم - ايران، اول، ۱۴۲۱ ه

ق

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۹۳

و علّلّ عليه السّلام جانب الإثبات و هو العدول عن التعبير بضمير الوحدة إلى ضمير الجمع بأنه «وقع» أى: حصل «فى نفسه» أى: نفس

الخضر «أنّ الله تعالى جعله سببا لرحمة أبوي الغلام» و وسيلة إلى التفضّل عليهما بالهداية و الإنعام «فعمل» أي: فأثر «فيه» أي في الخضر في «وسط الأمر» أي وسط القصة أو القصة الوسطى و هي القصة الثانية من القصص الثلاث «من» الحالة «البشرية»، و هو فاعل «عمل»، و «من» زائدة على القول بجواز زيادتها في الإثبات، أو تبعيضية أي: بعض الحالات البشرية، و يكون قوله عليه السّلام «مثل» بالنصب صفة لمصدر عمل المقدر أي عمل فيه البشرية عملا مثلا مثل عملها في موسى عليه السّلام فيكون «ما» في ما كان عمل مصدرية، أو حالا من الحالة البشرية، أي: حال كونها مثل الحالة التي عملت في موسى «لأنه» أي الخضر «صار في ذلك الوقت مخبرا» لموسى عليه السّلام عن الامور الغيبية و صار «كليم الله موسى مخبرا» - بالفتح - عن الخضر.

و الحاصل؛ أنه حصل في الخضر من الحالات التي تحصل لأفراد النوع غالبا و قلما يسلم منه أحد من الترفع و التفوق على موسى في الكلام، كما يحصل للمعلم بالنسبة إلى المتعلم، و الأمر بالنسبة إلى المأمور، و لذا قال: فَخَشِينَا فَأَرَدْنَا عَلَى سَبِيلِ التَّعْظِيمِ، و لعل المراد بما عمل في موسى عليه السّلام هو ما ورد في بعض الأخبار في علّة أمره بملازمة الخضر أنّه خطب ذات يوم خطبة عجيبة و أعجبت بني إسرائيل فقالوا له: هل تعلم أحدا على وجه الأرض أعلم منك؟

(۱) الكهف (۱۸): ۸۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۹۴

فقال: لا، و وقع في قلبه أن ليس على وجه الأرض أعلم منه، فامر بما أمر وجه الابتلاء لما ارتكبه من ترك الأولى من إخطار ما لا ينبغي بقلبه «۱»، و يحتمل أن يكون المراد ما تقدّم من قوله: لِفَتَاةٍ آتَيْنَا عِدَاءَنَا «۲»، فليتمل.

و قوله مخاطبا للخضر: لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُنكَرُ «۳» أي: قبيحا، مع أنّه كان مأمورا بمتابعته و التعلّم منه فكان الأولى التأدّب معه و حسن القول، كما ورد في المتعلم بالنسبة إلى المعلم، فعامله الخضر آخرا بما عامله موسى أولا، و يحتمل غير ذلك من قول موسى: إِنَّ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ «۴» و أمثاله.

و لما كان موسى أعلى رتبة من الخضر لكونه من اولي العزم من الرسل، و الخضر لم يثبت بعد رسالته، فضلا عن معادلته لموسى، و كان إخباره له ممّا يوهّم بظاهره ارتفاع شأنه و سموّ مكانه عليه؛ تعرّض الإمام عليه السّلام لدفع هذا الإيهام فقال: «و لم يكن ذلك» أي: إخبار الخضر لموسى، معللا «باستحقاق للخضر»، أو بسبب استحقاقه «الرتبة» هو مفعول الاستحقاق «على موسى»، و الحال أنّ موسى «أفضل من الخضر» بمراتب لما ذكرنا، «بل كان» ذلك «لاستحقاق موسى للتبيين» و الاستكشاف عن وجوه تلك الأسرار و إظهار وجوه الحكم فيها للناس و لم يكن الخضر قابلا- لذلك، كما أنّ السفير من الأمير إلى الوزير- مثلا- ربّما لم يكن قابلا إلا لمجرّد إبلاغ الرسالة و الخطّ دون إجراء ما فيه من الأحكام، و هذا موافق لما عليه أصحابنا و بعض العامة من تفضيل الأنبياء على الملائكة حتّى جبرئيل ملك الوحي «۵».

(۱) لاحظ! بحار الانوار: ۲۸۱ / ۱۳.

(۲) الكهف (۱۸): ۶۲.

(۳) الكهف (۱۸): ۷۴.

(۴) اعراف (۷): ۱۵۵.

(۵) أوائل المقالات للمفيد: ۴۹ - ۵۰، الاعتقادات للصدوق رحمه الله: ۸۹ باب ۳۴، تفسير التبيان: ۱ / ۱۵۰، التفسير للفخر الرازي: ۲ /

۲۳۴، بحار الانوار: ۲۸۵ / ۵۷ - ۳۱۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۹۵

«و قال فی قوله: فَأَرَادَ رَبُّكَ ﴿١﴾» ای: فی القصه الثالثه «فتبرأ من الأنائیه» الإراده إلى نفسه مطلقا «فی آخر القصص، و نسب الإراده كلها» و هی الموجهه للفعل من غیر تبعیض بتشریک فیها فی هذه القصه «إلی الله تعالی ذکره فی ذلك» ای: فی ما فعل بالنسبه إلى الیتیمین و لم ینسبها إلى نفسه مطلقا «٢»، «لأنه لم یکن بقى شیء مما فعله» من الامور «فیخبر به» موسی «بعد» ذلك «و یصیر موسی به مخبرا و مصغیا» متوجها «إلی کلامه، تابعا» مستمعا «له»، فیحصل للخضر تفوق و افتخار بسبب الإخبار، «فتجرد» الخضر «من الأنائیه» و نسبت «الإراده» إلى نفسه مثل «تجرد العبد المخلص» المفوض جمیع اموره إلى مولاه، و المملوک الذی لا یقدر معه علی شیء، «ثم صار» الخضر «متنصیلا» ای: متبرئا «مما أتاه» و ارتکبه «من نسبه الأنائیه فی أول القصیه» حیث قال: فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَإِنْ كَانَ فِی ارْتِكَابِ نَوْعٍ تَأْدِيبٍ - كما ذکر علیه السلام - إِلَّا أَنْ فِیهِ أَيْضًا نَوْعٌ أَنَائِيَّةٌ وَافْتِخَارٌ بِالنَّسَبِ إِلَى مُوسَى.

و قد ورد فی الخبر عن سید البشر صلی الله علیه و آله و سلم أنه قرع رجل علیه الباب فقال: «من أنت؟» فقال: أنا، فقال صلی الله علیه و آله و سلم: «ادخل یا أنا» «٣»، و صار یکرز هذا اللفظ شبه المغضب من قوله، و قال: ما للبعد و لقول أنا، کذا بالبال و لیس متن الخبر بخاطری.

«و» کذا تبرئ مِمَّا أتاه «من ادعاء الاشتراک» ای: فی اللفظ لمجرد التعظیم لنفسه «فی ثانی القصیه، فقال: رَحْمَةً» ای: جمیع ما وقع رحمته من رحمت ربک ای: للمساکین، و الأبوین، و الغلامین و إن جرى علی یدی، أو رَحْمَةً «مِنْ رَبِّكَ» لی بأن جعلنی الوسيله فی تلك الامور و مَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي

(١) الکهف (١٨): ٨٢.

(٢) فی ه: اصلا.

(٣) لم نعثر فی مظانته.

مقامع الفضل، ج ٢، ص: ٩٦

من عند نفسی بل بأمر الله تعالی «١».

و قد استدلوا بهذه الآیه و ما تقدمها من قوله: آتَيْنَاهُ رَحْمَةً «٢» علی نبوه الخضر مستندا إلى إطلاق الرحمة علی النبوه فی سورتي «الزخرف»، و «القصص» «٣» و هو بمعزل عن التحقيق؛ لأن إطلاق أعم من الحقیقه. و أما الأخبار فمختلفه فی هذا المضمار، یصرح بثبوتها له بعض «٤»، و بنفیها عنه آخر «٥»، و الأقوال أيضا مختلفه «٦»، و الأشهر أنه کان نبیا، و الله العالم.

هذا الذی خطر بالبال فی رفع الإشکال عن ظاهر الخبر علی ما فی «الشافی» ذکر علی سبیل الاحتمال، و من قال أعرف بما قال.

و أما الآیه الشریفه؛ فمع قطع النظر عن الخبر؛ لها وجوه و محامل آخر.

مذكوره فی كتب التفسیر و لكن أهل البيت أدري [بما فی البيت]، و لَا يُبَيِّنُكَ مِثْلُ حَبِيرٍ «٧».

سؤال تفج [٥٨٣]:

اشاره

می گویند که: در قرآن مجید بعضی از آیات و کلمات هست که با بحری از بحور شعر موافقت می نماید، قدری از آن را بیان نمایند؟

جواب:

بسیار هست، از آن جمله از بحر رمل:

چون رمل را زینت مسدس دهی وانگهش محذوف سازی ای بهی

(۱) تفسیر الصافی: ۳/ ۲۵۷ و ۲۵۸، علل الشرائع: ۶۰-۶۲.

(۲) الکهف (۱۸): ۶۵.

(۳) الزخرف (۴۳): ۳۲، القصص (۲۸): ۸۶، تفسیر الفخر الرازی: ۲۱/ ۱۴۹.

(۴) علل الشرائع: ۱/ ۵۹، بحار الانوار: ۱۳/ ۲۸۶ الحدیث ۴.

(۵) الکافی: ۱/ ۲۶۹ الحدیث ۵، تفسیر العیاشی: ۲/ ۳۶۶ الحدیث ۷۴.

(۶) تفسیر التبیان: ۷/ ۷۰، البدایه و النهایه: ۱/ ۳۴۸، التفسیر للفخر الرازی: ۲۱/ ۱۴۹.

(۷) فاطر (۳۵): ۱۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۹۷

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

مُسَلِّمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ «۱»

یا خلیلی لا تکن فی الأرض شعباد «۲» العقود سر بحج البيت و اعبد غافر الذنب الودود أنت طیر القدس لا تسکن علی تحت الثری
ادخلوها بسلام ذلك يوم الخلود «۳» أيها الكفار توبوا قبل يوم تحشرون فاعبدوا الله الذي يمحو الخطايا ما لكم من إله غيرُهُ إن أنتم
إلا مُفْتَرُونَ

«۴» از [بحر] خفیف:

فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ «۵»

فعلات مفاعلن فعلات

قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي «۶» لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا «۷»

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالَّذِينَ فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ «۸»

(۱) تحریم (۶۶): ۵.

(۲) در نسخه جبری به جای «شعباد العقود» (شعبا و العقود) آمده است.

(۳) ق (۵۰): ۳۴.

(۴) هود (۱۱): ۵۰.

(۵) رحمن (۵۵): ۳۷.

(۶) هود (۱۱): ۷۸.

(۷) نساء (۴): ۷۸.

(۸) ماعون (۱۰۷): ۱ و ۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۹۸

[از بحر] خفیف مقصور:

فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ * «۱» فَسَلُّوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ «۲» أَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ «۳» فاعلاتن فاعلاتن فعول

[از بحر] مجتث:

مطوعین مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ «۴» مفاعِلن فعلاَتن مفاعِلن فعلاَت

[از بحر] مجتث مقصور:

النَّارِ ذَاتِ الْوُجُوذِ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ «۵» مستفعلن فاعلاَتن مستفعلن فاعلاَتن

[از بحر] طویل:

طویل طریق الوصل یا خالقی انظر إلی بعین اللطف و ارحم لنا الضرّ فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ «۶»

(۱) طلاق (۶۵): ۱۰.

(۲) احزاب (۳۳): ۵۳.

(۳) حج (۲۲): ۵.

(۴) توبه (۹): ۷۹.

(۵) بروج (۸۵): ۵ و ۶.

(۶) کهف (۱۸): ۲۹.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۹۹

و هم يُحَلِّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ * «۱» فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفًا وَعْدِهِ «۲»

[از بحر] مستدرک:

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمَ نُوحٍ وَعَادٌ * «۳» فاعلن فاعلن فاعلن فاعلن

[از بحر] هزج:

مفاعیلن مفاعیلن فعولن فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ «۴» إِذْ قَالَ لَهُم يوسف سيروا بِقَمِيصِي هَذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا «۵»
پاک است خداوند کریم اکبر بیرون ز خیال و دانش و عقل و هنر ای دل در او گیر و در خلق مگیر لا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ * «۶»**سؤال تفید [۵۸۴]:****اشاره**

آیا وجود میان واجب و ممکن؛ مشترک است به اشتراک لفظی، یا معنوی؟ و حقیقت وجود چیست؟

جواب:

نزد بعضی از امامیه، و اکثر اهل سنت، مشترک لفظی است. و نزد اکثر امامیه، و بعضی از عامه؛ مشترک معنوی است «۷». و دلیل اشتراک لفظی آن

(۱) کهف (۱۸): ۳۱.

(۲) ابراهیم (۱۴): ۴۷. لازم به یادآوری است که این بیت شعر از بحر طویل نیست.

(۳) ص (۳۸): ۱۲.

(۴) شعراء (۲۶): ۶۳.

(۵) یوسف (۱۲): ۹۳.

(۶) قصص (۲۸): ۸۸.

(۷) مراجعه شود به: اسفار: ۱/ ۳۵، شرح المواقف: ۲/ ۱۱۳ و ...

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۰۰

است که: اگر معنی وجود و موجود- که بدیهی التصور است- مشترک معنوی باشد میان واجب و ممکن، پس عین ذات واجب خواهد بود، یا جزء آن، یا عارض آن، و تالی باقسامه باطل است، زیرا که: عین نمی‌تواند بود، به جهت آنکه: وجود بدیهی التصور است و ذات واجب بدیهی نیست، و وجود صفت است و صفت عین ممکن نمی‌تواند بود چه جای عین واجب، و وجود یا مقتضی عروض است یا مقتضی لا عروض که آن قائم به ذات بودن است، یا مقتضی هیچ کدام نیست، اگر مقتضی عروض است پس در هر جا که یافت شود عارض خواهد بود و عروض ذات واجب لازم آید و این محال است، و اگر مقتضی لا عروض است لازم آید که وجود ممکن نیز قائم به ذات باشد، پس ممکن ممکن نخواهد بود و آن خلاف فرض است، و اگر مقتضی هیچ کدام نیست پس اقتضای عروض یا لا عروض سببی می‌خواهد غیر معنی وجود، پس لازم می‌آید که ذات واجب در قیام به ذات؛ محتاج به غیر باشد و این محال است، پس وجود عین ذات نمی‌تواند بود و نمی‌تواند که جزء ذات واجب باشد، زیرا که با لزوم مفاسد مذکوره لازم می‌آید ترکب واجب، و این محال است، و نمی‌تواند که عارض ذات باشد؛ زیرا که فاعل آن یا ذات واجب است یا غیر آن، و بر اول، لازم می‌آید که: ذات هم فاعل باشد و هم قابل، و این محال است، و بر ثانی؛ لازم می‌آید احتیاج واجب در وجود به غیر، پس ممکن خواهد بود و این خلاف فرض است.

و جواب: اولاً- به قلب و نقض است به این طریق که: اگر معنی وجود- که بدیهی التصور است- مشترک لفظی باشد میان واجب و ممکن، یا عین هر موجود است یا جزء یا خارج، پس اگر عین باشد لازم آید تعدد واجب و نفی ممکن، زیرا که بر این تقدیر هر موجودی واجب خواهد بود، و اگر جزء باشد، لازم آید ترکب واجب در واجب و خروج ممکن از امکان، زیرا که ثبوت ذاتی مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۰۱

از برای ذات ضروری است، پس وجود و عدم نسبت به ذات ممکن مساوی نخواهند بود و لوازم باطلند، و ایضا لازم می‌آید ترکب ذات از وجود و امر دیگر، و آن یا وجود است یا عدم، و بر ثانی لازم می‌آید ترکب از وجود و عدم و آن محال است، و بر اول؛ یا ثانی عین اول است یا غیر آن، و بر اول لازم می‌آید ترکب از شیء و نفسش، و این باطل است، و بر ثانی لازم است از ثبوت ما به الامتیاز، و آن نیز یا وجود است یا عدم، و ثانی محال است، و بر اول: نقل کلام در آن می‌کنم تا منجر شود به دور یا تسلسل، که هر دو باطلند.

و اگر خارج باشد در واجب؛ فاعل آن یا ذات واجب است یا غیر آن، و بر اول؛ لازم آید که ذات هم فاعل باشد و هم قابل، و بر ثانی؛ لازم آید امکان واجب و هر دو محالند.

و ایضا؛ علی الاشتراک اللفظی لا- یكون صدق الوجود علی الواجب بالمعنی الذی نفهمه و نتصوره و نعبر عنه بالکون و الثبوت و الحصول، و التقرّر و نظائرهما، و بالفارسیه بقولنا: «بودن» و «هستی» فلم یصدق قضیة «الله موجود» بهذا المعنی فیجب أن یصدق نقیضها و هو قولنا: «الله لیس بموجود» بهذا المعنی لاستحالة ارتفاع النقیضین و هو کفر صریح، فلیفهم.

و ثانیاً: بر سبیل حلّ است به اینکه: معنی وجود بدیهی التصور که متنازع فیه است- چنانکه ان شاء الله تعالی در بیان حقیقت وجود معلوم خواهد شد- امری است عام انتزاعی، و مراد به انتزاعی امری است غیر موجود که عقل آن را از منشأ انتزاعی انتزاع می‌کند، و

بنابراین؛ مطلقاً احتیاجی به فاعل ندارد، پس اختیار می‌کنیم شقّ ثالث را که عروض است بدون لزوم محذور مذکور. و أمّا اشتراک معنوی: پس چند دلیل بر آن اقامه نموده‌اند، اول: آنکه اگر مشترک معنوی نباشد، لفظی خواهد بود اتفاقاً، و تالی باطل است به اعتبار آنکه فهم معانی مشترکات لفظیه موقوف است بر معرفت لفظ و وضع و تسمیه، و حال مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۰۲

آنکه فهم معنی وجود موقوف بر هیچ‌یک «۱» از آنها نیست، زیرا که بدیهی است، و هر کس که رجوع به وجدان کند معنی هستی و نیستی را می‌یابد، و از برای تنبیه چند دلیل ایراد کرده‌اند.

از آن جمله این است که: هر فرد از افراد انسان - حتی بله و صبیان - بعد از آنکه موجود شد معنی قضیه «أنا موجود» او را حاصل است بی‌نظر و کسب، زیرا که: در ایام بلاهت و صباه فکر و نظر؛ ایشان را حاصل نمی‌شود مانند حیوانات عجم و بداهت قضیه مذکوره مستلزم بداهت جمیع اجزاء آن است زیرا که: اگر جزئی از اجزاء مرکب نظری موقوف بر کسب باشد؛ به وساطت او کلّ نیز نظری خواهد بود، زیرا که: موقوف بر شیء، موقوف است بر آن شیء، و به همین طریق بعد از مشاهده عدم زید بعد از وجود قضیه «زید معدوم» هر شاهدهی را معلوم است بالبدیهه، پس عدم که به معنی نیستی است بدیهی خواهد بود به تقریب مذکور، و بداهت مشتق مستلزم بداهت مبدأ اشتقاق است به همان تقریب.

و اعترض بأنّ الوجود بالمعنى المصدرى المعبر عنه بالفارسیة ب:

«بودن» لا- شكّ أنّه كذلك و لكن ليس الكلام فيه، و أمّا الوجود بمعنی منشأ الآثار المعبر عنه بالفارسیة ب: «هستی» ففی بداهة تصوّره و كونه انتزاعياً، كليهما كلام.

أما فی بداهة تصوّره، فلأنّ المشهور بينهم أنّ التصوّر عبارة عن حصول صورة الشیء فی الذهن، أو نفس الصورة الحاصلة فيه «۲»، و صورة الشیء عبارة:

أما عن شبحة و مثاله كما هو مذهب القائلين بالأشباح «۳»، و إمّا عبارة عن ماهیة

(۱) ه: هیچ کدام.

(۲) قواعد المرام: ۲۱.

(۳) الأسفار: ۱/ ۳۱۴ و ۳۱۵.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۰۳

معزاة عن الوجود الخارجی نحواً من التعریة التي يفعلها العقل، كما هو مذهب المحققين القائلين بحصول أعيان الأشياء أنفسها فی الذهن «۱»، لأنّهم يقولون: إنّ الشیء ملحوظاً مع الوجود الخارجی تسمی حقيقة یتربّ عليها الآثار الخارجیة و معزى عن الوجود الخارجی یسمی ماهیة لا یتربّ عليها تلك الآثار و هی بهذا الاعتبار تحصل فی العقل، و حصولها فيه و الصورة الحاصلة فيه یسمی تصوّراً و علماً حصولاً بذلك الشیء، و الحال أن ليس للوجود بالمعنى المطلوب هنا شبیح و مثال، لأنّه إن كان الشبیح المفروض له عين الوجود فلا یكون شبیحاً له، و إن كان غیره و غیر الوجود إمّا عدم فبطلانه ظاهر، و إمّا شیء آخر ذو ماهیة فلیس بمطابق للوجود، مع أنّهم يقولون: بمطابقة الشبیح لذی الشبیح؛ لیكون حصوله علماً بذی الشبیح، فعلى هذا لا یكون الوجود متصوّراً أصلاً فضلاً عن أن یكون بدیهی التصوّر، و كذا لا یكون الموجود ماهیةً أيضاً، و إلّا لكان ماهیةً ذات وجود لا وجوداً، و كذا لا یمكن تعریته عنه حتّى یكون متصوّراً، لأنّ تعریة الشیء عن نفسه محال.

و ردّ بأنّ العلم - كما ذكره القوم - قسمان: حصولی و یعبر عنه بالتصوّر، و حضوری و هو ليس بالتصور، و العلم بالوجود من قبیل الحضوری و إن تسامحوا فی التعبير، و لا دلیل على حصر منشأ حضور العلم عند العالم به فی الثلاثة التي ذكروها و هی: ربط العلیة و

المعلولیه كما يقولون فی علم الله بالأشیاء بعد وجودها، و ربط الاتحاد كما فی علم النفس بذاتها، و ربط الآلیه كما فی علم النفس بآلاتها و قواها، فلعل کمال الارتباط الحاصل بین الموجود العالم بالوجود و بین الوجود المعلوم له کاف فی ذلك «۲»، فتأمل [* ۴].
دویم آنکه: هر گاه گفته شود، -مثلا-: زید موجود است، و عمرو موجود

(۱) الأسفار: ۱/ ۳۷.

(۲) کشف المراد: ۳۱۱ و ۳۱۲ (با اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۰۴

است، مراد [ابن] نیست که موجود است به وجود خود، هر چند که هر موجود موجود است به وجود خود، بلکه در حین حمل؛ موجود مطلق مراد است نه مقید، و مقید مصحح حمل مطلق است؛ نه آنکه مقید محمول است، چنانکه هر گاه گویند که: شکر و عسل و خرما هر سه شیرینند و مشترکند در شیرینی، شیرینی مطلق محمول است و قدر مشترک است، نه شیرینی مقید به شیرینی هر یک چنانکه واضح است، پس موجود محمول مطلق است و مشترک میان موضوعات و قدر مشترک میان همه مفهوم کلی و مشترک معنوی است.

سیم آنکه: هر گاه «۱» وجود؛ مشترک لفظی باشد معانی متعدده خواهد داشت، و مفهوم بدیهی وجود که «هستی» است از هر یک منتزع خواهد شد، و هر گاه یک مفهوم از چند چیز منتزع شود محال است که خصوصیت هر یک از آن امور در آن دخل داشته باشد و الا از دیگری منتزع نخواهد شد، و هر گاه خصوصیات لغو شد، پس مصحح انتزاع قدر مشترک بین الخصوصیات خواهد بود، و این قدر مشترک، یا معنی جنسی است، یا معنی نوعی، و نسبت وجود به واجب الوجود ذاتی است نه عرضی، پس لازم می آید که معنی جنسی یا نوعی در واجب هم باشد و این محال است، چنانکه برهان بر آن اقامه شده.

چهارم آنکه: اگر شبیحی از دور ببینیم و جزم کنیم که زید است، پس دو محمول از برای او لازم است: یکی مطلق موجود است، زیرا که هر محسوس موجود است، دویم آنکه: این موجود خاص است که زید است نه عمرو، و بعد از آنکه نزدیک آمد و دیدیم که عمرو است نه زید، ظاهر شد که اعتقاد به زیدیت او کذب بود و زائل شد؛ و حال آنکه اعتقاد سابق به موجودیت او باقی است، و از این لازم می آید که وجود مشترک معنوی باشد زیرا که بر تقدیر لفظی وجود

(۱) الف، ب، ه: اگر.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۰۵

هر موجودی مختص است به او و او مختص به است؛ و زوال اعتقاد به مختص به لازم دارد زوال اعتقاد به مختص را، و الا لازم آید رفع اختصاص از مختص و مختص به، و چون اختصاص برطرف شد اشتراک لفظی نیز باطل گشت، و از اینجا گفته‌اند: لو کان الوجود مشترکاً لفظیاً لزال اعتقاد الوجود بزوال اعتقاد الخصوصیه «۱»، فافهم.

و اعترض بآنه: لو کان الوجود مشترکاً معنویاً بین الواجب و الممكن، لکان جمیع الموجودات أفراداً لذلك الکلی أو حصصاً منه، و هذا المعنی الکلی إما أن یکون ذاتیاً لأفاده أو عرضیاً، و الکلی الطبیعی - علی ما ذکره - إذا کان ذاتیاً لأفاده متقدّم بالذات علیها فیلزم أن یکون وجود المشترك متقدّم بالذات علی وجود الواجب، و المتقدّم علی وجوده تعالی لا یمکن أن یکون معلولاً له، لأن تأخر المعلول عن العلة بالذات ضروری، فهو إما علّة لوجود الواجب تعالی، أو معلول لشیء آخر غیر الواجب و الممكن، أو کلاهما بالنسبة إلى غیرهما، و الكل باطل بالضرورة و البرهان.

و أيضاً؛ یلزم ترکیب وجود الواجب الذی هو عین ذاته من ذلك المعنی المشترك و من شیء آخر إما فصل مقوم أو عرض مشخص،

لأنّ ذلك المعنى المشترك الذاتى إما جنس لأفراده أو نوع لها، والقول بتركبه تعالى باطل، و أيضا يلزم كون وجوده تعالى بديهى التصوّر، هذا خلف.

و كذا الحال لو كان ذلك المشترك عرضياً لأفراده لأنّ القدر المشترك العرضى يستلزم القدر المشترك الذاتى على ما ذكره. و ردّاً بأننا نقول: هو عرضى لأفراده و نمنع تقدّم المشترك العرضى على افراده، و لا سيّما الانتزاعى، و كذا استلزامه للمشارك الذاتى لأنه ليس بيّن و لا مبين.

(۱) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۰۶

و ما ذكره بعضهم فى بيانه من أنّ الأمر العرضى و لا- سيّما الانتزاعى معلول للمعروض المنتزع منه، و لا بدّ أن يكون بين العالمة و المعلول من مناسبة تامّة، و المعلول إذا كان واحداً وحده بالذات فلا بدّ أن يكون علته أيضا كذلك، فلا يصحّ أن ينتزع معنى واحد بالذات من أشياء متباينة بالماهية التى لا يكون بينها قدر مشترك ذاتى أصلاً، بل لا بدّ أن يكون بينها قدر مشترك ذاتى واحد بالذات مناسب لذلك القدر المشترك العرضى فينتزع هو منه و يعرض له، كما أنّ مفهوم الماشى عرض لأفراده و معروضه مفهوم الحيوان الذى هو ذاتى بينها، و كذا مفهوم الكاتب و الضاحك و أمثالها أعراض و معروضها مفهوم الإنسان المشترك الذاتى، بل العرض العام لا بدّ أن يستند إلى الجنس إذا حمل على نوعين مختلفين، إذ لو لم يستند إلى جنسهما فإمّا أن يستند إلى فصلهما، أو فصل أحدهما، أو عرضى آخر، و على الأوّل يلزم استناد المعلول الواحد إلى علتين مستقلّتين، و على الثانى يلزم أن لا- يوجد ذلك العرض للنوع الآخر، و على الثالث يلزم التسلسل فى العرضيات و التوالى باطله بالضرورة و البرهان، مع ابتناؤه على عدم الفرق بين العلية بمعنى التأثير و الإيجاد و مطلق العلية الشاملة لكون الشىء موقوفاً عليه الآخر فى الجملة فى وجوده الخارجى و الذهنى كالحيز للجسم؛ منقوض بأمور:

منها: أنّ الإمكان و المعلوئية و نحوهما أمر مشترك عرضى بين الجوهر و العرض مطلقاً، و كذا بين المجرد و المادى و ليس بينهما مشترك ذاتى بالاتفاق.

و منها: أنّ معنى الزوجية مشترك عرضى بين أزواج العدد مطلقاً، و كذا معنى الفردية بين أفرادها و الحال أنّ مراتب الأعداد متخالفة بالماهية، و كذا معنى الحرارة مشترك عرضى بين النار و الشمس و الحركة و نحوها، مع اشتراكها فى ذاتى، فليتأمل.

بل يمكن إقامة البرهان على خلاف ذلك بأن يقال: قد ذكر القوم أنّ الجنس كما أنّه ذاتى للأنواع المحصّلة المندرجة تحته كذلك هو عرض بالنسبة

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۰۷

إلى فصول تلك الأنواع فإنّه لو لم يكن عرضياً لها و هو صادق عليها لكان جنسها أيضا فيلزم دخول الجنس فى النوع مرتين لكونه جزءاً للنوع و جزءاً لفصله و هذا باطل بالضرورة.

و أيضا يلزم الدور لأنّ تحصيل الجنس بالفصل فلو كان الجنس محصّلاً للفصل لدار. و أيضا يلزم امتناع تصوّر كنه الماهية المحصّلة، و التوالى باطله، فثبت أنّ القدر المشترك العرضى لا يستلزم القدر المشترك الذاتى استلزماً كلياً، فافهم.

و ما ذكره بعضهم من أنّ القدر المشترك العرضى إذا كان منتزعا من نفس المعروض بذاته من غير مدخلة شىء آخر أصلاً فهو مستلزم للقدر المشترك الذاتى، و بذلك رفعوا الشبهة المشهورة لابن كمونة فى توحيدته تعالى «۱»، و أمّا إذا لم يكن كذلك بل كان منتزعا من المعروض بمدخلة شىء آخر فلا يستلزم ذلك؛ فتوهم باطل، لأننا لا نجد فرقا بين القسمين، مع أنّه لو تمّ لم يجد فى هذا المقام لأنّ الوجود و إن كان انتزاعه من ذات الواجب بذاته، لكن ليس انتزاعه من ماهيات الممكنات، أو من وجوداتها الخاصية

بذواتها بهذا المعنى، فتأمل.

و حصّة الوجود الواجب ليس عين ذاته تعالى، بل هو أمر حاصل بملاحظة العقل معنى الوجود الكلى، مضافا إلى ذاته تعالى، و تركيب الحصّة أيضا عبارة عن هذا الأمر و لا محذور فيه، و هذه الحصّة غير ذاته و متأخرة عنها و إن كانت متأخرة عن الوجود المشترك بين الحصص أيضا، و كذا لا محذور في تقدم ذلك المعنى الكلى على هذه الحصّة أيضا، فتأمل.

و أما حقیقت وجود، پس حکما و متکلمین خلاف نموده‌اند در آن، و در آنکه موجودیت اشیا به چیست؟

(۱) لم نعثر فی مظانّه.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۰۸

پس ظاهر منقول از حکماء مشائین آن است که: وجود امر عام اضافی اعتباری است و آن را افراد نیست و آنچه دارد حصص است و آن حصص را وجودات خاصه گویند، و فرق میان حصه و فرد آن است که: فرد؛ طبیعت مشخصه موجوده متأصله است، و حصه؛ طبیعت مشخصه غیر موجوده غیر متأصله است.

مثلا: طبیعت انسانیّه معروض تشخص خاص و وجود با عارض مذکور یعنی: مجموع مرکب از معروض و عارض که قید داخل و تقیید خارج باشد فرد است، و برعکس - که اول خارج و ثانی داخل باشد - حصه است، پس ممکن است که طبیعت واحده از حیثیتی فرد و از حیثیتی حصه باشد، و اینها در طبیعت نوعیه است، و امّا در طبایع داخلیّه از جنس و فصل و خارجیّه از عرض عام و خاصه؛ پس متصور نیست مگر حصه و از جهت تخصص و عدم تأصل «وجود»، می گویند که اثر جاعل همین ماهیت است، و بعد از صدور ماهیت عقل انتزاع معنی وجود و عدم می کند، و وجود را در واجب عین ذات می دانند و در ممکن زائد بر ذات، و شاید مرادشان از عینیت این باشد که واجب به حیثیتی است که عقل از آن من حیث هو و از حاق ذات معنی وجود را انتزاع می کند، به خلاف ممکن که از ذاتش بدون ملاحظه واجب و صدورش از آن معنی هستی انتزاع نمی شود، و بر ایشان وارد می آید که منتزع منه در واجب یا ماهیت واجب است یا غیر آن، و بر اول یا ماهیت موجود است یا معدوم، و بر ثانی؛ لازم می آید تأثیر معدوم و این محال است، و بر اول؛ وجود منتزع یا عین وجود اول است، یا غیر آن، و بر عینیت لازم می آید تقدّم شیء بر نفس و آن محال است، و بر غیریت نقل کلام در آن می کنیم تا منجر شود به دور یا تسلسل، به علاوه وجود موجود واحد به وجودات متعدده، و اگر غیر ماهیت واجب باشد، لازم می آید قول به وجود فرد متأصل از وجود که مبدأ کل وجودات

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۰۹

شود، چنانکه کلام رئیس - که از مشائین است - در الهیات «شفا» بر آن دلالت دارد «۱»، لکن بر این تقدیر احتیاج واجب به غیر لازم می آید، فتأمل.

و مذهب حکماء اشراقیین آن است که: اشیا را دو وجود هست، یکی خاص به هر یک، و دیگری عام مشترک، و اول را حقیقتی است محصیه در خارج، و ثانی امری است اعتباری ذهنی منتزع از موجودات خاصه که حقایق مختلفه متباینه‌اند بانفسها، نه به مجرد عروض بر ماهیات، تا آنکه در واقع متماثله متفق الحقایق باشد، و نه به فصول، تا لازم آید که وجود مطلق جنس آنها شود، بلکه آن عارضی است لازم، مانند: نور آفتاب و چراغ که هر دو مختلفند در حقیقت و مشترکند در عارض نور، مانند «کم» و «کیف» که مشترکند در عرضیت، بلکه جوهر و عرض نیز مشترکند در امکان و وجود، و چون اعتبار شود تکثر مفهوم عام و تخصص آن نسبت به ماهیات چند امر حاصل می شود، یکی همین مفهوم عام، و دیگر حصص منسوبه ماهیات، و سیم حقائق وجودات خاصه، و یکی از جمله این وجودات خاصه قائم به ذات و عین ذات خود است و آن وجود واجب است و باقی زائد است و غیر قائم به نفس، و آن وجود ممکن است، و حال این مذهب از سابق معلوم می شود.

و مذهب جمهور متکلمین آن است که: وجود منحصر است در مفهوم عام، و موجودیت همه اشیاء به اوست و آن عارضی است قائم به ماهیات، مانند: قیام عرض به موضع مگر در واجب که در آنجا لازم است نه عارض، و حال این مذهب نیز از سابق معلوم می‌گردد.

و مختار ذوق المتألهین - که از جمله حکماء است - آن است که: ممکنات را اتصافی نیست حقیقتاً به وجود، بلکه وجود قائم است به ذات خود،

(۱) در مظانث نیافتیم.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۱۰

و موجودیت آن عین ذات است و موجودیت ممکنات به اعتبار نسبت و علاقه‌ای است که با حضرت وجود مقدس دارند، و به آن اطلاق وجود بر آنها صحت به هم رسانیده، چنانکه می‌گویند: زید ممتول، و آب مشمس است و آن مجهول الکنه است «۱».

و بر این مذهب وارد ساخته‌اند که: چون وجود را نسبت میان واجب و ممکن دانسته و تحقق نسبت بین الشیئین فرع تحقق منتسبین است بالضروره و الوفاق، پس لازم می‌آید که ماهیت ممکن قبل از تحقق نسبت؛ متحقق و موجود باشد، و این تحقق و وجود قبلی، یا عین تحقق و وجود ارتباطی بعدی است، یا غیر آن، و بر تقدیر غیریت لازم می‌آید خلاف فرض، و بر تقدیر عینیت، نقل کلام در آن می‌کنیم، تا منجر شود به دور یا تسلسل.

و مذهب اشعری آن است که: وجود هر شیء عین ماهیت اوست و زائد نیست بر آن «۲»، و شاید مرادش آن باشد که در خارج از هم امتیازی ندارد.

و بعضی گفته‌اند که: مذهب اشاعره آن است که: وجود واجب الوجود زاید بر ذات و قائم به ذات واجب الوجود، و صفت خارجی انضمامی است، مثل: سواد و بیاض «۳».

و بر آن ایراد نموده‌اند که: اگر وجود صفت انضمامی خارجی باشد مستلزم تکرر و تسلسل گردد، و هر چه منجر به دور یا تسلسل گردد محال است که در خارج موجود باشد «۴».

و مذهب صوفیه آن است که: وجود یکی است ساری در هیاکل

(۱) در مظانث نیافتیم.

(۲) اسفار: ۱/ ۲۴۹، شرح المقاصد: ۱/ ۳۰۷.

(۳) ملل و نحل شهرستانی: ۱/ ۶۸.

(۴) مطالب عالیة فخر رازی: ۲/ ۱۵۰.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۱۱

موجودات و متشأن به شئونات، و تکثر حاصل می‌شود او را از تنزلات، و این تکثر مجرد اعتبار است، و گرنه فی الحقیقه تکثری نیست در ماهیات، بلکه همه امور اعتباریه‌اند، و بر این تقدیر «موجود» چون وجود یکی خواهد بود و از آن به وحدت وجود و وحدت موجود تعبیر می‌توان نمود، چنانکه کرده‌اند.

قال الشيخ محی الدین فی کتابه المسمی «عناء المغرب»: معرفه ذاته جلت عن الإدراک الکوئی و العلم الإحاطی؛ غطس الغاطس لیخرج یاقوته الأحمر فی صدفة الأطهر فخرج إلینا من قعر ذلك البحر، صغر الیدین، مکسور الجناحین، مکفوف العین، أخرج لا ینطق، مبهور لا یعقل، فسئل بعد ما رجع إلیه النفس، و خرج من سدنة الغلس فقیل له: ما رأیک و ما هذا الأمر الذی أصابک؟ فقال:

هیئات لما تطلبون و بعد لما ترمون، و الله لا ناله أحد و لا تضمن معرفته روح و لا جسد، هو العزيز الذي لا يدرك، و الموجود الذي لا يهلك، إذا حارت العقول و طاشت الأبواب في تلقى صفاته، فكيف يدرك حقيقة ذاته؟- ثم قال- و إذا علمت أن ثم موجودا لا يعرف فقد عرفت «۱»، انتهى.

و حال این مذهب در مسأله چهارصد و نود و یک گذشت، و شاید بعضی از قبايح آن بعد از این نیز بیاید. و مذهب جمعی از محققین آن است که: اشیاء را دو وجود است: خاص و عام، و عام اطلاق می شود بر وجودات بر سبیل تشکیک، و وجودات مختلف نیستند بانفسها و زائد نیستند بر ماهیات در خارج، بلکه در عقل و بس، و در خارج متکثرند، و یکی از آنها فوق همه است و علت همه، و آن وجود واجب است، و غیر آن معلولاتند. قال بعض المحققین- بعد القدح فی بداهة تصوّر معنی الوجود بالمعنی

(۱) لم نعر علیہ.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۱۲

المتنازع فيه، أى: كونه منشأ الآثار الذي يعبر عنه بالفارسيه ب: «هستی» و كونه انتزاعيا كما سبق:- و إذا ثبت أن الوجود بالمعنى المتنازع فيه ليس معنى انتزاعيا و لا- بديهى التصور؛ ثبت أنه أمر أصيل عينى واقع فى الأعيان و أحق الأشياء بالتحقيق، لأن غيره به يكون متحققا كائنا فى الأعيان أو فى الأذهان، و به ينال كل ذى حقيقة و هو أظهر الأشياء و ظهور نفسه بنفسه و ظهور غيره به، و هو موجود بذاته لا- بوجود غير ذاته، كما أن النور مستنير بذاته و غيره يستنير به، فهو خفى الماهية و الذات، جلى الإتيه و الصفات و الاعتبار، لا يمكن حصوله فى الأذهان و إلا لكان الذهن خارجا، بل لو أمكن العلم به أمكن بنوع من المشاهدة و العيان لا بإحاطة عبارة و بيان، و إذ ليست له ماهية كلية فليس كليا و لا جزئيا و لا له جنس و لا فصل و لا حد و لا رسم و لا برهان، و أنه أصل الأشياء، له وجوه و اعتبارات هى انتزاعية و معلومة التصور كسائر الانتزاعيات و الاعتباريات عارضة للماهيات.

فإن قلت: إن التصور على مذهب المحققين عبارة عن حصول ماهيات الأشياء أنفسها فى الذهن، معرّاه عن الوجود الخارجى المترتب عليه الآثار و ليس للوجود ماهية كلية، و لا يمكن أيضا تجريده و تعريته عن نفسه.

قلت: هذا جار فى الوجود بالمعنى المتنازع فيه، و أما فى الوجود بالمعنى المصدري الانتزاعى- الذى ذكرنا أنه وجه من وجوه الوجود بالمعنى المتنازع فيه- فلا لأنه كما أنه عارض لماهيات الموجودات كذلك هو فى نفسه شىء كسائر الأشياء ذوات الماهيات معروضها و يتحد معها نوعا من الاتحاد، و ينتزع العقل منه وجودا مغايرا لها بالاعتبار، و كما أن عند تصور الماهيات تحصل تلك الماهيات فى الذهن معرّاه عن هذا الوجود، كذلك عند تصور هذا الوجود يحصل ماهية فى الذهن معرى عن وجوده الذى هو مغاير بالاعتبار.

و لعمرى أن هذا أمر غريب عجيب ينبغى أن يتعجب منه اللبيب حيث

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۱۳

يكون شىء واحد عارضا للماهية و معروضا لها معا، و يحصل فى العين و العقل بالاعتبارين.

فإن قلت: إننا نقل الكلام فى تصور وجود هذا الوجود و يلزم التسلسل.

قلت: لا ضير فى ذلك لأنه تسلسل ينقطع بانقطاع الاعتبار.

و اعلم! أن الوجود بالمعنى المتنازع فيه مع أنه متحصّل و متشخص بنفسه لا بانضمام فصل أو عرضى مطلق، أو مشخص غير عارض للماهية بل معروض لها؛ إن كان ذا ماهية و مختلفه الحقائق باختلاف عوارضها، أعنى الماهيات، و متفقا أيضا باعتبار أصلها، و مقولة بالتشكيك بالأولية و الأولوية، و الكمال «۱»

و النقصان، و الغنی و الفاقه، كما أنّ الوجود بالمعنى المصدري و إن كان معنى واحداً كلياً له حصص و أفراد متّفقه الحقیقه فی ذلك المعنى الكلى مقوله بالتشكيك كذلك، و لا دليل على حصر جواز التشكيك فى العرضيات فقط، بل يجرى التشكيك فيها و فى الذاتيات أيضاً كما حّفقه المحققون «۲»، انتهى كلامه رفع مقامه.

شعر

دوربینان بارگاه الست بیش از این پی نبرده‌اند که هست

سؤال ثفه [۵۸۵]:

اشاره

اسامی مکّه معظمه را بیان فرمائید؟

جواب:

نامهای مکّه بسیار است، نظر به اینکه از جمله بلاد مشهوره و بقاع شریفه بوده، و ارباب هر لغت و اصطلاح رجوع به آن داشته‌اند و در اصطلاح خود از برای او نامی گذاشته‌اند، و کثرت اسماء دلالت بر بزرگی و شهرت مسمی دارد، و از این است که جناب اقدس الهی و حضرت رسالت پناهی و جناب ولایت دستگاهی را نام بسیار است.

(۱) فی الف: و التمام.

(۲) لم نعثر فی مظانّه.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۱۴

و صاحب «قاموس» رساله‌ای در ضبط اسامی مکّه نوشته، از آن جمله است «مکّه»، و این اشهر اسماء اوست، و «بکّه» به فتح موّحده و تشدید الکاف، و «بلده» و «امّ القرى» و «بلد الامین» و «قریه النمل» و «امّ رحم» بضمّ راء، و «امّ الرحمه» و «صلاح» بفتح صاد و کسر حاء بر وزن قطام و «مقدّسه» و «قادس» و «ناسه» به نون و سین مهمله مشدّده، و «نساسه» به نون و تشدید سین اول، و «باسه» بموحده و سین مشدّده، و «حاطمه» بحاء و طاء مهملتین و «عرس» بمهملات و ضم اولی و «کوئی» و «امّ کوئی» بضمّ کاف و سکون واو قبل از مثلثه، و «راس» و «فاران» بفاء و راء و «وادی» و «حرم» و «عرش» بمهملتین قبل از معجمه و «مرّه» بفتح میم و تشدید راء و «طیته» بفتح مهمله و سکون تحتیه و فتح فوقیه و «معاد» و «نسیه» «۱».

و مشهور آن است که: مکّه به «میم و باء» به یک معنی است، و «میم و باء» گاهی بدل از همدیگر می‌شوند، مثل لازم و لازب «۲».

و زهری و زید بن اسلم گفته‌اند که: [مکّه] به «میم» مجموع حرم است، و [بکّه] به «باء» همین مسجد الحرام است «۳».

و بعضی گفته‌اند که: به «میم» مجموع شهر است و به «باء» مخصوص است به خانه مبارک و محل طواف «۴»، و بعضی مخصوص به خانه می‌دانند «۵»، و بعضی به «باء» را تمام ما بین دو کوه می‌دانند «۶»، و بعضی به «میم» را مخصوص ذی طوی می‌دانند «۷»، و بعضی «راس» را اسم کوهی در مکّه

(۱) این کتاب را نیافتیم، مراجعه شود به اخبار مکّه: ۱ / ۲۸۱ و ۲۸۲.

(۲) احکام السلطانیه: ۲۷۸، معجم البلدان: ۵ / ۱۸۱.

(۳) احکام السلطانیة: ۲۷۹.

(۴) مجمع البیان: ۱۴۷/۲ (جزء ۴).

(۵) ۵ و ۶ اخبار مکّه: ۱/۲۸۱.

(۶) ۷ اخبار مکّه: ۱/۲۸۲، معجم البلدان: ۱/۴۷۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۱۵

می‌دانند «۱»، و همچینین فاران را «۲».

و اصمعی در وجه تسمیة مکّه به «میم» گفته که: فجّار را قبول نمی‌کند و از خود بیرون می‌نماید «۳»، و دیگری گفته که: گناهان را

محو می‌کند «۴»، و دیگری گفته که: از جهت کمی آب در آنجا، گویا مردم آب را مانند شیر از پستان مادر می‌مکند ۵.

و لیث در وجه تسمیة «بکّه» - به باء - گفته: کسی که در آن الحاد و ظلم کند خدا گردنش را می‌شکند ۶، و دیگری گفته: به جهت

آن است که طائفین همدیگر را دفع می‌کنند ۷.

و از حضرت امام محمد باقر علیه السلام مروی است که: «مکّه را بکّه نامیدند به سبب آنکه زنان و مردان در آنجا ازدحام می‌نمایند،

و زن نماز می‌گزارد پیش روی تو و از جانب راست و چپ تو و با تو و باکی نیست، و بدرستی که اینها مکروه است در شهرهای

دیگر» ۸.

سؤال تفوی [۵۸۶]:

اشاره

کعبه چند نام دارد؟ و وجه تسمیة آن چیست؟ و حدّ حرم چقدر است؟

جواب:

کعبه را «بیت الله» و «بیت الحرام» و «بیت العتیق» می‌نامند، و اما وجه تسمیه، پس روایت شده است که: آن را کعبه گفته‌اند به سبب

آنکه وسط دنیا است ۹، و اولاً آن مخلوق شده است و بعد از آن زمین را از زیر آن

(۱) اخبار مکّه: ۲/۲۹۰.

(۲) معجم البلدان: ۴/۲۲۵.

(۳) احکام السلطانیة: ۲۷۸.

(۴) ۴ و ۵ معجم البلدان: ۵/۱۸۲.

(۵) ۶ لاحظ! اساس البلاغة: ۲۸، لسان العرب: ۱۰/۴۰۲.

(۶) ۷ اخبار مکّه: ۱/۲۸۱.

(۷) ۸ علل الشرائع: ۳۹۷ حدیث ۴، بحار الانوار: ۷۸/۹۶ حدیث ۱۳.

(۸) ۹ علل الشرائع: ۳۹۸ حدیث ۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۱۶

کشیده‌اند «۱» در شب بیست و پنجم ماه ذی القعدة، و به این سبب روز آن را روز «دحو الارض» می‌گویند «۲».

و نیز روایت شده که: «آن را کعبه گفته‌اند به جهت آنکه مربع است و مربع شد، به جهت آنکه برابر بیت المعمور واقع شده، و آن مربع است به جهت آنکه محاذی عرش است، و عرش مربع است از برای آنکه: کلماتی که بنای اسلام بر آن است چهار است و آن: سبحان الله، و الحمد لله، و لا اله الا الله، و الله أكبر است» (۳).

و وجه تسمیه کعبه به بیت الله آن است که: عرب آن خانه را مخصوص به حق سبحانه می‌دانسته‌اند، و حق تعالی را نزد هر طایفه اسم خاصی هست که در وقت دعا و هنگام التجا دست اعتصام به عروۀ الوثقیای آن نام زنند، و آن اسم خاص نزد عرب «الله» است، و هیچ بت را به این نام نخوانده‌اند و به این سبب کعبه را در جاهلیت بیت الله می‌نامیده‌اند (۴).
و آن را بیت الحرام نیز می‌گویند به جهت آنکه کعبه با اطرافش تا چهار فرسخ حرم است (۵)، که بر هر کس - خواه محرم، خواه غیر محرم - حرام است که در آنجا شکار کند (۶) و گیاه آن را از زمین بکند (۷).
مروی است که: «چون حجر الاسود را از بهشت آوردند و در دیوار کعبه

(۱) علل الشرائع: ۳۹۹ حدیث ۲.

(۲) ثواب الاعمال: ۱۰۴، وسائل الشیعه: ۱۰/۴۴۹ و ۴۵۰ حدیث ۱۳۸۱۵ و ۱۳۸۱۷.

(۳) علل الشرائع: ۳۹۸ حدیث ۲.

(۴) در مظانّش نیافتیم.

(۵) تهذیب الأحکام: ۵/۳۸۱ حدیث ۱۳۳۲، منتهی المطلب: ۲/۷۹۹، وسائل الشیعه: ۱۲/۵۵۵ الحدیث ۱۷۰۷۰.

(۶) منتهی المطلب: ۲/۸۰۰.

(۷) منتهی المطلب: ۲/۷۹۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۱۷

نصب کردند بسیار نورانی بود، نور آن از جانب راست کعبه تا چهار میل؛ و از جانب چپ تا هشت میل رسید که مجموع چهار فرسخ شد، پس حق تعالی آن را حرم گردانید» (۱).

و به روایت دیگر: «حق تعالی بر حضرت آدم علیه السّلام یاقوت سرخی فرستاد که آن را در موضع کعبه نهاد و آدم بر دور آن طواف می‌کرد و نور آن تا جای میلهای حرم می‌تابید، پس میلهها بر نور آن قرار داده شد و حق تعالی آن را حرام گردانید» (۲).
و بعضی گویند که: آن را بیت الله الحرام گفتند به جهت آنکه بر مشرکین حرام بود که داخل آن بشوند (۳)، و آن را «بیت العتیق» گفتند به جهت آنکه در طوفان نوح از غرق شدن نجات یافت (۴)، یا به جهت آنکه پیش از سائر زمین مخلوق شد (۵)، یا آنکه از تسلّط جنّارین خلاص بود (۶)، یا از جماعت حبشه و اصحاب فیل (۷)، یا به سبب آنکه حرم است و کسی مالک آن نمی‌تواند شد (۸).

و ابن حاجب مالکی گوید که: شناخته می‌شود حرم به آنکه چون سیل حلّ به سمت آن رود بایستد و داخل آن نشود (۹).
و ازرقی گوید: معرّف حرم آن است که در حلّ وادی نیست که سیلش

(۱) در مظانّش نیافتیم.

(۲) علل الشرائع: ۴۲۰ حدیث ۱ و ۴۲۲ حدیث ۴.

(۳) علل الشرائع: ۳۹۸ باب ۱۳۹ حدیث ۱، مجمع البحرین: ۶/۳۹.

(۴) علل الشرائع: ۳۹۹ حدیث ۵، مجمع البیان: ۴/۱۰۰ (جزء ۱۷).

(۵) علل الشرائع: ۳۹۹ حدیث ۲.

(۶) مجمع البیان: ۴ / ۱۰۰ جزء ۱۷، اخبار مکه: ۱ / ۲۸۰.

(۷) تفسیر فخر رازی: ۲۳ / ۳۱.

(۸) علل الشرائع: ۳۹۹ حدیث ۳، مجمع البحرین: ۵ / ۲۱۰.

(۹) در مظانّش نیافتیم.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۱۸

داخل حرم شود مگر از یک موضع نزد تنعیم «۱».

و ازرقی و دیگران به سندهای بسیار روایت کرده‌اند که: حضرت ابراهیم علیه السّلام میلهای حرم را در اطراف آن نصب نمود و جبرئیل جای میلهها را به او می‌نمود، پس حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم به تجدید آن میلهها امر فرمود، و بعد از آن عمر و عثمان و معاویه تجدید آن میلهها نمودند «۲» و تا حال آن میلهها ظاهرند و نشانهای حدّ حرمنند «۳»، و مجموع آنها چهار فرسخ در چهار فرسخ است «۴».

و محی الدین شافعی گوید که: حدّ حرم از سمت مدینه منوره تا رسیده به تنعیم است نزد خانه‌های «نغار» بکسر نون قبل از فاء، پیش از راء، بر یک فرسخی مکه، و از سمت یمن راههای أضواء لبن است بفتح الف قبل از معجمه بر وزن قنات بکسر لام و سکون موحدیده، و آن بر دو فرسخ و ثلث است از مکه، و از راه عراق کوهی است در مقطع که نیز بر دو فرسخ و ثلث است از مکه، و از طریق جعرانه در شعب آل عبد الله بن خالد است که سه فرسخی مکه است، و از طرف طائف به سمت عرفات است از بطن نمره بفتح نون و کسر میم که دو فرسخ و ثلث است از مکه، و به سمت بندر جدّه بر سه فرسخ و ثلث است از مکه است، و این حدود را به این طریق ذکر کرده است ابو الولید ازرقی در کتاب «تاریخ مکه» «۵» و اصحاب ما در کتب فقه، و ماوردی در «احکام سلطانی» «۶»، و دیگران، مگر آنکه ازرقی در حدّ طائف یازده میل گفته، و ماوردی حدّ یمن را نگفته «۷»، تمام

(۱) اخبار مکه: ۲ / ۱۳۰.

(۲) اخبار مکه: ۲ / ۱۲۹ و ۱۳۰.

(۳) المجموع: ۷ / ۴۶۴.

(۴) تهذیب الأحکام: ۵ / ۳۸۱ حدیث ۱۳۳۲، منتهی المطلب: ۷۹۹، وسائل الشیعه: ۱۲ / ۵۵۵ الحدیث ۱۷۰۷۰.

(۵) اخبار مکه: ۲ / ۱۳۰ و ۱۳۱.

(۶) احکام السلطانیه: ۲۸۷.

(۷) المجموع: ۷ / ۴۶۳ و ۴۶۴ (با اندکی اختلاف).

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۱۹

شد کلام محی الدین.

و بعضی حدّ مدنی را چهار میل گفته‌اند، و به آخر «تلفین» رسانیده‌اند «۱»، و بعضی حد عراقی را چهار میل گفته‌اند، و از سمت عرفات به سه فرسخ تحدید کرده‌اند، که از مکه تا منی یک فرسخ، همچنین از منی به مشعر، و از مشعر به عرفات ۲. و اشهر اظهر آن است که از مکه تا میلهای عرفات از چهار فرسخ اندکی بیشتر، که از منی تا به مشعر؛ یک فرسخ و نیم، و همچنین تا عرفات، و بعضی ضبط حدود را به این اشعار نموده‌اند:

و للحرم التحدید من أرض طیبه ثلاثه أمیال إذا رمت اتقانه فسبعه أمیال عراق و طائف و جدّه عشر، ثمّ تسع جعرانه و من یمن سبع

بتقديم سينها فسل ربك الوهاب يرزقك غفرانه و قد زيد في حد الطائف أربع و لم يرض جمهور لذا القول رجحانه ۳

سؤال نفز [۵۸۷]:

اشاره

سألني بعض أعلام الشافعية ب: دار السلام، فقال: ما تقول في مشكل عجزت عنه الفحول بل عدّه جمع منهم بهاء الدين العاملی فی «الكشكول» من متناقضات البيضاوی حيث قال في سورة هود: وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا ۴ أَى بالتوراه أو المعجزات و سُلْطَانٍ مُّبِينٍ ۵ و هو المعجزات القاهرة ۶ أو العصا و أفرادها بالذكر لأنها أبهرها، و يجوز أن يراد بهما واحد، أى: و لقد أرسلناه بالجامع بين كونه آياتنا و سلطانا له على نبوته و اضحا في نفسه، أو موضّحا إياها ۷ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَ مَلَأْنَاهُ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ

(۱) ۱-۳ در مظانث نیافتم.

(۲) ۴ و ۵ هود (۱۱): ۹۶.

(۳) ۶ فی ب: الظاهره.

(۴) ۷ تفسیر البيضاوی: ۱/ ۴۶۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۲۰

الآیه «۱».

و قال في سورة المؤمنين وَ لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ «۲» أَى التوراه لَعَلَّهُمْ ۳ الضمير راجع إلى بنى إسرائيل لا إلى فرعون و ملائنه لأن التوراه نزل بعد هلاكهم ۴.

جواب:

قلت: يحتمل أن يكون قوله تعالى: إِلَىٰ فِرْعَوْنَ قِيدًا ل سُلْطَانٍ مُّبِينٍ، و يكون تصريحه بعد، و بداهته وقت إنزاله قرينه انفصالة عن قوله تعالى بِآيَاتِنَا على تقدير أن يراد به التوراه فيكون المعنى- و الله يعلم- أرسلنا موسى بالتوراه أى إلى بنى إسرائيل و سلطان مبین إلى فرعون، كما يقال:

أرسلت زيدا إليك بكتاب و فرس لتركب.

و يحتمل أيضا أن يكون من قبيل الحال المقدره، أى أرسلنا موسى إلى فرعون مريدا اصطحابه للتوراه بعد ذلك كما تقول: خرجت اليوم صائدا غدا فلما سمعه ذلك السائل الفاضل استحسنة جدا.

أقول: و ما ذكر في «الكشكول» من متناقضات البيضاوی هو هذه: قال البيضاوی [عند قوله تعالى] في سورة هود: لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۵ إِنَّ الْفَعْلَ مَعْلُقٌ عَلَى الْعَمَلِ ۶، و قال في «سورة الملك» نقيض ذلك ۷، و صرّح في تفسير سورة «هود»: بأن نزول التوراه كان قبل إغراق فرعون ۸ و قال في تفسير

(۱) هود (۱۱): ۹۶.

(۲) ۲ و ۳ المؤمنون (۲۳): ۴۹.

(۳) ۴ تفسیر البيضاوی: ۲/ ۱۰۶.

(۴) ۵ هود (۱۱): ۷.

(۵) ۶ تفسیر البیضاوی: ۱ / ۴۵۰.

(۶) ۷ تفسیر البیضاوی: ۲ / ۵۰۹.

(۷) ۸ تفسیر البیضاوی: ۱ / ۴۶۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۲۱

سوره «المؤمنین» نقیض ذلك «۱» ... و صرح فی سوره «النمل»: بأن سلیمان- علی نبینا و علیه السلام- توجه إلى الحج بعد إتمام [بناء] بیت المقدس «۲»، و قال فی سوره «سبأ» نقیض ذلك «۳».

و فی تفسیر قوله تعالى: **فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ** * «۴» قال: الخوف على المتوقع و الحزن على الواقع «۵».

و فيه نظر لقوله تعالى: فی قصه یوسف علیه السلام **إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ** «۶».

و يمكن أن يدفع بأن المراد أنه ليحزنني ما قصدتم من ذهابكم، و بهذا اندفع اعتراض ابن مالك على النحاء بالآية الكريمة في قولهم: **إِنْ لَامِ الْإِبْتِدَاءِ تَخْلَصَ الْمَضَارِعُ لِلْحَالِ كَمَا لَا يَخْفَى** «۷».

سؤال تفح [۵۸۸]:

اشاره

کیفیت وضع شهر مکه را با حدود آن بیان فرمایند.

جواب:

مکه شهری است بزرگ طولانی غیر مستقیم و اطراف عرضیه آن تماما کوه است، و ابتداء آن از سمت مدینه منوره و جدّه موضعی بوده که آن را «شیکه» «۸» می گویند، لکن در این اوقات خانه‌ها زیاد شده و رسیده است تا نزدیک بئر طوی و قبر شیخ محمود بن ابراهیم بن ادهم، و انتهای آن- از سمت عرفات- «معلّاء» است که در آنجا مقابر شرفا و بزرگان مکه است و گنبد‌های

(۱) تفسیر البیضاوی: ۲ / ۱۰۶.

(۲) تفسیر البیضاوی: ۲ / ۱۷۴ (ذیل الآیه: ۲۲).

(۳) تفسیر البیضاوی: ۲ / ۲۵۸، الکشکول للشیخ البهائی: ۱ / ۲۶۵ و ۲۶۶.

(۴) البقره (۲): ۳۸.

(۵) تفسیر البیضاوی: ۱ / ۵۵.

(۶) یوسف (۱۲): ۱۳.

(۷) الکشکول للشیخ البهائی: ۲ / ۲۰۱ و ۲۰۲.

(۸) شیکه مکانی است بین «مکه» و «زاهر» در مسیر تنعیم معجم البلدان: ۳ / ۳۲۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۲۲

بزرگ در آنجا هست، و «حجون» به تقدیم حاء مفتوحه بر جیم مضمومه نزدیک «معلّاء» است و عبارت است از سرایشی در راه که

دو طرف آن را دیوار کشیده‌اند و آن را «عقبه مدینین» نیز می‌گویند «۱»، و چون کسی از سمت مدینه به حج آید سنت است که از آنجا داخل مکه شود ۲، و بعضی این را نسبت به هر حاجی سنت می‌دانند ۳، و از سمت یمن مخرج سیل و آب باران است که داخل مکه شود و قریب به مولد حضرت حمزه عمّ پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم است و آنجا را «باذان» می‌گویند و در این ازمنه عمارات در آنجا زیاد شده.

و عرض مکه از یمین داخل از راه مدینه «جبل ولی» است که به سمت بئر طوی است، و بعد از آن جبل «جزل» بفتح جیم و زاء با نقطه قبل از لام و آن را «جبل احمر» نیز گویند، و بالای این دو جبل خانه‌ها هست و آخرش «جبل قرن» است بفتح قاف و سکون راء قبل از نون، و عمارت از دامن «قرن» بالا نرفته است.

و از یسار داخل تا نصف بیشتر، «کوه ابو قبیس» است بضمّ قاف و فتح موّحده قبل از تحتیه، و ابو قبیس و جزل را «اخشیان» گویند، و از بعضی معمرین اهل مکه در سال یک هزار و یکصد و هشتاد و پنج که در آنجا مشرف بودم شنیدم که تخمیناً صد سال قبل از این خانه‌های مکه را شمردند، قریب به هفتاد هزار خانه بود، و بحمد الله تا این زمان یک چندان زیاد شده.

و مساحت مکه از «شبیکه» تا «معلّاء» با پیچ و خم راهها و بازارها، چهار هزار و یکصد و هفتاد و دو زرع است، و از مخرج سیل تا معلّاء نیز همین قدر است.

و از کوههای مکه با بار حیوان عبور نمی‌توان نمود، مگر از سه راه

(۱) ۱-۳ در مظانّش نیافتیم.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۲۳

«حجون» و «شبیکه» و مخرج سیل که آن را «مسفله» نیز می‌گویند.

سؤال نطف [۵۸۹]:

اشاره

در حدیث وارد است که قرآن نازل شده است به «إِیَّاكَ أَعْنی و اسمعی یا جاره» «۱» چه معنی دارد؟

جواب:

یعنی حکایات و گفتگویی چند در قرآن به کسانی و چیزهایی شده است که مراد غیر آنها است از قبیل رمز، و مثل مذکور در میان عرب مشهور است، و معنی آن این است که: ترا قصد می‌کنم و بشنو ای همسایه.

قیل: أوّل من قال سهل بن مالک الفزّاری و ذلك أنّه خرج فمرّ ببعض أحياء «طی» فسأل عن سيّد الحیّ فقيل [له]: هو الحارث بن لام الطائى، فأمر رحله فلم يصبه شاهدا، فقالت له اخته: أنزل فى الرّحب و السعّة فنزل فأكرّمته و لاطفته، ثمّ خرجت من خباء إلى خباء فرآها أجمل أهل زمانها فوق فى نفسه منها شيء فجعل لا- یدرى كيف يرسل إليها و لا ما یوافقها من ذلك، فجلس بفناء الخباء بحيث تسمع كلامه فجعل ینشد شعرا:

یا اخت خیر البدو و الحضارة كيف ترين فى فتى الفزّاره أصبح يهوى حرّه معطاره إیّاك أعنی و اسمعی یا جاره

فلما سمعت علمت أنّه إیّاها یعنی، فضرب مثلا «۲».

سؤال نص [۵۹۰]:

اشاره

کعبه معظّمه تا حال چند مرتبه بنا شده و بانی آن کیان بودند؟

جواب:

آنچه از تتبع در نظر قاصر ظاهر شده آن است که: دوازده مرتبه بنا شده.

اول: بنای ملائکه است، در «صحیح بخاری» و «مسلم» از ابی ذر روایت شده که گفت: پرسیدم از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم، از اول مسجدی که در زمین

(۱) تفسیر عیاشی: ۱/ ۲۱ حدیث ۴، بحار الانوار: ۸۹/ ۳۸۲ حدیث ۱۷.

(۲) مجمع الامثال: ۱/ ۸۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۲۴

بنا شده؟ فرمود: «مسجد الحرام است»، گفتم: بعد از آن؟ فرمود: «مسجد اقصی» - یعنی بیت المقدس - گفتم: چند سال میان آنها بود؟ فرمود: «چهل سال» (۱).

و ازرقی از مجاهد نقل کرده که: حق تعالی آفرید موضع کعبه را پیش از آنکه چیزی از زمین خلق کند به دو هزار سال و بدرستی که اساس کعبه در طبقه هفتم زمین است (۲)، و کعبه یکی از چهارده خانه است که در هر آسمان یک خانه و در هر زمین یک خانه است، و هر یک از آنها مقابل دیگری است (۳).

و به سند صحیح مروی است از زرارۀ که گفت: عرض کردم به حضرت صادق علیه السلام که خدا مرا فدای تو بگرداند، چهل سال است که از شما مسائل حجّ می‌پرسم و جواب می‌گوئید، فرمود: «ای زراره، خانه‌ای که حجّ شده است پیش از آدم به دو هزار سال؛ می‌خواهی که مسائل او را تمام کنی در چهل سال» (۴).

و از حضرت باقر علیه السلام مروی است که: «حق تعالی آفرید کربلای معلی را قبل از آنکه خلق کند کعبه را به بیست و چهار هزار سال، پس آن را مقدّس و مبارک ساخت و پیوسته چنین خواهد بود تا آنکه حق تعالی آن را بهترین زمین از بهشت کند، و بلندترین مساکن بهشت گرداند» (۵).

(۱) صحیح بخاری: ۴/ ۱۱۷ و ۱۳۶، صحیح مسلم: ۵/ ۲ و ۳ حدیث ۱ و ۲، تفسیر کشاف: ۱/ ۳۸۶، المجموع: ۷/ ۴۷۲.

(۲) اخبار مکه: ۱/ ۳۲.

(۳) اخبار مکه: ۲/ ۱۲۴، الدر المنثور: ۱/ ۲۲۹.

(۴) من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۳۰۶ حدیث ۱۵۱۹، وسائل الشیعه: ۱۱/ ۱۲ حدیث ۱۴۱۱۸.

(۵) کامل الزیارات: ۲۷۰ حدیث ۱۳ و ۱۴، تهذیب الأحکام: ۶/ ۷۲ حدیث ۱۳۷، وسائل الشیعه:

۵۱۶۱۴ حدیث ۱۹۷۲۳، بحار الانوار: ۵۴/ ۲۰۲ حدیث ۱۴۷، مستدرک الوسائل: ۱۰/ ۳۲۲ حدیث ۱۲۰۹۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۲۵

[و در حدیث دیگر آمده است] که: «ساکن نشود در آن مگر انبیاء و مرسلین و اولو العزم پیغمبران» (۱) تا آخر حدیث.

دویم: بنای حضرت آدم علیه السلام است، از ابن عباس روایت شده که: چون حضرت آدم علیه السلام از بهشت به زمین آمد بعد از

آنکه توبه او قبول شد از فراق بهشت زاری نمود و گفت: خداوندا! چرا صدای تسیح ملائکه را نمی‌شنوم؟ خطاب به او رسید که: به سبب آنچه از تو صادر شد، اما مرا خانه‌ای در زمین هست برو آن را طواف کن، چنانکه ملائکه؛ عرش را طواف می‌کنند، و چون آدم از «سراندیب» هند متوجه کعبه گشت به هر جا که قدم گذاشت بعد از آن معموره و آبادان شد، و هر جا که اقامه نمود شهر و سواد اعظم گشت تا داخل حرم محترم مکه شد، پس جبرئیل بال خود را بر جای کعبه زد و اساسی را که قبل از این ملائکه گذاشته بودند پیدا نمود، و ملائکه سنگهای عظیم که هر یک از آن را سی نفر آدمی نتوانند برداشت از پنج کوه آوردند- کوه لبنان، و طور سینا، و طور زیتا، و جودی، و حرا- و آدم بنای خانه کعبه نمود تا مساوی روی زمین شد، پس حق تعالی «بیت المعمور» را به جهت استیناس آدم فرستاده، آن را بر روی کعبه گذارد «۲».

سیم: بنای اولاد آدم است، ازرقی گفته که: چون آدم علیه السلام وفات یافت، اولاد او از سنگ در اطراف مکان کعبه دیواری کشیدند و به طریق آدم طواف حج می‌کردند تا زمان نوح علیه السلام، و چون در طوفان بیت المعمور به آسمان رفت، مکان کعبه تغییر به هم رسانید «۳»، و زبیر بن بکار روایت کرده که: اول کسی که بعد از طوفان نوح، حجر را از برای مردم گذاشت الیاس بن مضر بود، و این

(۱) کامل الزیارات: ۲۶۸ حدیث ۵، مستدرک الوسائل: ۱۰/۳۲۲ حدیث ۱۲۰۹۵.

(۲) اخبار مکه: ۱/۳۶، در المنثور: ۱/۲۳۹ (با اندکی اختلاف).

(۳) اخبار مکه: ۱/۵۱ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۲۶

خلاف مشهور است «۱»، و الله يعلم.

چهارم: بنای حضرت ابراهیم است، ابن کثیر در تفسیر گفته که: ثابت نشده است که قبل از حضرت ابراهیم؛ کسی کعبه را دیوار کشیده باشد ۲.

و فاکهی از حضرت امیر المؤمنین علیه السلام روایت کرده است که: «بنای ابراهیم اول بنایی است که در آن دیوار کعبه کشیده شده» ۳.

و ازرقی روایت کرده است که: چون حضرت ابراهیم علیه السلام کعبه را ساخت، ارتفاع آن نه زرع، و طول آن از رکن حجر تا رکن شامی سی و دو زرع، و عرض آن از رکن شامی تا رکن مغربی نیز سی و دو، و از طرف پشت، از رکن مغربی تا رکن یمانی سی و یک، و از یمانی تا حجر الأسود بیست زرع بود، و سقف از برای آن قرار نداد، و درش را متصل به زمین کرد، و در بر آن نشانید، و چنان بود تا زمان «تبع حمیری» که او در بر آن گذارد و قفل بر آن نهاد ۴.

و محی الدین از ازرقی نقل کرده که: ارتفاع بنای ابراهیم علیه السلام نه زرع و طولش سی، و عرضش بیست و دو زرع بود ۵، و در طریق امامیه نیز چنین وارد شده ۶، و حضرت ابراهیم علیه السلام چاهی در اندرون کعبه کند که خزانه آن باشد از برای هدایا و نذورات ۷.

و فامی روایت کرده که: آن حضرت کعبه را از سنگ پنج کوه ساخت، طور سینا، و طور زیتا، و لبنان، و جودی، و حراء ۸. و خود او قولی دیگر نقل کرده که: از شش کوه ساخت، کوه طور سینا،

(۱) ۱-۳ و ۵ و ۸ در مظانث نیافتیم.

(۲) ۴ اخبار مکه: ۱/۶۴.

(۳) ۶ من لا يحضره الفقيه: ۲ / ۱۶۱ حدیث ۶۹۵، روضة المتقين: ۴ / ۱۴۰، وسائل الشیعة: ۱۳ / ۲۱۷ حدیث ۱۷۵۹۳.

(۴) ۷ اخبار مکه: ۱ / ۶۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۲۷

و قدس، و ابی قبیس، و وقان، و رضوی، و احد «۱».

و چون حضرت ابراهیم علیه السّلام با معاونت حضرت اسماعیل علیه السّلام از بنای کعبه فارغ شد خطاب الهی به او رسید که ندا کن جمیع خلائق را به حج، عرض کرد:

«الهی! صدای من به کجا خواهد رسید که تمام خلق را اعلام نمایم»، خطاب رسید که: «از توست که ندا کنی و از ماست که صدای تو را به تمام خلائق برسانیم» پس آن حضرت بر سنگ مقام ایستاد- یا بر کوه شبیر یا بر کوه ابو قبیس علی اختلاف الاقوال- و به صدای بلند فرمود که: «أيتها الناس هلّم إلى الحج»، یعنی: بیایید و خانه خدا را حج کنید، پس حق تعالی صدای او را رسانید به همه خلق حتی کسانی که در پشت مردان و رحمهای زنان بودند؛ از کسانی که در علم الهی گذشته بود که حج خواهند کرد «۲»، پس هر کس که یک مرتبه لبیک گفت؛ یک مرتبه حج خواهد کرد، و هر کس بیشتر گفت به عدد هر مرتبه یک حج خواهد کرد «۳».

پنجم و ششم؛ بنای عمالقه و جرهم است، ازرقی از حضرت امیر علیه السّلام روایت «۴» کرده که: «بنای ابراهیم چون منهدم شد، جرهم آن را بنا کردند» «۵».

و فاکهی نیز از آن حضرت روایت کرده که: «أولا کعبه را ابراهیم ساخت و چون منهدم شد، جرهم بنا کردند و چون باز خراب شد عمالقه بنا کردند» «۶».

و مسعودی در «مروج الذهب» گفت که: آن کس که از قبیله جرهم خانه را بنا کرد، حارث بن مضاض بود «۷».

(۱) ۱ و ۶ در مظانث نیافتیم.

(۲) ه: نمود.

(۳) اخبار مکه: ۱ / ۶۷ و ۶۸، علل الشرائع: ۲ / ۴۱۹ حدیث ۱ و ۲، بحار الانوار: ۱۲ / ۱۰۵ و ۱۰۶ حدیث ۱۷ و ۱۸، تفسیر فخر رازی: ۲۳ / ۲۸.

(۴) ج: نقل.

(۵) اخبار مکه: ۱ / ۸۶، لازم به یادآوری است که: این مطلب را از حضرت علی علیه السّلام نقل نکرده است.

(۶) ۷ مروج الذهب: ۲ / ۵۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۲۸

قاصر گوید که اشهر آن است که بنای جرهم بعد از عمالقه بود، چنانکه فاضل محی الدین شافعی در مناسک خود تصریح به آن نموده «۱».

و «جرهم» بضمّ جیم و هاء و سکون راء در آخرش میم؛ نام طایفه‌ای است از یمن. و عمالقه قومی‌اند از اولاد عملیق، یا عملاق بن لاود بن سام بن نوح، که در شهرها متفرّق شدند.

منقول است که: چون اسماعیل علیه السّلام از هاجر متولد شد، غیرت ساره به حرکت آمده قسم یاد کرد که هاجر را ناقص کند، پس ابراهیم علیه السّلام به او فرمود که: از جهت قسم؛ هاجر را ختنه کند «۲»، و به این سبب تا حال ختنه دختران در میان عرب و اهل حبشه باقی مانده، و در شریعت پیغمبر ما نیز سنت شده «۳».

و بعد از چند وقت دیگر نیز ساره در غضب شد و قسم خورد که دیگر با هاجر در یک بلد ساکن نشود «۴»، به ابراهیم علیه السّلام

گفت که: هاجر را با اسماعیل به صحرائی بیندازد که در آن آب و زراعت و عمارت نباشد، پس وحی در رسید به ابراهیم که: در این باره، اطاعت ساره کند نظر به حقوق بسیار که بر آن حضرت دارد، و هاجر و اسماعیل را ببرد در مکه گذارد، پس ابراهیم ایشان را آورد در مکه گذارد، با یک مشک آب و قدری آرد، و چون اراده مراجعت کرد، هاجر گفت: ما را به امر الهی در اینجا گذاشته‌ای، یا از پیش خود این مکان را اختیار فرموده‌ای؟ فرمود: به امر الهی، هاجر گفت: پس او ما را ضایع نخواهد گذاشت «۵».

پس ابراهیم علیه السلام از کوه بالا رفت و رو به کعبه، از برای ایشان دعا کرد که

(۱) در مظانث نیافتیم.

(۲) البداية و النهاية: ۱/ ۱۷۷ و ۱۷۸، تاریخ طبری: ۱/ ۱۷۸، کامل ابن اثیر: ۱/ ۱۰۳.

(۳) تاریخ حبيب السیر: ۱/ ۴۹.

(۴) ب: نگردد.

(۵) البداية و النهاية: ۱/ ۱۷۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۲۹

حق تعالی ایشان را از میوه‌ها روزی دهد و دل‌های جمعی از مردم را به ایشان مایل گرداند، پس حق تعالی دعای او را مستجاب کرد و امر فرمود جبرئیل را که قریه طائف را از اردن شام از قعر زمین بکند با درختان و میوه‌ها و مزرعه‌ها، و در محلی که الحال طائف است قرار دهد پس چنان کرد و آن را هفت مرتبه بر دور کعبه طواف داد و در محلش نهاد و به این سبب آن را «طائف» گفتند، چنانکه شیخ صدوق رحمه الله در «علل الشرایع» از حضرت امام رضا علیه السلام روایت نموده «۱»، و ازرقی و غیره - از فضلی عامه - نیز روایت کرده‌اند «۲».

و الحاصل: چون آب ایشان تمام شد و تشنگی بر ایشان غلبه نمود، هاجر نظر بر کوه کرد و فریادرسی بغیر از خدا نیافته، بر کوه صفا بالا رفت، که شاید نشانی از آب بیابد و نیافت، پس به زیر آمد و در میان وادی چون اسماعیل به نظرش نیامد قدری به شتاب رفت به سمت کوه مروه، و به این جهت از برای مردان سنت شد که در سعی صفا و مروه در آنجا هروله نمایند یعنی: به سرعت روند و مانند گرگ و شتر بدونند.

پس بر کوه مروه بالا رفت که هم فرزند را در نظر آرد و هم نشانی از آب بیابد و نیافت، باز از مروه برگشت به صفا، و از صفا به مروه، از غایت حیرت تا هفت مرتبه، و از اینجا سعی صفا و مروه در حج هفت مرتبه واجب شد.

پس از برای دیدن اسماعیل نزد او رفت و دید که در موضع چاه زمزم نزد او آبی به هم رسیده از محل سائیدن پای او بر زمین از شدت گریه و تشنگی - چنانکه قاعده اطفال است - پس هاجر از آن آشامید و به اسماعیل خوراند و از توهم اینکه مبادا آب زیادتی کند و ضرر رساند اطراف آن را به سنگ و خاک بست و گفت: زمزم یعنی بایست - به لغت حبشه - و به این سبب آن را «زمزم»

(۱) علل الشرائع: ۴۴۲ حدیث ۲.

(۲) اخبار مکه: ۱/ ۷۷ (با اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۳۰

گفته‌اند «۱».

و در حدیث است که اگر هاجر زمزم نمی‌گفت، آب بر زمین جاری می‌شد و عین معین می‌گشت «۲».

پس قافله جرهم به شام می‌رفتند و چون به حوالی مکه رسیدند، از دور دیدند که مرغان بسیار از هوا بر سر آن موضع پرواز

می‌کنند، با خود گفتند که این مرغان البته آبی در این موضع یافته‌اند از برای تفحص بر کوه ابو قبیس بر آمده، زنی و طفلی در آنجا یافتند نزد ایشان آمده، آب را دیدند و از حال ایشان مطلع گشتند، پس هاجر را گفتند: اگر رخصت دهی ما در حوالی شما نزول کنیم و انیس شما باشیم، هاجر قبول نمود «۳».

و چون هاجر وفات یافت اسماعیل او را در حجر دفن نمود و بر آن دیواری کشید که کسی پای بر قبر او نگذارد، و به این سبب آن موضع را به «حجر اسماعیل» مستی گردانیدند «۴». و «حجر» به کسر حاء و سکون جیم به معنی منع است «۵». و اسماعیل از جرهم دختری خواست، و به لغت ایشان که عربی بود متکلم شد «۶» و لغت ابراهیم عبرانی بود «۷».

(۱) تفسیر قمی: ۱/ ۶۱، بحار الانوار: ۹۸/۱۲ (با اندکی اختلاف).

(۲) اتحاف السادة المتقين: ۴/ ۴۱۱، مروج الذهب: ۲/ ۴۶، کامل ابن اثیر: ۱/ ۱۰۳.

(۳) تفسیر قمی: ۱/ ۶۱، کامل ابن اثیر: ۱/ ۱۰۳، بحار الانوار: ۹۸/۱۲ و ۹۹.

(۴) کافی: ۴/ ۲۱۰ حدیث ۱۳، وسائل الشیعه: ۱۳/ ۳۵۳ حدیث ۱۷۹۲۹.

(۵) مفردات راغب: ۱۰۷.

(۶) مروج الذهب: ۲/ ۴۷، بحار الانوار: ۱۷۸/۷۵ حدیث ۵۲.

(۷) لازم به یادآوری است که: در رابطه با عبرانی بودن زبان حضرت ابراهیم علیه السلام؛ در کتابهای تاریخ و سیر اشاره‌ای نشده است.

از کتابهایی مثل بحار الانوار: ۱۲/ ۴۷ و تاریخ مکه: ۱/ ۵۴ و ... استفاده می‌شود که حضرت

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۱۳۱

و ابن خلکان شافعی در ترجمه ابراهیم بن یحیی ذکر کرده است که:

«فرما» به فتح فاء و راء، شهری است عظیم که در زمان ابراهیم عمده شهرهای مصر بود، و از جمله قرای آن، قریه‌ای است که آن را «امّ العرب» می‌گفتند، و هاجر مادر اسماعیل از اهل آن قریه بود، و از غرایب اتفاقات است که:

اسماعیل ابو العرب مادرش امّ العرب است «۱».

پس حق تعالی به اسماعیل از زنش رعله بنت مضاض بن عمرو جرهمی؛ دوازده فرزند کرامت فرمود، و از آن جمله نابت، و قیدار، و قطور «۲» بودند «۳»، و چون عمر اسماعیل به یکصد و سی رسید وفات یافت و در حجر مدفون گردید «۴».

و بعد از اسماعیل؛ نابت متولّی کعبه گردید، و از او و قیدار اولاد بسیار به هم رسید، و چون نابت وفات یافت، مضاض جدّ مادری او متولّی کعبه گشت، و بر اولاد اسماعیل و تمام جرهم پادشاهی کرد، و در «عقیقان» به دو قاف و عین بی نقطه که موضعی است در اعالی مکه نشست و جماعت عمالقه در

- ابراهیم علیه السلام در زمان نبوتش؛ در منطقه شامات می‌زیسته و از آنجا چند بار به مکه رفت و آمد نموده است، و با توجه به اینکه زبان مردم شامات سریانی بوده (تاج العروس: ۱/ ۱۳) ظاهراً زبان حضرت ابراهیم علیه السلام سریانی بوده نه عبرانی، و الله العالم.

(۱) وفيات الاعيان: ۱/ ۶۱ و ۶۲.

(۲) لازم به یادآوری است که: در کتاب اخبار مکه: ۱/ ۸۶ و مروج الذهب: ۲/ ۴۹ و سیره ابن هشام:

۱/ ۵ «یطور» ذکر شده است، در کامل ابن اثیر: ۱/ ۱۲۵ «قطورا» نامیده است و در تاریخ ابن خلدون: ۲/ ۴۶ «بطور» آمده است. اما در

پاورقی اخبار مکه: ۱/ ۸۶ آمده است که: در نسخه ب «قطور» و در تاریخ طبری «و طور» و در سیره ابن هشام «تطورا» می‌باشد. و در پاورقی سیره ابن هشام: ۱/ ۵ آمده است که: در نسخه م «تطورا» و در تاریخ طبری «طور» و در انساب العرب «قطور» می‌باشد.

(۳) سیره ابن هشام: ۱/ ۵، مروج الذهب: ۲/ ۴۹، اخبار مکه: ۱/ ۸۱ و ۸۶.

(۴) علل الشرائع: ۱/ ۳۸ حدیث ۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۳۲

اسافل مکه سکنی داشتند و شخصی «سمیدع» نام را بر خود امیر نمودند، خلاصه باز کعبه در ایام جرهم خراب شد و جرهم آن را بنا نمودند، پس در میان جرهم و عمالقه جنگی عظیم واقع شد، و «سمیدع» با جمعی کثیر از طرفین کشته گشته، بالاخره عمالقه غالب آمده جرهم و اولاد اسماعیل از مکه فرار نمودند، و عمالقه در آنجا پادشاهی کردند، و در ایام ایشان نیز کعبه خراب شد و ایشان ساختند، و آخر الامر عصیان ورزیدند و حرمت کعبه را نگاه نداشتند، پس حق تعالی مورچه را بر ایشان مسلط ساخت و ایشان گریختند و به یمن رفتند و در آنجا هلاک شدند و مکه باز به تصرف جرهم و اولاد اسماعیل در آمد «۱».

هفتم: بنای قصی بن کلاب است، به ضم قاف و فتح صاد مهمله و تشدید یاء، و او پدر عبد مناف جد پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم است، و اول کسی است از اولاد اسماعیل که بنای کعبه نمود.

و مجملی از احوال او آن است که: پدر او - کلاب بن مرّه - فاطمه بنت سعد بن سیل را به عقد خود در آورده، از او زهره و قصی به هم رسیدند، و چون کلاب فوت شد فاطمه به عقد ربیع بن حزام در آمد و ربیعه او را با پسرش قصی برداشته به شام برد، چون قصی به حدّ رشد رسید در میان او و آل «۲» ربیعه ناخوشی به هم رسید و او را به غربت سرزنش نمودند و گفتند: چرا به قبیله خود نمی‌روی، و او خیال می‌کرد که پدرش ربیعه است، پس شکایت طائفه را به او [یعنی: به مادرش] نمود، او گفت: ای فرزند تو گرامی ترین مردمی، و طایفه تو در مکه‌اند، قصی چون این را شنید روانه مکه گردید، و چون به مکه رسید اولاد اسماعیل او را استقبال نمودند و به اعزاز تمام داخل گردید، در آن وقت شخصی

(۱) اخبار مکه: ۱/ ۸۱ - ۹۰، مروج الذهب: ۲/ ۴۹ و ۵۰ (با اندکی اختلاف).

(۲) ج: اولاد.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۳۳

از خزاعه امیر مکه بود پسری داشت «حلیل» نام، چون خزاعی فوت شد و امارت به حلّیل رسید، بعد از آن حلّیل دختر خود «حبی» نام را قائم مقام خود نموده متوفی شد، پس حبی از تولیت کعبه عذر خواسته کلید را به شخصی «شیبه» نام داد «۱»، و شیبه شارب الخمر بود و کلید را به یک کوزه شراب فروخت و «قصی» آن را خرید و قوت تمام به هم رسانید تا آنکه والی مکه گردید، و تمام قوم خود را جمع نمود و به این سبب ملقب به «مجمع» شد، پس دار الندوة ساخت، یعنی: مکانی نزدیک کعبه بنا نهاد که همه اهل مکه از برای مهمات خود از مشورت و عقد و نکاح و غیر ذلک در آنجا جمع شوند، و چون کعبه در آن وقت نیز منهدم بود آن را بنا کرده و اطراف کعبه را بر قریش قسمت نمود که بر دور آن خانه‌ها ساختند و همین به قدر مطاف، از برای کعبه گذاردند، و چنان بود تا در زمان اسلام تغییر یافت «۲».

و «قصی» اول کسی بود از اولاد «کنانه» که پادشاه مکه گشت، و مع ذلک صاحب چند فضیلت «۳» شد، یکی «حجابت» کعبه، یعنی: کلیدداری کعبه، دیگر «رفادت» یعنی: ضیافت حجّاج، دیگر «سقایت» یعنی: آب زمزم را به حاجیان دادن، دیگر «لواء» کعبه یعنی: علم کعبه را برداشتن، و قبل از او هر یک از این فضائل مخصوص به دیگری بود و مجتمع در یک کس نبود، پس قصی آن فضائل را بر اولاد خود قسمت نمود، به عبد الدار که ولد اکبر بود کلید و سقایت و لواء را عنایت فرمود، و رفادت و دار الندوة [را] به عبد

مناف داد، و متوفی شد، و اولادش به موجب آن قسمت عمل نمودند تا وفات یافتند «۴».

(۱) نام این شخص در کتابهای تاریخی بصورت گوناگون ذکر شده است که معروف است به ابو غبشان.

(۲) اخبار مکه: ۱/۱۰۴-۱۰۹، مروج الذهب: ۲/۵۸، کامل ابن اثیر: ۲/۱۸-۲۳، تاریخ طبری:

۲/۱۴-۱۹.

(۳) الف: منسب.

(۴) اخبار مکه: ۱۰۹ و ۱۱۰ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۳۴

هشتم: بنای قریش است بعد از قصی، گویند که: سببش آن بود که زنی کعبه را به عود بخور نمود و از آتش آن شراره به جامه کعبه رسید و شعله‌ور گشت و به سقف خانه سرایت نمود تمام سقف سوخت، پس سیلی عظیم نیز آمد و داخل حرم شد و قدری از دیوارهای خانه را خراب نمود، و چون قریش اراده بنای خانه نمودند شنیدند که یک کشتی از باد مخالف تباه شده چون به حوالی جدّه رسید شکست و آن کشتی از قیصر روم بود که از چوب و آهن و سنگ پر کرده به صحابت «با قوم» نام به جهت تعمیر کنیسه فرس که از آتش سوخته بود می‌فرستاد، پس ولید بن مغیره مخزومی با چند نفر به جدّه رفته، از چوب آن کشتی به جهت کعبه خریدند، آنگاه ماری بزرگ از چاهی که خزانه کعبه بود بر آمده برگرد خانه حلقه زده دهان خود را گشاده به نحوی که اگر فیل به دم او رسد او را بکشد و مردم بسیار خائف و لرزان شدند، ناگاه مرغی از جانب آسمان آمده او را برداشته به هوا برد، و این مقدمات بعد از فوت عبدالمطلب بود، و در آن وقت حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم بیست و پنج ساله بود، و بعضی سی و پنج ساله گفته‌اند «۱».

و چون خواستند که باقی خانه را خراب نمایند که تمام خانه را تعمیر کنند ترسیدند و جرأت نکردند، تا آنکه ولید بن مغیره جرأت نمود، کلنگ برداشته و قدری را خراب کرد و مردم یک شب توقف نمودند تا ببینند [ولید بن] مغیره سالم می‌ماند یا نه؟ و چون سالم ماند جرأت نمودند و آن را خراب کردند تا به اساس ابراهیم رسانیدند، و آن سنگی بود سبز، مشتمل بر چند وصله به هم چسبیده، پس شخصی سر کلنگ را در میان دو وصله از آن کرد که یکی را بیرون آورد، چون آن را حرکت داد جمیع مکه به حرکت در آمد، پس دست از

(۱) البدایه و النهایه: ۲/۳۶۶-۳۶۸، اخبار مکه: ۱/۱۶۰ و ۱۶۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۳۵

آن برداشتند و اسباب آن را جمع کردند «۱»، آنگاه عائذ بن عمران بن مخزوم- که خال [پدر] حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم بود- گفت: ای معشر قریش! داخل عمارت کعبه مکنید از مال حرام و ربا و ظلم، بلکه از مال حلال صرف آن نمایید.

پس اطراف خانه را بر قریش قسمت نمود ما بین رکن حجر تا رکن شامی را به بنی زهره و بنی عبد مناف داد، و ما بین شامی تا مغربی را به بنی عبد الدار و بنی اسد بن عبد العزی و بنی عدی بن کعب، و ما بین مغربی تا یمانی را به بنی جمح و بنی سهم، و ما بین یمانی تا حجر را به بنی مخزوم واگذاشت «۲».

پس ابو حذیفه بن مغیره گفت: ای قوم! در خانه را از زمین بسیار بلند کنید تا کسی داخل نتواند شد، مگر به نردبان، چرا که در این صورت کسی داخل آن نشود مگر کسی که موافق خواهش شما باشد، و چون کسی را در آن ببینید که مکروه شما باشد او را به زیر اندازید تا عبرت دیگران گردد، پس قریش چنان کردند «۳».

و چون عمارت به حدّ حجر الاسود رسید، در نصب حجر میان قبائل نزاع عظیم به هم رسید، تا کار به کارزار انجامید، آخر الامر ابو امیّه بن مغیره بن عبد الله بن عمرو بن مخزوم - که از جمله صنایع قریش و بزرگان ایشان بود - چنین گفت که از منازعه دست کشند و منتظر باشند تا اول کسی که از باب الصفاء داخل حرم محترم شود میان ایشان حکم کند، همگی به این راضی شدند، اتفاقاً اول کسی که از آن در جلوه گر گشت، حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله و سلم بود، پس همه متفق الکلمه گفتند که: محمّد امین آمد و ما به حکم او راضی ایم، و آن حضرت را

(۱) ه: نمودند.

(۲) اخبار مکه: ۱/ ۱۶۲ و ۱۶۳، سیره ابن هشام: ۱/ ۲۰۷، البدایه و النهایه: ۲/ ۳۶۹، تاریخ طبری:

۲/ ۴۰ و ۴۱.

(۳) اخبار مکه: ۱/ ۱۶۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۳۶

در ایام جاهلیت و کفر به سبب آنکه در غایت امانت و عفت بود ملقب به «امین» کرده بودند و امانات خود را به او می سپردند. چون حضرت بر نزاع ایشان واقف شد فرمود که حجر را در بساطی گذاشتند و بزرگان اطراف آن بساط را برداشتند، آنگاه حضرت به دست مبارک، حجر را از بساط برداشت و در موضعش گذاشت «۱».

محبی الدین گوید که: قریش بر بنای ابراهیم علیه السّلام نه ذرع افزودند و از طول شش زرع و یک شبر کم نمودند و داخل حجر اسماعیل علیه السّلام کردند «۲».

و دیگری گفته که: از عرض بنای ابراهیم علیه السّلام یک زرع کم نمودند، به جهت آنکه مال حلالشان به همان قدر وفا کرد و در خانه را از زمین به مقدار سه زرع مرتفع ساختند ۳.

و علامه رحمه الله در «تذکره» ذکر نموده که: در خانه مبارک به زمین چسبیده و دو در داشت، مشرقی و مغربی، پس سیل آن را خراب کرد قبل از بعثت حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم به ده سال، و قریش آن را ساختند بر این شکلی که حالا هست، و کوتاهی نمود مالهای حلال و هدایا و نذورات کعبه از آنکه آن را بر اساس حضرت ابراهیم بسازند، پس از سمت حجر اسماعیل بعضی از خانه کم کردند، و دو رکن شامی را از اساس ابراهیم به عقب برده، داخل خانه ساختند و تنگ کردند عرض دیوار را از رکن اسود تا رکن شامی که پهلوی او است، پس باقی ماند از اساس خانه شبیه به رکن مرتفع از زمین، و این همان است که «شاذروان» می گویند ۴، تمام شد کلام «تذکره».

بعد از آن در اندرونش شش ستون قرار دادند در دو صف ۵.

(۱) اخبار مکه: ۱/ ۱۶۳ و ۱۶۴، البدایه و النهایه: ۲/ ۳۷۰ و ۳۷۱، سیره ابن هشام: ۱/ ۲۰۹ و ۲۱۰.

(۲) ۲ و ۳ در مظانّش نیافتیم.

(۳) ۴ تذکره الفقهاء: ۱/ ۳۶۱.

(۴) ۵ اخبار مکه: ۱/ ۱۶۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۳۷

نهم: بنای عبد الله بن زبیر بن عوام است که مجملی از حکایتش آن است که: چون معاویه هلاک شد و خلافت به یزید رسید، شخصی به مدینه فرستاد نزد ولید بن عقبه که بیعت او را از حضرت امام حسین علیه السّلام و عبد الله بن زبیر بگیرد و ایشان از

مدینه فرار نمودند و به مکه رفتند و حضرت امام حسین علیه السّلام از مکه به کربلا رفت و در آنجا به عزّ شهادت فائز گشت، و عبد الله در مکه ماند «۱».

و بعد از قتل آن حضرت، یزید لعین؛ مسلم بن عقبه را با عسکر بسیار به قتل اهل حرمین شریفین یعنی: مکه و مدینه - فرستاد و امر به قتل عامیّه ایشان نمود، و چون مسلم کافر به مدینه رسید و بر آنجا غالب گردید بسیاری از صحابه را به قتل رسانید، و آنچه از مقتولین ایشان را ضبط نموده‌اند: از تابعین اخیار یک هزار و هفتصد نفر بوده‌اند، و از حافظین قرآن هفتصد نفر، و از سایر مردم ده هزار نفر به قتل رسانیدند، و اسبان در مسجد رسول خدا جولان کردند، و در ما بین قبر و منبر آن حضرت بول و سرگین کردند، و سه روز مدینه را بر عسکر حلال کردند که آنچه خواهند بکنند، و جنگ در سنگستانی واقع شد که از قبر آن حضرت به قدر یک میل دور بود و آن را «حزّه واقم» می‌گفتند: به فتح حاء و تشدید راء و واو بعد از ها و کسر قاف «۲».

هزار زن بی‌شوهر در آن مقدمه زائید «۳» و اولاد آنها را اولاد الحزّه نامیدند «۴».

و مسلم بی‌ایمان از باقی‌ماندگان؛ بیعت یزید را گرفت، به این طریق که همه بندگان او باشند که اگر خواهد بفروشد و اگر خواهد آزاد کند «۵».

(۱) عقد الفرید: ۴ / ۳۴۴ - ۳۴۸.

(۲) وفاء الوفا: ۱ / ۱۲۶ و ۱۲۹.

(۳) البدایه و النهایه: ۸ / ۲۴۱.

(۴) معجم البلدان: ۲ / ۲۴۹.

(۵) الإمامه و السیاسة: ۱ / ۲۳۶، عقد الفرید: ۴ / ۳۵۶، وفاء الوفا: ۱ / ۱۳۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۳۸

و مسلم بعد از مقدمه مدینه، روانه مکه شد و چون به «عقبه هرشی» یا منزل «قدید» رسید به جهنم واصل گردید، و قبل از فوت، امارت عسکر را به حصین بن نمیر تفویض نمود و گفت: یزید تو را بعد از من امیر کرده است، پس باید به تعجیل روانه مکه گردی و منجنیق بر کعبه بندی و عبد الله زبیر را بگیری، پس حصین لعین روانه گشت، و جنگ با اهل مکه در پیوست و منجنیق بر کعبه معظمه بست و آتش بر کعبه ریخت و سقف خانه آن را سوزانید، و اکثر دیوارهای آن را منهدم گردانید و حجر الاسود سیاه شد و شکست و سه پارچه گشت، پس صاعقه بر اصحاب منجنیق رسید، پانزده نفر یا هیجده نفر را سوزانید، و این مقدمه در روز شنبه سیم ربیع الاول سنه شصت و چهار بود «۱».

پس یزید - علیه اللعنه و العذاب الشدید - در نیمه همان ماه به آزار ذبحه و ذات الجنب، انیس پدر مهربان!! خود گردید «۲»، و چون خبر مرگ یزید به حصین رسید دست از محاربه کشیده و برگردید «۳».

سمهودی شافعی در «خلاصه الوفا» گفته: و کانت وقعه الحزّه و قتل الحسین علیه السّلام و رمی الکعبه من أشنع ما جرى زمن یزید «۴».

پس ابن زبیر با مردم مشورت کرد در آنکه تتمه خانه را خراب کند و بسازد، جابر بن عبد الله انصاری و عبد الله بن عمر با جمعی دیگر تجویز نمودند، و عبد الله بن عباس با بعضی دیگر راضی نشدند «۵».

و ابن زبیر عازم شد بر خراب کردن، و اهل مکه از خوف نزول عذاب از مکه بیرون رفتند، و تا سه روز در منی ماندند، و ابن زبیر به هر کس امر نمود که

(۱) مروج الذهب: ۳/ ۸۰ و ۸۱ اخبار مکه: ۱/ ۲۰۳ (با اندکی اختلاف).

(۲) وفاء الوفا: ۱/ ۱۳۷.

(۳) تاریخ الخلفاء سیوطی: ۲۰۹، الامامة و السياسة: ۲/ ۲۰، اخبار مکه: ۱/ ۲۰۵ (با اندکی اختلاف).

(۴) مراجعه شود به: وفاء الوفا: ۱/ ۱۳۷.

(۵) اخبار مکه: ۱/ ۲۰۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۳۹

متوجه آن امر گردد جرأت نکرد، پس بالاخره خود در روز شنبه منتصف جمادی الآخر بر بام کعبه رفته چند سنگ به کلنگ کند و بر زمین افکند، چون مردم دیدند که به او ضرری نرسید، متوجه آن امر شدند «۱».

بعد از آن ابن زبیر آن را بنا کرد بر اساس ابراهیم، مگر آنکه در ارتفاعش هیجده زرع اضافه نمود، که بیست و هفت زرع شد «۲»، چنانکه الحال هست.

و چون تمام شد اندرون و بیرون، آن را به «خلوق» «۳» خوشبو گردانید، و آن را به پیراهن قباطی پوشانید و گفت: هر که مطیع من است باید از مکه بیرون رود و از «تنعیم» عمره [بجا] بیاورد و قربانی از برای کعبه بکشد، و اگر نتواند به هر قدر که تواند تصدق کند، و خود با تمام اهل مکه پا برهنه بیرون رفتند، و از تنعیم عمره [بجا] آوردند و خود در آن روز صد شتر قربانی نمود، و این عمره در روز بیست و هفتم ماه رجب سال شصت و چهار هجرت بود «۴».

و ابن زبیر دو در را از برای کعبه قرار داد و آن بنا را به سه ستون چوبین نهاد، چنانکه الحال هست، و شاذروان را با قدری از حجر اسماعیل داخل خانه نمود، نظر به حدیثی که شنیده بود از خاله خود عایشه دختر ابی بکر، چنانکه بخاری و مسلم در «صحیحین» روایت کرده‌اند از عایشه که: حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم به او فرمود: «ای عایشه، اگر نه این بود که قوم تو قریب العهدند به جاهلیت و شرک و می‌ترسم که دل‌های ایشان انکار کنند؛ هر آینه خراب می‌کردم کعبه را و داخل می‌کردم در آن؛ آنچه را از آن بیرون شده، و می‌چسبانیدم در آن را به زمین و دو در بر آن قرار می‌دادم یکی شرقی و دیگری غربی، و می‌رسانیدم

(۱) اخبار مکه: ۱/ ۲۰۵.

(۲) اخبار مکه: ۱/ ۲۰۹.

(۳) نوعی بوی خوش که خلاق نیز می‌گویند، ماده‌ای است که بیشتر آن زعفران است رنگش مایل به سرخی است، (لغت‌نامه دهخدا: ۲۱/ ۷۰۷).

(۴) اخبار مکه: ۱/ ۲۰۹ و ۲۱۰ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۴۰

آن را به اساس ابراهیم علیه السلام، و زیاد می‌کردم در آن شش زرع از حجر را زیرا که قریش آن را کم کردند در وقتی که خانه را ساختند، پس اگر قوم تو خواهند که خانه را از نو بسازند بعد از من، بیا تا به تو بنمایم آن قدر را که قریش کم کرده‌اند» «۱» پس حضرت به عایشه نمود قریب به هفت زرع را از حجر «۲».

و نیز ابن زبیر در اندرون به سمت رکن شامی، پله‌ای قرار داد که از آن به بام توان رفت و بر بام ناودانی نیز قرار داد و همچنین روزنها را از برای روشنایی بنا نهاد «۳».

و قاضی مالکی گوید که: اخبار مختلف است در واضح حجر الاسود در آن بنا، بعضی گفته‌اند که: عبد الله بن زبیر خودش حجر را نهاد، و دیگری گوید:

پسرش عباد بن عبد الله بود به اعانت جبير بن شيبه، و ديگرى گفته كه: پسر ديگرش حمزه بن عبد الله بود «۴».

و در كتاب «فاكهى» گفته كه: كلید داران كعبه واضع حجر بودند «۵».

قاصر گوید: بنا به طریقه امامیه محتمل است كه امام زین العابدین علیه السلام بوده است و تا حال صریحا به نظر نرسیده است، و الله يعلم.

دهم: بنای حجّاج بن یوسف ثقفی است، و مجمل قصّه‌اش آن است كه:

چون عبد الله بن زبیر بر بنی امیه خروج كرد و خلیفه آن وقت عبد الملك بن مروان اموی بود، حجّاج را از برای دفع او تعیین نمود و ابن زبیر در مكّه بود، پس حجّاج به جنگ او رفته، او تاب مقاومت نیاورده به حرم كعبه ملتجی گشته، حجّاج امر كرد كه برابر كعبه منجنیق بستند و آن قدر سنگ زدند كه خانه

(۱) صحیح بخاری: ۲/ ۱۵۶ و ۱۵۷، صحیح مسلم: ۹/ ۹۱ (با اندكى اختلاف).

(۲) اخبار مكّه: ۱/ ۲۰۶ (با اندكى اختلاف).

(۳) اخبار مكّه: ۱/ ۲۰۹.

(۴) در مظانّش نیافتیم، مراجعه شود به اخبار مكّه: ۱/ ۲۰۸ و ۲۱۹.

(۵) در مظانّش نیافتیم.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۱۴۱

را بر سر ابن زبیر خراب كردند، پس ابن زبیر از خانه بیرون جسته، آن قدر جنگ كرد كه كشته شد، و حجّاج سر او را به شام فرستاد از برای عبد الملك، و مدّت محاربه او هفت ماه، و خلافتش نه سال و عمرش هفتاد و سه سال و قتلش در ذی الحجه سنّه هفتاد و سیم از هجرت بود «۱».

و چون كعبه خراب شد و چند روز بر خرابی ماند و مردم هنوز از تعب جنگ نیاورده بودند، اهل مكّه فرصت نمودند بسیاری از خاك و اسباب آن را به جهت تبرّك به خانه‌های خود بردند، پس حجّاج اراده ساختن نمود و آن را بر بنای قریش بنا نهاد، بنای ابن زبیر را تغییر داد و چون بنا به حدّ حجر رسید، هر چند حجر را بر موضعش نهادند قرار نگرفت تا آنكه عاجز شدند و در فكر چاره گشتند، و در آن وقت امام زین العابدین علیه السلام در مكّه بود، حجّاج از او تحقیق چاره نمود حضرت فرمود كه: باید هر كس آنچه از كعبه - از خاك و سنگ - برده ردّ نماید و نگاه ندارد و چون همه را حاضر ساختند «۲»، در میان خانه ریختند و به این سبب زمین خانه بلند شد چنانكه الحال هست، و زمین خانه مقابل آستانه است، پس حضرت به دست مبارك خود حجر را بر جایش گذاشت و قرار گرفت «۳»، بعد از آن خانه را تمام كردند به نحوی كه حالا هست و این بنا در سنّه هفتاد و چهار بود، و بعد از آن تا سنّه هفتصد هجری تغییر نیافت، مگر حجر الاسود در زمانی كه قرامطه حجر را كندند و به هجر بردند «۴».

(۱) كامل ابن اثیر: ۴/ ۳۴۸ - ۳۵۷، البداية و النهایة: ۸/ ۳۷۶، عقد الفرید: ۴/ ۳۸۱.

لازم به یادآوری است كه: زمان قتل عبد الله بن زبیر ماه جمادى الاولى و یا جمادى الآخرة بود، و ابتدای محاصره در ماه ذیحجه بوده است.

(۲) الف: كردند.

(۳) علل الشرائع: ۲/ ۴۴۸ باب ۲۰۱ حدیث ۱، الخرائج و الجرائح: ۱/ ۲۶۸ حدیث ۱۱، بحار الانوار:

۴۶/ ۳۲ حدیث ۲۵، ۹۶/ ۵۲ حدیث ۱، ۶۲ حدیث ۳۷.

(۴) البداية و النهاية: ۱۸۲ / ۱۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۴۲

و بعضی از محققین گفته‌اند که: قول به اینکه کعبه را ده مرتبه ساختند بنا بر مجاز است زیرا که در بعضی از مراتب تمام کعبه خراب نشد، و بعضی را که خراب شده بود ساختند و آنچه را حجاج ساخت همین دیوار سمت حجر اسماعیل بود با دری که در پشت کعبه است و در این ازمنه مسدود است و به قدر چهار ذرع و یک شبر از زیر آستانه در مشرقی نزد حجر الاسود، و تمه را بر بنای ابن زبیر وا گذاشت «۱».

یازدهم: بنای سلاطین روم است از آل عثمان جوق «۲».

گویند: در سنه نهصد و پنجاه و هشت چوبی از سقف خانه کعبه شکست و به این سبب باران داخل اندرون شد، قاضی مکه محمد بن محمود در این باب به خدمت سلطان سلیمان خان عرض نمود و سلطان بعد از استفتاء از ابو مسعود «۳» مفتی؛ تخریب سقف و بنا را بر عهده قاضی مکه نهاد، و قاضی روز جمعه چهارم ربیع الاول سنه نهصد و پنجاه و نهم، در حرم حاضر شد با فتوا «۴»، و علمائی که در مکه بودند احضار نمود، از آن جمله شیخ شهاب الدین احمد بن حجر شافعی، و شیخ محمد بن ابو الحسن بکری با جمعی دیگر فتوا بر جواز دادند، و جمعی دیگر منع نمودند، آخر الامر شریف مکه - احمد بن ابی نمی «۵» - ساعی شد که خراب کردند و در غایت استحکام ساختند «۶».

دوازدهم: نیز بنای رومیه است در حدود سنه هزار و سی هجری، آب

(۱) تاریخ ابن خلدون: ۱ / ۳۷۵، روضه المتقین: ۴ / ۱۳۸ - ۱۳۹، توضیح: قائل این گفتار را نیافتیم اما در این دو کتاب به آن اشاره شده است.

(۲) ب، ه: چوق.

(۳) الف: ابو سعید.

(۴) ج: مفتی.

(۵) حجری: نمئی.

(۶) در مظانث نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۴۳

باران و سیل در مسجد الحرام جمع شد و بلند گشت تا بالای حجر الاسود، و مدتی مدید کشید که به آن سبب دیوارهای کعبه متزلزل و مشرف بر انهدام گردید، پس سلطان روم که سلطان احمد، یا سلطان سلیمان بود، امر فرمود که آن را خراب نمودند و بر طریق حجاج ساختند به همین طریق «۱» که الحال هست و تا حال تغییر نیافته است «۲».

و جدّ امجد آخوند ملا محمّد تقی مجلسی رحمه الله در «شرح من لا یحضر» در کتاب حج فرموده که: در این بنا جمیع خانه را خراب نمودند الا از قریب در خانه تا حجر الاسود و مصلای پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم که آن وسط دیوار حجر الاسود و رکن یمانی است؛ هر چند سعی نمودند آن خراب نشد، و در بیان سز این؛ فرموده که: ظاهرا به سبب آن بود که باید حجر الاسود را معصوم نصب نماید «۳».

سؤال نصاب [۵۹۱]:

اشاره

آیا «ذروء» به فتح ذال است یا به کسر؟

جواب:

مثله الذال است یعنی: ذال آن به حرکات ثلاثه آمده، و لیان المرام کلام تأبی نفسی إلاً ذکره، کتب الشیخ جمال الدین أحمد بن الشیخ شمس الدین الکیلانی - المشتهر ب: جمالا - إلى شیخ الكلّ فی الكلّ بهاء الدین سرّ سرهما.
یا منبع الفيضان یا كهف الوری یا من رقی فی المجد أعلى ذروء هجمت علی جنود برد فإنك ففنی بطفك فی صیاصی «۴» فروء «۵» فكتب الشیخ فی جوابه:

(۱) ه: نحو.

(۲) لوامع صاحب قرآنی: ۲۳۴ / ۷ (با اندکی اختلاف)، توضیح: مرحوم مجلسی اول داستان سیل را در سال ۱۰۳۹ می داند، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به اخبار مکه: ۳۲۱ / ۲.

(۳) لوامع صاحب قرآنی: ۲۳۴ / ۷ (با اندکی اختلاف).

(۴) الصیاصی: الحصون و كلّ شیء امتنع به و تحصّن به. (لسان العرب: ۵۲ / ۷).

(۵) الفروء: الجبّة الذی یلبس. (لسان العرب: ۱۵ / ۱۵۱).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۴۴

أحسنت أيها الذكيّ الأملعي و أجدت أيها القلهدم «۱» اللوزعي

فی نظم هذین البیتین، و سبک «۲» هاتین المرطین «۳» الذین استکا «۴» فی معترك المقال كلّ مقاله و أمنا بمنّ الله أن يعززا بثالث، فلعمری قد ابرنشق «۵» بالبیتین طبعی، و نشف بالمرطین طبعی، و تعطرّ بهما مشام روحی، و صارا نائیین غبوقی و صبوحی، لقد فهمت یا جوهری الکلام بنظم بدیع مریع النظام فلا زلت ما بین أهل اللسان جمیل الکلام جمال الأنام إلاً أنك فتحت ذال «الذروء» جانحا إلى موازنه الفروء فإنما المنقول بكسرها كما نطقت به كتب اللغة بأسرها، و إن أحطت بما لم تحط به فأتنا من سبیا بنیا یقین فإنك لعلی علم اللغة من المرتقین، و إلاً فهدهد من ذلك، و اسلك عن هذه المسالك فإنها غشمله عجیبه لا تقع من أمثالك، و لعلّ هذا من توزع بالك و توزع «۶» احوالك، و إنی لعدم الثروء لا أملك إلاً فروء، و بعثت إليك بالقیمه بأحسن الشیمه، فإنی كالواقع فی كصیصه لیس لی قدره علی خر بصیصه حتّى أكمادا «۷» صمّ الدرقة من شدّة الصلقة «۸».

و قد قلت فی بعض أسفاری:

إلی متی یا دهر و حتّى متی تكون عطلاؤك أمالیه و هكذا تفعل مع كلّ من فی الفضل ذو مرتبه عالیه

(۱) القلهدم: البحر الكثير الماء. (لسان العرب: ۴۹۲ / ۱۲).

(۲) سبک الذهب و سبکه ای: ذوبه و أفرقه فی قالب (لسان العرب: ۴۳۸ / ۱۰). و یكون المراد سیاق الکلام فی نظم هذین البیتین.

(۳) المرط: كساء من صوف أو خز (مجمع البحرین: ۲۷۳ / ۴). و یكون المراد النسج و ضمّ كلمه إلى كلمه اخرى.

(۴) ما استك فی ... ای: ما دخل فی ... (لسان العرب: ۴۳۹ / ۱۰).

(۵) ابرنشق، ابرنشاقا: رح و سرّ، (الصحاح: ۱۴۵۰ / ۴، اقرب الموارد: ۳۸ / ۱).

(۶) الزعزعة: تحريك الشيء (لسان العرب: ۱۴۱ / ۸).

(۷) حگری: كمادا.

(۸) فی الحجرية: الصاعقة.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۴۵

فإن تكن تحسبني عالما فجاهل أنت بأحواليه
و السلام عليكم و علی من حضر لديکم.

فكتب جمالا في جوابه: نعم قد أحطنا بما لم تحيطوا به علما، بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ* قال صاحب المكاشفات عند ذكر قوله:

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه
ق

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۱۴۵

كنا حروفا عاليات لم تقل متعلقات في ذرى أعلى القلل إن أنت فيه و نحن أنت و أنت هو و الكل في هو هو فسل عمّن وصل
«ذرى» جمع «ذروة» لأنّ فعله يجمع على فعل كالقلمة و القلل، و يحتمل أن يكون «۱» هي - بالكسر - جمع «ذروة» لأنّ فعله يجمع على
فعل كالبلة و البلل، و أما «ذروة» فتجمع على ذروات مثل ثمرة و ثمرات، إلى آخره.

و قال صاحب «الصحاح»: في حديث سليمان بن صرد، قوله: ذرو من قول أى طرف منه و لم يتكامل «۲».

و رأينا في بعض الكتب اللغوية المترجم بالفارسية ذروة، و ذروة «كوهان» سنام و ذروة ظرف، و ما كتبنا إلّا ما وجدنا و ما كُنا عربا
عاربه، و لعمري أنّ هذا لا يراد منكم كهفوة صدرت عن المعصومين، نعوذ بالله من شرور أنفسنا و سيئات اعمالنا «۳»، انتهى.
أقول: حكى الجزرى في «النهاية»: حديث سليمان كما نقل عن الصحاح «۴»، و يدل عليه أيضا ما في «القاموس»: الذرّة حبة معروفة
أصلها ذروة «۵».

سؤال نصب [۵۹۲]:

اشاره

مقدمه قرامطه و بردن حجر را به هجر بیان نمایند با

(۱) ه: تكون.

(۲) صحاح اللغة: ۶ / ۲۳۴۵.

(۳) لم نعثر عليه.

(۴) النهاية لابن اثير: ۲ / ۱۶۰.

(۵) قاموس المحيط: ۴ / ۳۳۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۴۶

اصل حجر، و اینکه در این ازمنه چقدر است؟

جواب:

مراد از حجر به فتح «حاء» و «جیم» حجر الاسود است و مراد به هجر به فتح «هَاء» و «جیم» ولایت بحرین است، و مجمل این حکایت آن است که: در سنهٔ دویست و هفتاد و هشت جمعی در کوفه به هم رسیدند و معروف به «قرامطه» گردیدند و رئیس ایشان شخصی بود که اظهار عبادت و زهد می نمود «۱» و زنبیل می بافت و به آن مدارا می کرد و مردم را به امامت اهل بیت می خواند، تا آنکه جمعی تابع او گردیدند «۲» و امرش در حوالی کوفه شهرت یافت «۳».

پس در سنهٔ [دویست و] هشتاد و شش شخصی از قرامطه مسمی به ابی سعید جنابی - به فتح نون و جیم و باء - در بحرین به هم رسید و جمعی از اعراب و قرامطه با او متفق شدند خروج کردند و آن حدود را به تصرف آوردند و جمع کثیر را کشتند تا به نواحی بصره رسیدند، پس معتضد بالله عباسی؛ عباس بن عمرو غنوی را با جمع کثیر به دفع ایشان فرستاد، و میان فریقین جنگ عظیم اتفاق افتاد و عباس منهزم گشت، و ابو سعید تمام لشکر او را کشت و سوزانید، و عباس را مرخص کرد که مقدمه را به عرض خلیفه رساند «۴».

و در [سنهٔ دویست و] هشتاد و نه، بلد شام را متصرف شدند «۵» و در [سنهٔ] سیصد و یک، ابو سعید را در حَمَّام بعضی از خادمان خودش کشت، و بعد از آن پسرش ابو طاهر سلیمان به جای او نشست «۶» و بصره را در تصرف

(۱) ج: می کرد.

(۲) ه: شدند.

(۳) تاریخ طبری: ۲۷۸ / ۸، کامل ابن اثیر: ۴۴۴ / ۷، تاریخ الاسلام ذهبی: ۲۰ / ۲۳۲.

(۴) کامل ابن اثیر: ۴۹۸ / ۷ - ۵۰۰.

(۵) تاریخ طبری: ۲۱۵ / ۸.

(۶) کامل ابن اثیر: ۸۳ / ۸ و ۸۴.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۴۷

در آورد «۱» و همچنان بر فساد و نهب و قتل مشغول بودند تا سنهٔ [سیصد و] هفده.

و در آن سال حجاج به سلامت به حج رسیدند با منصور دیلمی، که ناگاه ابو طاهر روز ترویه به مکه رسید و اموال حجاج را غارت کرد و همه را به قتل رسانید، حتی آنکه در میان مسجد الحرام و اندرون کعبه خون جاری ساخت، و حجر را کند به هجر فرستاد، پس امیر مکه - ابن محلب - با جماعت اشراف بیرون رفته با او جنگ نمودند و او تمام را نیز به قتل رسانید و در کعبه را کند و شخصی را نیز به بام فرستاد که ناودان را بکند و آن شخص افتاد مرد، و بسیاری از کشتگان را به چاه زمزم ریخت و تمه را در مسجد بدون غسل و کفن و نماز در زیر خاک کرد و پیراهن کعبه را گرفته بر اصحاب خود قسمت نمود «۲» و خانه‌های مکه را غارت نمود و برگشت «۳».

پس امیر بجکم ترک - که امیر بغداد و عراق بود - از برای قرامطه پنجاه هزار دینار متقبل شد که حجر را رد نمایند، و قبول نکردند «۴»، و در سنهٔ [سیصد و] دو، ابو طاهر کشته شد «۵» و قریب به بیست و دو سال حجر نزد قرامطه ماند و در آن مدت حجاج از برای طواف اعتبار جای حجر می کردند، پس آن را به صحابت ابن سنبر قرمطی که از خواص ابو سعید بود به مکه فرستادند «۶».

و ابن اثیر در «کامل التواریخ» ذکر نموده که: حجر را به استدعای مهدی ابن عبد الله - صاحب افریقیه - ارسال نمودند «۷»، و اولاً آن را به کوفه بردند و در

(۱) کامل ابن اثیر: ۱۴۳ / ۸ و ۱۴۴.

(۲) الف: کرد.

(۳) کامل ابن اثیر: ۸/ ۲۰۷ و ۲۰۸.

(۴) البدایة و النهایة: ۱۱/ ۲۵۲.

(۵) کامل ابن اثیر: ۸/ ۴۱۵.

(۶) تاریخ الاسلام ذهبی: ۲۵/ ۴۳-۴۴.

(۷) کامل ابن اثیر: ۸/ ۲۰۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۴۸

مسجد کوفه آویختند که مردم آن را دیدند «۱»، و در پنجم ذی القعدة یا ذی الحجة، سنه سیصد و سی و نه به مکه رسید و به جای خود منصوب گردید «۲».

و حضرت امیر المؤمنین علی علیه السلام در جمله اخبارات غیبیه اشاره به این مقدمات نموده چنانکه: در «شرح ابن ابی الحدید» و غیره مذکور است.

ففى الجزء العاشر من الشرح الحیدى ما لفظه: و قد ذکرنا فى ما تقدّم من إخباره علیه السلام عن الغیوب طرفا صالحا، و من عجیب ما وقفت علیه من ذلك قوله فى الخطبة التى یذكر فیها الملاحم و هو یشیر إلى القرامطة: «یتحلون لنا الحبّ و الهوى و یضمرون لنا البغض و القلى و آیه ذلك قتلهم وراثنا و هجرهم أحداثنا».

و صحّ ما أخبر به؛ لأنّ القرامطة قتلوا من آل أبی طالب خلقا كثيرا و أسماؤهم مذکورة فى «مقاتل الطالبیین»، و مرّ سلیمان بن الحسن فى جيشه بالغرّی و بالحائر فلم یرج علی واحد منهما، و لا دخل و لا وقف، و فى هذه الخطبة قال: و هو یشیر إلى الساریة التى کان یستند إليها فى مسجد الکوفة:

«کأنى بالحجر الأسود منصوبا هاهنا ... یمکث هاهنا برهء- و أشار إلى البحرین- ثمّ یعود إلى مأواه و أمّ مّثواه» و وقع الأمر فى الحجر علی ما أخبر [به] کرّم الله وجهه «۳»، انتهى.

و به سند معتبر «۴» از شیخ ابو القاسم جعفر بن محمد بن قولویه مروی است که گفت: چون به قصد حج به بغداد رسیدم در سالی که قرامطه حجر را به مکه برگردانیدند، بزرگترین آرزوهای من این بود که بینم کسی را که حجر را در محلّش نصب کند، زیرا که در کتب ماضیه دیده بودم که ناصب؛ معصوم علیه السلام

(۱) کامل ابن اثیر: ۸/ ۴۸۶.

(۲) وفيات الاعیان: ۲/ ۱۴۹.

(۳) شرح نهج البلاغة ابن ابی الحدید: ۱۰/ ۱۳ و ۱۴.

(۴) با کوشش فراوان به خبر مسندی دست نیافتیم بلکه در الخرائج و الجرائح، و بحار الانوار بصورت مرسل نقل شده است.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۴۹

خواهد بود، چنانکه در عصر حجّاج، حضرت امام زین العابدین علیه السلام آن را نصب فرمود، پس آزار صعبی به هم رسانیدم که بر جان خود ترسیدم و میسر نشد که به حج روم، پس نایبی فرستادم که او را ابن هشام می گفتند و کاغذی به او دادم سر به مهر، که در آن پرسیده بودم از مدت عمر خود، و اینکه مرگم در این آزار هست یا نه؟ و گفتم آرزوی من این است که این رقعہ را به واضع حجر رسانی و جوابش را بستانی و تو را از برای همین می فرستم.

پس ابن هشام گفت که: به مکه رسیدم و چون دیدم که می خواهند حجر را نصب کنند و قدری زر به خدام کعبه دادم تا به حمایت

ایشان ایستادم در جائی که واضح حجر را توانم دید، پس دیدم که هر کس حجر را می گذاشت اضطراب می کرد و قرار نمی گرفت، تا آنکه جوانی اسمر اللون خوش صورتی آمد و حجر را گرفت و بر موضعش گذاشت، پس درست ایستاد و نیفتاد و به این سبب صداهای مردم بلند شد و آن جوان برگشت که از مسجد بیرون رود، من از عقب او رفتم و مردم را از راست و چپ خود دور می کردم، و می دویدم تا آنکه مردم خیال می کردند که من دیوانه شده‌ام و راه را به من نمی دادند، و چشم از او بر نمی داشتم تا از مردم دور شدم و من می دویدم و او به آرام می رفت و به او نمی رسیدم و چون به جایی رسید که غیر من او را نمی دید، ایستاد و گفت: بده آنچه با توست، پس رقعہ را به او دادم، و پیش از آنکه در آن نگاه کند گفت: به او بگو که در این آزار بر تو خوفی نیست و آنچه از آن چاره نیست بعد از سی سال خواهد شد. ابن هشام گوید که: پس مرا گریه گرفت به حدی که نتوانستم حرکت کنم و مرا بجا وا گذاشت، و رفت، ابو القاسم گفت که: ابن هشام این مقدمات را به من گفت.

و چون سال [سیصد و] شصت و هفت شد ابو القاسم مریض گشت، پس در امور خود ملاحظه می کرد و وصیت خود را به جد و جهد می نوشت، پس به

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۵۰

او گفتند که: این خوف از چیست؟ و ما امیدواریم که خدا «۱» تو را شفا دهد، گفت: این سالی است که به من وعده شده است، پس در همان آزار وفات یافت «۲»

و گویند که: چون حجر را از مکه بردند در زیر آن چهل شتر مردند «۳»، و بعضی سیصد، و بعضی پانصد نیز گفته‌اند «۴»، و چون برگردانیدند بر یک شتر لاغری بود که در زیر آن فربه شد ۵ و در کرامات «حجر» نوشته‌اند که در آب فرو نمی رود و به آتش گرم نمی شود ۶، و بعضی آن را از پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم روایت کرده‌اند ۷.

و از حضرت رسالت پناه مروی است که: «نازل شد حجر الاسود از بهشت درحالی که سفیدتر بود از برف، پس سیاه گردانید آن را گناهان بنی آدم» ۸.

و در خبر دیگر مذکور است که حجر در سفیدی بود که جبرئیل علیه السلام از بهشت آورد از برای ابراهیم علیه السلام ۹. و از حضرت صادق علیه السلام مروی است که: «حجر اول ملک است که در روز اخذ میثاق به ربوبیت خدا و نبوت محمد صلی الله علیه و آله و سلم و وصایت علی علیه السلام اقرار کرد، پس حق تعالی او را برگزید و میثاق را مانند لقمه‌ای در دهان او گذاشت، و می آید در روز قیامت با زبانی گویا و چشمی بینا که شهادت دهد برای هر کس

(۱) ه: حق تعالی.

(۲) الخرائج و الجرائح: ۱/ ۴۷۵-۴۷۸ حدیث ۱۸، بحار الانوار: ۹۶/ ۲۲۶ حدیث ۲۶.

(۳) ۳ و ۵ تاریخ الاسلام ذهبی: ۲۳/ ۳۸۱.

(۴) ۴ و ۷ در مظانث نیافتیم.

(۵) ۶ تاریخ الاسلام ذهبی: ۲۳/ ۳۸۳.

(۶) ۸ بحار الانوار: ۱۲/ ۹۹ حدیث ۶، ۳۶/ ۳۷۶ (با اندکی اختلاف).

(۷) ۹ بحار الانوار: ۹۶/ ۲۲۵ حدیث ۲۴ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۵۱

که نزد او آمده و میثاق را حفظ نموده «۱».

و عامه و خاصه به طرق متعدده روایت کرده‌اند که روزی عمر در ایام «۲» خلافت داخل مسجد الحرام شد و نزد حجر رفت و گفت:

اگر نه این بود که پیغمبر خدا تو را بوسید من نمی‌بوسیدم، زیرا که ضرری و نفعی نمی‌رسانی، و در آن وقت حضرت امیر المؤمنین علیه السلام حاضر بود، پس خطاب به عمر نمود که: «مه یا عمر! بل یضّر و ینفع» یعنی ساکت شو، ای عمر، بلکه حجر ضرر و نفع می‌رساند عمر گفت: ای ابو الحسن! این را از کجا می‌گویی؟ گفت: «از کتاب خدا که می‌فرماید: وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ (۳) تا آخر آیه، چون حق تعالی، آدم را آفرید و دست قدرت خود را بر پشت او کشید، بیرون آورد ذریئه او را از پشت او، و از ایشان اقرار گرفت بر ربوبیت خود، پس اقرار ایشان را در کاغذی نوشت و حجر را دو چشم و زبان بود و به او فرمود: دهان را باز کن و او دهان را گشاد و آن نوشته را در دهان او انداخت (۴)»، و گفت: تو شاهد باش در روز قیامت بر جماعتی که وفاء به آن عهد کنند، پس حجر ضرر و نفع می‌رساند...».

عمر گفت: لا أبقانی الله بأرض لست فیها یا أبا الحسن، یعنی خدا مرا زنده ندارد در زمینی که تو در آن نباشی ای ابو الحسن (۵).

(۱) علل الشرائع: ۲/ ۴۳۰-۴۳۱ حدیث ۱، کافی: ۴/ ۱۸۵ و ۱۸۶ حدیث ۳، بحار الانوار: ۲۲۳/۹۶ حدیث ۱۹، وسائل الشیعه: ۱۳/ ۳۱۷ حدیث ۱۷۸۳۵.

(۲) ج: زمان.

(۳) اعراف (۷): ۱۷۲.

(۴) ه: گذاشت.

(۵) علل الشرائع: ۲/ ۴۲۶ حدیث ۸، امالی شیخ طوسی: ۴۷۶ و ۴۷۷ حدیث ۱۰۴۱، بحار الانوار:

۲۱۶/۹۶ و ۲۱۷ حدیث ۱، ۲۲۱ حدیث ۱۲، مستدرک حاکم: ۱/ ۶۲۸ حدیث ۱۶۸۲، اخبار مکه:

۱/ ۳۲۳ و ۳۲۴، صحیح بخاری: ۲/ ۱۶۰-۱۶۲ باب ۵۰ و ۵۷ و ۶۰، صحیح مسلم: ۱۶/۹ و ۱۷،

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۵۲

و حجر در این ازمنه، چند پارچه سنگی «۱» ماشی رنگ است که در رکن مشرقی نصب شده، و ما بین آن سنگها و اطراف آنها تماماً لاک است، و بر اطراف آنها نقره گرفته‌اند، و آن «۲» را در گودی قرار داده‌اند که محفوظتر باشد و در ما بین «۳» حجر برآمدگی ای هست از لاک که هیچ چیز حجر در آن نیست و عوام آن را حجر می‌پندارند و می‌بوسند و ابتداء و ختم طواف را به آن می‌کنند و حج خود را مشوّه «۴» بلکه باطل می‌سازند بنا بر مشهور میان متأخرین.

هذا! و قد ذهب جمع من محققى المتكلمين كالشيخ المفيد «۵» رحمه الله و علم الهدى «۶» من أصحابنا إلى إنكار عالم الذرّ قالوا: إن ذلك الإقرار إن كان عن ضرورة فلهم أن يقولوا يوم القيامة: شهدنا يومئذ فلما زال عنا علم الضرورة و وكلنا إلى رأينا فمنا من أصاب و منا من أخطأ، و إن كان عن استدلال يؤيد

- سنن ابی داوود: ۲/ ۱۷۵ حدیث ۱۸۷۳، سنن نسائی: ۵/ ۲۲۷، سنن دارمی: ۲/ ۷۵ حدیث ۱۸۶۴، موطأ مالک: ۱/ ۳۶۷ حدیث ۱۱۵، سنن ابن ماجه: ۲/ ۹۸۱ حدیث ۲۹۴۳، سنن بیهقی: ۵/ ۷۴.

لازم به یادآوری است که: غیر از مستدرک حاکم و اخبار مکه که تمام حدیث را نقل کرده‌اند؛ بقیه کتب عامه فقط صدر حدیث را نقل کرده‌اند و قسمت بعدی حدیث را حذف کرده‌اند. ولی ناگفته پیداست که: این گفتار عمر نیز از اشتباه‌های مهم عمر محسوب می‌گردد، زیرا که یک نوع بی‌اعتنائی به احکام الهی می‌باشد.

البته عده‌ای از علمای اهل تسنن دست به تلاش مذبحخانه زدند تا ثابت نمایند که این گفتار عمر برای پیشگیری از بت‌پرستی آیندگان بوده است «فتح الباری: ۳/ ۵۴۱، ارشاد الساری: ۳/ ۱۶۲».

اما آنها غفلت کرده‌اند که اگر چنین خطری وجود داشت خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم این خطر را رفع می‌کردند و نوبت به عمر نمی‌رسید.

(۱) ه: سنگ کوچک.

(۲) ه: حجر.

(۳) ه: پائین.

(۴) حجرى: مشتبه.

(۵) مصنفات شیخ المفید: ۵/ ۸۲- ۸۷ (تصحیح اعتقادات الامامیه).

(۶) رسائل الشریف المرتضی: ۱/ ۱۱۳ و ۱۱۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۵۳

بعضه عن الخطأ فلهم أن يقولوا يوم القيامة: شهادتنا يومئذ كانت مؤيدة بالعصمة، فلما زالت عنا فمنا من أصاب، و منا من أخطأ فيبطل الاحتجاج عليهم «۱».

و أيضا؛ الذرة المستخرجة إما أن جعلهم الله عقلاء أولا، و على الثاني لا يصح أن يعرفوا التوحيد و أن يفهموا الخطاب، و على الأول يجب أن يتذكروا ذلك لأن أخذ الميثاق لا يكون حجة على المأخوذ عليه إلا أن يكون ذاكرا، فيجب أن نذكر نحن الميثاق- و هو الخلاف الواقع- على أنه لا يجوز أن ينسى الجمع الكثير و الجَم الغفير من العقلاء شيئا كانوا عرفوه و ميزوه حتى لا يذكره واحد منهم و إن طال العهد، ألا ترى! أن أهل الآخرة يتذكرون كثيرا من أحوال الدنيا حتى يقول أهل الجنة لأهل النار: أن قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقا «۲» و لو جاز أن يكون الله تعالى قد كلف الخلق فيما مضى، ثم أعاد هم إما ليشبههم أو ليعاقبهم، و نسوا ذلك، و ذلك يؤدى إلى التجاهل و إلى صحة مذهب التناسخ «۳».

و أجابوا عن الأخبار الجاعلة في هذا المضمرة: بأنها- مع ضعف أسناد أكثرها و تخالفها في بيان الواقعة مع أنها قضيه واحده- أخبار آحاد لا تفيد علما و لا عملا سيما في المسائل الاصولية الاعتقادية.

و عن الآية الشريفة مجملها على التجوز و التمثيل كظواهرها من قوله عز من قائل: **إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذٍ أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ** «۴»، فقال لها **وَلِلَّازِضِ اثْنَيْنِ طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ** «۵».

و معلوم؛ أنه لا قول ثم و إنما هو تمثيل و تصوير للمعنى و قوله تعالى:

(۱) لم نعر في مظانه.

(۲) الأعراف (۷): ۴۴.

(۳) مجمع البيان: ۳/ ۶۱ (جزء ۹).

(۴) النحل (۱۶): ۴۰.

(۵) فصلت (۴۱): ۱۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۵۴

شاهدين على أنفسهم بالكفر «۱» و معلوم أن الكفار لم يعترفوا به بلسانهم لكنه لما ظهر منهم ظهورا لا- يتمكنون من دفعه فكأنهم اعترفوا به.

و كقول الشاعر:

قالت له العينان سمعا و طاعة و حدرتا كالدّر لما يثقب «۲»

و قول القائل: جوارحی تشهد بنعمک و قول الخطباء: سل الأرض من شق أنهارك و غرس أشجارك، و انیع ثمارك، فإن لم تجبک خوَّاراً أجببتک اعتباراً ...

إلى غير ذلك من كلام العرب نظماً و نثراً.

فمعنى الآية الشريفة- و الله يعلم- أنه تعالى أخرج من أصلاب بنى آدم نسلهم ما يتوالدون قرناً بعد قرن و أشهدهم على أنفسهم، أى نصب لهم دلائل الربوبية و ركب فى عقولهم ما يدعوهم إلى الإقرار بها حتى صاروا بمنزلة من قيل لهم: أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟ قَالُوا: بَلَى، أ لا ترى! أنه احتج عليهم بما لا يقدر من يوم القيامة أن يتأولوا فى إنكارهم حيث قال عز و جل: بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ، أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ الْآيَةَ «۳».

أقول: و ممّا يؤيدهم أنّ ظاهر الآية تخالف تلك الرواية كما ذكروا من وجوه منها: قوله تعالى: مِنْ بَيْنِي أَدَمَ. و منها: جمع الضمائر.

و منها: حكاية الاعتذار عنهم بشرك الآباء مع أنه لا يتمسّى ذلك فى ولد آدم من صلبه، و كذا أولاد الأنبياء على مذهب الإمامية. فالحقّ الحقيق بالاتباع الذى تقبله الطباع و لا تمجّه الأسماع أن يقال: إن كان على المسألة ضرورة أو إجماع- كما هو الظاهر- فهو المتبع.

(۱) التوبة (۹): ۱۷.

(۲) مصنفات الشيخ المفيد (المسائل العكبيرة): ۶/ ۱۱۳ و ۱۱۴. (مع اختلاف يسير).

(۳) الاعراف (۷): ۱۷۲ و ۱۷۳، مجمع البيان: ۳/ ۶۱ و ۶۲ (مع اختلاف يسير).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۵۵

و يجاب عن دليل الخصم: بأنّ التكليف بالإقرار إما أن يكون مطلوباً فى كلّ من العالمين أو فى العالم الأوّل فقط و به تقوم الحجّة، و إنّما التكليف الثانى مؤكّد و كاشف كما يشهد له بعض الأخبار «۱»، فعلى الأوّل نختار الأوّل.

قولهم: لهم أن يقولوا «۲» ....

قلنا: لا نسلم أنّهم و كلوا إلى آرائهم بل إلى علم ضرورى مشروط بمقدمات مقدورة، بل و مأمور بها فمن ساعده توفيقه و جدّه وصل إلى ذلك الضرورى و ارتفع الاحتجاج عنه، و من قصر عن تحصيل تلك المقدمات حرم عن الضرورة و قامت عليه الحجّة بالضرورة، و على الثانى: الحجّة تقوم عليهم بلا تكليف.

قولهم: يجب أن يتذكروا.

قلنا: بشرط وجود المقتضى من الاهتمام التام بتوجه العقل إليه و صرف الموانع عنه كما وقع للأنبياء و الأولياء المتحيزين عنه، و صرف الألفاظ عن الحقائق إلى المجازات إنّما يكون بالصوارف من قرائن حاليّة أو مقاليّة أو معارضة دليل أقوى من عقل أو نقل، و لم يثبت شىء منها فيما نحن فيه، فتأمل.

و لو قدح أمثال ما ذكر فى أمثال تلك الظواهر لا نقدح أكثر ضروريّات الدين كالمعراج و المعاد الجسمانيين، و أكثر أمور البرزخ و الآخرة و وجود الجن و إبليس و الملك و جبرئيل.

فالحق؛ فى أمثال هذا المقام؛ ما أفاده بعض الأعلام من أنّ كل ما أخبر به الصادق عليه السّلام من الامور الممكنة فى نفسها يجب الاعتقاد به و حمله على الظاهر من غير ردّ و لا تأويل «۳»، و الله على ما نقول و كيل، و الآية الشريفة المذكورة فى

(۱) البرهان: ۲/ ۴۸ الحديث ۱۴.

(۲) لاحظ! الصفحة ۱۵۲ من هذا الكتاب.

(۳) لم نعثر فی مظانّه.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۵۶

الأعراف «۱».

سؤال نصیح [۵۹۳]:

اشاره

هرگاه زوجه زید شیر به هند داده باشد به حدّ رضاع شرعی، آیا می‌تواند که اولاد هند را نیز شیر دهد؟ و همچنین زوجه دیگر زید می‌تواند که شیر به آنها دهد یا نه؟ و هرگاه به جای هند عمرو فرض کنیم تفاوت دارد یا نه؟

جواب:

هرگاه هند شیر زید را خورده از شیر زید به اولاد او ندهند هر چند که از غیر دایه هند باشد و اگر بدهند و به حدّ رضاع شرعی رساند هند بر شوهرش که پدر شیرخواره است حرام می‌شود علی الأصح، و هرگاه بجای هند عمرو فرض شود «۲» ضرر ندارد، علی الصحيح «۳».

سؤال نصد [۵۹۴]:

اشاره

زید متوفی و وارثش منحصر در چهار عمّ زاده از سه عمّ به این نحو که: یک عمّ پدری مادری بود و از او یک دختر و یک پسر مانده و دو عمّ دیگر مادری‌اند از یکی از ایشان پسری مانده و از دیگری دختری مانده، ارث ایشان به چه نحو تقسیم می‌شود؟

جواب:

هر دسته میراث کسی را می‌برند که به وساطت او به میت می‌رسند، و مادری‌ها بالسویّه قسمت می‌کنند و پدر مادری‌ها لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ* «۴» و در صورت مفروضه ترکه را بر هیجده سهم کنند، هشت سهم به پسر عمّ پدر مادری و چهار به دختر او، و به هر یک از دختر و پسر عمّان مادری سه دهند «۵».

(۱) الاعراف (۷): ۱۷۲ و ۱۷۳.

(۲) ج: کنیم.

(۳) ج: علی الاصح.

(۴) نساء (۴): ۱۱.

(۵) توضیح اینکه: در واقع وارث میت یک عم پدر مادری و دو عمّ مادری است که سهم الارث دو عمّ

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۵۷

سؤال نهم [۵۹۵]:

اشاره

زید دختری به عقد خود در آورده به صداق معین و اخراجات بسیار کشیده و بعد از دخول معلوم شد که ثیبه است، و معقوده نسبت این امر شنیع را به شخصی می‌دهد و آن شخص منکر است، و زید ادعای کلّ اخراجات خود می‌نماید، و هرگاه معقوده نباشد لکن مخطوبه باشد؛ و در خانه او هم زوج و هم دیگری تردّد می‌نمایند، و قبل از عقد بچه می‌آورد و ادعا می‌کند که از زوج اوست و زوج منکر است، و در این صورت نیز زوج اخراجات کرده و ادعای آن می‌نماید چه باید کرد؟

جواب:

در صورت مسأله اولی هرگاه به ظنّ بکارت گرفته و اعتماد بر ظاهر نموده بدون آنکه در ضمن عقد شرط کرده باشد، یا دیگری بر او تدلیس کرده باشد در این صورت زوج اختیار فسخ ندارد هر چند که ثابت شود که ثیوبت قبل از عقد شده به غیر زنا بلا خلاف، یا به زنا؛ علی المشهور الاظهر، و مراد به تدلیس آن است که: کسی که مطلع بر ثیوبت او باشد اظهار بکارتش کند به نحوی که موجب فریب زوج باشد و به آن مغرور گردد، و در ضمن العقد شرط نکند؛ خلاف است در اینکه تدلیس حکم شرط ضمن العقد دارد یا نه؟
و شاید که اظهر عدم باشد.

و اگر در ضمن العقد شرط بکارت کرده لکن ثابت نباشد که ثیوبت قبل از عقد بوده نیز خیار فسخ ندارد هر چند که ثیوبت به زنا باشد علی الاظهر الاقرب، و ادعای زنا بر شخصی اقرار به زنا نیست هر چند که آن شخص قبول کند، و اگر ثابت شود که قبل از عقد بوده به اقرار زن یا شهود شرعیه یا قرینه

– مادری ثلث مال است که به هر کدام نصف ثلث می‌رسد. و دو ثلث دیگر سهم الارث عمّ پدر و مادری است.

بنابراین؛ ترکه ۱۸ قسمت می‌شود، ثلث آن که ۶ باشد؛ نصفش به پسر عمّ مادری که ۳ باشد، و نصف دیگرش به دختر عمّ مادری می‌رسد. و دو ثلث دیگر که ۱۲ باشد؛ ۸ سهم به پسر عم پدر مادری، و ۴ سهم به دختر عمّ پدر مادری می‌رسد (مراجعه شود به جواهر الکلام: ۳۹/۱۷۵).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۵۸

مفیده علم، در این صورت خیار فسخ دارد علی الاظهر.

پس اگر قبل از دخول فسخ کند مهر بالمره ساقط می‌شود، و اگر بعد از علم به ثیوبت دخول کند خیار ساقط می‌شود، و اگر بعد از دخول علم به هم رسد و فسخ نماید تمام مهر مسمی را بدهد و بعد از دادن می‌تواند که رجوع بر مدلس کند اگر تدلیس شده باشد، و تمام مهر را از مدلس می‌تواند گرفت مگر آنکه مدلس همان زن باشد که باید چیزی که هر چند بسیار کم باشد از برای مهر او واگذارد، بنابر مشهور.

احوط بلکه اقوی در صورتی که خیار فسخ نباشد یا باشد و فسخ نکند می‌تواند که از مهر مسمی چیزی کم کند و در قدر آن خلاف است، و اقرب مقداری است که نسبت آن به مسمی مانند نسبت مهر المثل به ثیوبت او یا مهر المثل بکارتش باشد، مثلاً: هرگاه مهر المثل بکارتش دو بیست دینار و مهر المثل ثیوبتش صد دینار باشد از مهر مسمی نصف کم می‌شود.

و امّا دعوی آن زن بر آن شخص متهم؛ پس به مرافعه و بینه و قسم طی می‌شود، پس اگر آن زن به ثبوت رسانید که جبرا به او زنا

کرده مستحق مهر المثل می‌شود و اِلَّا تسلط قسم بر او دارد و اگر اعتراف کند که به او زنا کرده لکن ادّعیای رضا کند باید به ثبوت رساند و با عجز قسم دهد و غرامت مهر کشد و زن نیز تسلط رد دارد، و در مسأله ثانیه نیز به مرافعه طی می‌شود مانند سابق. و بر هر تقدیر، آنچه از اخراجات موجود است می‌تواند استرداد نماید و آنچه قبل از دعوی تلف شده ظاهراً تسلطی در آنها ندارد مگر در باب اسبابی که به حسب تعارف باید آنها را نگاه دارد تا به خانه شوهر برد، که هرگاه تلف شود موجب غرامت مثل یا قیمت می‌گردد، و الله العالم.

سؤال نصو [۵۹۶]:

اشاره

حدیث را نقل بالمعنی می‌توان کرد یا نه؟ و ترجمه حدیث به غیر عربی داخل نقل بالمعنی هست یا نه؟
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۵۹

جواب:

نقل بالمعنی جایز است- علی المشهور الأظهر- از برای کسی که بفهمد و مقدمات عربیت را بدانند، و ترجمه آن به تغییر عبارت «۱»- هر چند به عربی باشد- نقل بالمعنی است.

سؤال نضز [۵۹۷]:

اشاره

هرگاه رأی مجتهد بگردد، به کدام قولش باید عمل نمود؟

جواب:

به قول آخرین بر کسی که معلوم شود.

سؤال نصح [۵۹۸]:

اشاره

آنچه قبل از تغییر رأی به عمل آمده باشد صحیح است، یا نه؟

جواب:

بلی بلکه آنچه قبل از ثبوت تغییر به عمل آمده هر چند که بعد از تغییر باشد نیز صحیح است بلا خلاف.

سؤال نسط [۵۹۹]:

اشاره

اگر بعد از شستن دستها چند قدم راه رود و بعد از آن مسح کند ضرری دارد؟

جواب:

نه به شرط آنکه تری باقی باشد و مشغول دست مالیدن باشد تا مسح بکشد علی الأحوط، بل لا یخلوا من قوّه.

سؤال خ [۶۰۰]:

اشاره

جبیره از برای چه زخمی می‌توان کرد؟

جواب:

هر زخمی که مظنون باشد که اگر آن را بشوید یا مسح کند موجب آزاری شود که به حسب عادت خود متحمل آن نتوان شد.

سؤال خا [۶۰۱]:

اشاره

در صورت جواز جبیره آیا می‌توان عدول به تیمم کند یا نه؟

جواب:

می‌تواند علی الأظهر، و التزام جبیره احوط و جمع میان هر دو بهتر است.

(۱) الف: عبارت و تعبیر.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۶۰

سؤال خب [۶۰۲]:

اشاره

هرگاه کسی فصد کند یا زخمی به هم رساند و قادر باشد بر غسل دوره آن تا نزدیک به جائی که ضرر رساند آیا بر او واجب است که از برای جبیره در نماز چنین کند یا نه؟ و به چه نحو می‌تواند که آن را تطهیر کند و حال آنکه هر جزئی را که آب می‌رساند متصل است به موضع نجس و به سرایت نجس می‌شود؟

جواب:

اگر خون یا آب خون به موضع مغسولی رسید باز نجس می‌شود و طریق تطهیرش آن است که اولاً به کهنه تری- مثلاً- ازاله خون نماید تا جایی که ممکن باشد و بعد از آن آن را خشک کند- احتیاطاً- پس آن را بشوید هر چند که به آب قلیل باشد، و اگر

ممکن باشد که آن را در آب کزّ یا جاری فرو کند «۱» یا در زیر باران نگاه دارد بهتر است، و سرایت نجاست به مجرد اتصال رطوبت بدون میعان باطل است- به اجماع «۲» علماء و اعیان- و مخالفت نموده است در آن مگر بعضی از سنّیان «۳».

سؤال خج [۶۰۳]:

اشاره

کیفیت غسل ترتیبی را بیان نمایند؟

جواب:

بعد از تطهیر بدن از نجاست از برای غسل جنابت چنین نیت کند که: غسل جنابت می‌کنم از برای مباح شدن نماز جهت اطاعت و رضای پروردگار «۴» و اگر بعد از دخول وقت نماز واجب باشد، یا نماز قضای واجب «۵» داشته، یا در شب باشد و اراده گرفتن روزه روزش را به نیت واجب «۶» داشته باشد در این صورت نیت وجوب را نیز اضافه کند، پس آب را به قصد غسل بر

(۱) ه: برد.

(۲) ج: اتفاق.

(۳) المجموع: ۲/ ۵۹۵.

(۴) الف، ج، د: خدا.

(۵) ه: واجب بر ذمه.

(۶) ب: وجوب.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۶۱

سر ریزد و تا چنبر گردن بشوید و اهتمام کند که آب به جمیع اجزای سر و گردن جاری شود حتی در بیخ مویها و پشت گوشها و مبالغه کند در دست مالیدن، خصوصا هرگاه زن باشد نسبت به مویها و محلّ گوشوارها، و بعد از آن طرف راست را از سر شانه تا کف پا و میان انگشتان و زیر بغل بشوید، و بعد از آن طرف چپ را، همچنین بشوید عورتین را با هر طرف که خواهد بشوید و بهتر آن است که نصف راست را با راست و نصف چپ را با چپ نیز بشوید، و واجب نیست که ابتدا از بالا بشوید، به خلاف وضوء، و مانع رسیدن آب را به بدن مانند انگشتری تنگ ازاله کند، یا حرکت دهد که آب به زیر آن برسد.

سؤال خد [۶۰۴]:

اشاره

کیفیت غسل ارتماسی را بیان کنند؟

جواب:

بعد از نیت و طهارت بدن چنان در آب فرو رود که مجموع سر و بدن او را آب گیرد با هم به دفعه عرفی و لازم نیست که وقت نیت بیرون آب باشد، هر چند که بهتر است و چون در میان آب نیت کند چون سر در زیر آب کند پاها را از زمین بردارد و در زیر

آب به شکل ماهی باشد که آب مجموع بدن او را فراگیرد و به هر تقدیر در زیر آب دماغ و گوش را با انگشتان نگیرد که مانع رسیدن آب به گوشها و سر انگشتان و دماغ گردد- چنانکه عوام می‌کنند و دست بر نمی‌دارند- مگر بعد از بیرون آوردن «۱» سر از آب، و اگر لنگ را محکم «۲» بسته باشد سست کند و انگشتر تنگ را از دست بیرون آورد و همچنین در سایر موانع رسیدن آب.

سؤال خه [۶۰۵]:

اشاره

غسل واجبی از برای نماز سنت درست است یا نه؟

و همچنین بر عکس؟

جواب:

مانعی ندارد، لکن در غسل غیر جنابت- خواه واجب و خواه

(۱) ب: آمدن.

(۲) الف، ب، د: سفت.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۶۲

سنت- بدون وضوء نماز نگزارد هر چند نماز سنت باشد، و احوط آن است که وضوء را قبل از اغسال بسازد و اگر نساخته باشد بعد از آن بسازد هر چند که غسلش نشکسته باشد.

سؤال خو [۶۰۶]:

اشاره

اگر در اثنای غسل؛ حدث اصغر کند چه کند؟

جواب:

اكتفا به اتمام غسل می‌تواند کرد و احوط اعاده است با وضوء هر چند که غسل جنابت باشد.

سؤال خز [۶۰۷]:

اشاره

در زمین و ظرف و کفش غصبی وضوء و غسل چه صورت دارد؟

جواب:

ضرر ندارد- علی الأظهر- خصوصا هر گاه از مثل آفتابه آب ریخته باشد بر دست و از دست بر موضع مغسول، و اجتناب از همه؛

طریق احتیاط است.

سؤال خج [۶۰۸]:

اشاره

نماز در مکان غضبی چه صورت دارد؟

جواب:

باطل است - علی الأقرب - هرگاه در اثنای نماز عالم باشد به غضبیت.

سؤال خط [۶۰۹]:

اشاره

طهارت گرفتن از ظرف طلا و نقره چه صورت «۱» دارد؟

جواب:

ضرر ندارد و احتیاط از آن در وضو و غسل بهتر است هرگاه آب را بر رو و دست ریخته باشد، و اگر رو یا دست را در آن فرو برده باشد؛ یا آنکه غسل ارتماسی در آن کرده باشد اقرب بطلان است، و الله العالم.

سؤال خی [۶۱۰]:

اشاره

آب غضبی را وضوء می‌توان ساخت یا نه؟

جواب:

نمی‌توان هرگاه مالکش آن را در ظرفی کرده باشد مانند مشک

(۱) ه: حکم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۶۳

و آفتابه، و اگر نهر یا کاریزی را غضب کرده‌اند ظاهر آن است که استعمالات ضروریه مانند شرب و تطهیر از آن جایز باشد و احوط اجتناب است مگر آنکه مالک مجدداً اذن دهد.

سؤال خیا [۶۱۱]:

اشاره

آب رودخانه که به تبعیت نهر مملوک باشد و همچنین آب کاریز هرگاه کسی مالک آنها را نشناسد و احتمال دهد که غیر بالغ عاقل هستند «۱» و همچنین هرگاه بشناسد؛ استعمال آن چه حکم دارد؟

جواب:

ضرر ندارد، هرگاه در وضوء یا غسل؛ احتیاط کند بهتر است اگر آب دیگر به هم رسد.

سؤال خیب [۶۱۲]:

اشاره

نهر عامی که در ملک شخصی گذرد از برای استعمال آن در حریم آن قرار می‌توان گرفت؟

جواب:

ضرر ندارد هرگاه ضرر به مالک نرساند و جریان حکم حریم در معموره معلوم نیست.

سؤال خیب [۶۱۳]:

اشاره

هرگاه آبی [را] کسی بر زمین بریزد استعمالش چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه معلوم شود که صاحبش از آن اعراض نموده مانعی ندارد.

سؤال خید [۶۱۴]:

اشاره

اگر بدن تر باشد- چنانکه در حمام است- بدون خشک کردن وضوء می‌توان ساخت یا نه؟

جواب:

بلی، لکن از برای مسح باید رطوبت کم باشد مانند عرق بدن و اگر زیاده باشد که به آب مسح مخلوط شود احوط خشک کردن و کم کردن است مهما ممکن، و در این صورت اگر مسح سر را به دستی و پاها را به دست دیگر، به «۲» اینکه یک پا را به بعضی از انگشتان و پای دیگر را به بعضی دیگر کند به

(۱) ه: باشند.

(۲) الف، ج، د: یا.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۶۴

احتیاط اقرب است.

سؤال خیه [۶۱۵]:

اشاره

اگر آب مسح بسیار باشد به حیثیتی که بر محل جاری شود چه حکم دارد؟

جواب:

اگر عرفا مسح صادق آید ضرر ندارد و احوط آن است که به نحوی کند که اقل غسل به عمل نیاید.

سؤال خبو [۶۱۶]:

اشاره

تخلیل مو در وضوء لازم است یا نه؟ و مراد از شعر خفیف و کثیف چیست؟

جواب:

شعر خفیف آن است که ته مو نمایان باشد، خواه فاصله موها بسیار باشد- چنانکه از کوسج است- و شستن فاصله‌ها واجب است بلا شبهه.

و خواه فاصله بسیار کم باشد به حدی که در بعضی مواضع نماید و در اینجا خلاف است «۱» و ظاهراً واجب نیست- هر چند که بهتر است- مگر در وقتی که احرام داشته باشد و خوف کنده شدن مو باشد. و مراد از «کثیف» ضدّ خفیف است.

سؤال خبز [۶۱۷]:

اشاره

با نجاست داخل مسجد «۲» و روضات معصومین علیهم السّلام می‌توان شد یا نه؟

جواب:

ظاهراً ضرر ندارد، هر چند که غیر معفو عنه در نماز باشد، به شرطی که تعدی به آن مواضع نکند و آنها را نجس نسازد.

سؤال خیح [۶۱۸]:

اشاره

آبی که از شستن بدن یا رخت نجس - مثلاً - جدا شود و به موضعی برسد چه حکم دارد؟

جواب:

هرگاه هنوز زوال عین نجاست نشده نجس است بلا خلاف و همچنین بعد از زوال هرگاه در غسل اول باشد - علی الأقرب - و إلیا پاک است

(۱) مختلف الشیعة: ۱ / ۲۸۰ و ۲۸۱.

(۲) ب، ه: مساجد.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۶۵

هر چند در غسل دویم باشد و تعدد غسل نیز لازم باشد، علی الأظهر.

سؤال خیط [۶۱۹]:**اشاره**

اگر در محل وضوء یا غسل نجاستی باشد و فراموش کرده و طهارت به عمل آورده و هنوز عین نجاست باقی است و به آن آب رسیده و به رخت یا موضع دیگر چکیده، آیا خلافی که در غسله جاری است در اینجا جاری است، یا نه؟

جواب:

نه، بلکه خلاف انفعال آب قلیل در اینجا جاری است هرگاه متغیر به نجاست نشده باشد. و با تغییر نجس است بلا خلاف «۱».

سؤال خک [۶۲۰]:**اشاره**

هرگاه غائط از مخرج تعدی کرده باشد استنجا به سنگ و امثال آن می‌توان نمود یا نه؟

جواب:

می‌توان هرگاه استنجا عرفا بر آن صادق آید علی الأظهر، و أشهر وجوب غسل است مطلقا و این احوط است.

سؤال خکا [۶۲۱]:**اشاره**

ازالۀ نجاست مخرج بول و غائط چه نحو است؟

جواب:

مخرج بول پاک نمی‌شود مگر به شستن به آب، و ظاهرا به همان قدر آب که بر سر حشفه ایستاده متحقق می‌شود به اینکه چون آب را بر سر ذکر ریزد از آنجا منفصل گردد و بریزد، و احتیاط آن است که دو مرتبه بشوید و نهایت احتیاط سه مرتبه است. و مخرج

غائط پاک می‌شود به شستن به آب به حدی که عین نجاست و اثر- یعنی لزوجیت- آن بر طرف شود و علامتش آن است که محلّ زبر و درشت گردد، و اگر غائط از مخرج تعدی نکرده باشد به مالیدن سه سنگ، یا کلوخ، یا کهنه و امثال اینها پاک می‌شود و هرگاه عین نجاست به آن مالیدن ازاله شود، هر چند که اثر باقی ماند، به این معنی که چون آب به مخرج رسد لزوجیت معلوم گردد، در این صورت پاک است و شستن به آب بهتر است

(۱) مختلف الشیعه: ۱/ ۱۷۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۶۶

مطلقا، و به سنگ پاک نمودن و بعد از آن به آب شستن اکمل است مطلقا.

سؤال خکب [۶۲۲]:

اشاره

در استنجاء هرگاه به دست راست آب ریزد و به چپ بشوید پیش از آنکه مخرج پاک شود آب استنجاء پاک است یا نه؟ و بعد از ازاله عین از مخرج به آب؛ باید مخرج و دست را علی حدّه آب ریخت یا نه؟
و هرگاه کنار آب استنجاء کند و کف کف به دست راست آب ریزد و به چپ بشوید خوب است یا نه؟

جواب:

آب استنجاء پاک است مطلقا به شرطی که متغیر به نجاست نباشد و اجزاء نجاست نیز در آن موجود نباشد و به نجاست دیگر بر نخورده باشد، هر چند که عین نجاست بر مخرج و دست باقی باشد و بعد از ازاله عین؛ ریختن آب بر مخرج و دست لازم نیست و استنجاء به ریختن کف کف خوب است.

سؤال خکج [۶۲۳]:

اشاره

هرگاه زمین نجس به سبب آب باران تر شود پاک می‌گردد یا نه؟ و آب متنجس متغیر به باریدن باران بر آن پاک می‌شود یا نه؟

جواب:

زمین و آب هر دو پاک می‌شوند به باران- هر چند به حدّ جریان از ناودان نرسد، یا آب به زمین فرو رود و بر روی آن نماند- به شرطی که عین نجاست در زمین و تغییر در آب باقی نباشد، و احوط آن است که باران به حدی باشد که چون بر سنگ بارد جاری شود.

سؤال خکد [۶۲۴]:

اشاره

اگر باران بر زمین نجس چکد و بر جهد و به رخت یا چیزی دیگر برسد پاک است یا نه؟

جواب:

پاک است - علی الأظهر - و اجتناب بهتر است، خصوصا هرگاه آن باران به حدّ جریان نباشد، و الله العالم.

سؤال خکه [۶۲۵]:

اشاره

مثلا ابریق سفالی از بول یا آب نجس پر شود و به بیرون ترشح کند و بعد از زوال آن نجس و خشک شدن ابریق چون آن را در آب پاک فرو برند فی الحال بیرون آرند پاک می شود، یا باید قدری در آب نگاه مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۶۷ دارند؟

جواب:

پاک می شود و احتیاط آن است که قدری در آب نگاه دارند که علم به هم رسد به رسیدن آب پاک به هر جایی که آب نجس رسیده بود.

سؤال خکو [۶۲۶]:

اشاره

اگر موضع فصد، یا زخم را که خون داشته تطهیر نمود و بست تا مدّتی که احتمال تجدید خون در آن می دهد، آیا لازم است که آن را بگشاید و ملاحظه کند، یا نه؟

جواب:

تا علم به حصول به هم نرساند لازم نیست و هرگاه ظنّ غالب به هم رساند احتیاط در ملاحظه است.

سؤال خکز [۶۲۷]:

اشاره

آب نجس که یخ شود و همچنین برف نجس قابل تطهیر هستند یا نه؟

جواب:

یخ آب نجس، به آب کشیدن پاک نمی شود، اما چون نجاست به یخ رسد به آب کشیدن پاک می شود، و برف نجس چون در آب فرو رود به حدّی که آب برسد به آنجا که نجاست رسیده پاک می شود - علی الأقرب - به شرطی که متغیر به نجاست نباشد.

سؤال خکج [۶۲۸]:**اشاره**

هرگاه عین نجاست یا متنجس آن قدر رطوبت نداشته باشد که ملاقی آن تر شود چون چیزی خشک به آن رسد- مانند رخت یا بدن- نجس می‌شود یا نه؟

جواب:

اگر رطوبت به ملاقی نرسد نجس نمی‌شود.

سؤال خکط [۶۲۹]:**اشاره**

هرگاه چیزی از کسی نجس شد و بعد از آن شک کرد در آن که آن را تطهیر نموده یا نه و در اوقات شک آن چیز با رطوبت به طاهری ملاقات کرده چه حکم دارد؟

جواب:

آن چیز را تطهیر کند مادام که علم یا ظن غالب به طهارتش به هم نرساند لکن در اوقات شک حکم به نجاست ملاقی آن نمی‌توان کرد هر چند که

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۶۸

احوط غسل موضع ملاقات است با علم به رطوبت.

سؤال خل [۶۳۰]:**اشاره**

هرگاه موضعی نجس شد و مشتبه گشت به موضع پاک و چیز تری ملاقات به یکی از آنها کرد حکم به نجاست آن می‌توان کرد؟

جواب:

نه، هر چند که احوط اجتناب است، و اجتناب از موضع مشتبه به نجس هرگاه محصور باشد مخصوص است به سجده کردن بر آن، علی المشهور «۱».

سؤال خلا [۶۳۱]:**اشاره**

اگر تمام دست، یا رخت نجس باشد و قدری از آن را بشویند پاک می‌شود، یا نجاست تتمه بر آن سرایت می‌کند؟

جواب:

پاک می‌شود و نزد شیعه سرایت در نجاست نمی‌باشد، مگر در صورت میعان و جریان رطوبت و قول ضعیفی به سرایت هست مطلقاً، موافق [بعضی از] سنن «۲».

سؤال خلب [۶۳۲]:**اشاره**

هر گاه سنگ و خشت و زمین نجس شوند، به آب قلیل طهارت می‌یابند؟

جواب:

بلی، هر گاه غساله از آنها منفصل شود علی المشهور الأظهر، و مطلقاً نظر به بعضی اخبار «۳».

سؤال خلیج [۶۳۳]:**اشاره**

سنگ و آجر فرش کرده و همچنین زمین چون نجس شوند و آب پاک بر آنها ریزند تا تر شود و آفتاب خشک کند پاک می‌شود یا نه؟

جواب:

بلی، هر گاه عین نجاست باقی نباشد - علی الأقرب «۴» - بل لا

(۱) ه: المشهور الاظهر.

(۲) خلاف: ۱/ ۱۸۵، المجموع: ۲/ ۵۹۴ و ۵۹۵.

(۳) وسائل الشیعة: ۵/ ۱۳۸ - ۱۴۰ باب ۱۳ و ۱۴.

(۴) ه: الاظهر.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۶۹

خلاف فيه ظاهراً.

سؤال خلد [۶۳۴]:**اشاره**

هر گاه در اندرون دماغ، یا دهن خون باشد و آب دماغ و دهن بر آن بگذرد و بیرون آید بدون تغییر به خون پاک است یا نه؟

جواب:

پاک است - علی الأشهر الأظهر - و اجتناب موافق احتیاط است.

سؤال خله [۶۳۵]:

اشاره

هرگاه از بیخ دندانی خون آید همان موضع نجس است یا تمام دهن، و چون تغییر خون زایل شود پاک می‌شود یا محتاج به تطهیر است؟

جواب:

نجاست مختص به همان موضع است و به زوال تغییر پاک می‌شود.

سؤال خلو [۶۳۶]:

اشاره

هرگاه دهن نجس شود و در بیخ دندان بقیه‌ای از طعام باشد آیا بعد از آنکه دهن بدون آب پاک شود آن بقیه طعام نیز پاک می‌شود؟ و بر تقدیری که بدون آب پاک نشود چون چیزی به آن برخورد با رطوبت نجس می‌شود؟

جواب:

آن بقیه پاک می‌شود و احوط آن است که مضمضه کند.

سؤال خلز [۶۳۷]:

اشاره

اندرون دهن به مجرد ملاقات نجاست نجس می‌شود؟

جواب:

نمی‌شود تا متغیر به نجاست نشود.

سؤال خلع [۶۳۸]:

اشاره

اگر عین نجاست را از بواطن مانند دماغ و دهن به غیر آب زائل کند دیگر محتاج تطهیر است یا نه؟

جواب:

نه.

سؤال خلط [۶۳۹]:**اشاره**

اگر مو از بدن کنده شود بیخ مو که از میان گوشت بر آمده پاک است یا نه؟

جواب:

حکم همان مو را دارد، و آن موئی است که هنوز رنگ نگرفته.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۷۰

سؤال خم [۶۴۰]:**اشاره**

تطهیر نجس در مسجد جایز است یا نه؟

جواب:

بلی، هر گاه نجاست غساله به مسجد سرایت نکند.

سؤال خم [۶۴۱]:**اشاره**

می‌بینیم خود را و مردم را در وقت گل و برف و باران داخل می‌شویم به بیت‌الخلاء و بازار و کوچه‌ها، خصوصاً جاهائی سر پوشیده و حال آنکه سگها و کفار در آنجا بسیار راه می‌روند و زیر کفش نجس می‌شود و زمین‌ها تر است و در راه مسجد زمین خشکی نیست، یا هست و به مجرّد راه رفتن ته کفش خشک نمی‌شود و به وجود اینها داخل مسجد می‌شویم، و در مسجد الحرام با رطوبت طواف و نماز می‌کنیم، اینها چه صورت دارد؟

جواب:

معتبر در حکم به نجاست؛ علم قطعی است و حصول آن در مراتب مذکوره نزدیک به امتناع عادی است، زیرا که نادر است که زمین بیت‌الخلاء، خصوصاً سر چاه نجس شود، یا کوچه‌ها... و مانند آن قدم بر موضع نجس تر گذاشته شود، و ظاهراً بسیاری از اخبار و قول جمعی از فقهاء آن است که: زمینها به آب ریختن و پاشیدن به نحوی که مستولی شود بر نجاست پاک می‌شود، مثل: زمین حمام «۱»، و همچنین استیلای آب باران بر بسیاری از مواضع «۲»، و از حدیث: «الأرض تطهر بعضها بعضاً» «۳» - چنانکه جمعی فهمیده‌اند - مستفاد می‌شود که خاکها و گلها به حرکت دادن و با هم مخلوط شدن و پامال گشتن پاک می‌شود «۴». و دور نیست چنانکه جمعی نیز تصریح کرده‌اند به اینکه: ته کفش به راه رفتن در زمین تر، بلکه نجس هر گاه به مالیدن بر زمین و

راه رفتن زوال عین

(۱) وسائل الشیعه: ۱/ ۲۱۱-۲۱۳ حدیث ۵۴۱ و ۵۴۵ و ۵۴۷، حدائق الناضره: ۱/ ۲۰۲-۲۰۷.

(۲) وسائل الشیعه: ۱/ ۱۴۴-۱۴۸ باب ۶، خلاف شیخ طوسی: ۱/ ۴۹۴، حدائق الناضره: ۵/ ۳۸۲.

(۳) کافی: ۳/ ۳۸ حدیث ۲، وسائل الشیعه: ۳/ ۴۵۷ حدیث ۴۱۶۶.

(۴) حدائق الناضره: ۵/ ۴۵۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۷۱

نجاست از آنها بشود نیز پاک شود «۱» و به انضمام اینها همه؛ چگونه علم قطعی به نجاست همه مواضع مذکوره به هم می‌رسد!!؟

سؤال خمب [۶۴۲]:

اشاره

اگر بعضی از اعضای وضوء نجس شود و عین نجاست باقی نباشد و تطهیرش را فراموش کرد و به این حال وضوء سازد چه حکم دارد؟ و همچنین در غسل ترتیبی؟

جواب:

هرگاه به غیر نجاستی باشد که تعدد غسل در آن شرط است- مانند بول- ظاهراً پاک می‌شود، خصوصاً هرگاه دو بار آب ریخته باشد که در تطهیر قصد و نیت معتبر نیست و بعضی وضوء و غسل او را نیز درست می‌دانند «۲» و خالی از اشکال نیست، و به هر جا غسل آن رسیده نجس شده- علی الأظهر- و هرگاه آن موضع محلّ مسح باشد بر نجاست باقی است بلا خلاف.

سؤال خمب [۶۴۳]:

اشاره

اگر قالی و نمد و لحاف و مانند اینها و همچنین کفش و مسح «۳» و چکمه و امثال آن نجس شوند به آب قلیل تطهیر می‌توان کرد یا نه؟ و فشردن ضرورت دارد یا نه؟

جواب:

أظهر طهارت است هرگاه آب از آن طرف بیرون رود، و مشهور آن است که: پاک نمی‌شود مگر به آنکه آن قدر آب بریزند که به جمیع آنچه نجاست به آن رسیده به عنوان جریان برسد و به فشردن آنچه فشردنش ممکن باشد و اگر نه آن را بکوبند به دست یا چوب- مثلاً- به قدری که آب غسل از آن بیرون رود به حسب عادت و عمل به این بهتر و احوط است.

(۱) شرح لمعه: ۱/ ۶۶.

(۲) مبسوط: ۱/ ۲۹، ذخیره المعاد: ۵۷، نهایة الاحکام: ۱/ ۱۰۹، کشف اللثام: ۲/ ۴۸ و ۴۹، حدائق الناضره: ۳/ ۱۰۱-۱۰۳.

(۳) یعنی: پلاس، عبا، جامه زبر و ستیر از موی بز و ... (فرهنگ معین: ۳/ ۴۱۰۷).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۷۲

سؤال خمد [۶۴۴]:

اشاره

هرگاه ریسمان مو یا غیر آن را به آب قلیل طهارت «۱» دهند احتیاج به فشردن هست «۲» یا نه؟

جواب:

بلی احتیاطا.

سؤال خمه [۶۴۵]:

اشاره

رخت نجس به چه نحو تطهیر می‌شود؟

جواب:

اگر در آب کزّ یا جاری باشد بعد از زوال عین نجاست در آن فرو برند، و بهتر آن است که دو مرتبه چنین کنند، و اگر به آب قلیل باشد بهتر آن است که در دست نگاه دارند و آب بر آن بریزند و بیفشردند و دو مرتبه چنین کنند، و اگر در میان ظرفی گذارند و آب بریزند و بیفشردند پس آب ظرف را بریزند و آب دیگر در ظرف بگردانند و بریزند؛ و مرتبه دیگر آب بر رخت بریزند و بیفشردند نیز خوب است.

سؤال خمو [۶۴۶]:

اشاره

می‌گویند که: مضاربه نمی‌شود مگر به زر نقد، بنابراین؛ هرگاه کسی تنخواهی داشته باشد و خواهد که به مضاربه دهد می‌تواند که زر نقد به عامل دهد به عنوان مضاربه، بعد از آن عامل همان وجه را به مالک دهد و تنخواه او را بخرد و به آن معامله کند، یا نه؟ و پول سیاه داخل نقد است یا تنخواه؟

جواب:

عامل نمی‌تواند که به مال مضاربه تنخواه از مالک بخرد که عامل وکیل مالک است، و در این صورت ثمن و مثنی از یک شخص می‌شود و انتقال به عمل نمی‌آید، پس بیع مزبور باطل و مضاربه به تنخواه شده و از آنچه گفتیم معلوم شد که هرگز «۳» به مال المضاربه از مالک چیزی نمی‌توان خرید- هر چند

(۱) ه: تطهیر.

(۲) ه: دارد.

(۳) ه: هرگز عامل به.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۷۳

که در آن نفع به هم رسیده باشد- زیرا که نسبت به حصیه مالک «۱» بیع باطل می‌شود، و همچنین است هرگاه شریک به مال الشراکه چیزی را از شریک بخرد که نسبت به حصیه شریک بیع باطل می‌گردد.

و نقد در اینجا عبارت است از: طلا و نقره که مسکوک باشد به سکه معامله- هر چند که از معامله افتاده باشد- و غیر اینها تنخواه است، هر چند که پول سیاه یا طلا و نقره بی‌سکه باشد، هر چند که به آن معامله شود.

سؤال خمز [۶۴۷]:

اشاره

می‌توانیم که رخت نجس را به زنی یا مردی دهیم که تطهیر کند، هر چند که عادل نباشند، یا نه؟

جواب:

بلی، هرگاه فی الجمله اعتماد بر او باشد و ظن غالب به احتیاط او در تطهیر به هم رسد و نجاست رخت بر او معلوم باشد، و بعضی از محتاطین رخت نجس را به غاسل به اعاره یا اجاره می‌داده‌اند و او را در این باب ذوالیید می‌نموده‌اند؛ تا اعتماد بر طهارت رخت مزبور نمایند.

سؤال خمج [۶۴۸]:

اشاره

روش تیمم کردن را بیان نمایید؟

جواب:

اولاً نیت کند که: تیمم می‌کنم بدل از وضوء یا غسل از برای مباح شدن نماز یا روزه فردا- مثلاً- به جهت آنکه واجب است از برای اطاعت خدا، پس هر دو کف دست را بر خاک پاک و امثال آن زند به نحوی که صدا کند، و سنت است که: دستها را بتکاند، پس از بالای پیشانی تا اول بینی را به جمیع هر دو کف مسح کند و احتیاطاً جبین را- که [دو] طرف پیشانی است- نیز مسح نماید و همچنین ابروها را، و سنت است که تا سر بینی را نیز مسح نماید، و بعد از آن به شکم دست چپ پشت دست راست را مسح کند از بند دست تا سر انگشتان، و بعد از آن به شکم دست راست پشت دست چپ را مسح کند به

(۱) ه: شریک.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۷۴

روشی که گذشت و احوط آن است که: بار دیگر دستها را بر زمین زند و پشت دستها را به نحو مذکور نیز مسح کند، خصوصاً

هر گاه تیمم بدل از غسل باشد، و اگر غسل محتاج به وضوء باشد وضوء بسازد و با تعدّر؛ تیمم دیگر بدل از وضوء کند، و باید در مواضع تیمم حائلی نباشد مانند: انگشتر و لته زخم، مگر آنکه ازاله آن ممکن نباشد که در این صورت بر آن مسح کند.

سؤال خمط [۶۴۹]:

اشاره

طلای نجس و نقره نجس را چون آب کنند پاک می شود یا نه؟

جواب:

به آب شدن پاک نمی شود و آتش پاک نمی کند مگر به احاله یعنی: به آنکه چیزی نجس را از صورت نوعیه خود بگرداند که اسم دیگر به هم رساند و اسم اول بر او صادق نباشد «۱»، مثل آنکه: غائط یا هیمه نجس خاکستر یا دود یا زغال شود، و طلای آب شده را با طلا می گویند، مثل آب و آب کوزه و در این مسأله خلافی و شبهه‌ای نیست، لکن بعد از سرد شدن ظاهرش به شستن پاک می شود، و هر چند سائیده شود نجاستش ظاهر می شود «۲» و به تطهیر پاک می شود تا بالمره برطرف شود یا خاک شود. بنابراین؛ معامله آن باطل است بنابر مشهور که باطل می دانند معامله اعیان نجسه و متنجسه را که قابل تطهیر نباشد مگر به استحاله «۳»، زیرا که: همه چیز به استحاله پاک می شود مثل سگ و خوک و منی و غیر ذلک، و احتمال آنکه سکه کافر و زیور ساخته کافر نجس باشد ضرر ندارد هر گاه علم قطعی به نجاست آن نباشد، مثل سایر چیزهای کفار از قبیل منسوجات و ملبوسات و مایعات، و ظروف مستعمله ایشان، و شکر و کافور و ماهوت و کاغذ و غیر

(۱) ه: نیاید.

(۲) ه: می گردد.

(۳) جامع المقاصد: ۴ / ۱۱ و ۱۲، حدائق الناضرة: ۱۸ / ۷۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۷۵

ذلک، که همه مظنون النجاسة و محکوم به طهارتند شرعا، و الله العالم.

سؤال خن [۶۵۰]:

اشاره

می گویند که: قبل از این مرافعه به خدمت شما آمده و شما به مدعی بیع فرموده‌اید که: اگر راست می گوئی قیمت را بگیر، و به منکرش امر فرموده‌اید که: اگر راست می گوئی باید قیمت را بدهی، این چه نحو بوده؟ و آخر الامر قیمت از کیست؟

جواب:

قریب به بیست و دو سال قبل از این؛ این مقدمه اتفاق افتاده و صورتش چنین بود که: شخصی بر دیگری ادعا کرد که الاغی به او فروخته‌ام و آن را برده و در روز دویم نزد او مرده است، و آن دیگر منکر شده و گفت: الاغ را قیمت کردم لکن نخریدم و صیغه نخوانده‌ام و بردم که هر گاه بپسندم صیغه بخوانم، و در روز دویم بدون تقصیر من مرد، و شخص اول قبول کرد که بدون تقصیر او

مرد، من به مدعی گفتم: چیزی به تو نمی‌رسد و به منکر گفتم: باید قیمت را بدهی.

و جمع کثیری از مدعیین علم که این را شنیدند استبعاد و انکار نمودند تا آنکه به ایشان فهمانیدم که منشأ عدم استحقاق مدعی آن است که: بایع به اقرار بیع و تلف در ایام خیار مستحق چیزی نیست، زیرا که: تلف در زمان خیار بر من لا-خیار له است و آن در اینجا بایع است- علی المشهور الأظهر- و وجه دادن منکر آن است که: به اعتراف خود الاغ را برده است که بخرد و این را فقهاء مقبوض به سوم می‌گویند و این را قابض ضامن است که قیمتش را بدهد هر چند بی‌تقصیر تلف شده باشد- به اتفاق علماء- هر چند که بعضی از متأخرین آن را مشکل شمرده‌اند «۱».

در صورت مذکوره هر گاه هر دو متفق شدند بر عدم بیع قیمت به مالک

(۱) در مظاننش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۷۶

می‌رسد، یا بر بیع؛ منکر خلاص می‌شود، و اگر متفق نشوند قرعه به اسم مستحق باید زد و به اسم هر کدام در آید قیمت به او می‌رسد، زیرا که حق منحصر است میان ایشان، و الله العالم.

سؤال خنا [۶۵۱]:

اشاره

واجبات وضوء را بیان کنید؟

جواب:

بعد از تحصیل آب پاک حلال تیت کند که: وضوء، می‌سازم از برای مباح شدن نماز به جهت آنکه واجب است از برای اطاعت خدا، و قصد وجوب در صورتی است که بعد از دخول وقت نماز واجب- خواه اداء و خواه قضاء- وضوء سازد، پس یک کف آب بر پیشانی ریزد بر رستنگاه موی سر و از آنجا دست بکشد بر جمیع روی تا سرازیری زنج به روشی که آب بر جمیع اجزاء رو جاری شود حتی بر گودی چشمها و اطراف بینی، و بعد از آن به دست چپ یک کف آب بر آرنج دست راست ریزد و تا سر انگشتان بشوید به روشی که بر جمیع اجزای دست جاری شود، و بعد از آن به دست راست یک کف آب بر آرنج دست چپ ریزد و به نحو راست بشوید و به تتمه تری که در دستها بماند پیش سر را از بالای رستنگاه مو مسح کند به نحوی که عرفا مسح سر بر آن صادق آید، و احوط آن است که: به قدر سه انگشت مضموم باشد، خواه در طول و خواه در عرض، و بعد از آن پشت پای راست را از سر انگشتان تا برآمدگی پشت پا مسح کند- هر چند که در عرض پا بقدر یک انگشت باشد و ابتدا از غیر انگشت بزرگ شده باشد- و همچنین پشت پای چپ را مسح کند، و احوط آن است که: تمام پشت پاها را به تمام کف دست مسح کند تا مفصل که بند پاست، و باید که پا را درست نگاه دارد که دست بر آن کشیده شود، نه آنکه پا از دست بدر رود و دست ممسوح شود، و همچنین اهتمام کند که به آبی که بر دستها می‌ریزد تا سر انگشتان شسته شود و اکتفا نکند به رطوبتی که بر دستها از سابق باقی باشد- هر چند که از برداشتن آب یا شستن مستحب قبل از وضوء به

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۷۷

هم رسیده باشد- چنانکه بسیاری از عوام چنین می‌کنند و تا بند دست را می‌شویند- و چنین وضوء باطل است جز ما هر چند که از

راه جهل مسأله یا فراموشی واقع شده باشد.

و بعضی از عوام به عوض سر پیشانی را مسح می‌کنند و به آن نیز وضو باطل می‌شود.

و ترتیب وضو واجب است به اینکه: به طریق مذکور به عمل آید مگر در مسح پاها که می‌تواند با هم به عمل آرد. و موالات نیز واجب است به این معنی که تا فارغ شدن از وضوء مشغول باشد به نحوی که عرفا گویند که مشغول است و شروع در هیچ چیزی نکند مگر آنکه در اجزای سابقه تری باقی باشد، هر چند که در جزء سابق بر سابق باشد، و بهتر آن است که: شستن رو و دست چپ و مسح سر و پای راست به دست راست باشد و تتمه به دست چپ، و به عکس جایز است خصوصا در حال ضرورت. و جایز است که رو و دستها را در آب فرو برد، یا به زیر ناودان، یا باران نگاه دارد تا شسته شود خصوصا در حال «۱» ضرورت، لکن مسحها را باید به رطوبت باقی بر دستها کند، و اگر نتواند نائبی بگیرد هر چند به اجاره باشد، و همچنین از برای ریختن آب بر اعضای وضوء و غسل در حال ضرورت به اینکه: دست نداشته باشد و فرو کردن «۲» در آب نیز ممکن نباشد.

سؤال خنب [۶۵۲]:

اشاره

إِنَّ هُنْدَ الْمَلِيحَةَ الْحَسَنَاءُ وَ أَى مِنْ أَضْمَرْت لَخَلِّ وَفَاء؟ «۳»

(۱) حجری: وقت.

(۲) ج: بردن.

(۳) جامع الشواهد: ۱/ ۲۶۴، مغنی اللیب: ۱/ ۲۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۷۸

جواب:

«إِنَّ» أمر مؤكّد من الوأى بمعنى الوعد و «هند» منادى و «المليحة» نعت لفظا و كذا الحسناء محلاً، و يحتمل أن يكون مفعولا و «وَأَى» مفعول مطلق.

سؤال خنج [۶۵۳]:

اشاره

فَأَنْتَ طَلَّاقٌ وَ الطَّلَاقُ عَزِيمَةٌ ثَلَاثٌ وَ مَنْ يَخْرُقُ أَعْقَ وَ أَظْلَمُ «۱»
ما ذا يلزمه إذا رفع الثلاث و إذا نصب؟

جواب:

قال الكسائي: إن رفع [ثلاثا] طَلَّقْتَ واحدة، أى الطلاق التام ثلاث، و إن نصبها طَلَّقْتَ ثلاثا «۲»، أو جريان الاحتمالين على القراءتين بحسب اللفظ و إن كان الظاهر من الشاعر إرادة الأخير لقوله بعد ذلك:
فبينى بها إن كنت غير رفيقه و ما لامرئ بعد الثلاث مقدم «۳»

سؤال خند [۶۵۴]:**اشاره**

هرگاه از برای طلب آب در سفر؛ بعضی به راهی روند و بعضی دیگر به راهی دیگر، آیا طلب آب هر یک از برای دیگری کافی است، یا نه؟

جواب:

بلی، هرگاه اعتماد بر همدیگر داشته باشند و همدیگر را وکیل کرده باشند، و احوط آن است که عادل باشند، و بهتر آن است که: بدون ضرورت و یا ضیق وقت چنین نکنند.

سؤال خن [۶۵۵]:**اشاره**

تیمم بدل از وضوء و غسل به چند شرط جایز می‌شود؟

جواب:

به یک شرط که آن عدم امکان استعمال آب است بدون تضرر خواه آب نباشد مطلقاً یا باشد و رسیدن به آن ممکن نباشد «۴»، یا باشد و حلال

(۱) مغنی اللیب: ۱/ ۷۶، جامع الشواهد: ۲/ ۱۴۳.

(۲) مغنی اللیب: ۱/ ۷۶ (نقلاً عن الکسائی).

(۳) مغنی اللیب: ۱/ ۷۷، جامع الشواهد: ۲/ ۱۴۳.

(۴) الف، ب: نباشد مطلقاً.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۷۹

نباشد، یا باشد و از استعمال آن متضرر شود به اینکه: به حسب ظنّ سبب حدوث بیماری شود، یا به سبب آن؛ بیماری حاصل شدت کند، یا دیرتر چاق شود، در صورت عدم آب واجب است تحصیل آن با امکان به نهج شرعی، و در صورت عذر بهتر آن است که: تأخیر تیمم کند تا آخر وقت مطلقاً.

سؤال خنو [۶۵۶]:**اشاره**

هرگاه در شستن رخت یا بدن آب منفصل شود و به جای دیگر برسد شستن آن واجب است یا نه؟ و چند مرتبه باید شست؟

جواب:

محل خلاف است، و احوط غسل است و اعتبار تعدد هر گاه در مغسوله معتبر بوده.

سؤال خنز [۶۵۷]:

اشاره

أمن از دیارک فی الدجی الرقباء إذ حیث کنت من الظلام ضیاء «۱»

جواب:

از دیار من الزیارة بقلب التاء دالاً مفعول «أمن»، و کون «من» جازة- کما قیل- و هم، و «ضیاء» مبتدا و خبره «حیث»، و «کان» تامّة.

سؤال خنخ [۶۵۸]:

اشاره

ظرفی که اندرون و بیرونش نجس باشد به چه نحو تطهیر می‌شود؟

جواب:

به اینکه در آب کز یا باران گذارند که آب به همه آن برسد و ازاله عین نجاست از آن بشود و اگر به آب قلیل باشد بعد از ازاله عین آب بر بیرون بریزند و به اندرون بگردانند، و در غیر لیسیدن سگ و خوک و مردن موش احتیاطاً دو مرتبه بشویند.

سؤال خنط [۶۵۹]:

اشاره

در ولوغ سگ و خوک و مردن موش و بودن شراب در ظرف چند مرتبه باید شست؟

جواب:

بنابر قول به نجاست شراب- که اظهر و اشهر است- بعد از زوال

(۱) مغنی اللیب: ۱/ ۱۱۹، جامع الشواهد: ۱/ ۲۱۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۸۰

عین بعضی هفت مرتبه گفته‌اند «۱» و بعضی سه مرتبه «۲» و بعضی یک مرتبه «۳»

و بعضی دو مرتبه «۴» و اول احوط است بلکه اظهر است و همین خلاف و ترجیح در مردن موش جاری است «۵».

و مشهور در ولوغ خوک هفت مرتبه است و عمل بر آن است، و در ولوغ سگ سه مرتبه واجب است یکی به خاک، و دو به آب- به اجماع- و ابن جنید به هفت مرتبه قائل شده که یکی از آن به خاک باشد «۶»- و این احوط است- و احتیاط آن است که: یک مرتبه به خاک خشک و ثانیاً به گل بمالند و بعد از آن دو مرتبه یا شش مرتبه به آب بشویند هر گاه آب قلیل باشد- بلا خلاف- و

همچنین در غیر آب قلیل علی الأحوط.

سؤال خسی [۶۶۰]:

اشاره

هرگاه به دست جامه نجس را بیفشارند و [یا] به دست آب به اطراف ظرف نجس برسانند و آنها را تطهیر کنند بعد از آن؛ شستن دست لازم است یا نه؟

جواب:

دست همراه آن پاک می‌شود، و در صورت دویم اگر آب بر آن بریزند بهتر است.

سؤال خسا [۶۶۱]:

اشاره

هرگاه بعضی از مواضع وضوء یا غسل زخم و خونین باشد و آن را تطهیر نموده طهارت به عمل آورده بعد از ساعتی آن را خون آلود

(۱) مقنعه: ۷۳ / ۱، مبسوط: ۱۵ / ۱، نهایه شیخ طوسی: ۵۳، مراسم: ۳۶، حدائق الناضرة: ۴۹۳ / ۵.

(۲) نهایه شیخ طوسی: ۵۸۹، مختصر النافع: ۲۰، قواعد الاحکام: ۹.

(۳) معتبر: ۴۶۲ / ۱، مختلف الشیعه: ۴۹۹ / ۱، کفایه الاحکام: ۱۴، مدارک الاحکام: ۴۶۱ / ۲، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به مستند الشیعه: ۲۹۳ / ۱.

(۴) شرح لمعه: ۶۲ - ۶۳.

(۵) مختلف الشیعه: ۴۹۸ / ۱ و ۴۹۹، شرح لمعه: ۶۳ / ۱، مدارک الاحکام: ۳۹۵ / ۲ و ۳۹۶، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به: حدائق الناضرة: ۴۹۶ / ۵، مستند الشیعه: ۳۰۲ / ۱.

(۶) مختلف الشیعه: ۴۹۵ / ۱، تذکره الفقهاء: ۸۳ / ۱، منتهی المطلب: ۳۳۴ / ۳ (نقل از ابن جنید).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۸۱

بیند طهارتش چه حکم دارد؟

جواب:

درست است- هر چند که احتمال رود که در حین شستن به هم رسیده باشد- زیرا که: نجاست به احتمال ثابت نمی‌شود هرگاه در اول درست پاک کرده باشد.

سؤال خسب [۶۶۲]:

اشاره

فی دعاء کمیل: «و ما كانت لأحد فيها مقراً و لا مقاما» (۱) و فی «فیها مقراً» إشکال لفظاً و معنا، لأنَّ المقرَّ و المقام فی هذا المقام لا يجوز ان يكونا مصدرین میمیین، لأنَّ المصدر المیمی لا یحمل علی الذات كما صرّحوا به. و تبّه علیہ الشہید الثانی فی القاعدة الثالثة و العشرین و المائة من کتاب «تمهید القواعد» فلا یقال: زید معدل أو مقام، بل زید عدل أو إقامة من غیر تأویل علی المبالغة، أو بحذف مضاف أی: ذو عدالته و قیام كما علیہ البصریة، أو بتقدیر عادل و قائم - كما ذكره الکوفیة - إذا لم نرد المبالغة (۲) فیکونان اسمی مکان و خبری کان، و لا- یكون لقوله «فیها» معنی بل یتظهر بادئ النظر کونه حشواً مفسداً.

جواب:

الذی یتخلج بالبال فی دفع هذا الإشکال لیسلم عن الفساد کلام أفصح من نطق بالضاد أن یقال: «فیها» ظرف لغو للاسمین علی سبیل التجرید كما فی قولهم: وضع لمعنی إذ الوضع یتلزم المعنی حقیقه، أو ظرف مستقر نعت لأحد، و المعنی: لو لا ما حکمت لما كانت النار مقراً لأحد کائن فیها، أی محکوم بکونه فیها لکنک حکمت (۳) فصارت مقراً لكلّ أحد کائن فیها، فلو لا کلمة «فیها» لاختل المعنی إذ حیثیند يدلّ علی أنّ النار قد صارت مقراً لكلّ أحد و هو

(۱) مصباح المتهدج: ۸۴۸.

(۲) تمهید القواعد: ۵۳ قاعده ۱۲۳.

(۳) فی ه: حکمته.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۸۲

باطل، و هذا بناء علی مطابقة المفهوم للمنطوق فی العموم كما علیہ اطلاق القائلین بحجیة المفهوم - خلافاً لشاذّ - أولوا کلامه بأنّ نزاعه لفظی - كما حقّق فی اصول الفقه - و قد أشار الشیخ البیانی إلى ذلك حیث حکم بیطلان «ما أنا رأیت أحداً» و «ما أنا قلت شعراً» و «ما أنا ضربت إلّا زیداً» معللاً باستلزامه العموم فی المفهوم «۱»، و هو باطل، و من أراد تحقیق الحال فی هذا المجال فعلیه بمراجعة «المختصر» و «المطول» فی بحث المسند الفعلی المنسوب إلى مسند إليه مقدّم علیہ واقع بعد حرف نفی قال لها «۲»، فتأمل.

سؤال خسیج [۶۶۳]:

اشاره

هرگاه در زیر پوست، یا زیر ناخن به سبب صدمه‌ای آثار خون مرده معلوم شود و بعد از چند روز شروع در بروز و ظهور نماید، آیا واجب است بیرون آوردن هر خونی که به آن متصل است از برای وضوء و غسل یا نه؟

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ هـ ق

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۱۸۲

جواب:

پنبه بر آن بمالد، پس اگر رنگین نشود پاک است و ضرر ندارد و اگر رنگین شود و بیرون آوردن تتمه ضرر نداشته باشد آن را بیرون آرد و إلاً جیره کند.

سؤال خسد [۶۶۴]:

اشاره

آب چاه به ملاقات نجاست نجس می‌شود یا نه؟

جواب:

نه، خصوصاً هر گاه بقدر کر باشد- علی الأظهر «۳»- و نزحات مقدّره را ترک ننمایند علی الأحوط.

سؤال خسه [۶۶۵]:

اشاره

آب چشمه به ملاقات نجاست نجس می‌شود یا نه؟

جواب:

نه، مادام که چشمه خشک نشده و آب متصل به آن باشد و إلاً نجس می‌شود مگر آنکه بقدر کز یا زیاده باشد، و اگر به نجاست متغیر شود قدر

(۱) لم نعثر فی مظأنّه.

(۲) مختصر المعانی: ۶۴.

(۳) ج: الاشهر.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۸۳

متغیر نجس است مطلقاً.

سؤال خسو [۶۶۶]:

اشاره

پوست ریزها که از اطراف ناخن و زخمها و سایر بدن به هم رسد از صدمات و رسیدن گرما و سرما در اوقات إحرام- مثلاً- که بدن پوست می‌اندازد و قبل از انفصال و بعد از آن پاک است یا نه؟

جواب:

ظاهرا پاک است.

سؤال خسز [۶۶۷]:

اشاره

حدیثی که از حضرت امام رضا علیه السلام مروی است در فضیلت روز غدیر و در آن مذکور است که: حق تعالی کرام الکتبیین را امر فرموده که دست نگاه دارند از نوشتن گناه بر محبتان و شیعیان علی علیه السلام و اولاد او و از روز غدیر تا دو روز بعد از آن از جهت کرامت محمد صلی الله علیه و آله و سلم و علی علیه السلام و اولاد او «۱»، و شرافت این عید صحتی دارد یا نه؟ اگر صحیح باشد امان از شرع بر می‌خیزد و موجب اغراء به قبیح و طعن مخالفین «۲» بلکه جمیع ملتین می‌گردد، و جهال و فسّاق که نزده می‌رقصند بعد از شنیدن این حدیث چه خواهند کرد؟

جواب:

از قبیل این حدیث؛ احادیث بسیار هست از آن جمله حدیثی است که اهل سنت و شیعه روایت کرده‌اند از حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم که فرمود:

«حَبَّ عَلِيٍّ حَسَنَةُ اِي اسْتِ كِه ضَرَر نَمِي رَسَانْد بِه اَو هِيچ سَيِّئَه‌اِي وَ بَغْضِ عَلِيٍّ سَيِّئَه‌اِي اسْتِ كِه نَفْع نَمِي رَسَانْد بِه اَو هِيچ حَسَنَه‌اِي» «۳»

و ظواهر این اخبار

(۱) اقبال الاعمال: ۴۶۴.

(۲) لازم به یادآوری است که: این حدیث را اهل سنت نقل کرده‌اند، زیرا که مرحوم سید بن طاووس؛ این روایت را از کتاب «النشر و الطی» نقل کرده است، و در صفحه ۴۵۴ کتاب اقبال الاعمال تصریح کرده است که: روایات کتاب «النشر و الطی» از کتب اهل سنت جمع‌آوری گردیده تا حجّت بر آنها تمام گردد، بنابراین؛ مخالفین حق ندارند به ما طعن بزنند و اگر بخواهند طعن بزنند؛ باید این طعن را متوجه کتب و علمای خودشان بنمایند.

(۳) فردوس الاخبار: ۲/۲۲۷، مناقب خوارزمی: ۷۵ حدیث ۵۶، ینابیع الموده: ۱/۱۰۴ و ۳۰۰، مناقب ابن شهر آشوب: ۳/۱۹۷، عوالی اللالی: ۴/۸۶ حدیث ۱۰۳، کشف الیقین: ۲۲۵، بحار الانوار: ۳۹/۲۴۸ حدیث ۱۰، ۲۵۶ حدیث ۳۱، ۲۲۶ حدیث ۴۰.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۱۸۴

معارض ادله قطعیه عقلیه و نقلیه است و تأویلش مانند سایر آیات متشابهات و روایات مستصعبات؛ لازم و متحتم است، و حمل گناه در حدیث غدیر بر صغیر مکفّره صورتی ندارد «۱» زیرا که: آن اختصاص به عید و سه روز ندارد و در تأویلش چند احتمال می‌رود «۲».

یکی آنکه: مراد اظهار کمال اهتمام به شرافت و احترام این عید لازم الإکرام باشد، به اینکه: مؤمنان و شیعیان خاندان باید که لا اقل تا سه روز به شکرانه این عید و این نعمت عظمی و موهبت کبری مشغول ذکر و طاعت و عبادات بوده، به این وسیله گناهی - نه کبیره و نه صغیره - از ایشان سر نزنند، نظر به آنکه مزید شرافت و عظم شأن زمان و مکان موجب تضاعف ثواب و عقاب می‌گردد، چنانکه از اخبار فضیلت روز جمعه «۳» و اماکن شریفه «۴» مستفاد می‌شود و به تضاعف حسنات و سیئات زوجات اشرف کائنات «۵»

مؤید

(۱) مرحوم سید بن طاوس در «اقبال الاعمال: ۴۶۴» قبل از این روایت روایت دیگری در رابطه با عید غدیر از امام رضا علیه السلام نقل کرده است که آخر آن روایت چنین است: «و ان مات فی لیلۃ او یومه او بعده إلی مثله من غیر ارتکاب کبیره فأجره علی الله» یعنی: اگر در شب یا در روز غدیر یا بعدش بمیرد و مرتکب گناه کبیره‌ای نشده باشد؛ پاداشش با خدا است.

ملاحظه می‌فرمائید امام رضا علیه السلام تصریح فرمودند که کسانی می‌توانند امید نجات داشته باشند که مرتکب گناهان کبیره نشده باشند. بنابراین معنی آن روایت این است که: امید بخشیده شدن گناهان صغیره در عید غدیر و جمعه بیشتر است.

(۲) مهمترین احتمال در مورد این گونه احادیث همان است که مؤلف محترم در کتاب «خیراتیه:

۲/ ۳۵۴» به آن اشاره کرده‌اند که: «غلات ... بسیاری از احادیث را وضع کردند که با آنها اسلام را فساد سازند، و مذهب باطل خود را نصرت دهند». برای توضیح بیشتر مراجعه شود به خیراتیه:

۲/ ۳۴۹-۳۶۰.

آری احتمال ساختگی بودن این گونه احادیث بسیار است. اگر از این احتمال هم صرف نظر کنیم این روایت مرسله است یعنی: بی‌سند نقل شده است و روایت بی‌سند از نظر شیعه و سنی بی‌اعتبار است.

(۳) وسائل الشیعه: ۷/ ۳۷۵-۳۸۲ حدیث ۹۶۱۸-۹۶۴۲.

(۴) بحار الانوار: ۹۶/ ۳۸۱ و ۳۸۲ حدیث ۶-۱۵.

(۵) احزاب (۳۳): ۳۰ و ۳۱، تفسیر قمی: ۲/ ۱۹۳، تفسیر برهان: ۳/ ۳۰۸، تفسیر نور الثقلین: ۴/ ۲۶۸.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۸۵

می‌باشد، پس بر شیعیان در این ایام سعادت نشان گناهی ننویسند، زیرا که گناهی نمی‌کنند، و نوشتن گناه از قبیل سالبه به انتفاء موضوع خواهد بود.

دویم آنکه: شاید این حدیث بر سبیل امتحان و افتتان وارد شده باشد، چنانکه حق تعالی در اوّل سوره عنکبوت فرموده: أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ «۱»، و منظور اختبار حال اشرار و اختیار باشد که با وجود او امر شدیده و زواجر اکیده در باب اجتناب از معصیت الهی و ورود اخبار بسیار در بیان شعار و دثار مؤمنان و محبان خاندان رسالت پناهی که ولایت و دوستی ایشان جمع نمی‌شود با معصیت الهی.

و در روایت جابر از حضرت باقر علیه السلام چنین مذکور است که آن حضرت فرمود: «ای جابر آیا اکتفا می‌کند «۲» کسی که شیعه‌گری را بر خود می‌بندد به همین که اظهار محبت ما اهل بیت نماید؟! پس به خدا قسم که نیست شیعه ما مگر کسی که از خدا ترسد و اطاعت خدا کند، و معروف نبودند شیعیان- ای جابر- مگر به تواضع و تخشع و امانت، و کثرت ذکر خدا و روزه و نماز، و نیکی به والدین و ملاحظه همسایگان و فقراء و بیچارگان و قرض داران و یتیمان، و راستگویی و تلاوت قرآن و نگاه داشتن زبان از مردمان مگر در خیر خواهی ایشان ...

ای جابر! آیا بس است مردم را همین که گوید علی علیه السلام را دوست می‌دارم، و به ولایت او قائلم و بعد از آن کار خیر پر نکند و اطاعت خدا کم کند؟! پس اگر گوید که: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را دوست می‌دارم و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بهتر است از علی علیه السلام و بعد از این متابعت نکند طریقه پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم را، [و] عمل نماید به سنت او؛ محبت آن حضرت هیچ نفعی به او نخواهد رسانید.

(۲) ب، ج، ه: می‌نماید.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۸۶

پس بترسید از خدا و عمل کنید از برای آنچه هست نزد خدا، نیست میان خدا و خلق خویشی، محبوبترین بندگان به سوی خدا و گرامی‌ترین ایشان پرهیزکارترین ایشان و عمل‌کننده‌ترین ایشان است به طاعت خدا.

ای جابر! به خدا قسم که تقرب به خدا [به] هم نمی‌رسد مگر به طاعت، نیست با ما براتی از آتش، و نیست برای کسی بر خدا حجتی و تسلطی، هر کس مطیع خدا است پس او دوست ماست، و هر کس عاصی بر خدا است پس او دشمن ماست، و به دوستی و ولایت ما رسیده نمی‌شود مگر به وسیله عمل و پرهیزکاری» (۱).

و احادیث در این باره زیاد بر شماره است «۲»، پس مراد آن است که معلوم می‌شود آنهایی که دعوی ایمان می‌کنند و لاف محبت اهل بیت می‌زنند در چنین روزی که عید ایشان است، و به آن از سایر خلق ممتاز و به تاج خلافت و پادشاهی سرافراز گردیده‌اند؛ آیا به مجرد همین رخصت مرتکب معصیت می‌شوند و خود را در ورطه شبهه می‌اندازند؟ و استیفای حظوظ نفس بهیمی را بر طاعت الهی ترجیح می‌دهند؟ و از محبت اهل بیت بالمرة دست برمی‌دارند؟

و نظیرش آن است که: در علم اصول فقه می‌گویند که: جایز است امر به چیزی با علم آمر به انتفاء شرط وجود آن، به اینکه مکلف را قدرت بر فعلی ندهد، یا آنکه به نسخ تکلیف را از او ساقط کند، و مرادش از اظهار صورت امر؛ مجرد امتحان مکلف باشد «۳»، مثل آنکه: شخصی توهم کند که عمرو تعشق به زن او دارد پس بر سبیل امتحان عمرو را وکیل در طلاق او کند تا صحت مظنه‌اش ظاهر شود.

(۱) کافی: ۲/ ۷۴ و ۷۵ حدیث ۳، وسائل الشیعه: ۱۵/ ۲۳۴ حدیث ۲۰۳۶۲.

(۲) بحار الانوار: ۶۵/ ۱۴۹-۱۹۹.

(۳) معالم الاصول: ۸۴-۸۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۸۷

سیم آنکه: قید تا سه روز شاید از برای کتابت باشد نه از برای گناه، یعنی: گناهی که در این سه روز اتفاق افتد در این سه روز نمی‌نویسند نه آنکه مطلقاً نمی‌نویسند، و شاید بعد از سه روز همان گناهان را بنویسند، چنانکه مقتضای مفهوم غایت است.

و سر سه روز مهلت آن است که: شاید توبه به عمل آید، چنانکه در مطلق گناه وارد شده که: تا هفت ساعت بر او نمی‌نویسند و چون هفت ساعت بگذرد بدون توبه؛ در آن وقت می‌نویسند «۱».

و نظر به شرافت غدیر تا سه روز مهلت داده‌اند، لکن در حدیث وارد است که: «گناهی که به عزم توبه به عمل آید توبه آن مقبول نمی‌شود» «۲»، شاید مراد این باشد که توفیق توبه از آن نخواهد یافت، و الله العالم.

و مثل این حدیث؛ در فضیلت روز نهم ربیع الأول از حضرت امام حسن عسکری علیه السلام از حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم روایت شده «۳» و تأویل هر دو یکی است.

سؤال خسخ [۶۶۸]:

اشاره

بول و سرگین اسب و استر و الاغ پاک است یا نه؟

جواب:

بلی، علی المشهور «۴» الأقرب، و احوط اجتناب است، خصوصاً از بول.

سؤال خسط [۶۶۹]:**اشاره**

سرگین هر مرغ و پرندۀ حرام گوشت مثل: شب‌پره پاک است یا نجس؟

جواب:

نجس است، علی المشهور الصحيح.

سؤال خع [۶۷۰]:**اشاره**

خطاف که آن را پرستوک می‌گویند حلال گوشت

(۱) کافی: ۴۳۷/۲ حدیث ۲ و ۳، بحار الانوار: ۶/۳۸ حدیث ۶۳ و ۶۵، وسائل الشیعة: ۱۶/۶۵ حدیث ۲۰۹۹۲ و ۲۰۹۹۵.

(۲) در مظانث نیافتیم.

(۳) بحار الانوار: ۹۵/۳۵۱ حدیث ۱، زاد المعاد: ۴۰۵.

(۴) ه: الأشهر.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۸۸

است یا نه؟ و سرگین آن چه حکم دارد؟

جواب:

گوشش حلال و مکروه، و سرگین او پاک و مکروه است، علی الصحيح المشهور.

سؤال خعا [۶۷۱]:**اشاره**

کوزه و خشت که از گل نجس پخته شود پاک می‌شود یا نه؟

جواب:

به پختن پاک نمی‌شود، بلکه به شستن به حیثیتی که آب به اعماق آن برسد- نظر به تجویفاتی که دارد- پاک می‌شود، و الله العالم.

سؤال خعب [۶۷۲]:**اشاره**

گندم و برنج و امثال آنها که نجس شوند به شستن پاک می‌شوند؟

جواب:

بلی، هرگاه آب برسد به هر جائی که نجاست رسیده، و احتیاط آن است که: در آب گذارند بقدری که علم یا ظن غالب به هم رسد به وصول آب به اعماق آنها، و در حدیث وارد است که: گندمی که پیه خوک بر آن ریخته شده باشد به شستن پاک می‌شود «۱» و ظاهراً خلافتی در اینها نیست، و الله العالم.

سؤال خعب [۶۷۳]:**اشاره**

نجاست میته آیا به پوست سرایت می‌کند یا نه؟

جواب:

نه علی المشهور الأظهر و اجتناب بهتر است.

سؤال خعد [۶۷۴]:**اشاره**

در جامه‌ای که از ابریشم و نقره بافته شده نماز جایز است یا نه؟

جواب:

اگر عشر آن نقره باشد جایز است و احوط آن است که خلیط ابریشم غیر نقره باشد و اگر خلیط نصف عشر باشد شاید نیز کافی باشد.

سؤال خعه [۶۷۵]:**اشاره**

مرد در زربفت طلائی نماز می‌تواند کرد یا نه؟

و معامله زربفت به وعده صحیح است یا نه؟

(۱) کافی: ۶/ ۲۶۲ حدیث ۲، وسائل الشیعه: ۲۴/ ۲۰۳ حدیث ۳۰۳۴۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۸۹

جواب:

نه علی الأصح، بلکه در معامله آن؛ نسبت به آن قدر از طلا و نقره- که تخمینا در آن هست- ملاحظه شرط- صرف نمایند، و بدون قبض مجلس به عمل نیارند هرگاه معامله آن به طلا یا نقره شود، خواه سکه دار و خواه بی سکه.

سؤال خعو [۶۷۶]:

اشاره

هرگاه یراق مرکوب طلا یا نقره باشد سوار می توان شد؟

جواب:

با یراق نقره نمی توان سوار شد، نظر به حدیث صریح صحیح «۱»، و در یراق طلا منعی ظاهرا نیست.

سؤال خعز [۶۷۷]:

اشاره

با طلا نماز می توان کرد؟

جواب:

هرگاه لباس باشد مثل انگشتر، یا جزء لباس باشد مثل تکه و زربفت؛ مرد در آن نماز نمی تواند کرد و الا ضرر ندارد مطلقا، و فرقی نیست میان بی سکه و سکه دار هر چند سکه کفر باشد خصوصا در حال ضرورت و خوف تلف، و مطلقا حکم طلا را دارد.

سؤال خعج [۶۷۸]:

اشاره

در جامه‌ای که به شراب آلوده باشد نماز می توان کرد؟

جواب:

نه بنابر مشهور أظهر که شراب نجس است، مگر آنکه جامه‌ای از ما لا یتّم الصلاة فیه باشد.

سؤال خعط [۶۷۹]:

اشاره

در خانه‌ای که شراب باشد نماز جایز است یا نه؟

جواب:

خلافی است، و مشهور صحت با کراهت است.

سؤال خف [۶۸۰]:

اشاره

آخر وقت عشا را بیان نمایند؟

جواب:

در آن خلافی عظیم هست و اشهر آن است که: نصف شب

(۱) قرب الاسناد: ۲۹۳، محاسن برقی: ۲ / ۴۱۲ حدیث ۲۴۴۶، سرائر ابن ادریس: ۳ / ۵۷۴، وسائل الشیعه: ۳ / ۵۱۱ حدیث ۴۳۲۲. مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۹۰

است «۱»، و بعضی به ثلث شب قائلند «۲» و جمعی از برای مختار تا ثلث و از برای مضطر تا نصف گفته‌اند «۳» و جمعی وقت مغرب و عشا را در وقت اضطرار تا صبح باقی می‌دانند و تأخیر از نصف را بر مختار حرام می‌دانند «۴»، و بر تقدیر تأخیر و ارتکاب حرام باز تا صبح را اداء می‌دانند، و به این مذهب میل کرده است شیخ در «تهذیب» «۵» و صدوق در «فقیه»، بلکه در «مقنع» صریحا به آن قائل شده «۶».

و همچنین شیخ در «خلاف» نقل اجماع اهل علم نموده بر این که:

صاحبان عذر چون پیش از صبح ثانی بقدر یک رکعت در یابند نماز عشا را اداء می‌نمایند به عنوان وجوب «۷» و اخبار بسیار بر این مذهب دلالت دارد مثل:

صحیحہ ابی بصیر از حضرت صادق علیه السلام که فرمود: «اگر خوابید مردی و نماز مغرب و عشا را نگزارده یا فراموش کرده، پس اگر بیدار شود پیش از صبح به قدری که تواند هر دو نماز را بگزارد، پس باید هر دو نماز را بگزارد، و اگر ترسد که یکی از آنها فوت شود باید ابتداء به نماز عشا نماید» «۸».

و نیز به سند صحیح از عبد الله بن سنان از حضرت صادق علیه السلام، و همچنین

(۱) معتبر: ۲ / ۴۳، شرح لمعه: ۱ / ۱۸۰، مدارک الأحکام: ۳ / ۵۹.

(۲) خلاف: ۱ / ۲۶۴ مسأله ۸، مقنعه: ۹۳، نهایتہ شیخ طوسی: ۵۹، مهذب ابن بزّاج: ۱ / ۶۹.

(۳) مبسوط: ۱ / ۷۵، وسیله: ۸۳.

(۴) مبسوط: ۱ / ۷۵، معتبر: ۲ / ۴۰ و ۴۳، مدارک الاحکام: ۳ / ۵۴ و ۶۰.

(۵) تهذیب الأحکام: ۲ / ۲۷۰ ذیل حدیث ۱۰۷۶ و ۱۰۷۷، وسائل الشیعه: ۴ / ۲۸۸ حدیث ۵۱۸۱ و ۵۱۸۲.

(۶) من لا یحضره الفقیه: ۱ / ۲۳۳ ذیل حدیث ۱۰۳۰، المقنع: ۱۰۷، وسائل الشیعه: ۴ / ۱۵۹ حدیث ۴۷۹۸.

(۷) خلاف: ۱/ ۲۷۱ مسأله ۱۳.

(۸) تهذیب الأحکام: ۲/ ۲۷۰ حدیث ۱۰۷۷، استبصار: ۱/ ۲۸۸ حدیث ۱۰۵۴، وسائل الشیعة:

۴/ ۲۸۸ حدیث ۵۱۸۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۹۱

به سند صحیح از عبد الله بن مسکان از آن حضرت مروی است به مضمون مذکور «۱».

و ایضا در صحیح از ابی بصیر از آن حضرت روایت شده در مغمی علیه «۲».

و «قضی» در این حدیث به معنی فعل است به قرینه مقابله و تخصیص چنانکه شیخ نیز فرموده «۳».

و همچنین موثقه عبد الله بن سنان از حضرت صادق علیه السلام «۴» و معتبره ابی الصباح کنانی از آن حضرت «۵»، و روایت

زجاجی از حضرت باقر علیه السلام «۶»، و روایت عمر بن حنظله «۷» و موثقه منصور بن حازم از حضرت صادق علیه السلام «۸»، و

مجموع این پنج حدیث در باب پاک شدن از حیض است.

و فی ما یقرب من الموثق عن عبید بن زراره عن ابی عبد الله علیه السلام قال:

«لا یفوت الصلاة من أراد الصلاة، لا یفوت صلاة النهار حتی تغیب الشمس ولا

(۱) تهذیب الأحکام: ۲/ ۲۷۰ حدیث ۱۰۷۶، استبصار: ۱/ ۲۸۸ حدیث ۱۰۵۳، وسائل الشیعة:

۴/ ۲۸۸ حدیث ۵۱۸۲.

(۲) تهذیب الأحکام: ۳/ ۳۰۵ حدیث ۹۴۰، استبصار: ۱/ ۴۶ حدیث ۱۷۸۷، وسائل الشیعة: ۸/ ۲۶۳ حدیث ۱۰۶۰۰.

(۳) تهذیب الأحکام: ۳/ ۳۰۵ حدیث ۹۴۰، استبصار: ۱/ ۴۶۰ ذیل حدیث ۱۷۸۷.

(۴) تهذیب الأحکام: ۱/ ۳۹۰ حدیث ۱۲۰۴، استبصار: ۱/ ۱۴۳ حدیث ۴۹۰، وسائل الشیعة: ۲/ ۳۶۴ حدیث ۲۳۷۵.

(۵) تهذیب الأحکام: ۱/ ۳۹۰ حدیث ۱۲۰۳، استبصار: ۱/ ۱۴۳ حدیث ۴۸۹، وسائل الشیعة: ۲/ ۳۶۳ حدیث ۲۳۷۲.

(۶) تهذیب الأحکام: ۱/ ۳۹۰ حدیث ۱۲۰۵، استبصار: ۱/ ۱۴۳ حدیث ۴۹۱، وسائل الشیعة: ۲/ ۳۶۴ حدیث ۲۳۷۶.

(۷) تهذیب الأحکام: ۱/ ۳۹۱ حدیث ۱۲۰۶، استبصار: ۱/ ۱۴۴ حدیث ۴۹۲، وسائل الشیعة: ۲/ ۳۶۴ حدیث ۲۳۷۷.

(۸) تهذیب الأحکام: ۱/ ۳۹۴ حدیث ۱۲۱۸، استبصار: ۱/ ۱۴۶ حدیث ۴۹۹، وسائل الشیعة: ۲/ ۳۶۵ حدیث ۲۳۷۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۹۲

صلاة اللیل حتی یطلع الفجر» «۱».

و نظر به جمع بین الاخبار؛ این مذهب راجح «۲» و مختار است، و احوط آن است که: چون از نصف شب گذرد در نیت متعرض

اداء و قضاء نشود و به قصد قربت و وجوب اکتفاء کند، و اگر قبل از صبح کمتر از مقدار پنج رکعت دریابد؛ عشا را بر مغرب مقدم

دارد، و اگر به خواب رود تا نصف شب نماز را بگذارد و روزش را روزه دارد، وجوبا علی الأظهر، هرگاه روزه آن روز از برای او

جایز باشد و در سفر نیز بگیرد علی الاحوط، و اگر روزه نگرفت به سبب عدم جواز یا عمدا؛ در قضای آن خلاف است و اظهر عدم

است و احوط ثبوت، و الله العالم.

سؤال خفا [۶۸۱]:

اشاره

ربما عالج القوافی رجال فی القوافی فتلّوی و تلین طاوعتهم عین و عین و عین و عصتهم نون و نون و نون؟ «۳»

جواب:

هی غد مع ید و دد ذی حروف و طاوعت فی الروی و هی عیون و دواة و الحوت و النون نونات عصتهم و أمرها مستبین کذا أجاب الشیخ ابن الحاجب النحوی المالکی لما سئل عنه فی مجلس بعض الخلفاء العباسیة ۴، ثم قال: ولا یشکّ عارف بالمعمیات أنّه لم یردّ سوی ذلك، انتهى و هو كذلك.
و المراد: أنّ مثل «ید» و «غد» و «دد» عینات مضارعات فی القوافی فی الحركات الثلاث لأنّ وزن ید؛ «فع»، أصله یدی و کذا «غد» و «دد»، و النونات

(۱) تهذیب الأحکام: ۲/ ۲۵۶ حدیث ۱۰۱۵، استبصار: ۱/ ۲۷۳ حدیث ۹۸۹، وسائل الشیعة: ۴/ ۱۵۹ حدیث ۴۷۹۸.

(۲) ه: اقرب و اصح.

(۳) ۳ و ۴ و فیات الاعیان: ۳/ ۲۴۹، مشکلات العلوم نراقی: ۲۹۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۹۳

الحرف المخصوص، و الحوت و الدوات، و لا تلثمّ واحد منها مع الآخر فی القوافی «۱»، لكن یمکن أن یراد: إنّها تلثمّ و تقع قوافی علی صیغة النون و یراد من باب الجناس، إلّا أنّ ذلك لا یرد علی المعمی، لأنّ القضية مهملة، فتأمل.
و المراد بالقوافی أُولا: أواخر الأبیات و ثانيا: القصائد كما قال «۲»:
و کم علّمته نظم القوافی فلما قال قافیة هجانی «۳»

سؤال خفب [۶۸۲]:

اشاره

هر گاه به اجتهاد معلوم شود که قبله بیرون نیست از پیش فلان کوه تا فلان کوه- مثلا- آیا مختیر است که به هر جزئی که خواهد رو کند؟

جواب:

بلی، هر گاه نسبت به احتمال قبله مساوی باشند، و اگر ظنّ قبله در بعضی اجزاء بیشتر باشد رو به همان کند.

سؤال خفج [۶۸۳]:

اشاره

در باب قبله در سفر عمل به قول مکاری و کشتی بان و شتردار و غیر هم می توان نمود؟ و همچنین در حضر به قول صاحبخانه و کاروانسرا دار و غیره عمل می توان کرد یا نه؟

جواب:

بلی، هرگاه مظنه از قول ایشان به هم رسد هر چند عادل نباشند، بلکه فاسق و یا کافر باشند.

(۱) برای حلّ این مطلب لازم به یادآوری است که: سؤال شده که کدام عین الفعل هائی هستند که در شعر هم قافیه می‌شوند، و کدام نون هائی هستند که در شعر هم قافیه نمی‌شوند؟

جواب داده شد که: عین الفعل هائی که هم قافیه می‌شوند کلمات «غد»، «ید» و «دد» هستند، و نون هائی که هم قافیه نمی‌شوند «دوات» و «حوت» و «نون» هستند. حرف نون که روشن است، به «حوت» نون گفته می‌شود، به همین جهت لقب حضرت یونس علیه السلام «ذو النون» می‌باشد. و به قول بعض مفسرین و لغویین؛ نون در آیه ن وَالْقَلَمِ به دوات معنی شده است.

(۲) ه: یقال.

(۳) لم نعثر علیه.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۹۴

سؤال خفد [۶۸۴]:

اشاره

هرگاه متمکن از تحصیل قبله به قاعده هیئت باشد رجوع به قول دیگری می‌توان کرد یا نه؟ و در صورت تعارض اقوال، یا قاعده با قول؛ چه کند؟

جواب:

به هر یک که ظنّ بیشتر به هم رسد باید عمل کند.

سؤال خفه [۶۸۵]:

اشاره

هرگاه بغیر از جدی- از ستاره‌های دیگر- تجربه قبله نموده باشد در صورتی که جدی معلوم نباشد- به سبب ابر یا غیره- به آن ستاره‌ها رجوع می‌توان کرد؟

جواب:

به هر علامتی که مورث ظنّ شود در صورت ضرورت عمل می‌توان کرد.

سؤال خفو [۶۸۶]:

اشاره

در [حال] سواری که در استقبال قبله اکتفاء به تکبیر احرام توان کرد؛ آیا اکتفا به گردانیدن رو به تنهائی می‌توان کرد؟

جواب:

اگر تواند که جمیع بدن را بگرداند بهتر، بلکه احوط است.

سؤال خفز [۶۸۷]:

اشاره

و ما اسم علی سته کلها سوی واحد من «هویت السمانا» و أربعة من «هویت السمانا» أتت فيه أصلا فزده بیانا «۱»

جواب:

هو سلسبیل فإِنَّ وزنه «فعللیل»، فحروفه کلها من الزوائد إلّا الباء «۲».

(۱) لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴ / ۲۳۴.

(۲) لازم به یادآوری است که: سؤال شده است کدام اسم شش حرفی است که پنج حرفش از حروف «هویت السمان» و زواید باشد- تمام حروف زواید در جمله «هویت السمان» جمع شده است- و فقط یک حرفش از حروف اصلی و غیر زاید می‌باشد، و چهار حرف از حروف زواید بعنوان اصلی در این کلمه آمده است؟
جواب داده شد که آن اسم «سلسبیل» است که غیر از حرف «باء» بقیه حروف- که حرف مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۱۹۵

سؤال خفج [۶۸۸]:

اشاره

و ما اسم مفرد فی حکم جمع و ما هو باسم جمع، و اسم جنس و مجموع أتى صفة لفرد فبیّنه لنا من غیر لبس «۱»

جواب:

هما لفظ «سراویل» و «ثوب أخلاق» و نحو ذلك.

سؤال خفط [۶۸۹]:

اشاره

معنی عدالت که در شاهد و پیشنماز شرط است بیان نمایند؟

جواب:

آن است که: امامی مذهب، حسن الظاهر باشد، و احوط آن است که: بعد از قدری از معاشرت اطمینان به تدین و صلاح او به هم رساند، به آنکه:

بدی از او ظاهر نشود و سائر جمیع عیوب خود باشد، و ملازمت جماعت نماید و بدون عذر ترک ننماید، و عمده این است که

اصول خمسۀ دین را به دلیل تحصیل نموده باشد و به محض تقلید نباشد، و در مسائل ضروریۀ خود در طهارت و نماز و روزه به اجتهاد از ادلۀ شرعیۀ استنباط کرده باشد با قدرت، یا به تقلید مجتهد زنده بدون واسطه، یا به واسطۀ عادلۀ عمل کرده باشد، و با عدم امکان اجتهاد و تقلید حیّ، عمل به احتیاط نموده باشد، و هرگاه مال زکوی داشته، یا استطاعت به هم رسانیده، یا مشغول تجارت و خرید و فروش گردیده؛ مسائل زکات و خمس و حجّ و تجارت را نیز مانند مسائل نماز تحصیل کرده باشد، و از محرّمات اجتناب کند خصوصاً از غیبت و فحش و نظر به نامحرم، و از حکم کردن و فتوا دادن با عدم رتبه اجتهاد به اجماع کل علماء، و چنانکه عدالت به معاشرت ثابت می‌شود همچنین به شهادت دو عادل و به شیاع مفید علم یا

– «س»، «ل»، «س»، «ی» و «ل» باشد- از حروف زواید می‌باشند. و چهار حرف (س، ل، س، ل) به عنوان حروف اصلی آمده است زیرا که «سلسبیل» بر وزن «فعللیل» است که حروف «س، ل، س، ل» به عنوان فاء الفعل و عین الفعل و لام الفعل اول و لام الفعل سوم آمده است.

(۱) لاحظ! الأشیاء و النظائر: ۴/ ۲۳۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۹۶

ظنّ اقوی از عدلین ثابت می‌گردد، چنانکه هرگاه- مثلاً- از اهل محلّه او پرسند؛ گویند: ما ندیدیم از او غیر از خوبی.

سؤال خص [۶۹۰]:

اشاره

ما اسم تصغیره فیشبه لفظه لفظ المضارع، فإذا أتى علما فما فی صرفه أحد ینزع؟

جواب:

هو لفظ «أباض» إذا صغّر «أ» فإینه یوافق لفظ المضارع من «بیض»، فتقول: «أبیض» «أ»، فلو سمی بهذا المضارع لم یصرف، و لو سمی بذلك المصغّر صرف لأنّ همزته أصلیّه، و حکم الصرف و عدمه إنّما یترب علی الزائد و الأصلی.

سؤال خصا [۶۹۱]:

اشاره

هرگاه نماز را در چکمه کند ضرور هست که سر انگشتان بزرگ را بر چکمه بیفشارد تا سجده بر هفت عضو صادق آید؟

جواب:

بلی باید زور بدن را بر مواضع سبعة اندازد مگر در حال ضرورت.

سؤال خصب [۶۹۲]:

اشاره

أى حرف أتى يعدونه اسما ثم أى الحروف يحسب فعلا و لست أعنى على أو عن فيئنه زادك الله نبلا (۳)

جواب:

هو اللام الموصولة، و «قد» بمعنى حسب فى نحو «قدنى».

سؤال خصج [۶۹۳]:

اشاره

کسی که نماز قضای بسیار دارد «۴» و عددش را نمی‌داند، می‌گویند که: چهار رکعت نماز است که در روز جمعه به کیفیت خاص به عمل می‌آید، و به عوض آنها می‌شود و آنها را از ذمه مکلف ساقط می‌کند،

(۱) حجرى: تصغر.

(۲) هی مشترک بین المتکلم الوحده من المضارع المجهول من باض بیض (ضرب یضرب) و بین المصغر من أباض.

(۳) لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴ / ۲۴۰ و ۲۴۱.

(۴) الف: داشته باشد.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۹۷

صحیح است یا نه؟

جواب:

اصلى ندارد و روایتش ضعیف و متروک است «۱»، یا محمول است بر صورت احتمال ثبوت قضاء نه بر صورت علم یا ظن و باید قضاء را آن قدر بکند که آنچه متیقن است به عمل آید، و احوط آن است که: آن قدر بکند که ظن او غالب شود که همه را کرده است.

سؤال خصد [۶۹۴]:

اشاره

کسی که مدتی از عمر او گذشته و حروف حمد و سوره و اذکار واجبه را از مخرج اداء نمی‌کرده و نمی‌دانسته که این واجب است؛ آیا باید نمازها را اعاده کند یا نه؟

جواب:

بلى به اجماع كل علماء «۲»، و همچنین هرگاه اعراب را غلط خوانده مطلقا على الأشهر الأظهر، یا در همین صورتی که آن غلط مغیر معنی باشد مثل کسر «کاف» إِيَّاكَ و ضم «تاء» أنعمت، نه غیر مغیر مثل فتح دال الحمد بنابر قولی «۳».

سؤال خصه [۶۹۵]:

اشاره

و ما حرف یلیه الفعل مجزوما و مرفوعا و ینصب بعده أيضا و کلّ جاء مسموعا «۴»

جواب:

هو الواو فی نحو: لا تأکل السمک و تشرب اللبن.

سؤال خصوصاً [۶۹۶]:

اشاره

شروط و کیفیت نماز جماعت را بیان فرمائید؟

جواب:

باید پیش‌نماز عادل باشد و نماز مأوموم و امام در هیئت و اجزاء موافق باشد نه مثل نماز یومیّه با نماز آیات و عید واجب، و مخالفت در عدد

(۱) لازم به یادآوری است که: حدیثی که دلالت نماید که در روز جمعه چهار رکعت نماز بخواند ...

نیافتیم، اما شبیه به این مطلب روایتی در بحار الانوار: ۳۸۴/۸۸ ذکر شده است.

(۲) تذکره الفقهاء: ۳/۱۴۰، حدائق الناضرة: ۸/۱۱۴.

(۳) مدارک الأحکام: ۳/۳۳۸.

(۴) لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴/۲۳۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۱۹۸

رکعات ضرر ندارد مثل صبح با ظهر و مغرب با عشا، و همچنین مخالفت شخص نماز ضرر ندارد پس هر یک از یومیّه را با دیگری اقتداء می‌توان کرد بالإجماع «۱»، مگر در عصر مأوموم با ظهر امام که خلاف ضعیفی دارد «۲»، و مشهور و صحیح جواز است.

و بهتر آن است که: صفها متصل باشند و همچنین صف اول با امام، و اگر مأوموم یکی باشد در پهلوی راست امام بایستد، و بهتر آن است که اندکی عقب بایستد هر چند که به قدر نیم‌وجوب باشد، اگر زیاده بر یکی باشد در عقب امام بایستد که سجده گاه ایشان در عقب باشد، و اگر در این صورت نیز مساوی بایستد ضرر ندارد علی الأظهر.

و هرگاه قرائت حمد و سوره مأوموم درست باشد نیت اقتدا را سنت کند در غیر نماز جمعه و عید- بر تقدیر وجوب- به این طریق که در وقت تکبیره الاحرام به خاطر داشته باشد که نماز ظهر- مثلاً- می‌کند اقتداء به پیش‌نماز حاضر؛ «لندبه» قربه إلی الله، و اگر قرائتش درست نباشد نیت وجوب کند و به جای «لندبه» «لوجوبه» به خاطر گذرانند، و باید معنی [نیت] را بدانند، و به هر زبانی که باشد خوب است، و اگر شک در درستی قرائت داشته باشد اکتفا به نیت قربه کند و وجوب و ندب را بیندازد.

و در قرائت مأوموم در عقب امام زیاده بر هیچ‌کس قول است «۳»، و بنابراین اختلافات؛ کسی که نه مجتهد باشد و نه مقلد مجتهد زنده؛ باید دست از نماز فرادی بر ندارد و به نماز جماعت اکتفا نکند زیرا که: برائت ذمه از برای او به یکی حاصل نمی‌شود و از شغل ذمه یقینی بیرون نمی‌آید.

(۱) معتبر: ۲/۴۲۴، منتهی المطلب: ۱/۳۶۷، حدائق الناضرة: ۱۱/۱۴۸.

(۲) من لا يحضره الفقيه: ۱/۲۳۳ ذیل حدیث ۱۰۳۰.

(۳) رجوع شود به مفتاح الكرامه: ۳/۴۴۵-۴۴۸.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۱۹۹

و أظهر آن است که: در نماز جهریه مثل: صبح و دو رکعت اول مغرب و عشاء و جمعه «۱» و همچنین طواف و آیات و استسقاء- هر گاه به جهر گزارده شود- اگر صدای قرائت امام را بشنود؛ اگر چه به مهممه باشد قرائت نکند «۲» و در نمازهای اخفاتیه که ظهر و عصر است و همچنین دیگرها هر گاه به اخفات گزارده شوند در دو رکعت اول در محل قرائت بر سیل استجاب سبحان الله بگویند و حدی معین از برای او نیست.

و اما در دو رکعت آخر نمازها خواه جهریه و خواه اخفاتیه پس تسبیحات اربعه گویند چنانکه در فرادی می گویند، و می تواند که سوره حمد تنها بخواند هر چند که امام نیز حمد بخواند و قرائتش را نیز به سبب نزدیکی بشنود، و خواندن تسبیحات بهتر است از حمد مطلقا حتی نسبت به امام و با احتمال لحوق مسبوق بلکه با علم به آن نیز.

و در باقی افعال و ارکان و اذکار نماز؛ مأموم نیز به عمل می آورد لکن بعد از امام، و تا امام به رکوع و سجود نرود او هم نرود و همچنین تا سر بر ندارد؛ او سر بر ندارد.

و اگر قنوت امام را نشنود یا نداند؛ قنوت خود را بخواند «۳» و اگر امام به رکوع رفته باشد و غیر رکعت آخر باشد احوط آن است که: صبر کند تا در رکعت دیگر قبل از رکوع ملحق شود.

و چون در رکعت دویم یا سیم یا چهارم اقتدا کند آن رکعت را [رکعت] اول نماز خود قرار دهد و حساب را نگاه دارد و آنچه در کار است از تشهد و قنوت در موضع آن به جا آورده به زودی ملحق شود، و در جائی که محل قنوت

(۱) ه: جمعه و عیدین.

(۲) ه: نکند و الا قرائت کند.

(۳) ه: بخواند، و اگر قبل از امام فارغ شود صلوات فرستد و هر دعائی که خواهد بخواند.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۲۰۰

و تشهد او نباشد سنت است که به تبعیت امام به عمل آورد، لکن در جائی که محل تشهد او نیست بهتر آن است که بر سر پا نشسته تشهد بخواند، و در وقت سلام امام بهتر است که مشغول شود به صلوات فرستادن بر محمد و آل محمد تا امام سلام آخر را دهد، پس برخیزد و آنچه از نمازش باقی مانده تمام کند.

و در دو رکعت آخر امام که [رکعت] اول مأموم باشد؛ به قدر مقدور حمد و سوره را بخواند هر چند که امام به عوض تسبیح [سوره حمد] قرائت کرده باشد.

و اگر قبل از فراغ امام به رکوع رود؛ قطع کند و به امام ملحق شود.

و اگر در حین اقتداء نداند که رکعت چندمین امام است از مأومین استعلام کند و به اشاره از ایشان معلوم نماید «۱»، و با عدم امکان استعلام نظر به خواندن حمد اشکال به هم می رسد «۲»، شاید بنابر دو رکعت اول گزاردن اقوی باشد، و اگر بعد از نماز خلافت معلوم شود «۳» احوط اعاده است، و الله يعلم.

اشاره

أى ظرف يضاف إن لم تضيفه لسوى ما أضفت مع حرف عطف لم يجز، و الحروف قد جاء فيها مثل هذا بين لنا أى حرف «٤»

جواب:

هو الظرف فى قولك «٥»: بينى و بينك الله، و ما جاء «٦» من الحروف مثل هذا فى مثل قولك: أخزى الكاذب منى و منك.

سؤال خصص [٦٩٨]:

اشاره

و لام طَلَّقت كلما ثلاثا طلاقا ليس يعقبه اجتماع

(١) ه: كند.

(٢) الف: مى رساند.

(٣) ه: گردد.

(٤) لاحظ! الاشباه و النظائر: ٢٤١ / ٤.

(٥) فى ب: قوله.

(٦) كذا فى النسخ، و الظاهر الصحيح: و قد جاء.

مقامع الفضل، ج ٢، ص: ٢٠١

و ما اسم فيه لام عرفته و ليس عن البناء له ارتجاع «١»

جواب:

لام التعريف لا يجامع التنوين و الإضافة و النداء.

و الاسم المبنى الذى عرف باللام و لم ترده إلى الإعراب، هو «الآن» و «خمسة عشر» و اخواته، و لا ثالث لهما.

سؤال خصص [٦٩٩]:

اشاره

ما اسم إذا جاء على بابه لم تدخل النسبة فيه عليه حتى إذا حوّل عن بابه يجوز «٢» النسبة كلّ إليه «٣»

جواب:

هو باب خمسة عشر، لا يجوز النسبة إليه و هو على بابه من العدد، فإذا نقل عن بابه إلى التسمية به جازت النسبة إليه.

سؤال ذ [٧٠٠]:

اشاره

مدغمتان بدلتا بلفظ لم یکن لهما و لو لا ذاک سوّیتا بحرف جاء قبلهما ۴

جواب:

هما الدال و السین من «سدس» حیث بدلتا بالتاء فی ستّ و لو لم یفعلوا ذلک بل أدغموا الدال فی السین لصار سس.

سؤال ذی [۷۰۱]:

اشاره

و ما اسم مؤنث من غیر تاء و فی حال النداء تكون فيه و تدخل فی مذکره المنادی و ذا یخفی علی من لا یعیه و قالوا: إنّها بدل انبیت عن الیاء الی کانت تلیه و تلک الیاء لها بدل سواها و یجتمعان هذا مع أخیه ۵

(۱) لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴ / ۲۴۱ و ۲۴۲.

(۲) فی الف، د: تجوز.

(۳) ۳ و ۴ لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴ / ۲۴۳.

(۴) ۵ لاحظ! الأشباه و النظائر: ۴ / ۲۴۳ و ۲۴۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۰۲

جواب:

التاء فی یا أبت و یا أمت عوض عن یاء المتکلم، و قد تبدل الیاء ألفا فتقول: یا أبا و یا أما فلها بدلان، و قد یجمع بینهما فیقال: یا أمتا و یا أبتا، و لم یعدوا ذلک جمعا بین العوض و المعوّض عنه لأنه من الجمع بین العوضین.

سؤال ذب [۷۰۲]:

اشاره

هرگاه زید ملک خود را به مبلغ پنج تومان عرضه کند به مشتری و او گوید که: پول ندارم، اگر جنس گاو و گوسفند خواهی از قرار تسعیر بازار به تو دهم، پس با هم رفتند نزد حاکم شرع و قبالة را به مبلغ پنج تومان نویسانیده «۱» و صیغه را جاری ساخته‌اند، این بیع چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه اجرای صیغه بر معهود فی ما بین شده بیع منعقد نشده «۲» نظر به عدم تعیین ثمن، و اگر بر پنج تومان واقع شده بدون قرینه صارفه به معهود در ضمن صیغه؛ ظاهرا بیع صحیح است تا بطلان ثابت شود، و طیّ دعوی موقوف بر سماع کلام طرفین است.

سؤال ذج [۷۰۳]:

اشاره

زید ملک خود را به عمر و فروخته و شرط تأخیر ثمن نشده و مدت چهار ماه در این میانه آمد و شد بوده، و بعضی از وجه هنوز نزد مشتری باقی مانده، آیا بایع اختیار فسخ دارد یا نه؟

جواب:

هرگاه سه روز از وقت اجرای صیغه بیع گذشته و هنوز مشتری تمام ثمن را نداده و بایع نیز تمام مبیع را به قبض او نداده و فی ما بین شرط تأخیر قبض هیچ یک از عوضین حتی به یک ساعت - مثلاً - نیز نشده؛ خیار فسخ از برای بایع ثابت می‌شود، هر چند که قدری از ثمن را گرفته یا قدری از مثن را به قبض داده، یا بعد از انقضاء ثلاثه بایع مطالبه ثمن نموده، یا مشتری قبل از ظهور فسخ بذل تمام ثمن کرده باشد، که در جمیع این صور خیار ثابت و باقی است، تا آنکه بایع اظهار اسقاط خیار نماید علی الأظهر.

(۱) حجری: نوشته.

(۲) ه: نگشته.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۰۳

سؤال ذه [۷۰۴]:

اشاره

و ما ابن جمعه أبدا بنات و فی الحيوان جاء و فی النبات و هل من مضمّر بالمیم وافی لغير ذوی العقول المدركات «۱»

جواب:

الأول: ابن عرس و ابن آوی و ابن أوبر، و الثانی: نحو قوله تعالى: رَأَيْتَهُمْ لِي سَاجِدِينَ «۲»، [استعمل ضمير من يعقل لمن لا يعقل].

سؤال ذه [۷۰۵]:

اشاره

ما اسم يكون مؤنثا فإذا اضيف إليه ذكر و اسم تفوه بأصله أبدا إضافته و تخبر «۳»

جواب:

المراد بالإضافة هنا النسبة، و إذا نسب إلى مؤنث حذفت منه التاء فيصير لفظه على لفظ المذكر، و المراد بالثاني نحو «شيء» فإنه إذا نسب إليه حذفت تاؤه و ردت واوه و يقال: شوى.

سؤال ذه [۷۰۶]:

اشاره

کیفیت نمازهای فریضه یومیه را بر وجه کمال مذکور سازند؟

جواب:

بعد از آنکه بدن و رخت مصلی پاک باشد از نجاست غیر معفو عنها، و طهارت شرعی به نهجی که بر او لازم است از وضوء و غسل و تیمم به جا آورده باشد و وقت و قبله را مشخص کرده باشد؛ رو به قبله ایستاده اول اذان بگوید به این طریق، الله اکبر چهار مرتبه، اشهد ان لا اله الا الله، اشهد ان محمدا رسول الله، حی علی الصلاة، حی علی الفلاح، حی علی خیر العمل، الله اکبر، لا اله الا الله، هر یک از این فصول را دو مرتبه که مجموع هیجده فصل باشد، و اگر بعد از اشهد ان محمدا رسول الله دو مرتبه اشهد ان علیا ولی الله بگوید ضرری

(۱) لاحظ! الأشیاء و النظائر: ۴ / ۲۴۵.

(۲) یوسف (۱۲): ۴.

(۳) لاحظ! الأشیاء و النظائر: ۴ / ۲۴۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۰۴

ندارد، بلکه بهتر است خصوصا هر گاه به قصد مجرد تبرک گوید نه به قصد اذان.

و بعد از آن بنشیند و بخواند: «اللهم اجعل قلبی باراً، و عیسی قاراً، و رزقی داراً، و عملی سازاً، و اجعل لی عند قبر رسولک صلی الله علیه و آله و سلم مستقراً و قراراً» «۱»، یا دو رکعت نماز کند، یا یک گام بردارد، یا به سجده رود و در سجده بگوید: «لا اله الا انت ربی سجدت لک خاضعا خاشعا ذلیلاً» «۲».

پس اقامه بگوید مثل اذان، مگر آنکه در اول اقامه؛ الله اکبر [را] دو مرتبه؛ و در آخر لا اله الا الله [را] یک مرتبه؛ و بعد از حی علی خیر العمل، قد قامت الصلاة [را] دو مرتبه بگوید.

پس بگوید: «اللهم انی اقدم الیک محمدا صلی الله علیه و آله و سلم بین یدی حاجتی و أتوجه به الیک فاجعلنی به وجیها [عندک] فی الدنیا و الآخرة و من الممقرین و اجعل صلاتی به مقبولة و ذنبی به مغفورا و دعائی به مستجابا إنک انت الغفور الرحیم» «۳».

پس رو به قبله ایستاده نیت نماز کند، یعنی قصد کند و به خاطر گذراند، که مثلا چهار رکعت نماز ظهر می گزارم از برای خود أداء که واجب است برای اطاعت و رضای خدا.

پس نیت تکبیره الاحرام یک مرتبه بگوید: الله اکبر، بعد از آن شش تکبیر به نیت سنت بگوید، که مجموع هفت تکبیر شود، و بهتر آن است که: بعد از

(۱) کافی: ۳ / ۳۰۸ حدیث ۳۲، وسائل الشیعة: ۵ / ۴۰۱ حدیث ۶۹۲۱، لازم به یادآوری است که: در کافی «و عملی سازاً» نیامده است. اما در (بحار الانوار: ۸۱ / ۱۸۲ ذیل حدیث ۱۵) این فقره را از بعضی نقل کرده است ولی در مصباح المتعجد: ۳۰ آمده است که مستحب است این دعا را در سجده بین اذان و اقامه بخواند.

(۲) مصباح المتعجد: ۲۹، فلاح السائل: ۱۵۲، بحار الانوار: ۸۱ / ۱۷۸ حدیث ۱۰.

(۳) کافی: ۳ / ۳۰۹ حدیث ۳، بحار الانوار: ۸۱ / ۳۷۰ ذیل حدیث ۲۲، وسائل الشیعة: ۵ / ۵۰۹ حدیث ۷۱۹۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۰۵

تکبیر سیم بگوید: «اللهم أنت الملك الحق المبين لا إله إلا أنت سبحانك [و بحمدك عملك سوء] و ظلمت نفسي فأغفر لي ذنبي إنه لا يغفر الذنوب إلا أنت» (۱).

و بعد از پنجم بگوید: «لبيك و سعديك، و الخير في يدك و الشر ليس إليك، و المهدي من هديت [عبدك و ابن عبدك منك و بك و لك و إليك] لا- ملجأ [و لا منجا و لا مفر] منك إلا إليك، سبحانك و حنانك، تباركت و تعاليت سبحانك رب البيت الحرام» (۲).

و بعد از ششم بگوید: «يا محسن قد أتاك المسيء، و قد أمرت المحسن ان يتجاوز عن المسيء و أنت المحسن و أنا المسيء فصل على محمد و آل محمد و تجاوز عن قبيح ما تعلم مني» (۳).

و بعد از هفتم بگوید: «وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ، عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ، خَنيفًا مُسْلِمًا وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي وَ نُسُكِي وَ مَخْيَايَ وَ مَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لَا شَرِيكَ لَهُ، وَ بِذَلِكَ أُمِرْتُ وَ أَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ»، پس آهسته بخواند «(۴): «أعوذ بالله من الشيطان

(۱) مصباح المتعبد: ۳۵ و ۳۶، فلاح السائل: ۱۳۲، بحار الانوار: ۸۱ / ۳۶۶ حدیث ۲۱.

(۲) فقه الرضا علیه السلام: ۱۰۴، مصباح المتعبد: ۳۶، فلاح السائل: ۱۳۲، بحار الانوار: ۸۱ / ۳۶۶ حدیث ۲۱، مستدرک الوسائل: ۴ / ۱۴۲ حدیث ۴۳۳۴.

(۳) مستدرک الوسائل: ۴ / ۱۲۳ حدیث ۴۳۳۷، جامع احادیث شیعه: ۵ / ۹۴ حدیث ۲۴۷۷، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به: ذکری الشیعة: ۱۷۹، روض الجنان: ۲۶۰.

لازم به یادآوری است که: در کتابهای حدیث و ادعیه؛ خواندن این دعا را بعد از اقامه نماز؛ مستحب می دانند، مراجعه شود به: مصباح المتعبد: ۳۰، فلاح السائل: ۱۵۵، بحار الانوار: ۸۱ / ۳۷۵ حدیث ۲۹، مستدرک الوسائل: ۴ / ۱۲۳ حدیث ۴۲۹۴.

(۴) در ریاض المسائل: ۳ / ۴۰۶ برای استحباب آهسته خواندن ادعای اجماع شده است. ولی علامه مجلسی در بحار الانوار: ۸۲ / ۳۵ ذیل حدیث ۲۵ و علامه بحرانی در حدائق الناضرة: ۸ / ۱۶۵ بلند خواندن را مستحب می دانند به ویژه برای امام جماعت در نماز مغرب.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۰۶

الرَّجِيم» (۱)، هر چند که حمد و سوره را بلند خواند، پس سوره حمد را بخواند، بعد از حمد قصد سوره معینه نماید بسم الله آن را بخواند و سوره را تمام کند، و «بسم الله» حمد و سوره را بلند بگوید، هر چند که قرائت را آهسته بخواند، یا در رکعت سیم و چهارم باشد، و باید که سوره؛ سجده واجب نداشته باشد و آن قدر طولانی نباشد که سبب فوت وقت صلاة شود، و باید که سوره «و الضحی»، و «ألم نشرح» را با هم در یک رکعت بخواند و همچنین سوره «فیل»، و «لایلاف» را هرگاه بخواند با هم در یک رکعت بخواند و «بسم الله» را در میان هر دو سوره نیز بخواند.

و بعد از سوره ایستاده تکبیر بگوید و به رکوع رود، و بهتر آن است که: در جمیع تکبیرات نماز دستها را تا به نرمه گوش بردارد، و در رکوع کف دستها را بر سر زانوها گذاشته زانوها «۲» را به عقب زند و گردن را بکشد و پشت را صاف کند به حدی که چون «۳» قطره آبی بر آن ریزند بر جای خود بماند، پس این دعا بخواند: «اللهم لك ركعت و لك أسلمت و بك أمنت و عليك توكلت و أنت ربِّي خشع لك سمعی و بصری و شعری، و بشری و لحمی و دمی و مخی و عصبی و عظامی و ما أقلتہ قدمای غیر مستكف، و لا مستكبر، و لا مستحسر» (۴).

پس «سبحان ربی العظیم و بحمده» گوید سه مرتبه، پس سر بردارد و راست بایستد و بگوید: «سمع الله لمن حمده الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ*»، و اگر مأموم باشد اکتفا کند به گفتن: «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ*»، پس ایستاده تکبیر

(۱) کافی: ۳/ ۳۱۰ حدیث ۷، فلاح السائل: ۱۳۲، مصباح المتجهد: ۳۶، بحار الانوار: ۸۱/ ۳۶۷ حدیث ۲۱ (با اندکی اختلاف)، وسائل الشیعه: ۶/ ۲۴ حدیث ۷۲۴۷.

(۲) ب، ه: رانها.

(۳) ج: اگر.

(۴) کافی: ۳/ ۳۱۹ حدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۲/ ۷۷ حدیث ۲۸۹، بحار الانوار: ۸۲/ ۱۱۰ ذیل حدیث ۲۰، وسائل الشیعه: ۶/ ۲۹۵ حدیث ۸۰۰۸.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۲۰۷

گوید و به سجود رود و هفت موضع را- که کفهای دست و زانوها و پیشانی و دو سر انگشت مهین «۱» پاهاست- بر زمین قرار دهد و زور بدن را بر آنها اندازد.

و باید که محلّ پیشانی زمین باشد، یا از زمین روئیده باشد به شرطی که به حسب عادت مأكول و ملبوس نباشد و معدن نیز نباشد مثل: طلا و نقره و لعل و یاقوت و فیروزه و درّ و مانند اینها، و مهر بسیار چرکین نباشد، و بهتر آن است که: سر دماغ را نیز بر خاک گذارد و آرنج را به زمین نچسباند «۲» و در سجود بگوید: «اللَّهُمَّ لَكَ سَجْدَتِي وَ بَكَ آمَنْتُ وَ لَكَ اسْلَمْتُ وَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَ أَنْتَ رَبِّي سَجَدَ وَجْهِي لِلذِّی خَلَقَهُ وَ شَقَّ سَمْعَهُ وَ بَصَرَهُ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ* تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ» «۳» پس بگوید: «سبحان ربی الأعلی و بحمده»، سه مرتبه.

پس سر بردارد و درست نشسته تکبیر بگوید و بگوید: «أستغفر الله ربی و أتوب إليه» و نشسته تکبیر بگوید و به سجود رود، و دعا و ذکر را به نحو اولّ به عمل آورده سر بردارد و درست بنشیند.

پس برخیزد و در اثنای برخاستن بگوید: «بحول الله أقوم و أقعد»، پس حمد بخواند و بعد از آن قصد سوره معینه نموده یک سوره تمام بخواند به شرط «۴» سابق، و بعد از آن تکبیر بگوید و دستها را در برابر رو بردارد «۵» و کفها را به سوی آسمان بگشاید و قنوت بخواند به هر دعائی که خواهد، و بهتر آن است

(۱) مهین: بزرگترین (فرهنگ معین: ۴/ ۴۴۷۷).

(۲) لازم به یادآوری است که این حکم مخصوص مردان است، مراجعه شود به: شرح لمعه: ۱/ ۲۷۶، مفتاح الکرامه: ۲/ ۴۴۶.

(۳) کافی: ۳/ ۳۲۱ حدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۲/ ۷۹ حدیث ۲۹۵، بحار الانوار: ۸۲/ ۱۳۷، وسائل الشیعه: ۶/ ۳۳۹ حدیث ۸۱۲۴.

(۴) ج: طریق.

(۵) ه: با هم بردارد.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۲۰۸

که بگوید: «سبحان من دانت له السّماوات و الأرض بالعبودیة، لا إله إلا الله الحلیم الکریم، لا إله إلا الله العلیّ العظیم؛ سبحان الله ربّ السّماوات السّبع و ربّ الأرضین السّبع و ما فیهنّ و ما بینهنّ و ربّ العرش العظیم، وَ سَلَامٌ عَلَی الْمُرْسَلِینَ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِینَ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَ ارْحَمْنَا وَ عَافِنَا وَ اعْفُ عَنَّا فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ إِنَّكَ عَلَی كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ*»، و صلّ «۱» علی محمد و آل محمد «۲».

پس تکبیر گوید و رکوع و سجود به عمل آورد به نحوی که گذشت، و چون سر از سجده دویم بردارد تکبیر گوید و از برای تشهد درست بنشیند و هر دو پا را از زیر خود به طرف راست بیرون کرده پشت پای راست را بر شکم پای چپ گذاشته بگوید: «بسم الله و بالله و الحمد لله و الأسماء الحسنی کأله لله، أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شریک له، و أشهد أن محمدا عبده و رسوله بشیرا و نذیرا بین یدی الساعة، اللهم صل علی محمد و آل محمد، و تقبل شفاعته و ارفع درجته» (۳).

پس اگر نماز دو رکعتی باشد سلام دهد به نحوی که مذکور می‌شود و «إلا بحول الله أقوم و أعود» گفته به رکعت سیم برخیزد. و در رکعت سیم و چهارم مخیر است میان آنکه سوره حمد تنها بخواند یا به عوض آن تسیحات اربعه بگوید، خواه امام باشد یا مأموم، یا منفرد و تسیحات بهتر است از برای همه، و صورت تسیحات این است: «سبحان الله و الحمد لله و لا إله إلا الله و الله أكبر» سه مرتبه، بعد از آن بگوید: استغفر الله،

(۱) حجری: صلی الله.

(۲) بحار الانوار: ۲۰۶/۸۲ و ۲۰۷ حدیث ۲۴، مقنعه: ۱۰۷، مهذب ابن براج: ۹۴/۱ (با اندکی اختلاف).

(۳) مهذب ابن براج: ۹۴/۱، بحار الانوار: ۲۹۳/۸۲ حدیث ۲۳ (با اندکی اختلاف).

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۰۹

پس تکبیر گفته و رکوع و سجود را به نحو سابق به عمل آورده، و بعد از سجده دویم درست نشسته اگر نماز مغرب باشد تشهد بخواند به نحو سابق و سلام دهد به نحوی که می‌آید و «إلا» به رکعت چهارم برخیزد و به نحو رکعت سیم بجا آورده، بعد از سجده دویم بنشیند، و تشهد بخواند به نحوی که گذشت.

پس سلام دهد به این طریق: «السَّلامَ علیکَ أيها النَّبی و رحمةُ الله و برکاته، السَّلامَ علینا و علی عباد الله الصَّالحین، السَّلامَ علیکم و رحمةُ الله و برکاته».

و اگر نداند یا نخواهد می‌تواند که همه دعاها و اذان، و اقامه را ترک کند و در رکوع به یک مرتبه «سبحان ربی العظیم و بحمده» و در سجود به یک مرتبه «سبحان ربی الأعلی و بحمده» و در قنوت به یک مرتبه «اللهم صلی علی محمد و آل محمد» (۱) و در تشهد به «الحمد لله أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شریک له، و أشهد أن محمدا عبده و رسوله اللهم صل علی محمد و آل محمد» و در سلام به «السَّلامَ علیکم و رحمةُ الله و برکاته» اکتفا نماید.

و باید که اهتمام در تصحیح قرائت و اذکار نماز نماید و حروف را از مخرج مقرره آداء نماید مگر آنکه مخرج بعضی از حروف [را] نداشته باشد، مثل غالب حبشیان که مخرج «شین» نقطه دار ندارند که در آن حرف معذورند، و از این جهت حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «سین بلال شین است نزد خدا» (۲).

و «هَاء» إنا أنزلناه را اظهار کند و «کفوا» به ضمّ «فاء» با «واو» گوید، یا با «همزه» یا به سکون «فاء» و «همزه» بخواند.

و مراعات تشدید و مدّ متصل نماید و ادغام را ترک نکند، و هاء و همزه را

(۱) همانطوری که مرحوم مؤلف در صفحه ۲۱۸ همین کتاب در مسأله ۷۲۶، متذکر شدند «اصل قنوت مستحب است مطلقا» بنابراین حتی یک مرتبه صلوات را نیز می‌تواند ترک نماید.

(۲) عدة الداعی: ۲۷، مستدرک الوسائل: ۲۷۸/۴ حدیث ۶۴۹۶.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۱۰

اظهار کند، و همزه «الله اکبر» را به درج نیندازد و مدّ ندهد و «راء» اکبر را تشدید ندهد و به شکل اکبار نگوید و «همزه» را به

«عین»، و «حاء» را به «هاء» و «همزه»، و «قاف» را به «غین»، و «صاد» را به «سین» و «ثاء»، و «ذال» را به «زاء» و «ظاء» و «ضاد» و بالعکس بدل ننماید، و نهایت مبالغه در تصحیح «ضاد» نماید زیرا که به آسانی گفتن آن مخصوص فصحای عرب است، چنانکه تجربه بر آن شاهد و حدیث شریف: «أنا أفصح من نطق بالضاد» (۱) آن را معاضد؛ و تصریحات فقهاء خاصه و عامه «۲» نیز مؤید است.

و واجب است که: در وقت قرائت و تسبیح و ذکر رکوع و سجود و تشهد و سلام و بعد از سر برداشتن از رکوع و سجود؛ آرام گیرد، و حرکات کلمات را نیز درست بگوید زیرا که به سبب اختلاف حروف و حرکات معنی مختلف می‌شود و گاه هست که به کفر می‌کشد.

مثلاً: هر گاه کسی بگوید: فلان زلّ فی مکّه - به «زای» - یعنی: لغزید در مکّه «۳»، و به «ذال» یعنی خوار شد «۴»، و به «ظاء» یعنی توقف نمود «۵»، و به «ضاد» یعنی گمراه گشت «۶».

و حمد به «حاء» به معنی ستایش و مدح است «۷» و به «هاء» به معنی مرگ

(۱) کشف الخفاء: ۱/ ۲۰۰، بحار الانوار: ۲/ ۱۶۳ حدیث ۲۴. توضیح: این حدیث در سر زبانها معروف است اما در کتب شیعه با سند دیده نشده است و در کتب اهل سنت هم به عنوان حدیث دروغین و بی اعتبار نقل کرده‌اند مراجعه شود به «کشف الخفاء» و کتب دیگر.

(۲) در مظانّش نیافتیم.

(۳) لسان العرب: ۱۱/ ۳۰۶.

(۴) لسان العرب: ۱۱/ ۲۵۶ و ۲۵۷، فرهنگ معین: ۲/ ۱۶۱۰.

(۵) اقرب الموارد: ۲/ ۷۳۱.

(۶) لسان العرب: ۱۱/ ۳۹۰، فرهنگ معین: ۲/ ۲۱۸۹.

(۷) لسان العرب: ۳/ ۱۵۵، فرهنگ معین: ۱/ ۱۳۷۳.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۱۱

است «۱» و به «همزه» به معنی غضب است «۲». و چون «إِيتَاكِ» به کسر کاف گوید دلالت کند که - معاذ الله - خدا زن است، و اگر «انعمتُ» به ضمّ تاء گوید معنی آن است که این قاری نعمت به مردم داده است، و چون ترک زبان «صمد» را «سماد» گوید به معنی سرگین است «۳» و بسیاری از عوام در تشهد «عبده» به فتح دال می‌گویند و آن غلط و مبطل نماز است بلکه به ضمّ «دال» است.

و در حدیث است که: «آدمی در وقت پینکی «۴» و خواب آلودگی نماز نکند و دعا نخواند که مبادا نفرین به خود کند و نفهمد» «۵».

و باید حمد و سوره را در دو رکعت اول مغرب و عشاء و ظهر روز جمعه و صبح بلند بخواند و مجموع ظهر و عصر و اواخر مغرب و عشاء را آهسته بخواند هر چند که تسبیح را به عوض حمد بگوید «۶» و در باقی اذکار اختیار دارد.

و نظر به ضیق وقت و عدم فرصت می‌تواند که بعد از حمد؛ سوره نخواند و در تسبیحات اربع به یک مرتبه اکتفاء کند.

و سنت است که نظرش در وقتی که ایستاده است به موضع سجده باشد، و در رکوع میان هر دو پاها، و در سجود به طرف بینی، و در تشهد به کنار خود، و در قنوت به کف دستها.

و در وقت ایستادن ما بین پاها به سه انگشت یا یک وجب فاصله دهد، و سر انگشتان پاها را رو به قبله دارد و دستها را بر رانها مقابل

سر زانو نهید «۷»

(۱) مجمع البحرین: ۳/ ۱۶۸، تاج العروس: ۹/ ۳۴۶، اقرب الموارد: ۲/ ۱۴۰۱.

(۲) لسان العرب: ۳/ ۷۴.

(۳) لسان العرب: ۳/ ۲۲۰.

(۴) یعنی: چرت زدن، (فرهنگ معین: ۱/ ۹۶۹).

(۵) مجمع بیان: ۲/ ۱۱۲ (جزء پنجم).

(۶) ه: بخواند.

(۷) ه: گذارد.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۱۲

و در تشهد بالای رانها مقابل زانو گذارد.

و سنت است که بعد از هر نماز تعقیب بخواند «۱».

و بهترین تعقیبات آن است که: بعد از سلام سه مرتبه تکبیر بگوید، و در هر مرتبه دستها را تا به نرمه گوش بلند کرده به زیر آرد و به زانوهای برسد پس بگوید: «لا إله إلا الله وحده و أنجز وعده، و نصر عبده و أعز جنده و هزم الأحزاب وحده له المُلْكُ وَ لَهُ الْخَمْدُ يُحْيِي وَ يُمِيتُ وَ هُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ*» «۲».

و تسبیح حضرت فاطمه علیها السّلام بگوید به نحو متعارف که سی و چهار مرتبه «الله أكبر» و سی و سه مرتبه «الحمد لله» و سی و سه مرتبه «سبحان الله» است، و بعد از اتمام یک مرتبه «لا إله إلا الله» بگوید «۳»، و از برای حفظ از آفات و بلیات آیه الكرسی بخواند که از بهترین مجربات است، و آیه الكرسی تا «علی العظیم» است علی المشهور الصحیح «۴».

و اگر خواهد که هرگز تب نکند؛ در هر صبح و شام دعای حضرت فاطمه علیها السّلام را بخواند که به دعای نور مشهور است که از جمله مجربات است و دعای این است: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ*، بِسْمِ اللَّهِ التَّوْر، بِسْمِ اللَّهِ نُوْر التَّوْر، بِسْمِ اللَّهِ نُوْر عَلِي نُوْر، بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي هُوَ مَدْبَرُ الْأُمُور، بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي خَلَقَ التَّوْرَ مِنَ التَّوْرِ وَ أَنْزَلَ التَّوْرَ عَلَى الطَّوْرِ فِي كِتَابِ مَسِيحِ طُورٍ، فِي رَقٍّ مَنشُورٍ بِقَدْرِ مَقْدُورٍ عَلَى نَبِيِّ مَجْبُورٍ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هُوَ بِالْعَزِّ مَذْكُورٍ وَ بِالْفَخْرِ مَشْهُورٍ وَ عَلَى السَّرَّاءِ وَ الضَّرَّاءِ مَشْكُورٍ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ

(۱) وسائل الشیعه: ۶/ ۴۲۹-۴۳۳ باب ۱.

(۲) علل الشرائع: ۲/ ۳۶۰، نفلیه: ۱۲۹، بحار الانوار: ۸۳/ ۲۲ حدیث ۲۱، ۴۳ حدیث ۵۴ (با اندکی اختلاف).

(۳) دعائم الاسلام: ۱/ ۱۶۸، بحار الانوار: ۸۲/ ۳۳۶ حدیث ۲۵.

(۴) مجمع البحرین: ۴/ ۱۰۰، بحار الانوار: ۸۳/ ۱۲۵ حدیث ۸، ۲۶۴ حدیث ۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۱۳

و آله الطاهرين «۱».

سؤال ذر [۷۰۷]:

اشاره

هرگاه کسی پای خود را به مثل کهنه‌ای پیچد، یا چیزی در پا کند که ساق داشته باشد مثل جوراب پشمین یا مسحی «۲» و با اینها پا را در کفش کند آیا در این صورت به اتفاق نماز جایز است یا داخل خلاف است؟

جواب:

دور نیست که داخل باشد لکن نماز صحیح است در ما یستر ظهر القدم مطلقا علی الأقرب، و أحوط اجتناب است در صورتی که ساق نداشته باشد مطلقا.

سؤال ذح [۷۰۸]:

اشاره

هرگاه ابوین متهم به خلاف تشیع باشند یا جزما امامی مذهب نباشند قضای صوم و صلوات از جانب ایشان چه صورت دارد؟

جواب:

در صورت جزم خوب نیست و در صورت تهمت بد نیست، بلکه هرگاه ظاهرا امامی باشند احتیاط در فعل قضاء است.

سؤال ذط [۷۰۹]:

اشاره

هرگاه پسر بزرگ عبادت پدر را قضاء نکند به قضای پسر کوچک یا دختر با عدم پسر یا امتناع او براءت ذمه پدر یا ممتنع حاصل می‌شود یا نه؟

جواب:

بلی نسبت به پدر، و نسبت به ذکر اکبر اشکال هست و احتیاط آن است که او نیز بکند، و الله یعلم.

سؤال ذی [۷۱۰]:

اشاره

هرگاه کسی را چند روز نماز فوت شده و طریقه و ترتیب آن را نمی‌داند، در قضا به کدام نماز ابتداء کند؟

جواب:

اگر نماز اولین را که فوت شده می‌داند از همان و اِلّا به نماز صبح ابتداء کند و به نماز عشاء ختم کند، یا به ظهر ابتداء و به صبح ختم نماید «۳».

(۲) یعنی: نوعی موزه و کفش که صلحا و امراء پیا می کردند (فرهنگ معین: ۳/ ۴۱۰۸).

(۳) الف: کند.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۱۴

سؤال ذیا [۷۱۱]:

اشاره

هر گاه جمع میان دو نماز شود اذان از برای نماز دویم ساقط می شود یا نه؟ و جمع به چه متحقق می شود؟

جواب:

اذان ساقط می شود، و جمع به ترک نافله متحقق می شود هر گاه معنی جمع - عرفا - بر آن صادق آید، و بعضی مناط جمع را حصول هر دو در وقت فضیلت یکی؛ دانسته اند «۱» و بعضی مطلق تعقیب را منافی جمع دانسته «۲»، و هر دو قول بر سیل اطلاق کمال اشکال دارد، و الله العالم.

سؤال ذیب [۷۱۲]:

اشاره

نماز نافله در سفر یا حضر هر گاه سواره یا پیاده [خوانده] شود چه نحو باید کرد؟

جواب:

رکوع و سجود را هر گاه ممکن نشود به ایما و اشاره به سر و چشم کند، و از برای سجود سر را پست تر کند و چشم را اندکی به هم بیفشرد و از برای رفع رأس چشم بگشاید و سر را بالا کند، و سایر ارکان و واجبات را به عمل آرد - مهما أمکن - به نحوی که در نماز واجب می کند، و در مستحبات اختیار دارد.

و سوره نافله لازم نیست بلکه به «حمد» «۳» اکتفاء می توان کرد حتی در حال اختیار، بلا - خلاف، مگر در نمازهایی که با سور مخصوصه وارد شده «۴» مثل: نماز جعفر [طیار] و شب عید فطر، و نماز وحشت که در آنها مراعات کیفیت منقوله باید کرد، و همچنین است عدم وجوب قیام در مطلق نافله علی الصحیح المشهور.

سؤال ذیج [۷۱۳]:

اشاره

چهر در دو رکعت اول نماز ظهر در روز جمعه چه حکم دارد؟

(۱) شرح لمعه: ۱/ ۲۴۴، مدارک الاحکام: ۳/ ۲۶۵.

(۲) کشف اللثام: ۳/ ۳۵۵ و ۳۵۶ (با اندکی اختلاف).

(۳) ه: «حمد» تنها.

(۴) ه: شده باشند.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۱۵

جواب:

سنت است از برای امام و منفرد، هر چند که بدون سوره جمعه و منافقین باشد علی الأظهر الأشهر، و بعضی جهر را حرام می‌دانند «۱»، و بعضی جواز را تخصیص به امام می‌دهند «۲»، و همچنین است «۳» جهر در قرائت نماز جمعه «۴»، و الله العالم.

سؤال ذید [۷۱۴]:

اشاره

جهر در «بسم الله» در مواضع إخفات قرائت چه حکم دارد؟

جواب:

سنت است مطلقاً، خصوصاً از برای امام علی المشهور الأظهر، و بعضی مخصوص به امام می‌دانند «۵» و بعضی به دو رکعت اول تخصیص می‌دهند «۶».

سؤال ذیه [۷۱۵]:

اشاره

شخصی بیست حیوان از شتر و گاو و گوسفند خریده است به بیست دینار از قرار شتری سه دینار و گاوی یک دینار و گوسفندی نیم دینار، عدد هر یک از آنها چند است؟

جواب:

ممکن است که یک شتر و پانزده گاو و چهار گوسفند باشد، یا دو شتر و ده گاو و هشت گوسفند.

سؤال ذیو [۷۱۶]:

اشاره

هر گاه کسی که خواهد که در ظهر روز جمعه سوره منافقین خواند غافل شده و «بسم الله» به قصد سوره «توحید» یا «جحد» گوید آیا قبل از تجاوز نصف عدول می‌توان کرد یا نه؟

جواب:

می‌تواند بنا بر مشهور، و نظر به اخبار در «توحید» اشکال

(۱) کشف الرموز: ۱/ ۱۸۰، معتبر: ۲/ ۳۰۴، کشف اللثام: ۴/ ۴۸.

(۲) معتبر: ۲/ ۳۰۴، کشف اللثام: ۴/ ۴۸.

(۳) یعنی: برای امام جمعه سنت است.

(۴) معتبر: ۲/ ۳۰۴، کشف اللثام: ۴/ ۴۷.

(۵) سرائر ابن ادریس: ۱/ ۲۱۷، معتبر: ۲/ ۱۸۰، ذکری الشیعه: ۳/ ۳۳۳.

(۶) سرائر ابن ادریس: ۱/ ۲۱۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۱۶

نیست «۱»، و در جحد احوط ترک است، بلکه عدول از آن مشکل است، والله العالم.

سؤال ذیج [۷۱۷]:

اشاره

دو صف کبوتر هست یکی اعلا و یکی اسفل، چون از اعلی یکی به اسفل آید در عدد مساوی شوند و اگر بر عکس شود اعلی دو برابر اسفل گردد.

جواب:

صف اعلی هفت است و صف اسفل پنج.

سؤال ذیج [۷۱۸]:

اشاره

صفی از مسلمین مقابل صفی از کفار هستند که اگر در آن وقت یکی از صف کفار مسلمان شده به مسلمین ملحق گردد بر مسلمین واجب می شود که در قتال ایستادگی کنند تا کشته شوند، زیرا که در عدد مساویند و اگر یکی از مسلمین مرتد شود ملحق به صف کفار گردد سه برابر مسلمین گردند، پس فرار از برای مسلمین جایز شود.

جواب:

صف کفار پنج نفر است و صف مسلمین سه نفر است [* ۵].

سؤال ذیبط [۷۱۹]:

اشاره

مثل سؤال سابق است لکن اگر از کفار یکی به مسلمین ملحق شود مسلمین نصف کفار می شوند و حرام است که فرار کنند و اگر بر عکس شود مسلمین ربع کفار گردند و جایز است که فرار نمایند.

جواب:

صف کفار یازده نفر است و صف مسلمین چهار.

سؤال ذک [۷۲۰]:**اشاره**

هر گاه نافله روز جمعه تأخیر شود تا ظهر؛ به چه نحو باید کرد؟

جواب:

اگر با هم کند خواه پیش از ظهر و خواه میان ظهر و عصر و خواه بعد از عصر؛ بعضی گفته‌اند: شانزده رکعت مثل نافله هر روز است «۲» و خالی از قوت نیست.

(۱) وسائل الشیعه: ۶/ ۱۵۲ و ۱۵۳ باب ۶۹.

(۲) مقنع: ۱۴۶، من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۲۶۸، بحار الانوار: ۸۷/ ۲۲ حدیث ۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۱۷

سؤال ذکا [۷۲۱]:**اشاره**

اگر کسی در هشت رکعت نافله شب یا نافله ظهر و عصر شک کند که آیا این رکعت دویم است یا سیم یا هفتم، چه کار کند؟

جواب:

در مطلق نافله بنا بر اکثر می گزارند بدون تدارک و احتیاط، و بنا بر کمتر گذاشتن بهتر است.

سؤال ذکب [۷۲۲]:**اشاره**

صاحب قضاء در تسیحات اربع به یک مرتبه اکتفا می‌تواند کرد؟

جواب:

دور نیست و فرقی میان أداء و قضاء نیست مگر آنکه قضاء بسیار و وقت به حسب ظاهر تنگ باشد که در این صورت به یکی اکتفاء می‌کند با ضم استغفار، بلکه استغفار را مهما ممکن ترک نماید هر چند که تسیحات را سه مرتبه خواند، نظر به قول به وجوب استغفار «۱».

سؤال ذکج [۷۲۳]:**اشاره**

کسی که مشغول [الذمه] به نماز قضاء و روزه قضاء است، نافله و روزه سنت می‌تواند کرد یا نه؟

جواب:

نه - علی الأحوط - هرگاه قضای جزمی باشد، و اگر به عنوان احتیاط باشد؛ ضرر ندارد.

سؤال ذکد [۷۲۴]:**اشاره**

هرگاه کسی بر مصلی سلام کند مخالف قاعده عربیت جواب می‌توان گفت؟

جواب:

بلی ظاهراً، و احوط آن است که به نیت قرآن بگویند، و غایت احتیاط آن است که نماز را اعاده کند.

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقام‌الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه
ق

مقام‌الفضل؛ ج ۲، ص: ۲۱۷

سؤال ذکه [۷۲۵]:**اشاره**

هرگاه مأمومین؛ فاسقی را عادل دانند نمازشان چه صورت دارد و آن شخص می‌تواند که امامت ایشان کند؟

---

(۱) لازم به یادآوری است که: قائلی برای این قول پیدا نکردیم، اما مرحوم، شیخ بهائی بصورت احتمال از کلام علامه رحمه الله در
منتهی المطلب استظهار نموده است. مراجعه شود به: جبل المتین:
۲۳۱.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۱۸

جواب:

هرگاه مأمومین کوتاهی در استعلام حال او نکرده باشند و حالش بر ایشان مخفی شده باشد نمازشان صحیح است بلا خلاف و
قضاء ندارد، چنانکه هرگاه بعد از نماز کفرش ثابت شود از برای آن شخص، و احوط ترک امامت است [در حال فسق]، لکن نه به

اظهار عدم قابلیت و فسق، بلکه «۱» این نیز فسق است، بلکه توبه کند و امامت را ترک ننماید.

سؤال ذکو [۷۲۶]:

اشاره

اگر کسی مشغول شود به دعای قنوت تا امام سر از رکوع یا سجود بر دارد چه کند؟

جواب:

عمدا چنین نکند و اگر کند نماز را اعاده کند احتیاطاً، و قنوت را مختصر باید کرد بلکه ترک می‌توان کرد هرگاه مستلزم ترک متابعت در رکن شود، بلکه اصل قنوت مستحب است مطلقاً، علی الأظهر الأظهر.

سؤال ذکز [۷۲۷]:

اشاره

کسی که حالش این است که از اقتدای بزرگان و کثرت مأمومان خوش حال می‌شود امامت می‌تواند کرد یا نه؟

جواب:

اگر غرضش از این؛ ترویج دین و ظهور صلاح مؤمنین است ضرر ندارد، و احوط آن است که: سعی کند که اینها در نفس او نباشد و غرضش محض رضای خدا باشد و از تلبیس ابلیس ایمن گردد.

سؤال ذکح [۷۲۸]:

اشاره

هرگاه امام احرام بست و مأمومین نیز احرام بستند، بعد از آن بر امام موجب بطلان نماز عارض شد و تجدید احرام نمود مأموم چه کند؟

جواب:

اگر مأموم هنوز تکبیره الاحرام نگفته اعلام او ضرور نیست، و الا باید او را اعلام کند «۲» تا تجدید احرام نماید «۳».

(۱) ه: زیرا که.

(۲) ه: نماید.

(۳) ج: کند.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۱۹

سؤال ذکط [۷۲۹]:

اشاره

هرگاه تنخواهی را قیمت معین کنند در حضور دو نفر، پس یکی از آنها به دیگری گوید که: اگر تو ثلث آنچه داری به من دهی برای من قیمتش تمام می‌شود، و آن دیگری در جواب گوید که: اگر تو ربع آنچه داری به من دهی تمام قیمت از برای من نیز به هم می‌رسد، قیمت آن چقدر است و هر یک چقدر دارند؟

جواب:

قیمت یازده است و با یکی نه و با دیگری هشت و طریق معرفت امثال این سؤال آن است که: مخرج کسرها را در هم ضرب کنند و از حاصل یک را کم نمایند، پس باقی قیمت خواهد بود و آنگاه از حاصل مخرج اقل کسری را کم نمایند که باقی همان است که با یکی از ایشان است، پس از آن نیز مخرج اکثر کسری را کم نمایند که آن چیزی است که با دیگری است، مثلاً: در اینجا سه را در چهار ضرب و از حاصل یکی کم شد پس یازده قیمت است، و چون از آن کم کردیم سه را- که مخرج ثلث است- نه ماند، یا چهار را- که مخرج ربع است- هشت ماند، و چون ربع هشت را بر نه اضافه کنی یا ثلث نه را بر هشت؛ هر یک یازده خواهد شد که موافق قیمت است.

و هرگاه در سؤال مذکور به جای ثلث خمس و به جای ربع سدس؛ فرض کنیم قیمت بیست و نه و با یکی بیست و چهار و با دیگری بیست و پنج باشد.

سؤال ذل [۷۳۰]:

اشاره

هرگاه مصلی دست «۱» در دماغ کند و دست خونین شود و خون از دماغ جاری گردد «۲» چه کند؟

جواب:

اگر آب حاضر باشد که بدون استدبار و فعل کثیر تطهیر ممکن شود؛ چنان کند، و الا پس اگر خون دست زیاده نباشد بر پهنی درهم بغلی که آن به قدر سطح بالای بند انگشت ابهام است ضرر ندارد، و همچنین اگر تواند که

(۱) ج: انگشت.

(۲) ج، حجری: شود.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۲۰

کهنه و مانند آن در دماغ گذارد که مانع سیلان خون گردد تا آخر نماز و الا نماز را از سر گیرد.

سؤال ذلا [۷۳۱]:

اشاره

جائی هست که قصر یکی از نماز و روزه باید کرد دون دیگری یا نه؟

جواب:

بنابر مشهور در اماکن اربعه که مکه و مدینه و مسجد کوفه و حایر حضرت امام حسین علیه السلام است بدون عروض قواطع سفر قصر روزه واجب است بلا خلاف و در نماز مخیر است و اتمام افضل است، و شیخ صدوق رحمه الله قصر را واجب می‌داند «۱»، و سید مرتضی و ابن جنید اتمام را در اینجاها و در سایر مشاهد ائمه علیهم السلام واجب می‌دانند «۲». و در نظر قاصر مذهب صدوق راجح و جمع احوط است.

سؤال ذلب [۷۳۲]:**اشاره**

هرگاه اراده جائی داریم که آنجا چهار فرسخ است یا زیاده اما به هشت نمی‌رسد و در غیر این راه منزلی دارد که نماز را در آن باید تمام کند و قصد دارد که در وقت رفتن یا بازگشتن به آنجا رود، یا در وقت رفتن قصد نداشته «۳» و بعد از بیرون رفتن قصد کرده که به آنجا رود، در باب نماز چه کند؟

جواب:

ظاهرا در هر دو صورت سفر به هم می‌خورد.

سؤال ذلج [۷۳۳]:**اشاره**

اگر اراده جائی دارد که آنجا صد فرسخ است و در هر کمتر از هشت فرسخ منزلی دارد، که در آن ملک دارد و شش ماه به قصد توطن مانده؛ چه کند؟

جواب:

بنابر آنکه مطلق استیطان شش ماه معتبر است در همه جا تمام

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۲۸۳ ذیل حدیث ۱۲۸۴.

(۲) رسائل سید مرتضی: ۳/ ۴۷، مختلف الشیعۀ: ۳/ ۱۳۵.

(۳) حجری: نداشته باشد.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۲۱

کند، لکن اظهر اعتبار استیطان شش ماه در هر سال است.

سؤال ذلد [۷۳۴]:**اشاره**

اگر در سفر به جائی رسد که باید نماز را در آن تمام کند لکن داخل آن نشود بلکه از کنار آن «۱» گذرد، در باب قصر چه کند؟

جواب:

مشهور آن است که: اگر از حدّ ترخص آن محل گذرد سفرش قطع می‌شود، و مسأله محلّ اشکال است، و عمل به احتیاط باید کرد.

سؤال ذله [۷۳۵]:

اشاره

استخراج عدد مضمّر به چه نحو می‌شود؟

جواب:

به چند طریق می‌شود، یکی آن است که: چون عددی صحیح بی کسر در دل گرفت تو نیز به دست راست یکی بگیر و بگو تا آن عدد را که در دل گرفته است تنصیف کند و تو آنچه داری تضعیف کن و همچنین تا تمام شود، و در هر مرتبه که تنصیف می‌کند از او سؤال کن که کسری هست یا نه؟ اگر نباشد بگو تنصیف کند و اگر باشد بگو کسر را بیندازد، و در هر مرتبه که کسری بیندازد تو نصف آنچه بعد از تضعیف حاصل شده بدست چپ بگیر به این طریق عمل کن تا وقتی که چون کسری را بیندازد هیچ با او نماند، پس آنچه در دست چپ تو باشد جواب است.

مثلاً: آن شخص عدد ده را در دل گرفت و تو یکی در دست راست گرفتی، پس او ده را پنج کرده، و تو یک را دو گرفتی «۲»، پس او پنج را دو و نیم کرد، و تو دو را چهار کردی و او نیم را انداخت و تو به عوض نیم چهار را که دو است در دست چپ گرفتی پس او دو را یک کرد و تو چهار را هشت کردی، پس او یک را نیم کرد و تو هشت را شانزده کردی، پس او نیم را انداخت و تو هشت را در دست چپ گرفتی، پس با او چیزی نماند و با تو در دست چپ ده ماند.

(۱) در نسخه ه به جای «کنار آن» (کنارش) آمده است.

(۲) ج، ه: کردی.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۲۲

و اگر در ابتداء عدد مضمّر کسر داشته باشد مثل ده و نیم بگو که آن را تضعیف کند تا بیست و یک شود پس از برای بیست و یک یکی در دست راست بگیر، و همچنین به طریقی که در ده مذکور شد عمل کن تا وقتی که با آن شخص هیچ نماند، پس نصف آنچه در دست چپ تو باشد جواب است و در مثال ده و نیم؛ بیست و یک در دست چپ تو جمع می‌شود و نصف آن؛ جواب است.

و اگر عدد مضمّر کسر باشد به تنهایی، بگو که آن کسر را یکی کند و تو یکی در دست راست بگیر و بگو که آن را نیم کند و تو یک را دو کن، پس او نیم را بیندازد و تو یک در دست چپ گیر، پس نصف یک جواب است.

خلاصه: اولاً باید از آن شخص سؤال کنی که عددی که در دل گرفته صحیح است به تنهایی یا صحیح است با کسر، یا کسر است به تنهایی، بعد از آن عمل کن به نحو مذکور، و باید کسر نیم باشد و بس.

سؤال ذلوع [۷۳۶]:**اشاره**

هرگاه جماعتی بسیار بر میت نماز کنند بدون امام، [نماز] کسانی که از میت دورند درست هست یا نه؟

جواب:

دور نیست که درست باشد، و احوط آن است که برابر جنازه باشند.

سؤال ذلوع [۷۳۷]:**اشاره**

در پیشنهاد جمعۀ اجتهاد شرط است یا نه؟

جواب:

بلی علی الاقرب «۱»، و بر قول به عدم اشتراط؛ شرط دانسته‌اند یا تقلید مجتهد زنده [را] «۲» و مع ذلک باید قدرت بر ادای خطبتین به انشاء خود داشته باشد.

(۱) ج: علی الاظهر الاقرب.

(۲) مراد مؤلف این است که: چون علماء عمل به قول میت را جایز نمی‌دانند (معالم الدین فی الاصول:

۲۴۷) پس کسی که تقلید از مجتهد مرده نماید عاصی است و نماز خواندن در پشت سرش جایز نیست.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۲۳

سؤال ذلوع [۷۳۸]:**اشاره**

کسانی که در فکر دین نیستند و تحصیل مسائل ضروریۀ خود نکرده و نمی‌کنند، و زکات و خمس و حج در گردن ایشان هست، و بی‌پروائی در دین بسیار می‌کنند به چه نحو با ایشان معاشرت باید کرد؟

و احادیثی که در باب قضای حوائج «۱» و ادخال سرور «۲» و وجوب حقوق مؤمن وارد شده «۳» شامل ایشان هست یا نه؟

جواب:

ظاهراً شامل است، اما حتی المقدور نصیحت ایشان و امر به معروف و نهی از منکر کوتاهی نباید کرد که آن نیز از جمله حقوق مؤمنین است.

سؤال ذلوع [۷۳۹]:

اشاره

اگر کسی از ترس خدا گرید و گوید: کاش مادر مرا نزائیده بود و امثال اینها جایز است یا نه؟

جواب:

اگر مناجاتهای منقوله را بخواند بهتر است زیرا که: امثال مضمون این عبارات در بعضی از ادعیه وارد شده «۴».

سؤال ذم [۷۴۰]:**اشاره**

اگر کسی گوید: خدایا مرا صبر بر عذاب آخرت نیست اگر گناهان مرا نمی‌بخشی جزای مرا در دنیا به من برسان و صبر نیز کرامت فرما، خوب است یا نه؟

جواب:

طلب مغفرت و عافیت باید کرد زیرا که رحمت حق واسع و طلب بلا ممنوع است، و الله العالم.

سؤال ذما [۷۴۱]:**اشاره**

در بعضی اخبار منقول است که: هر که فلان کار کند خدا و ملائکه و همه مردم بر او لعنت کنند «۵» و حال آنکه همه کس بر آن کار مطلع

(۱) بحار الانوار: ۷۱ / ۲۸۳ - ۳۴۱ باب ۲۰.

(۲) کافی: ۲ / ۱۸۸ - ۱۹۲، باب ادخال السرور علی المؤمنین، وسائل الشیعه: ۱۶ / ۳۴۹ باب ۲۴.

(۳) بحار الانوار: ۷۱ / ۲۲۱ - ۲۶۳ باب ۱۵.

(۴) تهذیب الأحکام: ۲ / ۳۱۷ حدیث ۱۲۹۵، بحار الأنوار: ۹۱ / ۱۰۸ و ۱۴۳، وسائل الشیعه: ۷ / ۲۴۷ و ۲۴۸ الحدیث ۹۲۴۳.

(۵) جامع الاخبار: ۴۱۵ حدیث ۱۱۵۰، بحار الانوار: ۷۲ / ۱۵۰ حدیث ۱۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۲۴

نمی‌شوند، و بر تقدیر اطلاع، کم کسی او را لعنت می‌کند؟

جواب:

شاید مراد لعنت در روز قیامت باشد، یا آنکه هر کس بر بدکار بر سبیل اجمال «۱» لعنت می‌کند.

سؤال ذمب [۷۴۲]:

اشاره

اگر کسی قرآن یا دعا خواند و معنی آن را در دل گذراند مصداق حدیث: «تفکر ساعه خیر من عبادۀ سبعین» (۲) سنه (۳) خواهد بود یا نه؟ و بهتر از تفکر به تنهایی هست یا نه؟

جواب:

ظاهراً داخل است و بهتر است.

سؤال ذمج [۷۴۳]:

اشاره

فکر کردن در معنی قرآن و دعا افضل است یا خواندن بی تصور معنی؟

جواب:

تفکر افضل است و جمع اکمل.

سؤال ذمد [۷۴۴]:

اشاره

طول عوج بن عنق چقدر بوده؟ و او در چه عصر بود؟ و عاقبت امرش چه نحو شد؟

جواب:

مرحوم آخوند ملا فتح الله در تفسیر آیه لَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ (۴) از سوره مائده چنین فرموده که: در آثار آمده که حق تعالی موسی را وعده فرموده بود که زمین مقدسه که «ایلیا» است یا «اریحا» یا همه ولایت شام به بنی اسرائیل ارزانی فرماید و آن موضع در آن وقت مساکن جباران بود و ایشان را عمالقه می گفتند، مردمی بلند بالا و توانا بودند از بقیه قوم عاد، چون لشکر فرعون غرق شدند و مصر بر بنی اسرائیل مقرر شد فرمان الهی در رسید که: به ارض مقدسه روید که هزار ده دارد و در هر دهی هزار باغ است

(۱) الف، ج: احتمال.

(۲) در نسخه ج (سبعین) نیامده است. (بحار الانوار: ۶۸ / ۳۲۷ حدیث ۲۲).

(۳) بحار الانوار: ۶۶ / ۲۹۳ (با اندکی اختلاف).

(۴) مائده (۵): ۱۲.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۲۵

و جهاد کنید با جباران، پس موسی دوازده نقیب از لشکر اختیار کرد که هر یک کافل مهمات سبطی باشند از دوازده سبط، پس با

قوم خود نزدیک اریحا رفتند و نقیبان «۱» به تجسس عمالقه مشغول شدند، پس با یکی از جباران ملاقات کردند که او را عوج بن عنق گفتندی، درازی او به قول اکثر، سه هزار و سیصد گز بود و باقی عادیان نیز قریب به او بودند.

و در «تفسیر ابو الفتوح» مذکور است که: قد او سیصد و سی و سه هزار و بیست و سه ذراع و ثلثی بود، روز ابری سر و سینه او از ابر گذشته بودی و از ابر آب بخوردی، و ماهی را از دریا گرفتی و به آفتاب کباب «۲» کردی و بخوردی و در ایام نوح علیه السلام که آب از سر کوهها صد گز گذشته بود تا بالای ساق او بود و او را سه هزار سال عمر بود و عنق که مادر او بود دختر آدم علیه السلام بود.

و هر انگشتی از انگشتان عنق سی گز بود، و هر ناخنی چون داسی بود.

مروی است که: روزی از صحرا می‌آمد و پشته‌ای هیزم که لایق قوت خودش بود برداشته که این دوازده نقبا به او رسیدند چون ایشان را بدید از کوتاهی قامت ایشان متحیر شد، با آنکه هر یکی از ایشان را چهل گز بالا بود، پس ایشان را در دامن گذاشته «۳» دامن بر میان زد و نزد مادر آورده و بریخت و به تعجب گفت که: اینها آمده‌اند با ما قتال کنند و زمین و شهر ما را تصرف کنند، پای بر سر ایشان نهم و پایمال کنم؟ مادرش گفت: روا نباشد، ایشان را رها کن تا بروند و خبر ما را به قوم خود رسانند که البته بازگردند و با ما قتال نکنند، چون به بازار ایشان در آمدند هر خوشه انگور را دیدند که پنج کس «۴» نتوانستی

(۱) ه: نقباء.

(۲) ه: بریان.

(۳) الف، ب، ه: نهاده.

(۴) حجری: نفر.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۲۶

برداشت و پنج کس «۱» در پوست انار ایشان می‌گنجید، پس بازگشته با یکدیگر گفتند که بنی اسرائیل را از حال این قوم خبر نتوان کرد که نافرمانی کرده و به مصر بازگردند.

پس به لشکرگاه خود آمده قوم را به حرب ایشان ترغیب کردند و موسی را از حقیقت حال خبر دادند، موسی با دل قوی قوم را برداشته متوجه جباران شد، عوج خبر دار شد و بیامد و به لشکر موسی نگریست و به قدر عرض لشکر موسی علیه السلام پاره‌ای از کوه ببرد و بر سر گرفت تا بر سر ایشان فرود آورد و همه را به یک بار بکشد، حق تعالی مرغی را فرستاد تا پاره‌ای الماس به منقار گرفته بر گرداگرد سر او ریخت و سوراخ مدور کرد و آن سنگ در گردن او افتاد مانند طوق، عوج هر چند خواست که از گردن خود بدر «۲» آورد نتوانست، موسی علیه السلام بیامد و او را بدان حال بدید خوش حال شد، عصای خود را که چهل گز بود و خود نیز چهل گز بوده و چهل گز هم برجست و آن را بر عوج زده بر کعب او آمد و از آن زخم و گرانی سنگ بیفتاد، بنی اسرائیل یکباره بر او تاخته تیغها بر کشیدند و او را پاره پاره کردند.

و در خبر آمده که: مدت سه هزار سال استخوان پای او پل رود نیل بود «۳»، تمام شد کلام مفسر «۴».

(۱) حجری: نفر.

(۲) ه: بیرون.

(۳) تفسیر ابو الفتوح رازی: ۴/ ۱۴۴-۱۴۵، بحار الانوار: ۱۳/ ۱۸۷ (با اندکی اختلاف). توضیح:

عبارت مؤلف تلفیقی است از متن تفسیر ابو الفتوح و بحار الانوار و بعضی از کتب دیگر که ظاهراً از حافظه‌اش بهره گرفته و تلفیق

نموده است.

(۴) در پاورقی بحار الانوار: ۱۳/ ۱۸۷ آمده است «این‌ها افسانه‌هایی است که عامه بافته‌اند و از اهل بیت علیهم السلام در این زمینه چیزی نرسیده است، ما هم اضافه می‌کنیم ای کاش این افسانه از آن کتب به کتابهای شیعه راه نمی‌یافت.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۲۷

قاصر گوید که: طول هر انسان مستوی الخلقه سه ذراع و نیم است به ذراع دست خودش و هر ذراعی دو شبر اوست، و شبر و قدمش مساویند و هر یک موافق عرض دوازده اصبع است.

و از این جهت فقهاء در باب اوقات نماز قدم می‌گویند و سبع شاخص می‌خواهند «۱» و همچنین مرادشان از ذراع دو سبع است «۲» و اطلاق اخبار نیز بر این وارد است «۳».

و نظر به ملاحظه استواء خلقت و ظاهر حال مراد به ذراع در اینجا ذراع شرعی است که اطلاق ذراع منصرف به آن است، بنابراین؛ طول عوج بنابر قول ابو الفتوح به حساب فرسخ؛ بیست و هفت فرسخ و سه ربع فرسخ است و بیست و سه ذراع و ثلث می‌شود «۴»، ذراع او هشت فرسخ است الا هشتصد و پنجاه ذراع و ده جزء از بیست و یک جزء ذراع و هر یک از شبر و قدم او نصف ذراع است. و از کتاب «ایک و نیک» نقل کرده‌اند که: طول ذکر برخاسته انسان مستوی الخلقه به عرض ده اصبع است، و از بعضی تا به هشت اصبع می‌رسد که

(۱) شرح لمعه: ۱/ ۱۸۱. توضیح: یعنی شاخص را بر هفت قسمت تقسیم می‌کنند سپس برای نافله ظهر دو هفتم و برای نافله عصر چهار هفتم در نظر می‌گیرند.

(۲) وسائل الشیعه: ۴/ ۱۴۰ و ۱۵۱ (پاورقی).

(۳) من لا یحضره الفقیه: ۱/ ۱۴۰ حدیث ۶۵۳، وسائل الشیعه: ۴/ ۱۵۱ حدیث ۴۷۷۵.

(۴) زیرا که: طول قد عوج بنابراین نقل ۳۳۳۰۲۳ ذراع و ثلث ذراع است اگر تقسیم بر ۱۲۰۰۰ (که هر فرسخ ۱۲۰۰۰ ذراع است) شود بالغ بر ۲۷ فرسخ و سه ربع (که ۷۵/۰ فرسخ است) و ۲۳ ذراع و ثلث ذراع می‌شود.

۲۷/۷۵ ۲۷/۱۲۰۰۰ ۳/۱۲۰۰۰ ۳۳۳۰۲۳ ۳/۱۲۰۰۰ ۲۳ ذراع باقی می‌ماند.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۲۸

موجب کمال نفرت و عصیان زنان می‌گردد «۱».

و در «تحفه» مذکور است که: مردان و زنان را قضیب و عمق رحم کمتر از شش انگشت مضموم، و بلندتر از دوازده انگشت نمی‌باشد، و متوسط بقدر نه انگشت است، و بعد از موازنه انگشتان مرد و زن موافقت و مابینت ایشان معلوم می‌شود، و طویل را با قصیر مابینت به مرتبه‌ای است که به ملذذ ذات اصلاح‌پذیر نیست، و جمله اطباء اتفاق کرده‌اند که هرگاه رحم و قضیب موافق باشند طرفین در دوستی کوتاهی نمی‌کنند و هرگاه توافق در طرفین نباشد در تنافر نیز تخلف نمی‌نمایند ۲.

قاصر گوید: که مؤید این مقال است که در این عصر زنی شوهری کرد و بعد از تحقق حیض و بلوغ زیاده بر ده سال با هم بودند و از ایشان ولادتی نشد، پس مرد از برای امتحان زنی گرفت و در همان سال از برای او فرزند به هم رسید، پس زن نیز طلاق گرفت و شوهر کرد و در همان سال نیز فرزند از برای او شد ۳.

و بنابراین غالب؛ ذکر برخاسته عوج سه فرسخ و ربع و شش صد و چهل و پنج ذراع و نیم و چهار جزء از دویست و پنجاه و دو جزء ذراع می‌باشد.

و از حکایت مذکوره مستفاد می‌گردد که: طوفان نوح علیه السلام عالمگیر نبود؛ و نظر به بقاء عوج و مادرش اینکه مادر عوج زیاده

بر سه هزار سال عمر نمود.

و در «قاموس» مذکور است که: عوج بن عوق - بضمّ عینین - متولد شد در منزل آدم علیه السّلام، و زندگانی کرد تا زمان حضرت موسی علیه السّلام ۴. و نیز در آن مذکور است عوق بر وزن نوح پدر عوج طویل است و هر که

(۱) ۱ و ۲ این کتاب را نیافتیم.

(۲) ۳ ب، د: به هم رسید.

(۳) ۴ قاموس المحيط: ۲۰۸ / ۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۲۹

عوج بن عنق گوید پس به تحقیق خطا کرده است «۱».

قاصر گوید: اظهر آن است که: صاحب «قاموس» خطا کرده و حق با مشهور است که عوج بن عنق می گویند بر فرضی که پدر عوج عوق باشد، زیرا که: عنق مادر اوست و ظاهراً مخفف عناق است مثل: ذرع و ذراع، و عناق دختر حضرت آدم علیه السّلام است. چنانکه ثقه الاسلام در «کافی» روایت کرده است از حضرت صادق علیه السّلام که حضرت امیر علیه السّلام فرمود: «بدرستی که بغی «۲» می کشاند اصحاب خود را به آتش، بدرستی که اوّل کسی که سرکشی نمود بر حق تعالی عناق دختر آدم بود، محلّ نشستن او یک جریب در یک جریب بود، و از برای او بیست انگشت بود و در هر انگشتی دو ناخن مانند دو داس، پس مسلط ساخت حق تعالی بر او شیری، و گرگی، و کرکسی که او را کشتند، و او اوّل کشته‌ای بود که حق تعالی او را کشت» «۳». و موافق مذهب شیعه باید عوق از جنّ باشد یا نواده حضرت آدم علیه السّلام باشد، یا آنکه نواده عناق باشد و مجازاً آن را دختر گفته باشند.

سؤال ذمه [۷۴۵]:

اشاره

الذّاکِرِینَ اللّهُ کَثِیراً وَ الذّاکِرَاتِ «۴» شامل کسی است که فکر «۵» در معنی حدیث یا قرآن کند، یا تأمل در آیات خدا نماید، یا فکر در احوال مرگ و بعد از مرگ نماید؟

جواب:

بلی اینها افضل افراد ذکرند خصوصاً آخرین.

سؤال ذمه [۷۴۶]:

اشاره

هرگاه از برای نماز سنتی؛ کیفیتی خاص باشد، و از

(۱) قاموس المحيط: ۳ / ۲۷۹ (با اندکی اختلاف).

(۲) ه: سرکشی.

(۳) کافی: ۸ / ۶۷ حدیث ۲۳.

(۴) احزاب (۳۳): ۳۵.

(۵) ه: فکر بسیار.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۳۰

بعضی متعذر گردد به سبب ندانستن یا ضیق وقت آیا جایز است که به طریق دیگر به عمل آورد؟ مثل آنکه: در نماز هدیه میّت به جای «آیه الكرسي» و «إنا أنزلناه»، قل هو الله یا سوره دیگر خواند؟

جواب:

به قصد نماز مخصوص جایز نیست و به قصد مطلق نماز ظاهراً ضرر ندارد.

سؤال دهم [۷۴۷]:**اشاره**

گویند که: حضرت آمنه مادر حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم اشعاری دارد که دلالت بر حسن عقیدت و معرفتش به نبوت آن حضرت دارد، هر گاه بیان فرمایند کمال لطف خواهد بود؟

جواب:

حافظ ابو نعیم اصفهانی صاحب «حلیه الاولیاء» که از جمله فضیلتی اهل سنت است به سند خود از زهری روایت کرده از اسماء بنت رحم از مادرش که گفت: حاضر بودم نزد آمنه مادر پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم در مرض موتش و محمد صلی الله علیه و آله و سلم پنج ساله؛ و نزد سر او نشسته بود، پس آمنه بر روی آن حضرت نگاه کرد و گفت:

شعر

بارک فیک الله من غلام یا بن الذی من حومه الحمام نجا بعون الملک المنعم «۱» فودی غداه الضرب بالسهام بمائه من ابل سوام ان صح ما ابصرت فی المنام فانت مبعوث إلى الأنام من عند ذی الجلال و الإکرام تبعث فی الحلّ و فی الحرام تبعث بالتحقیق و الإسلام دین أبیک البر ابراهام فأیم انهاک عن الأصنام ان لا توالیها مع الأقوام

(۱) حجری: التّعام.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۳۱

بعد از آن گفت: هر زنده‌ای مرده است، و هر تازه‌ای کهنه و پوسیده است، و هر بزرگی فانی می‌شود، و من مرده‌ام و ذکرم باقی است، به تحقیق که به جا گذاشتم خوبی را و زائیدم پاکی را.

بعد از آن وفات یافت و نوحه جن را بر او شنیدم و از آن نوحه این را حفظ کردیم:

تبکی الفتاة البرّة الأمینة ذات الجمال العفة الرزینة [زوجه عبد الله و القرینة] أمّ نبی الله ذی السکینة و صاحب المنبر بالمدينة صارت لدی حفرتها رهینة «۱»

و در سؤال سیصد و پنجاه و یک گذشت که قبر حضرت آمنه در ابواء - به «باء» موخده بر وزن «حلوأ» - بود. و سمهودی در «خلاصه الوفاء» گفته که: آن دهی است که آمنه مادر پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم در آنجا وفات یافت در حالی که از مدینه برگشته بود و در آنجا مدفون شد «۲»، انتهى.

و شیخ صدوق رحمه الله در کتاب «معانی الاخبار» از انس بن مالک روایت کرده است که ظاهرش آن است که: قبر آمنه مانند قبر عبد الله - پدر حضرت - در مدینه است، یا قبر هر دو در مکه است، لکن قابل توجیه و تأویل هست، و الله يعلم.

و الروایه هذه: عن أنس بن مالك قال: أتى أبو ذر يوماً إلى مسجد رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فقال: ما رأيت كما رأيت البارحة، قالوا: وما رأيت البارحة؟ قال:

(۱) خصائص الكبرى: ۱/ ۷۹ و ۸۰ (نقل از ابو نعیم اصفهانی).

لازم به یادآوری است که: در چاپهای فعلی کتاب «دلایل النبوة» این مطلب حذف شده است، اما در پاورقی صفحه ۱۲۰ و ۱۲۱ کتاب دلایل النبوة چاپ عربستان نشر دار الباز؛ این مطلب را از شرح مواهب اللدنیة: ۱/ ۹۱۸، و تاریخ الخميس نقل نموده است.

(۲) مراجعه شود به: وفاء الوفا: ۴/ ۱۱۱۸ و ۱۱۱۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۳۲

رأيت رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم يباه فخرج ليلاً فأخذ بيد علي بن أبي طالب عليه السلام و خرجا إلى البقيع فما زلت أقفو أثرهما إلى أن أتيا مقابر مكة فعدل إلى قبر أبيه فصلّى عنده ركعتين فإذا بالقبر قد انشق و إذا بعبد الله جالس و هو يقول: [أنا] أشهد أن لا إله إلا الله، و أنّ محمدا عبده و رسوله.

فقال له: «من وليك يا أبة؟ فقال: و ما الولي يا بنّي؟ فقال: هو هذا عليّ، فقال: و إنّ عليّاً وليّی، قال: فارجع إلى روضتك، ثم عدل إلى قبر آمنه فصنع كما صنع عند قبر أبيه، فكذبوه و قالوا: يا رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم كذب عليك اليوم فقال: و ما كان من ذلك، قالوا: إنّ جندب حكي عنك كيت و كيت، فقال عليه السلام: «ما أظلت الخضراء، و ما أقلت الغبراء على ذی لهجة أصدق من أبي ذر» (۱).

و يمكن توجیه الخبر بأن المراد مقابر أهل مكة التي كان بالمدينة ثم عدل على سبيل الإعجاز بطي الأرض إلى الأبواء إلى قبر آمنه، و الله يعلم.

سؤال ذمخ [۷۴۸]:

اشاره

اگر میت را در شب اول دفن نکنند، نماز هدیه را در شب اول دفن کنند یا شب اول دفن؟ یا در هر دو؟ یا هیچ کدام؟ و کیفیت نماز هدیه را بیان فرمایند؟

جواب:

أظهر شب اول موت است و آن شبی است که: غروب آفتابش بعد از موت او باشد، و در هر دو شب بهتر است. و از کتاب «فلاح السائل» و «بلد الأمين» و «موجز» نقل کرده اند «۲» که از حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم منقول است که آن حضرت فرمود که: «نمی گذرد بر میت زمانی دشوارتر از شب اول، پس رحم کنید مردگان خود را به تصدق کردن برای ایشان،

پس اگر نداشته باشید پس یکی از شما دو رکعت نماز بکند

(۱) معانی الاخبار: ۱۷۸ و ۱۷۹ (با اندکی اختلاف).

(۲) بحار الانوار: ۲۱۹ / ۸۸ حدیث ۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۳۳

و بخواند در رکعت اول سوره «حمد» یک بار و «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» ده بار «۱» و در رکعت دوم [سوره] «حمد» یک بار و سوره «الْهَاقُمُ التَّكْوِيْنُ» ده بار و چون سلام دهد بگوید: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَابْعَثْ ثَوَابَهَا إِلَى قَبْرِ ذَلِكَ الْمَيِّتِ، و اسم میّت و پدر میّت را بگوید، پس چون این نماز برای میّت کند، در همان ساعت حق تعالی می‌فرستند هزار ملک را به جانب قبر آن میّت، که با هر ملکی جامه‌ای و حله‌ای باشد و وسیع سازند قبر او را از تنگی تا روز نَفخ صور، و عطا کند خدا به کسی که آن نماز را بکند از حسنه به قدر آنچه آفتاب بر آن تابیده باشد و بلند کند خدا در بهشت برای او چهل درجه «۲».

و نیز از «بلد الامین» منقول است که: «نماز هدیه «۳» دو رکعت است، در اول بعد از «حمد»، آیه الکرسی، یک بار و در دویم بعد از «حمد» سوره «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ» ده بار و بعد از سلام همان دعای سابق «۴».

و نیز از «بلد الامین» مروی است که: (خواننده می‌شود در نماز هدیه میّت در رکعت اول بعد از «حمد»، آیه الکرسی یک بار و «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» دو بار، و در دویم بعد از «حمد» «الْهَاقُمُ التَّكْوِيْنُ» ده بار «۵».

قاصر گوید که: نماز میانین مشهور میان مردم است، لکن از دو طرف آخر معلوم نمی‌شود که اختصاص به شب اول داشته باشد، بلکه ظاهر آن است که در هر شب و هر روز که خواهد می‌تواند کرد، و همچنین از حدیث اول ظاهر نمی‌شود که باید در میان نماز مغرب و عشا به عمل آید چنانکه متعارف است، و همچنین صریح نیست در اختصاص به شب اول و بعد از دفن و اوایل شب، لکن

(۱) مصدر، الف: دو.

(۲) فلاح السائل: ۸۶ و ۸۷، بلد الامین: ۱۶۴، بحار الانوار: ۲۱۹ / ۸۸ حدیث ۴ (نقل از موجز).

(۳) ه: هدیه میّت.

(۴) بلد الامین: ۱۶۴، بحار الانوار: ۲۱۹ / ۸۸ حدیث ۵.

(۵) بلد الامین: ۱۶۴، بحار الانوار: ۲۱۹ / ۸۸ حدیث ۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۳۴

اجیر باید موافق تعارف به عمل آورد در شب اول در اوایل شب یا بین «۱» عشائین، و مخالفت نکند مگر به اذن مستأجر، و الله يعلم.

سؤال ذمط [۷۴۹]:

اشاره

در حدیث نماز جامه نو مذکور است که: در آن دو رکعت؛ «حمد» و «آیه الکرسی» و «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» و «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ» بخواند «۲»، آیا مراد آن است که: در هر رکعتی مجموع آنها بخواند یا نه؟

جواب:

ظاهر آن است که در هر رکعتی بخواند به قرینه حمد.

سؤال ذن [۷۵۰]:

اشاره

بعضی آیات و ادعیه از برای بعضی امور نقل شده و حال آنکه اثر نمی‌کند، جهت چه چیز است؟

جواب:

تأثیر آنها بعضی شرائط دارد از ترک معاصی، و نیت درست، و اعتقاد جازم، و لقمه حلال، و غیر ذلک.

سؤال ذنا [۷۵۱]:

اشاره

کلاه سیاه که مکروه است مخصوص است به آنکه ابره و آستر و کناره همه سیاه باشد، یا آنکه یکی از آنها سیاه باشد کافی است؟

جواب:

ظاهراً اعتبار به سیاهی ابره است، و احوط آن است که: هیچ یک سیاه نباشد.

سؤال ذنب [۷۵۲]:

اشاره

در حدیث وارد است که: چند مرتبه فلان عبارت جهت استخاره بگویند «۳» و چیز دیگر مذکور نیست، آیا از چه معلوم می‌شود که آن کار را باید کرد یا نه؟

جواب:

این نوع دیگر استخاره است که چون خواهد کاری بکند آن عمل را به جا آورده و متوجه آن کار شود که آنچه خیر اوست رو می‌دهد.

سؤال ذنج [۷۵۳]:

اشاره

قال المحقق العمد المیر الداماد رحمه الله فی اوّل

(۱) ج، ه: ما بین.

(۲) خصال: ۲/ ۶۲۴ حدیث ۱۰، بحار الانوار: ۸۸/ ۳۸۷ حدیث ۲۱.

(۳) فتح الابواب: ۲۴۹-۲۵۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۳۵

«القبسات»:

عینان عینان لم یکتبهما قلم فی کلّ عین من العینین عینان نونان نونان لم یکنفهما «۱» رقم فی کلّ نون من النونین نونان

جواب:

قیل: العینان عین الإبداع و عین الاختراع، و القلم قلم العقل الفعّال، و فی عین الإبداع عالم العقل و عالم النفس، و فی عین الاختراع عالم الموادّ و عالم الصور، و النونان نون التکوین و نون التدوین، و الرقم رقم العقل الفعیال، و فی نون التکوین الإمكان الذاتی، و الإمكان الاستعدادی، و فی نون التدوین أحكام الدین و قوانین الشرع المبین «۲» [* ۶].

سؤال ذند [۷۵۴]:

اشاره

سلام کردن یا تواضعهای دیگر به جا آوردن نسبت به کسی که از آنها خجالت کشد- نظر به آنکه به اعتبار دنیا یا آخرت خود را بیشتر شمارد- سنت است یا نه؟

جواب:

بلی به اطلاق و عموم ادله «۳».

شعر

تواضع ز گردن فرازان نکوست گدا گر تواضع کند خوی اوست

سؤال ذنه [۷۵۵]:

اشاره

کسی که به عبارت غلط سلام کند به همان نحو جواب دادن مجزی است؟

جواب:

جواب را درست گوید، مگر آنکه داند که آن شخص با علم و عمد غلط گفته است.

سؤال ذنو [۷۵۶]:

اشاره

جواب سلام طفل و کافر واجب است یا نه؟

(۱) فی الف: لم یکشفهما، ج: لم یکفیهما.

(۲) لاحظ: مشکلات العلوم: ۳۳ (مع اختلاف)، لازم به یادآوری است که: در مقدمه کتاب القیسات:

۲۲ (چاپ دانشگاه تهران) این نکات را به اول جذوات میر داماد نسبت داده است.

(۳) بحار الانوار: ۱/۷۳ - ۱۵، ۷۲/۱۱۷ - ۱۳۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۳۶

جواب:

نه علی الأظهر، و در جواب کافر اقتصار به لفظ «علیک» کند.

سؤال ذنر [۷۵۷]:

اشاره

اگر کسی در نماز یا غیر نماز باشد و کسی سلام کرد و او جواب نداد، یا داد به عبارت غلط، یا نحوی که او نشنید، آیا وجوب جواب از او ساقط شده یا نه؟

جواب:

نه، اگر مقصود از سلام همان شخص بوده، و اگر داخل مقصودین بوده و بعضی از آنها جواب داده‌اند از گردن او ساقط شده، و جواب دادن بهتر است، و اگر اسماع مسلم ممکن بوده و تقصیر نموده إعادة جواب لازم است.

سؤال ذنج [۷۵۸]:

اشاره

اگر کسی بر آقائی سلام کند و غلام او یا دیگری جواب دهد از او «ا» ساقط می‌شود؟

جواب:

نه.

سؤال ذنط [۷۵۹]:

اشاره

سلام بر کسی که از تکبر جواب را آهسته گوید به نحوی که مفهوم نشود سنت است یا نه؟

جواب:

سلام بر هر مسلمی سنت است.

سؤال دسی [۷۶۰]:

اشاره

هرگاه شك کردیم در واجبی از محلّ نگذشته و تلافی نکرده گذشتیم و بعد از آن یقین یا ظن غالب به هم رسیده که مشکوک فیه را کرده یا نکرده بودیم چه حکم دارد؟

جواب:

نماز باطل است و اعاده واجب.

سؤال دسا [۷۶۱]:

اشاره

آنچه در کثرت تصانیف علامه حلی رحمه الله و اجتهاد پسرش فخر المحققین در ایام طفولیت و همچنین در حدّت ذهن سید عبد الکریم بن طاووس مشهور است از اختلاطات عوام است؟ یا منشأ دارد و واقعی است؟ یا مبنی است بر مبالغه؟ و هرگاه کذب یا مبالغه باشد شاید راه گفتگو از

(۱) الف، د: آقا.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۳۷

برای مخالفین [بازشود] که بر ما طعن زنند؟

جواب:

فاضلی از فضلالی سادات متأخرین «۱»، در رساله خود ذکر نموده - و العهده علیه - که مصنفات و مؤلفات و فتاوی و مکتوبات شیخ اجل حسن بن یوسف بن مطهر حلی - مشهور به علامه - را بعد از ضبط بر عمر شریفش توزیع کردند و سهم هر روزی هزار بیت شده «۲» و ولادتش در نوزدهم ماه رمضان سنه ششصد و چهل و هشت بود و در شب شنبه یازدهم محرم هفتصد و بیست و شش وفات نموده، که مدت عمرش هفتاد و هفت سال و سه ماه و هفده روز بود و در نجف اشرف مدفون شده «۳».

و شیخ ثقه ابن داود حلی در کتاب «رجال» بعد از آنکه سید جلیل عبد الکریم بن طاووس را مدح بسیار نموده، از آن جمله فرموده که: من قرین او بودم در طفولیت تا وقت وفاتش، و ندیدم قبل از او، و نه بعد از او مثلش را در حسن اخلاق و حدّت ذهن و قوت حافظه، داخل ذهن او نشد چیزی که فراموش کرده باشد، تمام قرآن را حفظ نموده در یازده سالگی در مدت کمی، و مستقل شد در کتابت و خط و مستغنی شد [از معلم] در مدت چهل روز در چهار سالگی «۴». تمام شد کلام ابن داوود.

و مشهور است که: شیخ محمد - پسر علامه که مشهور است به فخر المحققین - هرگز تقلید کسی نکرد، بلکه قبل از حدّ تکلیف به حدّ اجتهاد رسید «۵».

و همچنین بوده است - چنانکه مشهور است - ملّا بهاء الدین محمد

(۱) ه: متأخرین اصفهان.

(۲) فوائد رجالیه: ۲/ ۲۸۸.

(۳) ریاض العلماء: ۱/ ۳۶۶.

(۴) رجال ابن داوود: ۱۳۰ شماره ۹۶۶.

(۵) مقدمه (ایضاح الفوائد) صفحه (ی).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۳۸

اصفهانی - مشهور به فاضل هندی - که شارح «قواعد» علامه است «۱» ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ * «۲».

و در کتاب «نفحات» ملا جامی و سایر کتب صوفیه؛ اغرب و اعجب از اینها نسبت به مجاهیل چند؛ نقل نموده‌اند «۳» که با وجود آن طعن بر ما نمی‌توانند زد.

و ابن خلکان شافعی در تاریخ خود در ترجمه شیخ الرئيس حسین بن عبد الله بن سینا نزدیک به اینها گفته «۴» و زیاده بر اینها از او شهرت یافته.

و نیز ابن خلکان در ترجمه هشام بن محمد کلبی نسابه؛ از کلبی مذکور نقل کرده است که گفت: حفظ کردم قرآن را در سه روز «۵». و در ترجمه محمد بن الواحد گفته است که: گفت إملا کرد از حفظ خود سی هزار ورق از علم لغت «۶».

و در ترجمه محمد بن قاسم - معروف به ابن انباری - چنین گفته است که:

او در حفظ داشت صد و بیست کتاب در تفسیر قرآن با سندهای آنها، و همچنین سیصد هزار شعر از شواهد قرآن، و با اینها تصنیف بسیار داشت که از آن جمله است کتاب «غریب الحدیث» که چهل و پنج هزار ورق است و «شرح کافی» در هزار ورق و کتاب «هئات» قریب به هزار ورق و احوال آیام «جاهلیات» در هفتصد ورق و غیر اینها «۷».

(۱) کشف اللثام: ۱/ ۱۱۲.

(۲) حدید (۵۷): ۲۱.

(۳) نفحات الانس: ۴۵۹ و ۵۰۷ و ۶۳۰ و ۶۳۲ و ۶۳۴. برای توضیح بیشتر مراجعه شود به خیراتیه: ۱۱۲/۲ - ۱۲۰.

(۴) وفيات الاعیان: ۲/ ۱۵۷ - ۱۶۲.

(۵) وفيات الاعیان: ۶/ ۸۲.

(۶) وفيات الاعیان: ۴/ ۳۳۰.

(۷) وفيات الاعیان: ۴/ ۳۴۱ و ۳۴۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۳۹

و در ترجمه عبد الرحمن بن علی - مشهور به ابو الفرج بن جوزی حنبلی - چنین گفته است که: کتبش بیشتر است از آنکه شمرده شود، و به خط خود بسیار نوشته است به حدی که بعضی گفته‌اند: اجزای نوشته‌های او را جمع کرده «۱» بر عمرش تقسیم نمودند؛ حصه هر روزی نه جزء شد، و این چیزی است که عقل قبول نمی‌کند، و اشعار بسیار دارد «۲»، تمام شد کلام ابن خلکان.

و فاضل اشکوری در کتاب «محبوب القلوب» گفته است که: یحیی بن عدی المنطقی به دست خود کتب بسیاری نوشت، تا آنکه در یک شبانه روز صد ورق نوشت، و سهل بن عبد الله تستری «۳» قرآن را حفظ نمود در وقتی که شش ساله، یا هفت ساله بود، و بیست و پنج شب روزه می‌گرفت، که در میان آنها هیچ افطار نمی‌نمود «۴».

قاصر گوید که: موافق تصریح بعضی هر جزء عبارت از پانصد بیت است به حساب کتاب، و ظاهراً به حکایت روزه سهل اشاره کرده است شهید ثانی در نکاح «مسالک» «۵».

سؤال ذسب [۷۶۲]:

اشاره

اگر بعد از گذشتن از ارکان نماز ظنّ غالب شود که فلان رکن را ترک کردم یا دو مرتبه کردم، یا بعد از فراغ از نماز ظنّ غالب شود که رکن کم یا زیاده شده، یا رکعتی کم یا زیاده شده، آیا در این صورتها نماز را اعاده باید کرد- بنا بر آنکه ظنّ در نماز حکم یقین دارد- یا نه؟

جواب:

محل اشکال است و احوط اتمام با اعاده است.

سؤال ذسج [۷۶۳]:

اشاره

کیفیت نماز گرفتن آفتاب یا ماه و زلزله را بیان

(۱) ج: نموده.

(۲) وفيات الاعیان: ۳ / ۱۴۱.

(۳) ج: شوشتری.

(۴) این کتاب را نیافتیم.

(۵) در مظانّش نیافتیم.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۴۰

نمائید؟

جواب:

با استجماع شرائط نماز واجب از قبله و طهارت رخت و بدن از خبث و حدث؛ نیت کند که: دو رکعت نماز گرفتن ماه یا آفتاب یا زلزله می‌گزارم از برای خدا، از جهت آنکه واجب است از برای اطاعت خدا، پس الله اکبر بگوید و حمد و سوره بخواند و به رکوع رود بعد از تکبیر، پس سر بردارد «۱» و تکبیر گفته بدون نیت، بعد از آن حمد و سوره بخواند و بعد از آن قنوت خوانده و تکبیر گوید «۲» و به رکوع رود، پس سر بردارد و تکبیر گفته حمد و سوره بخواند و تکبیر گوید و به رکوع رود، چون سر از رکوع پنجم بردارد «سمع الله لمن حمده» گوید و تکبیر گفته به سجود رود و دو سجده کند، و برخیزد و حمد و سوره بخواند و قنوت خوانده و تکبیر گفته به رکوع رود و سر برداشته «۳» تکبیر گوید «۴» و حمد و سوره بخواند و تکبیر گفته و به رکوع رود و سر بردارد و تکبیر گفته حمد و سوره بخواند و تکبیر و قنوت خواند و تکبیر گوید و به رکوع رود، و چون سر از رکوع پنجم بردارد

«سمع الله لمن حمده» گوید و به سجود رفته دو سجده کند و تشهد و سلام گوید، و اگر بعد از فراغ هنوز باز نشده باشد سنت است که نماز را اعاده کند، یا بنشیند و مشغول ذکر خدا باشد تا باز شود.

و اگر زلزله مکرر شود به حیثیتی که عرفاً تعدد زلزله بر آن صادق آید؛ از برای هر زلزله یک نماز واجب است.

و اگر وقت تنگ باشد یا خواهد که نماز مختصر به عمل آورد مانع ندارد، و نماز مختصر آن است که: به دو حمد و سوره و اختصار در قنوت و اذکار به

(۱) ه: بر آورد.

(۲) الف، د: گفته.

(۳) ج: بردارد.

(۴) ج: گفته.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۴۱

عمل آید و طریقی «۱» آن است که: بعد از نیت و تکبیرة الإحرام حمد بخواند و بعد از آن به نیت سوره قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ گوید و به رکوع رود و سر برداشته بگوید: «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ»، پس قنوت خواند به سه سبحان الله، یا یک مرتبه اللهم صل على محمد و آل محمد و رکوع کند و سر بردارد و بگوید: «اللَّهُ الصَّمَدُ»، پس رکوع کند سر بردارد و بگوید: «لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ» و قنوت خوانده و رکوع کند، پس سر بردارد و بگوید: «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ» و رکوع کند، و سر بردارد و به سجود رفته دو سجده کند «۲» و برخیزد و حمد بخواند و باز به نیت سوره قُلْ هُوَ اللَّهُ «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» بگوید و قنوت خواند و به رکوع رود، و سر بردارد و بگوید: «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» و به رکوع رود، و سر برداشته بگوید: «اللَّهُ الصَّمَدُ» و قنوت خواند و رکوع کند، و سر بردارد و بگوید: «لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ» و رکوع کند، و سر بردارد و بگوید: «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ»، پس قنوت خواند و به رکوع رود و سر بردارد و سجود کند و تشهد خواند و سلام گوید «۳»، و الله العالم.

سؤال دسد [۷۶۴]:

اشاره

هرگاه نصاب گوسفند مشتمل بر بز نر و ماده باشد می‌تواند که زکات را از هر کدام که خواهد بدهد یا نه؟ خواه قیمت آنها مساوی باشد یا مختلف؟

جواب:

هرگاه در قیمت مساوی باشد مخیر است و إلیما پس اگر گرانتر را دهد بهتر است، و الا باید وسط در قیمت را بدهد، مثلاً: هرگاه مجموع چهل گوسفند به چهار تومان ارزد و میان آنها گوسفند دو هزاری و پانصد دیناری باشد گوسفند هزار دیناری دهد.

(۱) ب: صورتش.

(۲) ج: کرده.

(۳) ه: دهد.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۴۲

سؤال دسه [۷۶۵]:**اشاره**

هرگاه شخصی از زمان تکلیف او چهل یا پنجاه سال بگذرد و در آن مدت هرگز کمتر از چهل گوسفند نداشته و گاهی دوپست و گاهی بیشتر یا کمتر داشته، در خاطرش نیست که هر سال بخصوصه چند رأس داشته و هرگز زکات نداده، و الحال می‌خواهد که زکات دهد، چه کار کند که از شغل ذمه بر آید؟

جواب:

آن قدر بدهد که ظنش غالب شود که تمام را داده است، و محتمل است که اگر قدر یقینی بدهد کافی باشد، و نهایت احتیاط آن است که: آن قدر بدهد که علم به هم رساند که همه را داده است.

سؤال دسو [۷۶۶]:**اشاره**

مؤونه حاصل «۱» که مستثنی می‌شود پیش از زکات کدام است؟

جواب:

استثناء غیر از خراج سلطان دلیل درستی ندارد و اقتصار بر آن احوط و اولی است.

سؤال دسز [۷۶۷]:**اشاره**

و لا یحرم سفر نادر صوم «۲» الدهر و الأجل.

جواب:

وجهه أنّ تحریم السفر یفرضی إلى جوازه و کل ما أفضی ثبوته إلى نفيه فهو دور محال. و بیانہ: أنه لو حرم لكان إنما هو لفوت المنذور بالإفطار و مع تحریمه لا یجوز الإفطار فینتفی علّہ التحريم فيكون مباحا.

سؤال دسح [۷۶۸]:**اشاره**

ملک را هرگاه به اجاره دهند زکات بر کیست؟
و همچنین هرگاه میوه یا زرع را قبل از تعلق زکات بفروشند؟

جواب:

بر مستأجر و مشتری است، و اگر موجر یا بایع علم به هم رساند که آنها نداده‌اند و عین آن جنس را به او داده‌اند؛ احوط آن است که زکات

(۱) ه: حاصل ملک

(۲) ج، حجری: صیام.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۴۳

همان قدر را بدهد.

سؤال ذسط [۷۶۹]:**اشاره**

مبلغی نقد از این فقیران به علت جزیه می‌گیرند، و الحمد لله که بر مذهب تشیعیم این وجهی را که از ما می‌گیرند به وجه زکات و خمس می‌رود یا نه؟

جواب:

نه.

سؤال ذع [۷۷۰]:**اشاره**

هرگاه از شخصی طلب داشته باشیم و نداشته باشد که بدهد به عوض زکات محسوب می‌توان کرد؟

جواب:

بلی اگر فقیر ظاهر الصلاح باشد.

سؤال ذعا [۷۷۱]:**اشاره**

به یتیمی که ولی شرعی ندارد زکات دادن چه صورت دارد؟

جواب:

باید که خود به مصرف او رساند، یا به کسی دیگر دهد که اعتماد داشته باشد که به مصرف او می‌رساند.

سؤال ذعب [۷۷۲]:**اشاره**

از زکات تعمیر مسجد و پل و امثال آن که نفع به مردم رساند و از قبیل وقف باشد می‌توان نمود؟

جواب:

اشهر و اظهر جواز است، و با وجود مستحق احوط ترک است.

سؤال ذعب [۷۷۳]:**اشاره**

هرگاه در جائی که زکات و خمس به هم رسد و مستحق باشد می‌توان نقل به جای دیگر کرد مثل عتبات و غیره؟

جواب:

بلی، علی الاظهر و بهتر ترک است، و بر تقدیر نقل هرگاه پیش از رسیدن به مستحق تلف شود باید غرامت آن را بکشد، و اگر در آن بلد مستحق نباشد جایز است نقل - بلا خلاف - و هرگاه تلف شود بدون تقصیر ضامن نخواهد بود، و الله العالم.

سؤال ذعد [۷۷۴]:**اشاره**

إذا كان رطل واحد بثلاثة و خمسة أرطال تباع بدرهم

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۴۴

إذا كنت في علم الحساب مبرهنا فخذ لي من النوعين رطلا بدرهم

جواب:

يقسم الدرهم سبعة « ۱ » أجزاء و كل رطل احدا و عشرين جزءا، فتأخذ من الغالي ستة أجزاء بستة أجزاء درهم، و من الرخيص خمسة عشر جزءا بجزء من الدرهم « ۲ ».

سؤال ذعه [۷۷۵]:**اشاره**

کسی که زکات « ۳ » و فطره بر او واجب می‌شود و خویشان او در شهر دیگرند می‌تواند که از برای خویشان بفرستد، یا باید که به مستحق همان جا « ۴ » برساند؟

جواب:

خوب است هر دو و شاید رسانیدن به خویشان مستحق بهتر باشد.

سؤال ذع [۷۷۶]:**اشاره**

زکات و خمس را در بلد سکنی به مستحق باید داد، یا در بلد مال؟

جواب:

زکات را در بلد مال دادن اولی است، و خمس منوط به رأی مجتهد است.

سؤال ذعز [۷۷۷]:**اشاره**

هرگاه کسی زمین می‌کند جهت مس و آهن و نمک و غیر آن، آیا اخراجات سال و اخراجات معدن هر دو را بیرون باید کرد و بعد از آن خمس باید داد، یا همین اخراجات معدن را؟

جواب:

همین اخراجات معدن را.

سؤال ذعج [۷۷۸]:**اشاره**

وصیت به اخراج حقوق واجبه مالیه مثل زکات و خمس و کفاره و ردّ مظالم و غیر ذلک از اصل معتبر است، یا از ثلث؟

(۱) ه: بسیعه.

(۲) یعنی: ۶-۲۱ رطل از رطلی که گران قیمت است را به ۶-۷ درهم و ۱۵-۲۱ رطل از رطلی که ارزانتر است را به ۱-۷ درهم بخرد، بنابراین یک رطل (۲۱-۲۱) به یک درهم (۷-۷) خریداری می‌شود.

(۳) ه: زکات فطره.

(۴) حجری: همان شهر.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۴۵

جواب:

از اصل بیرون می‌رود هر چند که وصیت نکند هرگاه ثابت باشد بر ذمه او هست؛ به اقرار او، یا به اعتراف ورثه، یا بلوغ [و] رشد،

لکن هرگاه در مرض موت به آنها وصیت کرده باشد به کذب به این نحو که قرینه‌ای چند باشد که دلالت کند بر آنکه مشغول الذمه نیست و از برای اضرار وارث این وصیت می‌کند در این صورت از ثلث بیرون می‌رود و اضافه بر آن باطل می‌باشد.

سؤال ذعط [۷۷۹]:

اشاره

هرگاه صد تومان- مثلاً- به سیدی قرض داد و بعد از آن فقیر شد و یا مرد «۱» و از او چیزی نماند، یا ورثه او نمی‌دهند، یا انکار می‌کنند، یا زنده است و دارد و نمی‌دهد، آیا در این صورت می‌توان آن را به خمس حساب کرد، هر چند که سادات فقیر نیز باشند «۲»؟

جواب:

خمس را بدون مصلحت مجتهد دادن مشکل است، و اگر مجتهد در آنجا صلاح در محاسبه داند مانعی ندارد و ظاهراً هرگاه آن شخص استحقاق خمس دارد ضرر ندارد.

سؤال ذف [۷۸۰]:

اشاره

قرار ابتداء سال در حساب خمس، مفوض است به رأی مالک، یا قاعده کلیه دارد؟

جواب:

اولش آن وقت است که شروع در کسب، یا تجارت یا زراعت- مثلاً- می‌شود «۳».

سؤال ذفا [۷۸۱]:

اشاره

آیا در هر چیزی که از خرج روز به روز زیاد آمد گذشتن سال در آن شرط است یا آنکه- مثلاً- اگر ابتداء سال قاعده خود را عید رمضان قرار دهد و در آن نفع کلی برای او حاصل شود، اگر در عرض این سال- هر چند روز آخر ماه رمضان باشد- آن را صرف کند خمس ندارد؟ و اگر در

(۱) ه: به رحمت خدا رفت.

(۲) الف، ب، حجری: نباشند.

(۳) ه: می‌کند.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۴۶

روز آخر ماه رمضان- مثلاً- نفع کلی به دست او آید «۱» و خرج نکند تا روز عید، صادق است که از خرج سال زیاد آمده و خمس

بر آن واجب است؟ کدام یک از این دو شق مراد است؟

جواب:

از روز عید تا روز عید دیگر هر چه منافع به هم رسد و خرج به حسب متعارف حال او بیرون رود، آنچه زیاده می ماند خمس آن را می دهد و خرج سابق از نفع لاحق محسوب می شود.

سؤال ذفب [۷۸۲]:

اشاره

قول شهیدین رحمهما الله يعتبر في وجوب الخمس في الأرباح إخراج مؤنته و مؤنة عياله الواجبي النفقه و غيرهم حتى الضيف مقتصدا فيها- ای: متوسطا بحسب اللائق بحاله [عادة]- فإن أسرف حسب عليه ما زاد و إن قتر حسب له ما نقص «۲»، عمل به آن متعین است یا نه؟

جواب:

بلی.

سؤال ذفج [۷۸۳]:

اشاره

آنچه میراث به شخصی می رسد از ملک و غیره، یا هبه شود به او؛ خمس در آن واجب است یا نه؟

جواب:

نه مطلقا علی المشهور الأظهر، و ابو الصلاح در آنها و در هدیه «۳» نیز واجب می داند «۴» و آن ضعیف است. و در حدیث صحیح مشتمل بر چند حکم متروک هست که: اگر میراث از کسی باشد که گمان نداشته باشد از غیر پدر و پسر، یا بخشش عمده باشد که متوقع نباشد خمس آن را باید داد، و عمل به این احوط است «۵».

و بر هر تقدیر منافی که از آن حاصل شود از جمله منافع مکتسبه

(۱) ه: افتد.

(۲) الروضة البهية: ۷۶/۲.

(۳) ج: هبه.

(۴) کافی ابو الصلاح: ۱۷۰.

(۵) وسائل الشیعة: ۵۰۱/۹ و ۵۰۲ حدیث ۱۲۵۸۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۴۷

محسوب می گردد علی الظاهر، چنانکه شیخ شهید در «بیان» تصریح به آن نموده «۱»، و الله العالم.

سؤال ذفد [۷۸۴]:**اشاره**

صاحب مال می‌تواند که خمس را به مستحق برساند یا نه؟

جواب:

خلافی است، و احوط آن است که: به اذن مجتهد دهد، خصوصا حصّه امام علیه السلام را بلکه شهید ثانی فرموده: کسانی که قائلند به وجوب صرف حصّه امام بر اصناف موجودین، اجماع نموده‌اند بر اینکه هر کس غیر از مجتهد آن را به ایشان رساند ضامن خواهد بود «۲»، یعنی از خمس مجزی نخواهد بود به علاوه شغل ذمه او.

سؤال ذفه [۷۸۵]:**اشاره**

هرگاه سادات احتیاج داشته باشند و حصّه ایشان کفایت نکند جایز است نگاه داشتن حصّه امام، یا نه؟

جواب:

به تجویز مجتهد به ایشان دادن اولی است، بلکه اقوی است.

سؤال ذفو [۷۸۶]:**اشاره**

اگر کسی یک تومان داشته باشد- مثلا- و بعد از مدتی مدید مال او به صد تومان رسید به سبب کسب یا زراعت، آیا خمس آن واجب است- به اعتبار آنکه از نفقه آن سالها زیاد آمده- یا نه؟

جواب:

بلی.

سؤال ذفز [۷۸۷]:**اشاره**

بر زن خمس مهر واجب است یا نه؟

جواب:

نه؛ در مهر دوام، بلی در متعه و همچنین در مهر کنیز، علی اشکال.

سؤال ذبح [۷۸۸]:**اشاره**

در نتاج حیوانات هر گاه از اخراجات سال زیاد آید خمس واجب است یا نه؟

(۱) بیان: ۳۴۸.

(۲) مسالک الافهام: ۱/ ۴۷۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۴۸

جواب:

و جوب معلوم نیست، لکن موافق احتیاط است بلکه خالی از قوت نیست، و اگر آنها را از برای تجارت گرفته ظاهراً خمس در نتاج آنها - از ولد و غیره - واجب است.

سؤال ذفت [۷۸۹]:**اشاره**

اگر قیمت ملک زیاد شود خمس دارد یا نه؟

جواب:

اگر از برای «۱» تجارت خریده بلی، و آلا فلا.

سؤال ذص [۷۹۰]:**اشاره**

اگر شخصی ملک را به اجاره دهد و چند سال بگذرد، و همچنین - مثلاً - هر گاه نوکر اجرت خود را بعد از چند سال بگیرد، و در هر دو صورت اگر می‌بود در آن صورت خرج شده بود بعد از گرفتن؛ خمس مجموع را باید داد یا نه؟

جواب:

بلی احتیاطاً، و اگر قرضی به هم رسانیده از آن وضع نماید.

سؤال ذصا [۷۹۱]:**اشاره**

خمس بر چه چیز لازم می‌شود؟

جواب:

در غالب اوقات در ارباح تجارات و صناعات و زراعات است.

سؤال ذصب [۷۹۲]:

اشاره

چیزی که خمس او را داده‌اند و گران شد؛ خمس آن واجب است یا نه؟ و اگر در آن وقت آن را نفروشد و باز ارزان شود خمس بر ذمه او قرار گرفته یا نه؟

جواب:

بعد از نقد شدن؛ خمس داده می‌شود.

سؤال ذصب [۷۹۳]:

اشاره

هرگاه کسی به شکار رود- از شکار چرخ «۲» و باز و باشه «۳» و غیر اینها- و او احتیاج به شکار نداشته باشد، بلکه چند برابر آن شکار از برای او صرف آن شکار شود موجب قصر می‌شود یا نه؟

(۱) ه: برای اکتساب و.

(۲) نوعی پرنده شکاری است و «باز» سفید را نیز می‌گویند، و «چرخ» هم گفته شده است که بنظر «آندراج» کلمه «چرخ» صحیح می‌باشد. (لغت‌نامه دهخدا: ۱۷/۱۵۴).

(۳) نوعی پرنده شکاری. (فرهنگ معین: ۱/۴۶۰).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۴۹

جواب:

نه اگر از برای لهُو باشد، و بلی اگر از برای قوت خود یا عیال خود باشد، و همچنین اگر از برای تجارت باشد علی‌الأقرب.

سؤال ذصد [۷۹۴]:

اشاره

اگر در روزه سنت؛ زنش یا دیگری در کوچه و بازار- مثلاً- به لقمه نانی یا خرمائی و مانند آن تکلیف افطار کند بدون آنکه طعامی از برای او مهیا کرده باشند، در این صورت روزه سنت مکروه است و افطار سنت [است] یا نه؟ و تفاوتی هست در افطار به

تکلیف میان روزه مؤکد و غیر آن یا نه؟

جواب:

در غیر طعامی که در خانه کسی وارد شود و دعوت کند، حکم به کراهت صوم مشکل است، و ظاهراً فرقی میان انواع سنت نیست، و تکلیف اتباع این کس از مال این کس داخل دعوت نیست، و الله العالم.

سؤال ذمه [۷۹۵]:

اشاره

چنانکه خوردن به دعوت سنت است، خوراندن نیز سنت است یا نه؟

جواب:

نه، و احادیث تفتیر صائم «۱» در باب شب است نه روز.

سؤال ذصو [۷۹۶]:

اشاره

هرگاه نذر کند که اگر - مثلاً - فلان روز روزه ندارد دو رکعت نماز بگذارد آیا آن روزه واجب می‌شود یا نه؟

جواب:

معلوم نیست، بلکه هرگاه ترک شود؛ نماز واجب می‌شود.

سؤال ذصز [۷۹۷]:

اشاره

اگر آب دهن به خون متغیر شود و آن را حرکت دهد تا تغییرش برطرف شود «۲» فرو بردن آن آب در روزه رمضان چه حکم دارد؟

جواب:

ضرر ندارد مگر آنکه عین خون در آن باشد که موجب قضا و کفاره، بلکه کفاره جمع می‌شود.

سؤال ذصح [۷۹۸]:

اشاره

اگر کسی تداخل کند در خواندن سوره و اذکار و نماز

(۱) وسائل الشیعه: ۱۰/۱۳۷-۱۴۲ باب ۳.

(۲) ه: گردد.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۵۰

و روزه، مثل اینکه: قضای ماه رمضان را در ایام ثلاثه در هر ماهی، یا ایام البیض، یا روزهایی که روزه آنها را نذر کرده؛ بگیرد، یا چهار رکعت نافله شام را بر هیئت نماز غفیله و نماز وصیت بگذارد تا قائم مقام هشت رکعت شود، و یا دوازده مرتبه «۱» «قل هو الله» را که سنت است بعد از هر نماز، و در صبح یازده مرتبه «قل هو الله» خواندن سنت است، و همچنین در قبرستان خواندن یازده مرتبه سنت است، پس یازده مرتبه بخواند به قصد هر سه و بعد از آن یک مرتبه بخواند که دوازده تمام شود و به منزله سی و چهار قل هو الله گردد، آیا در این مواضع و امثال این؛ صادق است که عمل به جمیع آنها کرده و ثواب همه را در می‌یابد یا نه؟

جواب:

دور نیست که کافی باشد، و اگر غیر صوم را جدا به عمل آورد بهتر است، و در صوم تا واجب باشد سنت نگیرد، و همچنین دو واجب را با هم تداخل نکند مگر آنکه -مثلاً- نذرش به همان واجب تعلق گرفته باشد، مثل: نذر گرفتن روزه ماه رمضان، یا قضای آن.

سؤال ذی ص ۷۹۹:

اشاره

هرگاه کسی نوکر حاکم شود و شک داشته باشد در اینکه اگر نوکری او نکند متضرر خواهد شد یا نه، یا ظنش به یک طرف غالب باشد، در کدامیک از این سه صورت قصر می‌کند؟

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع‌الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع‌الفضل؛ ج ۲، ص: ۲۵۰

جواب:

نوکری حکام اگر متضمن خون ناحق باشد با جزم به ضرر نیز حلال نمی‌شود، و اگر متضمن آن نباشد و خوف ضرر شدید نباشد مرتکب نمی‌توان شد، و بعد از ارتکاب تا در خصوص هر کار مجبور نباشد ارتکاب آن جایز نیست، و قصر تابع حلیت سفر است.

سؤال ضی ۸۰۰:

اشاره

قربانی که در غیر منی به عمل آورند، آیا خایه کشیده یا

(۱) ج: بار.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۵۱

کوفته خوب است یا نه؟

جواب:

بهتر آن است که: خایه کشیده نباشد مگر آنکه غیر آن به هم نرسد، و کوبیده جایز و مکروه است.

سؤال ضا [۸۰۱]:

اشاره

کراهت تنوّق «۱» در سفر مخصوص زیارت حضرت امام حسین علیه السّلام است یا عام است؟ «۲»

جواب:

مخصوص است، بلکه تنوّق در غیر زیارت ظاهرا مستحب است از برای قادر بر آن.

سؤال ضب [۸۰۲]:

اشاره

اگر کسی با جمعی که به زیارت می‌روند هم سفره باشند و ایشان در سفره تنوّق و تکلف کنند، و اگر او نکند شرمندگی می‌کشد در این صورت نیز مکروه است یا نه؟

جواب:

در ایّام زیارت آن حضرت اگر رعایت کراهت کنند بد نیست، و در راه ظاهرا در کار نباشد خصوصا در چنین صورتی.

سؤال ضج [۸۰۳]:

اشاره

اگر کسی خود تنوّق نکند و دیگری به عنوان ضیافت یا احسان نسبت به او به عمل آورد خوردن آن مکروه است یا نه؟

جواب:

اگر باعث رنجش آن مؤمن باشد شاید خوردن آن بد نباشد.

سؤال ضد [۸۰۴]:

اشاره

چهار زانو زدن، یا یک پا را در پیش گذاشتن و دیگری را آویزان کردن در سواری چه حکم دارد؟

جواب:

اگر به حیوان ضرری نرسد ضرری ندارد.

سؤال ضه [۸۰۵]:

اشاره

در مسائلی که خلاف است در وجوب و استحباب یا حرمت و کراهت آنها آیا امر و نهی واجب است یا نه؟

جواب:

نه، مگر آنکه او را به احتیاط ترغیب کند.

(۱) تنوّق یعنی: نیکو کردن خورش و لباس خود (لغت‌نامه دهخدا: ۱۴ / ۱۰۵۱).

(۲) بحار الانوار: ۹۸ / ۱۴۰ - ۱۴۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۵۲

سؤال ضو [۸۰۶]:

اشاره

هرگاه کسی در مجلسی نشسته که مرد بزرگی نیز نشسته؛ غیبت حرامی، یا نامشروعی دیگر کند و او تواند که هر دو را منع کند «۱»، یا برخیزد از آن مجلس، و ترس و ضرری از برخاستن، یا منع کردن نداشته باشد، لکن ساکت شود از ترس آنکه ایشان خواهند گفت که: این مرد چه سالوس است، یا به سبب دوستی و اعتبار؛ ایشان را مکدر نسازد، چنین کسی فاسق و مردود الشهادة است یا نه؟

جواب:

فاسق است علی المشهور الصحیح.

سؤال ض [۸۰۷]:

اشاره

صدای زن نامحرم در تعزیه و شادی و غیر آن شنیدن جایز است یا نه؟

جواب:

اگر گوش ندهد ضرری ندارد، و حرمت استماع آواز زن مطلقاً بدون خوف ربه و تلذذ ثابت نیست، بلکه از ظواهر اخبار بسیار خلاف آن معلوم می‌گردد، مانند: مکالمه و مخاصمه حضرت فاطمه علیها السلام با ابو بکر در حضور مهاجرین و انصار، و خواندن خطبه در نهایت طول «۲» و همچنین خطبه حضرت زینب و مکالمه او و ام کلثوم علیها السلام با اشقیاء در حضور حضرت امام زین العابدین علیه السلام «۳»، و همچنین سؤال زنان از ائمه علیهم السلام «۴» و مفتیان در حضور مردم بدون منع و نکیری از کسی ... إلى غیر ذلک.

و حدیث منع از تکلم زن با نامحرم به زیاده بر پنج کلمه «۵» محمول است بر صورت خوف ربه، یا تکلم با او در غیر حال ضرورت، دلالت بر حرمت مطلق استماع صوت ندارد، و الله العالم. و طریق احتیاط واضح است و مشهور اطلاق

(۱) ه: نماید.

(۲) کشف الغمّة: ۱ / ۴۷۹ - ۴۹۴.

(۳) بحار الانوار: ۴۵ / ۱۶۵.

(۴) وسائل الشیعة: ۲ / ۲۷۵ حدیث ۲۱۳۳ و ۲۱۳۴ و ۲۵ / ۳۴۴ حدیث ۳۲۰۸۲.

(۵) من لا یحضره الفقیه: ۳ / ۴، و وسائل الشیعة: ۲۰ / ۱۹۷ حدیث ۲۵۴۱۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۵۳

حرمت است «۱»

سؤال ضح [۸۰۸]:**اشاره**

بعضی می‌گویند که: قربان خدا بروم و بعضی می‌گویند: قربان خدا بشوم اینها چه صورت دارد؟

جواب:

اول ظاهراً قصوری ندارد، و ترک ثانی احوط است مگر آنکه بر سبیل استهزاء گویند که حرام بلکه موجب کفر می‌شود، و الله العالم.

سؤال ضط [۸۰۹]:**اشاره**

کسی که در خانه خود باشد و صدای ساز و دهل و دایره زنی و صنج و سایر آلات لهو، یا آواز غنا، یا صدای زن نامحرم به آن خانه رسد جایز است شنیدن، یا واجب است گوش را گرفتن، یا بیرون رفتن؟

جواب:

ظاهراً اگر گوش ندهد و متوجه امور دیگر شود ضرر نداشته باشد.

سؤال ضی [۸۱۰]:

اشاره

شنیدن آواز جرس و غیر آن اگر در قافله یا غیر آن باشد جایز است یا نه؟

جواب:

جرس ضرر ندارد و همچنین دهل جنگ، و اگر غنا کنند گوش ندهند، و مشهور حدی شتر را تجویز کرده‌اند «۲»، و احوط گوش ندادن است و در حال ضرورت خواندن حدی ضرر ندارد.

سؤال ضیا [۸۱۱]:

اشاره

سوار شدن بر حیوانی که بر آن چیزی از اسباب ساز بسته باشد جایز هست؟

جواب:

ضرر ندارد.

سؤال ضیب [۸۱۲]:

اشاره

آیا ضرر دارد گفتن، یا شنیدن امثال این نقلها که:

شخصی به سفر می‌رفت و دیگری به او می‌گفت که: وقتی که برمی‌گردی جهت من نی بیار که بنوازم و ثوابش را به تو عاید سازم.

(۱) حدائق الناضرة: ۶۶/۲۳.

(۲) شرائع الاسلام: ۱۲۸/۴، کفایه الاحکام: ۲۸۱.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۵۴

و شخصی عرضه به حاکمی داد که جَلاد شود و در آخرش نوشته بود که اگر مراد مرا بر آری عند الله و عند الرسول ضایع نخواهد شد.

و دیگری گفت: خوب خدائی دارم که علی نگهدارش باد.

و شخصی را حاکم جائی کردند و رعیت او بسیار می‌مردند، پس در قنوت نماز خود گفت: خدایا مرا به خیر تو امید نیست شرمرسان.

و شخصی به دیگری گفت: حسن و حسین هر سه دختران معاویه‌اند یا نه؟ او در جواب گفت: من کدام غلط تو را درست کنم.

و دیگری شهادت بر بدی کسی داد که او ناصبی رافضی است، قدری جبری است که دشنام می‌دهد حجاج پسر زبیر را، که خراب کرد خانه کعبه را بر سر علی پسر ابو سفیان.

و دیگری گفت: از میان پیغمبران جرجیس را اختیار کردی.

و شخصی پرسیده است که در سوره اِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَارَأَيْتَ الْبَاسَ است. و حکایت سَقَرْتُكَ فَلَا تَنْسَى که از قلعه قرآن گریخته او را گرفته به خانه‌های خود محبوس نمایند؟

جواب:

احوط ترک است، و جزم به معصیت بودن اینها نمی‌توان کرد اگر معلوم نباشد که غرض گوینده استخفاف به دین است.

سؤال ضیح [۸۱۳]:

اشاره

بازیهائی که متعارف است غیر از آنچه بخصوص نصّ در تحریم آن واقع شده، مثل: بازی پادشاه و وزیر، و دوز بازی، و بیست و چهار خانه که به لغت عرب آن را «قرق» به فتح قاف اول و کسر راء می‌گویند حرام است یا نه؟

جواب:

اظهر حلّ «۱» است، خصوصا هر گاه به آنها گرو بندی نشود و چیزی

(۱) الف: حلّیت.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۵۵

به عوض برد و باخت قرار ندهند، و احوط اجتناب است مطلقا.

سؤال ضید [۸۱۴]:

اشاره

حدیث: «لا ینبغی للمؤمن أن یجلس مجلسا یعضی الله فیہ و لا یقدر علی تغییره» «۱» شامل این هست که در آن مجلس کسی باشد که حریر محض پوشیده، یا بر فرش غصبی نشسته، یا غلامی یا کنیزی یا زنی هست که مالک و شوهر راضی نیستند که در آنجا بنشینند، یا با نامحرم نشسته‌اند، یا مرد اجنبی حرف ایشان را می‌شنود، یا مدیون است که حق طلبکار را با قدرت نمی‌دهد، یا مستطیع حجّ است و به اختیار به تأخیر می‌اندازد، یا خمس یا زکات نمی‌دهد، یا ترک نماز و روزه می‌کند و غیر ذلک، و با امکان؛ هیچ کدام از چهار امر معتبر در نهی از منکر را به عمل نمی‌آرند؟

جواب:

هر معصیتی که در مجلس به عمل آید و جزم داند که معصیت است در آنجا نباید نشست. و خصوصیات که نوشته‌اند معصیت بودن بعضی از آنها معلوم نیست و بعضی دیگر خصوصیتی به آن مجلس ندارد.

سؤال ضیه [۸۱۵]:

اشاره

اصول دین را به دلیل اجمالی که از برای اکثر عوام کافی باشد بیان نمائید؟

جواب:

بدان که! اصول دین پنج است. اول: توحید، دوم: عدل، سوم:

نبوت، چهارم: امامت، پنجم: معاد.

توحید آن است که: مکلف - یعنی: بالغ عاقل - به دل اعتقاد کند و به زبان اقرار نماید به اینکه: خدا هست و واجب الوجود است و یکی است، و خدا یعنی:

آفریدگار عالم، و واجب الوجود یعنی: هستی او از خودش است نه از دیگری، و آنچه هستی او از دیگری باشد او را ممکن الوجود می‌گویند.

و دلیل بر هستی خدا و واجب الوجودی او آن است که: اگر خدا نباشد

(۱) کافی: ۲/ ۳۷۴ حدیث ۱، وسائل الشیعه: ۱۶/ ۲۶۰ الحدیث ۲۱۵۱۲.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۵۶

لازم می‌آید که هیچ چیز نباشد، زیرا که: هر چه هست یا هستی او از خود است، یا از غیر است، پس اگر از خود است واجب الوجود است و مطلب ثابت، و اگر از غیر است ممکن الوجود است و محتاج است به غیر ممکن الوجود، و غیر ممکن الوجود واجب الوجود است، پس اگر واجب الوجودی موجود نباشد هیچ چیز موجود نبود «۱» و این خلاف واقع است.

و دلیل بر یگانگی خدا آن است که: پیغمبران بسیار از جانب خدا آمدند و هر پیغمبری که آمده است گفته است که: از جانب خدائی آمده‌ام که پیغمبران پیش از مرا فرستاده است، پس اگر خدای دیگر می‌بود می‌بایست که پیغمبری از جانب خود بفرستد.

و عدل آن است که: مکلف بداند و اقرار کند به اینکه خدا عادل است، به دلیل آنکه ظلم قبیح است و قبیح را کسی می‌کند که جاهل، یا محتاج باشد و جاهل و محتاج لیاقت خدائی ندارد.

و نبوت آن است که: مکلف بداند و اقرار کند که محمد بن عبد الله بن عبد المطلب پیغمبر خداست و خاتم پیغمبران است و بعد از او پیغمبری نخواهد بود. و پیغمبر انسانی است که بی‌واسطه انسانی پیغام خدا به خلق رساند.

و دلیل بر پیغمبری محمد صلی الله علیه و آله و سلم آن است که: قرآنی آورده و گفت: «این معجزه من است و هر که در پیغمبری من شک دارد یک سوره مثل سوره‌های قرآن بیاورد» «۲»، تا حال که زیاده بر هزار سال است صاحبان زبان هر فرقه‌ای از کافران آن را شنیدند و مثل سوره‌ای از آن را نیاوردند، بلکه در مقام قتال بر آمدند. و بعضی خود را به کشتن و مال خود را به غارت و عیال خود را به اسیری دادند و بعضی مسلمان شدند و بعضی قبول جزیه کردند، و در قرآن که

(۱) ه: نباشد.

(۲) بقره (۲): ۲۳.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۵۷

معجزه است مذکور است که: مُحَمَّد صَلَّی اللّٰه عَلَیْهِ و آلِهِ و سَلَّمَ خاتم پیغمبران است «۱».

و باید نیز بداند و اقرار کند که هر پیغمبری معصوم است، یعنی: از اول عمر تا آخر عمر هیچ غلطی و گناهی از کبیره و صغیره از او سر نزده است، نه از عمد و نه از سهو.

و امامت آن است که: مکلف بداند و اقرار کند که بعد از پیغمبر تا قیامت دوازده امام به هم رسیده است و مراد از امام انسانی است که به نیابت پیغمبر صَلَّی اللّٰه عَلَیْهِ و آلِهِ و سَلَّمَ اطاعتش واجب است بر همه مکلفین در جمیع امور دنیا و دین.

و امام اول: علی بن ابی طالب علیه السّلام پسر عمّ پیغمبر صَلَّی اللّٰه عَلَیْهِ و آلِهِ و سَلَّمَ است.

و امام دوم: امام حسن مجتبی ابن علی بن ابی طالب علیه السّلام است که پسر بزرگ علی علیه السّلام است.

و امام سیم: امام حسین بن علی علیهما السّلام شهید کربلا است که پسر دیگر علی علیه السّلام است، و مادر [امام] حسن و [امام] حسین علیهما السّلام فاطمه علیها السّلام دختر پیغمبر صَلَّی اللّٰه عَلَیْهِ و آلِهِ و سَلَّمَ است.

و امام چهارم: امام زین العابدین علی بن الحسین علیهما السّلام است.

و امام پنجم: امام محمد باقر علیه السّلام است.

و امام ششم: امام جعفر صادق علیه السّلام است.

و امام هفتم: امام موسی کاظم علیه السّلام است.

و امام هشتم: امام علی بن موسی الرضا علیه السّلام است.

و امام نهم: امام محمد تقی علیه السّلام است.

و امام دهم: امام علی النقی علیه السّلام است.

و امام یازدهم: امام حسن عسکری علیه السّلام است.

(۱) احزاب (۳۳): ۴۰.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۵۸

و امام دوازدهم: امام محمد مهدی صاحب الزمان - عجل الله تعالی فرجه الشریف - است که زنده است تا وقتی که ظهور کند و عالم را از ظلم و کفر پاک سازد، و از امام زین العابدین تا آخر هر امامی پسر امامی است که پیش از خودش بوده است.

و دلیل بر امامت علی بن ابی طالب علیه السّلام مقدمه غدیر خم است که سنی و شیعه روایت کرده‌اند که حضرت پیغمبر صَلَّی اللّٰه عَلَیْهِ و آلِهِ و سَلَّمَ در غدیر خم در حضور ابو بکر و عمر و زیاده بر ده هزار کس از صحابه او را خلیفه و جانشین خود نموده و جمیع حاضرین را به بیعت او امر نمود «۱» و اول کسی که با او بیعت نمود عمر بن خطاب

(۱) حدیث غدیر از احادیثی است که حتی اهل سنت هم نتوانستند متواتر بودنش را انکار کنند، و اگر بعضی از اهل تسنن - از شدت تعصب - گفتند: این حدیث صحیح نیست؛ تنها خودشان را رسوا و بی‌آبرو کرده‌اند؛ و علمای بزرگ اهل تسنن به یاوه‌گوییهای آنان پاسخ داده‌اند.

مرحوم علامه امینی در «الغدیر: ۱/ ۲۹۴-۳۱۵» اسامی ۱۴۳ نفر از بزرگان اهل سنت را ذکر نموده است که تصریح به صحت و یا تواتر این حدیث نموده‌اند.

و همچنین علامه میر حامد حسین در «عبارات الانوار» - جلد مخصوص غدیر خم، و مترجم و تلخیص‌کننده عبارات در کتاب «خلاصه»

عِبَقَاتِ الْانْوَارِ: ۱۱۱ / ۶ - ۱۲۹)، و مرحوم آیه الله نجفی مرعشی در پاورقی احقاق الحق: ۲ / ۴۲۳ و ۴۲۴، و نیز مؤلف این کتاب در کتاب راهبرد اهل سنت به مسأله امامت (سنه الهدایه): ۱۶۸ - ۱۷۰؛ اعترافات عدّه زیادی از علمای اهل تسنن را بر متواتر بودن این حدیث نقل کرده‌اند که ما از میان همه آنها؛ فقط عبارت ذهبی را که همه اهل تسنن قبولش دارند و بسیار هم متعصب است؛ نقل می‌کنیم.

ابن کثیر در «البدایه و النهایه: ۵ / ۲۳۳» می‌نویسد: و قد قال شیخنا الحافظ أبو عبد الله الذهبی بعد ایراده هذا الحدیث - حدیث من كنت مولاه فعلى مولاه - ... و صدر الحدیث متواتر أتین أن رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم قاله و أما اللهم وال من والاه فزيادة قویة الاسناد ... یعنی: حافظ أبو عبد الله ذهبی بعد از ذکر این حدیث (هر که من مولای اویم؛ او را علی مولاستی) گفته است که: یقین دارم که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم این جمله را فرموده است، اما قسمت ذیل حدیث که «خدایا دوست بدار کسی را که علی علیه السلام را دوست بدارد» نیز با سندهای قوی و معتبر نقل شده است.

لازم به تذکر است که: مرحوم مؤلف کتابی دارد بنام «راهبرد اهل سنت به مسأله امامت» و در آن کتاب با آیات و روایات بسیار زیاد امامت حضرت امیر المؤمنین علیه السلام به اثبات رسانده است.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۵۹

بود (۱).

و دلیل بر امامت باقی ائمه آن است که: هر امامی امام بعد از خود را جانشین خود نمود (۲).

و دلیل دیگر آن است که: به قول سنّی و شیعه، هر یک از دوازده امام در عصر خود اعلم از همه کس بودند (۳). و مردم در مسائل احتیاج به ایشان داشتند و ایشان به کسی احتیاج نداشتند، و محتاج الیه لایق امامت است نه محتاج، به دلیل آیه: أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمْ مَنْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يُهْدَىٰ (۴) یعنی: کسی که مردم را به راه حق راهنمائی کند سزاوارتر است به اینکه او را متابعت کنند از کسی که خود حق را نداند و محتاج به دیگری باشد.

و [دلیل] دیگر آنکه: سنّی و شیعه روایت کرده‌اند که حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم اشاره کرده به امام حسین علیه السلام و فرمود: «این پسر من امام است و پسر امام است و برادر امام است و پدر نه امام است که نهم ایشان قائم ایشان است» (۵)، یعنی: صاحب الزمان است.

و نیز باید اعتقاد کند و اقرار نماید که هر امامی و همچنین حضرت فاطمه علیها السلام - دختر پیغمبر - مثل پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم معصومند از گناهان و کارهای غلط و سهو و نسیان در عبادت و غیر آن.

(۱) مسند احمد: ۵ / ۳۵۵، صواعق المحرقة: ۴۴، سّر العالمین غزالی: ۱۰ و ۱۱، ملل و نحل شهرستانی: ۱ / ۱۴۵، تذکره الخواص: ۲۹.

لازم به یادآوری است که: علامه امینی این روایت را در «الغدیر: ۱ / ۲۷۰ - ۲۸۳» از شصت کتاب معتبر اهل سنت نقل کرده است.

(۲) ینابیع المودّة: ۲ / ۵۲۹، بحار الانوار: ۳۶ / ۳۰۹ و ۳۴۴.

(۳) بحار الانوار: ۳۶ / ۳۰۳ و ۳۰۴ حدیث ۱۴۲، ینابیع المودّة: ۲ / ۵۳۵، مراجعه شود به احقاق الحق:

۴ / ۵۸ و ۵۹.

(۴) یونس (۱۰): ۳۵.

(۵) کفایة الاثر: ۴۵، بحار الانوار: ۳۶ / ۳۰۴ حدیث ۱۴۳، کشف المراد: ۴۲۳، ینابیع المودّة: ۲ / ۵۳۴.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۶۰

و معاد؛ آن است که: مکلف بداند و اقرار کند که قیامت بر حق است، و هر مرده‌ای زنده خواهد شد از برای ثواب و عقاب و

حساب و دادن حق مردم و رفتن به بهشت، یا دوزخ، و گذشتن از پل صراط که بر جهنم کشیده است و از مو باریکتر و از شمشیر تیزتر است، و بهشت و دوزخ بر حق است و الحال هر دو موجود است. و دلیل بر معاد؛ آیات قرآنی است «۱» و اخبار بسیار که اهل اسلام از حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم روایت کرده‌اند «۲» و همچنین اجماع جمیع پیغمبران بر حقیقت آن.

سؤال ضیو [۸۱۶]:

اشاره

خوش طبعی که مشتمل باشد بر دروغ- چنانکه مدار مردم روزگار بر آن است- جایز است یا نه؟

جواب:

احوط ترک است، و نهی از مطلق کذب وارد شده «۳».

سؤال ضیو [۸۱۷]:

اشاره

شوخی و مزاح کردن به عدالت ضرر دارد یا نه؟

جواب:

نه، بلکه سنت است خصوصاً در سفر، مادام که مشتمل بر دروغ و حرامی نباشد و مستلزم اذیت دیگری نشود، چنانکه حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه علیهم السلام و صحابه و علماء می‌نموده‌اند «۴».

مروی است که: روزی حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم با حضرت امیر علیه السلام خرما می‌خوردند و حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم به پنهانی هسته‌های [خرمای] خود را در پیش حضرت امیر علیه السلام می‌گذاشت، و بعد از فراغ دیدند که بیشتر هسته نزد حضرت امیر علیه السلام است، پس به حضرت امیر علیه السلام فرمود: «یا علی! انت أکول»

(۱) طه (۲۰): ۵۵، حج (۲۲): ۵-۷، مؤمنون (۲۳): ۱۶، روم (۳۰): ۱۹ و ۲۰، یس (۳۶): ۱۲ و ۵۱-۵۴ و ۷۸-۸۳، صافات (۳۷): ۱۶-۶۸، غافر (۴۰): ۵۹ و آیات دیگر.

(۲) محجۃ البیضاء: ۸/ ۲۸۴-۳۸۹، احیاء العلوم: ۴/ ۴۸۵-۵۴۷.

(۳) کافی: ۲/ ۳۳۸-۳۴۳ حدیث ۱-۲۲، وسائل الشیعه: ۱۲/ ۲۴۳ باب ۱۳۸.

(۴) بحار الانوار: ۱۶/ ۲۹۴-۲۹۹ حدیث ۱-۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۶۱

ای علی تو پر خوری، علی علیه السلام گفت: «الأکول من أکل التمر و النواة» یعنی:

پر خور کسی است که خرما را با هسته خورده «۱».

و روزی حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود که: «زن پیر و مرد پیر و آدم سیاه داخل بهشت نمی‌شوند»، پس پیر زنی با

عباس بن عبد المطلب و بلال حبشی شروع به گریه کردند، حضرت فرمود که: «آنها را جوان و سفید می‌کنند و داخل بهشت می‌گردانند» (۲).

سؤال ضیح [۸۱۸]:

اشاره

زور آزمائی به کشتی گرفتن خوب است، یا نه؟

جواب:

خوب است و حکایت کشتی گرفتن حسنین علیهما السلام در حضور سید کونین و حضرت امیر علیه السلام و حضرت فاطمه علیها السلام و جبرئیل؛ معروف و مشهور، و در کتاب «امالی» شیخ صدوق به سند بسیار معتبر مذکور است (۳).
و همچنین کشتی گیری (۴) حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم با «رکانه» و او را بر زمین زدن و به این سبب اسلام آوردنش در کتب عامه (۵) و خاصه (۶) مسطور است.

سؤال ضیط [۸۱۹]:

اشاره

اگر کسی از گناه توبه کند، لکن در دل دارد که اگر اتفاق افتد باز آن گناه را بکند، آیا او مصرّ هست یا نه؟

جواب:

بلی تا عزم بر ترک نکند توبه به عمل نمی‌آید.

سؤال ضک [۸۲۰]:

اشاره

بعضی خطاب به حیوان می‌کنند و زن قحبه صاحب می‌گویند، و همچنین فلان خر به فلان زن صاحبش می‌گویند، آیا اینها موجب حدّ و تعزیر می‌شود یا نه؟

(۱) زهر الربیع: ۳.

(۲) بحار الانوار: ۱۶ / ۲۹۵ حدیث ۱.

(۳) امالی صدوق: ۳۶۱.

(۴) ب، ج: گرفتن.

(۵) الوافی بالوفیات: ۱۴ / ۱۴۲، الاصابه: ۱ / ۵۲۰ و ۵۲۱ (با اندکی اختلاف).

(۶) بحار الانوار: ۱۶ / ۱۷۸، ۱۷ / ۳۶۸ و ۳۶۹ حدیث ۱۷ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۶۲

جواب:

بسیار بد است لکن اثبات حدّ و تعزیر به اینها مشکل است، و اکثر این هرزه‌ها به خودشان بر می‌گردد.

سؤال ضکا [۸۲۱]:**اشاره**

اصرار بر صغیره باعث خروج از عدالت و دخول در فسق می‌شود، پس اصرار بر کبیره باعث چه می‌شود؟

جواب:

بعضی می‌گویند: باعث کفر می‌شود «۱» نظر به بعضی احادیث «۲»، و ظاهر این است که: این کفرها نه به آن معنی است که همیشه در جهنم باشد، یا نجس باشد، یا میراث نبرد، یا به او وصیت «۳» نتوان کرد، بلکه مراد آن است که: حرمت اهل ایمان از او زایل می‌شود و در دنیا مستحقّ اهانت و حدود و در آخرت مستوجب عذاب می‌گردد.

سؤال ضکب [۸۲۲]:**اشاره**

معنی اصرار بر گناه صغیره و گناه کبیره چیست؟

جواب:

اصرار آن است که: [گناه] کند و پشیمان نشود و اراده عود داشته باشد، و بعضی گفته‌اند: آن است که مکرر کند و در میان توبه نکند «۴» و در معنی گناه کبیره علماء اختلاف نموده‌اند و مشهور آن است که: گناه کبیره هر گناهی است که حق تعالی در قرآن وعده عقاب بر آن فرموده است «۵» و اخبار بسیار دلالت بر این دارد «۶»، و آنچه در احادیث از جمله کبائر شمرده‌اند این است: «شراب خوردن، و زنا کردن، و ربا گرفتن، و عاق والدین شدن، و لواطه کردن،

(۱) بحار الانوار: ۳۱۳/۷۰.

(۲) کافی: ۳۸۳/۲ - ۳۸۹، بحار الانوار: ۷۰/۳۶۰ حدیث ۸۲، وسائل الشیعه: ۱/۳۰ باب ۲.

(۳) ه: وصلت.

(۴) ذخیره المعاد: ۳۰۳.

(۵) مانند آیه: ۲۷۵ و ۲۸۳ و ۲۸۴ بقره، و ۷۷ و ۱۶۱ آل عمران، و ۱۰ و ۹۳ نساء و ۷۲ مائده و ۹۹ اعراف و ۱۶ انفال و ۳۵ براءه و ۸۷

یوسف و ۲۵ رعد و ۲۳ نور، برای توضیح بیشتر مراجعه شود به بحار الانوار: ۷۶/۲ - ۱۶.

(۶) وسائل الشیعه: ۱۵/۳۱۵ و ۳۱۷ حدیث ۲۰۶۱۹ و ۲۰۶۲۰ و ۲۰۶۲۳ و ۲۰۶۲۴.

و کسی را به ناحق کشتن، و دزدی کردن، و مال یتیم به ناحق خوردن، و خوردن مردار، و خون، و گوشت خوک، و آنچه به غیر نام خدا کشته «۱» شده باشد، مگر در وقت ضرورت، و رشوه گرفتن، و قمار بازی، و کم کشیدن، و کم پیمودن «۲»، و نسبت زنا به عقیفه دادن، و به دروغ گواهی دادن، و از رحمت الهی ناامید بودن، و از مکر و حیلۀ خدا خاطر جمع بودن، و اعانت ظالم کردن، یعنی: در ظلم، و میل قلبی به ظالم کردن، و عمداً قسم دروغ خوردن، و حق مردم را حبس نمودن، با مطالبۀ صاحب و امکان دادن، و دروغ گفتن، و تکبر کردن، و اسراف نمودن، و تبتذیر کردن، و خیانت نمودن «۳» و استخفاف به حجّ کردن، و با دوستان خدا جنگ کردن، و به لَهو و استعمال آلات آن مشغول شدن، و اصرار بر گناهان نمودن، و از برای خدا شریک قرار دادن، و سحر و جادو کردن، و در غنیمت جهاد خیانت کردن، و زکات ندادن، و کتمان شهادت کردن، و قطع رحم نمودن، و عمداً ترک نماز واجب کردن، و واجبی از واجبات الهی را ترک نمودن، و عهد شکستن، و تعزّب بعد از هجرت، و کفر به خدا، و ارتکاب چیزی که خدا وعده آتش بر آن نموده، و غنا و خوانندگی کردن و شنیدن، و در وصیت ظلم کردن، و دروغ بر خدا و رسول و ائمه گفتن، و غیبت کردن و شنیدن، و گمراک گرفتن «۴».

سؤال ضکج [۸۲۳]:

اشاره

اعتماد در حساب نماز و غیر آن بر نقل انگشتی از

(۱) حجری: ذبح.

(۲) پیمودن: پیمانۀ کردن (فرهنگ معین: ۱/۹۶۷).

(۳) الف، حجری: کردن.

(۴) کافی: ۲/۳۸۳ حدیث ۲، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال: ۳۴۲، وسائل الشیعة: ۱۲/۲۴۸ و ۲۴۹ حدیث ۱۶۲۲۱-۱۶۲۲۴، ۱۶۲۲۴ و ۲۸۰ و ۲۸۱ حدیث ۱۶۳۰۵ و ۱۶۳۰۸ و ۱۶۳۰۹، ۱۵/۳۱۸-۳۳۲ باب ۴۶، ۱۹/۲۶۸ حدیث ۲۴۵۶۳-۲۴۵۶۵، ۲۷/۲۲۲ و ۲۲۳ حدیث ۳۳۶۴۲ و ۳۳۶۴۵ و ۳۳۶۴۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۶۴

انگشت و مانند آن جایز است یا نه؟

جواب:

بلی، و آنچه وارد شده که بر غیر خدا اعتماد نباید کرد «۱»؛ در باب مقربان است.

سؤال ضکد [۸۲۴]:

اشاره

فَإِنَّهُ كَانَ لِلأَوَّابِينَ غَفُوراً «۲» چه معنی دارد؟

جواب:

کلمه «کَانَ» در آیه منسلخ است از معنی زمان، و موافق بعضی از روایات مراد به «اَوَّابین» بسیار رجوع کنندگانند به درگاه حق تعالی به توبه «۳»، و در بعضی روایات وارد است که: مراد به آن شیعیانند که رجوع به ائمه خود می‌نمایند در احکام دین «۴»، و منافاتی در میان هر دو نیست. و قرآن مجید را بطون بسیار است و حاصلش این است که: جناب مقدس الهی شیعیان بسیار توبه کنندگان را آمرزنده است. و در بعضی از روایات وارد است که نماز نافله ظهر نماز «اَوَّابین» است «۵»، یعنی: این یکی از علامات ایشان است.

سؤال ضکه [۸۲۵]:

اشاره

اگر کسی گوید که: هر که غیبت من کند یا شنود او را حلال دارم، چنانکه از بعضی از مشایخ نقل کرده‌اند که هر صبح چنین دعائی می‌کرد، آیا غیبت کردن، یا شنیدن غیبت چنین کسی حلال می‌شود؟

جواب:

حلال نمی‌شود و شاید بدتر باشد.

سؤال ضکو [۸۲۶]:

اشاره

هر گاه شخصی را دشنام دهد، یا به نوع دیگر آزار کند و ظالم بدش نمی‌آید از اینکه کسی آن را نقل کند، لکن مظلوم راضی نیست که کسی بر آن مطلع شود، در این صورت نقل آن حرام است یا نه؟

(۱) کافی: ۶۳/۲ - ۶۷ حدیث ۱-۸، بحار الانوار: ۱۴۴/۶۸، وسائل الشیعه: ۱۵/۲۱۱ باب ۱۰.

(۲) اسراء (۱۷): ۲۵.

(۳) مجمع البیان: ۳۸/۴ (جزء ۱۵).

(۴) تفسیر عیاشی: ۳۰۹/۲ حدیث ۴۱، تفسیر برهان: ۴۱۴/۲ حدیث ۴.

(۵) فلاح السائل: ۱۲۴، وسائل الشیعه: ۴/۶۱ حدیث ۴۵۰۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۶۵

جواب:

بلی، چون متضمن هتک عرض «۱» مظلوم است.

سؤال ضکز [۸۲۷]:

اشاره

آیا به مجرد شروع در غیبت واجب می‌شود که او را منع کنند، یا بعد از اتمام؟

جواب:

اگر در شروع معلوم شود که غیبت است در اول باید منع کرد.

سؤال ضحک [۸۲۸]:**اشاره**

غیبت فاسقان در امری که سامعان یا بعضی از ایشان از آن خبر دارند جایز است یا نه؟

جواب:

هرگاه فاسق متظاهر است به فسق و اخفا نمی‌کند، دور نیست که غیبت او در همان فسق جایز باشد، و اگر اخفا کند جایز نیست و احوط ترک است مگر آنکه نهی از منکر بدون آن نشود.

سؤال ضحک [۸۲۹]:**اشاره**

«لا غیبة لفاسق» «۲» چه معنی دارد؟

جواب:

ظاهراً مراد آن است که: در آن فسقی که اظهار آن می‌کند غیبت او حرمت ندارد. و احتمال دارد که مراد این باشد که بعد از اظهار بعضی از فسقها غیبتش در بعضی مخفی نیز حلال می‌شود. و نیز احتمال می‌رود که: مراد دفع توهم حلیت باشد یعنی: حلال نیست غیبت فاسق هر چند اظهار فسق کند، و اظهار معروفیت به فسق سبب حلیت این فسق نمی‌شود، چنانکه زنا حلال نمی‌شود به شوهرداری - مثلاً - که راضی به زنا شود و علانیه زنا کند، و آشهر اظهر در معنی حدیث همان اول است.

سؤال ضل [۸۳۰]:**اشاره**

هرگاه گوینده ادعای تظاهر کند و بر شنونده معلوم نباشد چه کند؟

جواب:

باید گوش ندهد، یا برخیزد هرگاه منع نتواند کرد.

(۱) ج: حرمت.

(۲) عوالی اللثالی: ۱/ ۴۳۸ حدیث ۱۵۳، القواعد و الفوائد: ۲/ ۱۴۸، کنز العمال: ۳/ ۵۹۵ حدیث ۸۰۷۱، بحار الانوار: ۷۲/ ۱۶۱،

مستدرک الوسائل: ۹/ ۱۲۹ حدیث ۱۰۴۵۳.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۶۶

سؤال ضلا [۸۳۱]:

اشاره

هرگاه شخصی را مکرر منع کنند و او اگر چه در آن وقت ممنوع می‌شود اما بعد از آن نیز غیبت می‌کند، آیا منع او همیشه واجب است یا نه؟

جواب:

منع کنند یا برخیزند اگر خوف ضرری نباشد.

سؤال ضلب [۸۳۲]:

اشاره

اگر شخصی را از نامشروعی منع کردند و او متأثر نشد و ظنّ این کس غالب شد که سخن او را قبول نمی‌کند، آیا بعد از آن نهی واجب است یا نه؟ و همچنین در امر به واجبات؟

جواب:

از جمله شروط وجوب امر به معروف و نهی از منکر تجویز تأثیر است، پس در جائی که تجویز تأثیر متحقق نشود وجوب ساقط می‌باشد «۱».

سؤال ضلیج [۸۳۳]:

اشاره

ردّ غیبت واجب است «۲» چه معنی دارد؟

جواب:

یعنی نگذارند که غیبت واقع شود، یا توجیهی از برای آن شخص کنند، یا برخیزند.

سؤال ضلد [۸۳۴]:

اشاره

ز ترکان چهار و ز هندوی پنج دو رومی با یک عراقی بسنج سه روز و شبی و یک نهار و دو لیل دو باز و سه زاغ و یکی چون سهیل دو میغ و دو ماه و یکی همچو دود ز نه نه شمردن بر افتد «۳» یهود

جواب:

گویند که فخر الحکماء و العلماء خواجه نصیر طوسی رحمه الله با جمعی از مسلمین و یهود در کشتی به سفر می‌رفتند و مجموع ایشان سی نفر بودند، اتفاقاً در میان دریا کشتی به تلاطم افتاد و مشرف بر غرق شد، پس همگی اتفاق

(۱) ب: می‌گردد.

(۲) وسائل الشیعه: ۱۲ / ۲۹۱ - ۲۹۳ (باب ۱۵۶).

(۳) ب: بمیرد.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۶۷

نمودند «۱» بر آنکه قرعه زنند و به تدریج یک یک را به آب اندازند که شاید بعضی باقی بمانند، پس خواجه در چنین حالی تدبیری نمود و ایشان را به ترتیبی نشانید مدور که از نه نه شمردن و نهمین را به آب انداختن، مجموع یهود هلاک شدند و تمام مسلمین سالم ماندند و نجات یافتند و این از جمله کرامات است.

و طریقتش چنین بود که: از مسلمین چهار و از یهود پنج و از مسلمین دو و از یهود یک و همچنین به ترتیب اشعار مذکوره و تقدیم مسلمین بر یهود نشانید و عدد مسلمین با یهود مساوی بود «۲».

و بعضی به این شعر اشاره به این مقدمه نموده‌اند:

ولما فتنت بلحظ له أدلت فما خفت من شامت «۳»

و دیگری نیز گفته:

الله یقضی بکلّ یسر و یحفظ الضیف حیث کانا «۴»

و مرادشان به حروف بی نقطه مسلمین و از با نقطه یهود است.

(۱) الف: کردند.

(۲) توضیح اینکه: «ز ترکان چهار» یعنی: چهار نفر مسلمان، و «ز هندوی پنج» یعنی: بعد از چهار نفر مسلمان پنج نفر یهود را قرار داد، و بعد دو نفر مسلمان و بعد از آنها یک نفر یهود را نشانید، سپس سه نفر مسلمان و پس از آنها یک نفر یهود را قرار داد، و بعد از اینها یک نفر مسلمان و سپس دو نفر یهود را و بعد از آنها دو نفر مسلمان و سه نفر یهود و یک نفر مسلمان را نشانید. و سپس دو نفر یهود و نیز دو نفر مسلمان، و در آخر یک نفر یهود را قرار داد که جمعا ۱۵ نفر مسلمان و ۱۵ نفر یهود را در کنار هم قرار گرفتند. و از اول شروع نمود به شمردن ۹ نفر ۹ نفر و نفر نهمی را به دریا انداختند که در مجموع تمام قرعه‌ها بنام یهود زده شد. برای روشن شدن این معما؛ مسلمان را با علامت (*) و یهود را با علامت (۰) مشخص نمائیم و بصورت زیر تنظیم نمائیم.

شروع: ***** * * * * * و با شمارش نهمین نفر را خط بزنیم و این کار را ادامه بدهیم تا پانزده بار؛ دقیقاً مشخص خواهد شد که تمام یهود غرق خواهند شد.

(۳) در مظانّش نیافتیم.

(۴) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۶۸

سؤال ضله [۸۳۵]:**اشاره**

ما الفرق بين القابلية والاستعداد؟

جواب:

هو أنّ القابلية للشئ بحسب ذاته من غير اعتبار أمر معه، و الاستعداد هو الذى له بواسطة انضمام أمر إليه مثلا: العناصر الأربعة لها قابلية أن يكون حيوانا و أن لا يكون، ففيها استعداد الحيوانية و الإنسانية إلّا أن يصير بحيث يحصل منها طعام حيوان أو إنسان، و ذلك بأن يمزج «۱» فإذا حصل لها مزاج، ثم حصل منه النبات الذى منه طعام الحيوان صار مستعدّا للحيوانية، ثم للإنسانية «۲».

سؤال ضلو [۸۳۶]:**اشاره**

هرگاه چیز حرام، یا نجس، یا زن حرام النکاح مخلوط شود با حلال و پاک و حلال النکاح، و مشتبه شود [به] اشتباهی که تمیز آن ممکن نباشد حکمش چیست؟

جواب:

بنابر مشهور اگر در میان غیر محصور مشتبه شده اجتناب واجب نیست، و اگر محصور است واجب است، و در حدّ محصور اختلاف و اشتباه عظیم هست، و ظاهر اکثر اخبار معتبره این مسأله آن است که: تا حرام به عینه معلوم نباشد اجتناب واجب نیست «۳» و احوط در محصور اجتناب است مگر در مواضع منصوبه - مثل: إناءین مشتبهین «۴» و اشتباه حیوان موطوء «۵» - که در آنجا اجتناب واجب است.

سؤال ضلز [۸۳۷]:**اشاره**

هرگاه شخصی چیزی به کسی دهد که فرزندم را تعلیم کن و آن فرزند بالغ است، آیا می‌تواند او را زد بر خواندن و مطالعه، هر چند

(۱) فی ۵: یمترج.

(۲) فی ب، الحجرية: الانسانية.

(۳) وسائل الشیعة: ۲۴ / ۹۰ حدیث ۳۰۰۷۶ و ۳۰۰۷۷، ۱۶۱ حدیث ۳۰۲۴۰ و ۳۰۲۴۱، ۲۳۵ و ۲۳۶ حدیث ۳۰۴۲۴ - ۳۰۴۲۶، ۲۵ / ۱۱۷ - ۱۱۹ حدیث ۳۱۳۷۶ - ۳۱۳۸۳.

(۴) وسائل الشیعة: ۱ / ۱۵۱ حدیث ۳۷۶، ۱۵۵ حدیث ۳۸۸.

(۵) وسائل الشیعة: ۲۴ / ۱۶۹ باب ۳۰.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۶۹
واجب عینی «۱» نباشد بر او یاد گرفتن؟

جواب:

برای غیر واجب و حرام تأدیب او نمی‌توان کرد.

سؤال ضلح [۸۳۸]:

اشاره

گرفتن مزد بر تعلیم صرف و نحو و امثال آن حلال است، یا نه؟

جواب:

بلی، هرگاه مشتمل بر واجبات عینی نباشد، مثل واجبات نماز، زیرا که: نسبت به آنها مزد نمی‌توان گرفت مگر آنکه متعلم غیر مکلف باشد.

سؤال ضلط [۸۳۹]:

اشاره

صفات ثبوتیه و سلبیّه خدا را بیان نمائید؟

جواب:

صفات ثبوتیه یعنی: صفاتی که لایق خداست و در آیات و روایات وارد شده است هشت است:
اول: قدرت یعنی: خدا قادر و توانا است که هر چه خواهد به اختیار خود می‌کند، یا نمی‌کند و عاجز نیست «۲».
دویم: علم یعنی: خدا عالم و داناست به همه چیزها و جاهل نیست به هیچ چیز «۳».
سیّم: حیات است، یعنی: خدا حیّ و زنده است و کاری که از زنده به عمل می‌آید از او به عمل می‌آید، از علم و قدرت «۴».
چهارم: اراده و کراهت، یعنی: خدا مرید و داناست به مصلحت فعل، و کاره و دانا است به مصلحت ترک فعل، و به این جهت امر و نهی می‌کند «۵».
پنجم: سمیع و بصیر، یعنی: خدا شنوا و بیناست و داناست به مسموعات

(۱) در حجری (عینی) نیامده است.

(۲) نور (۲۴): ۴۵، توحید صدوق: ۱۲۲ حدیث ۱، ۱۳۰ حدیث ۹-۱۲، ۱۹۳ و ۱۹۴ حدیث ۷ و ۸.

(۳) احزاب (۳۳): ۵۴، حجرات (۴۹): ۱۶، توحید صدوق: ۱۳۴-۱۳۸ باب ۱۰.

(۴) بقره (۲): ۲۵۵، توحید صدوق: ۱۹۴ حدیث ۸، بحار الانوار: ۴/ ۲۹۸ و ۲۹۹ حدیث ۲۷ و ۲۸.

(۵) توبه (۹): ۴۶، هود (۱۱): ۱۰۷، یس (۳۶): ۸۲، توحید صدوق: ۳۴۶ حدیث ۳، بحار الانوار:

۳۳۷/۷۳ حدیث ۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۷۰

و مبصرات بی آلت سمع و بصر «۱».

ششم: قدم ازل و بقای ابدی، یعنی: خدا واجب الوجود است و وجود او را اول و آخر نیست «۲».

هفتم: تکلم است، یعنی: خدا متکلم و آفریننده حروف و صداست در اجسام جامده «۳».

هشتم: صدق، یعنی: خدا صادق و راستگوست، یعنی: خلف وعده نمی کند و از وعید می تواند عفو کند «۴».

و صفات سلویه یعنی: صفاتی که لایق خدا نیست، چنانکه از قرآن و حدیث معلوم می شود و عقل بر آن دلالت کند هفت است:

اول آنکه: مرکب نیست، زیرا که مرکب محتاج است به اجزای خود، و هر چه محتاج است ممکن الوجود است «۵».

دوم آنکه: خدا نه جوهر است و نه جسم و نه عرض «۶»، و الا ممکن الوجود خواهد بود، زیرا که: جوهر ممکن الوجودی را گویند

که احتیاج به محل نداشته باشد، و جسم جوهری است قابل قسمت در طول و عرض و عمق.

و عرض ممکن الوجودی است که در وجود احتیاج به محل دارد.

سوم آنکه: خدا محل حوادث نیست «۷» و الا متغیر خواهد بود و هر متغیری حادث و ممکن الوجود است.

(۱) نساء (۴): ۵۸ و ۱۳۴، اسراء (۱۷): ۱، توحید صدوق: ۱۹۴ حدیث ۷ و ۸.

(۲) حدید (۵۷): ۳، توحید صدوق: ۱۹۳ حدیث ۷، ۱۹۵ حدیث ۸.

(۳) نساء (۴): ۱۶۴، قصص (۲۸): ۳۰، تفسیر نور الثقلین: ۱/ ۵۷۴ و ۵۷۵ حدیث ۶۷۵-۶۸۱.

(۴) انعام (۶): ۱۱۵، رعد (۱۳): ۳۱، روم (۳۰): ۶، زمر (۳۹): ۵۳.

(۵) کافی: ۱/ ۱۱۸ و ۱۱۹ حدیث ۱، توحید صدوق: ۲۴۶.

(۶) اعراف (۷): ۱۴۳، اخلاص (۱۱۲): ۳، کافی: ۱/ ۱۰۴-۱۰۶ حدیث ۱-۷.

(۷) توحید صدوق: ۵۰، ۷۸، ۱۷۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۷۱

چهارم آنکه: خدا دیدنی نیست «۱» و الا در جهتی و سمتی خواهد بود، و هر چه در جهت است جسم است و معلوم شد که جسم نیست.

پنجم آنکه: خدا شریک ندارد، نه در ذات و نه در صفات «۲».

ششم آنکه: خدا را معانی و صفات زایدۀ بر ذات نیست، بلکه صفات او عین ذات اوست «۳»، و الا لازم می آید تعدد قدماء یا محلّ

حوادث بودن خدا، و معلوم شد بطلان هر دو به دلیل توحید و وجوب وجود.

هفتم آنکه: خدا غنی است و محتاج به غیر نیست «۴» و الا لازم می آید که ممکن الوجود باشد و آن باطل است [* ۷].

سؤال ضم [۸۴۰]:

اشاره

آیا جایز است که ده من گندم بفروشیم به یک عباسی در ذمه مشتری، و سی من گندم از او بخریم به همان عباسی که بعد از پنج ماه بدهد؟

جواب:

در این مسأله خلاف است، بعضی جایز نمی‌دانند «۵»، و اقوی جواز است، و احوط آن است که: وجه سلم نقد و حاضر و در مجلس بیع قبض شود و اکتفا به قبض ما فی الذمه نکنند.

سؤال ضما [۸۴۱]:**اشاره**

می‌گویند که: شما گفته‌اید که کشتن مرغ کمال اشکال دارد سبب اشکال چیست؟

جواب:

سببش آن است که: در ذبح شرعی هر حیوانی [غیر از ماهی

(۱) انعام (۶): ۱۰۳، توحید صدوق: ۱۰۸-۱۱۳ حدیث ۴-۱۲.

(۲) انعام (۶): ۱۶۳، اسراء (۱۷): ۱۱۱، انبیاء (۲۱): ۲۲، فرقان (۲۵): ۲، توحید صدوق: ۴۳ و ۷۲ و ۷۳ و ۸۵ و ۲۵۰.

(۳) توحید صدوق: ۱۳۹ حدیث ۱.

(۴) بقره (۲): ۲۶۷، آل عمران (۳): ۹۷، ابراهیم (۱۴): ۸، حج (۲۲): ۶۴، لقمان (۳۱): ۲۶، توحید صدوق: ۲۳۹ و ۲۴۱ و ۲۴۸.

(۵) مبسوط: ۱۷۰ / ۲، مختلف الشیعه: ۱۴۸ / ۵.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۷۲

و ملخ] باید حلقوم بریده شود در زیر گره بر آمده از حلقوم که آن را به عربی «جوزه» و «غلصمه» می‌گویند، و مرغ و همه طيور را عادت آن است که: غالباً در وقت کشتن زبان خود را پس می‌کشند و به این سبب مجموع حلقوم پائین می‌رود، و به عوض حلقوم زبان بریده می‌شود و حیوان مردار و حرام می‌گردد [به اجماع کلّ علماء]، و چاره آن است که: زبان مرغ را بگیرد که به پائین نبرد «۱» و حلقوم را با دو رگ طرفین آن و مری که ممرّ آب در آن و در عقب آن است ببرند تا حلال شود، و الله العالم.

سؤال ضمب [۸۴۲]:**اشاره**

هرگاه چیزی بخرد به کیل یا وزن و بعد از آن زیاد آید چه صورت «۲» دارد؟

جواب:

اگر معلوم شود که از بابت غلط نیست و از تفاوت کیل و وزن است باکی نیست، و اگر ظاهر شود که غلط شده باید بایع را اعلام کند، و همچنین اگر هیچ کدام معلوم نشود، علی‌الأحوط، بل لا یخلو من قوه.

سؤال ضمج [۸۴۳]:

اشاره

گندم یک من هشتاد دینار نرخ است و یک من را به یک صد دینار می‌دهد به موعده یک سال دیگر؛ این سود است، یا نه؟

جواب:

هرگاه به وعده معین بفروشد بیع نسیه است و خوب است با استجماع شرایط.

سؤال ضمد [۸۴۴]:

اشاره

هرگاه بیع به قبض و اقباض به عمل آید بدون صیغه، بعد از آن یک طرف مرد، آیا وارث او را می‌رسد که به آن دیگر ادعا کند، نظر به آنکه صیغه خوانده نشده؟

جواب:

معامله مستجمع شرایط صحّت را بدون صیغه معاطات می‌گویند، و بنابر مشهور تا طرفین در حیات هستند و تصرف در مثنی یا ثمن

(۱) الف، ه: نرود.

(۲) ه: چه حکم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۷۳

نکرده‌اند می‌توانند که معامله را بر هم زنند و إلاً فلا؛ و فتوا بر این است، والله العالم.

سؤال ضمه [۸۴۵]:

اشاره

معنی إنشاء که در عقود در کار است چه چیز است؟

جواب:

همین است که مقصود از «أنکحت» مثلاً- آن باشد که به همین لفظ نکاح را واقع می‌سازم و میان آن زن و آن مرد زنی و شوهری قرار می‌دهم، نه آنکه خبر می‌دهم از نکاحی که پیشتر واقع شده، خواه راست باشد، یا دروغ.

سؤال ضمو [۸۴۶]:

اشاره

کسی که قادر بر عربی باشد صیغه نذر و غیر آن را- از عقود و ایقاعات- به فارسی بگوید درست است یا نه؟

جواب:

ظاهراً درست است، لکن در نکاح و طلاق با قدرت؛ اکتفاء به فارسی نکند.

سؤال ضمیر [۸۴۷]:**اشاره**

هر گاه شهود طلاق؛ عربی نفهمند چه باید کرد؟

جواب:

لفظ طالق را به ایشان تعلیم کند که به معنی رها است، و تتمه کلام را به زبان ایشان بگوید، و همچنین در سایر صیغه‌ها مثل: نکاح هر گاه خواهد که آن را شاهد بگیرد و هر گاه ممکن نشود- هر چند که بسیار بعید است- به اصطلاح شهود صیغه بخواند.

سؤال ضمیر [۸۴۸]:**اشاره**

قیل لشخص: ما الفرق بین المائح و الماتح، فقال: ما بین نقطتیهما؟

جواب:

ذلك لأن المائح بالتحتیة هو الذی فی أسفل البئر یملاً الدلو، و بالفوقیة من یکون فی أعلاها یتقی منها «۱».

سؤال ضمیر [۸۴۹]:**اشاره**

شخصی مشغول الذمه به حق و مال کسی باشد و صاحب حق فوت شود، هر گاه ورثه او با آن شخص، یا با وارث او طی نمایند

(۱) لاحظ! الخزائن للنراقی: ۲۵۳.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۷۴

به صلح یا هبه یا ابراء- مثلاً- آن شخص مطلقاً بریء الذمه می‌شود یا نه؟

جواب:

در حقّ عرضی؛ هر گاه صاحب حقّ نباشد برای او دعا و استغفار باید نمود و استرضای ورثه معلوم نیست که نفعی داشته باشد، و در حقّ مالی و قصاص اگر با ورثه به طیب خاطر طیّ نماید خوب است و باید که وارث را تمکین از قصاص دهد و هر قدر را که مشغول الذمه است به ایشان اعلام کند که ایشان دانسته به طوع و رغبت صلح یا ابراء کنند، و اگر به ضرورت یا بدون اعلام طی کنند رفع نزاع اخروی نمی‌شود.

سؤال ضن [۸۵۰]:**اشاره**

شخصی مشغول الذمه ما بود و می توانست که حق ما را بدهد و نداد، حلال کردن او بهتر است، یا نه؟

جواب:

بلی هر گاه شیعه باشد.

سؤال ضنا [۸۵۱]:**اشاره**

شخصی طلبی دارد اگر ایستادگی کند تواند حق خود را بگیرد، آیا جایز است که ترک مطالبه کند و دعوی را به قیامت اندازد، خواه مضطر باشد به آن وجه یا نه؟ و مدیون خویش باشد یا بیگانه، و بر تقدیر جواز؛ مستحب است یا مکروه؟

جواب:

اگر متضمن دعوا و مفسده و هتک عرض باشد ظاهرا ترک اولی است، مگر آنکه ضرر عظیم به او رسد و مضطر شود یا خرج حج او باشد با استطاعت و داند که مطالبه نفع می کند.

سؤال ضنب [۸۵۲]:**اشاره**

ما السبب فی أخبار بعض المجانین و أصحاب المالیخولیا بامور غیبیه فیکون کما قالوا؟

جواب:

قالوا: إن من غلب علیه السوداء و استحکم جنونه و استولت المرّة السوداء «۱» علی دماغه أو هنت منه التخیل و حلت الروح المنصبته فی وسط

(۱) فی الحجریه: بالسوداء.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۷۵

الدماغ الذی هو آله بسبب کثره الحركه الفکریه اللازمه لها، و إذا «۱» و هن التخیل سکن عن التصرف فیفرغ النفس عنه، فإنها لا تزال «۲» مشغوله بالتفکر فی ما یرد «۳» علیها من الحواسّ باستخدام التخیل، و عند سکونه و وهنه یحصل لها الفراغ لتعطیل الآله فیصل بالعوامل القدسیه بسهولة فیفیض علیها المبدأ سانحا غیبیا ممّا یلیق بها من أحوالها و أحوال ما یتعلق من الأهل و الولد و البلد و أمثال ذلك و ینتفش فیها، ذلك غیر مستبعد، فإنّ انطباع ذلك فیها کانطباع الصور من مرآه فی اخرى یقابلها عند ارتفاع الحجاب من

بینهما، و الله يعلم «۴».

سؤال ضنج [۸۵۳]:

اشاره

اگر کسی در مرض موت هبه کند چیزی را که حاضر است و چیزی را که در شهر دیگر است، آیا وصیت در مال حاضر و غایب هر دو صحیح است، یا نه؟

جواب:

در هبه تا به قبض ندهد؛ به موت هر یک به هم می‌خورد خواه حاضر و خواه غایب، و اگر وصیت کرده که به او بدهند در ثلث اعتبار دارد، حضور و غیبت دخلی ندارد.

سؤال ضد [۸۵۴]:

اشاره

طفل کوچک - خواه یتیم و خواه غیر آن - یا بزرگ را چیزی از نان و غیر آن در غیر وقت ضرورت دادن، هرگاه بیم آن باشد که او عادت به طلب و گدائی خواهد کرد مستحب است، یا مکروه؟

جواب:

ظاهراً مستحب است.

سؤال ضنه [۸۵۵]:

اشاره

به مسلمان غیر امامی هرگاه سؤال کند چیزی دادن خوب است یا نه؟

(۱) فی ه: و اذا ما اوهن.

(۲) فی الحجریه: لا یزال.

(۳) فی ه: یرید.

(۴) لم نعثر فی مظانّه.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۷۶

جواب:

هرگاه عداوتش با اهل بیت علیهم‌السلام معلوم «۱» نباشد ضرر ندارد.

سؤال ضنو [۸۵۶]:**اشاره**

هرگاه مشار الیه معلوم باشد جایز است که بگوید:
وقف هکذا، یا وهبت هکذا، یا انکحت هکذا، یا بعت هکذا و همچنین در سایر صیغ؟

جواب:

جایز و کافی است و همچنین هرگاه اجراء معامله و نکاح را به زبان غیر عربی تقریر کنند و بعد از آن -مثلاً-: انکحت هکذا گوید خوب است و حکم صیغه عربی دارد.

سؤال ضنز [۸۵۷]:**اشاره**

هرگاه موجر یا مستأجر اقرار کند «۲» که هرگاه من حاضر نباشم خود تجدید اجاره کن و پیش از موعد فوت شده؛ در این صورت می‌تواند که بعد از فوت تجدید کند، یا نه؟ و اگر کرده باشد چه حکم دارد؟

جواب:

اگر او را وکیل در تجدید کرده وکالت به موت هر یک از طرفین منفسخ می‌شود. و اجاره بعد از موت اعتبار ندارد، و اگر وصیت کرده احتمال صحت دارد و احوط صلح است.

سؤال ضنح [۸۵۸]:**اشاره**

کار فرمودن طفلی که یتیم است یا غیر یتیم هرگاه نفع به این کس می‌رساند که معتد به باشد یا نباشد جایز است، یا نه؟

جواب:

اگر مصلحت طفل در آن باشد خوب است و إلا بدون اذن ولی مشکل است.

سؤال ضنط [۸۵۹]:**اشاره**

هرگاه کسی وکیل شود در اجرای صیغه چه نحو بگوید؟

جواب:

هر گاه وکیل در ایجاب است بگوید: بعثک الشیء الفلانی وکاله عن فلان هکذا، و اگر وکیل در قبول است بگوید: قبلت وکاله عن فلان.

(۱) ه: ظاهر.

(۲) ه: کرده باشد.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۷۷

سؤال ضس [۸۶۰]:

اشاره

در وقف تشریکی میان پسر و پدر هر گاه حصیهٔ احدهما از خرج ضروری او زیاده شود دیگری می‌تواند آن را به مصرف خود برساند؟

جواب:

نه، مگر بر سبیل قرض به نهج مال دیگران، لکن در صورت اضطرار نظر به وجوب نفقه می‌تواند که روز به روز نفقهٔ خود را از آن بردارد.

سؤال ضسا [۸۶۱]:

اشاره

اگر دهی بر سادات وقف باشد و اکثر ایشان یا بعض ایشان غیر مستحق باشند، آیا جایز است که از حصیهٔ امام، یا غیر امام در آن صرف شود تا ایشان منتفع شوند؟

جواب:

اگر حاصل آن به سادات عاید می‌شود شاید جایز باشد، و اگر به سادات مستحق دهند که خود به مصرف آن رسانند احوط خواهد بود.

سؤال ضسب [۸۶۲]:

اشاره

اگر گویند بر فلان وقف کردم و بعد از موت او بر هر عالمی که در فلان ده- مثلا- درس گوید؛ درست هست یا نه؟

جواب:

بلی.

سؤال ضسج: [۸۶۳]:

اشاره

اگر حیوانی را به عاریت بگیریم و آن حیوان توانائی دارد که دیگری را با ما سواری دهد، یا زیاده از آن باری که داریم بردارد، آیا بدون رخصت مالک؛ دیگری را با خود سوار می‌توانیم کرد یا بار دیگری را بر آن زیاده می‌توانیم کرد یا نه؟

جواب:

اگر در عاریت قید شده که خود سوار شود، یا مال معین را بار کند؛ تجاوز نکند و إلا رعایت توانائی مرکوب و بار متعارف باید کرد و دیگری را سوار نباید کرد.

سؤال ضسد [۸۶۴]:

اشاره

غیر مأسوف علی زمن ینقضی بالهمّ و الحزن «۱»

(۱) مغنی اللیب: ۱ / ۲۱۱، جامع الشواهد: ۲ / ۱۱۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۷۸

جواب:

قیل: «غیر» مبتداء و المضاف إليه قائم مقام خبره، مثل ما مضروب الزیدان، و قیل: خبر مقدّم و الأصل زمن ینقضی غیر مأسوف علیه، و قیل: خبر مبتداء محذوف و هو أنا و مأسوف مصدر کالمیسور بمعنی الفاعل «۱».

سؤال ضسه [۸۶۵]:

اشاره

أبی جوده لا البخل و استعجلت به نعم من فتی لا یمنع الجود قاتله «۲»

جواب:

روی «البخل» منصوبا علی زیاده «لا» و مجرورا بإضافة «لا» إليه، فإنّ کلمه «لا» یكون للبخل، كما إذا وقعت بعد «أعطني» أو «هل تعطينی» - مثلا - و للجود كما إذا وقعت بعد مثل «أ تمنعنی عطاؤک».

قیل فی النصب «۳»؛ مفعول، و البخل بدله.

و قیل: «لا» مفعول به و البخل مفعول له، ای کراهه البخل كما فی قوله تعالی: یُبَیِّنُ اللَّهُ لَکُمْ أَنْ تَضَلُّوا «۴» ای کراهه ضلالتکم.

و المعنی: أن «جود» ممدوحه أبی أن ینطق - ب: لا - التي للبخل و سبقت نعم إلى جوده حال کون نعم صادرة من فتی لا یمنع جوده الذي یرید قتله، فعلى هذا قاتله بالفوقیه یروی بالهمزة، و یرجع ضمیره إلى نعم «۵».

سؤال ضسو [۸۶۶]:**اشاره**

هرگاه شخصی مکرر می‌گفته: فلان قدر خمس، یا زکات - مثلاً - در ذمّه من هست و ای فلان و فلان! شاهد باشید، أمّا وصیت نامه‌ای درست نکرده و نزد مردن نیز غافل شده شاهد نگرفته و هیچ‌کس مطلع نیست که آن حق را از گردن خود آداء کرده باشد، و از او چندین برابر آن حق بجا مانده، در این صورت بر وارث چه لازم می‌آید؟

(۱) لا حظ! مغنی اللیب: ۲۱۲ / ۱، الأنوار النعمائیة: ۹ / ۴.

(۲) مغنی اللیب: ۳۲۷ / ۱، جامع الشواهد: ۲۰ / ۱.

(۳) ای: فی نصب «لا».

(۴) نساء (۴): ۱۷۶.

(۵) لاحظ! الأنوار النعمائیة: ۹ / ۴ و ۱۰.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۲۷۹

جواب:

ظاهراً آن قدری را که اقرار داشته که در ذمّه اوست اگر وارث نداند که داده است باید بدهد.

سؤال ضسز [۸۶۷]:**اشاره**

هرگاه شخصی گوید که: وصی ملک را بفروشد و فلان قدر خمس یا زکات - مثلاً - بدهد، در این صورت می‌تواند که تنخواهی در آن باب بدهد، خواه مساوی قیمت المثل دهد یا بیشتر یا کمتر، و در عمل به وصیت تأخیر جایز است یا نه؟

جواب:

باید - با وفای ثلث به وصایا «۱» - متابعت وصیت نموده نقد دهد و جنس ندهد، و وجوب عمل به وصیت - با امکان - فوری است، مگر آنکه موصی تجویز تأخیر کرده باشد.

سؤال ضسح [۸۶۸]:**اشاره**

می‌گویند که: از اول زوال شمس تا سایه دو قدم شود وقت نافله ظهر است، و تا چهار قدم شود وقت فضیلت ظهر و نافله عصر است، و تا هشت قدم شود وقت فضیلت عصر است، مراد از قدم چیست؟ زوال به چه معلوم می‌گردد «۲»؟ و هر قدمی در چند ساعت طی می‌شود؟ و نماز جمعه را تا چه وقت می‌توان کرد؟

جواب:

مراد از قدم سبع شاخص است یعنی: هفت یک هر چیزی که از برای استعمال وقت نصب کنند، و وجه تسمیه آن است که: طول قامت هر انسان مستوی الخلقه هفت قدم است «۳» و هر قدمی یک شبر است، و زوال معلوم می‌شود به اینکه سایه بعد از نهایت کوتاهی شروع کند در زیادتی، یا بعد از بر طرف شدن شروع کند در [به] هم رسیدن، یا آنکه سایه از خط نصف النهار

(۱) لازم به یادآوری است که مرحوم مؤلف در صفحه ۲۸۲ همین کتاب در مسأله ۸۷۰ تصریح فرمودند که خمس و زکات از اصل مال داده می‌شود، بنابراین؛ این قید مربوط به آن دو مورد نیست.

(۲) ب: می‌شود.

(۳) جبل المتین: ۱۳۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۸۰

بگذرد، و سایه زاید بعد از کمی و موجود بعد از عدم را فیء می‌گویند «۱».

و اعتبار اقدام را به این سایه می‌کنند، نه به سایه‌ای که در حین زوال می‌باشد، و به حسب اختلاف فصول و عروض بلاد؛ مختلف می‌گردد «۲»، و ما آن را به عرض اصفهان که سواد اعظم ایران است بیان می‌نمائیم - تقریباً - به نحوی که بعضی از محققین فرموده‌اند: در اول سرطان در وقت زوال سایه به مقدار یک قدم و عشر قدم - تقریباً - می‌ماند، و در وسط سرطان یک قدم و خمس قدم، و در اول آسد یک قدم و نیم و در وسطش دو قدم، و در اول سنبله سه قدم و در وسطش سه قدم و نیم، و در اول میزان چهار قدم و نیم و در وسطش پنج و نیم [قدم]، و در اول عقرب شش قدم و سه ربع و در وسطش هشت [قدم]، و در اول قوس نه قدم و سدس و در وسطش ده، و در اول جدی ده و ثلث و در وسطش ده، و در اول دلو نه و در وسطش هشت، و در اول حوت شش و دو ثلث و در وسطش پنج و نیم، و در اول حمل چهار و نیم و در وسطش سه و نیم و در اول ثور دو و دو ثلث و در وسطش دو [قدم]، و در اول جوزا یک قدم و نیم و در وسطش یک قدم و خمس قدم می‌ماند «۳»، تخمیناً.

اما ساعات اقدام به عرض اصفهان و آنچه قریب است به آن در عرض، پس در اول حمل دو قدم می‌رود در دو ساعت إلا سه دقیقه، و چهار قدم در دو ساعت و چهل و سه دقیقه، و در وسط حمل دو قدم نیز دو ساعت إلا سه دقیقه، و چهار قدم در دو [ساعت] و چهل و هفت دقیقه.

و در اول ثور دو قدم در یک [ساعت] و پنجاه و سه دقیقه و چهار قدم در دو [ساعت] و بیست و سه دقیقه، و در وسطش دو [قدم] در یک ساعت و پنجاه

(۱) جبل المتین: ۱۳۹.

(۲) ب: می‌شود.

(۳) در مظانث نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۸۱

و یک دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و چهل و پنج دقیقه.

و در اول جوزاء دو قدم در یک [ساعت] و چهل و نه دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و چهل و دو دقیقه، و در وسطش دو [قدم] در یک [ساعت] و سی و هشت دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و سی و هشت دقیقه.

و در اول سرطان دو [قدم] در یک [ساعت] و چهل و یک دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و سی و هشت دقیقه و در وسطش

مثل وسط جوزا است.

و در اوّل اسد مانند اوّل جوزاست و وسطش مانند وسط ثور است.

و در اوّل سنبله مانند اوّل ثور است و وسطش مانند وسط حمل است.

و اوّل میزان مانند اوّل [حمل] و در وسطش دو قدم در یک [ساعت] و چهل و پنج دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و سی و هشت دقیقه.

و در اوّل عقرب دو قدم در یک [ساعت] و چهل و شش دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و سی و یک دقیقه.

و در اوّل قوس دو قدم در یک [ساعت] و چهل دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و هفده دقیقه، و در وسطش دو [قدم] در یک [ساعت] و سی و هشت دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و دوازده دقیقه.

و در اول جدی دو قدم در یک و سی و هفت دقیقه، و چهار [قدم] در دو [ساعت] و ده دقیقه، و در وسطش مثل وسط قوس.

و اوّل دلو مثل اوّل قوس و وسطش مثل وسط عقرب.

و اوّل حوت مثل اوّل عقرب و وسطش مثل وسط میزان [است] و ما بین تقدیرات مقادیر مذکوره را به تخمین و مقایسه معلوم می‌توان کرد «۱».

و آخر وقت نماز جمعه مختلف فیه است و مشهور هفت قدم است که

(۱) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۸۲

مقابل ظلّ شاخص است «۱» و بعضی یک ساعت «۲» و بعضی کمتر می‌دانند «۳» و طریق احتیاط ظاهر است، و الله العالم.

سؤال ضسط [۸۶۹]:

اشاره

هرگاه وصیی بی عذر یا با عذر تأخیر انفاذ «۴» وصیت کند أجره المثل و نماء موصی به حقّ موصی له است یا نه؟

جواب:

أجرت و نماء بعد از قبول؛ از موصی له است، و قبل از قبول محلّ خلاف است مبتنی بر آنکه قبول؛ ناقل است یا کاشف «۵».

سؤال ضع [۸۷۰]:

اشاره

اگر کسی وصیت کند به خمس و زکات؛ و هبه هم کند- پیش از آن وصیت، یا بعد از آن- در این صورت هر کدام از هبه و وصیت از اصل اند، یا از ثلث؟

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۲۸۲

جواب:

خمس و زکات از اصل بیرون می‌روند و مقدمند بر وصیت یا هبه‌ای که در مرض موت باشد علی المشهور، و اظهر مساوات هبه است با زکات و خمس در خروج از اصل.
و اگر وصیت به سنتی؛ یا هبه، یا سایر تصرفات در مرض موت جمع شود اگر هبه را به قبض داده باشد مانند سایر منجزات است که مقدمند بر وصیت علی المشهور، و الله یعلم.

سؤال ضعا [۸۷۱]:

اشاره

هرگاه چند مرد یا چند زن بگویند که فلان تو را وکیل نموده که او را به فلان عقد کنی به مهر فلان، به مجرد همین می‌تواند که به عنوان وکالت صیغه بخواند و «أنکحت نفس موکلتی» بگوید؟

جواب:

اگر مطلب مجرد ایقاع صیغه باشد که زوج و زوجه خود بدانند که

(۱) منتهی المطلب: ۱/ ۳۱۸، روض الجنان: ۲۸۴، ذخیره المعاد: ۲۹۸.

(۲) ذکری الشیعه: ۴/ ۱۳۲، مدارک الاحکام: ۴/ ۱۳ (نقل از جعفری).

(۳) کافی ابو الصلاح: ۱۵۳.

(۴) یعنی: اجرا نمودن، انجام دادن. (فرهنگ معین: ۱/ ۳۸۴).

(۵) جامع المقاصد: ۱۰/ ۲۴-۲۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۸۳

عقد واقع شده ضرر ندارد که به وکالت بخواند، بلکه به قول یک کس نیز می‌شود، اگر چه زوج باشد و احتیاج به ثبوت شرعی ندارد. و اگر خواهند که عاقد نیز شاهد باشد می‌باید وکالت ثابت شود به دو شاهد عادل، یا شیاع مفید علم، یا قرائن قویّه که از آن علم به هم رسد.

سؤال ضعب [۸۷۲]:

اشاره

غلامی مأذون در تزویج؛ عقدی کرد به مهری که اگر آقا قبول کند عقد باطل شود؛ چه نحو می‌شود؟

جواب:

این در صورتی است که خودش را مهر قرار داده پس عقد باطل می‌شود به سبب لزوم دور «۱».

سؤال ضعیف [۸۷۳]:

اشاره

عورت زن نسبت به محارم قبل و دبر است یا از ناف است تا سر زانو؟

جواب:

ظاهراً همین عورتین است، و اعتبار ناف تا زانو احوط است.

سؤال ضعیف [۸۷۴]:

اشاره

دو کس با هم لواطه کرده‌اند اولاد خود را به هم تزویج می‌توانند کرد یا نه؟

جواب:

بلی ظاهراً، و قولی به حرمت در آن نقل شده «۲» و دلیلی از برای آن ظاهر نیست.

سؤال ضعیف [۸۷۵]:

اشاره

اگر خواستگاری متعارف به غیر عقد عربی و فارسی شده و از ایشان اولاد به هم رسیده چه حکم دارد؟

جواب:

اگر عالم به تحریم باشند اولاد زنا است و اگر شبهه شده باشد بر

(۱) تصویر دور به این صورت است که: مالک شدن زن بر عبد متوقف است بر اینکه عبد شوهر او باشد، شوهر واقع شدن عبد بر

زن متوقف است بر اینکه زن مالک بر این عبد باشد، پس این دور است.

لازم به یادآوری است که: بطلان این عقد بخاطر لزوم دور نیست بلکه بخاطر اجماع و روایات است. مراجعه شود به: شرح لمعه: ۳/

۳۰۷، مسالک الأفهام: ۳/۳۷۶، حدائق الناضرة: ۱۹/۳۸۶ و ۳۸۷.

(۲) حدائق الناضرة: ۲۳/۶۰۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۸۴

ایشان؛ اولاد شبهه خواهند بود و حکم صحیح خواهند داشت.

سؤال ضعیف [۸۷۶]:

اشاره

وطی در حیض و نفاس در دبر حرام است یا نه؟

جواب:

نه، بنابر جواز وطی دبر، چنانکه آشهر [و] أظهر است، و بعضی استمتاع از حیض را ما بین سرّه و رکه حرام دانسته‌اند «۱» و بعضی اجماع نقل کرده‌اند بر مساوات نفاس و حیض در جمیع احکام *إلا حدّ اقل و اکثر* «۲».

سؤال ضعیف [۸۷۷]:

اشاره

موطوءه جدّ مادری هر چند بالا رود بر دختر زاده هر چند پائین رود حرام است یا نه؟ و همچنین [موطوءه] دختر زاده بر جدّ مادری؟

جواب:

حرمت هر دو اجماعی بلکه ضروری است، و احادیث بسیار دلالت می‌کند بر آنکه دختر زاده فرزند است حقیقتاً «۳»، و بعضی از اخبار که ظاهراً موهم خلاف آن است «۴» محمول است بر تقیه، زیرا که: *أهل سنّت متفقند بر خلاف آن* «۵»، و از بعضی اخبار و آثار معلوم می‌شود که اول کسی که در این باب اساس مخالفت را گذارده معاویه بن ابی سفیان بوده، چنانکه در رساله «سنّة الهدایه» اشاره به آن کرده‌ام «۶».

سؤال ضعیف [۸۷۸]:

اشاره

با مادر و خواهر و عمّه و خاله نسبی و رضاعی و با مادر زن خوابیدن و ملاعبه و ملامسه و تقبیل به غیر قبل و دبر نمودن و نظر به غیر هما کردن جایز است یا نه؟

(۱) ذخیره المعاد: ۷۲ (نقل از شرح رساله سید مرتضی)، مجمع الفائده: ۱/ ۱۵۳ و ۱۵۴.

(۲) سرائر ابن ادریس: ۱/ ۱۵۴ و ۱۵۵، غنیة النزوع: ۴۰.

(۳) عیون اخبار الرضا علیه السلام: ۱/ ۸۰ و ۸۱، اختصاص: ۵۶، اکیلی سیوطی: ۶۹ و ۱۱۹، شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید: ۲۰/ ۳۳۴ حدیث ۸۳۴.

(۴) وسائل الشیعه: ۱۷/ ۲۶۶ حدیث ۲۲۴۸۷ و ۲۰/ ۴۴۳ حدیث ۲۶۰۴۶.

(۵) مغنی ابن قدامه: ۶/ ۱۶۴ و ۱۶۵، رسائل شریف مرتضی: ۳/ ۲۶۳.

(۶) راهبرد اهل سنت به مسأله امامت (سنّة الهدایه): ۲۵ و ۲۶.

جواب:

بلی علی الأشهر الأظهر مگر آنکه- العیاذ باللّٰه- از روی ریه و خواهش و لذت جماع باشد که در این صورت حرام است، حتّٰی نگاه کردن به آنها بلا خلاف.

سؤال ضعط [۸۷۹]:**اشاره**

اگر شخصی بعد از فوت زن با مادرش ملامسه و ملاعبه و تقبیل و مضاجعه از راه محبت و محرّمیت و یا از شهوت نموده و او شوهر داشته، یا نه- به غیر از دخول- دختر دیگر از آن زن [را] می‌تواند خواست؟

جواب:

بدون شهوت قصور ندارد و با شهوت حرام است، و بدون دخول باعث حرمت دختر نمی‌شود، مگر بر قول ضعیفی «۱».

سؤال ضف [۸۸۰]:**اشاره**

در این حکم خاله و عمّه با دیگران تفاوت دارند، یا نه؟

جواب:

در زنا بعضی فرق کرده‌اند «۲» و در نظر و لمس فرقی نیافته‌ام.

سؤال ضفا [۸۸۱]:**اشاره**

هرگاه زنی منظوره و ملموسه شخصی بوده، دختر آن را ناظر و لامس به عقد می‌توان گرفت؟

جواب:

در غیر کنیز خلافی ظاهر نیست «۳» و در کنیز خلاف است «۴» و أظهر کراهت است.

سؤال ضفب [۸۸۲]:**اشاره**

عن قیس المجنون:

أصلی فلا أدری إذا ما ذکرتها أثنین صلیت الضحی أم ثمانیا

(۱) خلاف: ۴/۳۰۸، مختلف الشیعة: ۷/۴۷.

(۲) کشف اللثام: ۲/۳۹.

(۳) لازم به یادآوری است که: در سؤال (۸۷۹) همین سؤال ذکر شده است و قول ضعیفی را مطرح فرموده است امّا در اینجا می‌فرماید خلافی نیست، شاید مرادشان این باشد که خلاف قابل توجهی وجود ندارد.

(۴) جامع المقاصد: ۱۲/۲۹۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۸۶

جواب:

قال الصفدی: - و نعم ما قال: - کان وجه التردید أنّه من کثرة الاشتغال و الفکر کأنّ یعدّ الركعات بأصابعه، ثمّ شکّ فی أنّ الأصابع التي صلّاها هی التي فتحها أو التي ثنّاها «۱».

و امّا حکم شکّ میان دو و هشت هرگاه در نماز چهار رکعتی باشد، پس لازم است که بنا را بر دو گذارد و نماز را تمام کرده إعادة کند به قصد وجوب، و اگر نماز را بر هم زند ظاهراً ضرر ندارد، لکن احوط اتمام و إعادة است.

سؤال ضفج [۸۸۳]:

اشاره

و للمجنون أیضاً:

فأما عن هوی لیلی و ترکی زیارتها فإنی لا أتوب

جواب:

أحسن ما قيل فيه - بل هو الصواب - قول ابن الحاجب: إن ذکر الترتک لیبان ما یطلب منه، ثمّ قال: فإنی لا أتوب ممّا یطلب منی ترکه، ألا - تری أنّه لو قال: و أمّا من [هوی] لیلی و توبتی من زیارتها فإنی لا أتوب؛ لکان مستقیماً علی أنّ المعنی: لا أتوب من توبتی، إذ لا فرق بین أن یقول ترکی زیارتها أو توبتی من زیارتها «۲»، انتهى فتأمل.

سؤال: ضفد [۸۸۴]:

اشاره

به عقد زنی؛ دختر و مادرش حرام مؤبّد و محرم می‌شوند یا نه؟

جواب:

مادرش بلی مطلقاً، علی المشهور الصحیح، و دخترش نه مگر آنکه دخول به او شده باشد بلا خلاف.

سؤال ضفه [۸۸۵]:

اشاره

خواهر زن و مادر او و دختر او؛ بر اولاد شوهر که از زن دیگر باشد حرام است یا نه؟

جواب:

نه بلا خلاف.

سؤال ضفو [۸۸۶]:

اشاره

برادر مرتضع؛ خواهری را که با او شیر خورده یا

(۱) الأنوار النعمانیة: ۱۳/۴ و ۱۴.

(۲) لاحظ! الأنوار النعمانیة: ۱۵/۴ (نقلا عن ابن الحاجب).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۸۷

خواهری را که شیر نخورده می‌تواند خواست یا نه؟

جواب:

شیر خورده را نمی‌تواند خواست علی المشهور، و شیر نخورده را می‌تواند علی الأشهر الأظهر و احوط اجتناب است، و اگر غیر مادر دو طفل را شیر دهد برادر یکی از آنها خواهر دیگری را می‌تواند گرفت و ظاهرا در این مسأله خلافتی نیست.

سؤال ضفز [۸۸۷]:

اشاره

به یک شیر خوردن رضاع محرم متحقق می‌شود یا نه؟ و همچنین از غیر پستان یا پستان مرد یا سایر حیوانات؟

جواب:

به کمتر از ده شیر رضاع متحقق نمی‌شود علی الصحیح، و خلاف ابن جنید «۱» ضعیف و موافق عامه است «۲»، و همچنین است از غیر پستان زن، و خلاف سنّیان در شیر دوشیده- مثل خلاف بخاری صاحب صحیح «۳»- در شیر سایر حیوانات- نزد شیعه باطل است.

سؤال ضفح [۸۸۸]:

اشاره

مرضعه بر پدر مرتضع حرام است، یا نه؟ و همچنین مادر مرتضع بر شوهر مرضعه؟

جواب:

نه، بلا خلاف.

سؤال ضبط [۸۸۹]:**اشاره**

دختر زن که بعد از طلاق از شوهر دیگری به هم رسد بر شوهر اول حرام است یا نه؟

جواب:

نه اگر دخول به او نکرده باشد و إلا حرام است.

سؤال ضص [۸۹۰]:**اشاره**

یا صاحب ملک الفؤاد عشیئہ زار الحیب بها خلیل ناء [* ۸]
بجرّ صاحب و رفع الحیب «۴».

(۱) مختلف الشیعۃ: ۶ / ۷.

(۲) الأمّ: ۲۷ / ۵، فتح الباری: ۵۰ / ۹ و ۵۱.

(۳) شرح العنایة علی الهدایة: ۳ / ۴۵۶ و ۴۵۷ (نقل از بخاری).

(۴) لاحظ! الأنوار النعمانیة: ۱۶ / ۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۸۸

جواب:

«بن» أمر من «بان» «۱»، و خلیل فاعل ملک.

سؤال ضصا [۸۹۱]:**اشاره**

إنّ أبی جعفر علی فرسا لو أنّ عبد الله ما رکبا
برفع جعفر و عبد و نصب فرسا «۲».

جواب:

جعفر خیر و عبد فاعل «أنّ» و فرس مفعول علا [* ۹].

سؤال ضصب [۸۹۲]:

اشاره

أقول لخالد يا عمرو لَمَّا علّتنا بالسيوف المرهفات
بنصب خالد و رفع السيوف.

جواب:

المنصوب مفعول له و المرفوع فاعل «علت» و «ناب» «۳» مفعول له بحذف ياء المتكلم لالتقاء الساكنين أي: نابي، و الناب الجمل الكبير «۴».

سؤال ضصج [۸۹۳]:

اشاره

شب سفر که جماع در آن مکروه است خاص است به سفر موجب قصر، یا عام است؟

جواب:

ظاهرا خاص است «۵».

سؤال ضصد [۸۹۴]:

اشاره

در اوّل و میان و آخر ماه که جماع مکروه است مخصوص است به شب، یا شامل روز است؟

جواب:

ظاهر خبر اختصاص است «۶».

(۱) یعنی: یا صاحب بن که یا صاحب مرتّم یا صاحب است و «بن» فعل امر است که بخاطر لغز و معما بصورت یا صاحب نوشته می شود.

(۲) لاحظ! الأنوار النعمانيّة: ۱۶ / ۴.

(۳) کلمه «ناب» از کلمات «علتنا» و «بالسيوف» جدا می شود به این صورت: علت ناب السيوف.

(۴) لم نعثر عليه في اللغات، و جاء في مجمع البحرين: ۱۷۸ / ۲، لسان العرب: ۱ / ۷۷۶ و ۷۷۷، تاج العروس: ۴ / ۳۲۲ و ۳۲۳. الناب:

الناقة الكبيرة، لاحظ! الأنوار النعمانيّة: ۱۷ / ۴.

(۵) وسائل الشيعة: ۲۰ / ۲۵۲ - ۲۵۴ حدیث باب ۱۵۰.

(۶) تهذیب الأحکام: ۴۱۱ / ۷ حدیث ۱۶۴۴، وسائل الشیعه: ۱۲۸ / ۲۰ حدیث ۲۵۲۱۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۸۹

سؤال ضمه [۸۹۵]:

اشاره

در ازمنه و امکانه که جماع در آنها مکروه است، مخصوص است به جماعی که احتمال حمل در او رود، یا عام است؟

جواب:

ظاهر نصوص خصوص، و فتاوا عموم است «۱».

سؤال ضمو [۸۹۶]:

اشاره

اگر کسی چیزی بر ذکر پیچیده با حلیله خود مقاربت کند، یا از روی جامه با زن ملاعبه کند تا انزال شود اینها داخل فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَاُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ * «۲» هست یا نه؟

جواب:

حرمت اینها معلوم نیست در صورتی که با حلیله باشد، و امّا با اجنبیه و محارم پس حرام است، مگر بر مذهب حنفی چنانکه نقل کرده‌اند «۳»، و الله العالم.

سؤال ضمیز [۸۹۷]:

اشاره

مقاربت در خانه‌ای که در آن طفل غیر ممیز بیدار باشد، یا ممیز در خواب باشد کراهت دارد یا نه؟

جواب:

ظاهر بعضی از اخبار کراهت است «۴».

سؤال ضصح [۸۹۸]:

اشاره

اگر در زیر آسمان باشد و طفل را بپوشاند حکم

(۱) کافی: ۴۹۸ / ۵ و ۴۹۹ حدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۴۱۱ / ۷ و ۴۱۲ حدیث ۱۶۴۲-۱۶۴۶، وسائل الشیعه: ۱۲۵ / ۲۰ و ۱۲۶ حدیث

۲۵۲۰۶ و ۲۵۲۰۷، ارشاد الاذهان: ۲/۴ و ۵، نهایت المرام:

۱/۴۵-۴۸.

(۲) مؤمنون (۲۳): ۷.

(۳) فصول المختارة: ۱۶۲.

لازم به یادآوری است که: در کتاب «الفقه علی مذاهب الأربعة: ۱/۱۰۶» از حنفیه و مالکیه و حنابله نقل می‌کند که یکی از شرایط جنابت آن است که: در هنگام التقاء ختائین حایل و مانعی- مثل خرقة و ...- وجود نداشته باشد، زیرا که پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «إذا التقى الختانان فقد وجب الغسل» یعنی: غسل در صورتی واجب است که التقاء ختائین تحقق یابد، و چون با حایل و مانع التقاء ختائین صورت نمی‌گیرد؛ پس جنابت منتفی است.

بر این اساس اگر کسی با محارم خود- در حالی که مانع و حایلی باشد- جماع نماید؛ در حقیقت کاری انجام نشده است تا اینکه احکام جنابت و زنا و ... بر آن جاری گردد!!!

(۴) کافی: ۵/۴۹۹ حدیث ۱، وسائل الشیعه: ۲۰/۱۳۲ حدیث ۲۵۲۲۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۹۰

خانه به هم می‌رساند یا نه؟

جواب:

بهتر آن است که نزد طفل ممیز نباشد.

سؤال ضصط [۸۹۹]:

اشاره

هرگاه در گهواره باشد و آن را بپوشانند کراهت دارد یا نه؟

جواب:

اشکال دارد و شاید رفع بشود.

سؤال ظ [۹۰۰]:

اشاره

جماع که در زیر آسمان مکروه است به چه نحو است؟

جواب:

آن است که میان ایشان و آسمان ساتری نباشد، مانند سقف و چادر شب.

سؤال ظا [۹۰۱]:

اشاره

جماعی که باعث علت‌هائی در فرزند می‌شود؛ بعد از ظهور حمل است یا نه؟

جواب:

بعد از حمل نیز اجتناب بهتر است، هر چند که ظاهر بعضی از آنها عدم شمول است «۱».

سؤال ظب [۹۰۲]:

اشاره

نگاه کردن و گفتگو و شوخی نمودن با نابالغ هر گاه این کس را خوش آید خویش باشد، یا بیگانه، خوش صورت باشد، یا نه چه صورت دارد؟

جواب:

اگر خوف التذاذ و شهوت باشد باید نکند، خصوصاً هر گاه دختر زیاده بر پنج سال داشته باشد.

سؤال ظج [۹۰۳]:

اشاره

می‌گویند که: هر کس شراب خورد باید غسل کند این چه غسل است؟

جواب:

مروی است که حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «نیست کسی که در شب مست بخوابد مگر آنکه عروس شیطان شود تا صبح، پس چون صبح شود

(۱) وسائل الشیعه: ۲۰/۱۲۵ و ۱۲۶ حدیث ۲۵۲۰۶ و ۲۵۲۰۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۹۱

واجب گردد بر او که غسل جنابت کند، به اعتبار آنکه شیطان با او جماع کرده است، پس اگر غسل نکند قبول ننماید حق تعالی از او نه توبه را و نه کار خوبی که بعد از آن کند «۱».

سؤال ضلد [۹۰۴]:

اشاره

متعّه کردن ستیّه، یا زیدیه، یا غیر اینها از فرق اسلام چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه راضی شود ضرری ندارد و بهتر آن است که ناصبیّه، بلکه سنیّه متعصبه را متعه نکند.

سؤال ظه [۹۰۵]:**اشاره**

هرگاه زنی باشد سنی و ترسیم که اسم متعه پیش او بریم، یا ندانیم که چه مذهب دارد، اگر به لفظ زوجت و آنکحت عقد کنیم و مهر مدّت را قرار دهیم تا عقد متعه به عمل آید این کار فریب و حرام است، یا نه؟

جواب:

ظاهراً ضرری ندارد، لکن ذکر عدم میراث و عدم استحقاق نفقه و قسمت؛ نیز بکنند.

سؤال ظو [۹۰۶]:**اشاره**

اگر کسی از جهت اثبات مدّعی خود گوید: لعنت بر او، یا لعنتی که بر فلان می‌کنند بر او باد، یا فلان امام یا پیغمبر را ضربت زده باشد «۲» که اگر چنین نباشد، یا به مرگ فلان یا به جان فلان که چنین است، و از دین پیغمبر بیزار باشد یا کافر باشد اگر دروغ گفته باشد، و امثال اینها جایز است یا نه؟

جواب:

احوط آن است که به غیر خدا مطلقاً قسم نخورد، خصوصاً به لعنت و برائت، و شاید قسم خوردن از برای اظهار احترام و محبت به جان و مرگ کسی ضرر نداشته باشد، و همچنین قسم به جان خود و زندگانی خود خوردن،

(۱) جامع الاخبار: ۴۲۷، مستدرک الوسائل: ۱/ ۴۸۸ حدیث ۱۱۴۲ (با اختلاف).

(۲) ج: باشم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۹۲

چنانکه از پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه علیهم السلام مروی است «۱» ظاهراً خوب است.

سؤال ظز [۹۰۷]:**اشاره**

هرگاه حیوان حلال گوشت مشرف بر موت باشد و او را ذبح نمایند و از او خون بیرون آید و حرکت نماید حلال است، یا نه؟

جواب:

حلال است هر گاه خون جهنده آید با حرکت، و همچنین هر گاه یکی از آنها باشد- علی اشکال- و اشکال در اکتفاء به خون بیشتر است.

سؤال ظح [۹۰۸]:

اشاره

استقرار حیات در ذبیحه شرط است در حال اختیار، یا مطلقاً؟

جواب:

اگر خون یا حرکت بعد از تذکیه به عمل آید در هر دو حال مجزی است، و بر اشتراط استقرار حیات- چنانکه مشهور بین متأخرین است- دلیل واضحی نیست، چنانکه در کتاب «فتاح المجامع» در شرح «مفاتیح الشرائع»؛ بیان نموده‌ام «۲».

سؤال ظط [۹۰۹]:

اشاره

شکار به توپ و تفنگ حلال است یا نه؟

جواب:

هر گاه به گلوله کشته شود حرام است هر چند گلوله مشتمل بر آهن، یا تمامش از آهن باشد، و اگر زخم شود به حدی که زنده بماند تا به ذبح شرعی کشته شود حلال است.

سؤال ظی [۹۱۰]:

اشاره

در گرمسیرات ماهی آبه می‌سازند به این طریق که: از ماهی کوچک خشک که به قدر یک انگشت و نیم انگشت و کمتر باشد، به قدر نیم من از آن ماهی گرفته در خم کرده، آب نمک بر آن ریخته، در آفتاب گذاشته، همه روزه چوب در آن زده تا مضمحل شده بعد از چند روز آن را

(۱) بحار الانوار: ۸۴/۱۸ حدیث ۲، ۱۴/۲۷ حدیث ۲، نهج البلاغه (عده): ۱۱۶ و ۲۰۹، مستدرک الوسائل: ۳۱۲/۲ حدیث ۲۰۵۹، ۲۳۴/۷ حدیث ۸۱۲۳، ۱۰۷/۱۵ حدیث ۱۷۶۷۸.

(۲) فتاح المجامع مخطوط.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۹۳

بیرون آورده صاف نموده، چنانکه از آستر و کرباس بدر رفته «۱»، در دیگ کرده در بالای آتش گذاشته تا قدری بجوشد و بعد از آن به زیر آورده تخمه چند مثل سیاه دانه و خشخاش و گشنیز و مانند اینها کباب نموده بر آن می‌ریزند و می‌خورند حلال است یا

نه؟

جواب:

ظاهراً حلال است و احتمال خیانت در اول امر نسبت به میرزامنشان اصفهان - مثلاً - ضرر ندارد و از ملخ به حسب ظاهر بدتر نیست و در حلیت ملخ شبهه‌ای نیست.

سؤال ظیا [۹۱۱]:**اشاره**

فرنی از شیرۀ خرما می‌سازند به این نحو که: خرما را در آب ریخته به دست حلّ نموده و بر آتش گذاشته «۲»، تا چند جوش خورده و به زیر آورده صاف نموده و درد «۳» آن را دور ریخته و آن شیرۀ مثل آب است و هنوز به حدّ شیرۀ نرسیده، پس آن را با شیر و برنج کوفته و پخته ممزوج نموده در دیگ کرده و بالای آتش می‌گذارند، تا پخته شود حلال است، یا نه؟ همچنین شیرۀ مویز و کشمش و شیرۀ چکیده خرما مطلقاً و ثلثان نشده خوردنش حلال است؟ و همچنین خرما و مویز و کشمش در آب می‌جوشانند، یا در آتش می‌ریزند، یا در بالای طعام می‌گذارند حلالند یا نه؟ و اگر اشاره به دلیل نمایند عین لطف خواهد بود؟

جواب:

در اینها خلاف است «۴» و اظهر در نظر احقر حرمت است و عدم فرق میان خرما و انگور و مویز و کشمش که آن نوعی است از مویز، بلی هرگاه خرما و مویز و کشمش را در روغن سرخ کنند که از آنها آب بیرون نیاید و در

(۱) ج: کرده.

(۲) ه: نهاده.

(۳) ب، ج، د: ثفل. توضیح: درد و ثفل بمعنی رسوب و ته‌نشین شونده مایعات را گویند (فرهنگ معین: ۱/ ۱۱۹۰، ۲/ ۱۵۰۸).

(۴) کشف اللثام: ۲/ ۲۶۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۹۴

بالای طعام گذارند ظاهراً ضرر ندارد و تحقیق این مسأله با نقل اقوال و تحریر ادله مبسوطاً در «[فتاح المجامع] شرح مفاتیح» نموده‌ام «۱».

و مجمل القول فی ذلك علی ما فضّیلمته هناک أنه: کما لا خلاف بیننا فی تحریم عصیر العنب و نفسه إذا غلی بنار أو غیرها بأن صار أسفله أعلاه و لو فی بعضه بمسّماه قبل أن یصیر حلّاً أو یدهب ثلثاه، و أخبارنا المعتبرة «۲» به صریحه، فکذا لا خلاف فی عدم تحریم عصیر غیر العنب و التمر و الزییب بأنواعهما و منه الحصرم و البسر ما لم یبلغا حدّ العنیة و التمریة عرفاً و ربوبات الفواکه و الرمان و نحوهما و إن غلا- مطلقاً ما لم یسکر و یصیر خمراً و إن شمّ منه رائحة المسکر، للأصل و النصّ «۳»، و خلاف الحلّی فی عصیر الحصرم إذا غلا و اعتبار التلیث أو الخلیة فی «۴» شاذّ و دلیله مؤول.

و قد وقع الخلاف فی عصیر التمر و الزییب بأنواعهما و أنفسهما إذا غلا و لّما یدهب ثلثاه و صار خمراً، فقیل: بالحلّ، ذهب إليه جمع، منهم الفاضلان «۵».

وقيل: هو المشهور «۶»، و نفى بعض المتأخرين عن التمرى النزاع، ثم نقل عليه عن بعض؛ الإجماع «۷».

وقيل: بالحرمة، اختاره جمع منهم الشيخ العلامة سليمان بن عبد الله البحرانى صريحا، و الشيخ المحدث محمد بن حسن الحرّ العاملى فى «الوسائل»

(۱) فتاح المجامع مخطوط.

(۲) وسائل الشيعة: ۲۵ / ۲۸۵ الباب ۲، ۲۸۷ الباب ۳.

(۳) الكافي: ۶ / ۴۲۶ و ۴۲۷ الحديث ۱ و ۲. تهذيب الأحكام: ۹ / ۱۲۷ الحديث ۵۵۰ و ۵۵۱، وسائل الشيعة: ۲۵ / ۳۶۶ و ۳۶۷ الحديث ۳۲۱۳۸ و ۳۲۱۳۹.

(۴) لم نعر في مظانّه.

(۵) كفاية الاحكام: ۲۵۱، شرايع الاسلام: ۴ / ۱۶۹، قواعد الاحكام: ۲ / ۲۶۳، المهذب البارع: ۵ / ۸۰.

(۶) كفاية الاحكام: ۲۵۱، حدائق الناضرة: ۵ / ۱۴۱ و ۱۵۲.

(۷) رياض المسائل: ۲ / ۲۹۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۹۵

ظاهرا «۱» و هو الظاهر من ثقة الإسلام فى «الكافي»، حيث عنون للشراب الحلال بابا، و ذكر فيه أخبار التثليث للتمر و الزبيب «۲» و يظهر من كتب العامة أنّه هو المشهور عند الخاصّة و أنّ حلها مختص بهم كحرمتهما [مختص] بنا.

ففى «العقائد» للمحقّق النسفى و شرحه للمدقّق التفتازانى ما لفظه: و لا يحرم نبيذ الجرّ و هو أن ينبذ تمر أو زبيب فى الماء فيجعل فى إناء من الخزف فيحدث فيه لذع كما للفقاع، و كأنّه نهى عن ذلك فى بدء الإسلام لما كانت الجرار أوانى الخمر، ثم نسخ، فعدم تحريمه من قواعد أهل السنّة و الجماعة خلافا للروافض، و هذا بخلاف ما إذا اشتدّت و صار مسكرا فإنّ القول بحرمة قليلة أو كثيره مما ذهب إليه كثير من أهل السنّة «۳»، انتهى فليفهم.

و فى «الدروس»: لا يحرم العصير من الزبيب ما لم يظهر فيه نشيش فيحلّ طبيخ الزبيب على الأصح لذهاب ثلثه بالشمس غالبا و خروجه عن مسمى العنب و حرّمه بعض مشايخنا المعاصرين و هو مذهب بعض فضلائنا المتقدمين لمفهوم رواية على بن جعفر «۴» و أمّا عصير التمر فقد أحله بعض الأصحاب ما لم يسكر، و فى رواية عمّار سئل الصادق عليه السلام عن النضوح «۵» الخبر «۶»، انتهى.

و كان مراده بالنشيش السكر دون مجرد الغليان للإجماع على حلّ ما لم يغل و لو من العنب ما لم يسكر، فتأمل و ظاهره أنّ تحريم التمرى كان هو

(۱) الحدائق الناضرة: ۵ / ۱۴۱ (نقلا عن البحرانى)، وسائل الشيعة: ۲۵ / ۲۸۲.

(۲) الكافي: ۶ / ۴۲۴-۴۲۶ الحديث ۱-۴، وسائل الشيعة: ۲۵ / ۲۸۸ الباب ۵. توضيح: روايات الباب ورد فى الزبيب فقط.

(۳) شرح العقائد النسفى للتفتازانى: ۲۴۵.

(۴) الكافي: ۶ / ۴۲۱ الحديث ۱۰، تهذيب الأحكام: ۹ / ۱۲۱ الحديث ۵۲۲، وسائل الشيعة: ۲۵ / ۲۹۵ الحديث ۳۱۹۴۵.

(۵) تهذيب الأحكام: ۹ / ۱۱۶ الحديث ۵۰۲، وسائل الشيعة: ۲۵ / ۳۷۳ الحديث ۳۲۱۶۰.

(۶) الدروس: ۳ / ۱۶ و ۱۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۹۶

المشهور.

و فی «المفاتیح» فی حدّ الشراب أنّ فی التمری قولان و کذا الزبیبی و الأصح عدم التحريم فیهما فضلا عن الحدّ «۱»، انتهى.
و کیف کان؛ فالأصحّ التحريم فیهما لنا بعد الخیر النبوی صلّی اللّٰه علیہ و آلہ و سلّم فی النبید:
«إذا نشّ فلا تشرب» «۲» و فی «النهاية» أی: إذا غلا «۳» أخبار.

منها: أخبار العصیر کصحیحہ ابن سنان فی «التهدیب» فی الذبائح «۴» و حسنہ ب: ابراهیم فی الباب السابع و العشرين من الأشربة فی «الکافی» عن أبی عبد اللّٰه علیہ السّلام قال: «کلّ عصیر أصابه النار فهو حرام حتّٰی یدهب ثلثاه و یدقی ثلثه» «۵».
و حسنته أيضا قال: قال أبو عبد اللّٰه علیہ السّلام: «إنّ العصیر إذا طبخ حتّٰی یدهب ثلثاه و یدقی ثلثه فهو حلال» «۶».
و موثّقه، ذریح ب: ابن فضال و ابن الجهم قال: سمعت أبا عبد اللّٰه علیہ السّلام یقول:
«إذا نشّ العصیر أو غلی حرم» «۷» إلى غیر ذلك، و مقتضاها تحريم کلّ عصیر غلا و منه التمری و الزبیبی إلّا أن یدخل شیء بنص أو اجماع، و دعوی کون العصیر حقیقه شرعیة أو عرفیة فی عصیر العنب خاصه كما زعم ففی حیز المنع إذا لا دلیل علیہ، بل عبارة الفقهاء صریحه فی تسمیة الكلّ عصیرا حیث یقولون:
عصیر العنب کذا، و عصیر الزبیب و التمر کذا، و عصیر غیر ما ذکر - مثلا - کذا.

(۱) مفاتیح الشرائع: ۲/ ۸۷.

(۲) مجمع البحرین: ۴/ ۱۵۳، النهایة لابن الأثیر: ۵/ ۵۶.

(۳) النهایة لابن الأثیر: ۵/ ۵۶.

(۴) تهذیب الأحکام: ۹/ ۱۲۰ الحدیث ۵۱۶، و سائل الشیعة: ۲۵/ ۲۸۲ الحدیث ۳۱۹۱۳.

(۵) الکافی: ۶/ ۴۱۹ الحدیث ۱، و سائل الشیعة: ۲۵/ ۲۸۸ الحدیث ۳۱۹۲۹.

(۶) الکافی: ۶/ ۴۲۰ الحدیث ۲.

(۷) الکافی: ۶/ ۴۱۹ الحدیث ۴، و سائل الشیعة: ۲۵/ ۲۸۷ الحدیث ۳۱۹۲۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۹۷

و فی «الکشاف» فی تفسیر قوله تعالى: فِيهِ يَعْصِرُونَ «۱» فی سورة يوسف - بالياء و التاء -: يعصرون العنب و الزيتون و السمسم «۲» و کذا کلام اعلام اللغه ک: «الصحاح» و «المصباح» و «القاموس» «۳» حیث قالوا: عصرت العنب و نحوه عصیرا استخراج ماءه، و اسم ذلك الماء العصیر، و ظاهر اللغه اشتراط العمل و العلاج فی صدق العصیر، لأنّ الاستخراج لا یحصل إلّا به، فلا یصدق علی ما یسئل من العنب و التمر و الزبیب من قبل نفسه، و لا ما یدخل بالطبخ و یتلطف بغيره مثل: طعام الزبیب و لا ما یطبخ عنباً، و ظاهر الشرع بل العرف العدم، فلیتأمل.

و هل یصدق علی ما یدخل باستعانة ماء أو مایع آخر؟ سواء تکلیف ذلك الداخل بکیفیتة كما فی ماء التمر و الزبیب و العناب و نحوها، أو لا، مثل: ما یدخل من الثوب المبلول؟ الظاهر نعم و إن أوهم بعض الکلمات کقول «القاموس»: العنب و نحوه؛ العدم، فتأمل.
و یتفرّع علی ذلك صدقه علی العصیر العنبی فی العصیر «۴» الثانی، حیث یصب الماء علی الثقل لإخراج ما بقى فیہ و لا أظنّ أحدا یلتزم ذلك و یحکم علیہ بعد الغلیان بالنار قبل التثلیث أو التخلل بالحلّ، إلّا أن یقول بالصدق عرفاً أو مجازاً و هو خلاف الظاهر.
و هل یشرط کون العصیر ساریاً فی أجزاء ذلك الشیء فلا یصدق علی الحلب المستخرج من الضرع؟ الظاهر ذلك، فلیتدبر.
و منها: أخبار تنوع الخمر و فیها النقیع من الزبیب و النبید من التمر

(۲) الکشاف: ۴۷۷/۲.

(۳) الصحاح: ۷۴۹/۲، مصباح المنیر: ۴۱۳، القاموس المحيط: ۹۳/۲.

(۴) فی الحجریة: بالعصیر.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۹۸

و العصیر من الکرّم «۱» فإنّ الکرّم شجر العنب كما يظهر من القاموس «۲» و بعض الأخبار «۳»، فیدلّ علی تحریم ما عصر مما حصل منه إلّا ما خرج بدلیل.

و منها: صحیحة علی بن جعفر «۴» و روايته «۵» و موثقة عمّار «۶» کلّها فی اشتراط حلّ مطلق الشراب بإسلام ذی الید و معرفته و ان زعم أنّه مطبوخ علی الثلث، فإنّه بإطلاقه شامل لما نحن فيه و لیس الشراب حقیقة فی خصوص العنبی بالوفاق و لا قرینة أيضا تدلّ علی التخصیص.

و فی روایه مولى حرّ إطلاق الشراب علی المتخذ من العسل و غیره «۷».

و فی روایه ابن أبی یعفر: «إذا شرب الرجل النبیذ المخمور فلا يجوز شهادته فی شیء من الأشربة، و إن كان یصف ما تصفون» «۸» فإنّ الظاهر من السیاق أنّه لا يجوز شهادته فی شیء منها، خصوص التمر من حیث الأخبار بالتثلیث «۹»، و الأشربة جمع محلی فیفید العموم بلا خلاف، و لو كان المراد العنبی خاصّة لما كان للجمع معنی، فتأمل.

و منها: موثقة عمّار فی «التهدیب» عن أبی عبد الله علیه السّلام: سئل عن النضوح المعتق کیف یصنع به حتّى یحلّ؟ قال: «خذ ماء التمر فاغله حتّى یدهب ثلثا ماء

(۱) الکافی: ۳۹۲/۶ الحدیث ۱ و ۳، وسائل الشیعة: ۲۷۹/۲۵ الحدیث ۳۱۹۰۷ و ۳۱۹۰۸.

(۲) القاموس المحيط: ۱۷۲/۴، المصباح المنیر: ۵۳۱، النهایة لابن الاثیر: ۱۶۷/۴، مجمع البحرین:

۱۵۳/۶، اقرب الموارد: ۱۰۷۹/۲. توضیح: فی القاموس و غیره، الکرّم: العنب، و لکن فی لسان العرب الکرّم: شجرة العنب.

(۳) الکافی: ۳۹۴/۶ الحدیث ۲، وسائل الشیعة: ۲۸۳/۲۵ الحدیث ۳۱۹۱۵.

(۴) تهذیب الأحکام: ۱۲۲/۹ الحدیث ۵۲۸، وسائل الشیعة: ۲۹۴/۲۵ الحدیث ۳۱۹۴۳.

(۵) وسائل الشیعة: ۲۹۲/۲۵ الحدیث ۳۱۹۳۶.

(۶) تهذیب الأحکام: ۱۱۶/۹ الحدیث ۵۰۲، وسائل الشیعة: ۲۹۴/۲۵ الحدیث ۳۱۹۴۲.

(۷) تهذیب الأحکام: ۱۲۷/۹ الحدیث ۵۴۸، وسائل الشیعة: ۳۸۱/۲۵ الحدیث ۳۲۱۷۹.

(۸) تهذیب الأحکام: ۱۲۲/۹ الحدیث ۵۲۷، وسائل الشیعة: ۲۹۴/۲۵ الحدیث ۳۱۹۴۱.

(۹) تهذیب الأحکام: ۱۱۶/۹ الحدیث ۵۰۲، وسائل الشیعة: ۳۷۳/۲۵ الحدیث ۳۲۱۶۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۲۹۹

التمر «۱».

و هذه هی التي أوردھا فی «الدروس» مترددا فی المسألة من أجلھا «۲»، و نحوھا موثقة الاخرى «۳»، و التقرب دلالتها علی اشتراط حلّ استعمال التمری بالتثلیث، بل ظاهر الأخيرة نجاسته قبل.

و منها: أخبار بدو الخمر من أن ابليس مصّ العنب و التمر فی حياة آدم علیه السّلام، ثم بعد وفاته بال فی أصل الکرّم و النخلة فجرى الماء فی عروقهما «۴».

و منها: أخبار الشراب الحلال من الزیبب المصرحة یتوقف حلّه علی التثلیث عن موثقة عمّار فی «الکافی» فی الحادی و الثلاثین قال:

وصف لى أبو عبد الله عليه السّلام: «المطبوخ كيف يطبخ حتى يصير حلالاً» (۵)، الخبر. و موثقة الاخرى عنه عليه السّلام قال: سئل عن الزبيب كيف طبخه حتى يشرب حلالاً (۶)، الحديث.
 و فى طبّ الرضا عليه السّلام المعروف ب: «الذهبيّة» قال: و نعود إلى قول الأئمّة فى صفة شراب يحلّ شربه و يستعمل بعد الطعام ... يؤخذ من الزبيب (۷)، الرواية و غيرها (۸)، و فى الكلّ ما ذكرناه من الاشرط.
 و منه ما رواه الخال المفضل فى «البحار» و «شرح التهذيب» عن كتاب زيد النرسى، أنه سئل أبو عبد الله عليه السّلام عن الزبيب يدقّ و يلقى فى القدر ثم يصب

(۱) تهذيب الأحكام: ۱۱۶/۹ الحديث ۵۰۲، وسائل الشيعة: ۳۷۳/۲۵ الحديث ۳۲۱۶۰.

(۲) الدروس: ۱۷/۳.

(۳) تهذيب الأحكام: ۱۲۳/۹ الحديث ۵۳۱، وسائل الشيعة: ۳۷۹/۲۵ الحديث ۳۲۱۷۴.

(۴) الكافي: ۳۹۲/۶ الحديث ۲، وسائل الشيعة: ۲۸۳/۲۵ الحديث ۳۱۹۱۵.

(۵) الكافي: ۴۲۴/۶ الحديث ۱، وسائل الشيعة: ۲۸۹/۲۵ الحديث ۳۱۹۳۰.

(۶) الكافي: ۴۲۵/۶ الحديث ۲، وسائل الشيعة: ۲۹۰/۲۵ الحديث ۳۱۹۳۱.

(۷) بحار الانوار: ۳۱۱/۵۹ و ۳۱۴.

(۸) تهذيب الأحكام: ۱۲۱/۹ الحديث ۵۲۲، وسائل الشيعة: ۲۹۵/۲۵ الحديث ۳۱۹۴۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۰۰

عليه الماء و يوقد تحته، فقال: «لا تأكله حتى يذهب الثلثان و يبقى الثلث فإنّ النار قد أصابته»، قلت: فالزبيب كما هو يلقى فى القدر و يصبّ عليه ثم يطبخ و يصفى عنه الماء؟ فقال: «كذلك هو سواء إذا أدت الحلاوة إلى الماء فصار حلوا بمنزلة العصير، ثم نش من غير أن تصيبه النار فقد حرم، و كذلك إذا أصابته النار فأغلاه فقد فسد» (۱).

ثم قال الخال: فالأحوط الاجتناب عن دبس الزبيب، فإنّه لا يذهب ثلثاه (۲)، انتهى.

و هذا الخبر نصّ فى المطلوب من تحريم الزبيب الغالى و كذا عصيره قبل التثليث.

و أمّا سنده فالخال رحمه الله أخذ من كتاب «النرسى» و هو من الاصول القديمة، و قد ذكر فى ديباجه «البحار» ما يظهر منه قوّة سنده (۳)، و أمّا طعن الصدوق رحمه الله فيه تبعاً لشيخه ابن الوليد (۴) فمعارض برّد ابن الغضائرى له (۵)، و كذا الشيخ رحمه الله فى «الفهرست» حيث عقب طعنهما بقوله: كتاب زيد النرسى رواه ابن أبى عمير (۶) فإنّ فى ذلك دلالة على الاعتماد (۷) عليه لما ذكروا فى شأن ابن أبى عمير من الإجماع على تصحيح ما يصح عنه و أنّه لا يروى إلّا عن ثقة و لا يرسل إلّا عن ثقة (۸) و غير ذلك، و كذا الظاهر عن النجاشى فى ترجمته و ترجمة زيد

(۱) بحار الانوار: ۵۰۶/۶۳، الحديث ۸، ملاذ الاخير: ۳۷۵/۱۴.

(۲) ملاذ الاخير: ۳۷۵/۱۴.

(۳) بحار الانوار: ۴۳/۱.

(۴) الفهرست للطوسى: ۷۱، رجال العلامة (خلاصة الرجال): ۲۲۲ و ۲۲۳.

(۵) رجال العلامة (خلاصة الرجال): ۲۲۳.

(۶) الفهرست للطوسى: ۷۱.

(۷) فی ه: کمال الاعتماد.

(۸) عدّه الاصول: ۱/ ۳۸۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۰۱

الزّاد و ترجمه خالد بن سدير صحت كتبهم عنده و تغليط الطاعنين فيهم «۱».

و منها: مفهوم قوله عليه السّلام في خبر عقبه في عصير العنب «ما طبخ على ثلثه فهو حلال» «۲» و مفهوم خبر علي بن جعفر في «الكافي» في الثامن و العشرين، و عنه «التهذيب» في الضعيف - ب: سهل - و هو سهل، و «القرب [الإسناد]» عن عبد الله بن الحسن و «المسائل» جميعا عن علي بن جعفر عن أخيه أبي الحسن عليه السّلام قال: سألته عن الزبيب هل يصلح أن يطبخ حتى يخرج طعمه، ثم يؤخذ ذلك الماء فيطبخ حتى يذهب ثلثاه و يبقى الثلث، ثم يرفع و يشرب منه السنة؟ قال: «لا بأس به» «۳».

حجّة المحلل؛ الأصل و الاستصحاب و الخروج عن اسم العصير، فإنّه مختصّ بالعنب - كما قاله جمع «۴» -، لأنّه متبادر من حاقّ اللفظ فيكون مجازا في غيره لأصالة عدم النقل و رجحان المجاز على الاشتراك، و لما دلّ عليه بعض أخبار الخمر و ذهاب ثلثيه و زيادة بالشمس بعد غليانه بها كما هو ظاهر، و ظاهر بعض الأخبار مثل: ما رواه في «الكافي» في السادس و الستين من الأطعمة في الصحيح، و «المحاسن» في المرسل جميعا عن أبي بصير قال: كان أبو عبد الله عليه السّلام يعجبه «۵» الزبيبة «۶»، فإنّ طعام الزبيبة لا يذهب فيه ثلثا ماء الزبيب.

(۱) رجال النجاشي: ۱۷۴ و ۱۷۵ و ۱۵۰.

(۲) الكافي: ۶/ ۴۲۱ الحديث ۱۱، و مسائل الشيعة: ۲۵/ ۲۹۵ الحديث ۳۱۹۴۴.

(۳) الكافي: ۶/ ۴۲۱ الحديث ۱۰، تهذيب الأحكام: ۹/ ۱۲۱ الحديث ۵۲۲، قرب الإسناد: ۲۷۱، و مسائل الشيعة: ۲۵/ ۲۹۵ الحديث ۳۱۹۴۵.

(۴) مجمع الفائدة و البرهان: ۱۱/ ۲۰۳، ذخيرة المعاد: ۱۵۵، بحار الانوار: ۶۳/ ۵۱۵، الحدائق الناضرة: ۵/ ۱۲۵ - ۱۳۲.

(۵) في الكافي: تعجبه.

(۶) الكافي: ۶/ ۳۱۶ الحديث ۷، المحاسن: ۲/ ۱۶۶ الحديث ۱۴۵۷، و مسائل الشيعة: ۲۵/ ۶۲ الحديث ۳۱۱۸۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۰۲

و أخبار النقيع و النبيذ الحلالين «۱»، فإنّها بإطلاقها تدلّ على المدعى، بل في حكاية سقاية العباس - المذكورة في صحيحه صفوان - ظهور فيه حيث قال: ينقع الزبيب غدوة و يشربونه بالعشى و ينقعه بالعشى و يشربونه من الغد «۲»، فإنّ هواء مكّة - زادها الله تعظيما - حارّ غالبا يوجب النشيش و النقيع من الغدوة إلى العشى و بالعكس.

و رواية محمّد بن جعفر في «الكافي» في الرابع و العشرين من الأشربة في حديث وفد اليمن على رسول الله صلّى الله عليه و آله و سلّم حيث سأله عن النبيذ فقال: «صفوه لي؟»، فقالوا: يؤخذ من التمر فينبذ في إناء ثمّ يصبّ عليه الماء حتى يمتلئ و يوقد تحته حتى ينطبخ، فإذا انطبخ أخذوه فألقوه في إناء آخر، ثمّ صبّوا عليه ماء، ثمّ يمرس، ثمّ صفّوه بثوب، ثمّ يلقى في إناء، ثمّ يصبّ عليه من عكر ما كان قبله، ثمّ يهدر و يغلى، ثمّ يسكن على عكره، فقال رسول الله صلّى الله عليه و آله و سلّم: «يا هذا قد أكثرت أفسكرا؟»، قال: نعم، قال: «فكلّ مسكر حرام» «۳».

فإنّه صريح في المطلوب إذ لو كان الطبخ الأوّل موجبا للتحريم لذكره و لم يخصّ التحريم بالإسكار و لما كان للسؤال بعد وصفه «قد أكثرت أفسكرا؟» معنى بالمرّة، و لو كان السكر يحصل بمجرد الغليان كما يدلّ عليه قول الخصم؛ لحرمه الرسول صلّى الله عليه و آله و سلّم بالغليان الأوّل، و قال: «يا هذا» إنّه لما غلى أولا؛ حصل فيه الإسكار فحرم، بل ظاهره أنّ التحريم إنّما حصل بالطبخ الأخير الذي

وضع فيه الخميرة و الدردى و إن به صار مسكرا.
و ما رواه «البحار» عن «الخرائج» عن صفوان قال: كنت عند

(۱) الكافي: ۶/ ۴۲۵ و ۴۲۶ الحديث ۲ و ۳، وسائل الشيعة: ۲۵/ ۲۸۹ و ۲۹۰ الحديث ۳۱۹۳۰ و ۳۱۹۳۲.

(۲) الكافي: ۶/ ۴۰۸ الحديث ۷، وسائل الشيعة: ۲۵/ ۳۳۷ الحديث ۳۲۰۶۴.

(۳) الكافي: ۶/ ۴۱۷ الحديث ۷، وسائل الشيعة: ۲۵/ ۳۵۵ الحديث ۳۲۱۱۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۰۳

أبي عبد الله عليه السلام فأتاه غلام، فقال: أمي ماتت، فقال له: «لم تمت»، قال تركتها مسجى عليها، فقام أبو عبد الله عليه السلام و دخل عليها فإذا هي قاعده فقال لابنها:

ادخل إلى أميك! فشهها من الطعام ما شاءت فأطعمها فقال الغلام: [يا أمه] ما تشتهين؟ قالت: أشتهى زبيبا مطبوخا فقال [له]: «أنتها بغضارة مملوءة زبيبا» فأتاها بها فأكلت منها حاجتها «(۱)»، إلى غير ذلك من الأخبار.

و الجواب عن الأصل و الخروج عن المسمى إطلاق النصوص المحرمة للعصير و عموم لفظه «كل» «(۲)»، من غير تقييد و تخصيص بالعنب، و لا تعارض يوجب الجمع لعدم حجية مفهوم اللقب، و دعوى الاختصاص ممنوعة.

قوله: لأن المتبادر، إن أراد أن المتبادر هو المفهوم الكلى خاصة و التشخص النوعى يستفاد من القرينة و لو كانت مجرد الشيع، فهو مسلم غير مفيد، و إن أراد أنه الكلى مع تشخص العينية فهو ممنوع، إذ ليس يبين و لا- ميبين و لا- مسلم، و حصول الغليان المحرم بالشمس غير معلوم و لذا لم يتأمل أحد فى حل رطب أو عنب أصابته الشمس و لم يبلغ حد التمر و الزبيب مطلقا، مع أنهما لا يزالان فى النقص و الجفاف و الشك فى حصول شرط الحل لا يرفع استصحاب الحرمة، مع ما ورد فى مدح الرطب و العنب بالإطلاق «(۳)» فليفهم، فسقط ما فرغ عليه من ذهاب ثلثيه، و لو صح ما ذكره لا- ختص بما جف بالشمس و لم يعم ما جف بغيره على أن إطلاق العصير على ما فى حبات العنب من الرطوبة قبل إخراجها- فضلا عن خروجه- لا يساعده لغة و لا عرف، بل ينافيه. و أما خبر الزبيبة- و هو العمدة- ففيه: أنها مبهمه غير واضحة الكيفية،

(۱) الخرائج و الجرائح: ۲/ ۶۱۴ الحديث ۱۳، بحار الانوار: ۴۷/ ۹۸ الحديث ۱۱۶.

(۲) الكافي: ۶/ ۴۱۹ الحديث ۱، وسائل الشيعة: ۲۵/ ۲۸۲ الحديث ۳۱۹۱۳.

(۳) الكافي: ۶/ ۳۴۵- ۳۵۱ باب التمر و العنب، المحاسن: ۲/ ۳۳۷- ۳۵۱ الباب ۱۱۰ و ۳۶۰- ۳۶۳ الباب ۱۱۲، وسائل الشيعة: ۲۵/ ۱۳۱ الباب ۷۲، ۱۳۵ الباب ۷۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۰۴

فلعلها كانت من المحللة بأن لا تكون مع غليان أو لا تصيبه «(۱)» نار أصلا، كما تعارف من أكل مدقوق الزبيب مع حب الرمان، فإنه طعام لذيد دافع للصفراء مانع لهيجانه، و كثيرا ما يستعمل و يؤكل فى البحر لذلك، أو يكون ممّا ثلث، أو لم يخرج منه حلاوة بغلى، كما فى الزبيب «(۲)» تحت الارز فى القدر بعد تصفيته عن الماء، سيما إذا غلى أولا بالدهن، فلا بد من بيان حالها ليعلم حكمها و لا إطلاق و لا تعميم فيها، لأن المراد بها نوع خاص، فافهم، و كون الطعام حقيقة فى خصوص المطبوخ من مصطلحات العجم و لم يثبت فى لغة العرب و لا ادعاه أحد.

و أما سائر الأخبار فإنها لا تخلوا من ضعف فى سند أو دلالة، بل أكثرها فى التحريم أظهر، حيث أجابوا عليهم السلام عن مطلق المغلى من النبيذ، بأن الرسول صلى الله عليه و آله و سلم «حرم كل مسكر» «(۳)»، «و ما أسكر كثيره فقليله حرام» «(۴)»، فإنه غير خفى على من له

أدنی مسكته أن مرادهم بهذا إنما هو التنبیه على حرمة بأبلغ وجه، و الإحالة على المعلومیة إسكاره، و أن الغالب المتعارف فی ذلك الزمان المعمول عند العامیة إنما كان مع الغلیان، و أن المراد ما من شأنه أن یسكر و إن لم یسكر بالفعل، و رفعوا استبعاد ذلك بأنّ قلیل المسكر حرام مع أنه لا یسكر، و كذا إذا مزج بما یرفع عاديته، و إن كان المراد ما ذكره المستدل لكان المناسب أن یجیبوا بأنّه حلال، أو ما یؤدی هذا المعنی و أن یبالغوا فی ذلك و یذكروا ما یؤیده مع أن الواقع هو العكس، فلیفهم.

و خبر الوفد- مع أنه عدّ من أقوى مستند على وهن السند- ضعيف الدلالة، و لو كان سؤاله دالّا على عدم تحقّق السكر و التحريم بمجرد الغلیان لكان

(۱) فی الحجریة: لا تصلیه.

(۲) فی ه: الزیّب الموضوع.

(۳) الكافی: ۴۱۷/۶ الحدیث ۶ و ۷، ۴۱۸ الحدیث ۱ و ۳، و سائل الشیعة: ۳۵۳/۲۵ الباب ۲۴.

(۴) الكافی: ۴۱۸/۶ الحدیث ۲، و سائل الشیعة: ۳۵۷/۲۵ الحدیث ۳۲۱۱۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۰۵

دالّا أيضا على عدم تحقّقهما بوضع العكر فيه، مع أن المستدل صرّح فيه و فی غیره من الأخبار بأنّ به یصیر خمرا و مسكرا، فما هو الجواب عن هذا فهو الجواب عن ذلك، و یحتمل أن یكون مراده بالسؤال المذكور و تعليق الحكم على السكر التنبیه على علّة الحكم و الإشعار بأنّه غیر خارج عن الكلّیة التي قرّرها عليه الشلام فی تحريم المسكر فیكون استفهامه تقریریا لا حقیقیّا، فلیفهم.

و لو تمّ ما ذكره لدلّ على أنه لم یحرم بالغلّیان مع وضع العكر فيه، حیث أن السائل صرّح بذلك، فلو حصل التحريم و السكر به لحزّمه الرسول صلّى الله علیه و آله و سلّم بمجرد ما ذكر فقال: «یا هذا إنّه لَمَّا غلی و صبّ العكر فيه اسكر و حرم» «۱» و من أراد مزید التوضیح فعليه بمراجعه «شرح المفاتیح» «۲».

سؤال ظیب [۹۱۲]:

اشاره

خرما و غیر خرما که خورده‌های کوچک در میان آنها هست وقتی که آن را می‌شکافند آنها را پاک باید کرد یا نه؟ و در جائی که احتمال بودن آنها رود تفحص واجب است یا نه؟

جواب:

اگر خورده‌ها کرم باشد پاک باید کرد و تفحص لازم نیست.

سؤال ظیب [۹۱۳]:

اشاره

اگر در نان خاک باشد خوردن آن جایز است یا نه؟

جواب:

هر گاه خاک مستهلک باشد در نان، یا آب، یا شیر و مانند آنها حرمت خوردن آنها معلوم نیست.

سؤال ظید [۹۱۴]:

اشاره

نان را به حیوان مثل سگ و خوک و خر؛ دادن بی ادبی هست یا نه؟

جواب:

مقتضای اصل حلّ است و نهی از آن به نظر نرسیده.

سؤال ظیه [۹۱۵]:

اشاره

طعام و گوشت و مانند اینها از مأكولات بر سر نان ریختن و گذاشتن مکروه است یا نه؟

(۱) الکافی: ۴۱۷/۶ الحدیث ۷، وسائل الشیعة: ۳۵۵/۲۵ الحدیث ۳۲۱۱۳ (مع اختلاف یسیر).

(۲) فتاح المجامع مخطوط.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۰۶

جواب:

معلوم نیست، بلکه از مقدمه مائده حضرت عیسی علیه السلام عدم کراهت معلوم می شود «۱» و ظاهراً کراهت مخصوص گذاشتن ظروف است بر آن «۲».

سؤال ظیو [۹۱۶]:

اشاره

لعن بر قاتل امام حسین علیه السلام در وقت آشامیدن مخصوص است به آب، یا شامل هر مایعی هست؟

جواب:

در هر وقتی لعن بر او و سایر ظالمان اهل بیت خوب است و ثواب دارد.

سؤال ظیز [۹۱۷]:

اشاره

حدی که مرغ و غیر آن از حیوانات جلال می شوند چیست؟ و چه حکم دارد؟

جواب:

اظهر اشهر رجوع به عرف است که در عرف آن را نجاستخوار گویند، و بعضی تحدید به یک شب و روز کرده‌اند «۳»، و جمعی اعتبار ظهور بوی فضله در گوشت آن نموده‌اند «۴» و حصول این معنی شاید امتناع عادی داشته باشد، نظر به استحالت غذا، و بر فرض امکان حمل اخبار بر آن کمال بعد دارد.

و علی التقادیر اشهر اقرب حرمت است خصوصاً بر معنی اخیر به اعتبار ظهور خبثات و حرمت هر خبیث به نص «۵» و اجماع. و بعضی قائل به کراهت شده‌اند «۶» و شاید نسبت به غیر معنی اخیر باشد، و ظاهر آن است که: کسی را در آن تأملی نباشد.

(۱) عرائس المجالس: ۳۹۸، درّ المنثور: ۶۱۱ / ۲.

(۲) کافی: ۳۰۳ / ۶ و ۳۰۴ حدیث ۳ و ۱۱ و ۱۲، وسائل الشیعة: ۳۹۰ / ۲۴، باب ۸۱.

(۳) مجمع الفائدة و البرهان: ۲۵۰ / ۱۱، مسالک الافهام: ۲۵ / ۱۲، مراجعه شود به: جواهر الکلام: ۲۷۴ / ۳۶.

(۴) مسالک الافهام: ۲۵ / ۱۲، کفایة الاحکام: ۲۴۹.

(۵) اعراف (۷): ۱۵۷.

(۶) مبسوط: ۲۸۲ / ۶، شرح لمعه: ۲۹۱ / ۷، مسالک الافهام: ۲۷ / ۱۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۰۷

و مشهور و اظهر اعتبار بحث؛ عذره انسان است.

و جمعی اکتفا به غلبه آن نموده‌اند «۱» و بعضی نجاسات دیگر را ملحق به عذره ساخته‌اند «۲» و آن ضعیف است.

سؤال ظیح [۹۱۸]:**اشاره**

نان که بر آن خاکستر می‌چسبد و در میان خاکستر به آتش پخته می‌شود، یا سوخته و زغال می‌گردد چه صورت دارد؟ و همچنین آبی که رنگش به خاک متغیر است چه حکم دارد؟

جواب:

آن آب پاک و در شربش باک نیست، و به امتزاج خاک و نمک نیز آب مضاف نمی‌شود، چنانکه در کتاب «فذلک» - شرح مدارک - تشبیه بر آن نموده‌ام «۳» و خوردن نان مذکور ظاهراً حلال است، دلیلی بر حرمت خاکستر و سوخته ظاهراً نیست و بر اصالت حل باقی است.

سؤال ظیط [۹۱۹]:**اشاره**

عمرو از زید چیزی خرید و بعد از مدتی بکر ادعای ملکیت آن چیز نمود و عمرو منکر گردید و بکر بعد از مرافعه اقامه بینة شرعیة

مطلقه بر مالکیت خود نمود و آن چیز را از عمر و گرفته، آیا نماء منفصل آن چیز- مانند: نتاج و ماست و پنیر و امثال اینها- تابع عین است و به بکر می‌رسد، یا نه؟

جواب:

تابع عین نیست و به بکر نمی‌رسد، زیرا که: به مجرد بینه مطلقه همین استحقاق عین در حال دعوی ثابت می‌شود و آن مستلزم استحقاق نماء منفصل نیست، زیرا که: محتمل است که همان بخصوصه از مشتری بعد از حصول نماء به مدعی منتقل شده باشد به یکی از نواقل شرعیته، و همین حکم دارد هر ادعائی که کسی بر ذی الید نماید و بر ادعای خود اقامه بینه مطلقه نماید

(۱) مبسوط: ۶/ ۲۸۲، مسالک الافهام: ۱۲/ ۲۶، کفایة الاحکام: ۲۴۹.

(۲) کافی ابو الصلاح: ۲۷۸.

(۳) الفذالک مخطوط.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۰۸

که مشتمل بر ذکر سبب ملکیت، یا تاریخی متقدم بر حصول نماء نباشد، و الله العالم.

سؤال ظک [۹۲۰]:

اشاره

استحباب لیسیدن دست در خوردن طعام «۱» عام است در هر لقمه‌ای، یا مخصوص است به لقمه آخر؟

جواب:

ظاهرا در آخر است.

سؤال ظکا [۹۲۱]:

اشاره

ما السبب لكون الموت ضروريا في جميع الحيوانات؟

جواب:

على ما حققه سلطان المحققين نصير الملة و الدين الطوسي - قدس سره القدوسي - في رساله مفردة هو أن البدن الذي يورد الغاذيه و إن كان كافيا بدلا عما يتحلل، فاضلا من «۲» الكفاية بحسب الكمية، غير كاف بحسب الكيفية.

بيان ذلك: أن الرطوبة الغريزية الأصلية إنما تخمرت و نضجت في أوعية الغذاء أولا ثم في أوعية المنى ثم في الأرحام، و الذي يورده الغاذيه لم يتخمر و لم ينضج إلا في الأول دون الآخرين «۳» فلم يكمل امتزاجها و لم يصل إلى مرتبة المبدل عنها فلم يقيم مقامها كما يجب، بل صار قوتها أنقص من قوة الأولى، و كان كمن يفقد زيت سراج أورد بدلها، فما دامت الكيفية الأصلية غالبه في الممتزج على الثانية المكتسبة كانت الحرارة الغريزية آخذة في زيادة الاشتعال موردة على الممتزج أكثر مما لا يتحلل و إنما تورد «۴» ما

يساويه و إذا غلبت الثانية انحط الممتزج و هدم و ضعف الحرارة إلى أن لا يبقى لها أثر صالح لكيفية الاولى فيقع الموت ضرورة، فظهر من ذلك أن الرطوبة الغريزية الأصلية من أول تكونها

(۱) وسائل الشيعة: ۲۴ / ۳۷۰ باب ۶۷.

(۲) فی ه: عن.

(۳) فی ب، د، ه: الاخيرين.

(۴) فی ج: يورد، الحجرية: نورد.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۰۹

آخذة في النقصان بحسب الكيفية فذلك هو السبب الموجب لفساد الممتزج لا غير فحصل المرام «۱»، و الله العالم.

سؤال ظكب [۹۲۲]:

اشاره

زوجه که از زوج فرزند ندارد از چه میراث می برد؟

جواب:

اشهر میان امامیه و اولی به حسب ادله آن است که: از زمین مطلقا میراث نمی برد، و اعیان عمارت مثل: در و پنجره و خشت و چوب و میخ و آجر و غیر ذلك را- خواه از خانه و خواه از مستقل و خواه از دهکده- قیمت می کنند و از قیمت آن می دهند، و در عین شریک نیست، و در درختان اشکال است هر گاه راضی به قیمت نشود و احوط آن است که از عین به او بدهند اگر شریک او محجور علیه نباشد، هر چند که اقرب نیز قیمت است مطلقا و از جمیع منقولات حصه می برد، مگر آنچه به سبب حبه مخصوص ذکر اکبر باشد و او موجود و وارث باشد.

سؤال ظکج [۹۲۳]:

اشاره

هر گاه شخصی را شاهد بگیرند بر زنی که او شخصی را وکیل می کند در معامله، یا در نکاح و این کس زن را نمی شناسد و دو عادل نیست که شهادت تعریف تواند شد در این وقت بر شهادت زنان، یا غیر عدول اکتفا می توان کرد؟

جواب:

هر گاه علم به هم رسد به قرائن حال و شهادت جمع کثیری از زنان و غیر عدول؛ شهادت به جزم می تواند داد و الا باید کیفیت واقعه را بنویسد و اظهار کند که من گمانی دارم از قول فلان و فلان که این زن همان زن است، و فی الحقیقه این شهادت شرعا بکار نمی آید مگر آنکه بعد از این شاید مدعی علیه نظر به شهادت ایشان اعتراف به حق نماید، و الله العالم.

سؤال ظکد [۹۲۴]:

اشاره

اگر جمعی کاغذی بیارند که ما شاهدیم بر حقیقت این

(۱) لم نعثر فی مظانّه.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۱۰

و از آن شخص شنیده‌ایم تو نیز شهادت خود را بنویس، آیا به مجرد این؛ شهادت می‌توانم داد و نوشت؟

جواب:

بلی اگر علم قطعی از گفته‌ی ایشان به هم رسد و بعضی اکتفا به ظن متأخم علم کرده‌اند «۱» و خالی از اشکال نیست و احوط ترک است، مگر آنکه مجتهد جامع الشرائط باشد که حاکم شرع است، و شهادت را به عنوان حکم و ثبوت شرعی نویسد. هر گاه مدعی ادعا کند و شهود ادای شهادت کنند، هر چند که مدعی علیه حاضر نباشد، زیرا که حضور او شرط نیست، لکن او بر حجت خود باقی است، و هر گاه به عنوان شهادت فرع نویسد در صحتش مطلقاً اشکالی نیست.

سؤال ظکه [۹۲۵]:

اشاره

هر گاه معامله میان دو کس واقع شود بر مبلغی پس کیسه‌ی زری آورند که این آن مبلغ است، آیا بدون شمردن شهادت می‌توانم داد بر قبض تمام وجه؟

جواب:

هر گاه طرفین هر دو گویند و وجه را بنمایند ظاهراً کافی است، و در این صورت شهادت بر اقرار نیز می‌توان داد مانند صورت شمردن.

سؤال ظکو [۹۲۶]:

اشاره

هر گاه دو کس گویند که شهادت خود را بنویس در این کاغذ، و یکی گفت: من که فلان نام دارم و فلان ملک را به رفیق خود که فلان نام دارد فروختم و ما هیچ کدام را نمی‌شناسیم به چه نحو شهادت نویسیم و دهیم؟

جواب:

تا بایع را نشناسد شهادت بر نام نمی‌تواند داد، اما شرط نیست که بداند که او مالک مبیع است، و همچنین مشتری، لکن در صورت جهل اسم شهادت به اوصاف مشخصه ممیزه مضبوطه در کتاب که از قبیل خاصه مرکبه

(۱) مبسوط: ۱۸۳/۸، مسالک الافهام: ۱۴/۲۳۰، ریاض المسائل: ۲/۴۴۷ و ۴۴۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۱۱

شود می‌توان نوشت.

سؤال ظکز [۹۲۷]:

اشاره

هر گاه شخصی قبالة بیع، یا وقف، یا غیر اینها بیاورد، و بر مضمون آن- کما هو حق- مطلع نشویم هر چند به ما می‌گویند، آیا جایز است که بنویسیم که فلان اقرار کرد به هر چه در این کاغذ است، یا آنکه واجب است تحقیق جمیع جزئیاتی که تعلق به آن شهادت دارد؟

جواب:

احوط آن است که شهادت ندهد مگر بعد از اطلاع بر جمیع جزئیات، و اگر او مجمل گوید که من معترفم به آنچه در این کاغذ است، به همین نحو گواه نتواند شد که او اقرار به جمیع این کاغذ مجمل کرد، خصوصا هر گاه آن شخص یا شاهد نتواند که آن کاغذ را خوانند.

سؤال ظکح [۹۲۸]:

اشاره

خواهیدن دو مرد، یا دو زن بی‌ضرورت در یک لحاف جایز است یا نه؟

جواب:

نه، خصوصا هر گاه برهنه باشند و در حال ضرورت؛ لحاف و مانند آن را در میان خود حایل سازند.

سؤال ظکط [۹۲۹]:

اشاره

شخصی به قدم عالم قائل است، لکن می‌گوید:

قدیم بالزمان می‌دانم، نه بالذات، چه حکم دارد.

جواب:

قدم ذاتی را هیچ کافری قائل نیست و نزاع در میان کفار و مسلمین در قدم زمانی است. و جمیع مسلمین بلکه جمیع ملتین به حدود زمانی قائلند.

و از حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم روایت می‌کنند که فرمود: «کان الله و لم یکن معه شیء» «۱» یعنی: خدا بود و هیچ

چیز با او نبود و هر موجودی چیزی است.

سؤال ظل [۹۳۰]:

اشاره

هر گاه شخصی انکار این حدیث کند که «آسمانها هر یک رنگ مخصوص دارند» «۲» و گوید: عقلمان این را قبول نمی‌کند و هر چه از

(۱) کنز العمال: ۱۰ / ۳۷۰ حدیث ۲۹۸۵۰.

(۲) بحار الانوار: ۵۵ / ۸۸ حدیث ۱، ۱۰۴، حدیث ۳۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۱۲

فروع است به عقل خود می‌سنجیم اگر قبول نکرد قبول نداریم؟

جواب:

آنچه متواتر و ضروری دین نباشد انکارش موجب کفر نمی‌شود و اگر مخالف مذهب امامیه باشد موجب خروج از مذهب حق ایشان می‌شود.

و اگر ضروری نباشد لکن حدیث معتبری داشته باشد، که منکر؛ مثل این حدیث را در فروع حجّت داند دغدغه فسق در او می‌رود «۱».

سؤال ظلا [۹۳۱]:

اشاره

علمی که موقوف علیه اجتهاد می‌باشد کدام است؟

جواب:

علم نحو و صرف و لغت و معانی و بیان و تفسیر و منطق و کلام و رجال و حدیث و اطلاع بر اقوال علماء قدما «۲» و اصول فقه، و اخیر عمده است. و ملاحظه کیفیت استدلال علماء نیز ربط و دخل کاملی دارد، و بیان مقدار هر یک موقوف به علم استدلال و اصول است.

سؤال ظلب [۹۳۲]:

اشاره

صوفی و سنی که عالم باشند مطلقاً؛ پاکند یا نه؟

جواب:

پاکند، مگر آنکه اظهار نصب و بغض اهل بیت کنند، یا ضروری دین را انکار نمایند «۳»، مثل: انکار حشر و نشر و بهشت و دوزخ جسمانی «۴» و معراج جسمانی و مانند اینها.

سؤال ظلیج [۹۳۳]:

اشاره

کسی که عیال واجب‌النفقه دارد هرگاه خاطر از وجه معیشت ایشان جمع کند؛ یک سال یا زیاده در مکه یا مشاهد مشرفه به جهت

(۱) لازم به یادآوری است که: مراد مرحوم مؤلف این است که: اگر کسی خبر واحد را بازیچه قرار دهد و هر چه را نمی‌پسندد؛ انکار نماید احتمال فسق می‌رود، نه اینکه اگر کسی در این گونه مسائل خبر صحیح را نپذیرد احتمال فسق در او مطرح باشد، زیرا بزرگانی مانند شهید ثانی و دیگران تصریح کرده‌اند که در غیر احکام: واجب نیست به خبر واحد- اگر چه خبر صحیح باشد- تمسک کرد و معتقد به مضمون آن شد. مراجعه شود به: فرائد الاصول: ۱/ ۲۷۴.

(۲) ه: خصوصاً قدما.

(۳) ج: کنند.

(۴) ه: جسمانی و صراط.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۳۱۳

تجارت، یا تحصیل علم در غربت می‌تواند ماند یا نه؟

جواب:

ظاهراً ضرر ندارد «۱».

سؤال ظلد [۹۳۴]:

اشاره

دو طفلی که توأمان متولد شوند برای عقیقه هر دو یک گوسفند کافی است؟

جواب:

معلوم نیست و ظاهراً متعدد باید.

سؤال ظله [۹۳۵]:

اشاره

زمین نجس را که جاروب کنند گرد آن چه حکم دارد؟

جواب:

پاک است.

سؤال ظلو [۹۳۶]:**اشاره**

سگی از خانه‌ای بر آید و دهنش به ماست آلوده باشد- مثلاً- و در آنجا یک ظرف ماست باشد، یا چند ظرف، ماستها چه حکم دارند؟

جواب:

به مجرد همین، حکم به نجاست هیچ کدام نمی‌توان کرد و بر اصل طهارت باقیند.

سؤال ظلز [۹۳۷]:**اشاره**

شیر دختر و قی و آهن پاکند یا نه؟

جواب:

بلی اجماعاً، و قول به نجاست قی «۲» و شیر «۳» شاذ است، و در طهارت آهن خلافی نیست و مستند آن اجماع است و بس، و اخبار بسیار ظاهر در نجاستند «۴» و معارضی صریح ندارند «۵» غیر از اجماع.

(۱) لازم به یادآوری است که: این حکم در مورد افراد واجب النفقه غیر از زوجه است. و اگر واجب النفقه زوجه باشد؛ مسافرت نمودن بیش از چهار ماه در سفر غیر واجب بدون اجازه جایز نخواهد بود. برای توضیح بیشتر مراجعه شود به: مسالک الافهام: ۶۶/۷ و ۶۷، حدائق الناضرة: ۲۳/۸۹-۹۱.

(۲) مبسوط: ۳۸/۱ (نقل از بعضی اصحاب).

(۳) مختلف الشیعة: ۱/۴۶۰ (نقل از ابن جنید).

(۴) کافی: ۳/۴۰۰، حدیث ۱۳، ۶/۴۶۸، حدیث ۶، من لا یحضره الفقیه: ۱/۱۶۳ و ۱۶۴، حدیث ۷۷۲، تهذیب الأحکام: ۲/۲۲۷، حدیث ۸۹۴، وسائل الشیعة: ۳/۵۳۰، حدیث ۴۳۷۴-۴۳۷۵).

(۵) لازم به یادآوری است که: مرحوم شیخ طوسی و عده‌ای از بزرگان دیگر معتقدند که: اخبار نجاست

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۱۴

و اما آنچه در حدیث صحیح مشهور در مقدمه تزویج سهل ساعدی وارد شده است که حضرت به او فرمود: «التمس و لو خاتما من حدید» «۶» هر چند که ظاهر است در طهارت آهن، لکن محتمل است که مراد از حدید در آنجا حدید صینی باشد، نه آهن، و الله العالم.

سؤال ظلع [۹۳۸]:

اشاره

در احادیث صحیحه «۷» و غیرها وارد است که حجّ بر اهل «جدّه» زیاده بر یک مرتبه واجب است «۸» و حال آنکه بر اهل مکه که اقربند زیاده بر یک مرتبه واجب نیست؟

جواب:

در اینجا اشتباه در قرائت حدیث کرده‌ای، زیرا که: مراد به «جدّه» به فتح «جیم» و تشدید «دال» نیست که عبارت باشد از بندر مکه معظمه که دوری‌اش از مکه شانزده فرسخ است تا اشکال لازم آید، بلکه مراد به آن به کسر «جیم» و تخفیف «دال» است که عبارت است از مالداری

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ هـ ق

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۳۱۴

- شاذ است و در مقابل اخبار فراوانی که دلالت بر طهارت دارند قابل مقایسه نیست. مراجعه شود به استبصار: ۱/ ۹۶ ذیل حدیث ۳۱۱، وسائل الشیعه: ۳/ ۵۲۹ ذیل حدیث ۴۳۷۲، حدائق الناضره: ۵/ ۲۳۵ و ۲۳۶.

(۶) صحیح بخاری: ۶/ ۱۲۹ و ۱۳۰، صحیح مسلم: ۹/ ۲۱۲.

لازم به یادآوری است که: این حدیث در کتب شیعه فقط در «رساله فی المهر: ۲۳» بصورت مرسله نقل شده است، بنابراین؛ احتمال دارد که مراد مرحوم مؤلف از جمله «حدیث صحیح مشهور» آن است که: حدیثی که در صحاح اهل سنت مشهور است. نکته دیگری که لازم است یادآوری شود این است که: در کتب شیعه و سنّی؛ سهل بن ساعدی به عنوان راوی حدیث معرفی شده است نه اینکه مسأله ازدواج مربوط به او باشد.

(۷) ه: صحاح.

(۸) کافی: ۴/ ۲۶۵ و ۲۶۶ حدیث ۵ و ۶ و ۸، ۹، تهذیب الأحکام: ۵/ ۱۶ حدیث ۴۶-۴۸، وسائل الشیعه: ۱۱/ ۱۶ و ۱۷ حدیث ۱۴۱۲۸ و ۱۴۱۲۹ و ۱۴۱۳۱ و ۱۴۱۳۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۱۵

و استطاعت «۱». و در این فرقی نیست میان اهل مکه و غیر آن، و شیخ صدوق رحمه الله در کتاب «مقنع» - به حسب ظاهر - به ظاهر این اخبار قائل شده و حج را بر مستطیع در هر سال واجب دانسته «۲» و علماء آن را حمل نموده‌اند بر تأکّد استحباب «۳»، یا بر وجوب کفائی در هر سال بر کسانی که حجّ کرده باشند «۴»، یا بر اینکه هر گاه از سال استطاعت به تأخیر افتد مانند سایر واجبات موقّته قضاء نمی‌شود و همیشه اداء است تا به عمل آید «۵» هر چند که به تأخیر؛ حرام به عمل می‌آید و از برای هر سالی یک گناه کبیره در نامه اعمال او نوشته می‌شود و محو نمی‌گردد مگر به توبه یا تفضّل جناب اقدس الهی، هر چند که بالأخره حج به عمل

آید.

سؤال ظلط [۹۳۹]:**اشاره**

در وضوء و غسل چقدر دست باید مالید؟

جواب:

به قدری که ظن غالب به هم رسد که آب بر جمیع مواضع مغسوله جاری گشته، و مبالغه در دست مالیدن سنت است و واجب همین جریان آب است بر مواضع مغسوله هر چند به فرو بردن عضو باشد در آب، و دست مالیدن مطلقا واجب نیست مگر در مسح سر و پا، به اجماع کل علماء.

سؤال ظم [۹۴۰]:**اشاره**

هرگاه چیزی به ولوغ سگ نجس شود، مانند آفتابه و قهوه جوش، هرگاه سگ آب از آنها خورد و خاک به آنها نتوان مالید چگونه

(۱) نه‌ایه ابن اثیر: ۱۵۵ / ۵، لسان العرب: ۳ / ۴۴۵ و ۴۴۶، تاج العروس: ۹ / ۲۶۰، مجمع البحرین: ۳ / ۱۵۵.

(۲) علل الشرایع: ۲ / ۴۰۵ ذیل حدیث ۵، لازم به یادآوری است که: این مطلب را مرحوم صدوق رحمه الله در «المقنع» بیان نکرده است. و چون مرحوم مؤلف رحمه الله مردد بوده و کتاب در دسترس نداشته است؛ با جمله «به حسب ظاهر» اشاره نموده است که احتمالا در کتاب «المقنع» بیان کرده باشد.

(۳) المعتبر: ۲ / ۷۴۷.

(۴) وسائل الشیعه: ۱۱ / ۱۸ ذیل حدیث ۱۴۱۳۴.

(۵) تهذیب الأحکام: ۵ / ۱۶ و ۱۷ ذیل حدیث ۴۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۱۶

باید تطهیر کرد؟

جواب:

در آن خلاف است، بعضی می گویند که: نجاست باقی می ماند «۱» تا بعد از شکستن؛ تطهیر به عمل آید و حدیثی در این باب به نظر نرسیده که مطهر آن چیست.

سؤال ظما [۹۴۱]:**اشاره**

خانه‌ای که آفتاب در آن نیفتد به آب قلیل تطهیر می‌توان کرد؟

جواب:

بعد از زوال عین نجاست هرگاه آب بریزند به حیثیتی که مستولی بر موضع نجس شود و خشک گردد پاک می‌شود علی‌الاقوی.

سؤال ظمب [۹۴۲]:

اشاره

در زمستان یا بهار در کوچه‌ها و بعضی جاها آبها متصل است و گل و برف آب شده و نجاست ظاهری در آنجا باشد چه حکم دارد؟

جواب:

هرگاه نجاست متصل به آب کمتر از کُر باشد مطلقا، یا در صورت تغیر غیر متغیر کمتر از کر باشد تا هر جا که آب اتصال دارد نجس می‌گردد، و گل هرگاه لیت دارد و روان است که نجاست نفوذ به اطراف آن کند آن اطراف همه نجس می‌شود و الا نجس نمی‌شود مگر همان قدر که نجاست به آن رسیده و تلین دارد.

سؤال ظمب [۹۴۳]:

اشاره

إذا ما كنت في الأرض غريبا يصيد بها ضراغمها البغاث فكن ذا بزّة فالمرء يزوي به في الحيّ أثواب رثاث برفع ضراغمها و البغاث.
و أيضا:

(۱) مسالك الافهام: ۱/ ۱۳۳، حقائق الناضرة: ۵/ ۴۸۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۱۷

جاءك سلمان أبوها شما و قد غدی سیدها الحارث «۱»

جواب:

البغاث فاعل و ضراغمها مبتداء خبره بها و الجملة حالیه، [جاء فعل ماض] و الكاف جارة و أبوها فاعل، و شَمَا [شَمَن] أمر مؤكّد من شام البرق إذا نظر إليه، و سیدها مفعول و الحارث فاعل.

سؤال ظمد [۹۴۴]:

اشاره

جاء أبي خالد فأهلك عمروا ربك الله يا محمد زيدا «۲»
بنصب خالد و ربك و كسر محمد.
أيضا:

من سعيدا ابن دعلج يا بن هند تنج من كيده و من مسعودا
بنصب سعيد و مسعود «۳».

جواب:

خالد مفعول و ربك على التحذير أي: اتقه، و «محّم» منادی مرتّم، و «د» أمر من ودی یدی، أي أعطه دیته، و سعید و مسعود مفعولا
«من» امر من «مان» بمعنی کذب [۱۰*].

سؤال ظمه [۹۴۵]:

اشاره

مسدد بن مسرهد بن مجرهد بن مسریل بن مغزیل بن مرعبل بن مطریل بن ارندل بن سرندل بن غرندل بن ماسک بن مستورد اسدی
کی بوده و کی بود، و همچنین اَبی اللحم کیست؟ و نامش چیست؟

جواب:

اما مسدد بن مسرهد مذکور پس از جمله حفاظ و روایث اهل سنت است و کنیه او ابو الحسن است، و اول کسی است که در
بصره تضعیف اسناد اخبار نمود. و می‌گویند که: نامش عبد الملک بن عبد العزیز بوده و ملقب به مسدد شده، در سنه دویست و
بیست و هشت از هجرت وفات یافت «۴».

(۱) لاحظ! الاشباه والنظائر: ۴/ ۱۸۶، الانوار النعمانية: ۴/ ۱۷.

(۲) لاحظ! الانوار النعمانية: ۴/ ۱۷.

(۳) لاحظ! الانوار النعمانية: ۴/ ۱۸.

(۴) سیر اعلام النبلاء: ۱۰/ ۵۹۱-۵۹۵، تهذیب الکمال: ۲۷/ ۴۴۳-۴۴۷ (با اندکی اختلاف).

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۳۱۸

و امّا اَبی اللحم به مدّ «الف» بر وزن اسم فاعل از «أبی»، پس او از جمله صحابه کبار و از بنی غفار است و در جنگ حنین شهید
شده، و در نامش خلاف کرده‌اند، بعضی خلف و برخی عبد الله و جمعی حویرث گفته‌اند، و در وجه لقبش چنین گفته‌اند که:
نمی‌خورد گوشتی را که برای بتان می‌کشته‌اند «۱».

سؤال ظمو [۹۴۶]:

اشاره

حال عمر بن سعد نزد اهل سنت چه نحو است؟

جواب:

ابن حجر شافعی در کتاب «تقریب» چنین گفته است: عمر بن سعد بن ابی وقاص مدنی ساکن کوفه بسیار راستگو است، لکن مردم دشمن او شدند به سبب آنکه امیر بود بر عسکری که حسین بن علی علیه السّلام را کشتند، و از جمله تابعین است و مختار او را کشت در سنه شصت و پنج یا بعد از آن، و غلط کرد آن کس که او را داخل صحابه شمرد. و جزم کرده است ابن معین به اینکه ولادت او در روز وفات عمر بن خطاب بود «۲»، تمام شد کلام ابن حجر.

و در کتاب «تهذیب التهذیب» چنین گفته است که: گفت احمد بن ابی خيثمه که پرسیدم ابن معین را از حال عمر بن سعد، گفت: چگونه ثقة و معتمد می باشد کسی که حسین علیه السّلام را کشته باشد؟! «۳»

و نیز ابن حجر در کتاب «صواعق» نقل اجماع کرده است بر جواز لعن هر کس که حسین علیه السّلام را کشته باشد، یا امر به کشتن او نموده، یا راضی به کشتن او شده است، به شرطی که نام آن شخص را نبرند «۴».

و قال العلامة التفتازانی فی «شرح العقائد النسفیة» - بعد نقل الخلاف فی هذه المسألة - : إنَّ بعضهم اطلق اللعن علیه - یعنی یزید - لأنه كفر حين أمر بقتل

(۱) الاصابة: ۱۳/۱ (با اندکی اختلاف).

(۲) تقریب التهذیب: ۵۶/۲.

(۳) تهذیب التهذیب: ۴۵۱/۷.

(۴) صواعق المحرقة: ۲۲۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۱۹

الحسین علیه السّلام و اتفقوا علی جواز اللعن علی من قتله، أو أمر به أو أجازه و رضی به، قال: و الحق أن رضاه بقتل الحسین علیه السّلام و استبشاره بذلك و اهانتة أهل بیت النبی صلی الله علیه و آله و سلم ممّا تواتر معناه و إن كان تفاصيله آحادا، فنحن لا نتوقف فی شأنه بل فی إیمانه فلعنّه الله علیه، و علی انصاره، و أعوانه «۱».

و قال التفتازانی - أيضا - فی «شرح المقاصد» ما لفظه: ما وقع بین الصحابة من المحاربات و المشاجرات علی الوجه المسطور فی کتب التواریخ، و المذكور علی السنة الثقات يدلّ بظاهره علی أن بعضهم قد حادّ عن طریق الحقّ و بلغ حدّ الظلم و الفسق، و كان الباعث علیه الحقد و العناد، و الحسد و اللداد، و طلب الملك و الرئاسة، و الميل إلى اللذات و الشهوات، إذ ليس كلّ صحابي معصوما، و لا كلّ من لقی النبی صلی الله علیه و آله و سلم بالخير موسوما، إلا أن العلماء لحسن ظنّهم بأصحاب رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ذكروا لها محامل و تأویلات بها تلیق، و ذهبوا إلى أنّهم محفوظون عمّا یوجب التضلیل و التفسیق، صونا لعقائد المسلمین عن الزیغ و الضلالة فی حقّ كبار الصحابة سیما المهاجرین منهم و الأنصار، [و] المبشرین بالثواب فی دار القرار، و أمّا ما جرى بعدهم من الظلم علی أهل بیت النبی صلی الله علیه و آله و سلم فمن الظهور بحیث لا مجال للإخفاء و من الشناعة بحیث لا اشتباه علی الآراء، و یکاد یشهد «۲» به الجماد و العجماء، و بیکی له من فی الأرض و السماء، و تنهدم منه الجبال، و تنشقّ منه الصخور، و یبقی سوء عمله علی کثر الشهور و مرّ الدهور، فلعنّه الله علی من باشر أو رضی أو سعی، و لعذاب الآخرة أشدّ و أبقى.

فإن قيل: من علماء المذهب من لا یجوز «۳» اللعن علی یزید، مع علمهم بأنّه یشتحق ما یربوا علی ذلك و یزید؟

(۱) شرح العقائد نسفی: ۲۴۳.

(۲) فی المصدر: إذ تكاد تشهد.

(۳) فی المصدر: لم يجوز.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۲۰

قلنا: تحاميا عن أن يرتقى إلى الأعلى فالأعلى، كما هو شعار الروافض على ما يروى في أدعيتهم و يجرى في أندبتهم، فرأى المفتون «۱» بأمر الدين إجماع العوام بالكلية طريقا إلى الاقتصاد في الاعتقاد، و بحيث لا يزل الأقدام عن السواء، و لا تضل الأفهام بالأهواء، و إلا فمن يخفى عليه الجواز و الاستحقاق؟

و كيف لا يقع عليهما الاتفاق؟ و هذا هو السرّ فيما نقل عن السلف من المبالغة في مجانبة أهل الضلال، و سدّ طريق لا يؤمن أن يجزّ إلى الغواية في المال مع علمهم بحقيقة الحال، و حقيقة «۲» المقال، و قد كشف «۳» لنا ذلك حين اضطربت الأحوال [و] اشرأبت الأحوال، و حيث لا متسع، و لا مجال، و المشتكى إلى الله، عالم الغيب و الشهادة الكبير المتعال «۴»، انتهى كلامه جزاه الله عن أهل البيت عليه السلام خيرا.

و مراده ببعض علماء المذهب المانع من لعن يزيد هو الإمام حجة الاسلام الشافعي أبو حامد الغزالي المشهور [۱۱*]، و قد ذكر كلامه و احتجاجه على عدم جواز لعن يزيد؛ الفاضل ابن خلکان الشافعي في تاريخه «وفيات الأعيان» في ترجمه على بن محمد أبي الحسن الكيا الطبري الشافعي عماد الدين، و في جملة كلماته أنه: يجوز الترحم على يزيد، بل يستحب، بل هو داخل في قولنا في كل صلاة: اللهم اغفر للمؤمنين و المؤمنات «۵».

و نقل ابن حجر في «الصواعق» عن الغزالي و غيره: أنه يحرم على الواعظ و غيره رواية مقتل الحسين عليه السلام و حكاياته، و ما جرى بين الصحابة من التشاجر و التخاصم فإنه يهيج على بغض الصحابة و طعنهم «۶».

(۱) فی المصدر: المعتنون.

(۲) فی المصدر: جليئة.

(۳) فی المصدر: انكشف.

(۴) شرح المقاصد: ۵/ ۳۱۰-۳۱۲.

(۵) وفیات الاعیان: ۳/ ۲۸۹، إحياء علوم الدين: ۳/ ۱۲۵.

(۶) صواعق المحرقة: ۲۲۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۲۱

و قد كتب الفاضل ابن الجوزي كتابا سماه «كتاب الردّ على المتعصب العنيد، المانع من لعن يزيد»، و قد أطنبنا المقال في هذا المجال، في رسالتنا في بحث الإمامة «۱».

سؤال ظمز [۹۴۷]:

اشاره

هر گاه شیره انگور و خرما و مویز بعد از غلیان قبل از تثلیث به رخت عمله آن برسد در وقت نماز چه کند؟

جواب:

نجاست آن معلوم نیست، زیرا که: دلیل درستی بر نجاست آن تا حال به نظر نرسیده، و بنا بر قول به نجاست هر گاه آن شیره مثلث شود که دو ثلث به جوشیدن برود پاک و به تبعیت آن رخت عمله نیز پاک می‌گردد. و همچنین هر گاه دو ثلث آن چکیده بر رخت برود به سبب حرارت باقیه از آتش که در آن باقی بوده علی‌الاقوی، یا مطلقاً علی‌الاشهر نیز پاک می‌شود هر چند که هنوز شیرۀ دیک مثلث نشده باشد.

سؤال ظمیح [۹۴۸]:

اشاره

هر گاه سگی از دلو یا ظرف آب خورد و آن به آب چاه رسد چه باید کرد؟

جواب:

چهل دلو بکشند علی‌المشهور «۲».

سؤال ظمط [۹۴۹]:

اشاره

در شستن رو اگر اندکی از رستنگاه موی سر بالاتر بشوید دغدغه دارد چون محلّ مسح را شسته یا نه؟

جواب:

آنچه را از بابت مقدمه شسته واجب است و غیر آن ظاهراً نیز دغدغه ندارد و منع از شستن محلّ مسح در وقت مسح است و در این صورت بهتر آن است که: رطوبت آن را کم کند، یا بالاتر آن را از پیش سر مسح نماید.

(۱) راهبرد اهل سنت (سنه الهدایه): ۲۴۲ و ۲۴۳ و ۴۷۹-۴۸۴.

(۲) شرح لمعه: ۳۸/۱، توضیح: لازم بیاد آوری است که مشهور در رابطه با ولوغ سگ فتوایی ندارند بلکه این فتوی مربوط به مرگ سگ و در چاه است که ظاهراً مؤلف ملازمه قائل است بین افتادن سگ در چاه و ولوغ لذا به مشهور نسبت داده است. مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۲۲

سؤال ظن [۹۵۰]:

اشاره

بعضی از اعضاء که کوبیده می‌شود و خون در زیر پوست جمع می‌گردد و پوست بالای خون حس ندارد غسل آن چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه پوست سوراخ نشده ضرری ندارد و اگر سوراخ شده کهنه‌ای بر سر آن بکشند اگر رنگ دارد بقدر مقدور که جراحی نشود ازاله کنند و اگر رنگ ندهد احتیاج به ازاله ندارد و غسل و وضوء درست است.

سؤال ظنا [۹۵۱]:

اشاره

چرک بیخ ناخنها مانع صحت طهارت می شود یا نه؟

جواب:

معلوم نیست و احتیاط در ازاله چرک است از برای وضوء و غسل.

سؤال ظنب [۹۵۲]:

اشاره

اذان ثانی روز جمعه کدام است و حکمش چیست؟

جواب:

آنچه از تتبع بر قاصر معلوم شده همان اذان ثانی است که عثمان بن عفان در ایام خلافت بدعت نهاده که در روز جمعه بعد از اذان اعلام از خانه می آمد و بر منبر می نشست و مؤذن بر زوراء «۱» اذان دیگر می گفت «۲».

و بعضی گفته اند که: اذان دوم است از یک مؤذن یا مؤذن دیگر به قصد ثانویت، خواه در پیش روی خطیب باشد، یا بر مناره یا غیر آن «۳».

و بعضی اعتبار قصد ثانویت کرده اند مطلقا «۴».

و بعضی شرط کرده اند که: در پیش روی خطیب نباشد «۵».

(۱) «زوراء» خانه‌ای بود در بازار مدینه که در آنجا اذان گفته می شد (سنن ابن ماجه: ۱/ ۳۵۹ حدیث ۱۱۳۵).

(۲) صحیح بخاری: ۱/ ۲۱۹ و ۲۲۰، سنن ابن ماجه: ۱/ ۳۵۹ حدیث ۱۱۳۵، الام: ۱/ ۱۹۵، مبسوط شیخ طوسی: ۱/ ۱۴۹، مسالك الافهام: ۱/ ۲۴۵، جامع المقاصد: ۲/ ۴۲۶.

(۳) حقائق الناضرة: ۱۰/ ۱۸۱.

(۴) مدارک الاحکام: ۴/ ۷۶.

(۵) جامع المقاصد: ۲/ ۴۲۵، مدارک الأحکام: ۴/ ۷۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۲۳

بعضی گفته اند که: همان است که بعد از نزول خطیب از منبر می شود بعد از اذان اول «۱».

و بر هر تقدیر در آن معتبر است که: هر دو اذان در دو وقت باشند و با هم نباشند.

و اما حکمش پس مشهور حرمت است «۲»، بعضی مکروه می دانند «۳»

احتیاط در ترک است و اکتفا به یک اذان از برای جمعه و عصر، یا ظهر و عصر روز جمعه هر گاه جمع بین صلاتین به ترک نافله و فصل طویل - که مانع صدق عرفی جمع باشد - [شده باشد] و الا استحباب اذان ثانی باقی خواهد بود علی الأظهر.

سؤال ظنچ [۹۵۳]:

اشاره

حدیثی وارد است که هر گاه عقد نماز بی‌ریا شود «۴» و در اثناء به عمل آید ضرر ندارد «۵» چه معنی دارد؟

جواب:

علماء آن را تأویل کرده‌اند به اینکه در اثناء به خاطرش رسد و باز تدارک نماید و دل بر آن نبندد «۶».

سؤال ظند [۹۵۴]:

اشاره

کسی که بعد از تکبیره الاحرام خم شود و دست به زمین رساند - از برای درست گذاشتن مهر و غیره - نماز او چه صورت دارد؟

جواب:

باطل است علی المشهور الاقوی.

(۱) سرائر این ادريس: ۱/ ۲۹۵، تنقیح الرائع: ۱/ ۲۲۹.

(۲) حدائق الناضرة: ۱۰/ ۱۷۸.

(۳) مبسوط شیخ طوسی: ۱/ ۱۴۹، معتبر: ۲/ ۲۹۶.

(۴) الف: باشد.

(۵) لازم به یادآوری است که: چنین حدیثی در رابطه «ریا» وارد نشده است بلکه شبیه این حدیث در کافی: ۳/ ۲۶۸ حدیث ۳ درباره «عجب» وارد شده است که بعضی از علماء از این حدیث در رابطه با «ریا» استفاده کرده‌اند، مراجعه شود به: جواهر الکلام: ۱۰۲/۲.

(۶) مرآة العقول: ۱۵/ ۱۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۲۴

سؤال ظنه [۹۵۵]:

اشاره

در رکعت «۱» قیام چه می‌فرمایند؟

جواب:

قیام در نماز واجب بر چند نوع است، یکی رکن و آن قیام در حال تکبیره الاحرام و متصل به رکوع است، و دیگر واجب غیر رکن و آن در وقت قرائت و تسیحات اربع است، و دیگر سنت و آن در وقت خواندن ادعیه مستحبه است و قنوت بنا بر استحباب آن چنانکه مشهور و اقرب است، لکن در آن وقت نمی‌تواند که عمدا بنشیند، هر چند که مستحب باشد، نظر به اختلال هیئت نماز و توقیف عبادات، و الله العالم.

سؤال ظنو [۹۵۶]:

اشاره

التحاف صماء - که در نماز مکروه است - کدام است؟

جواب:

آن است که به طریق هندو؛ شال را از روی کتفها به پیش سینه آورده به زیر بغلها از عقب بر دوش اندازد و یا از روی کتفها از عقب به زیر بغلها برده و هر دو را جمع کرده بر یک دوش اندازد.
قال الجزری فی «النهاية»: إنه نهی عن اشتمال الصماء هو ان يتجلى الرجل بثوبه و لا يرفع منه جانبا. و إنما قيل له: «صماء» لأنه يسد على يديه و رجليه المنافذ كلها، كالصخرة الصماء التي ليس فيها خرق و لا صدع، و الفقهاء يقولون: هو أن يتغطي بثوب واحد ليس عليه غيره، ثم يرفعه من أحد جانبيه فيضعه على منكبه، فتكشف عورته (۲).

سؤال ظنو [۹۵۷]:

اشاره

توشح - که مکروه است «۳» - کدام است؟

(۱) ه: کیفیت.

(۲) نهاییه ابن اثیر: ۵۴/۳، لازم به یادآوری است که: منظور ابن اثیر از فقهاء؛ علمای اهل تسنن می‌باشد، و فقهای شیعه چنین تفسیری را برای «اشتمال صماء» قبول ندارند؛ زیرا در صورتی که کشف عورت شود تمام علمای شیعه نماز را باطل می‌دانند (تذکره الفقهاء: ۴۴۴/۲)، و از نظر اکثر اهل تسنن هم اشتمال صماء به این معنی مبطل نماز می‌باشد فقط مالک و عده‌ای از طرفدارانش کشف عورت را مبطل نماز نمی‌دانند (بدایه المجتهد: ۱۱۶/۱، فتح العزیز: ۸۱/۴).

(۳) مقنعه: ۱۵۰، مدارک الأحكام: ۳/۲۰۲ و ۲۰۴، حدائق الناضرة: ۱۲۳/۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۲۵

جواب:

آن است که شال را بر دوش اندازد «۱».

و قال الجزری فی «النهاية»: إنه كان يتوشح بثوبه أى: يتغشى به، و الأصل فيه من الوشاح و هو شىء ينسج عريضا من أديم، و ربما

رَضَع بِالْجَوْهَرِ وَالْخَرْزِ، وَ تَشَدَّ الْمَرْأَةُ بَيْنَ عَاتِقَيْهَا وَ كَشَحِيهَا، وَ يُقَالُ فِيهِ: وَ شَاحَ وَ إِشَاحَ، وَ مِنْهُ حَدِيثُ عَائِشَةَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ يَتَوَشَّحُنِي وَ يَنَالُ مِنْ رَأْسِي «۲»، أَيْ يَعَانِقُنِي وَ يَقْتَلِبُنِي» «۳».

سؤال ظنح [۹۵۸]:

اشاره

هرگاه پیش‌نماز رداء را پهن نکند که دوش را بپوشاند و همچنان در گردن اندازد و طرف چپ را بر جانب راست اندازد، چه صورت دارد؟ و اگر آویخته باشد و بیندازد چون است؟

جواب:

در صورت اول شاید سنت رداء به عمل نیامده باشد چون دوش را نپوشیده و صورت ثانی را بعضی طریق یهود می‌دانند «۴».

سؤال ظنط [۹۵۹]:

اشاره

عورتی که در نماز باید پوشیده شود چیست؟

جواب:

از مردان همان عورت متعارف ایشان است، یعنی ذکر و خصیتین و سوراخ دبر و اگر از ناف تا سر زانو را بپوشاند بهتر است. و اما زنان پس مجموع بدن ایشان عورت نامی است مگر همان مقدار از رو که در وضوء شستن آن واجب است، و دستها از بند دست تا سر انگشتان از شکم و پشت و پشت پاها از زیر قوزک پا تا سر انگشتان از روی پا و کف آن و در وجوب ستر مو خلاف ضعیفی هست «۵» و اصح وجوب است، پس اگر زیر چانه

(۱) لازم به یادآوری است که: مراد مؤلف رحمه الله این است که شال را بر روی لباسها بر دوش اندازد، و این برگرفته از روایات می‌باشد. مراجعه شود به: وسائل الشیعه: ۴ / ۳۹۵-۳۹۸ باب ۲۴.

(۲) مسند احمد: ۷ / ۲۶۸ حدیث ۲۵۰۱۵، ۳۱۳ حدیث ۲۵۳۱۳ (با اندکی اختلاف).

(۳) نهایة ابن اثیر: ۵ / ۱۸۷.

(۴) روض الجنان: ۲۱۱، حقائق الناضرة: ۷ / ۱۴۰.

(۵) مختلف الشیعه: ۲ / ۹۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۲۶

یا سینه یا از بالای بند دست، یا ساق پا در نماز عمدا نمایان شود نماز زن باطل است «۱» به اجماع کُلّ علماء.

سؤال ظسی [۹۶۰]:

اشاره

تحت الحنک را چه روش باید کرد؟

جواب:

سر عمامه را از یک طرف باید آویخت.

سؤال ظسا [۹۶۱]:

اشاره

هرگاه رخت را به ابریشم دوزند، یا [اینکه] زه گریبان یا تکمه یا عرقچین از ابریشم محض باشد چه حکم دارد؟

جواب:

آنچه لباسش نگویند و جزء لباس شود مثل: زه و تکمه ظاهراً ضرر ندارد و همچنین خیاطه، و در مثل جوراب و کلاه و عرقچین احتیاط تمام باید کرد.

سؤال ظسب [۹۶۲]:

اشاره

تسیح را به طلا و نقره زینت کردن و دانه میان آن را طلا نمودن چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه به طلا باشد از برای مردان اشکال به هم می‌رساند، احوط اجتناب است.

سؤال ظسج [۹۶۳]:

اشاره

در خانه‌ای چند نفر صغیر و کبیر و غایب شریکند کبار حاضرین نماز می‌توانند کرد؟

جواب:

نه، مگر به اجازه، هر چند که به قدر احتیاج متصرف شود و حصّه فرضیه او بیشتر از آن باشد و صغیر نیز در آنجا نشسته باشد، هر چند که در صورتی که همه به قدر احتیاج متصرف باشند احتمال صحت می‌رود بدون توقف بر اجازه نسبت به حصّه صغیر.

سؤال ظسد [۹۶۴]:

اشاره

هر گاه خاک کربلا را داخل خاک دیگر کنند به قدر ده یک یا بیشتر یا کمتر، و همچنین آب زمزم و فرات را داخل آب دیگر نمایند

(۱) ه: می شود.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۲۷

همان فضیلت در آنها به هم می رسد یا نه؟

جواب:

معلوم نیست، اما بی فضیلت نیست.

سؤال ظسه [۹۶۵]:

اشاره

شخصی در مسجد نماز کرده بر مهری که در آن مسجد بوده، و سهوا آن را برداشته، آیا می تواند که آن را در مسجد دیگر گذارد.

جواب:

اشکال دارد، بلکه مهما ممکن به همان مسجد برگرداند.

سؤال ظسو [۹۶۶]:

اشاره

مقدار درهم بغلی «۱» چقدر است؟

جواب:

به قدر سطح بند بالای انگشت ابهام است علی الاظهر، و احتیاط از زیاده بر یک حویزه، یا شاهی عجمی کردن بهتر است؟

سؤال ظسز [۹۶۷]:

اشاره

سجده و تیمم بر سنگ و آجر جایز است، یا نه؟

جواب:

بر سنگ بلی و بر آجر اشکال دارد. و مهما ممکن خاک مقدم است و همچنین غبار.

سؤال ظسح [۹۶۸]:

اشاره

وردنا ماء مکة فاستقینا من البئر التي حفر الأمير

أیضا:

ما أکلنا شیئا سوی الخبز إلا أنه کان ذا خمیر فطیر

بنصب الأمير و رفع فطیر «۲».

جواب:

الأمیر مفعول «استقینا»، و «طیر» [ف، طیروا] أمر من «طار» [* ۱۲].

سؤال ظسط [۹۶۹]:

اشاره

مثلا زید چیزی را به عمرو بیع شرط نموده به این طریق که هر گاه در ظرف مدّت ده سال ردّ مثل ثمن به مشتری نماید قادر بر

(۱) در تلفظ درهم بغلی دو قول هست، قول اول: بفتح باء و سکون غین و تخفیف لام، قول دوم بفتح باء و غین و تشدید لام، و قول اول اشهر است، (مجمع البحرین: ۵/۳۲۳).

(۲) لاحظ! الانوار النعمانیة: ۴/۱۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۲۸

فسخ بیع باشد و إنما بیع ثابت و لازم گردد، آیا در این صورت عمرو می‌تواند که در ایام خیار در مبیع تصرف کند و از آن منتفع گردد یا اجاره دهد، یا از ملک خود بیرون نماید به بیع شرط یا بیع قطع، یا هبه و مانند آن؟ و بر تقدیر جواز هر گاه زید قبل از انقضای مدّت خیار خود ردّ مثل کلّ ثمن به عمرو کند نسبت به مبیع که عمرو آن را به اجاره داده است یا تملیک دیگری نموده است چه کند؟

جواب:

هر گاه بیع شرط زید مستجمع شرایط صحّت بیع باشد از رؤیت «۱»، یا وصف رافع جهالت و قصد بیع و شراء حقیقی، در این صورت مبیع ملک عمرو خواهد شد به مجرّد عقد، علی المشهور الاظهر و به هر نحوی از انحاء در آن تصرف می‌توان نمود و منتفع می‌توان شد از اعاره و اجاره و سکنی و رکوب و عتق و انتاج و تزویج و جماع و استیلاء و رهن گذاشتن و به دیگری اذن در رهن دادن و تملیک دیگری نمودن به صلح، یا هبه و بیع شرط، یا بیع قطع؛ علی الأقرب؛ و منافع مبیع در مدّت خیار ملک طلق مشتری است خواه منافع متصله مانند: چاقی و تعلیم صنعت؛ و خواه منفصله مانند: شیر و پشم و سکنی و اجرت و مهر و بچه و غیر اینها و در جمیع صور مذکوره هر گاه زید ردّ مثل کلّ ثمن در مدّت خیار نموده قادر بر فسخ بیع می‌گردد، پس اگر فسخ نماید و عین مبیع بر ملکیت عمرو باقی باشد آن را از عمرو می‌توان گرفت و مال او می‌شود، و اگر عمرو آن را به عاریت به کسی داده از او استرداد می‌تواند نمود، و اگر به اجاره داده است خواه به زید، یا به دیگری عین مبیع به ملکیت زید بر می‌گردد، پس اگر مستأجر فسخ اجاره نمود

فبها و إلاً پس در انفساخ اجاره از حین فسخ، یا مسلوب المنفعه بودن میباید تا انقضاء مدّت اجاره- هر چند که زاید بر مدّت خیار باشد- اشکال هست، و بر تقدیر ثانی میباید معیب می گردد و زید مستحق

(۱) الف، ه: رؤیت میباید.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۲۹

اخذ ارش از عمرو می شود.

و اگر عمرو آن را در رهن گذارده یا به بیع خیار فروخته پس در استحقاق زید مطالبه عمرو را در فک رهن یا فسخ بیع نیز اشکال است، و أظهر عدم است.

و بر تقدیر عدم فک و فسخ، و همچنین هر گاه عمرو آن را به عنوان لزوم تملیک دیگری نموده معامله او منفسخ نمی شود و زید تسلط بر اخذ عین ندارد علی الاقوی، بلکه میباید حکم تالف به هم می رساند، مثل آنکه: مشتری خانه را خراب کند یا حیوان را بکشد، یا کنیز را ام ولد نماید، یا اجنبی میباید را تلف کند، یا به آفت الهیه تلف شود و در همه این صور زید مستحق اخذ قیمت سوقیه عین میباید می شود از عمرو به همان قیمتی که در حین فسخ بیع گنجایش و ارزش داشته باشد.

و شیخ شهید ثانی - علیه الرحمة - در صحت بعضی از صور مذکوره تردّد و استشکال نموده به اینکه: جواز جماع کنیز و نقل میباید از ملک مستلزم تفویض حق بایع است «۱»، و جوابش آن است که: تفویض حق بایع مانند اوست از منافع که مبتنی است بر انتقال میباید به ملک مشتری به مجرد عقد و بس، و او راست تصرفات مالکانه در عین و منفعت - کیف ما شاء - نظر به اصل و عمومات از قبیل: «الناس مسلطون علی أموالهم» «۲» أو «مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ» «۳» بلکه احدی از فقهاء در شروط بیع و اجاره لزوم ملکیت را در میباید و عین مستأجره ذکر نموده. و آنچه شهید ثانی فرموده محض استبعاد است و کسر صولت او می نماید اینکه: هر گاه مشتری حیل کند که بایع از ردّ ثمن عاجز آید تا انقضاء مدّت خیار؛ بیع لازم و ثابت می گردد به اجماع کلّ علماء و اطلاق أدلّه،

(۱) مسالک الافهام: ۲۵ / ۴.

(۲) عوالی اللالی: ۲۰۸ / ۳ حدیث ۴۹، بحار الأنوار: ۲ / ۲۷۲ حدیث ۷.

(۳) نساء (۴): ۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۳۰

هر چند که مشتری به بعضی از حیلها گناهکار شود و خسران دنیا و آخرت از برای او حاصل گردد، و نهی در معامله مقتضی فساد نمی شود، و الله العالم.

سؤال ظع [۹۷۰]:

اشاره

هر گاه شخصی «۱» بمیرد و وارثش منحصر باشد در عمّ ابی و خال ابوی، یا خال ابی و عمّ ابوی، آیا در این صورت ابوی منعی ابی می شود به سبب آنکه ذو سبب است، یا نه؟

جواب:

نه، بلکه هر دو با هم ارث می‌برند و هیچ کدام حاجب و مانع دیگری نیستند و علماء در این مسأله متفقند و با هم خلافتی ندارند اذ ظاهر کلماتهم بل صریحها: «إِنَّهُ لَا يَحْجُبُ أَحَدَهُمَا الْآخَرَ» (۲) «كَمَا لَا يَحْجُبُ الْأَخُ مِنَ الْأَبَوَيْنِ الْجَدُّ مِنَ الْأَبِّ خَاصَّةً» (۳)، و «إِنَّمَا يَحْجُبُ الْعَمُّ مِنَ الْأَبَوَيْنِ الْعَمُّ مِنَ الْأَبِّ خَاصَّةً، وَ كَذَا الْخَالَ» (۴)، «كَمَا يَحْجُبُ الْأَخُ مِنَ الْأَبَوَيْنِ الْأَخُ مِنَ الْأَبِّ خَاصَّةً وَ كَذَا الْأَخْتُ» (۵)، لكن حکمهم هذا ینافی حکمهم بأنَّ العَمَّ مطلقاً یمنع ولد الخال مطلقاً، كما یمنع ولد العَمِّ، إلَّا فی صورة اجماعیة، و كذا الخال بالنسبة إلى ولد العَمِّ مع الخال «۶».

و الحاصل: أن العمومۀ و الخؤلۀ إن كانا صنفا واحدا كالأخ و الاخت لم یصح حکمهم بأنَّ المتقرب بالأبوين من العمومۀ لا یمنع المتقرب بالأب خاصۀ من الخؤلۀ «۷»، إذ لا خلاف فی أن الأخ من الأبوين یمنع الاخت من الأب خاصۀ.

(۱) حجری: کسی.

(۲) شرائع الاسلام: ۴ / ۳۱ و ۳۲، لاحظ! جواهر الکلام: ۳۹ / ۱۸۳.

(۳) ارشاد الاذهان: ۲ / ۱۲۱، مجمع الفائدة و البرهان: ۱۱ / ۳۹۵.

(۴) شرائع الاسلام: ۴ / ۳۰ و ۳۱.

(۵) شرائع الاسلام: ۴ / ۲۶.

(۶) شرائع الاسلام: ۴ / ۳۰ و ۳۲.

(۷) لم نعثر فی مظانۀ و لعلَّ المصنّف استخرج هذا الحكم من إطلاقاتهم لا حظاً! إرشاد الأذهان: ۲ / ۱۲۳ و ۱۲۴، مجمع الفائدة و البرهان: ۱۱ / ۴۱۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۳۱

و إن كانا صنفین كالأخ و الجدّ لم یصح حکمهم بأنَّ العَمَّ یمنع ولد الخال، و الخال یمنع ولد العَمِّ «۱»، اللهم إلّا أن یكون أحد حکمهم خارجاً عن القاعدة بالنصّ و الإجماع.

و یتّضح من الشهد الثانی رحمه الله بیان الفرق بأنّ میراث الأعمام و الأخوال إنّما ثبت بعموم آیه «أُولُوا الْأَرْحَامِ» * «۲» و قاعدتها تقدیم الأقرب فالأقرب مطلقاً، بخلاف الإخوة و الأجداد فإنّ كلّ واحد ثبت بخصوصه من غیر اعتبار الآخر فیشارك البعید القرب، مضافاً إلى النصوص «۳» الدالّة علیه «۴»، فتأمل، راجع مظان الاستدلال و کلمات الأبطال فی هذا المجال و الله یعلم.

سؤال ظعا [۹۷۱]:

اشاره

مسافر نماز جمعه می‌تواند کرد؟

جواب:

بلی مأموما، و در امامت او اشکال است.

سؤال ظعب [۹۷۲]:

اشاره

کسی که به سفر رود- به تکلیف حاکم جابر- قصر کند، یا نه؟

جواب:

بلی علی الأشهر الأظهر، هرگاه سفرش مشتمل بر معصیتی نباشد و بعضی گفته‌اند که به اعتبار تکلیف جابر تمام می‌کند «۵».

سؤال ظعج [۹۷۳]:

اشاره

هرگاه کسی بر زلزله اطلاع نیابد مگر به شهادت مردم نماز بر او واجب است، یا نه؟

جواب:

هرگاه علم شرعی به هم رسد به تواتر یا شیاع، یا شهادت عدلین واجب می‌شود.

سؤال ظعد [۹۷۴]:

اشاره

هرگاه در حین زلزله، یا کسوف- مثلاً- حیض یا

(۱) الروضة البهیة: ۸ / ۱۶۷.

(۲) الأنفال (۸): ۷۵.

(۳) تهذیب الأحکام: ۹ / ۳۲۸ الحدیث ۱۱۷۹، وسائل الشیعة: ۲۶ / ۱۹۳ الحدیث ۳۲۸۰۲.

(۴) الروضة البهیة: ۸ / ۱۶۷ و ۱۶۸.

(۵) سرائر ابن ادریس: ۱ / ۳۲۷، قواعد الاحکام: ۵۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۳۲

نفساء باشد بعد از پاک شدن قضا واجب می‌شود «۱»؟

جواب:

نه، لکن نماز زلزله را بکند و ترک نکند.

سؤال ظعه [۹۷۵]:

اشاره

کیفیت استعمال ساعات شب را به طلوع و غروب ماه بیان نمایند؟

جواب:

طریقه‌اش آن است که: از اول ماه تا چهاردهم بشمارند که چند روز گذشته است و اگر بعد از چهارده باشد از پانزدهم تا بیست و هشتم، در هر دو صورت آنچه گذشته است در شش ضرب کنند و حاصل ضرب را بر هفت قسمت نمایند، پس در اول «۲» خارج قسمت قدر ساعات گذشته از شب باشد تا غروب ماه، و در دویم «۳» قدر ساعات گذشته از شب باشد تا طلوع ماه. مثلاً: در شب سیم ماه سه را در شش ضرب کردیم هیجده شد و آن را بر هفت قسمت نمودیم «۴» خارج قسمت دو و چهار سبع شد و از این معلوم می‌شود که: غروب ماه در شب سوم دو ساعت و چهار سبع می‌باشد. و مراد از ساعات مذکوره در اینجا و در ساعات اقدام ساعات معوجه است که هر یک از شب و روز را به دوازده قسمت متساوی کنند، خواه متساوی باشند و خواه دراز و خواه کوتاه «۵».

و مراد از شب وقت غروب آفتاب است تا طلوع آفتاب و از روز وقت طلوع آفتاب است تا غروب، پس مراد از شش ساعت نصف شب است، و از چهار ساعت [دو] ثلث آن و چون شب- مثلاً- در کوتاهی به ده ساعت رسد هر ساعتی از آن مقابل پنجاه دقیقه می‌باشد، و چون در درازی به چهارده ساعت

(۱) الف: دارد یا نه.

(۲) یعنی: در صورت اول که: از اول ماه تا چهاردهم ماه باشد.

(۳) یعنی: در صورت دوم که: از پانزدهم ماه تا بیست و هشتم ماه باشد.

(۴) ب: کردیم.

(۵) برای توضیح بیشتر مراجعه شود به لغت‌نامه دهخدا: ۱۳۶/۲۸ و ۱۳۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۳۳

می‌رسد هر ساعتی از آن به هفتاد دقیقه می‌رسد که یک ساعت و ده دقیقه است به ساعت مستقیمه، که عبارت است از شصت دقیقه و هر دقیقه عبارت است از شصت ثانیه.

سؤال ظعو [۹۷۶]:

اشاره

در نماز میت عمدا حرف زدن و استدبار قبله کردن مبطل هست؟

جواب:

معلوم نیست و احوط اجتناب است از مبطلات؛ سوای حدث و خبث که ازاله آنها واجب نیست اجماعاً.

سؤال ظعر [۹۷۷]:

اشاره

در استیجار نماز و روزه از برای میت وجه را می‌توان خرج کرد، یا به تدریج به قدر عمل باید کرد؟

جواب:

بعد از صیغه؛ مالک اجرت می‌شود در جمیع اجارات، و در همه جا اگر به قدر عمل خرج کند بهتر است، خصوصاً نظر به احتیاط دنیوی.

سؤال ظع [۹۷۸]:

اشاره

هرگاه استخوان میت را به جای دیگر نقل کنند حشر او از مدفن اوّل خواهد بود، یا از دوّم؟ و زیارت او از کدامیک خوب است؟ و نبش قبر در چند جا جایز است؟

جواب:

حشر و زیارت از هر دو و در هر دو می‌باشد چون بعضی از اعضای او در اوّل مانده است. و مواضع مستثنیات از تحریم نبش قبر ده موضع است.

اوّل آنکه: مجموع اجزاء و اعضاء میت حتی استخوانهایش پوسیده و خاک شود و مدّت آن نظر به اختلاف زمان و مکان مختلف می‌گردد. و در تحدیدش به مدّت سی سال - چنانکه مشهور است - دلیل درستی ندارد. و در آن؛ رجوع به اهل خبره باید کرد. و بعد از پوسیدن جایز است نبش از برای دفن دیگری با مصلحت مالک زمین. و بعد از نبش هرگاه در آن استخوان بیابند باید سر قبر را بپوشانند که استخوان مدفون شود و بهتر آن است که جای دیگر را از

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۳۴

برای میت جدید حفر نمایند.

و بعضی در جواز نبش در این صورت تأمل دارند «۱».

و شهید ثانی و شیخ بهائی تصریح نموده‌اند به وجوب محو آثار قبور واقعه در قبرستان عام «۲».

و بعضی از متأخرین گفته است که: زیارت قبر مستلزم ثواب است جز ما، پس محو آثار آن مناسب نیست «۳».

دویم آنکه: چیز قیمتی در آن افتاده باشد، پس جایز است نبش از برای گرفتن آن تا مال ضایع نشود.

و در «تذکره» بر این استدلال نموده است که: مغیره بن شعبه انگشتر خود را در قبر حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم انداخت تا به آن وسیله موضعی از قبر را شکافتند که داخل شد و انگشتر را بیرون آورد. و هرگاه اهل میت عوض آن را بدهند اشکال به هم می‌رسد «۴».

(۱) حدائق الناضرة: ۴/ ۱۴۳.

(۲) مسالک الافهام: ۱/ ۱۰۳، جامع عباسی: ۲۵.

(۳) در مظانّش نیافتیم.

(۴) تذکره الفقهاء: ۲/ ۱۰۳.

لازم به یادآوری است که: اولاً: مرحوم علامه در جواز نبش قبر در این صورت؛ به این داستان استدلال نکرده است.

ثانیاً: در حدائق الناضرة: ۴/ ۱۴۴ و جواهر الکلام: ۴/ ۳۵۶ آمده است که: «لا ريب إن هذه الرواية عامية» و از طریق شیعه وارد نشده است. و اهل تسنن هم این روایت را تضعیف کرده‌اند و این روایت را قابل استدلال نمی‌دانند (المجموع: ۵/ ۳۰۰).

ثالثاً: از «مستدرک حاکم: ۵۰۷/۳ حدیث ۵۸۹۱» استفاده می‌شود که هنوز روی قبر پوشانده نشده بود و حضرت علی علیه السلام خودش انگشتر را گرفته به مغیره داده است و به مغیره اجازه ورود به قبر را نداده است.

رابعاً: صاحب حدائق الناضرة و جواهر الکلام و دیگران تصریح نموده‌اند که مغیره هنگام دفن مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۳۵

سیم آنکه: دفن شده باشد در زمین مغسوب، یا کفن مغسوب - چنانکه جمعی گفته‌اند «۱» - و علامه در «منتهی» منع فرموده و الزام اخذ قیمت نموده «۲».

چهارم [آنکه]: از برای ادای شهادت بر عین او و از برای اعتداد زوج و قسمت ترکه و امثال آن. نظر به اخبار صحیح «۳» که: «الضرورات تبيح المحظورات» [از آن فهمیده می‌شود] و همین مقدمه «۴» از آن بیرون رفته است به نص و اجماع، و علامه در «تحریر» و «قواعد» در کتاب الشهادت منع نموده «۵».

و بر هر تقدیر، صورت جواز صورتی است که صورتش متغیر نشده باشد به حیثیتی که نتوان شناخت، و در تحدید مدت آن رجوع به اهل خبره باید نمود.

پنجم آنکه: در ملکی دفن شده باشد، پس شیخ در «مبسوط» از برای مشتری تجویز آن نموده است لکن ترک آن را افضل دانسته «۶»، و محقق و علامه منع نموده‌اند «۷» و این احوط، بلکه اقرب است.

ششم آنکه: در دخمه یا سرداب دفن شده باشد، پس مشهور جواز نبش است از برای دفن دیگری با کراهت آن.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم حضور نداشته است بلکه در سقیفه بود، بنابراین امکان ندارد این داستان انگشتر صحیح باشد. (حدائق الناضرة: ۴/۱۴۴، جواهر الکلام: ۴/۳۵۷).

(۱) تذکره الفقهاء: ۲/۱۰۳، مجمع الفائدة و البرهان: ۲/۵۰۴، الحدائق الناضرة: ۴/۱۴۴.

(۲) منتهی المطلب: ۱/۴۶۴، لازم به یادآوری است که: علامه در مورد کفن الزام به اخذ قیمت فرمود نه در مورد زمین.

(۳) وسائل الشیعه: ۵/۴۸۲ و ۴۸۳ حدیث ۷۱۱۸ و ۷۱۱۹، ۲۴/۱۰۳ حدیث ۳۰۰۸۳.

(۴) یعنی: از حرمت نبش قبر.

(۵) تحریر الاحکام: ۲/۲۱۱، قواعد الاحکام: ۲/۲۳۹.

(۶) مبسوط: ۱/۱۸۸.

(۷) معتبر: ۱/۳۳۷، منتهی المطلب: ۱/۴۶۴، توضیح: علامه در اینجا قائل به تفصیل شده است.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۳۶

هفتم آنکه: بدون غسل یا کفن یا نماز دفن شده باشد و تدارک آنها ممکن باشد، لکن از برای کفن اشکال هست و از برای نماز اشکال بیشتر است، و احوط بلکه اولی آن است که نماز بر سر قبر گزارند.

هشتم آنکه: در حریر کفن شده باشد.

نهم آنکه: چیز قیمتی خورده باشد و بیرون آوردن از شکمش ممکن باشد هر چند که از مال خودش باشد، و در «ذکری» در مال خودش احتمال منع داده است و آن را به اتلاف در حال حیات تنظیر کرده است «۱».

دهم آنکه: از برای نقل به مشاهد مشرفه، بنا بر مشهور و اظهر «۲»، و ابن حمزه آن را مکروه دانسته «۳»، و شیخ در «مبسوط» ترک را بهتر گفته «۴»، و ابن ادریس نقل را بدعت شمرده «۵».

و ابن جنید گفته است که: باکی نیست تحویل موتی از برای صلاح حال میت «۶».

و شیخ در «نهایه» گفته: قد وردت رواية بجواز نقله إلى بعض مشاهد الأئمة، سمعناها مذاكرة و الأصل ما قدمناه «۷».

حجّة المشهور: الخبر المشهور الذي رواه الصدوق في «الفيح»،

(۱) ذكرى الشيعة: ۸۳/۲.

(۲) لازم به یاد آوری است که: مشهور عدم جواز نقل میت است به مشاهد مشرفه. (مسالك الافهام:

۱/۱۰۳، مدارك الاحكام: ۲/۱۵۴، رياض المسائل: ۲/۲۴۵ و ۲۴۶).

(۳) وسیله ابن حمزه: ۶۹.

لازم به توضیح است که: ابن حمزه نقل میت به بلد دیگر را مکروه دانسته است اما نقل به مشاهد مشرفه را مستحب دانسته است.

(۴) مبسوط شیخ طوسی: ۱/۱۸۷.

(۵) سرائر ابن ادريس: ۱/۱۷۰.

(۶) مختلف الشيعة: ۲/۳۲۴ (نقل از ابن جنيد).

(۷) النهایة للشيخ الطوسي: ۴۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۳۷

و الكليني في «الروضة»، و الحميري في «قرب الإسناد» عن الصادق عليه السلام المتضمن لإخراج موسى عليه السلام بأمر الله عظام يوسف عليه السلام من شاطئ النيل في صندوق مرمر إلى بيت المقدس من الشام «۱».

و ما رواه «التهذيب» في فضل زيارة علي عليه السلام من نقل نوح عليه السلام عظام آدم عليه السلام في تابوت إلى النجف الأشرف و دفنه هناك «۲»، و كذا حمل يوسف عليه السلام عظام يعقوب في تابوت من مصر إلى بيت المقدس «۳»، فإنّ تلك الاخبار دالّة على جواز النقل في شرائع من قبلنا، فيكون حجّة علينا لعدم ثبوت نسخ شرعنا جميع ما سبق بل مجموعها، و لاستصحاب الحسن العقلي و قوله تعالى: فَبِهَدَاهُمْ أَقْتَدِهِ «۴».

و يؤيده حكاية اليمنى المشهور الذي جاء به بوصيته إلى الغرى في حياة أمير المؤمنين عليه السلام و دفنه هناك بتصديقه عليه السلام «۵».

و كذا نقل كثير من المشايخ الكرام إلى المشاهد العظام بعد الدفن، كالسيد الرضى و اخيه المرتضى و والدهما، حيث نقلوا بعد الدفن إلى حائر الحسين عليه السلام على ما نقله الشهيد الثاني في «حاشية الخلاصة»، و كذا صاحب «تنزيه ذوى العقول في أنساب آل الرسول» «۶».

و ذكر بعض احفاد الشهيد الثاني في كتابه «حقائق الأنوار» أنّ جسد السيد

(۱) من لا يحضره الفقيه: ۱/۱۲۳ و ۱۲۴ الحديث ۵۹۴، الكافي: ۸/۱۵۵ الحديث ۱۴۴، قرب الإسناد:

۵۸ الحديث ۱۸۸، وسائل الشيعة: ۳/۱۶۲-۱۶۴ الباب ۱۳.

(۲) تهذيب الأحكام: ۶/۲۳ الحديث ۵۱، وسائل الشيعة: ۱۴/۳۸۴ الحديث ۱۹۴۳۵.

(۳) قصص الأنبياء للراوندى: ۱۳۵، بحار الانوار: ۱۲/۲۹۵ الحديث ۷۷.

(۴) الانعام (۶): ۹۰.

(۵) إرشاد القلوب للديلمي: ۴۴۰، بحار الانوار: ۴۲/۳۳۳ و ۳۳۴ الحديث ۲۱.

(۶) الفوائد الرجالية لبحر العلوم: ۳/۱۰۷ و ۱۰۸ «مع اختلاف يسير» (نقلا- عن حاشية الخلاصة و تنزيه ذوى العقول في أنساب آل

الرسول) و لا- حظ! عمده الطالب فی انساب آل ابي طالب: ۱۸۶ و ۱۸۷ و ۱۹۱، الحدائق الناظره: ۴/ ۱۴۸، رياض العلماء: ۴/ ۵۴ و ۵/ ۸۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۳۸

المرتضى لم يبل بعد ما مضى دفنه مدّة، و استشهد بذلك على إثبات عدم بلى جسد العالم العامل «۱». و مثله قال الجّد الأمد في «شرح الفقيه» في باب جسد شيخه الفاضل التستري و أنّه بعد دفنه قريبا من سنه نقل و لم يتغيّر حين اخرج «۲»، و كذا الشيخ المفيد حيث دفن في داره سنين، ثمّ نقل إلى مشهد الكاظمين و دفن عند رجلى الجواد عليه السّلام «۳». و الظاهر: أنّ تلك النقول كانت بمحضر الفضلاء و الفحول و الفقهاء و القدماء الذين كان دأبهم و ديدنهم تتبع النصوص و الاقتصار على المنصوص، بل كثير منهم كانوا لا يعملون بأخبار الآحاد لأنّها لا تفيد علما و لا عملا، و الله العالم.

سؤال ظعط [۹۷۹]:

اشاره

در حديث است كه: وصيّ نبی بعد از موت به نبی ملحق می شود «۴»، پس ایشان در مدفن خود نخواهند بود، پس فايده زيارت قبر ایشان چه خواهد بود؟ و نیز همه ائمه عليهم السّلام را نزد قبر پيغمبر صلی الله عليه و آله و سلم زيارت می توان نمود؟

جواب:

ظاهر بعضی از اخبار و اكثر اقوال قدماء اخيار آن است كه جسد مطهرشان در ضرایح مقدسه نیست «۵» امّا بر احوال زوّار در آنجا مطلع هستند «۶» و این فايده زيارت آنجا هست، و زيارت ائمه عليهم السّلام نزد پيغمبر صلی الله عليه و آله و سلم و همچنين هر

(۱) لم نعر على هذا الكتاب و لكن جاء نحوه في «الفوائد الرجاليّة» لبحر العلوم: ۳/ ۱۱۱.

(۲) روضه المتقين: ۱۴/ ۳۸۲.

(۳) رجال العلّامة الحلّي: ۱۴۷، روضه المتقين: ۱۴/ ۴۵۰.

(۴) فرحة الغري: ۳۱، تهذيب الأحكام: ۶/ ۱۰۶ و ۱۰۷ حديث ۱۸۷، بحار الأنوار: ۴۲/ ۲۱۳ و ۲۱۴ حديث ۱۴.

(۵) تهذيب الأحكام: ۶/ ۱۰۶ حديث ۱۸۵ و ۱۸۶، بحار الأنوار: ۹۷/ ۱۳۰ و ۱۳۱ حديث ۱۳ و ۱۷، كنز الفوائد كراچكي: ۲۵۸، وسائل الشيعه: ۱۴/ ۳۲۳ الحديث ۱۹۳۱۵.

(۶) بحار الأنوار: ۹۷/ ۱۸۱ - ۱۹۰ باب ۲ و ۳۶۵/ ۳۷۰ - ۳۷۰ باب ۳۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۳۹

يك را نزد ديگری، و تتمه را نزد یکی از ایشان به عمل آوردن مانعی ندارد و ظاهرا خوب است، و ممکن است استفاده آن از زيارت جامعه كه به لفظ جمع وارد شده «۱». و بنا بر این؛ كلمه «يا ولي الله» در جامعه كبيره «۲» اسم جنس خواهد بود، و قصد همه در اول زيارت می توان نمود.

و بهتر آن است كه: كلمه «يا ولي الله» را به عدد ائمه كه زيارت می كند تكرر نمايد، يا آنكه يك مرتبه «يا ولي الله» گوید و بعد از آن گوید: «يا اولياء الله» و زيارت را تمام كند.

سؤال ظف [۹۸۰]:

اشاره

هرگاه در دفن میت تأخیر شود سؤال او در همان وقت می‌شود که کفن کنند و در تابوت گذارند، یا بعد از دفن است هر چند مدتی [طول] بکشد، و اکل و شرب میت در آن عالم به طریق دنیا است، یا به طریق دیگر؟

جواب:

ظاهراً سؤال در همان اوقات است، و فشار قبر نیز در هوا می‌شود مانند میتی که هرگز دفن نشود و اکل و شرب ایشان به طریق بهشت است.

سؤال ظفا [۹۸۱]:**اشاره**

تلقین میت را بعد از دفن چه وقت باید کرد؟

جواب:

بعد از پر کردن قبر که بعد از انصراف مشایعین است غالباً. و ولی میت نظر به کمال محبت و حزن می‌ماند و رغبت در مراجعت نمی‌نماید، پس ولی؛ خودش، یا دیگری به نیابت می‌ماند و تلقین می‌کند.

سؤال ظفب [۹۸۲]:**اشاره**

بر طفل کمتر از شش سال نماز میت سنت است یا نه؟

جواب:

نه، بلکه بدعت است.

سؤال ظفج [۹۸۳]:**اشاره**

دفن در نجف اشرف بهتر است یا کربلای معلی یا

(۱) بحار الأنوار: ۱۲۶/۹۹.

(۲) بحار الأنوار: ۱۳۳/۹۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۴۰

مکه معظمه یا مدینه مشرفه «۱»؟

جواب:

احادیث در باب نجف اشرف بیشتر است «۲».

سؤال ظفد [۹۸۴]:

اشاره

در نماز جماعت هرگاه قصد شخصی معین کرد که امامت می‌کند و در آخر معلوم شود که دیگری بود نماز او چه حکم دارد؟

جواب:

اگر قصد اقتداء به امام حاضر کرده و هر دو را عادل می‌دانست نمازش درست است. و همچنین هرگاه قصد معین کرده و آن دیگری بوده حکم به بطلان نمی‌توان کرد، و احتیاط در اعاده است.

سؤال ظفه [۹۸۵]:

اشاره

در بعضی اخبار هست که: افعال مؤمنین را محمل صحیح قرار باید داد و تکذیب سمع و بصر کن، و تکذیب ثقات کن اگر از وی بدی گویند و او را انکار کنند «۳»، آیا در هر مسلمان ظاهر الایمان چنین باید کرد؟ یا بعد از ثبوت ایمان و تدین او؟ و این حکم شامل اقوال نیز هست یا نه؟

جواب:

ظاهر آن است که بعد از ظهور تدین و امانت و دین‌داری محمل باید قرار داد و شامل اقوال نیز هست، و مراد از حمل آن است که: هرگاه فعل یا قول او احتمال داشته باشد که بر نهجی واقع شده است که در شرع صحّتش ثابت است یا بر نهجی که بطلانش ثابت است؛ در این صورت باید حمل بر صحیح نمود نه آنکه فعل هر مؤمن صحیح است و فعل و قول او حجت است مثل فعل و قول و تقریر معصوم علیه السلام، چنانکه شاید کسی توهم کند. و مراد به قول فقهاء که: اصل در معاملات صحّت است نیز همین است که حمل بر صحیح باید نمود تا خلافتش ثابت شود، نه آنکه هر چه معامله بر آن

(۱) حجری: طیبه.

(۲) ارشاد القلوب دیلمی: ۴۳۹ و ۴۴۰، بحار الانوار: ۲۳۲/۹۷ - ۲۳۴.

(۳) کافی: ۱۴۷/۸ حدیث ۱۲۵، ثواب الاعمال و عقاب الأعمال: ۲۹۵ حدیث ۱، تفسیر نور الثقلین:

۵۸۲/۳ حدیث ۶۲، وسائل الشیعه: ۲۹۵/۱۲ و ۲۹۶ الحدیث ۱۶۳۴۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۴۱

صدق کند صحیح است، و از این تحقیق غافل مباش و به آن امتحان بی‌وقوفان و مدعیان علم کن.

سؤال ظفوَ [۹۸۶]:

اشاره

اقتدا در نماز آیات وقتی که امام بعضی از رکوعات را به عمل آورده باشد چه حکم دارد؟

جواب:

اشکال دارد نماز را اعاده کند و باید رکوع اول را دریابد در هر رکعتی که اقتدا می‌نماید.

سؤال ظفز [۹۸۷]:

اشاره

دو امام که به استدلال و اجتهاد یا به تقلید من یجوز تقلیده یکی نماز جمعه را واجب داند و بجا آورد و دیگری حرام داند در غیر جمعه اقتدا به همدیگر می‌توانند کرد؟

جواب:

بلی هر گاه مانعی دیگر نباشد.

سؤال ضفح [۹۸۸]:

اشاره

نمازی را که مأموما گزارده باز به جماعت اعاده می‌تواند کرد؟

جواب:

احتیاط در ترک است.

سؤال ظفط [۹۸۹]:

اشاره

میان امام و مأموم در صورت تأخر، و همچنین میان صفوف چه مقدار فاصله جایز است؟

جواب:

احتیاط آن است که میان قدم سابق و پیشانی لاحق زیاده بر مقدار میان محلّ پیشانی و قدم نباشد.

سؤال ظن [۹۹۰]:**اشاره**

هرگاه میان بعضی از مأمومین و امام دیواری یا غیر آن فاصله باشد لکن بعضی از مأمومین صف پیش خود را ببینند؛ نمازش صحیح است؟

جواب:

بلی.

سؤال ظنا [۹۹۱]:**اشاره**

هرگاه مأموم در دو رکعت آخر اقتدا کند قرائت بر او واجب است یا نه؟
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۴۲

جواب:

بلی نظر به امری که در دو حدیث صحیح وارد شده «۱»، خصوصا هرگاه امام تسبیح گوید، و اگر حمد و سوره ممکن نشود اکتفا به حمد می‌تواند کرد.

سؤال ظصب [۹۹۲]:**اشاره**

مأموم مسبوق قبل از سلام امام می‌تواند که برخیزد؟

جواب:

اشکال دارد، مگر آنکه عدول به نیت انفراد کند، و مشهور مطلقا تجویز عدول به انفراد نموده‌اند، بعد از عدول می‌تواند که قبل از امام سلام دهد هر چند که در اول نماز اقتداء کرده باشد.

سؤال ظصیح [۹۹۳]:**اشاره**

هرگاه مجتهدی فتوا دهد که اقتدا به فلان می‌توان نمود، احتیاج به شهادت عدلین دیگر هست یا نه؟

جواب:

بلی علی الاقرب، زیرا که: عدالت از موضوعات احکام شرع است و در موضوعات تقلید نمی‌باشد الا ما استثنی، علی المشهور الصحیح.

سؤال ظصد [۹۹۴]:

اشاره

در یک نماز اقتداء به دو امام می‌توان کرد؟

جواب:

نه، مگر آنکه امام در اثناء عذری به هم رساند که نماز را قطع کند، یا بمیرد، پس مأمومین یکی از ایشان را پیش می‌دارند که نماز را به ایشان تمام کند- هر چند که خودش مسبوق باشد- و بعد از اتمام مأمومین تتمه خود را به عمل بیاورد. و در رکعات مشترکه هر یک وظیفه خود را از تشهد و قنوت و سلام به عمل می‌آرند و هر یک به تبعیت بر دیگری تشهد و قنوت را مستحبا به عمل می‌آورد علی الاشکال فی الامام. و اگر کسی که قابل امامت باشد؛ نباشد عدول به انفراد می‌کنند و نماز

(۱) تهذیب الأحکام: ۳/ ۴۴ و ۴۵ حدیث ۱۵۸ و ۱۵۹، استبصار: ۱/ ۴۳۶ و ۴۳۷ حدیث ۱۶۸۳ و ۱۶۸۴، وسائل الشیعه: ۸/ ۳۸۸ و ۳۸۹ حدیث ۱۰۹۷۵ و ۱۰۹۷۷. مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۴۳ را تمام می‌نمایند «۱» از محل قطع، هر چند که در اثنای قرائت باشد که تتمه قرائت را می‌خوانند.

سؤال ظصه [۹۹۵]:

اشاره

قصد کردن به امام معین شرط است یا نه؟

جواب:

معلوم نیست و هرگاه داند که یکی از عدول است ظاهرا کافی است و طریق احتیاط ظاهر است.

سؤال ظصو [۹۹۶]:

اشاره

دوری در میان امام و مأموم و صفوف به سه طریق تحدید شده، یکی قدر ما لا یتخطی و مسقط جسد الإنسان و مریض غنم «۲»، جمع میان آنها به چه نحو می‌شود؟

جواب:

گام دو احتمال دارد یکی به قدر متعارف، و دیگری بقدر مقدور در جستن، و در فاصله اگر مراد از موقف مصلی باشد ظاهراً گام به معنی دوّم باشد، و مسقط جسد؛ در سجود مراد است، و همچنین طول مراد است در مریض، پس تفاوت چندان به هم نمی‌رسانند و بر تقدیر تفاوت قدر اقل محمول بر استحباب است.

سؤال ظمن [۹۹۷]:

اشاره

در حال رکوع امام؛ چرا مأموم احتیاط کند از اقتداء و حال آنکه احادیث صریحند در جواز «۳» و نهی «۴» احتمال کراهت دارد و اگر تکبیره الاحرام گوید در حالی که هنوز امام به حدّ رکوع نرسیده باشد احتیاط دارد یا نه؟

جواب:

نه، و اخبار مذکوره احتمال تقیه دارند.

سؤال ظصح [۹۹۸]:

اشاره

صفهای عقب قبل از صفهای پیش؛ تکبیره الاحرام

(۱) ج، ه، حجری: می‌کنند.

(۲) وسائل الشیعه: ۸ / ۴۱۰ حدیث ۱۱۰۳۸ - ۱۱۰۴۰.

(۳) کافی: ۳ / ۳۸۲ حدیث ۵ و ۶، من لا یحضره الفقیه: ۱ / ۲۵۴ حدیث ۱۱۴۹ و ۱۱۵۰، استبصار:

۱ / ۴۳۵ حدیث ۱۶۷۹ و ۱۶۸۰، وسائل الشیعه: ۸ / ۳۸۲ و ۳۸۳ حدیث ۱۰۹۶۳ و ۱۰۹۶۴.

(۴) یعنی: احادیث نهی کننده، وسائل الشیعه: ۸ / ۳۸۱ حدیث ۱۰۹۵۹ - ۱۰۹۶۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۴۴

می‌توانند گفت یا نه؟

جواب:

بلی هرگاه صفوف بسته شده باشد، خصوصاً هرگاه دو سه نفر تکبیر گفته باشند.

سؤال ظصط [۹۹۹]:

اشاره

هرگاه در میان نماز دو سه نفر از صف پیش روند نماز صفوف دیگر چه حکم دارد نسبت به آنهایی که پیش آنها خالی باشد؟

جواب:

ضرر ندارد و آنها نیز پیش می‌توانند رفت.

سؤال غ [۱۰۰۰]:**اشاره**

هر گاه [مکان] امام بقدر یک شیر، یا بیشتر بلندتر باشد از مأموم چه صورت دارد؟

جواب:

در شیر احتیاط باید کرد و در کمتر ظاهراً ضرری نیست «۱» و بهتر آن است که زیاده بر چهار انگشت گشاده نباشد.

سؤال غا [۱۰۰۱]:**اشاره**

جمعی می‌گویند که: از احادیث ظاهر نمی‌شود استحباب رداء نسبت به کسی که دوشش و کتفش پوشیده باشد، شما چه می‌فرمائید؟

جواب:

از بعضی اخبار عموم استحباب ظاهر می‌شود «۲» و نسبت به مکشوف الکتف تأکد استحباب دارد «۳»، بلکه بدون رداء کراهت دارد «۴».

سؤال غب [۱۰۰۲]:**اشاره**

عبا و پوستین که به دوش گیرند و دست در آستین نکنند قائم مقام رداء می‌شود؟

جواب:

بلی، علی‌الظاهر.

سؤال غج [۱۰۰۳]:**اشاره**

هر گاه وفا به وعده واجب نباشد چرا خلف وعده

(۱) حجری: ندارد.

(۲) وسائل الشیعه: ۴/ ۴۵۲ حدیث ۵۶۹۲.

(۳) وسائل الشیعه: ۴/ ۴۵۲ حدیث ۵۶۹۴، بحار الأنوار: ۸۰/ ۱۹۱ و ۱۹۲.

(۴) مسائل علی بن جعفر: ۱۱۴ حدیث ۳۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۴۵

قادر عدالت باشد، چنانکه در حدیث اشعاری به آن هست؟

جواب:

در آن حدیث چند چیز دیگر هست «۱» شاید به اعتبار بعضی قیود دیگر باشد و اگر از برای عدالت باشد پس در حدیث نیست که باید پیشنماز عادل باشد «۲» و بعضی اصطلاحات که متأخرین نقل کرده‌اند مأخوذ از کتب عامه است «۳»، و الله العالم.

سؤال غد [۱۰۰۴]:

اشاره

در جائی که جمع میان قصر و اتمام کنند، و همچنین جمع میان جمعه و ظهر نمایند هر دو را به عنوان جماعت می‌توان کرد؟

جواب:

بلی، خصوصاً هرگاه رجحانی از برای هیچ کدام نباشد.

سؤال غه [۱۰۰۵]:

اشاره

نماز غفیله از جمله نافله شام محسوب می‌شود؟

و نماز وصیت «۴» - که میان شام و خفتن است - بعد از ذهاب حمرة مشرقیه می‌توان کرد؟

جواب:

ظاهر اخبار آن است که دو رکعت از نافله شام به طریق غفیله به عمل آید «۵». و نماز وصیت و مانند آنها را بعد از ذهاب حمرة می‌توان کرد علی

(۱) خصال صدوق: ۲۰۸ حدیث ۲۸ و ۲۹، بحار الانوار: ۱/ ۶۷ حدیث ۱ و ۲، وسائل الشیعه: ۲۷/ ۳۹۶ حدیث ۳۴۰۴۶ و ۳۴۰۴۷.

(۲) منظور مؤلف برای ما روشن نیست زیرا در حدیث مشار الیه، آمده است که: «کسی سه چیز را مراعات کند که یکی از آنها عدم خلف وعده می‌باشد ... ظهرت عدالته ..» یعنی چنین انسانی عادل محسوب می‌شود بنابراین نه در سؤال و نه در روایت صحبتی از پیشنماز نشده است و ربط دادن آن به نماز جماعت خارج از موضوع به نظر می‌رسد.

(۳) در اینجا هم منظور مؤلف برای ما روشن نیست، ولی علمای شیعه مدعی هستند که این اصطلاح مأخوذ از قرآن و روایات اهل

بیت عصمت و طهارت عليهم السلام می‌باشد، مراجعه شود به حدائق الناضرة:

۱۱/۱ و ۱۲، جواهر الکلام: ۱۳/۲۷۵-۲۷۷، وسائل الشیعة: ۸/۳۱۳-۳۲۰ و کتب دیگر، اما علمای اهل تسنن در کتب عقائدشان

اعلام کردند: «يجوز الصلاة خلف كلِّ برٍّ وفاجر» (شرح عقائد نسفی: ۲۴۰).

(۴) وسائل الشیعة: ۸/۱۱۸ حدیث ۱۰۲۱۳.

(۵) وسائل الشیعة: ۸/۱۲۰ و ۱۲۱ باب ۲۰، مستدرک الوسائل: ۶/۳۰۲-۳۰۴ باب ۱۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۴۶

الاقوی، و احوط ترک است.

سؤال غو [۱۰۰۶]:

اشاره

ما المراد بقولهم اسند عنه؟ و ما وجه تخصيص هذا المقال ببعض الرجال؟

جواب:

اعلم! أنه كثيرا ما يذكر الشيخ الطوسي رحمه الله في علم الرجال في خصوص بعض رجال الصادق عليه السلام قوله: اسند عنه «۱» من غير بيان للمراد، و لم أقف إلى الآن في كلام الأعيان على ما يصرح فيه بشيء كاف أو يتبه عليه بما هو واف، بل الخال المفضل رحمه الله في رجاله الموسوم ب «الوجيزه» اعتبر رموز الأوصاف للرواة، فجعل «ق» لثقة غير امامي، و «ثقة» له إماميا و «ح» لممدوح و «ض» لضعيف و «م» لمجهول و لم يذكر غير ذلك، مع أنه ذكر فيه كثيرا «اسند عنه» «۲» و لم يبين المراد منه.

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه ق

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۳۴۶

فقیل: معناه سمع عنه الحدیث «۳».

و عن الجدد الأجدد رحمه الله أن المراد؛ [به أنه] روى عنه الشيوخ و اعتمدوا عليه و هو كالتوثيق و لا شك أن هذا المدح أحسن من «لا بأس به» «۴»، انتهى.

و فيهما ما لا يخفى فإن بعض من قيل فيهم ذلك في مرتبة الضعف أو الإهمال أو الجهالة، و كثيرا ممن لم يقل فيهم ذلك في غاية الوثاقة و الجلالة حتى عند القائل، فلا وجه للتخصيص.

و قال بعض المتأخرين في كتابه الذي وضعه في رجال الفقيه ما لفظه:

قلت: قد فرق الشيخ رحمه الله في كتاب الرجال بين أصحاب اللقاء من دون الرواية و بين أصحاب الرواية من دون اللقاء بأن تكون الرواية بالسماع من أصحابهم

(۲) لم نعر عليه.

(۳) تعليقات على منهج المقال: ۷، منتهى المقال: ۱ / ۷۱، قوانين الاصول: ۱ / ۴۸۶.

(۴) روضة المتقين: ۱۴ / ۶۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۴۷

الموثوق بهم، أو الأخذ من اصولهم المعول عليها و يذكر كلا منهما و يقول: اسند عنه، ثم قال: فاحفظه فإنه ينفعك كثيرا «(۱)»، انتهى. وفيه ما فيه؛ أما أولا: فلأن صدر كلامه يدل على أن ذلك القول للفرق بين الأصحابين، و ذيله يدل على خلافه، فتدبر. و أما ثانيا: فلأنه لا وجه لاختصاصه بأصحاب الصادق عليه السلام أولا، و ببعضهم ثانيا. و أما ثالثا: فلأن الشيخ رحمه الله ذكر أن محمد بن مسلم اسند عنه «(۲)»، مع أنه قال في رجال الكاظم عليه السلام أنه لقي أبا عبد الله عليه السلام «(۳)».

و قال النجاشي: أنه لقي «(۴)» أبا جعفر و أبا عبد الله عليهما السلام و روى عنهما «(۵)».

و قال الكشي: إنه أقام بالمدينة مدة أربع سنين، يدخل على أبي جعفر يسأله، ثم كان يدخل على جعفر بن محمد يسأله، و أنه قال: سألت أبا جعفر عليه السلام عن ثلاثين ألف حديث، و سألت أبا عبد الله عليه السلام عن ستة عشر ألف حديث «(۶)»، و هكذا نقله الشيخ أيضا «(۷)» و بالجملة روايته شفاها عن الإمامين عليهما السلام و عن أصحابهما مما لا يخفى على أحد من الأعلام. و أميا رابعا: فلأنه لو تم ما ذكره لصار جميع ما رواه أولئك هم المقول فيهم ذلك مقبولا حسنا، أو صحيحا، حيث إنهم لم يرووا إلا عن الموثوق بهم من

(۱) لم نعر على هذا الكتاب و نحوه في الرواشح السماوية: ۶۵ (مع اختلاف يسير).

(۲) رجال الطوسي: ۳۰۰.

(۳) رجال الطوسي: ۳۵۸.

(۴) في المصدر: صحب.

(۵) رجال النجاشي: ۳۲۴.

(۶) اختيار معرفة الرجال (رجال الكشي): ۱ / ۳۹۱ (مع اختلاف يسير).

(۷) اختيار معرفة الرجال: ۱ / ۳۹۱. توضيح: هذا الكتاب من تأليفات الشيخ الطوسي انتخبه من رجال الكشي فعلى هذا يصح أن يقال: «و هكذا نقله الشيخ أيضا».

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۴۸

أصحاب الأئمة، أو عن اصولهم المعتمدة بشهادة الشيخ الثقة، و هذا مما لم يقل و لا يقول به أحد من الناظرين في أسناد الروايات المعنوية لها بالأشكال المعروفة بين أصحاب الدرايات، مع أن بعضهم مهمل، أو مجهول كأبان بن أرقم «(۱)»، و ابن عبد الرحمن «(۲)»، و ابن عبد الملك الخثعمي «(۳)»، و بعضهم ضعيف خارج من أصحابنا كسفيان الثوري «(۴)».

و أما خامسا: فلأن هذا الفرق لم يظهر من كلام الشيخ و لا أشار إليه بوجه.

و أميا سادسا: فلأنه لا وجه لقولهم: «اسند عنه» فيمن لقي من غير روايته، مضافا إلى عدم حصول الفرق بين القسيمين لاشتراكهما في ذلك، نعم ربما يحصل الفرق بينهما و بين غيرهما.

و قيل: المراد بذلك الإشارة إلى ما ذكره ابن عقدة فإنه صنّف كتابا في أسماء الرجال الذين رووا عن الصادق عليه السلام على حدّه و ذكر أنهم أربعة آلاف رجل و أخرج فيه لكل رجل الحديث الذي رواه عنه «(۵)»، كما ذكره العلامة في «الخلاصة» «(۶)»، و الشيخ في ديباجة

الرجال بعد أن قال: أرجوا أن لا يشذ مني شيء ۷ إلا النادر- ثم قال:- و لم أجد لأصحابنا كتابا جامعا في هذا [المعنى] إلا مختصرات، قد ذكر كل انسان منهم طرفا إلا ما ذكره ابن عقده من رجال الصادق عليه السلام فإنه قد بلغ الغاية في ذلك و لم يذكر رجال باقى الأئمة عليهم السلام، و أنا أذكر

(۱) ۱ و ۲ رجال الطوسى: ۱۵۱، جامع الرواة: ۹ / ۱، لا حظ! تنقيح المقال: ۴ / ۱.

(۲) ۳ رجال الطوسى: ۱۵۱، جامع الرواة: ۱۱ / ۱، لا حظ! تنقيح المقال: ۴ / ۱.

(۳) ۴ رجال الطوسى: ۲۱۲، رجال العلامة: ۲۲۸، مجمع الرجال: ۳ / ۱۲۹-۱۳۲، لا حظ! تنقيح المقال: ۶۵ / ۱.

(۴) ۵ منتهى المقال: ۷۶ / ۱.

(۵) ۶ رجال العلامة الحلى: ۲۰۳ و ۲۰۴.

(۶) ۷ ورد فى المصدر (عنهم) بدل «متى شيء».

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۴۹

ما ذكره و أورد من بعد ذلك ما «۱» لم يذكره «۲»، انتهى كلام الشيخ.

فعلى هذا يكون قوله: «اسند» للإشارة إلى ذلك الرجال الذى ذكره ابن عقده و أنه روى عن الصادق عليه السلام و اسند عنه، فيكون «اسند» مبتدأ للمعلوم و ضمير «عنه» راجعا إلى المعصوم عليه السلام و يظهر السرّ فى اختصاصه بأصحابه، و لا يلزم من إسناده و روايته عنه توثيقه، و هذا الوجه و إن كان محتملا بل و أوجه من الوجوه السابقة إلا أنه غير صريح، بل و لا ظاهر من كلام الشيخ، و اعتماد على كلام ابن عقده دون غيره فى أن ذلك الرجل روى عنه ممّا لا يظهر وجهه، و احتمال «اسند» يعنى: ابن عقده «عنه» يعنى: الرجل محتمل أيضا، إلا أنه بعيد أيضا، لعدم تقدّم المرجح فى الكلام، بل و لم يتحقق أنه روى عن كل من ذكره كذلك، و يبقى الكلام على الخال المفضل، و على كل من حكم بحسن الرجل بمجرد ذلك المقال و الاحتمال، و الله العالم بحقيقة الحال، فتأمل جدّا.

سؤال غز [۱۰۰۷]:

اشاره

در وقت ایماء از برای سجده نماز؛ واجب است که ما یصحّ السجود را بر پیشانی گذارند؟

جواب:

نه، بلکه سنت است.

سؤال غج [۱۰۰۸]:

اشاره

در حضر پیاده نافله می توان کرد چنانچه بعضی می گویند «۳»؟

جواب:

شاید، لکن اشکال دارد.

سؤال غط [۱۰۰۹]:

اشاره

در خوب و بد استخاره لفظ امر و نهی معتبر است، یا معنی آنها؟

جواب:

ظاهراً معنی آنها معتبر است، چه گاه نهی است و خوب مثل:

(۱) فی المصدر: من.

(۲) رجال الطوسی: ۲.

(۳) معتبر: ۷۷/۲، جامع المقاصد: ۶۴/۲.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۳۵۰

لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ «۱» و گاه امر است و بد مثل: خُذُوهُ فَغُلُّوهُ «۲»

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ* «۳».

سؤال غی [۱۰۱۰]:

اشاره

دعای چهل مؤمن در نماز شب سنت است یا نه؟

جواب:

حدیث ندارد «۴»، پس در غیر نماز شاید بهتر باشد خصوصاً نسبت به عوام عجم که الفاظ فارسی را در نماز موافق ضابطه عربیت نمی‌توانند گفت، و قنوت به فارسی و غیر عربی خواندن اشکال دارد هر چند که بعضی تجویز کرده‌اند حتی در نماز واجب «۵»، و آن خلاف احتیاط است، و الله یعلم.

سؤال غیا [۱۰۱۱]:

اشاره

تسبیح حضرت فاطمه علیها السلام و همچنین سه تکبیر بعد از هر نماز واجب و سنت؛ سنت هست یا نه؟

جواب:

بلی، خصوصاً تسبیح [حضرت] فاطمه علیها السلام.

سؤال غیب [۱۰۱۲]:

اشاره

از برای فشاق و ظلمه با وجود علم به فسق ایشان دعا کردن و مدح نمودن و داخل چهل مؤمن شمردن صورتی دارد یا نه؟ با وجود حدیثی که فاضل زاهد ورام بن اَبی فراس روایت نموده که: «إِذَا مَدَحَ الْفَاسِقَ اهْتَرَّ الْعَرْشَ ...» (۶).

جواب:

دعای هدایت و مغفرت از برای ایشان خوب است و مدح ایشان

(۱) عنكبوت (۲۹): ۳۳.

(۲) الحاقه (۶۹): ۳۰.

(۳) انشقاق (۸۴): ۲۴.

(۴) لازم به یادآوری است که: شیخ طوسی در مصباح المتهدج: ۱۵۵ در مستحبات قنوت نماز و تر می نویسد: و يستحب أن يذكر أربعين نفسا فما زاد عليهم، همچنین در البیان: ۱۸۰ و کتب دیگر نظیر این عبارت آمده است، و این نشان می دهد که آن بزرگواران در این مورد به روایتی دست یافته بودند.

(۵) من لا يحضره الفقيه: ۱/ ۲۰۸ (ذیل حدیث ۹۳۵)، نهاییه شیخ طوسی: ۷۴، مختلف الشیعه:

۲/ ۱۸۱، بیان شهید: ۱۸۰، کفایة الأحكام: ۲۰، تنقیح الرائع: ۱/ ۲۱۵، جامع المقاصد: ۲/ ۳۲۲.

(۶) مجموعه ورام: ۵۵۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۵۱

در صفت خوبشان هر گاه باعث رسوخشان در صفات ذمیمه نشود بد نیست و اگر وسیله ترک آنها بشود خوب است، و گاه هست که واجب شود و إلا باید که نکرد.

روی الصدوق فی «أمالیه» فی المجلس الرابع و الخمسين بسنده عن اسماعيل بن موسى بن جعفر عليه السلام عن أبيه أنه قال للشيعة: «لا- تذلّوا رقابكم بترك طاعة سلطانكم فإن كان عادلا فاسألوا الله إبقاءه، و إن كان جائرا فاسألوا الله إصلاحه، فإنّ صلاحكم في صلاح سلطانكم، و إنّ السلطان العادل بمنزلة الوالد الرحيم، فأحبوا له ما تحبون لأنفسكم و اكرهوا له ما تكرهون لأنفسكم» «۱».

سؤال غیب [۱۰۱۳]:

اشاره

هر گاه کسی وعده افطار کند نزد کسی می تواند جای دیگر افطار کند؟ و هر گاه چیزی به او دهند که به او افطار کند می تواند که به دیگری دهد؟

جواب:

وجوب وفا به وعده معلوم نیست مگر آنکه به خصوص او ضیافت نموده و جمعی را به طفیل او وعده گرفته باشد. و به هر تقدیر

چون در جای دیگر افطار کند چیز اول را نخورد مگر بعد از اعلام و اذن جدید احتیاطا. و دادن مجموع آنچه به او داده‌اند به دیگری بدون اذن کمال اشکال دارد، بلکه اقوی حرمت است.

سؤال غید [۱۰۱۴]:

اشاره

میت را قبل از دفن به عتبات عالیات نقل می‌توان کرد و برای میت نفعی دارد یا نه؟

جواب:

نقل از بلد موت به بلد دیگر جائز است اجماعا، و کسی در آن خلاف نکرده «۲» است، لکن نقل از بلد موت به غیر عتبات کراهت دارد و محقق در «معتبر» نقل اجماع بر آن نموده و به قول حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم: «عجلوهم

(۱) امالی شیخ صدوق: ۲۷۷ حدیث ۲۱، توضیح: این روایت از نظر سند ضعیف است.

(۲) ه: ننموده.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۵۲

إلی مضاجعهم» «۱» استدلال فرموده «۲».

و امّا نقل به عتبات پس جایز است بدون کراهت اجماعا، بلکه مشهور استحباب آن است و ظاهر «معتبر» نقل اجماع شیعیان بر آن است.

قال: فعلیه عمل الأصحاب من زمن الأئمة عليهم السلام إلى الآن و هو مشهور بینهم لا یتناکرونه، [و] لأنه یقصد بذلك التمسک بمن له أهلیة الشفاعة و هو حسن فی الأحياء توصلا إلى فوائد الدنيا، فالتوصل إلى فوائد الآخرة أولى «۳».

قال فی «المدارک»: و هو جید لانتفاء المعارض قال فی «الذکری»: و لو کان هناك مقبرة بها قوم صالحون أو شهداء استحبّ النقل إليها أيضا، لتناله برکتهم «۴» و لا بأس به «۵».

و در سؤال نهصد و هفتاد و هشتم رجحان نقل بعد از دفن ثابت شد، پس نقل قبل از دفن راجح خواهد بود به طریق اولی و نفع به حال میت می‌رساند، چنانکه مذکور شد.

و به خاطر دارم که یکی از ائمه علیهم السّلام در سفری با کسی هم کجاوه بود و در اثناء رفتن مرغی بر کجاوه آن حضرت نشست پس رفیق آن حضرت دست دراز کرد و آن مرغ را گرفت و حضرت عتاب به او نموده فرمود: «أما علمت أنّ جارنا لا يؤذی» «۶» یعنی: آیا ندانسته‌ای که همسایه ما را اذیت نمی‌توان

(۱) کافی: ۱۳۷/۳ حدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۴۲۷/۱ و ۴۲۸ حدیث ۱۳۵۹، وسائل الشیعة: ۴۷۱/۲ حدیث ۲۶۷۷.

(۲) معتبر: ۳۰۷/۱، لازم به یادآوری است که: عبارت «معتبر» مانند متن کتاب حاضر است ولی در مصادر «عجلوا بهم إلى مضاجعهم» آمده است.

(۳) المعتبر: ۳۰۷/۱.

(۴) ذکرى الشیعة: ۱۱/۲.

(۵) مدارك الاحكام: ۱۵۲ / ۲.

(۶) دلائل الامامة: ۲۲۳ حدیث ۱۴۸، بحار الأنوار: ۶۲ / ۲۳ حدیث ۳۹ (با اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۵۳
رسانید.

سؤال غیه [۱۰۱۵]:

اشاره

در عید ماه رمضان که روز سی‌ام باشد بدون اینکه خود ماه را دیده باشد چه روش باید کرد؟ آیا باید نزد هر کس رؤیت ثابت شود به شهادت، یا اکتفاء می‌توان کرد به ثبوت نزد مجتهد، یا نزد بعضی از علماء، یا به شنیدن که جمعی شهادت داده‌اند به رؤیت مطلقاً؟

جواب:

احوط بلکه اقوی آن است که باید نزد هر کس ثابت شود به شهادت عدلین، یا تواتر و شیاع، و هرگاه اطلاع به هم رساند که اکثر اهل بلد «۱» از علماء و صلحاء و متدینین به سبب دیدن ماه افطار کرده‌اند و ظنّ اقوی از شهادت عدلین از برای او به هم رسد شاید افطار تواند کرد، بلکه خالی از قوتی نیست.

و همچنین افطار کردن به فتوای مجتهد و ثبوت نزد او؛ و همچنین افطار زنان به اخبار مردان به ثبوت؛ ظاهراً جایز است، نظر به عادت مستمرّه در اعصار و امصار من غیر نکیر، و ظهور بعضی از اخبار معتبره در امر حضرت امیر علیه السّلام منادی را که ندا کند به ثبوت هلال و افطار «۲»، هر چند که رؤیت هلال از جمله موضوعات است که تقلید در آن نمی‌باشد، و الله العالم.

سؤال غیو [۱۰۱۶]:

اشاره

غبار غلیظ و گرد خرمن و دود غلیان روزه را باطل می‌کند یا نه؟

جواب:

معلوم نیست و احوط اجتناب است.

سؤال غیز [۱۰۱۷]:

اشاره

هرگاه در شب جنب شود «۳» و غسل را بعد از صبح کند روزه قضای واجب، یا سنت می‌تواند داشت یا نه؟

جواب:

سنت بلی و قضا نه.

(۱) ج: دیار.

(۲) تهذیب الأحکام: ۴/ ۱۵۸ حدیث ۴۴۴، وسائل الشیعه: ۱۰/ ۲۹۶ حدیث ۱۳۴۵۸.

(۳) الف: باشد.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۵۴

سؤال غیح [۱۰۱۸]:

اشاره

إذا ما جاء شهر الصوم فأفطر على مثوبه و كلَّ النهار، بنصب شهر، و رفع النهار.

جواب:

المنصوب على الظرفية، و المرفوع فاعل جاء و الضمير لولد الحبارى [* ۱۳].

سؤال غیط [۱۰۱۹]:

اشاره

استرزق الله و اطلق من خزائنه رزقا يشبك و إنّ الله غفارا «۱»

جواب:

برفع لفظ الله الثانی فاعل ليشبك و «إنّ» أمر من الإنین، و غفارا حال من الله [* ۱۴].

سؤال غک [۱۰۲۰]:

اشاره

قیل لی:

انظر إلى السماء تجدها طائرات كما يطير الفراشا «۲»

جواب:

الفراش مفعول لتجد أى: كالفراش.

سؤال غکا [۱۰۲۱]:

اشاره

آیا متنجس نجس است یا نه؟

جواب:

بلی، و احدی در آن خلاف ننموده مگر یکی از متأخرین «۳» و حقیر منشأ توهم او را با جوابش به اندک بسطی در رساله «قطع المقال» بیان نموده‌ام «۴».

سؤال غکب [۱۰۲۲]:

اشاره

قال الفرزدق فی مدح السجّاد علیه السلام:
یکاد یمسکه عرفان راحته رکن الحطیم إذا ما جاء یتلم «۵»

جواب:

بنصب عرفان هو مفعول لأجله.

(۱) لاحظ! الانوار النعمانیة: ۱۹ / ۴.

(۲) لاحظ! الانوار النعمانیة: ۱۹ / ۴.

(۳) وافی: ۱۸ / ۶ و ۱۹، مفاتیح الشرائع: ۸۱ / ۱ - ۸۴.

(۴) قطع المقال: مخطوط.

(۵) كشف الغمة: ۷۹ / ۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۵۵

سؤال غکج [۱۰۲۳]:

اشاره

أكلت دجاجتان و بطّتان كما ركب المهلب بغلتان «۱»

جواب:

المراد ب تان اسم فاعل من تنأ يتنؤ، في «النهاية» في حديث عمر:

«ابن السبيل أحقّ بالماء من التاني» أراد أنّ ابن السبيل إذا مرّ بركبة عليها قوم مقيمون فهو أحقّ بالماء منهم، لأنّه مجتاز و هم مقيمون.

يقال: تنأ فهو تاني إذا أقام في البلد، و منه الحديث: «من تنأ في أرض العجم فعمل نيروزهم و مهرجانهم، حشر معهم» «۲».

سؤال غكد [۱۰۲۴]:

اشاره

هر گاه کسی روزه سنت دارد وارد خانه مؤمنی شود به فنجان قهوه یا آب یا گلاب یا خرمائی یا لقمه نانی تکلیف کند، داخل طعام مستحب هست که افطار سنت شود یا نه؟

جواب:

ظاهرا افطار به چنین امور صورتی ندارد، و ظاهر اخبار این است که: چون به خانه مؤمنی وارد شوی و طعام حاضر کنند افطار سنت است «۳» و متبادر از احضار طعام معنای عرفی است، نه لغوی.

سؤال غکه [۱۰۲۵]:

اشاره

روزه سنت مؤکد که با طعام افطار شود قضا دارد یا نه؟

جواب:

نه، هر گاه به افطار شرعی باشد.

سؤال غکو [۱۰۲۶]:

اشاره

هر گاه کسی شب در ذکر سفر نبوده قبل از ظهر حرکت کند بی خلاف افطار می کند یا نه؟

جواب:

افطار می کند علی الاظهر الاظهر و بعضی نیت را با خروج قبل از

(۱) لاحظ! الانوار النعمانیة: ۴ / ۱۹.

(۲) النهایة لابن اثیر: ۱ / ۱۹۸.

(۳) محاسن برقی: ۲ / ۱۸۱ و ۱۸۲ باب ۱۸، کافی: ۴ / ۱۵۰ و ۱۵۱ حدیث ۱-۶، وسائل الشیعة:

۱۰ / ۱۵۱-۱۵۵ باب ۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۵۶

ظهر شرط دانسته اند «۱».

سؤال غکز [۱۰۲۷]:

اشاره

هر گاه در شب نیت سفر داشته باشد و بعد از ظهر بیرون رود چه کند؟

جواب:

روزه بگیرد و احتیاطاً قضا کند.

سؤال غکح [۱۰۲۸]:**اشاره**

از مال صغیر- از غلات و غیرها- هرگاه در دست وصی، یا قیم شرعی باشد زکات باید داد یا نه؟

جواب:

معلوم نیست.

سؤال غکط [۱۰۲۹]:**اشاره**

در کدام کسب خمس هست؟

جواب:

در تجارت و زراعت و گله‌داری و نوکری و مکتب‌داری و هر چه عرفاً کسب بر آن صادق آید و شرعاً حرام نباشد مانند فاحشه‌گری و قرمباقی.

سؤال غل [۱۰۳۰]:**اشاره**

مراد از مؤمنی که یتیم او را از زکات می‌توان داد شامل هست فساق شیعه را و کسانی را که دوازده امام را درست نشناسند و اصول دین را نفهمیده باشند و همچنین فروع دین را ندانند، یا نماز را نکنند، یا غلط کنند و مسائل را ندانند و قرائت را غلط کنند، خلاصه هیچ چیز از تشیع را نداشته باشند به غیر از اسم؟

جواب:

تا عارف صالح به هم رسد؛ او را، یا یتیم او را، مقدّم دارند، و هرگاه نباشند به ضرورت به یتیم او می‌توان داد، و الله العالم.

سؤال غلا [۱۰۳۱]:**اشاره**

اضطرار سادات به چه حدّ که رسد از صدقات محرمه می‌توانند گرفت؟ و چه قدر می‌توانند گرفت؟

جواب:

حدّ خوف تلف و به قدر ضرورت علی‌الأحوط بل الأقرب.

سؤال غلب [۱۰۳۲]:

اشاره

کسی که احسان به کسی کند و گیرنده مستحقّ آن

(۱) تهذیب الأحکام: ۲۲۹/۴ ذیل حدیث ۶۷۲، نهایتاً شیخ طوسی: ۱۶۱ و ۱۶۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۵۷

نباشد و قرینۀ معینۀ آن وجه نیز نباشد بر او واجب است که بپرسد که «۱» از چه وجه است؟

جواب:

هرگاه ظنّ غالب نداشته باشد که از وجوه محرمه بر اوست سؤال واجب نیست.

سؤال غلج [۱۰۳۳]:

اشاره

شخصی که از وجوه فقرا می‌گیرد خرج او باید به چه نحو باشد؟ و هرگاه زیّ اقوام معتبر باشد و اقوام او مختلف باشند زیّ کدامیک اعتبار دارد؟ و در مأكولات اگر وسط و عرف را ملاحظه باید کرد اینها نیز ضابطه ندارند، چرا که احوال اختلاف بسیاری دارد، مثلاً: در وقت میوه اکتفاء به نان و خربزه می‌توان کرد و انگور و پنیر و هندوانه می‌توان خورد و همچنین هر شب گوشت خوردن، یا در هر هفته‌ای به دو مرتبه اکتفا کردن در این باب ضابطۀ درستی بفرمائید؟

جواب:

قرار ضابطۀ درست مشکل است و رجوع به عرف و عادت بلد است.

سؤال غلد [۱۰۳۴]:

اشاره

در اجرت حجّ و نماز و روزه و زیارت؛ خمس هست یا نه؟ به آن استطاعت حجّ به هم می‌رسد یا نه؟

جواب:

بلی، این نیز از جمله مکاسب است و هرگاه از خرج سال اضافه آید خمس دارد.

سؤال غله [۱۰۳۵]:

اشاره

در وظیفه‌ای که متعارف است که به ملاها می‌دهند خمس هست یا نه؟

جواب:

معلوم نیست و طریق احتیاط معلوم است.

سؤال غلو [۱۰۳۶]:

اشاره

از وجوه استحقاق صرف راه عتبات عالیات کردن

(۱) الف: این.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۵۸

خوب است؟

جواب:

محل خلاف است و اشکال دارد.

سؤال غلز [۱۰۳۷]:

اشاره

فرقی هست میان صدقات و وظایفی که مقیدند به استحقاق؟

جواب:

معلوم نیست.

سؤال غلج [۱۰۳۸]:

اشاره

هرگاه مشغول الذمه به مهر زن باشد می‌تواند از جوهری که می‌گیرد مهر را بدهد؟

جواب:

بلی.

سؤال غلط [۱۰۳۹]:**اشاره**

هر گاه دست به مجتهد نرسد خمس را چه کند؟

جواب:

در صورت ضرورت هر گاه به گفته صالح متدینی که مسائل خود را به تقلید مجتهدی اخذ کرده «۱» باشد بدهند شاید مجزی باشد.

سؤال غم [۱۰۴۰]:**اشاره**

کتب علمیه از برای عالم از جمله مستثنیات است که با وجود آنها- هر چند بسیار باشد و نسخ متعدده از یک کتاب داشته باشد- از صدقات واجبه تواند گرفت، یا نه؟ و همچنین نسبت به استطاعت حج؟ و هر گاه آنها را به تدریج احتیاطاً تملیک زن و فرزند خود کند چون است؟

جواب:

ظاهراً از جمله مستثنیات است، مگر آنکه به عاریت به آسانی میسر باشد، و احتیاط در نسخ متعدده کردن بهتر است، و همچنین در تملیک به دیگری.

سؤال غما [۱۰۴۱]:**اشاره**

در زیارت حضرت امام حسین علیه السلام انحراف به جانب مغرب ضروری است؟

جواب:

حدیثی هست که به جانب قبله متوجه باید شد «۲» و از خبر

(۱) ه: نموده.

(۲) بحار الانوار: ۳۱۳/۹۸ حدیث ۷، ۳۶۷ و ۳۶۸ حدیث ۱۰.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۳۵۹

دیگری ظاهر می‌شود که توجه به جانب مغرب بهتر است «۱» و ظاهر است که اینها همه نسبت اهل عراق است و در جای دیگر-

ظاهراً- بلکه در عراق نیز باید رو به قبر آن حضرت کرد «۲».

سؤال غصب [۱۰۴۲]:

اشاره

اوقات و ایام زیارت حضرت امام حسین علیه السلام از عمر حساب نمی‌شود «۳»، پس چرا در راه، یا در وقت زیارت فوت می‌شوند؟

جواب:

شاید مراد این باشد که داخل عمری نیست که در قیامت حساب آن را خواهند، یا مشروط باشد به شرطی که در ایشان متخلف باشد، یا آنکه دو عمر باشد، یکی استحقاقی و دیگری تفضّلی از برای ادراک بعضی ثنویات و آن جماعت در عمر تفضّلی به زیارت رفته باشند، و الله العالم.

سؤال غمغ [۱۰۴۳]:

اشاره

در زمان غیبت امام علیه السلام مقاتله در چند صورت جایز است و در چند صورت واجب؟

جواب:

هرگاه کسی قصد جان او کند بر او جهاد واجب است، هر چند که ظنّ غلبه نداشته باشد، و اگر قصد مال او و یا جان مؤمنی، یا مال او داشته باشد اگر ظنّ غلبه داشته باشد نجات دادن مؤمن نیز واجب است، و خلاص کردن مال خود، یا مال مؤمن جایز است، و اگر ظنّ غلبه نداشته باشد جهاد جایز نیست و فرار واجب است و همچنین تسلیم مال. و در صورت وجوب و جواز اگر کشته شود شهید است و اگر بکشد خون او هدر است و اگر قصد زن او، یا دختر او، یا پسر او کند جهاد واجب است با ظنّ غلبه.

سؤال غمد [۱۰۴۴]:

اشاره

امر به معروف و نهی از منکر به زن و فرزند و خدمه تا

(۱) در مظانّش نیافتیم.

(۲) بحار الانوار: ۳۱۰/۹۸.

(۳) بحار الانوار: ۴۷/۹۸ حدیث ۱۰.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۳۶۰

چه حدّ واجب است؟

جواب:

به زن و مملوک تا زدن تجویز شده «۱»، یعنی: زدن سیلی، و در غیر ایشان سعی نمودن بدون زدن.

سؤال غمه [۱۰۴۵]:**اشاره**

هر گاه کسی در خواب باشد و وقت نماز بیرون رود واجب است که او را بیدار کنند یا نه؟

جواب:

نه، بلکه سنت است هر گاه به حدّ اذیت نرسد، و إلاً حرام است.

سؤال غمو [۱۰۴۶]:**اشاره**

در حدیث وارد شده است که شکر نعمت مخلوق باید کرد مثل شکر نعمت خالق، «و لم یشکر الله من لم یشکر الناس» «۲»، پس هر گاه جماعت ظلمه و فسّاق رعایت و احسانی به این کس کنند نسبت به اینها چه باید کرد؟

جواب:

دعای توفیق هدایت و تحصیل سعادت، و در همان امر تعریف و مدح کردن شاید بد نباشد، لکن به نحوی که نهی از منکر بر طرف نشود.

سؤال غمز [۱۰۴۷]:**اشاره**

به کسی حرف زدن که اگر به دیگری زنند بدش آید چه صورت دارد؟

جواب:

هر گاه بدش نیاید و فحش نباشد ضرر ندارد.

سؤال غمخ [۱۰۴۸]:**اشاره**

دف بی حلقه که فقهاء استثناء کرده‌اند «۳» چه صورت دارد؟

جواب:

نقل کرده‌اند که در عروسی حضرت فاطمه علیها السلام بوده «۴» اما

(۱) دروس الشرعیة: ۴۸ / ۲، مسالك الافهام: ۱۰۶ / ۳، ۱۰۷.

(۲) کافی: ۹۹ / ۲ حدیث ۳۰، عیون اخبار الرضا علیه السلام: ۲۷ / ۲ حدیث ۲، بحار الأنوار: ۴۴ / ۶۸ حدیث ۴۷، سنن ترمذی: ۴ / ۲۹۸

و ۲۹۹ حدیث ۱۹۵۴ و ۱۹۵۵، وسائل الشیعة: ۳۱۰ / ۱۶ حدیث ۲۱۶۲۶.

(۳) جامع المقاصد: ۲۴ / ۴.

(۴) كشف الغمّة: ۳۵۹ / ۱، بحار الأنوار: ۱۲۹ / ۴۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۶۱

صحتش معلوم نیست و ظاهراً از اخبار اهل سنت است «۱»، یا موافق تقیته.

سؤال غمط [۱۰۴۹]:

اشاره

الغاز تتعلق بالطهارة، قيل لأبي زيد: ما تقول فيمن توضأ ثم لمس ظهر نعله؟ قال: انتقض وضوءه بفعله «۲».

قيل: فإن توضأ ثم انكاه البرد؟ قال: يجدد الوضوء من بعد.

قيل: أيجوز الوضوء ممّا يقذفه الثعبان؟ قال: و هل انظف منه للعربان.

قيل: أيسمح المتوضئ أنثيه؟ قال: قد ندب إليه و لم يوجب عليه.

قيل: أيحلّ الطواف في الربيع؟ قال: يكره ذلك للحدث الشنيع.

قيل: أيجب قصد على من أمني؟ قال: لا و لو ثنى.

قيل: هل يجب على الجنب غسل فروته؟ قال: أجل و غسل إبرته.

قيل: فإن أحلّ بغسل رأسه قال: هو كمن ألغى غسل رأسه.

قيل: من تيمم، ثم رأى روضاً؟ قال: بطل تيممه فليتوضأ.

قيل: يستباح ماء الضرير؟ قال: نعم و يجتنب ماء البصير.

جواب:

المراد هنا بالنعل الزوج «۳»، و بالبرد النوم «۴»، و بالثعبان - جمع ثعب - مسيل الوادي «۵»، و بالعربان - جمع العرب - كالسودان و

السود، و الاثنيان الاذنان «۶»، و الطوف التغوط «۷»، و الربيع النهر «۸»، و أمني نزل مني، و الفروة جلدة

(۱) مناقب خوارزمی: ۳۴۸، لازم به یادآوری است که كشف الغمّه و بحار الانوار نیز از مناقب خوارزمی نقل کرده‌اند، و از طریق

شیعه - همان گونه که مرحوم مؤلف یادآور شده - چنین روایتی نقل نشده است.

(۲) هذا مطابق لفتاوی علماء العامّة، لاحظ! المجموع: ۲۳ / ۲.

(۳) قاموس المحيط: ۵۹ / ۴، اقرب الموارد: ۱۳۲۰ / ۲.

(۴) الصحاح: ۴۴۶ / ۲، اقرب الموارد: ۳۷ / ۱.

(۵) اقرب الموارد: ۸۸ / ۱، تاج العروس: ۸۷ / ۲.

(۶) الصحاح: ۲۷۳ / ۱.

(۷) الصحاح: ۱۳۹۷ / ۴، لسان العرب: ۲۲۷ / ۹.

(۸) تاج العروس: ۳۹ / ۲۱.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۳۶۲

الرأس «۱» و الإبرة عظم المرفق «۲»، و الفاس العظم المشرف على فقرة القفا «۳» و الروض جمع روضه و هي الصبابة أعنى بقيّة الماء في الحوض و غيره «۴».

و ممّا ذكر ظهر وجه جمع بين قوله عليه السّلام «لا تطف بقبر» «۵» و ما في بعض الزيارات «أن نطوف حول مرقد کم» «۶».

و الضرير حرف الوادی «۷»، و البصير الكلب «۸».

سؤال غن [۱۰۵۰]:

اشاره

در حدیث؛ منع است از تعلیم کتابت به زنان «۹»، پس اگر زنی خط خوبی داشته باشد می‌تواند که قرآن و صحیفه بنویسد؟

جواب:

بلی، نهی از تعلیم است.

سؤال غنا [۱۰۵۱]:

اشاره

کسی که از وجوه فقراء می‌گیرد به آن صلّه رحم می‌تواند کند «۱۰»؟

جواب:

بلی هرگاه به حدّ اسراف نرسد.

سؤال غنب [۱۰۵۲]:

اشاره

صلّه رحم به چه نحو می‌شود؟

جواب:

به طلاق و وجه و ابتداء به سلام و عزّت و احترام به شیرینی کلام

- (۱) لسان العرب: ۱۵/۱۵۲، اقرب الموارد: ۲/۹۲۲.
- (۲) تاج العروس: ۸/۱۰.
- (۳) تاج العروس: ۱۶/۳۱۶، المنجد: ۵۶۶.
- (۴) تاج العروس: ۱۸/۳۶۹.
- (۵) الکافی: ۶/۵۳۴ الحدیث ۸، علل الشرائع: ۲۸۳، وسائل الشیعه: ۱/۳۴۰ و ۳۴۲ الحدیث ۸۹۶ و ۹۰۱.
- (۶) بحار الأنوار: ۹۹/۱۶۷، مستدرک الوسائل: ۱۰/۳۶۶ حدیث ۱۲۱۹۳ (مع تفاوت یسیر).
- (۷) لسان العرب: ۴/۴۸۵.
- (۸) تاج العروس: ۱۰/۲۱۰، اقرب الموارد: ۱/۴۵.
- (۹) کافی: ۵/۵۱۶ حدیث ۱، وسائل الشیعه: ۲۰/۱۷۶ حدیث ۲۵۳۵۵، لازم به یادآوری است که: روایت از نظر سند ضعیف می‌باشد.
- (۱۰) ب: کرد.
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۶۳
- و مراعات به مال حلال هرگاه تواند.

سؤال غنج [۱۰۵۳]:

اشاره

خویشان سببی داخل رحمند؟

جواب:

نه.

سؤال غند [۱۰۵۴]:

اشاره

حدیثی که تا چهل پشت داخل رحمند «۱» نزد شما معتبر است؟

جواب:

حدیثش صحیح است، چنانکه به خاطر دارم.

سؤال غنه [۱۰۵۵]:

اشاره

دواتی که رویش از طلا و نقره باشد ضرر دارد یا نه؟

جواب:

معلوم نیست.

سؤال غنو [۱۰۵۶]:**اشاره**

خیث چه معنی دارد و کدام است؟

جواب:

هر چیز حرام است و معنی غیر از این در این ازمنه بر ما معلوم نمی‌شود.

سؤال غنز [۱۰۵۷]:**اشاره**

در حیوانات که معاوضه می‌شوند و زیاده می‌گیرند ربا به هم می‌رسد یا نه؟

جواب:

نه.

سؤال غنح [۱۰۵۸]:**اشاره**

کسی که در ملک مشترک مشاع بدون اذن شرکاء باغی کند چون اشجار به بار آید بعضی از شرکاء گویند که: رسد مرا از باغ بده، و صاحب باغ گویند که: رسد خود را از زمین ساده بگیر، تفاوت زمین باغ را می‌دهم و شریک قبول نمی‌کند، چه باید کرد؟

جواب:

موافق مشهور حکم غاصب دارد، و هر یک از شرکاء تسلط دارند بر ازاله اشجار و اعیان او و اگر زمین متساوی الأجزاء و قابل قسمت اجباری باشد شریک تواند گفت که الحال قسمت می‌کنم و بعد از قرعه هر چه از

(۱) خصال: ۵۴۰، عیون اخبار الرضا علیه السلام: ۱ / ۲۳۱ حدیث ۵، بحار الانوار: ۹۱ / ۷۱ حدیث ۱۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۶۴

اشجار و اعیان در حصّه او افتد می‌تواند ازاله کند.

سؤال غنط [۱۰۵۹]:

اشاره

متعارف است که در ملک مشاع بعضی از شرکاء درختی می‌کارد، یا عمارتی می‌کند و باقی نیز مطلعند و در آن وقت مذکور نمی‌شود که اینها را از برای خود کرده، یا از برای همه، و در آخر میان ایشان، یا ورثه ایشان نزاع می‌شود، چه حکم دارد؟

جواب:

درخت و عمارت مختص همان شخص است و کسانی که دعوی شراکت کنند باید ثابت نمایند، و می‌رسد که او را قسم دهند که به قصد شراکت نکرده و همچنین ورثه او را قسم نفی العلم می‌توانند داد. و آنها نیز تسلط رد قسم دارند، و اگر شرکاء ادعا نمایند که: اذن نداده‌اند آن شخص را می‌رسد که اثبات کند یا ایشان را قسم دهد، و بنا بر اذن اگر خواهند که آنها را ازاله کنند باید ازش را- یعنی: تفاوت قیمت آن را- میان افتاده و صحیح بدهند.

سؤال غس [۱۰۶۰]:

اشاره

مَرَّ كَمَا انْقَضَ عَلَيَّ كَوْكَبُ عَفْرِيَّتِ جَنَّ فِي الدَّجَى
الأجلد «۱»

جواب:

هو برفع کوکب فاعل [انقض]، و الأجلد فاعل مرّ و عفریت مجرور علی.

سؤال غسا [۱۰۶۱]:

اشاره

علی امام جلیل عظیم فرید شجاع کریم حلیم
این هشت کلمه است هر گاه به تقدیم و تأخیر هر یک از این کلمات خوانند چند بیت می‌شود؟

جواب:

چهل هزار و سیصد و بیست بیت می‌شود بدلیل آنکه به تقدیم

(۱) لاحظ! الانوار النعمانیة: ۱۹/۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۶۵

و تأخیر هر یک از دو لفظ اول که «علی» و «امام» است دو بیت می‌شود و چون آن را ضرب کنی در مخرج سیّم که جلیل است شش، و به ضرب آن در مخرج چهارم بیست و چهار می‌شود، و به ضرب آن در مخرج پنجم صد و بیست، و به ضرب آن در ششم هفتصد و بیست، و به ضرب آن در هفتم پنج هزار و چهل و چون آن را ضرب کنی در مخرج هشتم که حلیم است چهل هزار و

سیصد و بیست بیت می‌شود.

سؤال غسب [۱۰۶۲]:

اشاره

هرگاه چند چیز مشترک باشند که در قیمت تفاوت نداشته باشند جبرا می‌توان قسمت کرد؟

جواب:

بلی.

سؤال غسح [۱۰۶۳]:

اشاره

هرگاه کسی چند جریب زمین فروخته و بعد از چند سال او را مساحت نمودند اضافه آمد می‌تواند بایع یا وارثش از مشتری بگیرد؟

جواب:

بلی.

سؤال غسد [۱۰۶۴]:

اشاره

هرگاه کسی آسیائی - مثلا - به اذن صاحب آب ساخته و مدتی دایر بوده آیا صاحب آب می‌تواند که آب را بگرداند و آن را معطل سازد؟ و همچنین هرگاه آب کسی در ملک کسی به رضای او بگذرد تا مدتی، بعد از آن صاحب ملک مانع می‌تواند شد؟

جواب:

هرگاه به وجهی از وجوه ملزومه مانند صلح بر صاحب ملک و نهر لازم نشده می‌تواند و احوط آن است که: ضرر به برادر مؤمن نرساند.

سؤال غسه [۱۰۶۵]:

اشاره

گویند که: حضرت خدیجه کبری - سلام الله علیها - اشعاری عاشقانه در شأن حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم گفته، هرگاه لطف فرماید خالی از لطافت و فایده نخواهد بود؟

جواب:

آنچه به نظر احقر از آن حضرت رسیده این اشعار است:

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۶۶

أيا ریح الجنوب لعلّ علم من الأحباب يطفئ بعض حرّی و لم لا- حملوك إلیّ منهم سلاما أشتريه و لو بعمری و حقّ و دادكم إني كنوم و إني لا أبوح لهم بسرّی أرانی الله وصلکم قریبا فكم یسر أتی من بعد عسر فیوم من فراقکم کشر و شهر من وصالکم کدھر
«۱»

أيضا:

نعم لكم ملزم أی ملزم و وصل مدى الأيام لم يتصرّم و لو لم یکن قلب المتيم فيكم جریحا لما سالت دموعي بالدم و لم یخل طرفی ساعة من خیالکم فمن حبکم قلبی و من ذکرکم فمی و لو جبال- حملتموه بعادکم لمال فما حال لحمی و أعظمی أشدّ علی كبدي یدی فیردّها لما فيه من جمر من الشوق مضرم طویت الهوی و الشوق ینشر طیّه و کتمت أشجانی فلم تتکتّم فیا ربّ قد طالت بنا مدّة النوی [و أنت قدیر تنظم الشمل فانظم] «۲»

أيضا:

یا سعد إن جزت بوادی الأراک انشد قلبیا ضاع منی هناک و استفت غزلان الفلا سائلا هل لأسیر الحبّ منهم فکاک و إن ترى رکبا بوادی الحمی سائلهم عنی و من لی بذاک نعم سروا و استصبحوا مهجتي الآن عینی تشتهي أن تراک ما فتی من عضو و لا مفصل إلّا و قد ركب فيه هواک أوعدتني بالهجر بعد الوفاء یا سیدی ما جزاء هذا بذاک

(۱) بحار الأنوار: ۲۴ / ۱۶ (با اندکی اختلاف).

(۲) بحار الأنوار: ۵۰ / ۱۶ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۶۷

فاحکم بما شئت و ما ترتضی فالقلب ما یرضیه إلّا رضاک «۱»

سؤال غسو [۱۰۶۶]:

اشاره

هرگاه مدیون تعلّل در آداء نماید بعد از آنکه نقد ندارد و هرگاه تنخواهش را بفروشد- به قیمتی که در نظر دارد، یا ارزش دارد- نمی‌خرند؛ چه باید کرد؟ و هرگاه در این صورت به حاکم عرف عرضه شود چه صورت دارد؟

جواب:

بر او واجب است که آداء نماید هر چند که تنخواهش را بسیار نازل بخرند هرگاه طلبکار راضی به تأخیر نباشد، و هرگاه مضطرّ به عرض حاکم عرف شود ظاهرا ضرر ندارد به شرطی که ظنّ غالب در تضرّر مدیون در جان و مال نداشته باشد، و در ضرر مالی متحمّل ضررهای مالی او شود از خدمتانه «۲» و غیره.

سؤال غسز [۱۰۶۷]:

اشاره

در نماز و روزه که به جهت میّت استیجار می‌شود چه می‌فرمایند؟ و ترتیب در آنها شرط است یا با هم به عمل می‌توانند آورد؟

جواب:

استیجار مذکور مانعی ندارد خصوصاً هرگاه میّت به آن وصیت کرده باشد.

شبهه‌ای که بعضی از متأخرین در این کرده‌اند نظر به نیت قربت و منافات آن با اخذ اجرت «۳»، به عینه در استیجار حجّ بلکه در نذر عبادت جاری است و جوابش یکی است و آن این است که: بعد از وقوع اجاره و نذر؛ آن فعل بر او واجب می‌شود، پس می‌تواند که به نیت قربت به عمل آورد و فرقی نیست در اعتبار نیت قربت میان حجّ و نماز و مشوب بودن حجّ به مال و تمحصّ نماز و روزه به بدن، و همچنین وقوع إجماع بر صحت استیجار حجّ هیچ‌کدام منشأ

(۱) بحار الأنوار: ۵۴ / ۱۶ (با اندکی اختلاف).

(۲) یعنی: آنچه به مأمور سلطان و حاکم به عنوان هدیه دهند. (فرهنگ معین: ۱ / ۱۴۰۲).

(۳) مفاتیح الشرائع: ۱۲ / ۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۶۸

فرق نمی‌تواند شد، زیرا که عبادت بودن حجّ و اعتبار نیت قربت در مطلق عبادات متفق علیه است.

و جدّ امجد ملاً محمد تقی مجلسی رحمه الله در «حدیقه المتقین» در اوایل باب زکات بعد از بیان ثواب نماز و زکات چنین فرموده‌اند که: این همه ثواب نماز یک‌ساله است که خود را به اجاره می‌دهند از برای اموات و سه چهار هزار دینار می‌گیرند با تعب بسیار، مولانا عبد الله تستری رحمه الله می‌فرمودند که: شهید ثانی رحمه الله مضطرّ شده بودند و خود را به اجاره داده بودند در سالی به دو هزار دینار عجمی، هرگاه نماز مثل شیخ زین الدین کسی که وحید دهر «۱» بود به حسب قیمت متعارف این باشد نماز دیگران را بر این قیاس کن و تفضل الهی را ملاحظه کن که در برابر عملی که خویش به این قیمت باشد حق سبحانه و تعالی به وعده واجبۀ خود این ثواب می‌دهد که محاسبان از حصر آن عاجزند و بنده در آن تقصیر می‌نماید «۲»، تمام شد کلام آخوند.

و در وجوب ترتیب نماز خلاف نموده‌اند و مشهور وجوب است و اقوی عدم است و احوط اعتبار ترتیب است.

و مراد ترتیب آن است که: تا نماز یک شبانه روز تمام نشود نماز دیگر کرده نشود، نه آنکه ایام باید مترتب باشند. و بنا بر عدم وجوب می‌توانند نایبان؛ نماز اجاره را به جماعت گزارند و پنجاه نماز ظهر- مثلاً- قبل از عصر به عمل آورند و در روزه ترتیب شرط نیست إجماعاً.

سؤال غسح [۱۰۶۸]:

اشاره

فی الغاز تتعلق بالصلاة، قيل لأبي زيد: أيجوز أن يسجد الرجل على العذرة؟ قال: نعم و بجانب العذرة.
قيل: له السجود على الخلاف؟

(۱) ج: عصر.

(۲) در مظانّش نیافتیم.

- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۶۹
 قال: لا، و لا على أحد الأطراف.
 قيل: فإن سجد على شماله؟ قال: لا بأس بفعاله.
 قيل: أ يجوز للدارس حمل المصاحف؟ قال: لا، و لا حملها في الصحائف.
 قيل: و يجوز السجود على الكراع؟ قال: نعم دون الذراع.
 قيل: أ يصلى على رأس الكلب؟ قال: نعم كسائر الهضب.
 قيل: من صَلَّى و عانته بارزة؟ قال: صلاته جائزه.
 قيل: فان صَلَّى و عليه صوم؟ قال: يعيد و لو صَلَّى مائة يوم قال: فان حمل جروا و صَلَّى؟ قال: هو كمن حمل باقلا.
 قيل: أ يصح صلاة حامل القروء؟ قال: لا و لو صَلَّى فوق المروء.
 قيل: فان أصاب ثوب المصلّى بنجو؟ قال يمضى في صلاته و لا غرو.
 قيل: أ يجوز أن يؤمّ الرجال مقنع؟ قال: نعم و مدرّع.
 قيل: إن أمهم من في يده وقف؟ قال: يعيدون و لو أنهم الف.
 قيل: إن أمهم من فخذة بارزة بادية؟ قال: صلاته و صلاتهم جائزة.
 قيل: فإن أمهم الثور الأجم؟ قال: صلّ و خلاك ذمّ.
 قيل: أ يدخل القصر في صلاة الشاهد؟ قال: لا و الغائب الشاهد.

جواب:

العذرة: فناء الدار «۱» و الخلاف: الكمّ «۲»، و الشمال: جمع الشملة [الكساء و المئزر] «۳» و الدارس الحائض «۴» و الكراع ما استطال من الحجارة

- (۱) تاج العروس: ۵۵۳ / ۱۲، فناء الدار: ساحة أمام البيت (أقرب الموارد: ۶۴۷ / ۲). توضيح: هذه الأجوبة صدرت من أبي زيد و مطابق لرأيه و نظره، و هو من العامة.
 (۲) لسان العرب: ۹۶ / ۹.
 (۳) النهاية لابن الأثير: ۵۰۲ / ۲.
 (۴) تاج العروس: ۶۴ / ۱۶، الصحاح: ۹۲۷ / ۳.
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۷۰

السود «۱»، و رأس الكلب ثنية معروفة «۲»، و الهضب: الثنية؛ الصغيرة «۳»، و العانة: الجماعة من حمير الوحش «۴»، و الصوم: ذرق النعام «۵»، و الجرو: الصغار من القثاء و الرميان «۶» و في الظاهر ولد الكلب «۷»، و القروء: الميلغة الكلب «۸» و في الظاهر انتفاخ الخصية ۹، و النجو: السحاب الذى يشتد مطره ۱۰ و في الظاهر الغائط ۱۱، و المقنع: لابس المغفر ۱۲، و المدرع: لابس الدرع، و الوقف: السوار من العاج فى يد النساء ۱۳، و الفخذ: العشرة ۱۴ و بادية: [الذين] يسكنون البدو، و الثور:

السيد ۱۵، و الاجمّ: الذى لا رمح معه ۱۶، و صلاة الشاهد: صلاة المغرب لإقامتها عند طلوع النجم الشاهد بدخول الليل ۱۷، و يحتمل أن يراد بالشاهد الحاضر، و الشاهد الغائب هو الله.

سؤال غسوط [۱۰۶۹]:

اشاره

جعفی و کراجکی و حمصی و ابو الدنیا کیان بودند

- (۱) ترتیب کتاب العین: ۷۰۶.
  - (۲) تاج العروس: ۱۰۳/۱۶، معجم البلدان: ۱۴/۳، الثئیة: النقب، القصبه، الجبل، (لسان العرب: ۱۲۳/۱۴).
  - (۳) جمهره اللغة: ۳۰۵/۱.
  - (۴) الصحاح: ۲۱۶۹/۶.
  - (۵) جمهره اللغة: ۶۰/۳.
  - (۶) النهاية لابن الأثیر: ۱/۲۶۴، الصحاح: ۲۳۰۱/۶.
  - (۷) الصحاح: ۲۳۰۱/۶.
  - (۸) ۸ و ۹ الصحاح: ۲۴۶۰/۶.
  - (۹) ۱۰ اقرب الموارد: ۱۲۷۷/۲، الصحاح: ۲۵۰۲/۶، المنجد: ۷۹۳.
  - (۱۰) ۱۱ اقرب الموارد: ۱۲۷۷/۲.
  - (۱۱) ۱۲ لسان العرب: ۳۰۱/۸.
  - (۱۲) ۱۳ تاج العروس: ۴۶۷/۲۴.
  - (۱۳) ۱۴ الصحاح: ۵۶۸/۲، اساس البلاغة: ۳۳۶.
  - (۱۴) ۱۵ تاج العروس: ۳۳۸/۱۰.
  - (۱۵) ۱۶ الصحاح: ۱۸۹۱/۵، اقرب الموارد: ۱۴۰/۱.
  - (۱۶) ۱۷ تاج العروس: ۲۵۸/۸.
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۷۱
که در کتب فقه و احادیث شیعه مذکورند؟

جواب:

اما جعفی که او را صابونی و ابو الفضل صابونی [می گویند]، و مؤلف «فاخر» و صاحب فاخر نیز می گویند، پس او محمد بن احمد بن ابراهیم بن سلیمان، یا سلیم جعفی کوفی مصری صابونی است که زیاده بر هفتاد تصنیف دارد و در غیبت صغری [و معاصر] شیخ کلینی بوده و نجاشی و شیخ به دو واسطه از او روایت نموده‌اند «۱». و فتاوی متفرده از او نقل کرده‌اند مثل وجوب: «السلام علیک ایها النبی و رحمه الله و برکاته» در تشهد آخر «۲».

و کراجکی محمد بن علی بن عثمان است که شاگرد سید مرتضی و شیخ طوسی بوده و قریب بیست کتاب و رساله تصنیف نموده «۳».

و حمصی، محمود بن علی بن حسن رازی سدید الدین است، صاحب چند تصنیف و استاد شیخ منتجب الدین - صاحب «فهرست»

مشهور - است «۴».

و ابو الدنيا علی بن عثمان بن خطاب بن مرّة مغربی است که از آب حیات خورده و به خدمت حضرت امیر علیه السّلام رسیده و شیخ محمد حرفوشی او را ملاقات نموده و از او روایت کرده «۵».

و حقیر از شیخ حرفوشی مشار الیه به پنج واسطه روایت دارم که تا حضرت امیر علیه السّلام هفت واسطه می‌شود. و احوال ایشان را در کتاب «معتزک» بیان نموده‌ام «۶».

(۱) رجال نجاشی: ۳۷۴ و ۳۷۵، فهرست شیخ طوسی: ۱۹۲، مراجعه شود به ریحانة الأدب: ۱/ ۳۱۴.

(۲) البیان: ۱۷۸.

(۳) جامع الرواة: ۲/ ۱۵۶، مراجعه شود به ریحانة الادب: ۵/ ۳۹ - ۴۱.

(۴) جامع الرواة: ۲/ ۲۲۰، مراجعه شود به ریحانة الادب: ۲/ ۷۳.

(۵) کمال الدین: ۲/ ۵۳۸ - ۵۴۷، مراجعه شود به تنقیح المقال: ۲/ ۲۹۸ و ۲۹۹، تحفة الأحباب: ۳۳۵ و ۳۳۶.

(۶) تا کنون نسخه «معتزک المقال» را نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۷۲

سؤال غع [۱۰۷۰]:

اشاره

کدام زن است که در یک ساعت دو مرد او را جماع می‌کنند به عقد دوام در شریعت «۱» اسلام بدون تخلّل طلاق و بر هر یک از ایشان حلال است، و همچنین نیز بر آن زن با اطلاع و کیفیت حال؟

جواب:

این زنی است یائسه که بعد از جماع؛ عقد اولش منفسخ شده به سببی از عیوب مرد مثل: جنون و خصی، یا عیوب زن مثل: جنون و جذام و برص و قرن و افضا و عمی و اقعاد، یا به سبب آنکه شوهر اوّل مملوک بوده و بعد از جماع به ملک او منتقل شده، یا ملک دیگری [بوده] که عقد او را فسخ «۲» نموده و از اینجا معلوم می‌شود حیلۀ تحلیل که چون ترسد که محلّل محلّله را طلاق ندهد می‌تواند که او را به عقد مملوکی در آورد و بعد از جماع او را به ملک آن زن یا دیگری منتقل سازد.

سؤال غعا [۱۰۷۱]:

اشاره

هر گاه کسی ملکی را وقف کند بر حضرت امام حسین علیه السّلام یا بر مسجدی، آیا منافع آن به فقرا می‌رسد، یا نه؟ و مصرف چنین وقفی چیست؟

جواب:

باید حاصل و منافع آن؛ صرف آن روضه و مسجد شود از قبیل فرش و سوخت و خدمه، به قدر اجرت المثل عمل خود نیز می‌توانند

گرفت و به ازاء فقر و استحقاق گرفتن جایز نیست.

سؤال غعب [۱۰۷۲]:

اشاره

هرگاه حوض وقفی یا مسجدی یا پلی یا کاروانسرای وقفی خراب شود آجر و اسباب آن را به مصرف دیگر می‌توان رسانید؟

جواب:

بلی هرگاه آنها قابل تعمیر نباشند، یا بالفعل کسی نباشد که آنها را تعمیر کند و آن اسباب بالفعل خراب و ریخته باشد، یا به سبب اشراف بر انهدام

(۱) ج: شرع.

(۲) ب: منفسخ.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۳۷۳

و اضرار؛ ماده مشرف را خراب کنند. و تعرض به غیر آن جایز نیست، و مراعات الأقرب فالأقرب به آن ظاهراً لازم نیست، چنانکه گذشت «۱».

سؤال غعب [۱۰۷۳]:

اشاره

حجره بعضی از مدارس، یا روضات مقدسه که شرط نشده که کسی شب در آنجا باشد هرگاه متولی بگوید که: شب باید بود چه باید کرد؟ و در سکناى شب و یا روز مسمی کافی است یا نه؟

جواب:

به هر نحو که واقف گفته باید عمل کرد و اگر آن معلوم نباشد به هر نحو که ناظر شرعی گوید، و الله العالم.

سؤال غعد [۱۰۷۴]:

اشاره

هرگاه بر کتابی، یا قرآنی آثار وقف باشد و مظنه وقفیت در آن به هم رسد لکن صاحبش گوید: وقف نیست؛ می‌توان گرفت یا نه؟ و اگر وقفیت ثابت باشد لکن در تصرف کسی است که پروا ندارد و می‌فروشد می‌توان چیزی به او داد و گرفت و استعمال کرد؟

جواب:

تا علم یقین «۲» حاصل نشود به وقفیت؛ و دو شاهد عادل نیز شهادت ندهند؛ و به حد تواتر یا شیاع نرسد، و ذوالید اعتراف ننماید؛

وقفیت ثابت نمی‌شود. و خریدن آن ضرر ندارد.

و اگر وقفیت ثابت باشد باید به متولی شرعی داد، یا به مجتهد رساند هرگاه ناظر وقف معلوم نباشد و وقف عام باشد، و اگر وقف خاص باشد به موقوف علیهم باید داد.

سؤال غعه [۱۰۷۵]:

اشاره

هرگاه کسی وصیت کند که کتب حدیث مرا وقف کنید و در آنها بعضی از اجزاء حدیث باشد که اتمام آن صرفه نداشته باشد می‌توان آن را فروخت و عوضش کتابی درست گرفت یا نه؟

جواب:

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ هـ ق

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۳۷۳

نه همان اجزاء را وقف کنند.

(۱) مراجعه شود به مقامع الفضل: ۱/ ۳۹۸.

(۲) الف: قطعی.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۷۴

سؤال غعو [۱۰۷۶]:

اشاره

کتاب «حدیقه الشیعۀ» - که مشهور است و معروف - که از مرحوم آخوند ملا احمد اردبیلی مشهور است، در این وقت از بعضی می‌شنویم که از آن مرحوم نیست حقیقتش چیست؟

جواب:

از آن مرحوم است بلا شبهه، چنانکه کتاب «تهذیب» حدیث و «استبصار» از شیخ طوسی است، و از جمله فضلاء ثقات که تصریح به این نموده‌اند «۱»؛ یکی فاضل متبحر مرحوم آخوند ملا محمد طاهر قمی است صاحب تصانیف بسیار در کتاب «ملاذ الأخیار» «۲» و غیره، و او معاصر آخوند اردبیلی است.

و دیگر فاضل محدث ثقه شیخ حرّ عاملی مشهور است - صاحب تألیف بی‌شمار - که در کتاب «امل الآمل» که در علم رجال تألیف فرموده به آن تصریح نموده «۳» و عصرش مقارب عصر اردبیلی بوده، زیرا که وفات آخوند اردبیلی در سنه نهصد و نود و سه بوده

«۴» و ولادت شیخ حرّ در سنه هزار و سی [و سه] است «۵».

و با وجود شهرت و شهادت این دو فاضل ثقه که معاصر و مقارب عصر مصنّف بوده‌اند انکار شخصی که بعد از صد سال به هم رسیده باشد یا از جهل است، یا از تجاهل، و انکارش از قبیل انکار میرزا مخدوم سنی است که در کتاب «نواقض الروافض» در مقام طعن در کتب اربعه شیعه؛ کتاب «استبصار» را به ابن مطهر حلّی - یعنی: علامه - نسبت داده «۶».

و احتمال دیگر می‌رود که: این شخص منکر؛ از صوفیه یا متصوفه باشد،

(۱) ه: کرده‌اند.

(۲) ظاهراً نام کتاب تحفه الاخیار می‌باشد.

(۳) أمل الآمل: ۲/ ۲۳.

(۴) جامع الرواه: ۱/ ۶۱.

(۵) ریاض العلماء: ۵/ ۶۳.

(۶) این کتاب را نیافتیم.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۳۷۵

نظر به اینکه آن مرحوم در «حدیقه» کمال مبالغه در مذمت صوفیه نموده و احادیث بسیار درباره ایشان ذکر فرموده «۱»، و الله العالم.

سؤال غمز [۱۰۷۷]:

اشاره

هرگاه کسی به این عبارت نذر کند که: اگر - مثلاً - بیمار به شود نذر کردم که فلان قدر به مستحق بدهم یا در ضریح امام رضا علیه السلام بیندازم چه کند؟

جواب:

به این عبارت نذر متحقق نمی‌شود مگر آنکه نام خدا برده باشد به این نحو که: به خدا نذر کردم یا عهد کردم، پس لازم می‌شود بر آن وجهی که نذر کرده و مخالفت جایز نیست.

سؤال غعج [۱۰۷۸]:

اشاره

الغاز تتعلق بالصوم.

قیل لأبی زید: أ يجوز للمعدور أن يفطر فی شهر رمضان؟ قال: ما رخص فیہ إلّا للصیان.

قیل: هل للمعرّس أن يأكل فیہ قال: نعم بملاقیه.

قیل: فإن أفطر فیہ العراه؟ قال: لا ینکر علیهم الولاء.

(۱) حدیقه الشیعه: ۵۶۱-۵۶۵، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به «مستدرک الوسائل: ۲۰/ ۹۱-۹۸، مقالات کنگره مقدس اردبیلی:

۲/ ۶۳۸ و ۶۳۹ مقاله ۱۷، ۳/ ۵۲۲-۵۲۸. جالب است بدانیم که خود مقدس اردبیلی به خوبی می‌دانست که پس از وی صوفیه و یا افراد ساده لوح، نسبت این کتاب را به وی منکر خواهند شد. لذا در موارد متعدد اسم خودش را آورده است که ما به سه مورد آن اشاره می‌کنیم.

الف: در صفحه ۵۸ می‌نویسد: ... چنانکه در شرحی که بر ارشاد فقه این فقیر نوشته به تقریب مذکور گشته.

ب: در صفحه ۳۷۷ می‌نویسد: اما فقیر کثیر التصصیر احمد اردبیلی در بعضی از کتب قدمای علمای امامیه این روایت را با زیادتیه‌ها و اندک اختلافی دیده و آن ...

ج: در صفحه ۵۶۴ می‌نویسد: .. اگر چه بیشتر آن [روایت] را دیده بودم در کتاب «زبدۃ البیان» روشن تر از آن سخن می‌گفتم. حال با این اعترافها و قرائن دیگر آیا باز هم جائی برای تردید باقی می‌ماند؟!!

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۷۶

قیل: فإن أكل الصائم بعد ما أصبح؟ قال: هو أحوط و أصلح.

قیل: فإن عمد لأن أكل ليلاً؟ قال: ليشمر للقضاء ذيلاً.

قیل: فإن ضحكت المرأة في صومها؟ قال: بطل صوم يومها.

قیل: فإن ظهر الجدرى على ضرّتها؟ قال: تفطر إذا بمضرتّها.

قیل: فإن أكل حتى تتواري البيضاء؟ قال: يلزمه و الله القضاء.

قیل: فإن استشار الصائم الكيد؟ قال: أفطر و من أحل الصيد.

قیل: فهل يفطر بالحاج الطابخ؟ قال: نعم لا بطاهي المطابخ.

جواب:

المعدور: المختون «۱»، و المعرس: الذي ينزل في آخر الليل ليستريح ثم یرتحل «۲»، و العراء: الذين يأخذهم العرواء و هو الحمى برعدة «۳»، و أصبح: أي استصبح بالمصباح «۴» و الليل: ولد الحباري و الكروان «۵»، و ضحكت: أي حاضت «۶»، و منه قوله تعالى: فَضَحِكْتُ فَبَشَّرْنَاهَا «۷» و الضرة: أصل الإبهام و أصل الثدي أيضا «۸»، و البيضاء: من أسماء الشمس «۹»، و الكيد: القىء «۱۰» و استشاره: استدعاؤه «۱۱»، و الطابخ: الحمى الصلب «۱۲».

(۱) مجمع البحرين: ۳/ ۳۹۹.

(۲) النهاية لابن الاثير: ۳/ ۲۰۶.

(۳) لسان العرب: ۱۵/ ۴۵.

(۴) لسان العرب: ۲/ ۵۰۶.

(۵) لسان العرب: ۱۱/ ۶۰۹.

(۶) لسان العرب: ۱۰/ ۴۶۰.

(۷) هود (۱۱): ۷۱.

(۸) جمهرة اللغة: ۱/ ۸۳، تاج العروس: ۱۲/ ۳۹۱.

(۹) تاج العروس: ۱۸/ ۲۶۸.

(۱۰) تاج العروس: ۹/ ۱۲۳.

(۱۱) تاج العروس: ۱۲ / ۲۵۲، اقرب الموارد: ۱ / ۶۲۰.

(۱۲) تاج العروس: ۷ / ۲۹۹، اقرب الموارد: ۱ / ۶۹۵، توضیح: در مصادر «الحمی الصالب» آمده است.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۷۷

سؤال غعط [۱۰۷۹]:

اشاره

اگر کسی ملکی هبه کند به شخصی و آن ملک در ولایت دیگر باشد، آیا بدون قبض متهب، یا وکیل او محض گذشتن مدتی که توان به آن ولایت رسید کافی است یا نه؟

جواب:

تا به قبض او یا وکیل او نرسد فایده ندارد، و قیاس بر صوم بدل هدی باطل است.

سؤال غف [۱۰۸۰]:

اشاره

طعام شصت مسکین را به تفریق می توان داد، یا نه؟
و یک مسکین را از یک کفاره زیاده بر یک حصه می توان داد؟

جواب:

تفریق جایز است و اضافه باطل مگر آنکه کمال عدد به هم نرسد.

سؤال غفا [۱۰۸۱]:

اشاره

مقدار کفاره چیست؟

جواب:

به هر مسکینی یک چاریک تبریز- و احوط نیم من است- با نان خورش از هر چه باشد حسب المقدور، و اگر اطعام کند آن قدر بخوراند که سیر شود، و در اطعام دو صغیر را یک کبیر حساب کند، و در اعطاء مساوی حساب نماید.

سؤال غغب [۱۰۸۲]:

اشاره

کفاره واجبی را به سید می توان داد؟

جواب:

محلّ خلاف و اشکال است «۱»، و أظهر جواز و احوط ترک است، مگر آنکه صاحب کفّاره سید باشد که کفّاره سید برای سید و غیر سید هر دو جایز است بلا-خلاف، و همچنین زکات سید و فطره او و در فطره عبرت به دهنده است نه آن کس که فطره او را می‌دهند مثلاً: هرگاه زوج عامی فطره زوجه سیده‌اش را بدهد آن فطره غیر سید است به خلاف کفّاره و زکات.

سؤال غفج [۱۰۸۳]:**اشاره**

زنانی که مظنون است که عدّه نمی‌دارند متعه کردن ایشان چه صورت دارد؟

(۱) ذخیره المعاد: ۴۶۱، برای توضیح بیشتر مراجعه شود به جواهر الکلام: ۴۱۱/۱۵ - ۴۱۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۷۸

جواب:

هرگاه معروفه نباشند به زنا ظاهراً ضرر ندارد، و همین که علم به هیچ طرف ندارد که عدّه داشته یا نداشته تمتع به آن ثواب دارد.

سؤال غغد [۱۰۸۴]:**اشاره**

ألغاز الزکاة، قیل لأبی زید: ما یجب فی مائه مصباح؟ قال: حقّتان یا صاح.

قیل: فإن ملک عشر خناجر؟ قال: یخرج شاتین و لا یشاجر.

قیل: فإن سمح الساعی بحمیمه؟ قال: یا بشری له یوم القیامه.

قیل: أ یستحق حملة الأوزار من الزکاة جزءاً؟ قال: نعم إذا کانوا غزی.

جواب:

المصباح: الناقه التي تصبح فی المبرک و لا ترتعی حتّی یرتفع النهار «۱»، و الخناجر: جمع خنجر، و الخنجور: الناقه الكثيره اللبن «۲»، و الساعی:

جابی الصدقه «۳»، و الحمیمه خیار المال «۴»، و الأوزار: السلاح «۵»، و غزی جمع غاز «۶».

سؤال غغه [۱۰۸۵]:**اشاره**

در حیات حضرت فاطمه علیها السلام زنان بر حضرت امیر علیه السلام حرام بودند یا نه؟

جواب:

بلی نظر به حدیث صحیح (۷) صریح (۸). و به خاطر دارم که حضرت

-
- (۱) لسان العرب: ۵۰۳/۲، الصحاح: ۳۸۰/۱.
- (۲) لسان العرب: ۲۶۰/۴، تاج العروس: ۲۲۴/۱۱.
- (۳) لسان العرب: ۳۸۶/۱۴.
- (۴) الصحاح: ۱۹۰۶/۵، اقرب الموارد: ۲۳۴/۱.
- (۵) لسان العرب: ۲۸۲/۵.
- (۶) لسان العرب: ۱۲۴/۱۵، ترتیب کتاب العین: ۶۰۵.
- (۷) روایت صحیحی را نیافتیم، و اما روایت امالی و بحار در سندش عده‌ای از افراد ضعیف وجود دارند که ما به سه نفر آنها به عنوان نمونه اشاره می‌کنیم. و آنها عبارتند از: ۱- منصور بن عباس (جامع الرواة: ۲/۲۶۷، تنقیح المقال: ۳/۲۵۰). ۲- اسماعیل بن سهل کاتب (معجم الرجال الحدیث: ۳/۱۴۰). ۳- ابو طالب الغنوی (معجم رجال الحدیث: ۲۱/۱۹۸).
- (۸) امالی شیخ طوسی: ۴۲، بحار الأنوار: ۴۳/۱۵۳ حدیث ۱۲.
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۷۹
- خدیدجه نسبت به حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم نیز چنین بوده «۱»، و الله العالم.

سؤال غفو [۱۰۸۶]:**اشاره**

کسی که زن سیده یا شریفه دارد بر حضرت فاطمه محرم است؟

جواب:

بلی هرگاه از اولاد آن حضرت باشد نه از سادات دیگر مثل بعض اولاد عباس و ابی لهب و جعفر و عقیل و حضرت امیر علیه السلام هرگاه از حضرت فاطمه علیها السلام به هم نرسیده باشند.

سؤال غفز [۱۰۸۷]:**اشاره**

ألغاز الحج، قيل لأبي زيد: أيجوز للحاج أن يعتمر؟
قال: لا ولا أن يختمر.
قيل: هل له أن يقتل الشجاع؟ قال: نعم كما يقتل السباع.

جواب:

الاعتمار لبس العماره و هی العمامه «۲»، و الاختمار لبس الخمار «۳»، و الشجاع الحیة «۴».

سؤال غفج [۱۰۸۸]:

اشاره

می‌تواند زنی همشیره، یا برادر خود را شیر دهد؟

جواب:

بل علی المشهور الاظهر و کسی که در رضاع به عموم منزله قائل است آن را حرام می‌داند «۵»، زیرا که: به منزله مادر طفل می‌شود و بر شوهرش حرام می‌گردد. و عموم منزله دلیل درستی ندارد.

سؤال غفط [۱۰۸۹]:

اشاره

به زنان اهل ذمه مثل یهود و نصاری و همچنین دهات و صحرانشینان نظر می‌توان کرد؟

جواب:

مشهور جواز است به شرط عدم ربه و شهوت هرگاه آن زنان پروا نکنند و اگر ایشان را منع کنند ممتنع نشوند، و احتیاط آن است که غیر از رو

(۱) در مظانث نیافتیم.

(۲) لسان العرب: ۴/۶۰۵.

(۳) تاج العروس: ۱۱/۲۱۴.

(۴) لسان العرب: ۸/۱۷۴، تاج العروس: ۲۱/۲۵۲.

(۵) شرح لمعه: ۵/۱۶۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۸۰

و دستها را نگاه نکنند.

سؤال غص [۱۰۹۰]:

اشاره

کسی که خواجه سرا، یا عنین باشد متعه کردن از برای او سنت است یا نه؟ و همچنین زن کردن «۱»، و بعد از انقضای مدت بر زنان ایشان عده هست یا نه؟

جواب:

عموم أدله شامل ایشان هست، خصوصاً متعه که در آن جماع لازم و معتبر نیست. و عدّه غیر وفات بر غیر مدخول بها نیست علی المشهور الصحیح، و بعضی به خلوت عدّه را واجب می‌دانند «۲».

سؤال غصا [۱۰۹۱]:**اشاره**

بعضی شبهه می‌کنند که حضرت فاطمه علیها السلام از خانه بیرون آمد و به مسجد داخل شد و در حضور مردم با اجنبی حرف زد. و از بعضی از اخبار نیز ظاهر می‌شود که از بعضی صحابه مثل: جابر، و از بعضی خدام مثل: سلمان در حجاب نمی‌شد جواب ایشان چیست؟

جواب:

مقدمه گفتگوی آن حضرت در باب فدک و میراث در مسجد در حضور مردم به تواتر ثابت است «۳»، و انکار نمی‌توان کرد و محمول است بر ضرورت که بالإجماع مستثنی است، و آن معصومه خود اعلم بود به مقدار ضرورت محلله، و بعض اخبار داله بر رؤیت بعض صحابه «۴» صحتش معلوم نیست و شاید از نظرات اتّفاقیه- که بالاتفاق حلال است- بوده باشد، یا آنکه اعصار نسبت به احکام مختلفند و در ابتدای اسلام تحریم نظر نبود و بعد از نزول

(۱) زن کردن زن گرفتن (فرهنگ معین: ۳/ ۲۹۳۹).

(۲) مسالک الافهام: ۸/ ۲۲۶، نهایه المرام: ۲/ ۷۷.

(۳) احتجاج طبرسی: ۱/ ۹۷-۱۰۶، شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید: ۱۶/ ۲۱۱-۲۱۵، برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به بحار الأنوار: ۲۹/ ۲۱۵-۲۴۵، احقاق الحق: ۱۰/ ۲۹۶-۳۰۵.

(۴) کافی: ۵/ ۵۲۸ حدیث ۵، بحار الأنوار: ۴۳/ ۶۶ حدیث ۵۹، وسائل الشیعه: ۲۰/ ۲۱۵ و ۲۱۶ الحدیث ۲۵۴۶۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۸۱

آیه حجاب «۱» اندک اندک به این مرتبه رسیده، و الله يعلم.

و بر این محمول است آنچه وارد شده است که حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم در شب زفاف حضرت فاطمه علیها السلام صدای جمعی از زنان را شنید «۲»؛ بر فرضی که آنها نامحرم بوده باشند.

سؤال غصب [۱۰۹۲]:**اشاره**

ألغاز البیع، قیل لأبی زید: ما تقول فی بیع الكمیت؟ قال: حرام کبیع المیت.

قیل: أ يجوز بیع الخلّ بلحم الجمل؟ قال: لا و لا بلحم الحمل.

قیل: أ یحلّ بیع الهدیه؟ قال: لا و لا بیع السیئه.

قيل: في بيع العقيقة؟ قال: محذور على الحقيقة.
 قيل: أبيع الصقر بالتمر؟ قال: لا و مالك الخلق و الأمر.
 قيل: فإن اشترى عبدا فبان بأمه جراح؟ قال: ما في ردّه بهذا العيب جناح.
 قيل: أيجوز بيع الداعي على الراعي؟ قال: لا و لا على الساعي.
 قيل: أيشترى المسلم سلب المسلمات؟ قال: نعم و يورث عنه إذا مات.
 قيل: هل يجوز ربح الشافع؟ قال: ما لجوازه من دافع.
 قيل: أبيع الإبريق على بنى الأصفر؟ قال: يكره «۳» كبيع المغفر.
 قيل: أيجوز للرجل أن يبيع سيفه؟ قال: لا و لكن يبيع صفيه.
 قيل: أيجوز الكسب بالطرق؟ قال: هو كالقمار بلا فرق.

جواب:

الكميت: من أسماء الخيل «۴»، و الخلّ: ابن المخاض «۵»، و لا يجوز بيع اللحم بالحيوان مطلقا، و الهدية - بالتشديد -: ما يهدى إلى الكعبة و منه الهدية

(۱) نور (۲۴): ۳۱.

(۲) بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۱۵ و ۱۱۶.

(۳) حجرى: يكسر.

(۴) لسان العرب: ۲/ ۸۱، مجمع البحرين: ۲/ ۲۱۷.

(۵) اقرب الموارد: ۱/ ۲۹۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۸۲

بالسكون و التخفيف «۱»، و السية: الخمر «۲» لا الأسيرة، و عقيقة الولد: يطلق على الشعر الذى ولد و هو عليه «۳»، و الصقر: الدبس «۴»، و الامّ: مجتمع الدماغ «۵»، و الداعي: بقیة اللبن فى الضرع «۶»، و الساعي: جابى الصدقة «۷»، و السلب: لحاء الشجرة «۸» و الشافع: التى معها سخلها «۹»، و الإبريق: السيف الصقيل «۱۰»، و بنو الأصفر: الروم «۱۱»، و الصفى: الناقة الغزيرة الدرّ «۱۲»، الطرق: ضرب بالحصى و هو من أفعال الكهنة «۱۳».

سؤال غصیح [۱۰۹۳]:

اشاره

زنان را از راه دور بدون كجاوه سوار كردن و به حجّ سنتّ و زیارت ائمه عليهم السّلام بردن، و گاه هست كه نامحرم صدای ایشان را می شنود یا ایشان را می بیند سنتّ است یا نه؟

جواب:

بلى نظر به عمومات هر گاه مستلزم محرّمى نباشد، و شنیدن و دیدن اتّفاقی بدون قصد حرام نیست اتّفاقا.

سؤال غصد [۱۰۹۴]:

اشاره

یائسه و صغیره و غیر مدخول بها در طلاق و فسخ عدّه دارند یا نه؟ و دخول موجب عدّه و تمام مهر و عدم عنن؛ منحصر در دخول

-
- (۱) مجمع البحرین: ۱/ ۴۷۴، لسان العرب: ۱۵/ ۳۵۸.
 (۲) قاموس المحيط: ۴/ ۳۴۲، الصحاح: ۶/ ۲۳۷۱.
 (۳) مجمع البحرین: ۵/ ۲۱۵، لسان العرب: ۱۰/ ۲۵۷.
 (۴) الصحاح: ۲/ ۷۱۵.
 (۵) لسان العرب: ۱۲/ ۳۲، اقرب الموارد: ۱/ ۱۹.
 (۶) لسان العرب: ۱۴/ ۲۵۹، الصحاح: ۶/ ۲۳۳۷.
 (۷) لسان العرب: ۱۴/ ۳۸۷، اقرب الموارد: ۱/ ۵۱۹.
 (۸) اقرب الموارد: ۱/ ۵۳۰.
 (۹) لسان العرب: ۸/ ۱۸۳، اقرب الموارد: ۱/ ۵۹۹ (مع اختلاف یسیر).
 (۱۰) الصحاح: ۵/ ۱۷۴۴، لسان العرب: ۱۰/ ۱۵، تاج العروس: ۲۵/ ۴۴.
 (۱۱) لسان العرب: ۴/ ۴۶۵.
 (۱۲) لسان العرب: ۱۴/ ۴۶۳.
 (۱۳) لسان العرب: ۱۰/ ۲۱۵.
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۸۳
 قبل است یا نه؟

جواب:

بر یائسه و دو رفیقش عدّه نیست. و دخول شامل دخول دبر هست اجماعاً، و بعضی در عدّه و مهر به مجرد خلوت اکتفا کرده‌اند «۱».

سؤال غصه [۱۰۹۵]:

اشاره

المسعودی من هو؟ و هو من العامة أو الخاصة؟

جواب:

هو لقب لثلاثة أحدهم: علی بن الحسین بن علی المسعودی أبو الحسن الهذلی.
 قال النجاشی: له كتب [...] منها: كتاب «إثبات الوصیة لعلی بن أبی طالب» علیه السّلام و كتاب مروج الذهب «۲»، انتهى.
 و «مروج» بضم الجیم و الراء و سکون الواو، و كلامه فی ذلك الكتاب ظاهر فی كونه عامیا أو شیعياً متّقیاً «۳»، و بالجمله؛ كتابه ذلك

فی غایه الاعتبار روی عنه أبو المفضل الشیبانی إجازةً و بقى إلى سنة ثلاث و ثلاثین «۴»، أو خمس و أربعین بعد الثلاثمائة «۵».

و ثانيهم: القاسم بن معن - بفتح الميم و سکون المهملة - ابن عبد الرحمن

(۱) مسالك الافهام: ۸ / ۲۲۶، نهاية المرام: ۲ / ۷۷.

(۲) رجال النجاشی: ۲۵۴ (مع اختلاف يسير).

(۳) لا يخفى أن من لاحظ كتاب «مروج الذهب» بدقه تيقن أنه حين تأليف هذا الكتاب كان من العامية و الشواهد على ذلك كثيرة نذكر بعضها:

الف: قال في ذكر نسب أبي بكر و لمع من أخباره و سيره: لقبه عتيق، لبشارة رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم إياه أنه عتيق الله من النار. فسُمي يومئذ عتيقا. (مروج الذهب: ۲ / ۳۰۵).

ب: و قال في ذكر نسب عمر و لمع من أخباره و سيره: و إنما سُمي الفاروق لأنه فرّق بين الحق و الباطل (مروج الذهب: ۲ / ۳۱۳) مع أن هاتين الروايتين موضوعتين عند الشيعة إجماعاً، و هاتان الروايتان و قرائن اخرى تشهد بأنّه كتبها من غير تقيّة. نعم يحتمل أنه استبصر و كتب إثبات الوصية بعد هذا.

(۴) رجال النجاشی: ۲۵۴ (مع اختلاف يسير).

(۵) اعيان الشيعة: ۸ / ۲۲۰ (نسبه الى القيل). تنبيه: لا يخفى أن المسعودي أرخ في كتابه «التنبيه و الاشراف» ملوك الروم إلى سنة ۳۴۵ من الهجرة فما في (كشف الظنون: ۲ / ۱۶۵۸) أنه توفي في سنة ۳۴۶ ليس ببعيد. للتوسع لاحظ: (أعيان الشيعة: ۸ / ۲۲۰).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۸۴

بن مسعود المسعودي الكوفي أبو عبد الله القاضي ثقة فاضل من السابعة مات سنة مائة و خمس و سبعين، كذا في «تقريب» ابن الحجر الشافعي «۱».

و ذكره الشيخ في رجال الصادق عليه السلام مهملاً لكن بزيادة ابن عبد الله «۲»، قيل ابن مسعود سهواً مع احتمال أن يكون ما في التقريب نسبة إلى الجدّ على بعد.

و ثالثهم: عبد الرحمن بن عبد الله بن عتبة بن مسعود الكوفي المسعودي، صدوق، اختلط قبل موته، و ضابطه أن من سمع عنه ب «بغداد» فبعد الاختلاط، من السابعة مات سنة مائة و ستين أو خمس و ستين، كذا في التقريب «۳».

و ذلك اللقب أشهر في الأول عندنا و في الثالث عندهم.

سؤال غصو [۱۰۹۶]:

اشاره

جمع میان دو فاطمیه در نکاح حرام است یا حلال و شامل شریفه «۴» و متعه نیز هست یا نه؟

جواب:

جمع حلال است علی المشهور الصحیح، بلکه خلافي در آن تا به عصر مرحوم شیخ حرّ ظاهراً نبوده، و قاصر در خصوص این رساله‌ای نوشته‌ام مسمی ب: «منع المنع من الجمع» و حدیثی را که شیخ مشار الیه در تحریم مستند به آن شده «۵» ذکر نموده‌ام با جوابش، هر که خواهد رجوع به آن نماید «۶»، و ظاهر آن حدیث شامل شریفه و متعه هست.

سؤال غصز [۱۰۹۷]:

اشاره

الغاز الشفعة و الإحياء:

قيل لأبي زيد: أ يثبت الشفعة للشريك في الصحراء؟ قال: لا ولا للشريك في الصفراء.

(۱) تقريب التهذيب: ۲/ ۱۲۰ و ۱۲۱.

(۲) رجال الطوسي: ۲۷۳.

(۳) تقريب التهذيب: ۱/ ۴۸۷.

(۴) منظور زننهائی است که از طرف مادر به فاطمه اطهر - سلام الله عليها - برسند.

(۵) وسائل الشیعة: ۲۰/ ۵۰۳ حدیث ۲۶۲۰۶.

(۶) منع المنع من الجمع، مخطوط.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۸۵

قيل: أ يحل أن يحمى ماء البئر والخلاء؟ قال: إن كان في الفلا فلا.

جواب:

الصحراء: الأتان التي يمازج بياضها غيره «۱»، و الخلاء: الكلاء «۲».

سؤال غصح [۱۰۹۸]:

اشاره

هر گاه صغیره را به کبیری و یا کبیره را به صغیری عقد منقطع نمایند افاده محرمیت می کند؟

جواب:

بلی نسبت به مادر منکوحه و پدر ناکح و پسرش، اما دختر منکوحه پس محرم نمی شود إلا بعد از دخول به مادرش، زیرا که: قبل از آن محرم ابدی نیست، و محرم؛ هر زنی است که حرام باشد نکاح او ابدا به نسب یا به رضاع، یا مصاهرت یعنی: خویشی. و محرمیت در صورت مذکوره به هم می رسد به شرطی که منظور تمتع باشد از منکوحه، هر چند که مجرد دیدن یا لمسی باشد که بدون احد اسباب ثلاثه محله بر ناکح حلال نشود، و مع ذلك شروط مصححة نکاح باشد از قبیل کفاءة، و مصححة تصرف ولی از ملاحظه غبطه یا عدم مفسده نسبت به مولی علیه موجود باشد، و متولی نکاح صغیر و صغیره ولی شرعی باشد.

و بنابراین؛ باید مدت تمتع آن قدر باشد که نظر و لمس در آن حرام تواند بود که به نکاح حلال شود.

و همچنین مهر از غیر مال صغیر باشد مگر آنکه صلاح در دادن مهر نیز باشد، چون متعه نفقه و کسوت شرعا ندارد بلا خلاف، و همچنین میراث نمی برد و نمی دهد مطلقا علی المشهور الصحیح، بنابراین باید زن بداند که مستحق نفقه - مثلا - نیست و اگر مرد چیزی از خوراک و پوشاک به او دهد محض تکلف و تبرع است نه به عنوان لزوم شرعی مثل زوجه دائمه، و در این اعصار کم

مردی این را می‌داند؛ چه جای زنان، فظاها رضای زنان مبتنی بر استحقاق

(۱) قاموس المحيط: ۲/ ۶۹، تاج العروس: ۱۲/ ۲۸۹.

(۲) النهایة لابن الأثیر: ۲/ ۷۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۸۶

نفقه است.

بنابراین؛ در صحت عقد اشکال به هم می‌رسد هر چند که مرد مضایقه در دادن نداشته باشد یا به عنوان استحقاق شرعی فهمیده باشد و داند که ضعیفه فقیره مستهلکه متعه نود سال به یک اشرفی از برای نفقه شده و بدون آن به پنجاه تومان راضی نمی‌شود قطعا و جز ما مگر به عنوان زور و جبر، و بر تقدیر عدم استحقاق شرعی به مجرد صیغه مستحق نمی‌شود الا به شرط ضمن العقد، مانند اشتراط نفقه از قبیل نوکر و عملۀ بنا، زیرا که متعه اجیر است بلا خلاف.

و بر تقدیر اشتراط؛ شرط است تعیین نفقه جنسا و نوعا و وصفا و قدرا، که مثلا: هر روز نان گندم و طعام برنج می‌دهد یا غیر آن و چقدر می‌دهد، و همچنین در رخت بلا خلاف بین العلماء و این نیز خلاف نفقه زوجه دائمه است که آن محول بر تحدید وارد در شرع «۱» است از مقدار معلوم یا عرف عادت زوج یا زوجه علی الخلاف «۲».

و بر هر تقدیر؛ حکم اجیر ندارد بلا خلاف، و هرگز تحدیدات مذکوره در متعه نشده و نمی‌شود و موجب اشکال عظیم در صحت عقد می‌گردد مگر آنکه زوجه غتیه باشد و اهمی در گرفتن نفقه نداشته باشد، یا آنکه شرط کنند که هر روز به جهت نفقه یک عباسی - مثلا - بگیرد، پس اگر بعد از آن با همدیگر بسازند به هر نحو که امراضات در نفقه شود مانع ندارد و ضرر به عقد نمی‌رساند، و الله یعلم.

سؤال غصط [۱۰۹۹]:

اشاره

هرگاه غیر ولی شرعی عقد تمتع از برای صغیر یا صغیره بندد افاده محرمیت می‌کند یا نه؟

جواب:

نه مگر بعد از بلوغ و رشد و امضاء با تحقق شروط لازمه.

(۱) ب: شریعت.

(۲) مراجعه شود به: مسالک الافهام: ۸/ ۴۵۵-۴۵۷، حقائق الناصرة: ۲۵/ ۱۱۹-۱۲۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۸۷

سؤال غق [۱۱۰۰]:

اشاره

هرگاه خواسته باشد که زنی محرم شود می‌توان مادر یا دختر او را به عقد تمتع در آورد و در ضمن عقد شرط کند که به غیر نظر

چیزی دیگر بر او حلال نباشد و دست بر بدن او نرساند؟

و بر تقدیر صحت این عقد و شرط؛ هرگاه منکوحه بعد از این راضی به ملامسه یا جماع شود به همان صیغه اول جایز است یا نه؟
و بر تقدیر جواز و وقوع مستحق مهر دیگر از برای لمس و جماع می‌شود یا نه؟
و اگر رضا را معلق بر مهر دیگر سازد و زوج نیز راضی شود چه صورت دارد؟

جواب:

تمتع از برای مجرد حلّ نظر یا لمس منکوحه خوب است و مثر حلّ نظر مادر می‌شود مطلقاً، و همچنین دختر هرگاه به آن، دخول به مادر اتفاق افتد، و بعد از رضای منکوحه به لمس و جماع ظاهراً ضرر ندارد، لکن به همان مهر اول و اگر شرط زیادتی مهر یا اجل شود موجب اشکال می‌گردد و اجل زیاد نمی‌شود مطلقاً.

و امّیا مهر؛ پس اظهر آن است که به جماعی مهر المثلی ثابت می‌گردد، چنانکه در جماعات مشبوهه و اجارات فاسده است با جهل مرأه، و ممکن است که از برای مجموع جماعاتی که به عقد فاسد به عمل آید یا جهل؛ یک مهر المثل کافی باشد، و الله یعلم.

سؤال غفا [۱۱۰۱]:

اشاره

الغاز الذبائح، قيل لأبي زيد: ما تقول في ميتة الكافر؟

قال: حلّ للمقيم و المسافرين.

قيل: أ يضحى بالطلاق؟ قال: نعم و يقرى منه الطارق «(۱)».

(۱) یعنی: يطعم منه من جاء بالليل.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۸۸

قيل: أ يجوز أن يضحى بالخيل؟ قال: هو أجدر بالقبول.

قيل: فان ضحى قبل ظهور الغزاة؟ قال: شاء لحم بلا محالة.

جواب:

الكافر البحر «(۱)» لأنه يكفر وجه الأرض و يستره، و الميتة [كناية عن] السمك الطافي، و منه يظهر معنى قوله:

ما كافر كفريم خدا كافر ماست ما پير خدائيم خدا مرشد ماست

و ما اول به بعض الصوفية [۱۵*] قوله عزّ و جلّ في أول سورة البقرة فقال:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا*، الآية، نزلت فينا معشر الصوفية فقال: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَي سَتَرُوا الْبَاطِلَ وَ أَظْهَرُوا الْحَقَّ سَوَاءً عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ يَٰ

مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ «(۲)» بك، لأنهم من أهل الشهود، و أنت من أهل الظاهر، خَتَمَ اللَّهُ عَلَيَّ

قُلُوبِهِمْ فَلَا يَدْخُلُ فِيهَا إِلَّا الْحَقُّ وَ عَلَيَّ سَمِعَهُمْ فَلَا يَسْمَعُونَ إِلَّا الْحَقَّ وَ عَلَيَّ أَبْصَرَهُمْ غِشَاوَةً فَلَا يَرُونَ سِوَى الْحَقِّ وَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

«(۳)» بصحبتك لهم يا محمد! انتهى مضمون ما بالبال الباب بالبال، و من أراد تحقيق المقال فليراجع الفتوحات «(۴)».

و الطارق: الناقة التي ترسل لترعى حيث شاءت «(۵)»، و الخيول جمع [الجمع] خائل «(۶)»، و الغزاة هنا الشمس يقال: طلعت الغزاة، و لا

يقال غربت «۷».

سؤال غقب [۱۱۰۲]:

اشاره

کدام زن است که محرم است و محرم ابدی نیست و بالعکس؟

- (۱) ج: لَجَّةً.
 (۲) البقرة (۲): ۶.
 (۳) البقرة (۲): ۷.
 (۴) فتوحات المکیة: ۱ / ۱۱۵.
 (۵) لسان العرب: ۱۰ / ۲۲۷.
 (۶) قاموس المحيط: ۳ / ۳۸۴.
 (۷) لسان العرب: ۱۱ / ۴۹۳.
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۸۹

جواب:

اول شوهر دار است و هر مطلقه در عدّه رجعیّه، و ثانی هر زنی است که در حین شوهرداری او را عقد کرده باشد، یا با او زنا کرده باشد، یا در عدّه [و] یا در احرام عقد شده باشد، یا مطلقه تسع باشد در عدّه «۱»، یا به برادر یا پسر یا پدر او لواطه کرده باشند که در این صور آن زن بر فاعل محرم ابدی است و محرم نیست.

سؤال غفج [۱۱۰۳]:

اشاره

در حدیث است که: «لو علم الناس ما فی زیارة [الحسین علیه السلام فی النصف من] شعبان من الثواب لقامت ذکور الرجال علی الخشب» «۲» چه معنی دارد؟

جواب:

از برای آن چند معنی گفته‌اند:
 یکی آنکه: اگر مردم بدانند ثواب زیارت شعبان را هرآینه به سبب رفتن زیارت و ترک تقیّه حکام جور ایشان را به دار کشند و بر دار بمانند.
 دیگر آنکه: چون دانند ثواب زیارت را که کفاره گناهان می‌شود مرتکب گناه خواهند شد به حدی که هن ایشان برای چوب بر خواهد خاست.
 دیگر آنکه: بعد از دانستن ثواب آن؛ مردان مرد هرگاه پای گواشتین نداشته باشند به پای چوبین خواهند رفت و اگر احتمال

تصحیف و تحریف در حدیث رود احتمالات دیگر به هم می‌رساند.

(۱) یعنی اگر ۹ طلاق به این شکل واقع شود که: کسی زنش را با مراعات تمام شرایط طلاق دهد و هنوز عده تمام نشده رجوع کند و دوباره طلاق دهد باز در عده رجوع کند و برای بار سوم طلاق دهد سپس با محلل بر او حلال شود سپس باز طلاق داده و در عده رجوع نماید و برای بار ششم با محلل حلال شود و دو بار دیگر به همین شکل طلاق دهد بعد طلاق نهم بر او حرام ابدی خواهد شد ولی اگر صبر کند تا عده تمام شود و دوباره ازدواج کند این حکم را ندارد. مراجعه شود به «مسالك الافهام: ۳۵۴ و ۳۵۵ و الحدائق الناضرة: ۲۳ / ۶۳۴ و ۶۳۵».

(۲) کامل الزیارات: ۳۳۷ و ۳۳۸، اقبال الأعمال: ۷۱۱، بحار الأنوار: ۹۵ / ۹۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۹۰

سؤال غقد [۱۱۰۴]:

اشاره

الغاز الإرب و الجزیه «۱»، قیل لأبی زید: أ یسلم القائم علی القاعد؟ قال: محذور فیما بین الأبعاد.
قیل: أ یمنع الذمی عن قتل العجوز؟ قال: معارضته فی ذلك لا یجوز.

جواب:

القاعد: هی التي قعدت عن الحیض أو الترویج «۲»، فلا- وجه للتناء، و منه القواعد، و العجوز: الخمر «۳» فإنها إحدى المعانی الستة و الستین للعجوز، و قتلها: مزجها «۴».
و قد أبدع الفاضل الشیخ محمد بن عیسی بن الأصبح الأزدی اللغوی فی ضبطها، ثم نظمها و قد شرحه بعده عشرون أديبا، و تأبی نفسی إلیا ذکرها لبلاغتها و سهولۃ ألفاظها، و حسن سبکها، و دقة معانیها، و اشتمالها علی جملة من الأغاز و مبانیها، و ها هی:
ألا تب عن معاطاة العجوز: الخمر ۵ و نهنه عن مواطاة العجوز: الشیخة ۶ و لا ترکب عجوزا فی عجوز: الرمکة و الحرب ۷ و لا روع و لا تک بالعجوز: العاجز ۸

(۱) یعنی: أ الغاز علی نحو دهاء العقل و الغلبة (راجع إلی: الصحاح: ۱ / ۸۷، ۶ / ۲۳۰۲، لسان العرب: ۱۴ / ۱۴۴).

(۲) مجمع البحرین: ۳ / ۱۲۸ و ۱۲۹، لسان العرب: ۳ / ۳۶۱.

(۳) ۳ و ۵ و ۶ لسان العرب: ۵ / ۳۷۲.

(۴) لسان العرب: ۱۱ / ۵۵۱، الصحاح: ۵ / ۱۷۹۸.

(۵) قاموس المحيط: ۲ / ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵ / ۲۰۲ و ۲۰۳، اقرب الموارد: ۲ / ۷۴۷.

(۶) قاموس المحيط: ۲ / ۱۸۷، تاج العروس: ۱۵ / ۲۰۴ تنبیه: للزییدی هنا رای آخر ان شئت لا حظ:

تاج العروس: ۱۵ / ۲۰۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۹۱

و إن أرمت «۱» بأقوام عجوز: سنة «۲» فعش فيها بأبوال العجوز: البقرة «۳» و إن تزر العجوز بلا عجوز: البطل و ترس ۴ فقطره على متن العجوز: اليد اليمنى ۵ و إن غاضت عجوز بنى زياد: بئر ۶ غداة عزلها أهل العجوز: القرية ۷ و ما أن للعجوز إذا التمت: الرعشة ۸ سوى استعمال ادمغة العجوز: الأرنب ۹ و إن جلد العجوز جلدت يوماً: الضبع ۱۰ به أحداً أفاق من العجوز: الكلب ۱۱ و هتئى للعجوز شراء بئر: السفينة ۱۲ و لذ ۱۳ قبل العجوز على العجوز: المتية ۱۴ و التوبة ۱۵

(۱) فى ج، الحجرية: ازمت.

(۲) قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۳/۱۵.

(۳) ۳ و ۴ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۲/۱۵.

(۴) ۵ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۵/۱۵.

(۵) ۶ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۲/۱۵.

(۶) ۷ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۴/۱۵.

(۷) ۸ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۳/۱۵.

(۸) ۹ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۲/۱۵.

(۹) ۱۰ و ۱۱ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۴/۱۵.

(۱۰) ۱۲ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۳/۱۵.

(۱۱) ۱۳ لاذ، يلوذ، لذ، أى: التجأ، (اقرب الموارد: ۱۱۷۰/۲).

(۱۲) ۱۴ المتية: الموت، تاج العروس: ۲۰۵/۱۵، الصحاح: ۲۴۹۷/۶.

(۱۳) ۱۵ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۲/۱۵ و ۲۰۵، أقرب الموارد: ۷۴۷/۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۹۲

و كان الطسم يقرى فى عجوز: جفنة «۱» مكللة «۲» بأسنمة «۳» العجوز: الناقة «۴» و ما تهدى العجوز إلى العجوز: التاجر و الملك «۵» أحب إليه من ریح العجوز: ضرب من الطيب «۶» و إن بدت القلادة من عجوز: نخله ۷ فبعها بالنضار ۸ و بالعجوز: الفضة ۹ و إن حملت عجوز كم عجوزا: مناصب القدر و قدر ۱۰ جلت صد العجوز عن العجوز: الجوع و الجائع ۱۱ و من أكل العجوز بلا عجوز: طعام خاص و سمن ۱۲ فأنذره بإقبال العجوز: الحمى ۱۳ و إن بزغت عجوز فى عجوز: شمس و دارتها ۱۴ فقل ۱۵ عجوز زينب بالعجوز: درع المرأة و الإبرة ۱۶

(۱) قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۲/۱۵.

(۲) أى: مزينة.

(۳) يعنى: أكمله الإبل، و يقال بالفارسية: كوهان شتر.

(۴) قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۴/۱۵.

(۵) قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۲/۱۵ و ۲۰۴.

(۶) ۶ و ۷ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۴/۱۵.

(۷) ۸ و فى النسخ: النظارة، و الصحيح - ظاهراً - ما أثبتناها، و النضار أى: التبر و الذهب. و هذا ملائم مع الفضة. (تاج العروس: ۱۴/

(۸) و ۹ و ۱۰ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۴/۱۵.

(۹) و ۱۱ و ۱۳ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۲/۱۵.

(۱۰) و ۱۲ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۳/۱۵ و ۲۰۴.

(۱۱) و ۱۴ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۳/۱۵.

(۱۲) و ۱۵ الفل: الكسر و الثلثة (مجمع البحرين ۵/ ۴۴۵، المنجد: ۵۹۲).

(۱۳) و ۱۶ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۲/۱۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۹۳

و إن عبثت بسر حكم «۱» عجوز: ذئبة «۲» فذدها «۳» عن أولئك بالعجوز: الحربة «۴» و كم عبد تفرز «۵» في عجوز: خلافة «۶» و جاء «۷» الفوز في يوم العجوز: القيامة «۸» و إن لقتك في الشعري عجوز: سموم «۹» فمل عنها إلى ظل العجوز: الخيمة «۱۰» و إن بلغ العجوز لديك نقدا: الألف من كل شيء «۱۱» فحررها بوزنك بالعجوز: الصنجة «۱۲» و سر نحو العجوز بقصد صدق: الكعبة «۱۳» فقصد الصدق أنفع للعجوز: المسافر «۱۴» و من يولى العجوز قلا «۱۵» و هجر: المرأة شابة كانت أو شيخه «۱۶» فذاك أعز من بيض العجوز: الرخم «۱۷»

(۱) أى: اختلط بأنعامكم فى المرعى، السرح: المال السائم (لسان العرب: ۲/ ۴۷۸).

(۲) قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۳/۱۵.

(۳) أى: اطردها و اذفعها. (الصحاح: ۲/ ۴۷۱، تاج العروس: ۸/ ۷۴).

(۴) قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۵۱/ ۲۰۲.

(۵) أى: افزعه و ازعجه و طير فؤاده (الصحاح: ۳/ ۸۹۰، تاج العروس: ۱۵/ ۲۷۰).

(۶) و ۶ و ۱۰ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳.

(۷) فى الف: رجاء.

(۸) و ۸ و ۱۳ و ۱۴ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۴.

(۹) قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳، أى: ریح الحارّة، الصحاح: ۵/ ۱۹۵۴.

(۱۰) و ۱۱ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲.

(۱۱) و ۱۲ صنجة الميزان، أى: ما يوزن به. أقرب الموارد: ۱/ ۵۴۶ و ۶۶۴.

(۱۲) و ۱۵ قلا العير عانتها، إذا طردها (الصحاح: ۶/ ۲۴۶۷، لسان العرب: ۱۵/ ۱۹۹).

(۱۳) و ۱۶ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۴.

(۱۴) و ۱۷ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۹۴

و إن ربط العجوز على عجوز: الأسد و الطريق «۱» أضرب بمن يجوز على العجوز: الكتيبة «۲» و فى سى «۳» عجوز كم اضطراب: قوس «۴» فسويها و قد خاب العجوز: الجعبة «۵» و قد ناط «۶» الإمام بنا عجوزا: ولاية «۷» و سرنا تحت خافضة العجوز: الراية «۸» و ما للمرء انس من عجوز: صومعة «۹» إذا ما حمّ من ضرب العجوز: العقرب «۱۰» و طلق ذى العجوز و كن مجددا: الدنيا «۱۱» على تحصيل هاتيك العجوز: الآخرة «۱۲» فكم فوق العجوز من استجابته: الأرض «۱۳» لدعوته ملائكة العجوز: السماء «۱۴»

(۱) قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۱۵/ ۲۰۲ و ۲۰۴.

(۲) قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۴/۱۵. أى: الجيش. (تاج العروس: ۱۰۶/۴).

(۳) أى: رأس القوس و طرف قابها. (لسان العرب: ۴۱۷/۱۴).

(۴) قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۴/۱۵.

(۵) قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۲/۱۵.

(۶) يعنى: علق الإمام (اقرب الموارد: ۱۳۵۹/۲).

(۷) قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۴/۱۵.

(۸) ۸ و ۹ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۳/۱۵.

(۹) ۱۰ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۴/۱۵.

(۱۰) ۱۱ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۳/۱۵.

(۱۱) ۱۲ تاج العروس: ۲۰۵/۱۵، أقرب الموارد: ۷۴۷/۲.

(۱۲) ۱۳ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۲/۱۵.

(۱۳) ۱۴ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۳/۱۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۹۵

علته من عرى التقوى عجوز: الجفنة «۱» تطيب بالأمان من العجوز: جهنم ۲ سألت الله بيقى لى عجوزا: عافية ۳ و يكفينى تباريح ۴ العجوز: الداھية ۵

ورقاها فى «القاموس» إلى سبعة و سبعين فزاد: البحر، و الثور، و الذئب، و النار، و الرمل، و عانة الوحش، و الفرس، و القبلة، و المسك، و مسمارا فى قبضة السيف، و نصل السيف ۶، و ترك الآخرة.

و ذكر الثعالبي فى المضاف و المنسوب: أن الناس اختلفوا فى برد العجوز فقال بعضهم: هو برد الاعجاز يعنون عجز الشتاء أى: آخره. و قال بعضهم: بل كانت عجوز لها سبع بنين فسألتهم أن يزوجوها فكرهوا قتلها فقالوا لها: إنك تزعمين أنك شابة فبرزى للهواء سبع ليال فإنا نزوجك بعدها، فخرجت عريانة بارزة سبع ليال، فماتت فى السابعة، فنسبت الأيام السبعة إليها ۷.

و ذكر بعض المفسرين: أنها الأيام التى أهلك الله بها عادا حيث قال سبحانه: وَأَمَّا عَادُ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَتَمَازِيَةَ أَيَّامٍ ۸.

و قد تظرف ابن المعتز فى هجو العجوز فقال:

(۱) ۱ و ۲ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۲/۱۵.

(۲) ۳ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۴/۱۵.

(۳) ۴ التباريح: كلف المعيشة فى مشقة (اقرب الموارد: ۳۶/۱).

(۴) ۵ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲، تاج العروس: ۲۰۳/۱۵.

(۵) ۶ قاموس المحيط: ۱۸۷/۲.

(۶) ۷ تفسير روح البيان: ۱۰/۱۳۳.

(۷) ۸ الحاقة (۶۹): ۶، التفسير للفخر الرازى: ۱۰۴/۳۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۹۶

و ليت برد العجوز فى فمها و حرّ فيها يكون فى فمها «۱»

سؤال غقه [۱۱۰۵]:**اشاره**

کسی که زیاده بر یک زوجه دائمه داشته باشد در قسمت شبها چه نحو کند؟ و زیاده بر قسمت را نزدیکی می‌تواند بود یا نه؟ و چقدر از شب را در نزد صاحب نوبه باید بود و صبحش را نزد دیگری می‌تواند بود یا نه؟ و از برای مطالعه و عبادت چه کند؟ و همچنین هر گاه سر رشته کارش در خانه یکی از اینها باشد؟

جواب:

کسی که چهار زن دائمی دارد و بنای نوبه گذارد باید هر شبی پیش یکی از آنها باشد، و متعه و مملوکه نوبه ندارند، و اگر صاحب نوبه مرخص کند می‌تواند که آن شب را نزد آنها یا زوجه دیگر باشد «۲» به هر نحو که او را اذن داده باشد. و می‌تواند که نوبه خود را به شوهر یا به یکی از زنان مصالحه نماید یا بیخشد. و اگر کمتر از چهار زن دارد تتمه از چهار شب را نزد هر زن که خواهد می‌تواند خوابید. و احوط آن است که: در شب نوبه زنی به جائی دیگر نرود مگر برای نماز جماعت و نماز در مسجد یا عیادت بیمار هر چند که زوجه باشد، یا قدر متعارف نشستن میهمان و امثال اینها، و ظاهراً قیلولة صبح نزد صاحب نوبه بر سبیل ندب است نه وجوب، لکن احوط آن است که ترک نکند مگر آنکه مشغول امر خیری باشد مثل زیارت و درس و امثال اینها هر چند تجارت باشد، و رضای ظاهری زن در رخصت و بخشیدن کافی است.

سؤال غقو [۱۱۰۶]:**اشاره**

وظیفه ملاها از سر کله و مالیه ابریشم و امثال اینها که متعارف حکام جور است چه صورت دارد؟

(۱) ثمار القلوب فی المضاف و المنسوب: ۳۱۳-۳۱۵ (مع اختلاف یسیر).

(۲) ه: رود.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۳۹۷

جواب:

صورت شرع ندارد.

سؤال غقز [۱۱۰۷]:**اشاره**

مال جهات که حکام می‌گیرند بعد از گرفتن ایشان بر دیگران حلال است یا نه هر چند که صاحبش را بشناسد؟ و عشر گندم دیمه نیز همین حکم دارد یا نه؟

جواب:

ظاهر احادیث «۱» آن است که: هر گاه ایشان [یعنی: حاکم] خود بگیرند و حواله نکنند که آن کس خود بگیرد، بعد از گرفتن ایشان حلال است هر چند صاحبش معلوم باشد، و عشر هم ظاهراً همین حکم دارد.

و مراد به مال جهات مال دیوانی است که از باغات و زراعات و املاکات می‌گیرند نه از قبیل گمرک و سر مرزی و تجریمات و صادریات، لکن حلیت آنها علی الإطلاق کمال اشکال دارد، هر چند که گرفتن و حواله کردن حاکم جائز حرام است مطلقاً به اجماع علماء «۲».

سؤال غفج [۱۱۰۸]:**اشاره**

هر گاه دو عالم باشند و گوئیم یکی از ایشان اعلم است از دیگری غیبت است یا نه؟

جواب:

نه و بیان واقع مدح اعلم است، تا منظور چه باشد.

سؤال غفط [۱۱۰۹]:**اشاره**

موشک‌اندازی داخل آلات لهُو است یا نه؟

جواب:

معلوم نیست لکن احتمال اسراف دارد.

سؤال غفی [۱۱۱۰]:**اشاره**

بعد از خوابیدن چراغ را روشن گذاردن که وقتی که بیدار شود روشن باشد، یا مطالعه تواند کرد و شاید خوابش طولانی شود اسراف است یا نه خصوصاً هر گاه فقیر باشد؟

جواب:

هر گاه قصد صحیح دارد معلوم نیست که اسراف باشد و ضرر ندارد هر گاه ایمن از ضرر آن باشد، زیرا که گاه است که موش فتیله را می‌کشد

(۱) وسائل الشیعة: ۱۷/ ۲۱۹ حدیث ۲۲۳۷۴-۲۲۳۷۶، و ۲۲۱ حدیث ۲۲۳۸۰.

(۲) حجری: کَلَّ علماء.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۹۸

و خانه را می‌سوزاند، چنانکه در حدیث «۱» تنبیه بر این شده، و به این سبب موش را فویسقه نامیده‌اند «۲».

سؤال غیباً [۱۱۱۱]:

اشاره

زراعت در قبرستان کردن بعد از آنکه اکثر آن مندرس شده باشد و بعضی شاید اندک علامتی داشته باشد، و همچنین سنگی که بر سر قبری اندازند بعد از مدتی که قبر پیدا نیست ورثه می‌توانند که آن سنگ را بر سر قبر دیگر اندازند یا نه؟ و بعد از اندراس قبر؛ مالک آن کیست؟

جواب:

احوط آن است که: تا اثری از بعضی قبور باشد زراعت و غیر آن- از تصرّفات- نکنند هرگاه زمین مقبره وقف قبرستان نباشد، و إلاً تصرّفات مطلقاً جایز نیست هر چند اثری از قبر نمانده باشد، و سنگ و آجر قبر دور نیست که حکم وقف داشته باشد و تا ممکن باشد از جای خود تغییر نباید داد و با عدم معلومیت قبر شاید به مصرف قبر دیگر توان رسانید.

سؤال غیباً [۱۱۱۲]:

اشاره

ألغاز الأحكام، قیل لأبی زید: ما تقول فی التهوّد؟

قال: هو مفتاح الترهّد.

قيل: أ يجوز أن ينتقل الرجل من عمارة أبيه؟ قال: ما جَوَزَ لخاصل و لا نبیة.

قيل: ما تقول فی صبر البلیة؟ قال: أعظم به من خطیة.

قيل: أ يعزّر الرجل أباه؟ قال: يفعله البرّ و لا یأباه.

قيل: ما تقول فیمن أفقر أخاه؟ قال: حَبْدا ما توخّاه.

قيل: فإن أصلی مملوکه بالنار؟ قال: لا إثم علیه و لا عار.

قيل: أ يجوز للمرأة أن یصرم بعلها؟ قال: ما حظر أحد فعلها.

(۱) علل الشرائع: ۵۸۲ حدیث ۲۱، بحار الأنوار: ۱۷۴/۷۳ حدیث ۱ و ۱۷۷ حدیث ۱۴، صحیح بخاری: ۱۴۷/۷.

(۲) مجمع البحرین: ۵/ ۲۲۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۳۹۹

قيل: فهل تؤدّب علی الخجل؟ قال: أجل.

قيل: أ يجوز ضرب السفیر؟ قال: نعم و الحمل علی المستشير.

قيل: فإن أعرى ولده؟ قال: ما احسن ما اعتمده.
قيل: و من نحت أثلة أخيه؟ قال: إثم و لو اذن فيه.

جواب:

التهود: التوبة «١»، و منه قوله تعالى: إنا هُذنا إلك «٢» و العماره:

القبيلة «٣»، و الصبر: الحبس «٤»، و البئيه: الناقه تحبس عند قبر صاحبها فلا تسقى و لا تعلق إلى أن تموت، و كانت الجاهليه تزعم أن صاحبها تحشر عليها «٥»، و التعزير: التعظيم و النصره و التوقير «٦»، و أفقره: أعاره ناقه يركب فقارها «٧»، و المملوك: العجين «٨» و الذى اجيد عجنه حتى قوى، و البعل: النخل الذى يشرب بعروقه من الأرض «٩»، و الخجل: سوء احتمال الغنى «١٠»، أو ترك أداء الشكر «١١»، و السفير: ما تساقط من ورق الشجره «١٢»، و المستشير الجمل السمين «١٣»، و أعراه:

(١) قاموس المحيط: ٣٦٢ / ١، تاج العروس: ٣٥٢ / ٩.

(٢) اعراف (٧): ١٥٦.

(٣) الصحاح: ٧٥٧ / ٢، تاج العروس: ١٣١ / ١٣.

(٤) قاموس المحيط: ٦٨ / ٢، مجمع البحرين: ٣٥٧ / ٣ و ٣٥٨.

(٥) قاموس المحيط: ٣٠٦ / ٤، الصحاح: ٢٢٨٥ / ٦.

(٦) قاموس المحيط: ٩١ / ٢، لسان العرب: ٥٦٢ / ٤.

(٧) الصحاح: ٧٨٣ / ٢، لسان العرب: ٦٣ / ٥.

(٨) لسان العرب: ٤٩٥ / ١٠.

(٩) مجمع البحرين: ٣٢٣ / ٥، لسان العرب: ٥٧ / ١١.

(١٠) قاموس المحيط: ٣٧٧ / ٣، لسان العرب: ٢٠٠ / ١١.

(١١) لسان العرب: ٢٠٠ / ١١.

(١٢) قاموس المحيط: ٥١ / ٢، لسان العرب: ٣٦٧ / ٤.

(١٣) الصحاح: ٧٠٥ / ٢، لسان العرب: ٤٣٥ / ٤، تاج العروس: ٢٥٥ / ١٢، تنبيه: جاء فى الكتب المذكوره و غيرها «المستشير» السمين و إذا قيل استشار البعير فهو بمعنى الجمل السمين.

مقامع الفضل، ج ٢، ص: ٤٠٠

أعطاه ثمره نخله عاماً «١»، و نحت أثلته: إذا اغتاب و قدح فى عرضه «٢».

سؤال غقيج [١١١٣]:

اشاره

صدقه و احسان زنان به فقراء و معلّمان اطفال چه حکم دارد و شايد بدون اذن شوهر باشد؟

جواب:

حمل بر صحت می‌توان «۳» نمود، و اگر قرائن واضحی بر خلافش باشد احتیاط بهتر است.

سؤال غقیق [۱۱۱۴]:

اشاره

اسباب دهل و سرنا و کرنا و صنج و نقاره و دف حلقه دار و غیر اینها از اسباب ملامهی - که نصّ خاصّ در آن باشد - حکم به حرمت آن می‌توان کرد «۴» یا نه؟ و شنیدن اینها در غیر ضرورت چون است؟

جواب:

هر چه را عرفا ساز گویند داخل معازف و ملامهی است، و حرام است استعمال آنها و گوش دادن به آنها، و الله العالم.

سؤال غقیق [۱۱۱۵]:

اشاره

شپش را به آتش سوختن و جامه‌ای که شپش دارد به آب گرم انداختن که شپش بمیرد چه صوت دارد، یا پا بر روی سفره نهادن «۵» بدون ضرورت چه صورت دارد؟

جواب:

در حدیث؛ نهی از تعذیب حیوان به آتش «۶»، و از پا بر سفره گذاشتن «۷» شده است و لا اقلّ مکروه خواهند بود.

سؤال غقیق [۱۱۱۶]:

اشاره

شخصی متوفی وارثش منحصر است در یک نفر که

(۱) الصحاح: ۶/۲۴۲۳، لسان العرب: ۱۵/۴۹، أقرب الموارد: ۲/۷۷۵.

(۲) أقرب الموارد: ۲/۱۲۷۷، المنجد: ۷۹۴.

(۳) ج: باید.

(۴) حجری: نمود.

(۵) ب: گذاشتن.

(۶) من لا یحضره الفقیه: ۴/۳، حیاة الحیوان: ۲/۳۶۷، بحار الأنوار: ۶۱/۲۶۷، حدیث ۲۴، وسائل الشیعة: ۱۷/۲۹۷، حدیث ۲۲۵۷۴.

(۷) محاسن برقی: ۲/۴۱۹، وسائل الشیعة: ۲۴/۳۸۵، حدیث ۳۰۸۴۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۰۱

هم عمّ اوست و هم پسر برادر، میراث را به چه عنوان می‌برد؟ و تصویر این نسبت به چه نحو می‌شود؟

جواب:

مثلا هرگاه مادر زید را عمرو بگیرد و مادر عمرو را زید، پس از عمرو خالد به هم رسیده و از زید ولید، در این صورت هر یک از خالد و ولید هم پسر برادر و هم عمّ دیگری خواهد بود، و ارث را از راه اخوت می‌برد نه از راه عمومت، زیرا که طبقه اخوت اقرب است از عمومت و اقرب مانع ابعد است.

و در صورت مذکوره هرگاه از ابوبن خالد پسری به هم رسد می‌تواند خالد به ولید بگوید: ای عمّ بیا که مادرم از برای تو پسر برادری زائیده است [* ۱۶].

سؤال غقیز [۱۱۱۷]:**اشاره**

گفتن به کسی که بنده توأم- از راه تواضع نه سالوسی- چه صورت دارد؟

جواب:

ضرر ندارد خصوصا نسبت به عالم و معلّم و در حدیث است که:
«من علّمنی حرفا فقد صیّرنی عبدا» «۱».

سؤال غقیح [۱۱۱۸]:**اشاره**

مراد به ظروف طلا و نقره که استعمالش حرام است چه چیز است؟

جواب:

ظاهرا آن است که: هر چیزی است که در عرف و عادت به جهت استعمال اکل و شرب باشد. و احوط تعمیم است نسبت به شمعدان و امثال آن مثل آفتابه و لگن.

سؤال غقیط [۱۱۱۹]:**اشاره**

آب غوره و خود غوره و خلال «۲» نارس را جوشانیدن چه حکم «۳» دارد؟

(۱) بحار الأنوار: ۱۶۵ / ۷۴ (با اندکی اختلاف).

(۲) یعنی: پوست نارنج و بادام و غیره را که ریزریز کنند (فرهنگ معین: ۱ / ۱۴۳۳).

(۳) حجری: صورت.

جواب:

ضرر ندارد و تثلیث در آن لازم نیست.

سؤال غفک [۱۱۲۰]:**اشاره**

شیر زن بر طفل بعد از دو سال یا آدم بزرگ حرام است یا نه؟ و بر تقدیر حرمت در وقت ضرورت مثل آزار سل و دقّ حلال می‌شود؟ و در بزرگی رضاع به عمل می‌آید یا نه؟

جواب:

در حدیث آمده که طفل را دو ماه بعد از حولین شیر می‌توان داد «۱» و بعضی آن را حمل بر حال ضرورت نموده‌اند و به غیر از آن حرام دانسته‌اند «۲» و همچنین نسبت به بزرگ نظر به حدیث: «لا رضاع بعد فطام» «۳» و در نظر قاصر اشکال دارد و خبائثش معلوم نیست، و شمول تبعیت لحم؛ محلّ بحث «۴» است، زیرا که متبادر از «ما لا یؤکل لحمه» غیر انسان است، و شاید مراد از رضاع منفی رضاع ناشر حرمت باشد و منظور طعن بر عایشه و تکذیب اخبار عامیه باشد که روایت نموده‌اند که: حضرت رسول صلی الله علیه و آله رخصت داد زن ابو حذیفه را که شیر دهد سالم مولای اُبی حذیفه را در بزرگی تا بر او محرم شود «۵»، و عایشه به آن متمسک شده، هر مردی که می‌خواست بر او داخل شود

(۱) سرائر ابن ادریس: ۲/ ۶۴۸، مسالک الافهام: ۸/ ۴۱۷، وسائل الشیعه: ۲۱/ ۴۵۲ حدیث ۲۷۵۵۸، لازم به یادآوری است: روایتی که قید یک ماه و دو ماه داشته باشد یافت نشده است، همچنان که در «کفایة الأحکام: ۱۹۳» به آن اشاره شده که علماء روایت سعد بن سعد (کافی: ۶/ ۴۱ حدیث ۴) را حمل بر یک ماه و دو ماه نموده‌اند. و نیز تأکید می‌کند که: از این که گفته شد: روایتی با این قید داریم، ما آن روایت را بدست نیاوردیم.

و قریب به همین مضمون در «حدائق الناضرة: ۲۵/ ۸۱» ذکر شده است.

(۲) مراجعه شود به: جواهر الکلام: ۳۱/ ۲۷۸.

(۳) وسائل الشیعه: ۲۰/ ۳۸۴-۳۸۷ باب ۵.

(۴) ج: اشکال.

(۵) صحیح مسلم: ۲/ ۸۷۲ و ۸۷۳ حدیث ۱۴۵۳ و ۱۴۵۴، الموطأ: ۲/ ۶۰۵ و ۶۰۶ حدیث ۱۲، سنن نسائی: ۶/ ۱۰۴-۱۰۶، سنن ابی داود: ۲/ ۲۲۳ حدیث ۲۰۶۱، سنن دارمی: ۲/ ۲۱۰ حدیث ۲۲۵۷، سنن ابن ماجه: ۱/ ۶۲۵ حدیث ۱۹۴۳، مسند احمد: ۷/ ۲۸۷ حدیث ۲۵۱۲۲، فتح الباری: ۹/ ۵۳.

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع‌الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۴۰۳

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۰۳

و محرم گردد امر می‌کرد که از خواهرش امّ کلثوم شیر خورد تا بر او محرم شود «۱».

مالک بن انس - که یکی از فقهاء اربعه اهل سنت است - در کتاب «موطأ» - که یکی از صحاح کتب ایشان است - بعد از روایت این مقدمه از عروه بن زبیر چنین گفته: فأخذت بذلك عائشة امّ المؤمنین فیمن کانت تحبّ أن یدخل علیها من الرجال فکانت تأمر اختها امّ کلثوم بنت أبی بکر الصّدیق و بنات اخيها أن یرضعن من أحبّت أن یدخل علیها من الرجال، و أبی سائر أزواج النبی صلّی الله علیه و آله أن یدخل علیهنّ بتلك الرضاعة أحد من الناس، و قلن: لا و الله ما نرى الذي أمر به رسول الله صلّی الله علیه و آله سهله بنت سهيل إلا رخصة من رسول الله صلّی الله علیه و آله في رضاعة سالم وحده، لا و الله لا یدخل علينا بهذه الرضاعة أحد فعلى هذا كان أزواج النبی صلّی الله علیه و آله [في رضاعة الكبير] «۲».

و حدّثنی [یحیی عن] مالک عن یحیی بن سعید أنّ رجلا سأل أبا موسى الأشعري فقال: إنني مصصت عن امرأتی من ثديها لبنا؛ فذهب في بطني؟ فقال أبو موسى: لا أراها إلا قد حرمت عليك ... فقال عبد الله بن مسعود: لا رضاعة إلا ما كان في الحولين، فقال أبو موسى: لا تسئلونی عن شيء ما كان هذا الخبر بين أظهركم «۳».

و روى عن عمر بن الخطاب و ابن عمر و جمع: أنه لا رضاعة لكبير «۴».

و عن ابن المسيّب: لا رضاعة إلا ما كان في المهد، و إلا ما أنبت اللحم

(۱) الموطأ: ۲/ ۶۰۶ حدیث ۱۲، سنن ابی داود: ۲/ ۲۲۳، المغنی: ۸/ ۱۴۲، المجموع: ۱۸/ ۲۱۲ (با اندکی اختلاف).

(۲) الموطأ: ۲/ ۶۰۶ حدیث ۱۲.

(۳) الموطأ: ۲/ ۶۰۷ حدیث ۱۴.

(۴) الموطأ: ۲/ ۶۰۳ حدیث ۶، ۶۰۶ حدیث ۱۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۰۴

و الدم «۱».

و عن ابن المسيّب أيضا، و عروه بن الزبیر أنّ ما كان في الحولين و إن كانت قطرة واحدة فهو يحرم، و ما كان بعد الحولين فإنما هو طعام يأكله «۲».

و عن ابن عباس: ما كان في الحولين و إن كان مصة واحدة فهو يحرم «۳»، انتهى.

و إجماع العامة على تحقّق الرضاع بالوجور «۴»، و وافقهم الإسكافي منّا «۵»، و إجماعنا على خلافه، فلا تغفل.

و بر تقدیر حرمت برای ضرورت ظاهرا حلال می‌شود.

سؤال غفکا [۱۱۲۱]:

اشاره

آیه و دعا که در حدیث وارد شده باشد که آن را بنویسند و بیاشامند برای شفا و حصول بعضی از مطالب، می‌توان به مرکب نوشت و آشامید - با وجود نفرت طبع از مرکب - یا نه؟

جواب:

نفرت طبع از آن معلوم نیست، و حرمت هر چیزی که طبع از آن متفّر باشد معلوم نیست، و بهتر آن است که آن را به مشک و زعفران و مانند آن بنویسند.

سؤال غکب [۱۱۲۲]:

اشاره

پوست بادام و جوز و پسته و انار و غیر اینها را خوردن چه صورت دارد؟

جواب:

ضرر ندارد حتی چوب هیمه.

سؤال غکج [۱۱۲۳]:

اشاره

عرق و آب دهن که در مأكول و مشروب داخل شود حلال است یا نه؟

(۱) الموطأ: ۲ / ۶۰۴ حدیث ۱۱.

(۲) الموطأ: ۲ / ۶۰۴ حدیث ۱۰.

(۳) الموطأ: ۲ / ۶۰۲ حدیث ۴.

(۴) مغنی ابن قدامه: ۸ / ۱۳۹، المجموع: ۱۸ / ۲۱۸، الفقه علی المذاهب الاربعه: ۴ / ۲۵۴ - ۲۶۲.

(۵) مختلف الشیعه: ۷ / ۱۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۰۵

جواب:

بلی، و خبائثش معلوم نیست، و اجتناب از عرق در اوقات و بلاد حاره مانند: حرمین شریفین مؤدّی به حرج است غالباً. و در حدیث وارد است که زنی از حضرت رسول صلی الله علیه و آله خواهش لقمه‌ای نمود که در دهن آن حضرت بود و گرفت و در حضور آن حضرت خورد «۱».

و همچنین حضرت علی بن جعفر علیه السلام آب دهان حضرت امام محمد تقی علیه السلام را مکید و خورد «۲».

و حضرت امام زین العابدین علیه السلام بعد از مقدمه کربلا در وقت طعام و شراب آن قدر می‌گریست که آنها را مخلوط به اشک می‌نمود و تناول می‌فرمود «۳».

سؤال غکد [۱۱۲۴]:

اشاره

زن و نابالغ و جنب و حیض ذبح می‌توانند نمود؟

جواب:

بلی، و در زن بدون ضرورت کراهت دارد.

سؤال غفکه [۱۱۲۵]:

اشاره

گاهی حیوان را می‌دوشند و در میان شیر بول می‌کند و فضله می‌اندازد، و گاه هست که آن روان است و ممزوج به شیر می‌شود چه حکم دارد؟

جواب:

دغدغه ندارد و حلال است و خلافی در آن نیست، و بهتر و احوط آن است که آن قدر که تغییرش به بول و فضله معلوم باشد از آن اجتناب کنند، و الله العالم.

سؤال غفکو [۱۱۲۶]:

اشاره

ألغاز الحجر، قيل: أ يحجر الحاكم على صاحب الثور؟ قال: نعم ليأمن غائلة الجور.
قيل: فهل يضرب على يد اليتيم؟ قال: نعم إلى أن يرشد و يستقيم.
قيل: فمتى يبيع بدن السفیه؟ قال: حين يرى الحظّ فيه.

(۱) بحار الأنوار: ۱۶ / ۲۸۱ حدیث ۱۲۴.

(۲) کافی: ۱ / ۳۲۳ حدیث ۱۴.

(۳) بحار الأنوار: ۴۵ / ۱۴۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۰۶

قيل: هل يجوز أن يتخذ له ربضا؟ قال: لا و لو كان له رضا.

قيل: فهل يتناع له حشّا؟ قال: نعم إذا لم يكن مغشّا.

جواب:

الثور: الجنون «۱»، و ضرب على يده: حجر عليه «۲»، و البدن: الدرع القصيره «۳»، و الربض: الزوجه «۴»، و الحش: النخل المجتمع «۵».

سؤال غفکز [۱۱۲۷]:

اشاره

متعارف است که زمین بعضی از زراعات و خضورات مثل فالیز «۶» خربزه و هندوانه را کود می‌دهند و به فضل انسان پرورش می‌دهند، و همچنین سبزی‌هایی که میان نجاسات می‌روید چه صورت دارد؟

جواب:

حلال است بی‌دغدغه، و احادیث به خصوص حل آنها وارد است «۷».

سؤال غفکج [۱۱۲۸]:

اشاره

گاو و خر و گاو میش که خرمن را می‌کوبند گاه است که گندم بسیاری می‌خورند و هضم نشده دفع می‌کنند و به گندم خرمن ممزوج می‌شود؛ خوردنش چه حکم دارد؟

جواب:

حلال است بی‌شبهه.

سؤال غفکط [۱۱۲۹]:

اشاره

هر گاه مغز حرام با گوشت بجوشد مرقه آن چه صورت دارد؟

جواب:

ضرر ندارد تا علم به هم رسد که از آن چیزی منفصل شده و داخل

(۱) تاج العروس: ۳۳۹ / ۱۰.

(۲) لسان العرب: ۵۴۵ / ۱، تاج العروس: ۲۳۸ / ۳.

(۳) الصحاح: ۲۰۷۷ / ۵، لسان العرب: ۴۹ / ۱۳، قاموس المحيط: ۲۰۲ / ۴.

(۴) لسان العرب: ۱۵۱ / ۷، قاموس المحيط ۳۴۳ / ۲.

(۵) لسان العرب: ۲۸۶ / ۶، تاج العروس: ۱۴۶ / ۱۷.

(۶) یعنی: جالیز و خربوزه زار. (لغت‌نامه دهخدا: ۳۷ / ۳۷).

(۷) قرب الإسناد: ۱۴۷ حدیث ۵۲۹: وسائل الشیعة: ۱۶۹ / ۲۴ حدیث ۳۰۲۶۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۰۷

آن گشته پس همان چیز را نخورند و تمه حلال است. و همچنین است سایر محرّمات که با گوشت بجوشد هر گاه موجب نجاست آن نباشد.

سؤال غقل [۱۱۳۰]:**اشاره**

زنان و اطفال را بوسیدن و آب دهن ایشان را مکیدن و فرو بردن خصوصاً در روزه چه حکم دارد؟

جواب:

ضرر ندارد و حدیث دارد «۱»، لکن در روزه اشکال دارد نظر به نهی از مطلق اکل و شرب.

سؤال غقلا [۱۱۳۱]:**اشاره**

بسیار هست که بر مویز و انجیر و میوه‌ها پشم و پنبه می‌چسبد واجب است ازاله آنها یا نه؟

جواب:

نه زیرا که دلیل بر حرمت مو و پشم و پنبه و امثال اینها نیست و اصل حلیت است و خبائثش معلوم نیست، و اخبار مستثنیات ذبیحه «۲» مؤید است، و حکم به حرمت بدون دلیل و احتیاط بدون منشأ و سواس است.

سؤال غقلب [۱۱۳۲]:**اشاره**

هرگاه جمعی شریکند در بنیچه مال و جهات «۳» یا سرشماری، و یک نفر از ایشان که به حسب دنیا اعتبار او بیشتر است؛ دیگران به او التماس می‌کنند که ما رسد خود را به تو می‌دهیم که به جائر بدهی، و همچنین در راه حج و زیارات و تجارات نیز چنین امر اتفاق می‌افتد و شرکاء کمال منت دارند، و گاه است که به علاوه راحت؛ باعث نفع ایشان نیز می‌شود،

(۱) کافی: ۱/ ۳۲۳ حدیث ۱۴، بحار الانوار: ۱۶/ ۲۸۱ حدیث ۱۲۴، ۴۵/ ۱۴۹. لازم به یادآوری است که: روایات مشار الیه در مورد خوردن آب دهن پیغمبر و امام سجاد و امام جواد صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین می‌باشد. لذا اکثر اعلام استدلال به این روایات را برای آب دهن غیر معصوم کافی ندانسته و اعلام کردند که خوردن آب دهن آنها حرام می‌باشد. (ریاض المسائل: ۲/ ۲۹۵) و حتی بعضی از بزرگان ادعای اجماع اصحاب و اتفاق اخبار بر حرمت آن کرده‌اند. (الحدائق الناضرة: ۱۳/ ۷۹).

(۲) کافی: ۶/ ۲۵۳ و ۲۵۴ حدیث ۱- ۵، تهذیب الأحکام: ۹/ ۷۴ حدیث ۳۱۴- ۳۱۷، وسائل الشیعه:

۲۴/ ۱۷۱- ۱۷۸ باب ۳۱.

(۳) یعنی: مالیات بر آب و ملک و اسباب (فرهنگ معین: ۱/ ۵۹۶، ۳/ ۳۷۰۹).

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۴۰۸

هرگاه آن شخص مرتکب شود چه صورت دارد؟

جواب:

هرگاه ملتسمین بالغ «۱» و رشید باشند ضرر ندارد، بلکه رجحان دارد هرگاه در تقسیم بر ایشان حیف و میل نکند و جبر و تعدی ننماید و خیر و صلاح ایشان منظور داشته باشد خصوصاً هرگاه خودش نیز موافق ایشان بدهد، بلکه می‌تواند که از ایشان - به رضاء - حق السعی بگیرد، بنابراین هرگاه بعضی از ایشان غیر مکلف باشند به اذن ولی شرعی ایشان و اگر نباشد به صلاح‌دید مؤمنان متوجه رسد املاک و اموال ایشان می‌تواند شد هرگاه جائز از ایشان چیزی توقع کند.

خلاصه؛ باید منظورش نفع مظلوم باشد و نفس را دزد؛ و شیطان را در کمین؛ و خدا را شاهد و ناظر داند.

سؤال غلج [۱۱۳۳]:**اشاره**

تشدید قرآن را باید خواند و نوشت یا نه؟ و می‌توان عمداً کلمه‌ای از آن را یا حرفی را نوشت و نخواند؟ مانند: مالک را ملک نویسند و یا خوانند. و رسم الخط که می‌گویند چه منظور است؟

جواب:

هیچ حرفی حتی تشدید را در خواندن ترک نکنند عمداً هرگاه قرائت واجب باشد و همچنین در نوشتن حرفی را ترک نکنند عمداً در صورتی که کتابت آن واجب باشد؟ مانند صورت اجاره.

و هرگاه ساقط الحرف از قرائت مشهوره باشد مثل ملک خواندنش جایز است، مگر آنکه شرط قرائت «مالک» شده باشد مثلاً.

و رسم الخط عبارت است از طریقه خط عثمان بن عفان که خلیفه سیم و کاتب قرآن بود، و در زمان خلافت؛ قرآن را تغییر و تبدیل داد و بر یک ترتیب قرار داد و سایر قرآنهائی که بر خلاف آن بود سوزانید «۲»، و چون وقوف درست

(۱) ب: عاقل.

(۲) صحیح بخاری: ۹۹/۶، جامع الاصول: ۵۹/۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۰۹

از خط نداشت یا عمداً خواست که شیوه‌ای قرار دهد که اختصاصی به او داشته باشد بعضی از کلمات را بر خلاف قاعده نوشت مانند «مالک» بدون الف و «علما» را علموا نوشت و در بعضی جاها تای «رحمة» و «نعمه» را کشید، و همچنین چیزهای دیگر، و بنی امیه آن را رواج دادند و از آن به رسم الخط امام تعبیر نمودند، و الله یعلم.

سؤال غلج [۱۱۳۴]:**اشاره**

خریزه بازی حرام است یا نه؟

جواب:

حلیت گرو بستن در غیر امور منصوصه الحرمة «۱» اقوی است و احتیاط در غیر امور منصوصه الحّل «۲» بهتر و اولی است.

سؤال غقله [۱۱۳۵]:

اشاره

ألغاز القضاء و الإفتاء، قيل لأبي زيد: أيجوز أن يكون القاضي ظالماً؟ قال: نعم، إذا كان عالماً.
 قيل: أ يستقضى من ليست له البصيرة؟ قال: نعم إذا حسنت منه السيرة.
 قيل: فإن تعزى من العقل؟ قال: ذلك عنوان الفضل.
 قيل: فإن كان زهو جباراً؟ قال: لا إنكار عليه و لا إكبار.
 قيل: ما يجب على عابد الحق؟ قال: يحلف بإله الخلق.

جواب:

الظالم: الذى يشرب اللبن قبل أن يروب و يخرج زبده «۳»، و البصيرة: الترس «۴»، و العقل: ضرب من الوشاء «۵»، و الزهو: البسر «۶»، و الجبار: النخل الذى قد فات اليد «۷» أى: لم تصل يدك إليه، و ضده القاعد «۸»، و العابد:

(۱) وسائل الشيعة: ۱۷/ ۱۶۴-۱۶۷ باب ۳۵.

(۲) وسائل الشيعة: ۱۹/ ۲۵۲-۲۵۴ باب ۳.

(۳) اقرب الموارد: ۲/ ۷۳۱.

(۴) قاموس المحيط: ۱/ ۳۸۷.

(۵) اقرب الموارد: ۲/ ۸۱۲.

(۶) اقرب الموارد: ۱/ ۴۸۰.

(۷) لسان العرب: ۴/ ۱۱۴، الصحاح: ۲/ ۶۰۸.

(۸) الصحاح: ۲/ ۵۲۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۱۰

الجاحد «۱»، و الحق: الدين «۲».

سؤال غقلو [۱۱۳۶]:

اشاره

غلط قرآن را ساختن، و اگر کسی غلط خواند به او گفتن واجب است یا نه؟

جواب:

بعضی واجب می‌دانند «۳» و دور نیست نظر به امر به معروف.

و بنا بر وجوب و تحریم مسّ خطّ بر مطلق محدث - چنانکه أشهر أظهر است - هرگاه اصلاح موقوف باشد بر مسّ؛ طهارت گرفتن واجب می‌شود و به نیت وجوب باید گرفت.

سؤال غقلز [۱۱۳۷]:

اشاره

سگهای هرزه گرد را می‌توان کشت یا نه؟
و همچنین سایر حیواناتی که نفعی در آنها نباشد؟

جواب:

سگ و سایر موذیات را می‌توان کشت و امر در خصوص سگ و بعضی از موذیات وارد است «۴»، و سایر حیوانات غیر موذیه را نکشتن بهتر است، و سگ شکاری و گله و زراعت و خانه را نکشند.

سؤال غقلج [۱۱۳۸]:

اشاره

حبوة که مخصوص پسر بزرگتر است چه چیز است؟

جواب:

اشهر و اظهر در حبوة آن است که: جامه‌هائی که پوشیده، یا مهیا برای پوشیدن نموده داخل است، و از آن جمله است عمامه و رداء و اما یا پونچی «۵» و کلاه و کفش و کمر بند و جامه‌های پوستین که جایز الصلاة باشند؛ پس محلّ خلاف است «۶» و اقوی دخول است، و همچنین یک انگشتر و یک

(۱) اقرب الموارد: ۲/۷۳۶.

(۲) اقرب الموارد: ۲/۷۳۶، تاج العروس: ۲۵/۱۶۶.

(۳) در مظانّش نیافتیم.

(۴) بحار الأنوار: ۶۱/۲۶۴ حدیث ۱۹.

(۵) جامه پشمی و خشن که بر روی دیگر جامه‌ها پوشند (لغت‌نامه دهخدا: ۵۰/۳۵).

(۶) شرح لمعه: ۸/۱۰۷-۱۱۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۱۱

قرآن و یک شمشیر و با تعدد هر کدام که به او اختصاص بیشتر داشته باشد. و با تساوی یا جهالت اختصاص؛ به قرعه تعیین می‌شود. و در دخول غلاف قرآن و غلاف و زیور شمشیر خلاف است «۱» و اظهر دخول است، و در مواضع خلاف احوط صلح است.

سؤال غقلط [۱۱۳۹]:

اشاره

متعارف است نزد عوام که غالباً دختر را از میراث؛ حصیه واقعی نمی‌دهند بلکه خیلی می‌دهند و او نیز دعوی زیادتی نمی‌کند و راضی می‌شود، و در آخر او یا وارث او دعوی تتمه را می‌کنند چه صورت دارد؟

جواب:

هر گاه نبخشیده ادعا می‌توانند کرد، و بر مدعی علیه است که اثبات بخشش به نهج شرعی با اقباض نماید، و بعد از عجز تسلط قسم دارد بر دختر، و همچنین بر وارثش هر گاه ادعای علم بر او کند.

سؤال غم [۱۱۴۰]:

اشاره

ألغاز الشهادات، قيل لأبي زيد: أيجوز أن يكون الشاهد مريباً؟ قال: نعم إذا كان أريباً.
 قيل: فإن بان أنه لاط؟ قال: هو كما لو خاط.
 قيل: فإن وضح أنه مائن؟ قال: هو وصف له زاین.
 قيل: فإن عثر على أنه غربل؟ قال: تردّ شهادته ولا تقبل.

جواب:

المريب: الذي يكثر «۲» عنده اللبن الرائب «۳»، و لاط: الحوض إذا طينه «۴»، و المائن: الذي يعول و يكفى المئونة «۵»، و من مأن مهموزا، و غربل:

(۱) شرح لمعه: ۸/ ۱۰۷-۱۱۳.

(۲) فی ب: یکنز.

(۳) قاموس المحيط: ۱/ ۷۹، تاج العروس: ۲/ ۵۴۲.

(۴) الصحاح: ۳/ ۱۱۵۸، تاج العروس: ۲۰/ ۸۴.

(۵) الصحاح: ۶/ ۲۱۹۸، لسان العرب: ۱۳/ ۳۹۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۱۲

أی قتل «۱».

سؤال غمما [۱۱۴۱]:

اشاره

مال یتیم و غائب را هر گاه دست به حاکم شرع نرسد مؤمنان متوجه می‌توانند شد؟

جواب:

هرگاه دیانتشان معلوم باشد می‌توانند که آن را از تلف محفوظ دارند نظر به آیه: الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ «۲».

سؤال غمب [۱۱۴۲]:

اشاره

چشم و سحر اثر دارند حقیقتا یا نه؟

جواب:

بلی علی الأشهر الأظهر.

سؤال غمجم [۱۱۴۳]:

اشاره

اهل تصوّف را مطلقا لعن می‌توان کرد؟

جواب:

نه علی الاحتیاط، مگر آنکه فساد اعتقادش ظاهر شود، هر چند که در اخبار شیعه مذمت و لعن مطلق صوفیه وارد شده. فروی عن الشيخ المفید رحمه الله باسناده عن محمّد بن الحسین بن أبی الخطاب أنّه قال: كنت مع الهادی علی بن محمّد علیهما السّلام فی مسجد النبی صلی الله علیه و آله فأتاه جماعة من أصحابه منهم أبو هاشم الجعفری و كان رجلا بلیغا و كان له منزلة عنده، ثم دخل المسجد جماعة من الصوفیة و جلسوا فی ناحية مستدیرا، و أخذوا بالتهلیل، فقال علیه السّلام: «لا تلتفتوا إلی هؤلاء الخدّاعین فإیّهم خلفاء الشیاطین و مخزّبوا قواعد الدین، و یتزهدون لراحة الأجسام، و یتهجّدون لصید الأنعام، یتجوّعون عمرا حتّی یدبّخوا للایکاف حمرا، لا یهلّون إلّا لغرور الناس، و لا یقلّون الغذاء إلّا لملاء العساس و اختلاس قلب الدفناس، یکلمون الناس یاملانهم فی الحبّ، و یطرحونهم باذلیلالهم فی الجبّ، أوردهم الرقص و التصدیة، و أذکارهم الترنّم و التغنیة، فلا یتبعهم إلّا السفهاء، و لا یعتقدهم إلّا الحمقاء، فمن ذهب إلی زیارة أحدهم حیّا أو میتا فکأنما ذهب إلی زیارة

(۱) الصحاح: ۵ / ۱۷۸۰، لسان العرب: ۱۱ / ۴۹۱.

(۲) توبه (۹): ۷۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۱۳

الشیطان و عبادة الأوثان، و من أعان أحدا منهم فکأنما أعان یزید و معاویة و أبأ سفیان».

فقال له رجل من أصحابه: و إن كان معترفا بحقوقکم؟ قال: فنظر علیه السّلام إلیه شبه المغضب و قال: «دع ذا عنک؛ من اعترف بحقوقنا لم یدهب فی عقوقنا، أما تدری! أنهم أحسن طوائف الصوفیة و الصوفیة کلّهم مخالفونا، و طریقتهم مغایرة لطریقتنا و إن هم إلّا نصاری أو مجوس هذه الأمة، اولئك الذین یجهدون فی إطفاء نور الله بأفواههم، و الله مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ» «۱».

توضیح: حلفاء إمّا بالمهملة المضمومة جمع حلیف و هو المحالف، أو بالمعجمة جمع خلیفه، و یتجوّعون من الجوع أى: یتصنّعون بما

یظهر منه أنهم يجوعون من غير أن يكون له حقيقة، و يدبخوا من الدبخ بالموحدة بعد المهملة، و قبل المعجمة، ففي «القاموس»: دبّخ تديبها قتب ظهره، و طأطأ رأسه «۲».

الإيكاف مصدر، أكفّ الحمار أي: شدّ عليه الإكاف «۳»، و هو بالفارسيّة «پالان خر» و العساس بالمهمات و الكسر جمع عسّ بالضمّ و هو بالفارسيّة «قدح بزرگ» «۴». و الدفناس كقتراس بالفاء و النون و المهملتين الأحمق الدنّي «۵»، و الحبّ الأوّل بالمهملة، و الثاني بالجيم، اذليلال من الذلّ.

و في الصحيح عن أبي الحسن الرضا عليه السّلام أنه قال: «من ذكر عنده الصوفيّة و لم ينكرهم بلسانه أو قلبه فليس منّا، و من أنكرهم فكأنما جاهد الكفّار بين يدي رسول الله صلّى الله عليه و آله» «۶» إلى غير ذلك من الأخبار و الآثار الجائلة في هذا المضمّار

(۱) حديقه الشيعة: ۶۰۲ و ۶۰۳، الاثنا عشرية: ۲۸ و ۲۹، الأنوار النعمانية: ۲/ ۲۹۴ و ۲۹۵.

(۲) قاموس المحيط: ۱/ ۲۶۸.

(۳) لسان العرب: ۹/ ۹، تاج العروس: ۲۳/ ۲۷.

(۴) الصحاح: ۳/ ۹۴۹، تاج العروس: ۱۶/ ۲۵۶.

(۵) تاج العروس: ۱۶/ ۸۰.

(۶) حديقه الشيعة: ۵۶۲، الاثنا عشرية: ۳۲، الأنوار النعمانية: ۲/ ۲۹۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۱۴

التي ذكرناها في مجموعتنا الموسومة ب: «خوان الإخوان» «۱» [* ۱۷].

سؤال غمده [۱۱۴۴]:

اشاره

عقيل و عباس خوب بودند يا نه؟

جواب:

ضعيف الايمان بودند.

سؤال غممه [۱۱۴۵]:

اشاره

فرق میان رده و کفر و نفاق را بیان فرمائید؟

جواب:

رده کفر است بعد از اسلام، و کفر اعتم است از رده و از عدم اسلام مکلف اصلا، و نفاق اظهار اسلام است با عدم اعتقاد در دل.

سؤال غممو [۱۱۴۶]:

اشاره

الغاز النکاح و الطلاق، قيل لأبی زید: أینعقد طلاق لم یشهده القواری؟ قال: لا و الخالق الباری.
 قيل: ما تقول فی عروس باتت بلیله حرة، ثم ردت علی حافرتها بسحرة؟ قال: یجب لها نصف الصداق و لا یلزمها عدّة الطلاق.

جواب:

القواری: الشهود لأنهم یقرّون الأشياء یتبعونها «۲»، و یقال: باتت العروس بلیله حرة إذا امتنعت عن زوجها، فإن افتضّها یقال: باتت بلیله شیاء «۳» أی: المختلطة بالمکاره «۴»، و الردّ فی الحافرة کنایة عن الرجوع فی الطریق الأول «۵»، و المراد طلاقها و ردّها إلی أهلها.

سؤال غمزمز [۱۱۴۷]:

اشاره

غسل میت از جهت «۶» شرافت است یا نجاست؟

جواب:

از هر دو است با اظهار طاعت احواء. و شیخ صدوق- علیه الرحمۃ- در کتاب «علل [الشرائع]» روایت کرده است از اَبی عبد الله قزوینی که گفت: سؤال کردم از حضرت اَبی جعفر محمّد بن علی علیهما السلام از غسل میت که به

(۱) لم نعثر علیه.

(۲) الصحاح: ۶ / ۲۴۶۱، لسان العرب: ۱۵ / ۱۷۵.

(۳) لسان العرب: ۴ / ۱۸۲، تاج العروس: ۱۰ / ۵۸۲.

(۴) تاج العروس: ۳ / ۱۶۴.

(۵) لسان العرب: ۴ / ۲۰۵.

(۶) الف: برای.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۱۵

چه سبب غسل داده می‌شود و به چه سبب غسل می‌کند غاسل او؟ حضرت فرمود که: «غسل داده می‌شود میت از برای آنکه جنب است و از برای ملاقات کردنش ملائکه را با طهارت، و همچنین غسل کردن غاسل به جهت ملاقات مؤمنان است» «۱».

سؤال غمجم [۱۱۴۸]:

اشاره

حکمت در تکرار یک قصّه در قرآن چیست؟

جواب:

بسیار است، از آن جمله اظهار کمال بلاغت و تأثیر در نفوس.

سؤال غمط [۱۱۴۹]:

اشاره

الغاز الحدود، قيل لأبى زيد: ما يجب على المختفى فى الشرع؟ قال: القطع لإقامة الردع.
 قيل: فإن سرق ثميناً من ذهب؟ قال: لا قطع كما لو غصب.
 قيل: فإن ثبت على المرأة السرقة؟ قال: لا جرح «۲» عليها ولا فرق.
 قيل: فما يصنع بمن سرق أساور الدار؟ قال: يقطع إن ساوين ربع دينار.

جواب:

المختفى هو نياش القبور «۳»، و الثمين الثمن «۴» كما يقال فى النصف نصيف، و فى السدس سدیس، و المراد بالذهب: هو الدينار الذى هو مثقال شرعى، و نصاب القطع فى السرقة هو ربع مثقال من ذهب أو قيمته «۵»، و السرقة الحرير الأبيض «۶»، و الأساور الآلات المستعمله «۷» كالإجانة و القدر و الجفنة.

-
- (۱) علل الشرائع: ۱/ ۲۹۹ حدیث ۲.
 (۲) ب، د: لا حرج.
 (۳) الصحاح: ۶/ ۲۳۳۰.
 (۴) و هو جزء من الثمانية. الصحاح: ۵/ ۲۰۸۹، لسان العرب: ۱۳/ ۸۰.
 (۵) مختلف الشیعة: ۹/ ۲۱۳.
 (۶) الصحاح: ۴/ ۱۴۹۶، لسان العرب: ۱۰/ ۱۵۶.
 (۷) در «لسان العرب: ۴/ ۳۸۷» آمده است: «سورة كل شيء حده» و در جلد ۳/ ۱۴۰ حد را چنین معنی می‌کند: «الحد: الفصل بین الشیئين»، بنابراین هر چیزی که دارای دیوار مادی و یا معنوی بوده و از اشیاء دیگر جدا شود به آن سور گفته می‌شود و به همین جهت به قدر و اجانه هم سور گفته شده است.
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۱۶

سؤال غن [۱۱۵۰]:

اشاره

سبب چیست که تکلیف زنان در نه سالگی است با وجود آنکه عقل زنان کمتر است از عقل مردان؟

جواب:

ظاهراً سببش همین نقص عقل است با زیادتی شهوت ایشان بر شهوت مردان، پس تعجیل لجام ایشان به تکالیف اوفق به نظام و اصلح به حال آنان بوده.

و ایضا: دختر می‌باید قبل از تکلیف تحصیل نصف عقل کند و پسر تحصیل تمام عقل کند، چنانکه حق تعالی فرموده: وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا «۱» پس مدّت تکلیف زن باید کمتر از تکلیف مرد باشد و تخمیناً به قدر نصف باشد و چون هیچ کدام تا مدّت سه سال قابلیت کسب عقل ندارند، پس هرگاه دختر کسب نصف کند در شش، پسر کسب تمام می‌کند در دوازده سال، و به انضمام قدر مشترک از دختر؛ نه و از پسر پانزده سال می‌شود، چنانکه همین مذهب مشهور شیعه است، و در دختر خلافتی ندارد «۲»، و در پسر قول به دخول در سال پانزده و چهارده نیز دارند «۳»، و الله العالم.

سؤال غفنا [۱۱۵۱]:

اشاره

الغاز الديات، قيل لأبي زيد: ما تقول فيمن فقأ عين بلبل عامدا؟ قال: يفقأ عينه قولا واحدا.
 قيل: فإن جرح قطاة امرأة فماتت؟ قال: النفس بالنفس إذا فاتت.
 قيل: فإن ألفت الحامل حشيشا من ضربه؟ قال: ليكفر بالإعتاق عن ضربه.

جواب:

البلبل: الرجل الخفيف اللحم «۴»، و القطاة بين الوركين «۵»،

(۱) نحل (۱۶): ۷۸.

(۲) در دختر نیز اختلاف وجود دارد، مراجعه شود به مفاتیح الشرایع: ۱/ ۱۴ و کتب دیگر.

(۳) مختلف الشیعة: ۵/ ۴۳۱.

(۴) الصحاح: ۴/ ۱۶۴۰، لسان العرب: ۱۱/ ۶۹.

(۵) لسان العرب: ۱۵/ ۱۹۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۱۷

و الحشيش: الجنين الملقى ميتا، و يقال خرج الولد حشيشا، أى: يابساً «۱»، كذا «۲» فى الديوان «۳».

سؤال غنقب [۱۱۵۲]:

اشاره

شخصی داخل خانه دیگری شد و از حرز او زیاده بر نصاب قطع دزدید و بعد از آن مالک به ریش او چسبید، پس دزد او را قذف نمود و دشنام داد، چون هر دو به مرافعه رفتند و دزدی و قذف را بر او ثابت نمود، حاکم شرع دزد را مرخص کرد بدون حدّ قطع و قذف، بلکه مالک را تعزیر نمود.

جواب:

دزد، پدر صاحب مال بوده و پدر را در شرع از برای پسر حدّ و تعزیر نمی‌کنند، و هرگاه پسر را بکشد قصاص نیز نمی‌کنند بلکه دیه می‌گیرند.

و پسر چون بی ادبی نموده و به ریش پدر چسبیده بوده؛ او را تعزیر باید نمود.

سؤال غنچ [۱۱۵۳]:

اشاره

شخصی دیگری را به مهمانی طلبید و داخل خانه گردانید که در آن اطعمه و آشربه حاضر؛ و همه ملک او بود، پس رخصت اکل بعضی را داد و نهی از بعضی نمود، پس مهمان عمدا منهی عنه را خورد، مأذون فیه را نخورد و در این خلاف شرعی از برای او نبود بلکه اگر به قول مالک عمل کرده بود مخالف شرع و گناهکار می بود؟

جواب:

میهمان طلبکار بوده و میزبان مماله در اداء می نموده، پس میهمان آنچه خورده، بر سبیل تقاص بوده و آنچه را نخورده نظر به نذری بوده که در نخوردن آن کرده بود.

سؤال غنقد [۱۱۵۴]:

اشاره

زید عمرو را عمدا کشت و ارثی از او برد اجماعاً و اگر خطأ می کشت ارث نمی برد، بر مذهب جمعی؟

(۱) الصحاح: ۳/ ۱۰۰۲، لسان العرب: ۶/ ۲۸۴.

(۲) فی ج: کما.

(۳) لم نعثر علیه.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۱۸

جواب:

او را عمدا بر سبیل قصاص کشته «۱».

سؤال غقنه [۱۱۵۵]:

اشاره

جمعی از عدول نزد حاکم شرع شهادت دادند به رؤیت هلال عید ماه رمضان و به شهادت ایشان ثابت شد و حاکم و مردم عید کردند، و بر خود شهود روزه آن روز واجب بود، و اگر می خوردند قضا و کفاره بر ایشان واجب می گشت و حاکم شرع ایشان را تعزیر می نمود؟

جواب:

این؛ نظر به خلاف در رؤیت هلال قبل از زوال است که بعضی آن روز را از ماه آینده می‌دانند «۲» و بعضی از ماه گذشته «۳» و بعضی فرق میان شوال و رمضان می‌کنند و در اول شریک ثانی، و در ثانی شریک اولند «۴» و حاکم از اول و شهود از ثانیند.

سؤال غقنو [۱۱۵۶]:

اشاره

لقد رأیت عجیبا فی محلّکم شیخا و جاریه فی بطن عصفور «۵»

جواب:

«وجا» - مهموزا - بمعنی قطع «۶»، و ریه مفعوله.

سؤال غقنز [۱۱۵۷]:

اشاره

در این ولایت خوک ضرر بسیار [به هم] می‌رساند، هر گاه کسی به قدر مسافت برای شکار او رود، قصر می‌تواند کرد یا نه؟ و دیگر: در این وقت دو نفر به شکار خوک رفتند و تفنگ به دست گرفته،

(۱) لازم به یادآوری است که: قاتل و قصاص کننده؛ وارث این شخص می‌باشد، و این مسأله بر فروض متعددی قابل تصور است که به یک صورت آن اشاره می‌شود:

مثلا: پسری بنام عمرو پدر خود را عمدا کشته باشد و دارای زن و فرزند نباشد، برادر عمرو بنام زید؛ عمرو را عمدا به عنوان قصاص از پدر؛ کشته باشد، در این صورت زید که قاتل عمرو هست از عمرو مقتول ارث می‌برد.

(۲) خلاف: ۱۷۱ / ۲ مسأله ۱۰، مختلف الشیعۀ: ۴۹۳ / ۳.

(۳) جوامع الفقهیہ: ۲۴۲ (ناصریات) مختلف الشیعۀ: ۴۹۳ / ۳.

(۴) مختلف الشیعۀ: ۴۹۴ / ۳.

(۵) مراجعه شود به: مشکلات العلوم: ۲۹۹.

(۶) لسان العرب: ۱ / ۱۹۰ و ۱۹۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۱۹

هر یک به گوشه‌ای کمین کردند پس یکی از ایشان سیاهی به نظرش در آمد، خیال کرد که خوک است، تفنگ را خالی نمود، پس معلوم شده که همان رفیق او بوده و کشته شده، دیت او بر کیست و به که می‌رسد؟

جواب:

قصر می‌کند، به استجماع شرایط. و دیت بر عاقله است هر گاه آن مقدمه به بینۀ شرعیه ثابت شود یا عاقله اعتراف کند، و الا بر قاتل است، و بر ورثه - کما فرض الله - قسمت می‌شود.

سؤال غنچ [۱۱۵۸]:**اشاره**

ذکرت أبا عمرو فمات مكانه فیا عجبا! هل یهلك الناس من ذكر و زدت علیا بعده فرأیته یفارق دنیا و مات علی صبر «۱»

جواب:

المراد بذکرت قطعت دیتة «۲»، و علی هذا یتنزل قول الآخر عند ذكر الحرب و الملاحم. نسرهم إن هم أقبلوا و إن أدبروا فهم من نسب «۳» فالمعنى: نطعنهم إذا أقبلوا فى السرة «۴» و إذا أدبروا فى السیئة و هى الاست.

سؤال غنقط [۱۱۵۹]:**اشاره**

چنانکه در ملک طلق ید تصرف قوی است، در وقف نیز چنین است؟

جواب:

هر گاه کیفیتش معلوم نباشد قول متصرف مسموع است.

سؤال غقس [۱۱۶۰]:**اشاره**

عالمی در دعای صحیفه کامله چنین خواند:

«فقلت اذکرونی» «۵»- به فتح تاء و ضم همزه وصل- و هر چند او را تنبیه نمودیم

(۱) لم نعثر علیه.

(۲) فى الف، د: ریتة، و لكنّ الصحیح «ذبذبه» أى: ذكره (لاحظ! مجمع البحرین: ۵۸ / ۲، تاج العروس: ۳۸۲ / ۱۱).

(۳) الصحاح: ۶۸۳ / ۲.

(۴) فى ب: اسرة.

(۵) صحیفه سجادیه: ۲۹۴ (دعای وداع رمضان).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۲۰

متنبه نشد، چه صورت دارد؟

و در کتاب طهارت شرایع فرموده‌اند: ما لم یتغیر [بالنجاسة] أو یلاقیه نجاسة «۱»- باثبات- صحیح است یا نه؟

جواب:

آن عالم درست خوانده و شما مستحق تنبیهید، زیرا که «اذکرونی» در آنجا بر سیل حکایت است و همزات وصل در محکیات حکم قطع دارند و جایز نیست اسقاط آنها نه وصلا و نه وقفا، و در عبارت «شرایع» «أو» به معنی «إلی أن» «یا» «إلا أن» است، چنانکه در دعای «صحیفه کامله» است «فإن نفسی هالکة أو تعصمها» (۲) به فتح میم.

سؤال غصا [۱۱۶۱]:

اشاره

نامهای چهارده معصوم را با نامهای پدران و مادران و بعضی از احوال ایشان را ذکر نمایند ناموجب مزید بصیرت شیعیان گردد؟

جواب:

چهارده معصوم عبارت است از: حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و فاطمه - سلام الله علیها - و دوازده امام. اما حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله، پس نامش محمّد است و کنیه‌اش أبو القاسم و لقبش رسول الله، و پدرش عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف بن قصی بن كلاب بن مرّة است، و مادرش آمنه بنت وهب بن عبد مناف بن زهره بن كلاب بن مرّة است.

متولد شد در مکه معظمه، در مولد النبی صلی الله علیه و آله، روز جمعه هفدهم «۳»، یا دوازدهم ماه ربیع الأول عام الفیل «۴»، در سال چهارم، از سلطنت انوشیروان عادل ۵، و مبعوث شد به پیغمبری در چهل سالگی روز بیست و هفتم ماه

(۱) شرائع الإسلام: ۱/ ۱۶.

(۲) صحیفه سجّادیه: ۱۱۴ (دعای مکارم الاخلاق).

(۳) اعلام الوری: ۵، کشف الغمّة: ۱/ ۱۴، مناقب ابن شهر آشوب: ۱/ ۱۷۲.

(۴) ۴ و ۵ تاریخ طبری: ۱/ ۵۷۱، کامل ابن اثیر: ۱/ ۴۵۸.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۴۲۱

رجب «۱»، وفات یافت به زهر ستم در مدینه منوره «۲» روز دوشنبه بیست و هشتم ماه صفر «۳»، یا دوازدهم ماه ربیع الأول سنه دهم هجرت «۴»، و مدفون شد در خانه خود در حجره عایشه «۵».

و عمر شریفش شصت و سه سال بود «۶» و بعد از بعثت سیزده سال در مکه معظمه بود و بعد از آن به مدینه منوره هجرت فرمود «۷» و در بیست و پنج سالگی حضرت خدیجه بنت خویلد بن اسد بن عبد العزی «۸» را که چهل ساله بود تزویج فرمود «۹».

و از او قبل از بعثت متولد شد سه پسر، قاسم و طیب و طاهر «۱۰» و هر سه در مکه و طائف فوت شدند «۱۱» و سه دختر، یکی زینب که او را در ایام جاهلیت به أبو العاص بن ربیع تزویج فرمود و از او «امامه» به هم رسید که حضرت امیر علیه السلام نظر به وصیت حضرت فاطمه علیها السلام او را تزویج فرمود «۱۲» و دیگر رقیه و ام کلثوم که در ایام کفر آنها را به عتبه و معتب «۱۳» - پسران ابو لهب - تزویج فرمود و بعد از بعثت آن دو ملعون از راه عداوت آنها را طلاق دادند، پس آن حضرت آنها را -

(۱) اعلام الوری: ۷، مناقب ابن شهر آشوب: ۱/ ۱۷۳.

(۲) بصائر الدرجات: ۵۰۳ حدیث ۵ و ۶، بحار الأنوار: ۱۷/۴۰۵ و ۴۰۶ حدیث ۲۵ و ۲۶.

(۳) اعلام الوری: ۱۰، كشف الغمّة: ۱۶/۱.

(۴) کامل ابن اثیر: ۲/۳۲۳، مناقب ابن شهر آشوب: ۱۹/۱.

(۵) تاریخ الاسلام ذهبی: ۲/۵۶۱، البداية و النهاية: ۵/۲۸۹.

(۶) اعلام الوری: ۹، كشف الغمّة: ۱۴/۱، بحار الأنوار: ۲۲/۵۰۳.

(۷) اعلام الوری: ۱۰، كشف الغمّة: ۱۶/۱، بحار الأنوار: ۲۲/۵۰۳.

(۸) اعلام الوری: ۱۳۹، كشف الغمّة: ۱۶/۱، البداية و النهاية: ۵/۳۱۴.

(۹) طبقات الكبرى: ۱۷/۸، الإصابة: ۴/۲۸۲، الاستيعاب: ۴/۲۸۰.

(۱۰) البداية و النهاية: ۲/۳۵۹، سيرة ابن هشام: ۱/۲۰۲، طبقات الكبرى: ۸/۱۶.

(۱۱) الاستيعاب: ۴/۲۸۱، البداية و النهاية: ۵/۳۲۹.

(۱۲) طبقات الكبرى: ۸/۳۰ و ۳۱، الإصابة: ۴/۳۱۲ و ۳۱۳.

(۱۳) لازم به یادآوری است که: در الإصابة و استيعاب و طبقات الكبرى عتبه و عتبه ذکر شده است.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۲۲

به زینت - به عثمان بن عفّان تزویج نمود «۱» و بعد از بعثت از خدیجه همین حضرت فاطمه علیها السّلام متولّد گشت که آن را به امیر المؤمنین علیه السّلام تزویج نمود «۲».

و از کنیزی ماریه نام در مدینه پسری به هم رسید ابراهیم نام و در شیرخوارگی متوفی شد «۳» و حضرت خدیجه در سال دهم بعثت بعد از ابو طالب - سه روز - متوفی گشت و در «معلّاء» مدفون گردید «۴».

و اما حضرت فاطمه علیها السّلام پس کنیه اش امّ آبیها است و لقبش زهرا است «۵» و پدرش حضرت محمّد مصطفی صلی الله علیه و آله و مادرش حضرت خدیجه، و در سال ششم بعثت در بیستم جمادی الثانی در خانه خدیجه متولّد گردید «۶»، و در ششم ماه ذی الحیّة سال دویم هجرت به حضرت امیر علیه السّلام تزویج نمود «۷» و از آن؛ حضرت امام حسن و امام حسین علیهما السّلام و زینب و امّ کلثوم متولّد شدند و محسن نام سقط گشت «۸».

و بعد از سه ماه از فوت حضرت رسول صلی الله علیه و آله «۹» در سیم ماه جمادی الثانی در مدینه منوره وفات یافت «۱۰»، و بنابر أشهر و أظهر در خانه خود مدفون

(۱) الإصابة: ۴/۳۱۲ و ۴۱۳، الاستيعاب: ۴/۲۹۹ و ۴۸۷، طبقات الكبرى: ۸/۳۶ - ۳۸.

(۲) طبقات الكبرى: ۸/۱۹.

(۳) اعلام الوری: ۱۴۱، البداية و النهاية: ۵/۳۳۱، ینابیع المودة: ۱/۲۰۱.

(۴) سيرة الحلیّیة: ۱/۳۴۶، الاستيعاب: ۲۸۸ و ۲۸۹.

لازم به یادآوری است که در سیره الحلیّیة و استيعاب محلّ دفن؛ حجّون ذکر شده است، و حجّون در معلّاء واقع شده است، مراجعه شود به اخبار مکه: ۲/۲۲۵ و ۲۹۷.

(۵) الإصابة: ۴/۳۷۷.

(۶) دلائل الإمامة طبری: ۱۰، بحار الأنوار: ۴۳/۹ حدیث ۱۶.

(۷) كشف الغمّة: ۱/۳۶۴، امالی الطوسی: ۴۳ حدیث ۴۷.

(۸) ملل و نحل شهرستانی: ۱/ ۵۹، کتاب سلیم بن قیس: ۸۵، احتجاج طبرسی: ۱/ ۸۳، بحار الأنوار ۴۳/ ۱۹۷ و ۱۹۸ حدیث ۲۸ و ۲۹.
 (۹) مستدرک حاکم: ۳/ ۱۷۷ حدیث ۴۷۶۱، طبقات الکبری: ۸/ ۲۸، تاریخ الإسلام ذهبی: ۳/ ۴۷.
 (۱۰) دلائل الإمامة طبری: ۴۵، اعلام الوری: ۱۲۵.
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۲۳
 گردید «۱» و عمر شریفش هیجده سال بود «۲».

و امام اول: نامش علی است و کنیه اش ابو الحسن «۳» و لقبش مرتضی و امیر المؤمنین علیه السلام «۴» و پدرش ابو طالب و نامش عبد مناف بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف «۵».
 و مادرش فاطمه بنت اسد بن هاشم بن عبد مناف است «۶» و بعد از سی سال از ولادت حضرت رسالت صلی الله علیه و آله روز جمعه سیزدهم رجب در اندرون کعبه معظمه متولد گشت «۷» و در ده سالگی روز دویم بعثت مسلمان شد «۸» و به اجماع امامیه و اتفاق اکثر اهل سنت از مردان کسی قبل از او مسلمان نشد «۹» و در روز دوشنبه «۱۰» بیست و یکم ماه رمضان از سال چهل هجرت در شهر کوفه از ضربت عبد الرحمن بن ملجم مرادی شربت شهادت نوشید و در نجف اشرف

(۱) کافی: ۱/ ۴۶۱ حدیث ۹، معانی الأخبار: ۲۶۸، اعلام الوری: ۱۵۲، دلائل الإمامة طبری: ۴۵، بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۷۰ حدیث ۱۱ و ۱۸۵ حدیث ۱۷.

(۲) دلائل الإمامة طبری: ۴۶، بحار الأنوار: ۴۳/ ۱۷۱.
 (۳) مناقب خوارزمی: ۳۷ و ۳۸، اعلام الوری: ۱۵۴.
 (۴) مناقب خوارزمی: ۴۰، اعلام الوری: ۱۵۴.
 (۵) الإصابة: ۴/ ۱۱۵، الاستیعاب: ۳/ ۲۶.
 (۶) تهذیب الأحکام: ۶/ ۱۹، کشف الغمّة: ۱/ ۵۹، الاستیعاب: ۳/ ۲۶.
 (۷) تهذیب الأحکام: ۶/ ۱۹، کشف الغمّة: ۱/ ۵۹، بحار الأنوار: ۳۵/ ۵ حدیث ۳.
 (۸) اعلام الوری: ۱۵۶، الاستیعاب: ۳/ ۳۰.

(۹) امالی شیخ طوسی: ۲۱۰ حدیث ۳۶۱ و ۲۵۰ حدیث ۲۴۴ و ۲۷۴ حدیث ۵۲۲، مناقب ابن شهر آشوب: ۲/ ۴-۹، بحار الأنوار: ۳۸/ ۲۱۰ و ۲۱۱ حدیث ۹ و ۱۱ و ۱۲ و ۲۲۷ حدیث ۳۳، کشف الغمّة: ۱/ ۹۱، صواعق المحرقة: ۱۲۰ و ۱۲۵، الاستیعاب: ۳/ ۲۷-۳۱، ینابیع المودة: ۱۷۸، فرائد السمطين: ۱/ ۴۲۷، معجم الکبیر طبرانی: ۱۱/ ۹۳ حدیث ۱۱۱۵۲، مناقب ابن مغزلی: ۳۲۰ حدیث ۳۶۵، مناقب خوارزمی: ۵۵ حدیث ۲۰، شرح نهج البلاغة ابن ابی الحدید: ۴/ ۱۱۶ و ۱۱۷ و ۱۲۲.
 (۱۰) بحار الأنوار: ۴۲/ ۲۰۰ حدیث ۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۲۴
 مدفون گردید «۱» در سلطنت معاویه بن ابی سفیان، و عمر شریفش شصت و سه سال بود «۲».
 امام دویم: نامش حسن است و کنیه اش ابو محمد و لقبش مجتبی «۳» و پدرش علی بن ابی طالب و مادرش فاطمه بنت محمد صلی الله علیه و آله در مدینه منوره در روز پنج شنبه «۴» در نیمه ماه رمضان سال دویم «۵» هجرت متولد شد، و در روز بیست و هشتم ماه صفر سال پنجاهم هجرت در مدینه منوره از زهری که زوجه او جعده بنت اشعث به او خورانید شربت شهادت نوشید و در بقیع مدفون گردید در سلطنت معاویه، و عمر شریفش چهل و هفت سال بود «۶».
 و امام سیم: نامش حسین است و کنیه اش ابو عبد الله و لقبش شهید «۷» و پدرش علی بن ابی طالب علیه السلام و مادرش فاطمه بنت

محمد صلی الله علیه و آله در مدینه روز پنجشنبه سیم ماه شعبان سال چهارم هجرت متولد شد «۸» و در روز دهم محرم سال شصت و یکم هجرت در کربلا به ضربت شمر ذی الجوشن ضبابی شربت شهادت نوشید و بعد از دو روز در همان ارض اقدس مدفون گردید در سلطنت یزید، و عمر شریفش پنجاه و هشت «۹» سال بود «۱۰».

و امام چهارم: نامش علی است و کنیه‌اش ابو محمد و لقبش زین

(۱) تهذیب الأحکام: ۱۹/۶، بحار الأنوار: ۵/۳۵ حدیث ۳، ۴۲/۲۰۰ حدیث ۲.

(۲) تهذیب الأحکام ۱۹/۶، اعلام الوری: ۱۵۶، مناقب خوارزمی: ۳۹۲ حدیث ۴۱۱.

(۳) بحار الأنوار: ۴۳/۲۴۰ حدیث ۸ و ۲۵۵/۴۴، ۱۳۵.

(۴) توضیح: در کتب تواریخ روز تولدش پنج شنبه باشد یافت نشد.

(۵) ه: سوّم.

(۶) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/۲۹ و ۴۲، مقاتل الطالبیین: ۳۱ و ۴۸، بحار الأنوار: ۴۴/۱۳۴ و ۱۳۵.

(۷) دلائل الإمامة طبری: ۱۸۰ و ۱۸۱.

(۸) اعلام الوری: ۲۱۴ و ۲۱۵، بحار الأنوار: ۴۴/۲۰۱.

(۹) ب: هفت. [مناقب ابن شهر آشوب: ۴/۷۷].

(۱۰) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/۷۷، بحار الأنوار: ۴۴/۱۹۸ و ۱۹۹، البدایة و النهایة: ۸/۲۱۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۲۵

العابدین علیه السلام «۱»، پدرش حسین بن علی علیه السلام و مادرش شهربانو بنت یزدجرد بن شهریار پادشاه عجم «۲»، در مدینه روز یکشنبه پنجم شعبان «۳» سال سی و سیم هجرت متولد شد «۴» و در روز شنبه بیست و دویم محرم سال نود و پنجم هجرت «۵» از زهر ولید بن عبد الملک اموی شربت شهادت نوشید و در بقیع نزد عمش مدفون گردید در سلطنت ولید اموی، و عمر شریفش پنجاه و هفت سال بود «۶».

امام پنجم: نامش محمد است و کنیه‌اش ابو جعفر و لقبش باقر علیه السلام «۷» و پدرش علی بن الحسین علیه السلام و مادرش امّ عبد الله فاطمه بنت امام حسن علیه السلام، در مدینه روز دوشنبه سیم صفر سال پنجاه و هفتم هجرت متولد شد «۸» و در روز دو شنبه هفتم ذی الحجة سال یکصد و [چهار] دهم هجرت «۹» از زهر هشام بن عبد الملک اموی شربت شهادت نوشید «۱۰» و در بقیع نزد پدرش مدفون گردید «۱۱» و عمر شریفش نیز پنجاه و هفت سال بود «۱۲».

و امام ششم: نامش جعفر است و کنیه‌اش ابو عبد الله و لقبش صادق

(۱) كشف الغمّة: ۷۴/۲، مناقب ابن شهر آشوب: ۴/۱۷۵.

(۲) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/۱۷۶، بحار الأنوار: ۴۶/۱۳.

(۳) الدرّوس: ۱۲/۲، بحار الأنوار: ۴۶/۱۴.

(۴) تاریخ اسلام: ۶/۴۳۲.

(۵) بحار الأنوار: ۴۶/۱۵۲.

(۶) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/۱۷۵ و ۱۷۶ بحار الأنوار: ۴۶/۱۲ و ۱۳ حدیث ۲۴.

(۷) كشف الغمّة: ۱۱۷/۲، بحار الأنوار: ۴۶/۲۲۲ حدیث ۷.

(۸) اعلام الوری: ۲۶۴، بحار الأنوار: ۴۶ / ۲۱۲ حدیث ۱.

(۹) کافی: ۱ / ۴۶۹، الدروس: ۲ / ۱۲.

(۱۰) بحار الأنوار: ۴۶ / ۲۱۷ حدیث ۱۹.

(۱۱) کافی: ۱ / ۴۶۹، بحار الأنوار: ۴۶ / ۲۱۸ حدیث ۲۰.

(۱۲) کافی: ۱ / ۴۶۹، بحار الأنوار: ۴۶ / ۲۱۶ حدیث ۱۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۲۶

و پدرش امام محمد باقر علیه السلام و مادرش ام فروه بنت قاسم بن محمد بن ابی بکر بن ابی قحافه «۱»، در مدینه روز دوشنبه هفدهم ربیع الاول سال هشتاد و سوم هجرت متولد شد و در روز دوشنبه پانزدهم رجب سال صد و چهل و هشتم از زهر منصور دوانقی عباسی شربت شهادت نوشید و در بقیع نزد پدرش مدفون گردید و عمر شریفش شصت و پنج سال بود «۲».

امام هفتم: نامش موسی است و کنیه اش ابو الحسن و لقبش کاظم و پدرش امام جعفر صادق علیه السلام و مادرش کنیزی حمیده نام در ابواء- که دهی است میان مکه و مدینه «۳»- در روز یکشنبه هفتم صفر سال صد و بیست و هشتم هجرت متولد شد «۴» و در روز جمعه ششم رجب «۵» سال صد و هشتاد و سیّم در بغداد از زهر هارون الرشید عباسی در زندان سندی بن شاهک شربت شهادت نوشید و در مقابر قریش مدفون گردید «۶» و عمر شریفش پنجاه و پنج سال بود «۷».

و امام هشتم: نامش علی است و کنیه اش ابو الحسن و لقبش رضا «۸» و پدرش امام موسی کاظم- علیه السلام- و مادرش کنیزی امّ البنین نام، در مدینه روز پنج شنبه یازدهم ذی القعدة سال صد و چهل و هشتم هجرت متولد شد «۹» و در

(۱) كشف الغمّة: ۲ / ۱۵۵، بحار الأنوار: ۴۷ / ۵ و ۱۰ حدیث ۶ و ۱۶، حبيب السیر: ۲ / ۷۱.

(۲) حبيب السیر: ۲ / ۷۱، بحار الأنوار: ۴۷ / ۲ حدیث ۴ و ۵ حدیث ۱۵ و ۶ حدیث ۱۷.

(۳) معجم البلدان: ۱ / ۷۹.

(۴) مناقب ابن شهر آشوب: ۴ / ۳۲۳، حبيب السیر: ۲ / ۷۶، ارشاد شیخ مفید: ۲ / ۲۱۵، بحار الأنوار:

۴۸ / ۶ حدیث ۹.

(۵) ارشاد شیخ مفید: ۲ / ۲۱۵.

(۶) ارشاد شیخ مفید: ۲ / ۲۱۵، مناقب ابن شهر آشوب: ۴ / ۳۲۴، حبيب السیر: ۲ / ۷۶، بحار الأنوار:

۴۸ / ۶ و ۷ حدیث ۹.

(۷) ارشاد شیخ مفید: ۲ / ۱۱۵.

(۸) كشف الغمّة: ۲ / ۲۶۰.

(۹) كشف الغمّة: ۲ / ۳۱۱، اعلام الوری: ۳۱۳، بحار الأنوار: ۴۹ / ۳ حدیث ۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۲۷

روز سه شنبه هفدهم صفر سال دوپست و سیّم در طوس خراسان از زهر مأمون الرشید عباسی شربت شهادت نوشید و در همان جا مدفون گردید و عمر شریفش پنجاه و یک سال بود «۱».

و امام نهم: نامش محمد و کنیه اش ابو جعفر و لقبش تقی «۲» و پدرش امام علی بن موسی الرضا علیه السلام و مادرش کنیزی خیزران نام «۳»، و در مدینه روز جمعه دهم رجب سال صد و نود و پنجم هجرت متولد شد «۴» و در سه شنبه دهم رجب «۵» سال دوپست و بیستم در بغداد از زهر معتصم عباسی شربت شهادت نوشید و نزد جدّش امام موسی علیه السلام مدفون گردید، و عمر

شریفش بیست و پنج سال بود «۶».

و امام دهم: نامش علی است و کنیه‌اش ابو الحسن و لقبش نقی و پدرش امام محمد تقی علیه السلام و مادرش کنیزی سمانه نام «۷»، در مدینه روز جمعه دویم رجب سال دویست و دوازدهم هجرت متولد شد و در دوشنبه سیم رجب سال دویست و پنجاه و چهارم «۸» در سامره از زهر متوکل عباسی شربت شهادت نوشید «۹» و در همان جا در خانه خود مدفون گردید «۱۰» و عمر شریفش چهل و یک سال بود «۱۱».

(۱) بحار الأنوار: ۲۹۲/۴۹ حدیث ۱ و ۲، و ۲۹۳ حدیث ۴ و ۷.

(۲) مناقب ابن شهر آشوب: ۳۷۹/۴، بحار الأنوار: ۱۶/۵۰ حدیث ۲۴.

(۳) كشف الغمّة: ۳۴۳/۲، بحار الأنوار: ۱۱/۵۰ حدیث ۱۱.

(۴) مناقب ابن شهر آشوب: ۳۷۹/۴، بحار الأنوار: ۷/۵۰ حدیث ۸.

(۵) مصباح کفعمی: ۵۲۳.

(۶) كشف الغمّة: ۳۴۵/۲، مناقب ابن شهر آشوب: ۳۷۹/۴ و ۳۸۰، فصول المهمّة: ۲۷۵ و ۲۷۶، بحار الأنوار: ۷/۵۰ و ۱۱ حدیث ۸ و ۱۱.

(۷) مناقب ابن شهر آشوب: ۴۰۱/۴، بحار الأنوار: ۱۱۳/۵۰ و ۱۱۴ حدیث ۲.

(۸) بحار الأنوار: ۱۱۷/۵۰ حدیث ۹ و ۱۹۲ حدیث ۴.

(۹) بحار الأنوار: ۲۰۶/۵۰ حدیث ۱۹.

(۱۰) ارشاد شیخ مفید: ۳۱۱/۲، اعلام الوری: ۳۵۵، وفيات الأعیان: ۲۷۳/۳.

(۱۱) کافی: ۴۹۷/۱ و ۴۹۸، بحار الأنوار: ۲۰۵/۵۰ حدیث ۱۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۲۸

و امام یازدهم: نامش حسن است و کنیه‌اش ابو محمد و لقبش عسکری «۱» و پدرش امام علی نقی علیه السلام و مادرش کنیزی حدیث نام «۲»، در مدینه روز دوشنبه چهارم ربیع الثانی سال دویست و سی و دویم هجرت متولد شد «۳» و در روز جمعه هشتم ربیع الأوّل سال دویست و شصتم از زهر معتمد عباسی شربت شهادت نوشید و نزد پدرش مدفون گردید و عمر شریفش بیست و هشت سال بود «۴».

و امام دوازدهم: نامش «م ح م د» است و کنیه‌اش ابو القاسم و لقبش مهدی و هادی و قائم «۵» و پدرش امام حسن عسکری علیه السلام است و مادرش کنیزی نرجس نام «۶»، در سامره شب جمعه نیمه شعبان «۷» سال دویست و پنجاه و ششم - مطابق عدد نور «۸» - متولد شد «۹» و در روز جمعه روز وفات پدرش در سلطنت معتمد عباسی در سرداب خانه خود غایب شد «۱۰» و تا حال زیاده بر نهصد سال از عمر شریفش گذشته است «۱۱».

سؤال غسب [۱۱۶۲]:

اشاره

از حضرت امیر المؤمنین علیه السلام مروی است که

(۱) مناقب ابن شهر آشوب: ۴/۴۲۱، کشف الغمّة: ۲/۴۰۲.

(۲) ارشاد شیخ مفید: ۲/۳۱۳، مناقب ابن شهر آشوب: ۴/۴۲۱، کافی: ۱/۵۰۳.

(۳) الدرّوس: ۲/۱۵، بحار الأنوار: ۵۰/۲۳۶ حدیث ۵ و ۲۳۸ حدیث ۱۲.

(۴) کافی: ۱/۵۰۳، ارشاد شیخ مفید: ۲/۳۱۳، بحار الأنوار: ۵۰/۳۳۵ حدیث ۱۰ و ۱۲.

(۵) کشف الغمّة: ۲/۴۳۷ و ۵۱۹، فصول المهمّة: ۲۹۲، حدیقه الشیعه: ۷۱۰.

(۶) فصول المهمّة: ۲۹۲، الدرّوس: ۲/۱۶، حدیقه الشیعه: ۷۱۰.

(۷) الدرّوس: ۲/۱۶، بحار الأنوار: ۵۱/۲۸.

(۸) توضیح اینکه: کلمه «نور» مساوی با عدد ۲۵۶ می‌باشد زیرا که حرف «ن» ۵۰، «واو» ۶، و «ر» ۲۰۰ است که جمعا ۲۵۶ می‌شود مطابق با سال تولّد حضرت می‌باشد.

(۹) کافی: ۱/۵۱۴ حدیث ۱، غیبه شیخ طوسی: ۲۳۱ حدیث ۱۹۸، بحار الأنوار: ۴/۵۱ حدیث ۴.

(۱۰) در مظانّش نیافتیم.

(۱۱) لازم به یادآوری است که: «بیش از نهد سال» مربوط به زمان تألیف این کتاب است.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۲۹

فرمود: «لو لا تمرّد عیسی عن طاعة الله لکنت علی دینه» (۱)؟

جواب:

آنچه به خاطر «۲» فاتر رسید آن است که: منظور تقریر نصاری و قائلین به الوهیت عیسی است زیرا که عیسی بنا بر زعم ایشان عبادت کسی نکرده از جهت آنکه کسی عبادت خود نمی‌کند، و مراد حضرت- و الله یعلم- آن است که: اگر نه این بود که عیسی از طاعت خدا تمرّد نمود، من بر دین او بودم، تا آنکه نصاری اقرار کنند به اطاعت و عبادت عیسی، چنانکه نظیرش شیخ صدوق در «عیون» در مناظره حضرت امام رضا علیه السّلام با اهل ملل ذکر نموده که حضرت به جاثلیق نصاری فرمود: «که ما در عیسی هیچ عیبی نمی‌بینیم مگر آنکه قلیل العباده بود»، جاثلیق گفت که: عجیب است از تو که از کثرت عبادت عیسی غافل و حال آنکه چنین و چنین بود در عبادت و کسی به عبادت او نرسیده، حضرت فرمود: «کی را می‌پرستید و عبادت می‌نمود، هرگاه خودش خدا بود؟ چنانکه شما گمان می‌کنید» (۳).

سؤال غسج [۱۱۶۳]:

اشاره

عن علی علیه السّلام: «علّمنی رسول الله صلّی الله علیه و آله علمه و علّمته علمی» (۴) چه معنی دارد؟

جواب:

شاید مراد این باشد که: حضرت رسول صلّی الله علیه و آله علوم خود را تعلیم من نمود و من آنها را بر حضرت عرض کردم تا معلوم شود که فهمیده‌ام و درست یاد گرفته‌ام، و الله یعلم.

سؤال غسج [۱۱۶۴]:

اشاره

این رباعی که منسوب است به حضرت امیر علیه السلام چه معنی دارد؟

(۱) مشکلات العلوم نراقی: ۲۸۳، مصابیح الأنوار: ۳۹۳.

(۲) الف: نظر.

(۳) عیون اخبار الرضا علیه السلام: ۱/۱۴۳ حدیث ۱.

(۴) مراجعه شود به مشکلات العلوم نراقی: ۲۸۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۳۰

أشرت إلى بكم بكم بكم بكم عوضا ترضون عنا عن البكم فقالوا جميعا بالإشارة و الرضا كفى عوضا إن السلامة في البكم «۱»

جواب:

بکم اول به ضمّ باء و سکون کاف است، و ثانی به کسر اول و ضمّ ثانی و تشدید ثالث است، و همچنین است ثالث؛ مگر در تخفیف ثالث، [و رابع به فتح اول و ثانی و رفع ثالث] و خامس به کسر اول و فتح ثانی و باقی به تحریک است. معنی کلام معجز نظام آن است که: اشاره کردم به جماعت گنگان به آستین که شما گنگید و به چه راضی می‌شوید از ما به عوض گنگی، پس همگی به اشاره و رضایت‌مندی گفتند که بس است در عوض که سلامتی و نجات در گنگی است.

سؤال غقه [۱۱۶۵]:

اشاره

شخصی دختری را عقد نموده و آزار عنن دارد که به اقرار خودش ثابت و به آن اعتراف دارد، و لکن با دختر وعده نموده که تا نوروز- مثلا- هر گاه تصرّف ننمود دختر اختیار فسخ داشته باشد و تا آن مدّت تصرّف ننمود، پس دختر فسخ نموده شوهر کرد، شوهر اول دعوی دیگر تواند کرد؟ و هر گاه عنن بعد از دخول به هم رسد موجب خیار فسخ می‌شود یا نه؟

جواب:

بلی، زیرا که هنوز زوجه اوست و عقد ثانی باطل است از جهت آنکه عنن مرضی است که به سبب آن ذکر نمی‌تواند برخیزد و فرو رود در قبل و دبر زن باکره یا ثیبه، پس اگر بر یک طرف یا بر یک زن قدرت داشته باشد عنن ندارد و عنن ثابت نمی‌شود مگر به اقرار زوج، یا به شهادت دو عادل قابل امامت جماعت، یا نکول مرد از قسم و قسم خوردن زن بعد از نکول. و بعد از ثبوت عنن به احد طرق مذکوره؛ هر گاه زوجه صبر کرد و دعوی

(۱) مراجعه شود به مشکلات العلوم نراقی: ۲۸۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۳۱

ننمود عقدش لازم می‌شود و خیار فسخ ندارد، و اگر صبر نکرد باید فوراً به مرافعه و محاکمه نزد حاکم شرع رود، با وجود اعتراف

زوج به عنن باید حاکم او را تا یک سال تمام مهلت دهد و هرگاه در مجموع مدّت سال مذکور بر عنن خود باقی ماند بعد از انقضای سال خیار فسخ ثابت می‌شود که فوراً فسخ کند و الاّ عقد لازم می‌شود، و به کمتر از یک سال خیار ندارد، هر چند که عنن ثابت باشد و شوهر اذن دهد و راضی گردد، بلکه بارضای زوج قبل از سال نکاح به طلاق بر هم می‌خورد و بس، و جاهل اصل خیار معذور است به خلاف جاهل فوریت که در آن خلاف و اشکال است، و الله یعلم.

و عنن حادث بعد از دخول به زنی موجب خیار آن زن نیست علی الأشهر الأظهر.

سؤال غسوّ [۱۱۶۶]:

اشاره

ما عاطف للجمع قد وضعاً فی لفظ من قد رame وقعا و اللفظ معطوف له حامل لا فيه «۱» متبوع و لا عامل تقدیره أيضا أيا كاملی خال عن المتبوع و العامل حتّى بدا من موضع ثالث هذان مع ما جاء من حادث لا يقبل المعطوف بالعاطف جمعا مع المعطوف یا عارف «۲»

جواب:

هذا فی العطف المعروف بالتلقینی و هو عطف أحد المتكلمين قوله على قول الآخر و هو ضربان، أحدهما: ما يصحّ جمع المتعاطفين فی قوله ذلك الآخر كأن يقول زيد: لا-عطينّ عمروا فرسی، فيقول: و سرجه، و منه قوله عزّ و جلّ فی البقرة: وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ لِي ذَٰلِكَ بَدَلًا آمِنًا- إلى

(۱) فی ه: بین.

(۲) لم نعرّ عليه.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۳۲

قوله تعالى- و مَنْ كَفَرَ «۱» على تجویز الزمخشري عطف مَنْ كَفَرَ على مَنْ آمَنَ «۲».

و ثانيهما: ما لا يقبل ذلك، كقولك في المثال (و غلامك)، و منه قوله عزّ و جلّ فی البقرة أيضا: إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا* قَالَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي «۳» على تجویز الزمخشري أيضا «۴»، و كذا جواب السلام أی: و عليكم السلام، أو و عليك السلام و نحو ذلك [* ۱۸].

و ما ذكرنا هو المعروف في الجواب المعلوم من الأخبار و الفتاوى، قال العلامة في التذكرة: و صیغَةُ الجواب و عليكم السلام «۵».

و قال الفاضل العالم الكاشاني رحمه الله في «خلاصة الأذكار»: إن لقاء الإخوان السّلام عليكم معرّفا و منكرًا و اختلفوا في الأفضل منهما، و لكلّ وجه، و الثاني أوجه، و الأوّل هو الأصل، و فيه سبعون، تسعة و ستون للمبتدئ، و واحدة للرادّ- ثمّ قال:- و للردّ: و عليكم السّلام- إلى أن قال- قيل: و كان النكته في ترتيب الابتداء و الردّ إن المبتدئ إذا قال: السّلام عليكم كان الابتداء واقعا بذكر الله، فإذا قال المجيب: و عليكم السلام كان الاختتام به و هذا يطابق قوله: هُوَ الأوّل و الآخر «۶».

و أيضا؛ لما وقع الابتداء و الاختتام بذكر الله فإنه يرجي أن يكون ما وقع بينهما يصير مقبولا ببركته كما في قوله تعالى: وَ أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ

(۱) البقرة (۲): ۱۲۶.

(۲) الکشاف: ۱/ ۱۸۶.

(۳) البقرة (۲): ۱۲۴.

(۴) الکشاف: ۱/ ۱۸۴ و ۱۸۶.

(۵) تذكرة الفقهاء: ۱/ ۴۰۶.

(۶) حديد (۵۷): ۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۳۳

وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ «۱» و لو كان المسلم ذمياً اقتصر على قوله و عليك كذا جرت السنة «۲»، انتهى.
 و قد ذكر قبل رواية عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله تَضَمَّنَتِ الرَّدَّ عَلَى سَلَامِ الْمُسْلِمِ مَرَّةً بِقَوْلِهِ: وَ عَلَيْكَ السَّلَامُ وَ رَحْمَةُ اللهِ، وَ أُخْرَى بِذَلِكَ وَ زِيَادَةً «و بركاته»، وَ ثَالِثَةً بِالِاقْتِصَارِ عَلَيَّ وَ عَلَيْكَ، فَقَالَ الرَّجُلُ: نَقَضْتَنِي وَ أَيْنَ مَا قَالَ اللهُ وَ تَلَا آيَةً، فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «إِنَّكَ لَمْ تَتْرَكَ إِلَيَّ «۳» فَضْلاً فَرَدَدْتَ عَلَيْكَ مِثْلَهُ «۴».

و بالبال أنه ورد في بعض الأخبار: أن سلام الرجال سلام عليكم، و سلام النسوان و عليكم السلام «۵»، و يختلج بالبال أن في التغيير إشارة و تنبيهها على مرجوحية ابتداء المرأة بالسلام على الرجل، بل الأولى لها الترك، لكن إذا سلم الرجل عليها، و جب عليها الرد. فكان سلامهن منحصراً في الرد، فليفهم.

قال بعض الفضلاء: إن عليك السلام تحية الموتى «۶»، و كأنه إشارة إلى ما ورد في الأشعار، و لعله كان من دأب الكفار و ذلك قال الشاعر:

عليك سلام الله، قيس بن عاصم [و رحمته ما شاء أن يترحمًا] «۷»

و قال آخر:

ألا يا نخلة من ذات عرق [عليك و رحمه الله السلام] «۸»

و الظاهر؛ عدم الفرق بين الحي و الميت في السلام، كما ورد في زيارة

(۱) هود (۷): ۱۱۴.

(۲) لم نعثر عليه.

(۳) في الف، د، ه: لى.

(۴) الدر المنثور: ۲/ ۳۳۶ (نقل بالمعنى).

(۵) من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۳۰۱ حديث ۱۴۳۹، بحار الأنوار: ۷/ ۷۳ حديث ۲۴، وسائل الشيعة:

۱۲/ ۶۶ الحديث ۱۵۶۶۰.

(۶) لم نعثر في مظانّه، نعم نسب هذا إلى النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله، (لا حظ! الحدائق الناضرة: ۷۲/ ۹).

(۷) لسان العرب: ۱۲/ ۲۹۰.

(۸) مغنى اللبيب: ۱/ ۴۶۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۳۴

الموتى عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله «۱»، و آله عليهم السلام «۲».

هذا في الخير، و أما في الشرّ فالغالب تقديم المدعوّ عليه فيقال: عليه اللعنة، و عليه غضب الله، قال الله تعالى: وَ إِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي «۳». هذا؛ لكن الشائع في أعصارنا بين أصحابنا عدم التفرقة في السلام بين الابتداء و الجواب في تقديم المبتدأ من غير عطف حتى صار

مما به الفرق بينهم و بين العامّة، و يدلّ عليه بعض الأخبار الضعيفة «۴»، و الحقّ الأوّل و المخالف مأوّل، فليتأمل.

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه
ق

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۴۳۴

سؤال غفسز [۱۱۶۷]:

اشاره

در بعضی نسخ صحیحہ در دعای کمیل چنین است: «و ما کان لأحد فیها مقراً و لا مقاما» «۵» بتذکیر کان و نصب مقراً و مقاما، چه صورت دارد؟

جواب:

ظاهراً بنا بر قولی است که هر لفظ مؤنث که در آن لفظ «تا» نباشد تذکیرش جایز است مثل: «سما» و «أرض»، و «نار»، و «قوس»، و «قدر» و غیر ذلک، و این قول را شیخ عبد الباسط بلقینی در «حاشیة قاموس» از قاضی نشوان در کتاب «شمس العلوم» در باب «سین» و «میم» از کتاب «سین» نقل نموده. و از فراء نقل کرده که سماء مذکر و مؤنث است «۶»، و شاعر گفته:
و لو رفع السماء إليه قوما لحقنا بالنجوم و بالسحاب «۷»

(۱) من لا يحضره الفقيه: ۱/ ۱۱۴ حدیث ۵۳۴، بحار الأنوار: ۲۹۶/۹۹ حدیث ۹، وسائل الشیعة:

۳/ ۲۲۵ حدیث ۳۴۷۱.

(۲) بحار الأنوار: ۱۸۵/۷۹ حدیث ۳۴، وسائل الشیعة: ۳/ ۲۲۶ حدیث ۳۴۷۳.

(۳) ص (۳۸): ۷۸.

(۴) وسائل الشیعة: ۱۲/ ۷۸ الحدیث ۱۵۶۸۹، تنبیه: لم نعثر علی روایة ضعیفة، و هذا الحدیث صحیح أو حسن.

(۵) اقبال الأعمال: ۷۰۸.

(۶) تاج العروس: ۱۰/ ۱۸۲ (چاپ حجری)، «نقلا عن شمس العلوم».

(۷) لسان العرب: ۱۴/ ۳۹۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۳۵

و کیف کان؛ فالمقرّ و المقام فی هذا المقام اسما مکان و لا مصدران لامتناع حمل المصدر المیمی علی الذات یا جماع النحاء، كما تبه علیه الشهد الثانی رحمه الله فی القاعدة الثالثة و العشرين و المائة من کتاب «تمهید القواعد» «۱».

لکن فی ذلك الکلام اشکال آخر، هو أنّ الظاهر أنّ قوله علیه السلام «لأحد» ظرف لغو للمقرّ و المقام تقدّم علیهما اتّساعاً، و حیثند فقوله «فیها» لا يجوز أن تتعلّق بهما و لا ب «کانت» كما هو ظاهر، بل يظهر - بادئ النظر - کونه زائداً، بل مفسداً لأنّه يدلّ علی أنّ النار صارت مقراً و لا مقاما لكلّ أحد، علی ما يظهر من تحقیقهم فی علم البیان فی بحث التخصیص بالخبر الفعلی من أنّه لا یصحّ «ما أنا

رأيت أحدا» لأنه يقتضى أن يكون إنسان غير المتكلم قد رأى كل أحد من الناس لأنه قد نفى عن المتكلم الرؤية على وجه العموم، فيجب أن يثبت لغيره كذلك يستحق المتكلم بهذا النفي، إلى آخر ما ذكره المحقق التفتازاني في «المطول» (۲)، فليتأمل. و يختلج بالبال في دفع الإشكال بأن يقال: «فيها» ظرف مستقر و نعت «لأحد» و المعنى - و الله يعلم - أنه لو لا ما حكم به من تعذيب الجاحد لما كانت النار مقرًا لأحد كائن فيها، أي محكوم عليه بكونه فيها، ففي الكلام نوع تجوز لكنه حكم فكانت مقرًا لكل أحد كائن فيها و هذا حق، و لو لا كلمة «فيها» لاختل المعنى على ما بينا، فظهر أن كلمة «فيها» مما لا بد منه فيها، فتدبر، و قد سبق ذلك في سؤال «حسب» [۶۶۲].

سؤال غسغ [۱۱۶۸]:

اشاره

بعضی از منفعتها و مضرتهای حکمی و طبی شراب را بیان فرمایند که خالی از فائده نیست؟

جواب:

بزرگترین منفعتی که از برای شراب نقل کرده‌اند دوتاست، یکی:

(۱) تمهید القواعد: ۵۳.

(۲) المطول: ۹۶ (أحوال المسند إليه).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۳۶

نفع جسمانی از صحت و قوت، و دویم نفع روحانی از سرور و بهجت، و در مضرتهای آن گفته‌اند که: مورث آزار سل و دق و استسقاء (۱) و خفقان قلبی و سکنه، و موت فجأة، و ترس و نامردی می‌شود، و در حدیث صحیح و حسن و موثق از حضرت امام جعفر صادق علیه السلام منقول است که فرمود: «هر که یک جرعه شراب بخورد حق تعالی تا چهل روز از او هیچ نمازی قبول نکند» (۲).

و در چند حدیث دیگر فرموده است که: «اگر در میان آن چهل روز بمیرد کافر خواهد مرد» (۳).

سؤال غسغ [۱۱۶۹]:

اشاره

ورثه در مقبره وقفی در زمین لحدی ساخته‌اند و میت خود را دفن نموده‌اند، آیا بعد از سی سال یا بیشتر ورثه دیگر را رسد که با رضای ایشان میت دیگر را در آن لحد گذارند؟ و اگر گذاشته باشند ورثه اول را چه تسلط بر ایشان هست؟

جواب:

نبش قبر جایز نیست مطلقاً، مگر در چند جا، از آن جمله آن است که: اعضای میت پوسیده باشد حتی استخوانهای او، به این معنی که چون دست بر او گذارند از هم بپاشد، و رضای ورثه در آن دخلی ندارد، و هرگاه نبش محرم به عمل آمد و میت دیگر در آن دفن شد نبش آن ثانیا نیز حرام است، ورثه اول را تسلطی بر نبش نیست، لکن اگر اسباب لحد را از ملک خود از برای میت خود

ساخته باشند و وقف نکرده باشند بهتر آن است که ورثه ثانی؛ ایشان را راضی کنند به این که قیمت المثل اعیان مملو که موجوده را به ایشان دهند و زیاده بر این؛ حقی مطلقا ندارند، و الله العالم.

(۱) استسقاء یک نوع مرضی است که بیمار آب بسیار خواهد و یا اینکه موجب شود که آب در شکم جمع شود (فرهنگ معین: ۱/ ۲۴۹).

(۲) کافی: ۶/ ۴۰۱ حدیث ۴ و ۵ و ۶ و ۱۱، وسائل الشیعه: ۲۵/ ۲۹۸ حدیث ۳۱۹۵۱ و ۳۱۹۵۳.

(۳) کافی: ۶/ ۴۰۰ حدیث ۱ و ۲، وسائل الشیعه: ۲۵/ ۳۲۳ حدیث ۳۲۰۲۰ و ۳۲۰۲۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۳۷

سؤال غف [۱۱۷۰]:

اشاره

مذکور می‌شود که رأی ملازمان در ردّ مظالم آن است که: باید به سادات داده شود، لکن در عرف حال آن است که: به فقرای عوام داده می‌شود؛ چگونگی مسأله را بیان فرمایند؟

جواب:

مشهور بلکه معروف از مذهب جمیع قائلین به ردّ مظالم به معنی معروف میان علماء در مصنّفات عربیه و عجمیه از متون و شروح همین است که مصرف آن مصرف خمس غنایم است که عبارت است از سادات «۱»، زیرا که همگی آن را در باب خمس در انواع مخمسه شمرده‌اند و بعد از ذکر انواع مصرف خمس؛ بیان فرموده‌اند که باید بر پنج سهم یا شش سهم منقسم شود و به مصرف سادات رسد بدون استثناء ردّ مظالم، بلکه علامه در «تذکره» «۲»، و شهید ثانی در حواشی «ارشاد» «۳» تصریح به این فرموده‌اند. و عبارت شهید در «بیان» ظاهر است در نقل اجماع بر آن «۴» و خلاف ابن جنید و شیخ مفید را در عدم اشتراط سیادت در مطلق خمس شاذّ دانسته‌اند «۵».

و علی‌ای حال؛ در این مسأله بر خلاف صریحی از معروف الاسمی بر نخورده‌ام، بلی از کلام بعضی از اعلام نوع تردّدی ظاهر می‌شود و اولین ایشان شیخ شهید است در «بیان» حیث قال: ظاهر الأصحاب إنّ مصرف هذا الخمس أهل الخمس و فی الروایه: «تصدّق بخمس مالک فإنّ الله تعالی رضی من الأموال بالخمس» «۶» و هذه تؤذن أنّها فی مصارف الصدقات، لأنّ الصدقه

(۱) جامع المقاصد: ۳/ ۵۳، حدائق الناضرة: ۱۲/ ۳۶۶.

(۲) تذکره الفقهاء: ۵/ ۴۲۲ و ۴۳۱.

(۳) حاشیه الارشاد: ۲۹۰ (غایه المرام).

(۴) البیان: ۳۴۹.

(۵) البیان: ۳۴۹ و ۳۵۰، مختلف الشیعه: ۳/ ۳۴۷.

(۶) الکافی: ۵/ ۱۲۵ الحدیث ۵، وسائل الشیعه: ۹/ ۵۰۶ الحدیث ۱۲۵۹۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۳۸

الواجبة محزّمة على مستحقّ الخمس «۱»، انتهى كلامه رفع مقامه.

و تبعه السيّد السند في «المدارك» فقال: و في الروايتين قصور من حيث السند فيشكل التعلّق بهما مع أنّه ليس في الروايتين دلالة على أنّ مصرف هذا الخمس مصرف خمس الغنائم، بل ربّما كان في الرواية الثانية إشعار بأنّ مصرفه مصرف الصدقات. و من ثمّ لم يذكر هذا القسم المفيد و لا ابن الجنيد و لا ابن أبي عقيل، و المطابق للاصول و جوب عزل ما يتقن انتفاؤه عنه و التفحص عن مالكة إلى أن يحصل اليأس من العلم به ليتصدّق به على الفقراء كما في غيره من الأموال المجهولة المالك، و قد ورد بما هذا شأنه روايات كثيرة «۲» مؤيّدة بالإطلاقات المعلومة و أدلّة العقل فلا بأس بالعمل بها ان شاء الله «۳»، انتهى كلامه زيد احترامه. ثمّ اقتفى السيّد صاحب المفاتيح كما هو ديدنه في باب الخمس فذكره متردداً فيه بما ذكره «۴»، ثمّ أعاده في كتاب المكاسب محيلاً على ما مضى «۵».

و كذا صاحب «الكفاية» في كتاب الخمس حيث قال: ذكره الشيخ و جماعة من الأصحاب أنّه يجب الخمس في الحلال المختلط بالحرام، و لا يتميّز الحلال من الحرام و لا يعرف صاحبه و لا قدره [فيحلّ الباقي بعد اخراج الخمس] و لم يذكره جماعة من القدماء، و لعلّ مستند الأوّل روايتان ضعيفتان غير دالّتين على خصوص المقصود بل إحداها مشعرة بأنّ مصرفه مصرف الصدقات،

(۱) البيان: ۳۴۸.

(۲) الكافي: ۱۲۵ / ۵، الحديث ۵، من لا يحضره الفقيه: ۳ / ۱۱۷، الحديث ۴۹۹، تهذيب الأحكام:

۶ / ۳۶۸، الحديث ۱۰۶۵، وسائل الشيعة: ۹ / ۵۰۶، الحديث ۱۲۵۹۴.

(۳) مدارك الأحكام: ۵ / ۳۸۸.

(۴) مفاتيح الشرائع: ۱ / ۲۲۶.

(۵) مفاتيح الشرائع: ۳ / ۱۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۳۹

و يظهر من الشهيد في «البيان» نوع تردّد فيه «۱»، إلى آخر كلامه زيد في إكرامه.

أقول: لقائل أن يمنع دلالة كلام الشهيد بعد نسبة الحكم إلى ظاهر الأصحاب على التردّد، كما يظهر على من تفحص عن تعبيراتهم في المقامات فإنّهم يعبرون بمثل هذا التعبير حيث يكون مضمون الرواية غير ثابت عندهم و لا موجب لتزلزلهم، فيحيلون احتمال الخلاف عليها تنبيهاً على إحاطتهم بأطراف الاستدلال، و دفعا لما لعله يحتمل أو يقال، فليفهم.

و مرادهم بالروايتين ما رواه الشيخ، عن سعد، عن يعقوب بن يزيد، عن علي بن جعفر، عن الحكم بن بهلول، عن أبي همام عن الحسن بن زياد، عن أبي عبد الله عليه السّلام قال: «إنّ رجلاً أتى أمير المؤمنين عليه السّلام فقال يا أمير المؤمنين! إنّي أصبت مالا لا أعرف حلاله من حرامه، فقال له: أخرج الخمس من ذلك المال، فإنّ الله عزّ و جلّ قد رضى من المال بالخمسة، و اجتنب ما كان صاحبه يعمل» «۲» و في بعض النسخ «يعلم» بدل يعمل «۳».

و ما رواه ثقة الإسلام عن علي بن ابراهيم، عن أبيه [عن النوفلي] عن السكوني عن أبي عبد الله عليه السّلام قال: «إنّ رجلاً أتى أمير المؤمنين عليه السّلام فقال له: إنّي اكتسبت مالا - أغمضت في مطالبه حلالاً - أو حراماً، و قد أردت التوبة و لا أدري الحلال منه من الحرام و قد اختلط عليّ، فقال عليه السّلام: تصدّق بخمس مالك، فإنّ الله رضى من الأشياء بالخمسة و ساير المال لك حلال» «۴». و قد استدللّ العلّامة في التذكرة إلى الرواية الأولى «۵».

(۱) البيان: ۳۴۸، كفاية الأحكام: ۴۳.

(۲) تهذیب الأحکام: ۴/ ۱۲۴ الحدیث ۳۵۸، وسائل الشیعة: ۹/ ۵۰۵ الحدیث ۱۲۵۹۱.

(۳) تهذیب الأحکام: ۴/ ۱۲۴ هامش الحدیث ۳۵۸، تنبیه: وجدنا فی التهذیب: ۴/ ۱۳۸ الحدیث ۳۹۰ «و اجتنب ما کان صاحبه یعلم» و نقل صاحب الوسائل أيضا هكذا و هذا یؤید ما فی بعض النسخ.

(۴) الکافی: ۵/ ۱۲۵ الحدیث ۵، وسائل الشیعة: ۹/ ۵۰۶ الحدیث ۱۲۵۹۴.

(۵) تذکره الفقهاء: ۱/ ۲۵۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۴۰

و روى الصدوق فى «الفتاوى» قال: جاء رجل إلى أمير المؤمنين عليه السلام فقال:

يا أمير المؤمنين! أصبت مالا- أغمضت فيه، أ فلى توبة؟ قال: «أنتى بخمسه» فأتاه بخمسه فقال: «هو لك، إن الرجل إذا تاب تاب ماله معه» (۱).

و ظاهر است که صاحب مدارک و من تبعه به عبارات مذکور تصریح به خلاف فرموده اند، بلکه در اصل مسأله اشکال نموده اند و این غیر ما نحن فيه است، با آنکه اشکالشان ظاهرا صورتی ندارد، زیرا که بر تقدیر تسلیم ضعف سند همه منجر به عمل اکثر خواهند بود، فتأمل.

و مرحوم جدّ امجد مجلسی قدس سرّه در «حدیقه المتّقین» سه قول نقل فرموده بدون ذکر قائل، اول: قول به تعمیم که خود اختیار فرموده، دوم: قول به اختصاص به سادات است خروجاً عن الخلاف، و از این کلام ظاهر می شود که در آن وقت واقف بر قول سیم نبوده، یا آنکه در نظرش بسیار ضعیف نموده، و الا احتیاط به تعدّد و تکرار می فرمود «۲»، فلیفهم.

و محتمل بلکه مظنون آن است که: نقل قول ثالث و ترجیح تعمیم هر دو؛ نظر به وجوه و احتمالات ناشئه از لفظ تصدّق بوده نه آنکه بر قول صریح مطلع شده باشند، و الله یعلم.

خلاصه؛ وجوه و احتمالات مقاوم قول صریح و ظاهر نمی شوند، و اشعارات؛ منافی و مکافی ظواهر نمی گردند، و ظاهر آن است که: لفظ «خمس» مانند زکات و صلوات و صوم و حجّ و وضوء و غسل و تیمّم و امثال اینها از امور عامّه البلوی حقیقه عرفیه شرعیّه در معانی مستحدثه خود گردیده اند و از این جهت همگی اطلاقات لفظ. خمس را در مواضعی که مستند صحیح دارند مانند کنز و غوص، حمل بر معنی حقیقی فرموده اند، بلکه در ما نحن فيه

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۲۲ الحدیث ۸۳، وسائل الشیعة: ۹/ ۵۰۶ الحدیث ۱۲۵۹۳.

(۲) در مظانّش نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۴۱

اگر توهم ضعف سند و لفظ تصدّق نمی بود ظاهرا احدی تردّد و مخالفت نمی نمود، و حال آنکه صدقه اعّم است از خمس و زکات و وقف و هبات و هدیه و تبرّعات، و عام دلالت بر خصوص خاصّی ندارد و منافی خاصّ نمی باشد مگر به انضمام قرینه صارفه یا معینه، با آنکه روایت حسنه «۱» و مرسله صدوق «۲» خالیند از لفظ تصدّق.

و مقتضای جمع بین الأخبار- المنجبره بعمل الأخیار- آن است که: تأویل در تصدّق شود چنانکه گفتیم، و طریقه غالب استعمالات مجازیه که با تأخر قرائن لفظیه است نیز مؤید، و ظاهر کلمه «أنتى بخمسه» و «هو لك» «۳» شاهد، و وظیفه احتیاط و خروج از خلاف که جدّ امجد به آن اشاره فرموده معارضه است، و توهم عوام در این ازمنه بر خلاف واقع ضرری ندارد، و فهم عامی مغیّر امر شرعی نمی شود، و اگر در آن تقلید بعضی از اموات نمایند غلط بر غلط می افزایند، هر چند نظر به حال غالب عوام مظنون آن است معنی رد مظالم را درست نفهمیده اند، و موضع آن را تشخیص ننموده اند، و بسیاری از مواضعی را که ردّ مظالم می گویند و خیال

می‌کنند؛ از ردّ مظالم خارج و داخل صدقات واجبه است که بنا بر مشهور؛ مختصّ عوام و بر سادات حرام می‌باشد هر چند که معطی از سادات باشد، و شاید منشأ توهم عوام همین بوده، و به این سبب علماء ایشان را بر آن تقریر فرموده‌اند و بنا بر تجوّز گذاشته‌اند، پس باید تعیین و تبیین معنی شرعی ردّ مظالم شود تا مجاز از حقیقت ممتاز گردد.

(۱) من لا يحضره الفقيه: ۳/ ۱۱۷ حدیث ۴۹۹، وسائل الشیعه: ۹/ ۵۰۶ و ۵۰۷ الحدیث ۱۲۵۹۴.

توضیح: این روایت بنا بر مشهور موثقه می‌باشد زیرا سکونی را عامی می‌دانند، ولی بنظر عده‌ای مثل علامه وحید در «تعلیقات علی منهج المقال: ۵۶» و دیگران - من جمله مصنف - سکونی را شیعه می‌دانند، لذا از این روایت به حسنه تعبیر فرمودند.

(۲) من لا يحضره الفقيه: ۲/ ۲۲ حدیث ۸۳، وسائل الشیعه: ۹/ ۵۰۶ الحدیث ۱۲۵۹۳.

(۳) من لا يحضره الفقيه: ۲/ ۲۲ حدیث ۸۳، وسائل الشیعه: ۹/ ۵۰۶ الحدیث ۱۲۵۹۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۴۲

بدان آیدك الله که: چون حقّی - یعنی: مال محرّمی - از کسی نزد دیگری باشد پس بیرون از چهار صورت نیست:

اول: آنکه مقدار حق را داند و صاحبش را شناسد پس باید که به صاحبش اظهار کند و تمام حقش را بدهد یا برائت ذمه و حلیت از او حاصل نماید.

دویم آنکه: مقدار حق را داند لیکن صاحبش را نشناسد، یا صاحبش فوت شده و می‌داند که وارث دارد لکن وارث را نمی‌شناسد، پس باید تفحص کند و چون مایوس شود از پیدا شدن صاحب یا وارث او باید از جانب او تصدّق کند بر فقیر مستحق زکات، غیر سید، و اگر نداند که وارث دارد یا نه بعد از تجسس مفید ظنّ به عدم آن؛ مال امام خواهد بود و باید به مجتهد جامع الشرائط دهد که به مصرف مال امام رساند.

سیم آنکه: صاحب حق را شناسد لکن مقدار حق را مطلقاً نداند پس او را راضی کند و به مصالحه طی نماید، و اگر راضی نشود إلّا به گرفتن تمام حق؛ لازم است که قدر متیقّن را مثل یک غاز بیکی «۱» - مثلاً - به او دهد و هرگاه بر زیاده بر آن یقین نداشته باشد، و در «تذکره» فرموده که: باید بقدر خمس به او دهد «۲» و این به حسب اطلاق اشکال دارد و احوط آن است که: آن قدر به او دهد که جزم داند که زیاده بر آن طلب ندارد، و اگر قدری از حق را جزم داند و در زیاده بر آن شک یا ظنّ داشته باشد؛ باید قدر جزمی را بدهد و در مقدار زاید او را راضی کند - علی الأحوط - خصوصاً در صورت ظنّ، و أظهر آن است که بر او چیزی نیست. و در این سه صورت فرقی نیست میان آنکه: به ذمه او متعلق باشد یا

(۱) واحد پول دوره صفویه که از مس سکه زده می‌شد (فرهنگ معین: ۲/ ۲۳۷۶).

(۲) تذکره الفقهاء: ۵/ ۴۲۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۴۳

مخلوط به مال موجود او باشد، و همچنین در صورت دویم هرگاه مخلوط به مال باشد فرقی نیست میان آنکه: به قدر خمس آن مال باشد یا ناقص از آن یا زاید بر آن، و بعضی در صورت زاید واجب دانسته‌اند دادن خمس را به سادات و زاید را به عوام «۱» و بعضی احتمال داده‌اند که [مورد] مصرف مجموع؛ سادات باشند «۲» و هر دو ضعیفند.

چهارم آنکه: مقدار حق را مطلقاً نداند و صاحب را اصلاً نشناسد و این بر دو صورت است.

اول آنکه: آن حقّ تعلق به ذمه او گرفته و مخلوط به مال موجود او نیست و در این صورت باید قدری را که بر ذمه خود داند یقیناً - علی الأظهر - یا ظناً - علی الأحوط - بعد از تفحص و یأس از پیدا شدن صاحب به تیت او تصدّق کند به نهجی که در صورت دویم

گذشت.

دویم آنکه: آن حق مخلوط به مال موجود او باشد و خواهد که آن مال حلال شود و تواند که تصرف در آن نماید و از اشتغال ذمه نیز بیرون آید خواه آن مال را خود کسب کرده یا به ارث به او رسیده، یا به عنوان بیع یا هبه و امثال آن به او منتقل گردیده باشد، پس باید خمس آن مال را به مستحقین سادات رساند تا آنکه باقی؛ ملک طلق او شود و تصرف در آن و انتفاع به آن بر وی حلال گردد، زیرا که نظر به آنکه مال مشترک بود بدون اذن شریک مجهول در هر جزئی از آن ممنوع التصرف بوده، پس بعد از تخمیس از قبیل ارباح و غنائم می‌شود، و همین را در اصطلاح فقهاء ردّ مظالم می‌گویند و در مباحث خمس مذکور می‌سازند، و بعضی از متأخرین «۳» در مصرف «۴» آن تردّد می‌نمایند «۵» و اگر

(۱) شرح لمعه: ۶۷/۲، مسالک الافهام: ۴۶۷/۱.

(۲) مسالک الافهام: ۴۶۷/۱، شرح لمعه: ۶۷/۲.

(۳) الف، ب، د: متأخرین متأخرین.

(۴) ه: تصرف.

(۵) البیان: ۳۴۸، مفاتیح الشرائع: ۲۲۶/۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۴۴

قدری از آن مال را به عنوان یقین و تعیین داند که مال مجهول المالك است مثل خمس یا ربع یا سدس آن- مثلاً- و در بیشتر از آن شک داشته باشد، باید همان قدر جزمی را تصدّق کند به نحوی که در صور سابقه مذکور شد، و آن داخل ردّ مظالم نیست و مصرفش غیر سادات است. و بعضی در صورت علم به اقل احتمال داده‌اند و جواب خمس را بعنوان ردّ مظالم «۶» و ظاهراً راهی ندارد.

و خلاصه: ردّ مظالم در صورتی است که: جزم داند که مال حرام مجهول المالك در میان او هست و نسبت به مقدار احتمال خمس و بیشتر و کمتر در نظرش علی السویه باشد، مانند کسی که در نماز شک کند و اصلاً نداند که چند رکعت کرده است، و احتمال یک و دو و بیشتر در نظرش مساوی باشد و به این سبب حیران گردد، و فقهاء از آن تعبیر به «لم یدر کم صلی» می‌نمایند «۷».

و جدّ امجد در «حدیقه» صورت دویم را- که عبارت از معلوم القدر مجهول المالك است- داخل ردّ مظالم شمرده «۸»؛ ظاهراً مسامحه فرموده، زیرا که [مورد] مصرف این صورت؛ غیر سادات است به اتفاق محرمین مطلق صدقات مفروضه بر سادات «۹»، فلیتأمل.

(۶) مسالک الافهام: ۴۶۷/۱.

(۷) تذکره الفقهاء: ۳/۳۱۷، مبسوط شیخ طوسی: ۱/۱۲۱.

(۸) این کتاب را نیافتیم، اما ایشان در کتابهای روضه المتقین: ۳/۱۲۳ و لوامع صاحب قرآنی: ۵/۵۹۲ فتوی داده است که در این صورت باید به عنوان صدقه پرداخت شود نه خمس.

(۹) با اینکه مرحوم مجلسی مطلق صدقات مفروضه را بر سادات حرام می‌داند (روضه المتقین:

۳/۱۰۲) اما معتقد است که: این اخبار دلالت ندارد که این خمس را به سادات باید داد ... و بهتر آن است که به سادات دهند تا از خلاف بیرون آید، اگر چه به غیر سادات نیز می‌توان داد چنانکه ظاهر روایات است (لوامع صاحب قرآنی: ۵/۵۹۲) شاید بدین جهت مرحوم مؤلف امر به تأمل کرده و نوشته است «فلیتأمل».

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۴۵

و أظهر در نظر قاصر اختصاص تحریم است به زکات مفروضه، و الله يعلم.

و در صورت تصدق یا ردّ مظالم اگر اتفاقاً صاحب مال معلوم و ظاهر شود أظهر آن است که: بر او چیزی لازم نمی‌آید، و اگر صاحب مال را راضی کند احوط و بهتر خواهد بود، و بنابر مشهور؛ از اختصاص ردّ مظالم به سادات است هرگاه از کلام متکلم - به قرینه‌ی حالیه یا مقالیه - مرادش از ردّ مظالم معلوم شود «۱» به مقتضای آن عمل نماید، مگر آنکه معلوم شود که موضع ردّ مظالم حقیقی باشد، لکن منظور متکلم رسانیدن به مصرف عوام باشد و در این باب مقلد مجتهد حی نباشد که در این صورت باید تعلیم متکلم نمایند که رأیش برگردد، و هرگاه مرده باشد باید به مصرف سادات رسانند و اعتماد بر خطاء اعتقاد او نمایند. و اگر مراد متکلم معلوم نشود در مصرف اشکال به هم می‌رسد نظر به وجوب حمل اقوال و افعال مسلم بر صحت، و لزوم حمل اطلاق بر حقیقت، و معارضه مجاز مشهور، و غلبه صور مجازیه، و ندرت صورت حقیقیه و بعد آن از اذهان عوام، و در این صورت نیز تخصیص به سادات شاید اولی و احوط باشد خصوصاً نظر به عدم تحریم غیر زکات مفروضه بر سادات. و اگر معلوم باشد که بر سبیل تبرع یا احتیاط؛ وصیت به ردّ مظالم نموده ظاهراً به همه می‌توان داد، خصوصاً در صورت تبرع.

و هرگاه موصی قدر معینی - اقل از خمس یا اکثر از آن - به صیغه ردّ مظالم وصیت کند؛ این قرینه اراده مجاز می‌تواند شد، مگر آنکه در صورت اقل قرینه ای در حال یا مقالش به هم رسد که این وصیت را از تتمه ردّ مظالم می‌داند، و زکات و ردّ مظالم و سایر صدقات واجبه از جمله حقوق واجبه مالیه‌اند که از اصل ترکه بیرون می‌روند و به وصایا مزاحم نمی‌شوند، و الله العالم. و نظر به

(۱) ب: نشود.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۴۶

ضیق وقت فرصت طول مقال در این مجال زیاده بر این نیست.

سؤال غفعا [۱۱۷۱]:

اشاره

زید دختری را به مبلغ ده تومان عقد دائمی از برای خود نمود و بعضی رخوت و زیور هم از برای او [تعیین] کرده، بعضی را قبل از عقد و بعضی را بعد از عقد فرستاده - چنانکه در این ولایت دستور «۱» است - آیا رخوت و زیور مذکور مال زید است یا مال آن دختر؟ و بعد از طلاق یا موت به که می‌رسد؟

جواب:

هرگاه آن را مهر یا شرط ضمن العقد نموده و به زن نبخشیده مال آن مرد است تا عینش باقی است، هر چند که اگر آنها را نمی‌داده آن زن را به او نمی‌دادند و داعی و باعث بر دادن همان رخوت و زیور باشد، زیرا که مجرد داعی بودن از نواقض شرعیّه نیست و ملک اول؛ مستصحب و باقی است. و لهذا عقد زنی که به طمع بکارت و حسن و احسان و مهربانی و مراعات از مالدارى و صاحب جاهی واقع شود صحیح است و شبهه‌ای در آن نیست، هر چند که آنچه طمع داشته‌اند به عمل نیاید و نتیجه بر عکس دهد و ثبیه قبیحه بر آید و موجب کمال ذلت و مهانت گردد.

و ایضا: فرستادن و دادن رخوت و زیور گاهی به عنوان هبه و هدیه و تملیک است، به این معنی که به هر نحو که زن خواهد در آن

تصرف نماید از فروختن و بخشیدن به پدر، یا مادر، یا خواهر، یا غیر اینها، چنانکه در مال و مهر خود می‌تواند نمود. و گاهی به عنوان امتناع است که زن به آنها زینت کند و در میان امثال و اقربان سر شکسته و ذلیل نشود، و شوهر نیز از آن لذت برد و از این جهت گاهی آن را به عنوان عاریت می‌گیرند و از برای زن می‌فرستند و بعد از زفاف به

(۱) یعنی: رسم و روشی (فرهنگ معین: ۲/ ۱۵۳۴).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۴۷

صاحبش رد می‌نمایند و به ازاء آن بهتر یا بدتر بعد از مدتی از برای زن می‌گیرند، و گاه هست که مطلقاً به عوض آنها چیزی نمی‌گیرند و هیچ کس بر ایشان اعتراضی نمی‌کند و ادعای حقی نمی‌نماید. و از جمله شواهد آن است که: هرگاه زن مهر خود را قبل از دخول گیرد و همان ساعت به دیگری ببخشد هیچ کس حتی شوهر را بر او اعتراضی نمی‌رساند نه شرعاً و نه عرفاً، و اگر اتفاقاً جاهلی بر او بحث کند و دعوی نماید هر کس بشنود بر او طعن می‌زند و او را مجاب می‌سازد به خلاف رخوت و زیور؛ هرگاه - مثلاً - آنها را ببخشد، خصوصاً قبل از دخول و بدون آن به خانه شوهر آید، شوهر و هر کس که بر آن مطلع شود از غیر خویشان زن، بلکه اینها نیز بر او اعتراض می‌کنند و سرزنش می‌نمایند، بلکه به مرافعه می‌برند، و گاه است که امر منجر به فراق و طلاق می‌شود، و کلام معترضین همین است که آن را به تو نداده‌اند که هر چه خواهی بکنی.

و همچنین؛ نمی‌تواند که بعد از وفات یا قبل از آن ادعای رخت بر شوهر کند و آنها را مطلقاً نپوشد، چنانکه نسبت به جهاز خود که از خانه پدر می‌آورد می‌تواند کرد و احدی بر او در آن اعتراضی نمی‌تواند کرد.

خلاصه؛ گمان می‌کنم که این امور بر کسی که فی الجمله بر کیفیت سلوک مردم مطلع باشد و از دایره انصاف بیرون نرود مخفی نماند.

و الحاصل؛ غالب همان عنوان ثانی است که امتناع است بلکه به عنوان تملیک ظاهراً مجرد فرض است، خصوصاً قبل از وفات، و بر تقدیر تنزل گوئیم که: احتمال هر دو دارد، پس مطلق خواهد بود و دلالت بر خصوص هیچ کدام نخواهد داشت، و حمل بر هیچ یک نمی‌شود به اجماع جمیع علماء اسلام، و ملکیت سابقه مستصحب و باقی خواهد بود حتی یثبت الخلاف، بلا خلاف بین الأعلام و الله الهادی.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۴۸

سؤال شغب [۱۱۷۲]:

اشاره

کله و پاچه را پوست نکرده می‌توان خورد یا نه؟

جواب:

هیچ ضرر ندارد و خوردن پوست نه حرام است و نه مکروه نزد علماء، هر چند که مستعمل بلکه کفش کهنه باشد مادام که ضرر نرساند، و احدی جلد را از مستثنیات ذبیحه نشمرده و نهی از آن در هیچ روایت نرسیده مگر در حدیث ضعیفی «۱»، که در آن جلد عوض فرج مذکور شده و بر آن محمول است، چنانکه جمیع مفسرین جلود را در قول حق تعالی: **وَقَالُوا لَجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا**

«۲» به فروج تفسیر نموده‌اند «۳»، و در روایت نیز وارد شده «۴»، حتی آنکه فیروزآبادی در «قاموس» نیز ذکر کرده «۵»، و بالجمله شبهه‌ای در حلیت پوست نیست مثل استخوان.

سؤال غفج [۱۱۷۳]:

اشاره

آخوند ملا جامی مشهور شیعه است یا سنی؟

و همچنین آنچه می‌گویند که ابو یزید بسطامی به خدمت حضرت امام جعفر صادق علیه السلام رسید و از او استفاضه علوم نمود و سقای دولت خانه آن حضرت بود، و امام ابو حامد غزالی در راه مکه معظمه با سید مرتضی مناظره کرد و به آن سبب شیعه شد و این شعر را گفت:

دوست بر ما عرض ایمان کرد و رفت پیر گبری را مسلمان کرد و رفت «۶»
بعد از آن کتاب «سر العالمین» را نوشت.

و همچنین ابن حاجب مشهور - صاحب کافیه و شافیه و مختصر الاصول -

(۱) علل الشرائع: ۵۶۲ حدیث ۱، وسائل الشیعة: ۱۷۵ / ۲۴ حدیث ۳۰۲۷۵.

(۲) فضلت (۴۱): ۲۱.

(۳) تفسیر القمی: ۲ / ۲۶۴، روح البیان: ۸ / ۲۴۸، تفسیر فخر رازی: ۲۷ / ۱۱۷، تفسیر نور الثقلین: ۴ / ۵۴۳.

(۴) تفسیر القمی: ۲ / ۲۶۴، بحار الانوار: ۷ / ۳۱۲ و ۳۱۳ حدیث ۴.

(۵) قاموس المحيط: ۱ / ۲۹۴.

(۶) روضات الجنات: ۸ / ۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۴۹

را خواجه نصیر مشهور بعد از فتح بغداد کشت و در شط انداخت، اینها اصلی دارد یا نه؟ و مشهور میان سنیان آن است که مذهب شیعیان و رافضیان از مخترعات حسن کاشی است که پادشاهان صفویه آن را رواج دادند چه معنی دارد؟ و آیا ناصبی - دشمن مرتضی علی علیه السلام - را سنیان خوب می‌دانند و روایتش را قبول می‌کنند یا نه؟

جواب:

اما ملا جامی، پس ظاهراً سنی ناصبی صوفی است، زیرا که مذهب و احوال گذشتگان بر متأخران ظاهر نمی‌شود مگر از شهرت و شیاع و معروفیت در ارباع «۱» و اصقاع «۲»، یا به شهادت مؤلفات و مصنفات مشهور ایشان، یا شهادت و حکم ثقات و عدول فریقان به آن، و با تعارض؛ رجوع به ترجیح میان جارح و معدل - چنانکه در کتب اصولیه است - لازم و اخذ به اظهر و ارجح متحتّم است، و آنچه در باب ملا عبد الرحمن جامی - مشهور - معروف است و مشهور، و بر السنه مذکور، و در مؤلفاتش مثل «نفحات» و غیره مسطور است، خصوصاً از گفتگویی که در مرض الموت با بعضی از شاگردان شیعیان خود نموده همان است که گفتیم و این شعر نیز از او است: شعر.

سگ کاشی به از اکابر قم با وجود اینکه سگ به از کاشی است

و جمعی از مهرة فن و ثقات طرفین بر آن شهادت داده‌اند و حکم فرموده‌اند مثل فاضل متبحر قاضی نور الله تستری رحمه الله که در «مجالس المؤمنین» از فاضل قاضی میر حسین میبیدی شافعی - شارح دیوان مرتضوی - نقل کرده در طعن او چنین گفته:

آن امام به حق ولی خدا اسد الله غالبش نامی دو کس او را به جان بیازردند یکی از ابلهی دیگر خامی

(۱) یعنی: عالم و چهار گوشه جهان (فرهنگ معین: ۱/ ۱۸۹).

(۲) یعنی: بخشها و ناحیه‌ها (فرهنگ معین: ۱/ ۲۹۳).

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۴۵۰

هر دو را نام عبد الرحمن است آن یکی ملجم و دیگر جامی (۱)

و دیگر؛ محقق متقی آخوند ملا محمد تقی مجلسی رحمه الله که در «شرح من لا یحضره الفقیه» فرموده که: شخصی در مجلس ملا جامی نقل کرد که زنی فرزدق شاعر را در خواب دید و از حال او پرسید، فرزدق شاعر گفت که: حق تعالی مرا آمرزید به سبب آن قصیده‌ای که در حضور هشام در مدح علی بن الحسین علیه السلام گفتم، پس آخوند مجلسی گفته - به این مضمون - که: پس ملا جامی با آن ناصبیتش گفت که: سزاوار است که حق تعالی جمیع عالمیان را به برکت آن پیامرزد (۲)، انتهى.

پس بروز بعضی از مدایح ائمه علیهم السلام و کلمات موهمه خوبی او از قبیل سایر مدایح بلکه بسیاری از عبارات و اعترافات است که بر زبان بسیاری از علماء و اعیان سنّیان از قبیل فقهاء اربعه و ارباب صحاح سته و فخر رازی و ابن حجر و زمخشری و غزالی و غیرهم جاری گشته، از جهت اتمام حجت و کمال لطف و رأفت بر فرقه محقه امامیه و شهادت جماعت مذکوره که مقارب عصر او و بعضی مؤلف و بعضی مخالف او بوده‌اند از ادلّ دلائل است بر کمال ظهور نصب و عداوت او که قابل توجیه و تأویل نبوده، زیرا که قاضی نور الله مذکور نظر به معارضه در مذهب که با میرزا مخدوم شریفی ناصبی داشت بنا بر مصلحتی که دیده اکثر اعیان سنّیان و صوفیان را داخل شیعیان گردانیده و به مفهومات ضعیفه و احتمالات بعیده سخیفه استدلال بر تشیع ایشان نموده، چنانکه از مطالعه و مراجعه کتاب «مجالس» معلوم و مفهوم می‌گردد.

و مع ذلک از اعیان صوفیان کسی را که برای سنّیان به جا گذاشته شیخ عبد القادر گیلانی و ملا عبد الرحمن جامی است [* ۱۹].

(۱) مراجعه شود به ریحانه الأدب: ۱/ ۳۹۰، مجالس المؤمنین: ۲/ ۱۳۳.

(۲) روضه المتقین: ۱۴/ ۴۱۳ و ۴۱۴.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۴۵۱

و همچنین آخوند مجلسی قدس سره اکثر ضعفا و مجاهیل را مدح و تعدیل نموده مانند سکونی (۱) و سهل ابن زیاد (۲) و ابن سنان (۳) و همچنین بسیاری از مشایخ صوفیه را نظر به مقتضای وقت به خوبی ذکر فرموده (۴).

و خال فاضل محقق ماهر خلف صدق او، آخوند ملا محمد باقر مجلسی رحمه الله در کتب خود خصوصا در «عقائد» تبرئه ذمه والد ماجد خود از تصوف فرموده (۵) «و أهل البيت أدری بما فی البيت».

و اما ابو یزید بسطامی - مشهور - نامش طیفور بن عیسی بن آدم بن عیسی بن علی بن سروشان است، پس صوفیه و متصوفه در مدح او ساخته‌اند که: به صحبت بسیاری از مشایخ رسید و بعد از همه به خدمت حضرت صادق علیه السلام مشرف گردید و از او استفاضه نمود و کمال او را شناخت و گفت که:

اگر به خدمت حضرت صادق علیه السلام نمی‌رسیدم البته کافر می‌مردم (۶).

آنچه گفته‌اند محض کذب و عوام‌فریبی است، زیرا که وفات حضرت صادق علیه السّلام در سال یکصد و چهل و هشت بود به اتفاق جمیع علماء از اهل سنّت و شیعه «۷»، احدی غیر این نگفته است، و مشهور آن است که: ابو یزید مذکور در سال دویست و شصت و یک وفات یافته و ابن خلّکان دویست و هفتاد و یک گفته است «۸»، و ملّا جامی در «نفحات» دویست و سی و چهار گفته «۹» و شیخ ابو علی

-
- (۱) روضه المتّقین: ۱۴ / ۵۸ و ۵۹.
- (۲) روضه المتّقین: ۱۴ / ۲۶۱.
- (۳) روضه المتّقین: ۱۴ / ۱۷۲.
- (۴) مراجعه شود: لوامع صاحبقرانی: ۱ / ۵۵ و ۷۵.
- (۵) رساله اعتقادات علامه مجلسی: ۴۸.
- (۶) مجالس المؤمنین: ۲ / ۲۱.
- (۷) کامل ابن اثیر: ۵ / ۵۸۹، تاریخ الإسلام ذهبی: ۹ / ۹۳، کشف الغمّه: ۲ / ۱۶۶، اعلام الوری: ۲۷۱، مناقب ابن شهر آشوب: ۴ / ۲۸۰، بحار الأنوار: ۳ / ۴۷-۶ حدیث ۱۰ و ۱۴ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸.
- (۸) وفيات الأعیان: ۲ / ۵۳۱، میزان الاعتدال: ۲ / ۳۴۶، سیر اعلام النبلاء: ۱۳ / ۸۹.
- (۹) نفحات الانس: ۵۶.
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۵۲
- سینا دویست و سی گفته است «۱»، و احدی کمتر از این نگفته، و احدی عمر ابو یزید را زیاده بر هشتاد سال نگفته است، بلکه اتفاق «۲» بر آن نقل کرده‌اند.
- و از تفاوت ما بین تاریخ وفات حضرت صادق علیه السّلام و وفات ابو یزید معلوم شد که ولادت او بعد از وفات حضرت صادق علیه السّلام بوده است جز ما.
- و شیخ ابو علی سینا ولادتش را در سال یکصد و شصت نوشته است ۳.
- پس معلوم شد که نقل مذکور از جعل یا توهم ناقلین است، مانند شیخ عطار در «تذکره» ۴ و امام رازی در «اربعین» ۵ و قاضی نور الله در «مجالس» ۶، و ملّا جامی در «نفحات» ۷، و شاید ابو یزید سقّای خانه جعفر کذاب- که پسر امام علی نقی علیه السّلام است- بوده و از او استفاضه اکاذیب و شقاوت نموده، زیرا که تاریخ وفات و ولادتش به او مناسب می‌نماید، و احتمال می‌رود که انصراف اطلاق جعفر به حضرت صادق علیه السّلام منشأ توهم ناقلین شده باشد.
- و از جمله مؤیدات آن است که: هیچ کس از ارباب رجال- خاصه و عامه- او را در کتب رجالیه ذکر ننموده‌اند.
- و اما ملاقات غزالی با سید مرتضی علم الهدی؛ پس آن نیز بی‌اصل است- هر چند که بعضی از فضلاء گفته‌اند ۸- زیرا که وفات سید در سنه چهار صد و سی و شش بود ۹ و ولادت ابو حامد محمد غزالی در سنه چهار صد و پنجاه

---

(۱) ۱ و ۳ و ۷ و ۸ در مظانش نیافتیم.

(۲) یعنی: اجماع.

(۳) ۴ تذکره الأولیاء: ۱ / ۱۳۶.

(۴) ۵ اربعین فخر رازی: ۲ / ۳۱۵.

(۵) ۶ مجالس المؤمنین: ۲۰ / ۲.

(۶) ۹ رجال النجاشی: ۲۷۱، وفيات الأعیان: ۳ / ۳۱۶.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۴۵۳

بود؛ چنانکه: ابن خلکان و غیره تصریح نموده‌اند «۱».

و محتمل است که مراد از سید مرتضی؛ میر مرتضی رازی صاحب «تبصرة العوام» باشد، لکن حکم به آن موقوف است بر موافقت تاریخ عصر او و الحال به خاطر ندارم «۲».

و اما مقدمه ابن حاجب، پس آن نیز دروغ و از جمله «ربّ مشهور لا اصل له» است، زیرا که وفات ابن حاجب- که نامش عثمان بن عمر بن ابی بکیر مالکی است- در اسکندریه مصر واقع شد در روز پنجشنبه شانزدهم شوال سنه ششصد و چهل و شش «۳»، و فتح بغداد بر دست هلاکوخان و خواجه سنه ششصد و پنجاه و پنج بود «۴»، و الله يعلم.

و اما طعن سنیان به اختراع مذهب شیعیان، پس آن نیز از اکاذیب و عوام‌فریبی‌های متأخران سنیان است، زیرا که قدم مذهب شیعیان و رافضیان شهر از کفر ابلیس و ایمان سلمان است، و قبل از وجود ملا حسن کاشی و پادشاهان صفویه آن مذهب مشهور و معروف بوده و فضیلت اهل سنت بسیاری از روایت و علماء را به آن طعن و قدح نموده‌اند «۵»، حتی از صحابه کبار و تابعین اختیار

(۱) وفيات الأعیان: ۴ / ۲۱۸، سیر اعلام النبلاء: ۱۹ / ۳۲۷.

(۲) لازم به یادآوری است که: سید مرتضی رازی با غزالی معاصر بوده است، و لقب سید مرتضی رازی- صاحب تبصرة العوام- علم الهدی بوده است، و این مناظره بین آنها واقع شده است، (مراجعه شود به قصص العلماء: ۴۱۲، راهبرد اهل سنت «سنه الهدایه»: ۴۶۸).

(۳) وفيات الأعیان: ۳ / ۲۵۰.

(۴) البداية و النهایه: ۱۳ / ۲۳۳ و ۲۳۴، حیب السیر: ۲ / ۳۳۹ و ۳۴۰، لازم به یادآوری است که: در این دو کتاب فتح بغداد را در سال ۶۵۶ ذکر کرده‌اند و فقط در کتاب حیب السیر محاصره بغداد را در اواخر سال ۶۵۵ ذکر کرده است.

(۵) انساب سمعانی: ۴ / ۹، ۵ / ۹۹، وفيات الأعیان: ۱ / ۱۵۶، ۴ / ۱۰۶ و ۱۰۷، تهذیب التهذیب: ۲ / ۳۶، مرآة الجنان یافعی: ۳ / ۲۸، جامع الاصول: ۱۲ / ۱۲۰ و ۱۲۱.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۴۵۴

را «۱»، و وفات ملا حسن در حدود سنه هشتصد است «۲» و جلوس شاه اسماعیل ماضی صفوی بر اورنگ سلطنت؛ روز دوشنبه منتصف محرم سنه نهصد و شش بود «۳» که به جهت تاریخش «مذهبن حق» «۴» گفتند.

و ابن اثیر شافعی در کتاب «جامع الاصول» و طیبی در شرح «مشکات بغوی» در مقام تعداد مجددین مذاهب بر رأس هر مائه موافق حدیثی که از حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله نقل کرده‌اند، مجدد مذهب شیعه امامیه را در رأس مائه اولی امام محمد بن علی باقر علیه السلام، و در رأس مائه ثانیه علی بن موسی الرضا علیه السلام، و در رأس مائه ثالثه محمد بن یعقوب کلینی، و در رأس مائه رابعه سید مرتضی را شمرده‌اند «۵» و ولادت امام محمد باقر علیه السلام در سنه پنجاه و هفتم هجرت بود و وفاتش در سنه صد و چهاردهم واقع شد «۶»، و سر مذهب اقدم و امام اعظم اهل سنت که ابو حنیفه است در سنه هشتادم هجرت متولد شد و در سنه یکصد و پنجاه متوفی گردید «۷».

پس معلوم شد که کدامین از مذهب شیعه و سنت به اختراع و تجدد اقرب و انطباق است.

و ما از برای مزید تنبیه و توضیح؛ جمعی را ذکر می‌کنیم که قبل از سنه سیصد هجرت بوده‌اند، و بسیاری از آنها را از صحابه و

تابعین شمرده‌اند، و محققین اهل سنت تصریح به تشیع یا رفض آنها نموده‌اند، و جهت اختصار

(۱) شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید: ۲۰ / ۲۲۱-۲۲۶، اعیان الشیعة: ۱ / ۲۳-۲۵.

(۲) مجالس المؤمنین: ۲ / ۶۳۶ و ۶۴۱، ریاض العلماء: ۱ / ۳۰۸.

(۳) روضة الصفا: ۸ / ۱۰ (با اندکی اختلاف).

(۴) مذهبنا حق به ترتیب حروف: ۹۰۶ + ۱۰۰ + ۸ + ۱ + ۵۰ + ۲ + ۵ + ۷۰۰ + ۴۰.

(۵) جامع الاصول: ۱۲ / ۲۲۰-۲۲۲.

(۶) اعلام الوری: ۲۶۴، بحار الأنوار: ۴۶ / ۲۱۲ حدیث ۱.

(۷) وفيات الأعیان: ۵ / ۴۱۳ و ۴۱۴، تهذیب الکمال: ۲۹ / ۴۴۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۵۵

آنچه در کتاب تقریب ابن حجر شافعی است اقتصار می‌نمائیم، و بعد از ذکر نام هر یک صورت «ع» از برای رمز تشیع و صورت «ض» از برای رمز رفض مذکور می‌سازیم تا بر ناظر؛ حال هر یک-کما هو-ظاهر گردد. و الله الموفق و المعین.

(۱) أبان بن تغلب «ع» «۱»، (۲) أجلیح [بن عبد الله] «ع» «۲»، (۳) أحمد بن مفضل «ع» «۳»، (۴) إسحاق بن منصور السلولی «ع» «۴»، (۵) إسماعیل بن أبان «ع» «۵»، (۶) إسماعیل بن خلیفه «ع» «۶»، (۷) إسماعیل بن عبد الرحمن «ع» «۷»، (۸) إسماعیل بن موسی الفزاری «ض» «۸»، (۹) أصبغ بن نباته «ض» «۹»، (۱۰) بریده بن سفیان أسلمی «ض» «۱۰»، (۱۱) تلید الأعرج «ض» «۱۱»، (۱۲) ثابت بن أبی صفیة الثمالی- أبو حمزه- «ض» «۱۲»، (۱۳) ثعلبة بن یزید «ع» «۱۳»، (۱۴) ثویر بن أبی فاخته «ض» «۱۴»، (۱۵) جابر بن یزید الجعفی «ض» «۱۵»، (۱۶) جعفر بن زیاد «ض» «۱۶»، (۱۷) جعفر بن سلیمان «ع» «۱۷»، (۱۸) جمیع بن عمیر «ض» «۱۸»، (۱۹) حارث بن حصیرة «ض» «۱۹»، (۲۰) حارث بن عبد الله الأعور «ض» «۲۰»، (۲۱) حبة بن ثقیلة «ع» «۲۱»، (۲۲) حسن بن

(۱) تقریب التهذیب: ۱ / ۳۰.

(۲) تقریب التهذیب: ۱ / ۶۱.

(۳) تقریب التهذیب: ۱ / ۲۶.

(۴) تقریب التهذیب: ۱ / ۴۹.

(۵) تقریب التهذیب: ۱ / ۶۵.

(۶) تقریب التهذیب: ۱ / ۶۹.

(۷) تقریب التهذیب: ۱ / ۷۱.

(۸) تقریب التهذیب: ۱ / ۷۵.

(۹) تقریب التهذیب: ۱ / ۸۱.

(۱۰) تقریب التهذیب: ۱ / ۹۶.

(۱۱) تقریب التهذیب: ۱ / ۱۱۲.

(۱۲) تقریب التهذیب: ۱ / ۱۱۶.

(۱۳) تقریب التهذیب: ۱ / ۱۱۹.

(۱۴) تقریب التهذیب: ۱ / ۱۲۱.

- (۱۵) تقریب التهذیب: ۱/۱۲۳.
 (۱۶) تقریب التهذیب: ۱/۱۳۰.
 (۱۷) تقریب التهذیب: ۱/۱۳۱.
 (۱۸) تقریب التهذیب: ۱/۱۳۳.
 (۱۹) تقریب التهذیب: ۱/۱۴۰.
 (۲۰) تقریب التهذیب: ۱/۱۴۱.
 (۲۱) تقریب التهذیب: ۱/۱۴۸.
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۵۶

صالح بن حی «ع» (۱)، (۲۳) حسین بن حسن الأشقر «ع» (۲)، (۲۴) حکم بن ظهیر «ض» (۳)، (۲۵) حکیم بن جبیر الأسدی «ع» (۴)، (۲۶) حمران بن أعین «ض» (۵)، (۲۷) خالد بن طهمان «ع» (۶)، (۲۸) خالد بن مخلد «ع» (۷)، (۲۹) خلف بن سالم المخزومی «ع» (۸)، (۳۰) داود بن أبی عوف «ع» (۹)، (۳۱) دینار بن عمر «ض» (۱۰)، (۳۲) ربیع بن أنس «ع» (۱۱)، (۳۳) زاذان «ع» (۱۲)، (۳۴) زیاد بن المنذر «ض» (۱۳)، (۳۵) سالم بن أبی حفصه «ع» (۱۴)، (۳۶) سالم بن عبد الواحد «ع» (۱۵)، (۳۷) سعّاد «ع» (۱۶)، (۳۸) سعد بن طریف «ض» (۱۷)، (۳۹) سعید بن خثیم «ع» (۱۸)، (۴۰) سلیمان بن القرم «ع» (۱۹)، (۴۱) ضرار بن صرد «ع» (۲۰)، (۴۲) عاصم بن عمرو بن عوف «ع» (۲۱)، (۴۳) عائذ بن حبیب «ع» (۲۲)، (۴۴) عبّیاد بن زیاد «ع» (۲۳)، (۴۵) عبّیاد بن یعقوب «ض» (۲۴)، (۴۶) عبد الرحمن بن صالح العتکی «ع» (۲۵)، (۴۷) عبد الرزّاق بن همام «ع» (۲۶)، (۴۸) عبد السّیلام بن صالح «ع» (۲۷)، (۴۹) عبد العزیز بن سیاه «ع» (۲۸)، (۵۰)

- (۱) تقریب التهذیب: ۱/۱۶۷.
 (۲) تقریب التهذیب: ۱/۱۷۵.
 (۳) تقریب التهذیب: ۱/۱۹۱.
 (۴) تقریب التهذیب: ۱/۱۹۳.
 (۵) تقریب التهذیب: ۱/۱۹۸.
 (۶) تقریب التهذیب: ۱/۲۱۴.
 (۷) تقریب التهذیب: ۱/۲۱۸.
 (۸) تقریب التهذیب: ۱/۲۲۵.
 (۹) تقریب التهذیب: ۱/۲۳۳.
 (۱۰) تقریب التهذیب: ۱/۲۳۷.
 (۱۱) تقریب التهذیب: ۱/۲۴۳.
 (۱۲) تقریب التهذیب: ۱/۲۵۶.
 (۱۳) تقریب التهذیب: ۱/۲۷۰.
 (۱۴) تقریب التهذیب: ۱/۲۷۹.
 (۱۵) تقریب التهذیب: ۱/۲۸۰.
 (۱۶) تقریب التهذیب: ۱/۲۸۵.

(۱۷) تقریب التهذیب: ۲۸۷ / ۱.

(۱۸) تقریب التهذیب: ۲۹۴ / ۱.

(۱۹) تقریب التهذیب: ۳۲۹ / ۱.

(۲۰) تقریب التهذیب: ۳۷۴ / ۱.

(۲۱) تقریب التهذیب: ۳۸۵ / ۱.

(۲۲) تقریب التهذیب: ۳۹۰ / ۱.

(۲۳) تقریب التهذیب: ۳۹۲ / ۱.

(۲۴) تقریب التهذیب: ۳۹۴ / ۱.

(۲۵) تقریب التهذیب: ۴۸۴ / ۱.

(۲۶) تقریب التهذیب: ۵۰۵ / ۱.

(۲۷) تقریب التهذیب: ۵۰۶ / ۱.

(۲۸) تقریب التهذیب: ۵۰۹ / ۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۵۷

عبد الله بن الجهم «ع» «۱»، (۵۱) عبد الله بن زریر «ع» «۲»، (۵۲) عبد الله بن شریک «ع» «۳»، (۵۳) عبد الله بن عبد القدوس «ض» «۴»، (۵۴) عبد الله بن عمر بن محمد «ع» «۵»، (۵۵) عبد الملك بن أعین «ع» «۶»، (۵۶) عبد الملك بن مسلم بن سلام «ع» «۷»، (۵۷) عبید الله بن خلیفه أبو الغریف «ع» «۸»، (۵۸) عبید الله بن موسی «ع» «۹»، (۵۹) عثمان بن عمیر بن قیس «ع» «۱۰»، (۶۰) عدی بن ثابت «ع» «۱۱»، (۶۱) عطیة بن سعد العوفی «ع» «۱۲»، (۶۲) علی بن بذیمة «ع» «۱۳»، (۶۳) علی بن الجعد «ع» «۱۴»، (۶۴) علی بن الحزور «ع» «۱۵»، (۶۵) علی بن عاصم «ع» «۱۶»، (۶۶) علی بن غراب «ع» «۱۷»، (۶۷) علی بن قادم «ع» «۱۸»، (۶۸) علی بن المنذر «ع» «۱۹»، (۶۹) عمّار بن معاویة «ع» «۲۰»، (۷۰) عمارة بن جوین أبو هارون العبیدی «ع» «۲۱»، (۷۱) عمرو بن ثابت و هو ابن أبی المقدام «ض» «۲۲»، (۷۲) عمرو بن جابر «ع» «۲۳»، (۷۳) عمرو بن حمّاد بن طلحة القنّاد «ض» «۲۴»، (۷۴) عمران بن ظبیان «ع» «۲۵»، (۷۵) عوف بن أبی جمیلة «ع» «۲۶»،

(۱) تقریب التهذیب: ۴۰۷ / ۱.

(۲) تقریب التهذیب: ۴۱۵ / ۱.

(۳) تقریب التهذیب: ۴۲۲ / ۱.

(۴) تقریب التهذیب: ۴۳۰ / ۱.

(۵) تقریب التهذیب: ۴۳۵ / ۱.

(۶) تقریب التهذیب: ۵۱۷ / ۱.

(۷) تقریب التهذیب: ۵۲۳ / ۱.

(۸) تقریب التهذیب: ۵۳۲ / ۱.

(۹) تقریب التهذیب: ۵۳۹ / ۱.

(۱۰) تقریب التهذیب: ۱۳ / ۲.

(۱۱) تقریب التهذیب: ۱۶ / ۲.

(۱۲) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۴.

(۱۳) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۲.

(۱۴) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۳.

(۱۵) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۳.

(۱۶) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۹.

(۱۷) تقریب التهذیب: ۲/ ۴۲.

(۱۸) تقریب التهذیب: ۲/ ۴۲.

(۱۹) تقریب التهذیب: ۲/ ۴۴.

(۲۰) تقریب التهذیب: ۲/ ۴۸.

(۲۱) تقریب التهذیب: ۲/ ۴۹.

(۲۲) تقریب التهذیب: ۲/ ۶۶.

(۲۳) تقریب التهذیب: ۲/ ۶۶.

(۲۴) تقریب التهذیب: ۲/ ۶۸.

(۲۵) تقریب التهذیب: ۲/ ۸۳.

(۲۶) تقریب التهذیب: ۲/ ۸۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۵۸

(۷۶) غالب بن الهذیل «ض» «۱»، (۷۷) فضیل بن مرزوق «ع» «۲»، (۷۸) فطر بن خلیفه «ع» «۳»، (۷۹) کمیل بن زیاد «ع» «۴»، (۸۰) محمد بن إسماعیل بن رجاء «ع» «۵»، (۸۱) محمد بن سائب الکلبی «ض» «۶»، (۸۲) محمد بن فضیل الضبّی «ع» «۷»، (۸۳) محمد بن موسی الفطری «ع» «۸»، (۸۴) مخول - بوزن محمّد أو منبر - «ع» «۹»، (۸۵) معلی بن عبد الرحمن «ض» «۱۰»، (۸۶) منصور بن أبی الأسود «ع» «۱۱»، (۸۷) موسی بن قیس الحضرمی «ع» «۱۲»، (۸۸) مینا [بن أبی مینا الخزاز] «ض» «۱۳»، (۸۹) نوح بن قیس «ع» «۱۴»، (۹۰) هارون بن سعد الأعور «ض» و یقال رجع عنه «۱۵»، (۹۱) هاشم بن البرید «ع» «۱۶»، (۹۲) هبیره بن یریم «ع» «۱۷»، (۹۳) هشام بن سعد «ع» «۱۸»، (۹۴) ولید بن عبد الله بن جمیع «ع» «۱۹»، (۹۵) یحیی بن جزّار «ع» «۲۰»، (۹۶) یحیی بن سلمه بن کهیل «ع» «۲۱»، (۹۷) یحیی بن عثمان بن صالح «ع» «۲۲»، (۹۸) یحیی بن عیسی «۲۳»، (۹۹) یحیی بن یعلی الأسلمی «ع» «۲۴»، (۱۰۰) یزید بن أبی زیاد الهاشمی «ع» «۲۵»، (۱۰۱) یونس بن خباب «ض» «۲۶»، (۱۰۲) أبو ادريس المرهبي

(۱) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۰۴.

(۲) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۱۳.

(۳) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۱۴.

(۴) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۳۶.

(۵) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۴۵.

(۶) تقریب التهذیب: ۲/ ۱۶۳.

(۷) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۰۰.

(۸) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۱۱.

(۹) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۳۶.

(۱۰) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۶۵.

(۱۱) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۷۵.

(۱۲) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۸۷.

(۱۳) تقریب التهذیب: ۲/ ۲۹۳.

(۱۴) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۰۸.

(۱۵) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۱۱.

(۱۶) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۱۴.

(۱۷) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۱۵.

(۱۸) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۱۸.

(۱۹) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۳۳.

(۲۰) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۴۴.

(۲۱) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۴۹.

(۲۲) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۵۴.

(۲۳) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۵۶.

(۲۴) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۶۱.

(۲۵) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۶۵.

(۲۶) تقریب التهذیب: ۲/ ۳۸۴.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۴۵۹

«ع» (۱)، (۱۰۳) أبو عبد الله الجدلی «ع» (۲).

و در شأن و مقام مدح بعضی از روایت تصریح کرده‌اند به اینکه: آنها سنّی بوده‌اند مثل: عبد الملک بن قریب الأضمعی «۳»، عبید الله بن سعید بن یحیی «۴»، و نوح بن حبیب قومسی «۵»، و در این تصریح اشعاری هست به اینکه باقی روایت یا ظاهر التشیع یا محتمل التشیع‌اند.

و اما مقدمه خوبی ناصبی و سب کننده علی علیه السلام؛ پس نزد اهل سنّت چنین است، و بغض علی و سب او سب قدح و طعن نمی‌شود و با خوبی و وثاقت جمع می‌شود. چنانکه در کتاب «تقریب» ابن حجر نیز مذکور است که: لمآزة بن زبّار صدوقی است ناصبی «۶»، و نعیم بن اَبی هند ثقه‌ای است ناصبی «۷»، و هیثم بن الأسود صدوق است ناصبی «۸»، و عبد الله بن زید أبو قلابه ثقه‌ای است که اندک ناصبی دارد «۹».

و درباره جمع دیگر چنین گفته است: ذهبی در کتاب رجالش چنین گفته است که: حریر بن عثمان رحبی ثقه‌ای است ناصبی در سنه صد و شصت و سه وفات یافت «۱۰».

و ابن اثیر شافعی در کتاب [لباب الأنساب] چنین گفته است که: حریر بن عثمان رحبی ناصبی بوده که دشمن می‌داشت «علی» را و سب می‌کرد در هر روز او را هفتاد مرتبه در صبح و هفتاد مرتبه در عصر «۱۱»، و حکایت شده است که از آن توبه کرده، لکن آن حکایت صحیح نیست.

(۱) تقریب التهذیب: ۳۸۹ / ۲.

(۲) تقریب التهذیب: ۴۴۵ / ۲.

(۳) تقریب التهذیب: ۵۲۱ / ۱.

(۴) تقریب التهذیب: ۵۳۳ / ۱.

(۵) تقریب التهذیب: ۳۰۸ / ۲.

(۶) تقریب التهذیب: ۱۳۸ / ۲.

(۷) تقریب التهذیب: ۳۰۶ / ۲.

(۸) تقریب التهذیب: ۳۲۵ / ۲.

(۹) تقریب التهذیب: ۴۱۷ / ۱.

(۱۰) تقریب التهذیب: ۱۵۹ / ۱، الکاشف ذهبی: ۱ / ۱۵۵.

(۱۱) لباب الأنساب ابن اثیر: ۱۹ / ۲، انساب سمعانی: ۳ / ۵۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۶۰

و نیز ابن اثیر در کتاب «جامع الأصول» گفته است که: بخاری در «صحیح» خود روایت کرده است از محمد بن زیاد، و حریر بن عثمان و هر دو به ناصبیت مشهورند «۱».

و قال ابن خَلِّكان الشافعی فی تاریخه عند ترجمه علی بن الجهم بن بدر بن الجهم القرشی ما لفظه: و كان متدینا فاضلا. ذكره الخطيب و كان - مع انحرافه عن علی بن أبی طالب علیه السَّلام و إظهار التسنن - مطبوعا مقتدرا علی الشعر عذب الألفاظ «۲». انتهى، فليتأمل.

سؤال غفعد [۱۱۷۴]:

اشاره

و لقد أمر علی اللئیم یسبنی فمضیت ثمّة قلت لا یعیننی «۳»

جواب:

ثمّة در این شعر به ضمّ ثاء است که عاطفه باشد، یا به فتح است که ظرف باشد به تقدیر «من»، یعنی: من ثمّة، چنانکه در قول حق تعالی است:

وَ اخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ «۴» یعنی: من قومه «۵»، چنانکه تفسیر نموده‌اند «۶»، و به فتح - [که] مشهور بین العوام است - می‌توان ساخت، لکن معروف در کتب به ضمّ است که عاطفه باشد، چنانکه جوهری در «صحاح» «۷»، و فاضل طریحی در «مجمع البحرین» «۸» بر وجه استشهاد نقل نمودند، و از حاشیه چلبی بر «مطول» «۹» و حاشیه شیخ بهائی بر «بیضاوی» نیز نقل شده.

(۱) جامع الأصول: ۱ / ۱۰۰.

(۲) وفيات الأعيان: ۳ / ۳۵۵.

(۳) مغنی اللیب: ۱ / ۱۳۸.

(۴) اعراف (۷): ۱۵۵.

(۵) جامع الشواهد: ۳/ ۲۱۰.

(۶) التبیان: ۴/ ۵۵۴، تفسیر فخر رازی: ۱۵/ ۱۸.

(۷) الصحاح: ۵/ ۱۸۸۲.

(۸) مجمع البحرین: ۶/ ۲۵.

(۹) مطول: ۷۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۶۱

فقال شیخنا البهائی رحمه الله فی تلك الحاشیة بتقريب فی شرح معنى البيت المذكور هكذا: إنما عدل إلى الماضي لتحقق اتصاله بالإعراض عنه، و ثمة هی ثم العاطفة فإذا لحقتها التاء اختصت بعطف الجمل.

قال السيد المحقق فی حواشی «الكشاف»: ليس المراد فی البيت جميع أفراده إذ لا- مرور عليه، و لا- فردا معینا لعدم الدلالة عليه، و لقصوره عن إفادة المقصود الذى هو وصفه بكمال الحلم و قوة الأناء، و لا الحقيقة من حيث هی إذ لا يناسبها المرور بل الحقيقة من حيث وجودها فی ضمن فرد لا بعينه، و قوله:

«يسبنى» صفة له لا حال منه، إذ ليس المعنى على تقييد المرور بحال السب، بل على أن له مرورا مستمرا فى اوقات متعاقبة على لثيم من اللثام اتخذ يسبه، و مع ذلك يعرض عنه صفحا، فإنه أدل على إغضائه عن السفهاء و عدم اشتغاله بمكافاتهم «۱»، انتهى كلام الشيخ رحمه الله.

سؤال غقهه [۱۱۷۵]:

اشاره

ما النكته فى قوله جلّ من قائل فى سورة النساء «مِنَ النِّسَاءِ» فى لَّا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ «۲» و حمله على إفادة التعميم كما فى قوله جلّ و عزّ: وَ لَأَطَائِرٌ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ «۳» و إن امكن إلما أنه هنا يوهم حلّ موطوءات الآباء من الذكور و البهائم، بخلاف ما فى آية الطير، و كذا ما وجه تذكير المبتدأ و الخبر فى قوله تعالى فى سورة الأنعام: هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ «۴»؟

جواب:

قلت: يحتمل- و الله يعلم- أن يكون سبحانه أراد أن يتبه أولا على نقص عقلهنّ و حطّ مرتبتهنّ، فقال ما دون «من» كما قال تعالى فى: ما*

(۱) این کتاب رای نیافتیم.

(۲) نساء (۴): ۲۲.

(۳) انعام (۶): ۳۸.

(۴) انعام (۶): ۷۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۶۲

مَلَكَتْ * «۱» فى الممالیک تشبیها لهم بالبهائم فى جریان الملك عليهم.

فترّد كلمة «ما» هنا بين الموصولية أي: من نكح، و المصدريّة أي:

كنكاح آبائكم، فاحتج إلى الإتيان بقيد من النساء ليصير بيانا و قرينة لإرادة الموصولية.

و قد ظهر بما ذكرنا نكتة العدول عن «من» إلى «ما» أيضا.

و قيل في وجه التذكير وجوه «۲»، و الذي اختلج بالبال - لما سألت عنه، و لما بلغت أوان حلمي - أن وجهه التنبيه على عجمة ابراهيم، إذ لا تفرق العجم بين المذكر و المؤنث في هذا المقام.

سؤال غفعو [۱۱۷۶]:

اشاره

زید سه قرص نان داشت و عمرو پنج قرص، پس نشستند که با هم چاشت خورند، پس بکر برایشان گذشت و او را تکلیف کردند و هر سه با هم آن هشت قرص را خوردند بدون تفاوت، پس بکر هشت درهم به رسم تکلف و جزاء احسان گذاشت و رفت، زید و عمرو آن پول را به چه نحو تقسیم کنند؟

جواب:

مثل این را از حضرت امیر علیه السلام پرسیدند، پس حضرت اولاً فرمود که: «با هم بسازید و صلح کنید که این امر جزئی است»، ایشان خواهش حکم واقعی نمودند، حضرت فرمود که: «یک درهم به زید می‌رسد و هفت به عمرو، به جهت آنکه هشت قرص بیست و چهار ثلث است و هر یک هشت ثلث خورده‌اند و سه قرص زید نه ثلث است هشت [ثلث] را خودش خورده است و یک ثلث را بکر خورده و پنج قرص عمرو پانزده ثلث است، هشت [ثلث] را خودش خورده است و هفت [ثلث] را بکر، پس هشت درهم را که بر هشت

(۱) نساء (۴): ۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۳۶.

(۲) التفسیر للفخر الرازی: ۱۳ / ۶۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۶۳

ثلث تقسیم شود، یکی به زید می‌رسد و هفت به عمرو «۱»، و ظاهر حدیث دلالت دارد بر صحّت صلح بر مجهول با امکان استعمال و این خلاف مشهور است و حملش بر مطلق تراضی و رفع نزاع، یا تخصیص به محلّ نزاع ممکن است.

سؤال غفعز [۱۱۷۷]:

اشاره

هفده شتر مشترک است میان سه نفر لا- غیر؛ زید و عمرو و بکر، لکن نصفش از زید است و ثلثش از عمرو و تسعش از بکر، و می‌خواهند که تقسیم کنند به نحوی که نه شتری کشته شود و نه چیزی به غیر از شتر به همدیگر دهند چه نحو می‌شود؟ و همچنین؛ شخصی اجیری گرفت که چاهی از برای او بکند، پنج ذرع در پنج ذرع به پنج درهم، پس چهار ذرع در چهار ذرع کند و مرد، به ورثه او از اجرت چه می‌رسد «۲»؟

جواب:

در مسأله شتر چون مخرج سهام ایشان هیچ‌جده است، و زاید بر حصص ایشان نیز منحصر است در ایشان و نسبتاً الحصاص منحصر است لهذا نیز حضرت امیر علیه السلام شتر مرکوب خود را داخل شتر ایشان کرد و فرمود که: هر یک حصیه خود را از مجموع بردارند، پس به زید نه و به عمرو شش و به بکر دو رسید و شتر حضرت به جا ماند، پس حضرت سوار شدند و تشریف بردند «۳» و این مقدمه در سفر بود.

و در باب اجیر موافق مشهور نسبت اجرة المثل محفور با اجرة المثل مجموع از اجرت مسمی به ورثه می‌رسد، پس اگر اجرتین مساوی باشند به

(۱) کافی: ۴۲۷/۷ و ۴۲۸ حدیث ۱۰، ارشاد شیخ مفید: ۲۱۹، بحار الانوار: ۲۶۳/۴۰ و ۲۶۴ حدیث ۳۲، استیعاب: ۴۱/۳ و ۴۲، وسائل الشیعة: ۲۷/۲۸۵ حدیث ۳۳۷۶۹.

(۲) ظاهراً صورت مسأله این گونه است که: پنج ذرع به پنج درهم، پس چهار ذرع کند و مرد، که در این صورت با پاسخ مرحوم مؤلف سازگار است.

(۳) مشکلات العلوم نراقی: ۹۰ و ۹۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۶۴

آنها چهار درهم می‌رسد. لکن موافق روایتی که شیخ در «تهذیب» ذکر «۱» نموده «۲» در صورت مذکوره به آنها سه درهم و ثلثی می‌رسد بدون زیاده، و بنابراین اگر اجاره بر ده ذرع به ده درهم باشد و سه ذرع کنده شود، یک درهم و یازده یک درهم «۳» به اجیر می‌رسد.

و قاعده این روایت آن است که بر عدد اجرت یکی اضافه کنند و آن را در عدد اجرت ضرب کنند و حاصل را تنصیف نموده، اجرت را بر آن نصف قسمت کنند و در یک ذرع یکی و در دو سه، و در سه شش همچنین بدهند.

پس در مسأله مرسوله یک بر پنج افزودیم و شش را در پنج ضرب نموده، نصف سی را گرفتیم و پنج را بر آن تقسیم نمودیم، که یازده ثلث شد و به یک ذرع یک ثلث، و به دو سه ثلث و همچنین موافق جمع عدد نظم طبیعی دادیم «۴».

و علماً این روایت را حمل نموده‌اند بر صورتی که تفاوت اجرة المثل اجزاء با مجموع به سبب سختی زمین و تصدیع کشیدن - مثلاً - به نحو مذکور باشد «۵»، و الله یعلم.

سؤال غفج [۱۱۷۸]:**اشاره**

زید قسم خورده که فیل را زنده بکشد، چگونه قسم را بجا می‌آورد؟

جواب:

در حدیث است که: کسی چنین قسمی خورده بود، پس حضرت رسول صلی الله علیه و آله فرمود که: «فیل را داخل کشتی نمایند و ملاحظه کنند که آب تا

(۱) ب: نقل.

(۲) تهذیب الأحکام: ۶/ ۲۸۷ حدیث ۷۹۴، وسائل الشیعة: ۱۹/ ۱۵۹ حدیث ۲۴۳۶۶.

(۳) یعنی: یک یازدهم درهم.

(۴) یعنی: برای کندن یک ذرع یک ثلث درهم، و برای کندن دو ذرع سه ثلث درهم (یک درهم)، و برای کندن سه ذرع شش ثلث (دو درهم)، و برای کندن چهار ذرع ده ثلث درهم (سه و یک سوم درهم)، و برای کندن پنج ذرع پانزده ثلث (پنج درهم) است.

(۵) حدائق الناضرة: ۲۱/ ۶۰۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۶۵.

کجای کشتی می‌رسد، پس آن را نشان کرده، فیل را بیرون آورده و به عوض آنها آهن و مس و مانند آنها در آن بریزند تا آب به همان موضع نشان کرده برسد، پس آنها را وزن کنند که آن وزن فیل است» (۱).

و این حدیث دلالت دارد بر انعقاد قسم بر مباح، و مشهور اشتراط رجحان است به حسب دین و دنیا، و ممکن است حمل حدیث بر صورتی که قسم خورده باشد که به وزن فیل چیزی تصدق کند.

و نظیر این حدیث از حضرت امیر علیه السلام مروی است در باب در آهنین که جمعی خریده بودند و در وزن با هم نزاع می‌نمودند (۲).

و همچنین حدیثی که روایت شده که در زمان عمر بن الخطاب دو نفر با هم نشسته بودند که شخصی محبوسی بخا و (۳) بر پا بر ایشان گذشت، پس یکی از ایشان گفت که اگر بخا و او فلان قدر نباشد پس زنش سه طلاق باشد، رفیقش گفت: اگر آن قدر باشد که تو گفستی زنش سه طلاق باشد، پس هر دو رفتند نزد آقای محبوس [و گفتند] که بخا و او را بیرون آر که بکشیم، آقا قسم خورد که: اگر بخا و او از پای او بیرون آورد زنش سه طلاق باشد، پس هر سه نزد عمر به مرافعه رفتند، عمر گفت: آقا، احق است، بعد از آن با ایشان به خدمت حضرت امیر علیه السلام رفته بعد از عرض مقدمه، حضرت فرمود: این بسیار آسان است پس پاهای او را با بخا و در طغاری نهاده، آب بر آن ریختند تا به حدی رسید پس بخا و او را از آب بالا کشیدند، و به عوض آن پارچه‌های آهن ریختند، چون به حد اول رسید، آن آنها را کشیدند (۴)، و سه طلاق در یک کلام بر مذهب اهل

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۹ حدیث ۳۰، بحار الأنوار: ۴۰/ ۳۱۶ حدیث ۹۳، وسائل الشیعة:

۲۷/ ۲۸۶ الحدیث ۳۳۷۷۱.

(۲) بحار الأنوار: ۴۰/ ۲۸۶.

(۳) یعنی: قید و بندی که به دست یا پای بندند (لغت نامه دهخدا: ۱۰/ ۶۹۱).

(۴) من لا یحضره الفقیه: ۳/ ۹ حدیث ۳۱، بحار الأنوار: ۴۰/ ۱۶۵ و ۱۶۶، وسائل الشیعة: ۲۷/ ۲۸۷

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۶۶

سنت است (۱) و نزد شیعه باطل است (۲).

سؤال غفقط [۱۱۷۹]:

اشاره

دو زن در تاریکی با هم زائیدند، یکی دختر و یکی پسر و بر سر پسر نزاع کردند، و هر یک می‌گفت از من است؟

جواب:

در حدیث حسن کالصحیح وارد است که چنین مرافعه به خدمت حضرت امیر علیه السلام رسید پس حضرت فرمود که: «شیر آنها را بکشند و شیر هر کدام سنگیتتر است او صاحب پسر است» (۳).

سؤال غقف [۱۱۸۰]:

اشاره

هر گاه طیب معالجه کند و به معالجه او بیمار تلف شود، یا جنایتی بر او واقع شود چه باید کرد؟

جواب:

مشهور آن است که اگر طیب معالجه کند بی‌وقوف باشد یا معالجه طفلی یا دیوانه‌ای بدون اذن ولی شرعی کرده باشد، یا بالغ عاقلی را بی‌رخصت او معالجه کند ضامن است که دیت از مال خود بدهد، و اگر طیب حاذق باشد و به رخصت بیمار یا ولی او معالجه کند و تلف شود چند قول است، یکی آنکه: ضامن است مطلقاً و می‌باید دیت بدهد هر چند گناهکار نباشد «۴»، و بعضی گفته‌اند: مطلقاً ضامن نیست «۵» و بعضی گفته‌اند که: اگر پیشتر بیمار یا ولی او را ابراء ذمه کرده است ضامن نیست و إلاً ضامن است «۶».

— حدیث ۳۳۷۷۲.

(۱) مغنی ابن قدامه: ۷ / ۲۸۲.

(۲) خلاف شیخ طوسی: ۴ / ۴۵۰، مسالک الافهام: ۹ / ۹۲. توضیح: منظور مؤلف این است که سه طلاق نزد شیعه باطل است اما پس از این بحث جدیدی دارند که آیا یک طلاق واقع می‌شود یا نه؟ اکثر بزرگان صحت یک طلاق را پذیرفته‌اند. مراجعه شود به مدارک یاد شده.

(۳) من لا یحضره الفقیه: ۳ / ۱۱ حدیث ۳۴، تهذیب الأحکام: ۶ / ۳۱۵ حدیث ۸۷۳، وسائل الشیعه ۲۷ / ۲۸۶ حدیث ۳۳۷۷۰.

(۴) تنقیح الرائع: ۴ / ۴۶۹، مسالک الافهام: ۱۵ / ۳۲۶، مجمع الفائده و البرهان: ۱۴ / ۲۲۷.

(۵) سرائر ابن ادریس: ۳ / ۳۷۳.

(۶) تنقیح الرائع: ۴ / ۴۷۰، شرح لمعه: ۱۰ / ۱۱۰ و ۱۱۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۶۷

و از حضرت امیر علیه السلام مروی است که: «هر که طبابت کند یا بیطاری نماید باید که برائتی بگیرد از ولی و إلاً ضامن است» (۱).

و در حدیث دیگر منقول است که: آن حضرت حکم کرد به ضامن بودن ختان که در وقت ختنه، حشفه او را بریده بود «۲».

سؤال غقفا [۱۱۸۱]:

اشاره

هر گاه کسی در جماع قبل یا دبر زن خود با فشردن او چنان زور کند که زن بمیرد و همچنین در صورت عکس که مرد بمیرد چه کند؟ و هر گاه دو نفر در دویدن به هم خوردند و بمیرند یا یکی بمیرد چه نحو می‌شود؟

جواب:

در مسأله جماع دیت بر مال قاتل لازم است بنا بر مشهور «۳»، و در مسأله دویدن چون هر دو بمیرند، وارث هر یک نصف دیت از وارث دیگر می‌گیرد و اگر یکی بمیرد نصف دیت دیگری، لازم نمی‌شود، و بعضی موافق روایتی «۴» به کل دیت قائل شده‌اند «۵» و اول أظهر است، و اگر آنها غلام باشند و هر دو بمیرند: خون هر دو هدر است و اگر یکی بمیرد، نصف دیت او تعلق به رقبه زنده می‌گیرد و اگر دو سواره بوده‌اند که بر هم خورده‌اند و با اسبشان مرده‌اند، نصف دیت هر یک با نصف قیمت اسبش بر مال دیگری است، و اگر یکی بمیرد با اسبش، نصف دیت او و نصف قیمت اسبش بر دیگری است، و اگر دو طفل نابالغ باشند و اسب بتازند و بر هم خوردند و بمیرند نصف دیت هر یک بر عاقله دیگری است.

سؤال غقب [۱۱۸۲]:

اشاره

می‌گویند که در مذمت تنباکو و قهوه حدیث

(۱) کافی: ۳۶۴/۷ حدیث ۱، تهذیب الأحکام: ۲۳۴/۱۰ حدیث ۹۲۵، وسائل الشیعه: ۳۵۵۸۲/۲۹.

(۲) تهذیب الأحکام: ۲۳۴/۱۰ حدیث ۹۲۸، وسائل الشیعه: ۲۶۰/۲۹ حدیث ۳۵۵۸۳.

(۳) شرح لمعه: ۱۱۴/۱۰، ریاض المسائل: ۵۳۴/۲.

(۴) وسائل الشیعه: ۲۶۱/۲۹ حدیث ۳۵۵۸۴.

(۵) بدایه الهدایه: ۵۰۱/۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۶۸

هست، مضمونش چیست و جوابش به چه نحو است؟

جواب:

امام فخر رازی در «تفسیر کبیر» نزد تفسیر آیه: **إِنَّ الْمُبَدِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ** «۱» گفته است که: مراد به إخوان در اینجا شارب دخان است، یعنی: کسی که دود می‌کشد، چنانکه حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود که:

«برادران شیاطین دو قوم خبیثند که آنها شارب دخان و خورنده گیاه [حشیش] اند» «۲».

و از کتاب «صحیح بخاری» منقول است که: حضرت رسول صلی الله علیه و آله فرمود که: «اجتناب کنید از اهل بدعت و ضلالت زیرا که آنها از من نیستند»، گفتند: یا رسول الله کیانند اهل بدعت و ضلالت؟ فرمود: «دوازده گروهند»: اول: کشنده دود، دویم:

خورنده گیاه [حشیش]، سیم: لوطی، چهارم: محترک «۳»، پنجم:

خورنده ربا، ششم: خورنده مال یتیم، هفتم: کسانی که دوست نمی‌دارند علما و سادات را، هشتم: غیبت کننده، نهم: سخن چین،

دهم: بازی کننده به نرد و شطرنج، یازدهم: کسانی که ساز می‌نوازند و دف می‌زنند، دوازدهم: کسانی که نفاق میان مردم می‌اندازند ۴.

و در حدیث دیگر حضرت فرموده که: «کسانی در آخر الزمان بیایند که به سبب دود با هم دوستی نمایند و گویند که از امت منند و از امت من نباشند و از اصحاب شمال باشند، زیرا که دود شراب اشقیاست از کافران»، بعد از آن حضرت فرمود: «هر که خواهد فرق کند میان اهل بهشت و اهل آتش، پس نگاه کنند بسوی شارب دخان» - پس فرمود: «ای ابو هریره! هر که یک مرتبه شرب دخان کند، گویا که هفتاد مرتبه زنا کرده است و هر که دو مرتبه

(۱) اسراء (۱۷): ۲۷.

(۲) ۲ و ۴ در مظانث نیافتیم.

(۳) ب، ه: متکبر.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۶۹

شرب دخان کند، گویا هفتاد پیغمبر از پیغمبران بنی اسرائیل را کشته است، و هر که چهار مرتبه شرب کند منادی از جانب رحمان ندا کند که ای عاصی! بیرون رو از میان آسمان و زمین» (۱).

و عمر در زمان پیغمبر صلی الله علیه و آله بیمار شد؛ پس حکیمی نزد او رفت و این برگها را نزد او برد و گفت: این علاج آزار تو است، پس پیغمبر صلی الله علیه و آله نزد عمر رفت و آنها را دید و گفت: اینها چیست؟ عمر گفت: این از برای آزار من علاج نافع است، حضرت فرمود: «نفسش متعفن است و گنااهش سخت تر است از نفع آن»، و حضرت فرمود: «هر که این دو را بکشد از برای دوا یا خواهش نفس، پس از من نیست» (۲).

و بعضی از مفسرین گفته‌اند که: مراد از خباثت که در قرآن حرام شده است همین است ۳، و عمر نسفی نیز گفته است که: همین گیاه است ۴، و شیخ حرّ رحمه الله در کتاب «وسائل» اخبار بسیار نقل کرده است در باب شرب قهوه و لعن شارب آن، و شرب آن را از جمله مذمّمتهای مردم آخر الزمان شمرده است ۵.

و جواب از همه اینها این است که: سند آنها ضعیف است، بلکه اخبار دخان همه از طریق اهل سنت است، و بر تقدیر صحّت آنها می‌توان که دخان و حشیش را حمل کرد بر تخم بنگ، و برگ آن را چرس می‌گویند و بنگیان می‌کشند و به آن مست می‌شوند و در حرمتش شبهه‌ای نیست، زیرا که هر مست کننده‌ای حرام است، خواه شراب باشد و خواه بنگ و چرس، خواه به خوردن و خواه به کشیدن.

(۱) ۱ و ۳ و ۴ در مظانث نیافتیم.

(۲) در مظانث نیافتیم. لازم به یادآوری است که: مؤلف در کتاب فتاح المجامع این احادیث را از کتاب ابن نفعی نقل کرده است.

(۳) ۵ وسائل الشیعة: ۲۵/۳۸۳ و ۳۸۴ حدیث ۳۲۱۸۵ و ۳۲۱۸۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۷۰

و از حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله مروی است که فرمود: «هر کس بنگ بخورد پس گویا زنا کرده است با مادر خود هفتاد مرتبه و هر کس زنا کند با مادر خود یک مرتبه، پس گویا خراب کرده است کعبه را هفتاد مرتبه» (۱).

و تنباکو در عصر پیغمبر صلی الله علیه و آله و ائمه علیهم السّلام نبوده است و از این جهت علماء آن را از جمله ما لا نصّ فیه شمرده‌اند (۲)، و از کتاب «انوار نعمانی» چنین معلوم می‌شود که ابتدای شیوع، بلکه حدوث کشیدن تنباکو در اوایل عصر سده

یازدهم از هجرت بود ۳، و الله يعلم.

و مراد از قهوه در اخبار مذکوره شراب است، زیرا که در کتب لغت، قهوه را از جمله نامهای شراب شمرده‌اند و این حب متعارف را «حب البن» می‌گویند- بآء موخده و تشدید نون- و شاید وجه اطلاق قهوه بر این حب مشابهت آن باشد با شراب در اینکه آن را در فنجانها و پیاله‌ها می‌ریزند و در مجلس‌ها می‌گردانند، خلاصه ظاهر آن است که قهوه و قلیان مانند پنیر و نان مورد احکام خمسه می‌شوند و از برای بعضی واجب و بر بعضی حرام، یا سنت، یا مکروه، یا مباح می‌باشند، و الله يعلم.
و تحقیق این مرام- به اندک بسطی در کلام- در شرح مطاعم کتاب «مفاتیح» نموده‌ام ۴.

سؤال غفج [۱۱۸۳]:

اشاره

اگر شخصی از میان تیراندازان بگذرد و تیری بر او خورد و بمیرد چه نحو می‌شود؟

جواب:

اگر تیرانداز گفته است که با خبر باش! و او نشنیده، یا در وقتی

(۱) در مظانث نیافتیم. لازم به یادآوری است که: مرحوم مؤلف در کتاب «فتاح المجامع» این حدیث را از کتاب ابن نفعی نقل کرده است.

(۲) ۲ و ۳ انوار نعمائیه: ۴/۵۴.

(۳) ۴ فتاح المجامع: ۱/۱۰۴-۱۰۷ (مخطوط).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۷۱

شنیده که او را حذر ممکن نبوده دیت بر عاقله تیرانداز است، و اگر کسی کودکی را بر دوش گرفته، در میان ایشان بگذراند و تیر بر آن کودک خورد و بکشد، دیت بر آن است که کودک را به دوش گرفته، و بعضی بر عاقله تیرانداز می‌دانند «۱».

سؤال غفد [۱۱۸۴]:

اشاره

هرگاه دو کشتی در اثنای حرکت به هم خورند و هر دو شکسته شوند و اموال و نفوس محترمه تلف شوند چه باید کرد؟

جواب:

اگر باد اختیار را از دست هر دو گرفته و بدون اختیار ایشان بوده، هیچ یک ضامن نیستند، و اگر به اختیار ایشان حرکت می‌کرده و صاحب کشتی که کشتی را می‌رانده و صاحب مال یکی است، نصف قیمت هر کشتی و آنچه در کشتی هست از اموال؛ بر صاحب کشتی دیگر است و اگر کشتی از ملاحان است و اموال از دیگران؛ نصف قیمت هر کشتی بر دیگری است و هر دو ضامن اموال هر دو کشتی خواهند بود برای صاحبانش.

و اگر جمعی در کشتیها تلف شده باشند، اگر عمدا کرده‌اند قصاص بر ایشان لازم می‌شود، و اگر به خطا کرده‌اند بر مال ایشان لازم

می‌شود.

سؤال غفقه [۱۱۸۵]:**اشاره**

آیا غنا کردن در قرآن و مرثیه‌خوانی حلال و مستثنی است یا نه؟

جواب:

نه، بلکه حرام‌تر و بدتر است از جاهای دیگر، نظر به عمومات و اطلاعات اخبار بسیار در حرمت و مذمت غنا، مثل صحیحۀ کنانی «۲» و صحیحۀ وشاء «۳»

(۱) ایضاح الفوائد: ۴ / ۶۵۹.

(۲) کافی: ۶ / ۴۳۱ حدیث ۶، و سائل الشیعۀ: ۱۷ / ۳۰۴ حدیث ۲۲۵۹۶.

(۳) کافی: ۶ / ۴۳۲ حدیث ۸، و سائل الشیعۀ: ۷ / ۳۰۶ حدیث ۲۲۶۰۴.

توضیح: هر چند در سند این روایت «سهل بن زیاد» و «حسن بن علی بن زیاد الوشاء» واقع شده‌اند و این دو نفر توثیق نشده‌اند اما بنابر مبنای عدّه‌ای از علما مانند علامه وحید و مصنف

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۴۷۲

و صحیحۀ شحّام «۱» و صحیحۀ ریّان بن الصلت «۲» و صحیحۀ مسعدۀ بن زیاد «۳» و صحیحۀ محمّد بن حسین بن ابی خطاب «۴» و حسنۀ کنانی «۵» و حسنۀ محمّد بن مسلم ۶ و معتبرۀ مهران بن محمّد ۷ و حسن بن هارون به دو طریق ۸ و ابی بصیر ۹ و عنبسه ۱۰ و محمّد بن ابی عباد ۱۱ و زید شحّام ۱۲ و عبد الأعلى به دو طریق ۱۳ و حمّاد بن عثمان ۱۴ و ابراهیم بن محمّد مدنی ۱۵ و یاسر ۱۶

و دیگران که وثاقت آنها را از قرائن به اثبات رسانده‌اند اطلاق صحیحه بر این روایت بلا مانع است. برای توضیح بیشتر مراجعه شود به «تعلیقات علی منهج المقال»: ۱۰۴ و ۱۷۶ و ۱۷۷ و کتب دیگر.

(۱) کافی: ۶ / ۴۳۳ حدیث ۱۵، و سائل الشیعۀ: ۱۷ / ۳۰۳ حدیث ۲۲۵۹۴.

(۲) قرب الاسناد: ۳۴۲ حدیث ۱۲۵۰، و سائل الشیعۀ: ۱۷ / ۳۰۶ حدیث ۲۲۶۰۷.

(۳) کافی: ۶ / ۴۳۲ حدیث ۱۰، و سائل الشیعۀ: ۳ / ۳۳۱ حدیث ۳۷۹۵.

(۴) قرب الاسناد: ۳۰۵ حدیث ۱۱۹۵، بحار الأنوار: ۷۶ / ۲۴۲ حدیث ۱۰، و سائل الشیعۀ: ۱۷ / ۱۲۳ حدیث ۲۲۱۵۲، توضیح: از راوی و مروی عن استفاده می‌شود که مراد از محمّد بن الحسین در این روایت ابی الخطاب می‌باشد، و ظاهراً منظور مصنف هم همین روایت می‌باشد زیرا با مراجعه به ابواب مختلف «وسائل الشیعۀ» و «مستدرک الوسائل» و «جامع احادیث الشیعۀ» غیر از این روایت؛ روایتی در باب غناء از محمّد بن الحسین بن الخطاب دیده نشده است.

(۵) ۵ و ۶ کافی: ۶ / ۴۳۳ حدیث ۱۳، و سائل الشیعۀ: ۱۷ / ۳۰۴ حدیث ۲۲۵۹۸.

(۶) ۷ کافی: ۶ / ۴۳۱ حدیث ۵، و سائل الشیعۀ: ۱۷ / ۳۰۵ حدیث ۲۲۶۰۰.

(۷) ۸ کافی: ۶ / ۴۳۳ حدیث ۱۶، خصال شیخ صدوق: ۲۴ حدیث ۸۴، و سائل الشیعۀ: ۱۷ / ۳۰۷ حدیث ۲۲۶۰۹ و ۳۰۹ حدیث

۲۲۶۱۶.

(۸) ۹ کافی: ۶ / ۴۳۱ حدیث ۱، و سائل الشیعه: ۱۷ / ۳۰۵ حدیث ۲۲۶۰۲.

(۹) ۱۰ کافی: ۶ / ۴۳۴ حدیث ۲۳، و سائل الشیعه: ۱۷ / ۳۱۶ حدیث ۲۲۶۴۱.

(۱۰) ۱۱ عیون اخبار الرضا علیه السلام: ۲ / ۱۳۵ حدیث ۵، و سائل الشیعه: ۱۷ / ۳۰۸ حدیث ۲۲۶۱۲.

(۱۱) ۱۲ کافی: ۶ / ۴۳۵ حدیث ۲، و سائل الشیعه: ۱۷ / ۳۱۸ حدیث ۲۲۶۴۶.

(۱۲) ۱۳ کافی: ۶ / ۴۳۳ حدیث ۱۲، معانی الأخبار: ۳۴۹ حدیث ۱، و سائل الشیعه: ۱۷ / ۳۰۷ حدیث ۲۲۶۰۸ و ۳۰۸ حدیث ۲۲۶۱۳.

(۱۳) ۱۴ معانی الاخبار: ۳۴۹ حدیث ۲، و سائل الشیعه: ۱۷ / ۳۰۹ حدیث ۲۲۶۱۴.

(۱۴) ۱۵ کافی: ۶ / ۴۳۴ حدیث ۱۸، و سائل الشیعه: ۱۷ / ۳۰۶ حدیث ۲۲۶۰۵.

(۱۵) ۱۶ کافی: ۶ / ۴۳۴ حدیث ۱۹. و سائل الشیعه: ۱۷ / ۳۱۷ حدیث ۲۲۶۴۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۷۳

و طاطری «۱» و ابراهیم بن ابی بلاد «۲» و نصر بن قابوس «۳» و ابی ایوب خزّاز «۴» و غیر اینها «۵»، بلکه در صحیحۀ کنانی، و حسنۀ محمد بن مسلم، و روایت ابی بصیر و شحّام «قَوْلُ الزُّورِ» منہی عنہ در قرآن به غنا تفسیر شده، و همچنین در صحیحۀ و شاء و حسنۀ محمّد بن مسلم نیز، و در روایت مهران و حسن بن هارون «لَهُوَ الْحَدِيثِ» مذموم در قرآن به غنا مفسّر گردیده و بعضی از جهّال استدلال می نمایند به حدیث ضعیفی که در آن مذکور است که: شخصی نزد حضرت صادق علیه السلام مرثیه خواند، پس حضرت فرمود که: «بخوان به طریقی که نزد خود می خوانید» «۶»، و این غلط است زیرا که آن طریقی معلوم نیست و شاید طریقی حلالی بوده که متضمّن غنا و امر حرامی نبوده، و محتمل است که آن شخص احترام حضرت را ملاحظه می نموده و ادب کرده و آهسته می خوانده و یا از مبالغات شعریّه و محسنات مجازیّه از خوف کذب در حضور آن حضرت احتیاط می کرده، چنانکه شیوۀ مرثیان و سالوسان است، و الله یعلم.

خلاصه؛ تخصیص و تقیید عمومات و اطلاقات صحیحہ و اخبارات متواتره صریحه و اجماعات منقولہ و فتاوی مقبولہ به مجرد خبری ضعیف مجهول القائل از طریقت و شریعت دور و بر سلیقۀ مجتهد و اخباری متروک و مهجور و مخالف وظیفۀ احتیاط و منافی سلک محتاط است، و غایۀ الامر امر

(۱) کافی: ۵ / ۱۲۰ حدیث ۵، تهذیب الأحکام: ۶ / ۳۵۶ حدیث ۱۰۱۸، و سائل الشیعه: ۱۷ / ۱۲۴ حدیث ۲۲۱۵۵.

(۲) کافی: ۵ / ۱۲۰ حدیث ۷، و سائل الشیعه: ۱۷ / ۱۲۳ حدیث ۲۲۱۵۳.

(۳) کافی: ۵ / ۱۲۰ حدیث ۶، و سائل الشیعه: ۱۷ / ۱۲۱ حدیث ۲۲۱۴۷.

(۴) کافی: ۶ / ۴۳۲ حدیث ۹، و سائل الشیعه: ۱۷ / ۳۱۶ حدیث ۲۲۶۴۲.

(۵) و سائل الشیعه: ۱۷ / ۱۲۰ حدیث ۲۲۱۴۴، ۱۲۳ و ۱۲۴ حدیث ۲۲۱۵۱ و ۲۲۱۵۴، ۳۰۵ حدیث ۲۲۶۰۱ و ۲۲۶۰۳، ۳۰۷ حدیث ۲۲۶۱۰، ۳۰۹ و ۳۱۰ حدیث ۲۲۶۱۷-۲۲۶۱۹، ۳۱۲ حدیث ۲۲۶۲۵.

(۶) کامل الزیارات: ۲۰۸ حدیث ۲۹۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۷۴

غنا در مرثیه مردّد است میان حرمت و استحباب، و متی دار الأمر بین الحرمة و غیر الوجوب؛ غلب الحرام الحلال بالنص «۱» و إجماع الاصحاح «۲»، و الله الهادی فی کلّ باب.

و امّا استثناء غناء قرآن، پس عمده در آن حدیث: «تَغَنُّوا بِالْقُرْآنِ! فَمَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ فَلَيْسَ مِنَّا» «۳» است یعنی غنا و خوانندگی

کنید به قرآن، پس هر که غنا نکند به قرآن، پس از ما نیست، یعنی مسلمان نیست و راوی این حدیث سعد بن ابی وقاص است که از جمله عشره مبشره اهل سنت است «۴» و پدر عمر بن سعد قاتل امام حسین علیه السلام است، و مع ذلك ظاهرش وجوب تغنی است که احدی به آن قائل نیست و بر تقدیر صحت سند ممکن است حمل تغنی را بر استغناء، یا تحصیل صوت حسن بر نهج حلال، هر چند که شبیه به غنا شود در افاده لذت استماع و ظاهر تغنی مؤید این معنی است، زیرا که اگر غنای حقیقی مراد می‌بود به لفظ غنّ و لم یغنّ می‌فرمود، چنانکه بر عارف لغت عرب مخفی نخواهد بود، و اخبار شیعه در این مسأله خالی نیستند از ضعف در سند یا دلالت

(۱) عوالی اللآلی: ۲ / ۱۳۲ حدیث ۳۵۸.

(۲) از اصحاب ما اجماعی در این مورد نیافتیم بلکه با مراجعه به کتب اصحاب بعضی را قائل به اباحه یافتیم مثل سید مرتضی در «الذریعه: ۲ / ۸۰۹ - ۸۱۰» و «الغنیه: ۴۸۶ (مطبوع در الجوامع الفقهیه) و بعضی را قائل به توقّف دیدیم مثل شیخ طوسی در «عده الاصول: ۱ / ۱۵۵» و محقق در «معارج الاصول: ۱۵۷». و بعضی را متمایل به ترجیح حرمت دیدیم مثل علامه در نهایه الوصول: ۱ / ۳۲۹ و ۳۳۰. و شاید هم بتوان گفت که ایشان نیز از متوقفین می‌باشد زیرا پس از نقل و استدلالهای آنان، خودش اظهار نظری نکرده است. کوتاه سخن آنکه مرحوم سید مجاهد در «مفاتیح الاصول:

۷۰۹) می‌نویسد: ترجیح حرمت بر اباحه در میان اهل تسنن مشهور است ولی در میان اصحاب ما از شهرتی برخوردار نیست. لذا خودش قائل به ترجیح اباحه شده است.

(۳) معانی الاخبار: ۲۷۹، بحار الانوار: ۸۹ / ۱۹۰ و ۱۹۱ حدیث ۲ و ۵، جامع الاخبار: ۱۳۲ حدیث ۲۶۵، تفسیر صافی: ۱ / ۷۲، سنن ابن ماجه: ۱ / ۴۲۴ حدیث ۱۳۳۷.

(۴) ریاض النضره: ۱ / ۳۴ و ۳۵.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۴۷۵

و حملش بر تقیّه متعین است جمعا بین الأدلّه.

و در «صحیح بخاری» از عبد الله بن مغفل روایت کرده که گفت: دیدم رسول خدا را در روز فتح مکه بر شترش درحالی که می‌خواند سوره فتح را و ترجیح می‌کرد، یعنی غنا می‌نمود، [راوی] گفت: «اگر نه این بود که مردم دور من جمع می‌شدند، هر آینه ترجیح می‌کردم، چنانکه آن حضرت ترجیح می‌کرد «۱».

و صاحب «قاموس» رساله‌ای در بیان اخبار موضوعه و دروغ نوشته و در آن چنین گفته که: باب تحریم خواندن قرآن به غنا، و الحال ثابت نشده است در آن چیزی، بلکه خلاف آن وارد شده است در صحیح، و آن این است که: پیغمبر صلی الله علیه و آله داخل مکه شد روز فتح و او می‌خواند سوره فتح را به غنا «۲»، راوی گفت: که ترجیح این است: آ آ آ «۳»، تمام شد کلام صاحب «قاموس»، پس دیده بصیرت بگشا!

و امّا اخبار حسن صوت و تحسین صوت و تحزین آن «۴» پس مطلقا دخلی به مدعا ندارد، زیرا که صدای صاف و نرم و نازک حسن است و محزّن است، یا مطرب مانند: حسن صورت، و صدای زیر و درشت و ناهموار قبیح است مانند صدای اوایل بلوغ در اکثر مردم، خصوصا مردان، و گاه هست که صدای نرم و خوب به خوردن بعضی چیزها ضایع می‌شود، مثل: خوردن ماست و سرکه و بعضی سبزیها مثل سیر و پیاز و امثال آن، و بعضی از صداهای درشت و ناهموار به خوردن بعضی از چیزها خوب و هموار می‌شود، مثل آب گرم و نبات و امثال

(۱) صحیح بخاری: ۳/ ۲۹۳ حدیث ۴۸۳۵.

(۲) لازم به یادآوری است که: در کتاب «سفر السعادة» (ترجیع) ذکر شده است که صحیح می‌باشد.

(۳) سفر السعادة: ۱۵۲.

(۴) وسائل الشیعه: ۶/ ۲۱۰-۲۱۲ باب ۲۴.

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقام‌الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه
ق

مقام‌الفضل؛ ج ۲، ص: ۴۷۶

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۴۷۶

اینها و همچنین به جانشین کندر و مجففات رطوبات.

و حسن صوت مانند حسن صورت است که گاهی بالذات حسن دارند و به عوارض خارجه «۱» مثل: خوردن مخشّنات، و هم رسیدن اورام و جراحات قبح به هم می‌رسانند، و گاهی به حسب ظاهر قبیحند و به عوارض خارجه از خوردن مرققات، و تحصیل مشاطات حسنی به هم می‌رسانند، و باید تحسین آنها را به نهج شرعی کنند نه صوت را به غنا، و صورت را به وصل شعر یا حلق ریش تحسین نمایند.

و مجمل کلام به قدر حوصله مقام نظر به مضمون خبر صدق اثر که مولوی در «مثنوی» بر سبیل نظم گفته است:

إنّ شیئا کله لا یدرک اعلموا أنّ کله لا یترک «۲»

آن است که: شبهه در حرمت و مذمت غنا نیست و حرمتش اجماعی است، بلکه ضروری است، و شیخ در «خلاف» و ابن ادریس در «سرائر» با جمعی دیگر در تحریم مطلق غنا نقل اجماع نموده‌اند «۳» و جمعی مانند محقق در «شرایع» و علامه در «تحریر» و «قواعد» و شیخ شهید ثانی در «شرح لمعه» تصریح به شمول تحریم از برای قرآن و مطلق شعر فرموده‌اند «۴» و شهید اول در «دروس» تفسیق مغنی به قرآن و مستمع و مجوز آن نموده «۵» و همچنین علامه در شهادات «تحریر» فرموده «۶».

(۱) حجری: عارضه.

(۲) مثنوی: ۴۴۱.

(۳) خلاف شیخ طوسی: ۶/ ۳۰۷ مسأله ۵۵، سرائر ابن ادریس: ۲/ ۱۲۰، کشف اللثام: ۲/ ۳۷۳، مجمع الفائدة و البرهان: ۱۲/ ۳۳۴.

(۴) شرائع الاسلام: ۴/ ۱۲۸، تحریر الاحکام: ۲/ ۲۰۹، قواعد الاحکام: ۲/ ۲۳۶، شرح لمعه:

۲۱۲/۳.

(۵) دروس: ۲/ ۱۲۶.

(۶) تحریر الأحکام: ۲/ ۲۰۹.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۴۷۷

و همگی فقهاء و اهل لغت تفسیر غنا را به تحریر صوت مطرب یا محزّن «۱»، یا مؤدّی این معنی نموده‌اند «۲»، و احدی از اعلام ایمان و اسلام تعریف غنا را به مصوّت به، و به متعلّق غنا ننموده، و غیر صوت را در غنا اعتبار نفرموده و در تعلّق صوت مطرب و محزّن به «بسم الله»، یا «باز این چه شورش است» و یا «یارم یارم» به حسب لغت و عرف احدی از شیعه و سنی فرق ننموده‌اند و

نمی‌تواند نمود، و از این جهت کسی که قائل به حلیت غنا از برای حدی، یا قرآن، یا مرثیه می‌شود به عنوان استثناء می‌گوید، و هیچ کس از اعلام نگفته و نمی‌گوید که اینها اصلاً داخل غنا نبوده‌اند و تعریف بر اینها صدق ننموده، و توهم بعضی در این مقام نظر به عدم تعمیم الف و لام و تخصیص أدلّه تحریم به صورتی که مصاحب آلات لهو باشد «۳»، یا آنکه در این صورت این شخص فی الحقیقه منکر تحریم غنا شده و قریب به خروج از مذهب و دین گشته، زیرا که حرمت چیزی سبب حرمت مصاحبش نمی‌شود، و خواندن قرآن را با آلات لهو تا حال ظاهراً کسی ندیده و نشنیده است، و حمل اخبار بر فرض نادر خارج است از حیز اعتبار. و همچنین استدلال بعضی به ظواهر اخبار تحسین و تحزین و جواز نوحه و حواله به طریق غیر مستبین مانند: توهم اول شبیه است به استدلال کسی که گوید: زنا در شب اول ماه مبارک رمضان سنت است، به دلیل قول حق تعالی:

(۱) در معنی «طرب» آمده است: «خفه تصیب الانسان شده حزن او سرور» (صحاح اللغة: ۱/ ۱۷۱) با این تعریف «محزن» نیز جزء غناء محسوب می‌گردد. برای توضیح بیشتر مراجعه شود به «مکاسب شیخ انصاری: ۳۷».

(۲) اقرب الموارد: ۲/ ۸۹۰، قاموس المحيط: ۴/ ۳۷۴، تاج العروس: ۱۰/ ۲۷۲، لسان العرب: ۱۳۶/ ۱۵.

(۳) کفایة الاحکام: ۸۶. توضیح: در این کتاب آمده است که: غنا در صورتی حرام است که عنوان «لهو» بر آن صادق باشد، و مصاحبت با آلات لهو شرط نشده است.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۴۷۸

فَالَّذِينَ بَشِرُوا هُنَّ «۱»، زیرا که زنا را مباشرت می‌گویند، و آیه وَ لَا تَقْرَبُوا الزَّانِيَةَ «۲» شامل آن نیست به اعتبار آنکه زنا مفرد محلی است و عموماً خلافی است و حملش بر صورتی که مصاحب شرب خمر باشد - چنانکه متعارف است - بد نیست، و جواب از هر دو یکی است، و چون متدین تجربه کند و بر احوال طاعت اطلاع یابد و انصاف دهد؛ می‌داند که هر عبادتی که بهتر و ثوابش بیشتر است؛ شیطان را دخل در آن و در ابطال آن بیشتر است، بلکه تا سعی دارد به آن وسیله مکلف را می‌لغزاند و او را مصداق: الَّذِينَ ضَلَّ سَبِيلَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ هُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعاً «۳» می‌گرداند، العاقل یکفیه الإشارة و الجاهل لا ینفعه ألف عبارة، خلاصه: در این حال ارتحال، فرصت تطویل مقال در این مجال نیست.

سؤال غفوی [۱۱۸۶]:

اشاره

بعضی غلیان را حرام می‌دانند و استدلال به بعضی خوابها می‌نمایند نزد شما چه حکم دارد؟

جواب:

مانند اکثر محللات مورد احکام خمسه است و غلیان حرام و حلال و واجب و مندوب و مکروه است، و نظر به اوقات و اشخاص مختلف است، مثل خوردن گوشت و شکر.

و امّا آن خوابهایی که به آن استدلال می‌کنند، پس بر فرض صدق؛ حمل آنها بر مورد حرام ممکن است با وجود آنکه بر خلاف آن و حلیت غلیان نیز خوابها دیده‌اند و در حجیت خواب غیر معصوم سه قول است، ثالثش آن است که: حجّت است ما دام که معارضی نداشته باشد.

و روی ثقة الإسلام فی «الکافی» فی الحسن - ب: ابراهیم - و الصدوق فی

(۱) بقره (۲): ۱۸۷.

(۲) اسراء (۱۷): ۳۲.

(۳) کهف (۱۸): ۱۰۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۷۹

«العلل» عن عمر بن اذینه، عن أبي عبد الله عليه السلام قال: قال: «ما تروى هذه الناصبة؟» فقلت: جعلت فداك فيما ذا؟ فقال: «فی أذانهم، و ركوعهم، و سجودهم» فقلت: إنهم يقولون: إنَّ أبا بن كعب رآه فی النوم، فقال: «كذبوا، فإنَّ دین الله أعزَّ من أن یرى فی النوم» «۱»، الخبر.

و تحقیق این مسأله به نقل اقوال و ترجیح و استدلال بر وجه کمال در «شرح مفاتیح» نموده‌ام «۲».

به خواب دوش چنان دیدمی که صدر جهان مرا بخواندی و تشریف داد و زر بخشید شدم به نزد معبر؛ بگفتم این معنی جواب داد که این جز به خواب نتوان دید

سؤال غفغز [۱۱۸۷]:

اشاره

اقلّ عددی که مخرج کسور تسعه باشد و از هر یک از کسورش نیز کسور تسعه بر آید، مگر از چهار کسورش کدام است؟

جواب:

در کتاب «قبس الانوار» روایت نموده که یهودی به خدمت حضرت امیر المؤمنین علیه السلام آمد و گفت: یا علی خبر ده مرا از عددی که همه کسور تسعه از آن صحیحا بر آید مگر از چهار کسر که ثمن از برای ربعش نباشد، و ربع از برای ثمنش، و سبع از برای سبعش و تسع از برای تسعش، حضرت فرمود که: «اگر خبر دهم ترا مسلمان می شوی؟» گفت: بلی. حضرت فرمود که: «ضرب کن هفته خود را در ماه خود، بعد از آن حاصل ضرب را در ایام سال خود که به مطلب خود می رسی»، پس یهودی ضرب کرد و مسلمان شد «۳» [* ۲۰].

(۱) کافی: ۴۸۲ / ۳ حدیث ۱، علل الشرائع: ۳۱۲ / ۲ حدیث ۱.

(۲) فتاح المجامع: ۱۰۵-۱۰۷ (مخطوط).

(۳) قبس الانوار: ۱۴، بحار الانوار: ۱۸۷ / ۴۰، راهبرد اهل سنت: ۱۱۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۸۰

و مراد از هفته هفت است و از ماه سی و از سال سیصد و شصت، چنانکه متعارف و مشهور بین العوام است، و حاصل ضرب مذکور هفتاد و پنج هزار و ششصد می شود «۱».

سؤال غفغز [۱۱۸۸]:

(۲) لازم به یادآوری است که: در هیچ کتاب حدیثی و یا تاریخی نیامده است که عایشه بر کتف مبارک حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم ایستاده باشد. حدیث‌شناس بزرگ اهل تسنن ابن حجر در کتاب «فتح الباری: ۲/ ۵۱۵» ذیل قولها: «فأقامنی ورائه، خدی علی خده» تمام جملات مشابه را که در روایات دیگر آمده بود؛ آورده ولی در میان تمامی آنها جمله‌ای نیست که بتوان معنی کرد که عایشه بر کتف پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم ایستاده باشد.

(۳) فتح الباری: ۲/ ۵۱۵ و ۵۱۶، (با اندکی اختلاف).

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۴۸۲

و امام بغوی شافعی اشعری در کتاب «مصاییح» در باب مناقب عمر بن الخطاب از جمله اخبار حسان روایت کرده است از بریده، که گفت: حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله به یکی از جنگها رفت، و چون برگشت کنیزکی سیاه به خدمت آن حضرت آمد و گفت: یا رسول الله! من نذر کرده‌ام که اگر از این سفر به صحت مراجعت نمائی من در پیش روی تو دف بزنم و غنا و خوانندگی کنم، حضرت فرمود که: «اگر نذر کرده‌ای بزن و اگر نه مزن»، پس شروع کرد در زدن و ابو بکر داخل شد و او می‌زد، پس علی داخل شد باز مشغول زدن بود، که عثمان داخل شد و هنوز می‌زد که عمر داخل شد؛ پس آن کنیز دف را در زیر مقعد خود گذاشت و بر آن نشست، پس حضرت فرمود: «بدرستی که شیطان از تو می‌ترسد ای عمر!! زیرا که من نشسته بودم و آن کنیز می‌زد و ابو بکر و علی و عثمان همه داخل شدند و باز می‌زد و چون تو داخل شدی دف را انداخت» (۱).

و نیز بغوی روایت کرده است از عایشه که گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله در مسجد نشسته بود که شنیدم صدای بلند و آواز اطفالی چند را، پس حضرت برخاست و ناگاه دید کنیزکی حبشیه را که می‌رقصید و اطفالی چند بر دور او بودند، پس حضرت فرمود: «ای عایشه! بیا و تماشا کن، من رفتم و چانه خود را بر دوش پیغمبر صلی الله علیه و آله گذاشتم و مشغول تماشا شدم تا آنکه حضرت فرمود: - دو مرتبه- آیا سیر نشدی؟ و من گفتم نه، و می‌خواستم که قدر و منزلت خود را نزد پیغمبر صلی الله علیه و آله بدانم که تا چه حد از برای من صبر می‌کند، که ناگاه عمر پیدا شد، پس مردم از سر آن کنیز متفرق شدند، و حضرت فرمود که: «من می‌بینم شیاطین جن و انس را که از عمر می‌گریزند»، عایشه گفت که: پس من برگشتم (۲).

و قاضی زکریای انصاری در کتاب «فتح الوهاب شرح منهج الطلاب» در

(۱) مصابیح السنه: ۴/ ۱۵۸ حدیث ۴۷۳۶.

(۲) مصابیح السنه: ۴/ ۱۵۹ حدیث ۴۷۳۷.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۴۸۳

کتاب شهادت چنین گفته است که: رقص نه حرام است و نه مکروه بلکه مباح است به دلیل حدیث بخاری و مسلم در صحیحین، که پیغمبر صلی الله علیه و آله ایستاد از برای اینکه عایشه را از نامحرم مستور دارد، تا آنکه عایشه نگاه کند به حبشیان که بازی می‌کردند و می‌رقصیدند و از برای آنکه رقص مجرد حرکاتی است بر راستی یا کجی، مگر آنکه با شکستن باشد، یعنی: انگشتان را به هم زنند که صدا کند، که به این طریق حرام است از برای اینکه شبیه است به افعال مخنثین، و مکروه است شطرنج بازی بدون شرط از طرفین یا از یک طرف، و همچنین مکروه است غنا کردن و شنیدن هرگاه با آلت طرب نباشد مثل طنبور و نی و سرنا و سنج و چهار تار و طبل، و استعمال این آلات طرب و شنیدن اینها صغیره است و ضرر به عدالت شاهد ندارد، مگر آنکه اصرار بر آنها نماید و طاعتش غالب بر آنها نباشد و همچنین نه حرام است و نه مکروه بلکه مباح است حدی خواندن از برای شتر و دف زدن هر چند حلقه دار باشد از برای اظهار سرور و خوش حالی در عروسی و ختنه و عید و رسیدن مسافران و امثال اینها، و همچنین شنیدن حدی و دف از جهت اینکه در حلیت آنها اخبار بسیار وارد شده، بلکه تصریح کرده است نووی به سنت بودن حدی و بغوی به

سنت بودن دف «۱»، تمام شد کلام قاضی زکریا.

و جوهری حنفی در کتاب «صحاح اللغة» در ترجمه «در کله» - به کسر دال و کاف - گفته است که: آن نوعی است از بازی عجم، و ابو عمرو گفته است:

که آن نوعی است از رقص، و در حدیث مذکور است که: پیغمبر صلی الله علیه و آله گذشت بر اصحاب «در کله» پس فرمود به ایشان که: سعی کنید ای بنی ارفده در رقص تا یهود و نصاری بدانند که در دین ما فراخی است و تنگی نیست.

(۱) فتح الوهاب بشرح منهج الطلاب: ۲/ ۲۲۰ (با تقدیم و تأخیر).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۸۴

و در ترجمه رفت گفته است که: بنی ارفده طایفه‌ای اند از اهل حبشه که رقصی می‌کنند «۱»، تمام شد کلام جوهری. قاصر گوید که: احادیثی که اهل سنت در باب جواز غنا و رقص و دف و ساز نقل کرده‌اند شیعیان آن را دروغ و موضوع می‌دانند، مانند حدیثی که در باب عشق روایت کرده است خطیب بغدادی به سند خود از عایشه «۲»، و همچنین ابن الماجشون و دارمی و دارقطنی و غیرهم به سندهای خود از ابن عباس روایت کرده‌اند که: عایشه و ابن عباس - هر دو - از پیغمبر صلی الله علیه و آله شنیده‌اند که فرمود: «من عشق فعمّ و کتم فمات و هو شهید» «۳» او «مات شهیدا» «۴» یعنی هر که عاشق شود پس عفت ورزد و عشق خود را پنهان دارد تا بمیرد، پس او شهید است، و به این سبب قتیل عشق را شهید می‌دانند.

و در «دیوان الصبابة» از رافعی شافعی نقل کرده است که او شهید عشق را از جمله شهدا شمرده است «۵».

و صفدی شافعی در «شرح لامیه عجم» گفته است که: شنیدم از بعضی که نور الدین شهید را شهید گفتند به سبب آنکه با غلامی محبت به هم رسانید

(۱) الصحاح: ۴/ ۱۶۹۷.

(۲) همانظوری که مؤلف رحمه الله در «خیراتیه: ۲/ ۴۰۱-۴۰۳»، و «راهبرد اهل سنت به مسأله امامت (سنه الهدایه): ۱۴۱» یادآور شدند؛ عده‌ای از علمای بزرگ اهل تسنن نیز این حدیث را موضوع و دروغ می‌دانند. برای توضیح بیشتر مراجعه شود به «سلسله الاحادیث الضعیفه و الموضوعه ۱/ ۴۰۲-۴۰۸».

(۳) کنز العمال: ۳/ ۳۷۲ حدیث ۷۰۰۰، تاریخ بغداد: ۵/ ۱۵۶، اتحاف الساده المتقین: ۷/ ۴۴۰.

(۴) کنز العمال: ۳/ ۳۷۲ حدیث ۶۹۹۹، ۴/ ۴۱۶ حدیث ۱۱۱۷۹، تاریخ بغداد: ۱۲/ ۴۷۹، ۱۳/ ۱۸۴، کشف الخفاء عجلونی: ۲/ ۲۶۳.

الغیث الذی انسجم فی شرح لامیه العجم ... توضیح: در این کتاب از دارمی و دارقطنی نیز نقل کرده است.

(۵) دیوان الصبابة: ۲۵۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۸۵

و عفت ورزید و عشق را در دل خود پیچید تا او را کشت «۱».

و محیی الدین نووی مطلق گفته و شرط کتمان و عفت ننموده است، بلکه از جمله شهدائی که غسل ندارند شمرده است کسی را که به عشق مرده باشد، و زنی را که بر سر زائیدن بمیرد «۲».

بلکه حلیت لواطه را به امام مالک - که از جمله فقهای اربعه است - نسبت داده‌اند و از «منظومه مالک» نقل کرده‌اند که چنین گفته است:

شعر

و جایز نیک الغلام الأمرد و جوزوا للرجل المجرد هذا إذا كان وحيدا في السفر و لم يجد انثى تقى إلا الذكر «۳»
 و علی بن عراق مصری شافعی در کتاب «تذکره الأدباء» نسبت داده است به قاضی ابو الحکم مالک بن مراحل این رباعی را:
 مذهبی تقییل خدّ مذهبی سیدی ما ذا ترى فی مذهبی لا تخالف مالکا فی رأیه فبه يأخذ أهل المغرب ۴
 و شیخ فرید الدین اوحدی در منظومه کبیره خود اشاره به این بشارت نموده و گفته است:
 مکن ای خواجه بر غلامان جور که بدین شکل و سان نماند دور زور بر زیر دست خویش مکن دل او را ز غصه ریش مکن آبروی
 غلام خویش مبر محضر بد به نام خویش مدر نتوان زد به گفته مالک غوطه در چنین ورطه‌ای هالک ۵

(۱) (الغیث الذی انسجم فی شرح لامیة العجم) ذیل شعر «فلا صدیق إلیه مشتکی حزنی».

(۲) الغیث الذی انسجم فی شرح لامیة العجم ذیل شعر «الخال اغترابی».

(۳) ۳ و ۴ این کتاب را نیافتیم.

(۴) ۵ دیوان اوحدی مراغی: ۵۵۶ و ۵۵۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۸۶

و از اینجاست که لواطه نزد ایشان چندان قبیحی ندارد و کردن و دادن را عار نمی‌دانند و آن فعل را نسبت به جمعی از فضلاء و قضات خود می‌دهند.

و راغب اصفهانی در کتاب «محاضرات» آن را نسبت به بسیاری داده است از آن جمله یحیی بن اکنم قاضی مشهور «۱».
 و قاضی ابن خلکان شافعی در کتاب «وفیات الأعیان» در ترجمه یحیی بن اکنم مذکور بعد از آنکه او را مدح بسیار نموده گفته است- به این مضمون- که: در او هیچ عیبی نبود مگر همان چیز که به آن متهم بود، یعنی: حکه و ابنه.
 و روزی با شخصی در علم مناظره می‌نمود پس از او پرسید که: از اصول چه در حفظ داری؟ گفت که: در حفظ دارم از شریک از
 اَبی اسحاق از حارث که علی رضی الله عنه یک لوطی را سنگسار کرد، پس یحیی ساکت شد و با او حرفی نزد «۲».

و روزی مأمون الرشید از یحیی پرسید که قائل این شعر کیست؟

قاض یری الحدّ فی الزنا و لا یری علی من یلوط من بأس

یحیی گفت: قائلش احمد بن اَبی نعیم فاجر است که می‌گوید:

لا أحسب الجور ینقضی و علی ال أمّة وال من آل عبّاس

پس مأمون خجل شد، و این دو بیت از جمله ابیاتی است که در آن هست:

یحکم للأمرد الغریر علی مثل جریر و مثل عبّاس أمیرنا یرتشی و حاکمنا یلوط و الرأس شرّ ما رأس «۳»

(۱) محاضرات الادباء: ۲ / ۲۵۱.

(۲) وفیات الأعیان: ۶ / ۱۵۲، تاریخ بغداد: ۱۴ / ۱۹۵.

(۳) وفیات الأعیان: ۶ / ۱۵۳ و ۱۵۴، تاریخ بغداد: ۱۴ / ۱۹۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۸۷

و راغب «۱» بعد از نقل بسیاری از این مقوله گفته است که: چون مقدّمه یحیی متواتر به مأمون رسید و یحیی را امتحان کرد و به صحّت آن مطمئن گردید، این شعر را بر یحیی خواند:

شعر

و کُنَّا نرجی ان نرى العدل ظاهرا فاعقبنا بعد الرجاء قنوط متى تصلح الدنيا و يصلح أهلها و قاضی قضاء المسلمین یلوط «۲» و راغب در کتاب «محاضرات» روایت کرده است که: جالینوس طبیب به مرض ابنه و حکمه مبتلی بود، روزی پسری در پس دیواری با او به مباشرت مشغول بود ناگاه درآجی پرید و آن پسر دست از مباشرت برداشته متوجه گرفتن درآج گردید و جالینوس را چون هنوز حکمه قرار نگرفته بود و به سبب درآج از این مطلب محروم گردید او را با درآج عداوتی تمام به هم رسید، پس گفت: البتّه درآج را فانی می‌سازم و نسلش را بر می‌اندازم، بعد از آن روز هر کس که در آن شهر بیمار می‌شد او را به خوردن درآج امر می‌نمود، تا به اندک وقتی در آن مملکت درآج نماند و از آن وقت درآج طعام مقرری بیماران گشت «۳».

و شاید مراد راغب از نقل این حکایت رفع شناعت و طعن از خلیفه و مقتدیان او در این خصلت کثیفه باشد.

و فاضل سید نعمت الله موسوی جزایری در اوایل کتاب «انوار نعمانی»

(۱) در مظانّش نیافتیم. ظاهرا نسبت دادن به «راغب» سهو القلمی است از نساخ؛ زیرا مؤلف در کتاب «راهبرد اهل سنت به مسأله امامت: ۴۲۳» و «خیراتیّه: ۳۶۴ / ۲» نوشته است: «ابو الفرج» اصفهانی در کتاب «آغانی» بسیاری از این مقوله نقل نموده و گفته که: چون مقدمه یحیی متواترا به مأمون رسید ... بنابراین «ابو الفرج» صحیح است نه راغب. ضمنا این قسمت تتمه عبارت ابن خلکان می‌باشد و در عبارت ابن خلکان نیز «ابو الفرج» آمده است.

(۲) وفيات الأعیان: ۱۵۵ / ۶، الأغانی: ۲۷۲ / ۲۰ و ۲۷۳.

(۳) محاضرات الادباء: ۲ / ۲۵۳ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۸۸

گفته است - و العهده علیه - که: محقق جلال الدین سیوطی در حواشی کتاب «قاموس» نزد تصحیح لفظ ابنه چنین گفته است: و کانت فی الجاهلیه فی جماعه أحدهم سیدنا عمر، یعنی: ابنه در ایام جاهلیت در چند کس بود که یکی از آنها سید ما عمر است. و فاضل ابن اثیر جزری شافعی گفته است: زعمت الروافض أنّ سیدنا عمر کان مخنثا، کذبوا - لعنهم الله - و لکن کان به داء، دواؤه ماء الرجال «۱»، یعنی:

گمان غلطی کرده‌اند رافضیان که سید ما عمر مخنث بوده، دروغ گفته‌اند که لعنت خدا بر آنها باد و لیکن آزاری داشت که دواى آن آب مردان بود.

و قاصر گوید که: از اخبار ائمه اطهار مستفاد می‌گردد که لفظ «امیر المؤمنین» مخصوص همان حضرت علی علیه السلام بود، مانند اختصاص لفظ «الله» و «خدا» به جناب اقدس الهی، و لفظ «خاتم النبیین» به حضرت رسالت پناهی صلی الله علیه و آله، حتی آنکه جایز نیست اطلاق امیر المؤمنین بر حسنین علیه السلام و سایر اولاد آن حضرت، هر چند که صاحب سلطنت ظاهریه شوند و به غیر از علی علیه السلام هر کس که قبول کند که به او امیر المؤمنین گفته شود پس ولد الزنا، یا منکوح الدبر خواهد بود «۲»، و میان اهل سنت و شیعه متفق علیه است؛ چنانکه جلال الدین سیوطی شافعی در «تاریخ الخلفاء» تصریح نموده است که: اول کسی از خلفا که مسمی به امیر المؤمنین شد و آن اسم را بر خود قبول نمود عمر بن خطاب بود «۳».

و به امثال این حکایات و روایات مذکوره صوفیان متشبث شوند و با پسران ساده تعشق می‌ورزند و خدا را در صورت ایشان ملاحظه می‌نمایند

(۱) انوار نعمانیّه: ۱ / ۶۳.

(۲) تفسیر عتاشی: ۱ / ۳۰۲ حدیث ۲۷۳، تفسیر برهان: ۱ / ۴۱۶ حدیث ۲.

(۳) تاریخ الخلفاء: ۱۳۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۸۹

و خود را صوفی خدا می‌نامند، بلکه هر چیز خوبی را مظهر جمال خدا می‌دانند و هر بدی را مظهر جلال خدا، و از شیطان لعین به رئیس الموحّدين «۱»، و قائد مهجوران و دستگیر مردان تعبیر می‌نمایند «۲».

چنانکه: ملّا جامی در کتاب «سبحه الأبرار» حکایت مناظره شیطان را با پور عمران نظم نموده «۳»، و مولوی رومی در «مثنوی» نیز فرموده:

چون که بی‌رنگی اسیر رنگ شد موسی با موسی در جنگ شد «۴»

و همچنین در حکایت حضرت امیر المؤمنین علیه السلام با ابن ملجم از زبان حضرت گفته:

لیک بی‌غم شو شفیع تو منم خواجه روحم نه مملوک تنم «۵»

و احتمال خوبی ابن ملجم با علی علیه السلام مانند احتمال خوبی فرعون است با موسی؛ و ابو جهل است با پیغمبر صلی الله علیه و آله، إلی غیر ذلك من التأویلات.

و فتح باب التأویلات فی غیر متشابه الآیات و صحاح الروایات عن المعصومین علیهم السلام الهداء یوجب انفتاح باب الإلحاد، و انسداد طریق الرشاد علی العباد، و إغراءهم علی القبیح، و تشیع الکفر الصریح، و إبطال أحكام الارتداد، و تفسیق أكثر الأعلام و الأوتاد، و لو صحّ ما ذکره و جاز الجواز عن طور العقل كما سطره لا تسع الخرق علی الرّاقع، و انسحب ذلك فی أقوال الکفار و أفعال الفجار، و انسدّ باب إثبات النبوءات و الأحکام و الشرائع النبویات، فلیتأمل.

سؤال غفط [۱۱۸۹]:

اشاره

زید مال صغیر را به عنوان قرض مرابحه گرفته تا یک سال، و بعد از آن قیم صغیر مطالبه آن وجه نموده و او نه وجه را داده و نه

(۱) شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید: ۱/ ۱۰۷.

(۲) تحفه الاخیار: ۲۲۲.

(۳) این کتاب را نیافتیم.

(۴) مثنوی: ۱/ ۶۸.

(۵) مثنوی: ۱/ ۱۰۷.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۹۰

تجدید مرابحه، و تمسک نموده و تا دو سال و نیم حقّ یتیم را گرفته و نگاه داشته با وجود مطالبه قیم، آیا ربح این مدت حبس را چون غاصب است از او می‌توان گرفت یا نه؟

جواب:

قرض مرابحه را نمی‌فهمم، هر گاه مال صغیر را به نهج شرعی به ذمه کسی قرار داده باشند تا به وعده معینه، منافع آن مدت از آن شخص است و به صغیر چیزی نمی‌رسد، هر چند که در ادای حقّ صغیر بعد از انقضای وعده کوتاهی کند و گناهکار شود بلا

خلاف، و آنچه علماء در کتاب زکات فرموده‌اند - که چون غیر ولی مال صغیر را تجارت کند ربحش از یتیم و خسرانش بر متصرف است «۱» - غیر صورت مذکوره است، چنانکه ظاهر است، و مع ذلک این مسأله نیز محلّ خلاف است. جمعی گفته‌اند که: اگر در این صورت ولی؛ معامله آن شخص را اجازه نماید صحیح می‌شود و ربح به یتیم می‌رسد، و اِلّا باطل می‌گردد «۲».

و جمعی با وجود این نیز شرط کرده‌اند که: آن مال به عین مال صغیر خریده شده باشد «۳»، و اِلّا نفع و نقصان با تاجر است مانند سایر اموال مغضوبه، که به آنها معامله ذمّیه شده باشد، و بعضی معامله مذکوره را از اصل باطل می‌دانند هر چند که ولی اجازه کند و بیع فضولی صحیح باشد «۴».

سؤال غصی [۱۱۹۰]:

اشاره

در کلمه «الحمد» نظر به احتمالات «لام» و «حمد»، چند احتمال متصور می‌شود؟

جواب:

آنچه به ذهن قاصر می‌رسد: سه هزار و نهصد و بیست احتمال

(۱) سرائر ابن ادریس: ۱ / ۴۴۱، النهایة و نکتها: ۱ / ۴۲۳.

(۲) مدارک الأحکام: ۵ / ۲۰، حدائق الناضرة: ۱۲ / ۲۶.

(۳) دروس: ۱ / ۲۲۹، مسالک الافهام: ۱ / ۳۵۷، جامع المقاصد: ۳ / ۵.

(۴) قائل این قول را نیافتیم، البته صاحب مدارک (در مدارک الاحکام: ۵ / ۲۰) به صورت احتمال ذکر کرده، و محتمل است که مؤلف رحمه الله همان را قول جدید به حساب آورده باشد.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۴۹۱

است، با آنکه کلمه «الحمد»؛ یا چهار حرف است، یا پنج حرف، علی‌الافتراق، و بیان احتمالات آن است که: لام تعریف در آن یا از برای جنس است، یا استغراق، یا عهد ذهنی، یا عهد خارجی، یا قدر مشترک میان هر دو دو، یا هر سه سه، یا میان هر چهار، و این چهارده احتمال است «۱».

و «حمد» یا مصدر معلوم است، یا مصدر مجهول به معنی ستایش کردن، یا شدن، یا حاصل احد مصدرین است، یعنی ستایش که از ستایش کردن یا شدن به هم رسیده باشد مانند وجود به معنی هستی که از بودن و یافت شدن به هم می‌رسد، یا به معنی فاعل است یا به معنی مفعول، یعنی: حامد و محمود، یا به معنی قدر مشترک است میان هر دو دو، یا هر سه سه، یا هر چهار چهار، یا هر پنج پنج، یا شش، و این چهل احتمال است «۲»، و به ضرب اول در این؛ پانصد

(۱) لازم به یادآوری است که: طبق قاعده پانزده احتمال است که تصویر پانزده صورت به این شرح است: ۱- «لام» از برای جنس باشد. ۲- از برای استغراق. ۳- از برای عهد ذهنی. ۴- از برای عهد خارجی. ۵- قدر مشترک میان جنس و استغراق. ۶- قدر مشترک میان جنس و عهد ذهنی. ۷- قدر مشترک میان جنس و عهد خارجی. ۸- قدر مشترک میان استغراق و عهد ذهنی. ۹- قدر مشترک

میان استغراق و عهد خارجی. ۱۰- قدر مشترک میان عهد ذهنی و عهد خارجی. ۱۱- قدر مشترک میان جنس، استغراق و عهد ذهنی. ۱۲- قدر مشترک میان جنس، استغراق و عهد خارجی. ۱۳- قدر مشترک میان جنس، عهد ذهنی و عهد خارجی. ۱۴- قدر مشترک میان استغراق، عهد ذهنی و عهد خارجی. ۱۵- قدر مشترک میان جنس، استغراق، عهد ذهنی و عهد خارجی.

(۲) لازم به توضیح است که: طبق محاسبه؛ شصت و سه احتمال متصور است که به شرح زیر است:

«حمد» یا مصدر معلوم است، یا مصدر مجهول، یا حاصل مصدر معلوم است، یا حاصل مصدر مجهول، یا به معنی فاعل، یا به معنی مفعول، اینها شش احتمال است. و اگر قدر مشترک بین دو تا از این معانی باشد؛ پانزده احتمال متصور است که می‌شود ۲۱ صورت. و اگر قدر مشترک بین سه معانی باشد؛ بیست احتمال متصور است که جمعا ۴۱ صورت می‌گردد. و اگر قدر مشترک میان چهار معنی باشد؛ پانزده احتمال متصور است که جمعا ۵۶ صورت می‌شود. و اگر قدر مشترک میان پنج معنی باشد؛ شش احتمال متصور است که ۶۲ صورت می‌شود. و یک صورت قدر مشترک میان هر شش معنی است که مجموعا ۶۳ صورت محتمل است.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۹۲

و شصت می‌شود، بعد از آن متعلق حمد، یا نعمتی است رسیده به غیر، یا نرسیده، یا غیر نعمت، یا قدر مشترک میان هر دو دو، و یا هر سه، و این هفت می‌شود، و به ضرب حاصل سابق در این؛ سه هزار و نهصد و بیست می‌گردد «۱».

و للحمد أربعة أركان، حامد و محمود و محمود به و محمود علیه، و قد يتحد الأولان كما في حمده لذاته، و يتغايران كما في حمد البشر له، و كذا الأخيران كما في الحمد للأنعام و بالشجاعة للأنعام.

سؤال غصفا [۱۱۹۱]:

اشاره

آیا حجر اسماعیل داخل کعبه بوده است بالتام یا قدری از آن، یا هیچ از آن داخل کعبه نیست؟ و بر این تقدیر هر گاه طواف را در اندرون حجر کنند صحیح است یا نه؟

جواب:

مشهور میان اهل سنت آن است که: مقدار شش ذرع از آن داخل بوده است که قریش آن را بیرون کرده‌اند در وقت بنای کعبه، و این را عایشه از حضرت رسول صلی الله علیه و آله روایت نموده «۲»، و در زاید بر شش ذرع خلاف کرده‌اند، حتی آنکه بعضی از ایشان به دخول کل حجر قائل شده «۳» و شیخ شهید رحمه الله در «دروس» این را مشهور امامیه دانسته «۴»، بعضی از متأخرین اصحاب تصریح نموده‌اند که: هیچ چیز از حجر داخل کعبه نبوده است و از کعبه چیزی داخل حجر نیست «۵» و حق همین است؛ نظر به صحیحۀ معاویۀ بن عمّار که گفت:

(۱) لازم به یادآوری است که: با توجه به تعداد احتمالات در دو حالت قبلی حاصل ضرب به اینگونه است: ۷ ۶۶۱۵ ۱۵ ۶۳ ۹۴۵

۹۴۵

(۲) صحیح مسلم: ۲/ ۷۹۱ حدیث ۴۰۱، کنز العمال: ۱۲/ ۲۲۲ حدیث ۳۴۷۶۳، سنن بیهقی: ۵/ ۸۹، المجموع: ۸/ ۲۳-۲۵.

(۳) المجموع: ۸/ ۲۵.

(۴) دروس: ۱/ ۳۹۴.

(۵) مدارک الأحکام: ۸ / ۱۲۸.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۴۹۳

پرسیدم از ابی عبد الله علیه السّلام از حجر که همه آن از خانه است، یا چیزی از خانه در آن هست؟ حضرت فرمود: «نه؛ و نه بقدر ریزه‌ای که از ناخن بگیرند، لکن اسماعیل مادر خود را در آن دفن نمود، پس ناخوش داشت که قبرش پامال شود، از این جهت بر آن دیواری کشید و در آن قبر چندین پیغمبر است» (۱).

و شاید مراد آن حضرت آن باشد که اگر داخل کعبه می‌بود کسی را در آن دفن نمی‌کردند.

و اما طواف در اندرون حجر، پس باطل است به اجماع امامیه (۲) به دلیل تأسی به حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و ائمه علیهم السّلام که همه از بیرون حجر طواف می‌نمودند.

و از حضرت رسول صلی الله علیه و آله مروی است که فرمود: «خذوا عَنِّي مناسککم» (۳).

و در حدیث صحیح حلبی منقول است که گفت: گفتم به ابی عبد الله علیه السّلام که مردی طواف خانه کعبه می‌کرد، پس از جهت اقتضای یک شوط از داخل حجر طواف کرد، حضرت فرمود: «اعاده کند آن طواف را» (۴).

و فی الصحیح عن معاویة بن عمّار عن أبی عبد الله علیه السّلام قال: «من اختصر فی الحجر فی الطواف فلیعد طوافه من الحجر الأسود إلى الحجر الأسود» (۵).

و عن ابراهیم بن سفیان قال: کتبت إلى أبی الحسن الرضا علیه السّلام، امرأة طافت طواف الحجّ فلتیما کانت فی الشوط السابع اختصرت فطافت فی الحجر، و صلّت

(۱) کافی: ۴ / ۲۱۰ حدیث ۱۵، وسائل الشیعة: ۱۳ / ۳۵۳ حدیث ۱۷۹۲۸.

(۲) مدارک الأحکام: ۸ / ۱۲۸.

(۳) عوالی اللئالی: ۴ / ۳۴ حدیث ۱۱۸، مستدرک الوسائل: ۹ / ۴۲۰ حدیث ۱۱۲۳۷.

(۴) تهذیب الأحکام: ۵ / ۱۰۹ حدیث ۳۵۳ من لا یحضره الفقیه: ۲ / ۲۴۹ حدیث ۱۱۹۷، وسائل الشیعة: ۱۳ / ۳۵۶ حدیث ۱۷۹۳۸.

(۵) کافی: ۴ / ۴۱۹ حدیث ۲، وسائل الشیعة: ۱۳ / ۳۵۷ حدیث ۱۷۹۴۰.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۴۹۴

رکعتی الفریضة وسعت و طافت طواف النساء ثم أتت منی، فکتب علیه السّلام:

«تعیّد» (۱).

و مشهور در میان سنّیان نیز بطلان است (۲)، و جمعی از شافعیّه مانند جوینی - امام الحرمین - و بغوی و رافعی تصریح نموده‌اند به اینکه: زیاده بر شش ذرع از خانه نیست و گفته که: بنابراین اگر کسی داخل حجر طواف کند در عقب شش ذرع طوافش صحیح است (۳).

و بعضی از شافعیّه به دلیل تأسی پیغمبر صلی الله علیه و آله و خلفاء و صحابه ردّ ایشان نموده (۴).

و متفرّع می‌شود بر خلاف مذکور چند امر [یکی این] که: وجوب دخولش در مطاف، چنانکه مذکور شد.

دیگر؛ جواز اکتفاء به استقبال حجر در نماز و ذبح و نحر و احتضار و دفن و امثال اینها.

دیگر؛ نماز واجب در آن گذاردن، بنا بر مذهب کسی که نماز واجب را در کعبه (۵) و بام آن باطل می‌داند (۶).

دیگر آن است که: به خاطر فاطر رسیده و تا حال در کلام احدی ندیده‌ام و بیانش این است که: در طواف واجب است که همیشه دوش چپ به سمت کعبه باشد؛ به طریقی که مأموم واحد به طرف راست امام می‌باشد، و هرگاه خلاف این باشد؛ هر چند که به

یک قدم باشد طواف باطل می‌شود بلا خلاف و بنابراین

(۱) من لا یحضره الفقیه: ۲/ ۲۴۹ حدیث ۱۱۹۹، وسائل الشیعه: ۱۳/ ۳۵۷ حدیث ۱۷۹۴۱.

(۲) مغنی لابن قدامه: ۳/ ۱۸۹.

(۳) المجموع: ۸/ ۲۵ (نقل از امام الحرمین و بغوی و رافعی).

(۴) المجموع: ۸/ ۲۵.

(۵) خلاف شیخ طوسی: ۱/ ۴۳۹ مسأله ۱۸۶، مفتاح الکرامه: ۲/ ۸۰.

(۶) الجامع للشرائع: ۶۴، مفتاح الکرامه: ۲/ ۸۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۹۵

چون به خط مستقیم از رکن شامی تا اواسط حجر روند و همچنین تا رکن مغرب تیا سر واجب فوت می‌شود، و مجموع خانه در پشت سر، یا پیش روی افتد، و همچنین در وقت رسیدن به هر یک از رکن یمانی و حجر الاسود، و گذشتن از آنها به خط مستقیم چنین اتفاق می‌افتد، پس باید کمال احتیاط شود، خصوصا بر مذهب مختار که هیچ چیز از کعبه داخل حجر نیست، و الله یعلم.

سؤال غصب [۱۱۹۲]:

اشاره

در باب رخوت زنان که شوهر از برای ایشان کند و بعد از آن بمیرد، یا طلاق دهد، از دو نفر از فضلالی عصر استفتاء نموده‌ایم و مخالف هم فتوا داده‌اند، صورت هر دو فتوا ارسال خدمت شده که بعد از ملاحظه آنچه در نظر شریف راجح باشد مقرر فرمائید که از آن قرار معمول شود.

صورت فتوای اول: مجموع رخوتی که زوج از برای زوجه کرده است تمام و کمال مال زوج است و به زوجه رجوعی نیست، هر چند کسوه شرعی باشد که اگر نخی، یا تاری از آن مانده باشد بعد از فوت زوج مجموع مال ورثه اوست و تمامی میراث که از زوج باقی مانده، ملک ورثه است، چه زوجه همین ما دام الحیات زوج خودش مستحق کسوت است و بعد از موت زوج حقی در کسوه شرعی و زیاده از آن ندارد، اصلا مال مال ورثه زوج است، مثل متروکات دیگر، بلی اگر تملیک زوجه اش کرده باشد به بیع، یا به مصالحه، یا به هبه و اقباض زوجه کرده باشد صحیح است و مال زوجه است، و اگر به قبض او نداده هبه باطل است، و ایضا مال زوج مثل سایر متروکات متعلق است به ورثه، و الله یعلم.

صورت فتوای دوم: تحقیق و تنقیح مقام به جهت احباب اعلام محتاج است به - فی الجمله - بسطی از کلام، پس باید دانست که واجبات نفقه زوجه بر سه گونه است:

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۹۶

قسمی به عنوان تملیک است و قسمی دیگر به عنوان امتناع، یعنی:

بهره‌ور کردن [که] متفق علیها است در بعضی ضروریات. و قسم ثالث: مردد بین الأمرین و مختلف فیه بین الفریقین است.

[قسم] اول مثل نفقه یومیّه و اشیاء مستهلکه است، پس بعد از تحقق قبض - موافق مشهور متفق علیها - مالکه آن به شرط تمکین، یا به شرایط مقررّه؛ می‌گردد و ثمره ملک بر نفقه مزبوره مترتب می‌شود.

و قسم ثانی: از قبیل اسکان و آلات و اسباب ضروریّه طبخ و غسل و غیرها است، پس به غیر امتناع و تصرف؛ انتفاع بهره در اعیان

اشیاء مزبوره به جهت مشار الیها- مگر به تملیک صریح و عقد- صحیح نمی‌باشد.

قسم ثالث: از قبیل کسوت است، پس جمعی از علما وجوب آن را از قبیل [قسم] اول، و بعضی از قبیل [قسم] ثانی دانسته‌اند «۱»، قول اول- چنانکه مختار شیخ طوسی رحمه الله در «مبسوط» «۲» و محقق رحمه الله «۳» و علامه رحمه الله در «قواعد» است «۴»- نظر به تعارف عادت اقرب، و به معاشرت معروف انبساط می‌نماید، پس هرگاه زوج به مذاقه نظر به ازاء مدت معینه کسوت را تسلیم زوجه خود نماید، بعد از مضمی مدت مزبوره- چنانکه مختار جمعی از قائلین بقولین است- اظهر استقرار ملک زوجه است در آن، و قطع ید زوج است از آن، و احتمال خلاف ضعیف است، و ظاهر آیه وافی الهدایه و علی المولود له رزقهن قطع ید زوج است از آن، و احتمال خلاف ضعیف است، و ظاهر آیه وافی الهدایه و علی المولود له رزقهن

(۱) ارشاد الاذهان: ۳۵ / ۲، مسالک الافهام: ۸ / ۴۶۴ و ۴۶۵، شرح لمعه: ۵ / ۴۷۲.

(۲) مبسوط شیخ طوسی: ۶ / ۱۵۰.

(۳) شرائع الإسلام: ۲ / ۳۵۰. توضیح: عبارت شرایع صراحت در تملیک ندارد اما بعضی از اعلام از قرائن فهمیدند که رأی این است. برای توضیح بیشتر مراجعه شود به «مسالک الافهام: ۸ / ۴۶۴-۴۶۶».

(۴) قواعد الأحكام: ۲ / ۵۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۹۷

وَ كَسَوْتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ «۱» مؤید مشهور است، چه در تملک نفقه متعارفه خلافی ظاهر نیست، پس حکم کسوت نیز به ظاهر عطف در نظام مثل معطوف علیه خواهد بود و کریمه و عاشره و هُنَّ بِالْمَعْرُوفِ «۲» نیز مؤکد دلالت می‌تواند بود، و قول جناب مستطاب نبوی صلی الله علیه و آله در خطبه الوداع «و اطعنکم فعلیکم رزقهنَّ وَ کَسَوْتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» «۳» معاضد و موافق دلالت کتاب است، و مرسله شهاب بن عبد ربّه از امام جعفر صادق علیه السلام که در خصوص زوجه فرموده: «و یکسوها فی کلّ سنه اربعه اوثاب ثوبین للشتاء، و ثوبین للصیف» «۴» نیز مؤید مدعی است، و قبل از مضمی مدت؛ جمعی از علما استرداد کسوه مزبوره را به جهت زوج تجویز نموده‌اند «۵».

به هر تقدیر با حصول اشتباه نیز قطع به عدم استحقاق و جواز نزع ما فی یدها، حتی با فرض بقای نخ و تار؛ که از حدّ تمول و اعتبار خارج گردیده، خصوصا بعد از اقرار و واگذاشتن زوج- ما دام الحیات- و سکوت و عدم ادعا و اظهار خلاف مدعی؛ نزد اقل عباد و احقرهم فی البلاد ظاهر نیست، خصوصا هرگاه زوج از جمله عوام و غیر عارف بمقتضای مقام و جاهل به وقوع تشکیک فیما بین العلماء اعلام بوده باشد، چه ظاهر حال نظر به تتبع ظاهر احوال رجال تملیک لباس و نفی الباس می‌باشد، و جزم نمودن به قطع ید مسکینه علی الإطلاق و العموم مستلزم لزوم عسر و حرج منفین به عقل و نقل معلوم است، به جهت آنکه ضعیفه در این هنگام بنا بر ثبوت حرمت تصرف در مال مشترک و مال غیر به مجرد موت زوج محتاجه به استیذان ورثه و با تعاسر بودن صغار

(۱) بقره (۲): ۲۳۳.

(۲) نساء (۴): ۱۹.

(۳) تحف العقول: ۳۳، وسائل الشیعه: ۲۱ / ۵۱۷ حدیث ۲۷۷۳۳.

(۴) کافی: ۵ / ۵۱۱ و ۵۱۲ حدیث ۵، وسائل الشیعه: ۲۱ / ۵۱۳ حدیث ۲۷۷۲۷.

(۵) شرائع الإسلام: ۲ / ۳۵۰، مسالک الافهام: ۸ / ۴۶۷ و ۴۶۸، کشف اللثام: ۲ / ۱۱۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۴۹۸

و غیب کبار- کلاً أم بعضا- و عدم تمکن از اقامه ینئه عادلّه، به خصوص لباس ملبوس و تعوی و عدم صلوات در آن، خصوصا در

حین غایت لوعه حزن و اندوه از قواعد شریعت غرّا غیر مانوس است، و همچنین ترخّص از دیان، سیّما بعد از استغراق دین برای ترکه- بنا بر حرمت تصرّف ورثه در اموال میت قبل از اداء دیون و فکّ رهون- حرجی است عظیم و دردی است به غایت الیم، و سنّت قویمه «بعثت بالحنیفیة السمحة السهلة» (۱) نیز دلیل خلاف حکم مزبور می‌تواند بود، و این است حکم لباس ضروریه. و امّا آنچه زوج در حین حیات به طیب خاطر از راه احسان و استطابه نفوس زوجات تدارکی به جهت هر یک نموده باشد و به تصرّف ایشان داده باشد موافق امارات و تعارفات عادات؛ مظنّه بخشش اقوی و ادّعی عاریه مخالف فحوی و به ظاهر ید متصرّفه که موافق اخبار «۲» بدون معارض دلیل ملک است متمسک می‌توان شد و استرداد به مجرد ادّعی ورثه بدون اقامه بیّنه مقبوله بر مدّعی و تمسک به استصحاب سابق حال در این مقال به غایت ضعیف می‌نماید، مسأله مرسوله داخل در آیه وافی الهدایة: وَ آتَيْتُمْ إِخْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُونَهُ مِنْهُ شَيْئًا أَوْ تَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا «۳»، چنانکه محقّق اردبیلی رحمه الله محتمل دانسته «۴»، بنا بر آنچه فیما بین علماء به جهت شواهد آثار ائمه اطهار مشهور است که عبرت به عموم لفظ است نه به خصوص سبب می‌تواند بود و همچنین اطلاق کریمه: وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ «۵» مؤکّد

(۱) بحار الانوار: ۱۳۶/۶۴.

(۲) کافی: ۳۸۷/۷ حدیث ۱، من لا یحضره الفقیه: ۳/۳۱ حدیث ۹۲، تهذیب الأحکام: ۶/۲۶۱ حدیث ۶۹۵، وسائل الشیعة: ۲۷/۲۹۲ باب ۲۵.

(۳) نساء (۴): ۲۰.

(۴) زبده البیان: ۶۷۱.

(۵) طلاق (۶۵): ۶.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۴۹۹

معنی می‌شود، و از باب تنبیه به ادنی و طریقه اولویّت معنی اطلاق آیات شامل غیر زوج از مدّعین سایر ورثه نیز می‌تواند بود و بعد ذلک اخبار وارده در خصوص متاع بیت نیز خالی از تأیید مقام نیست.

از آن جمله در حدیث یونس بن یعقوب از امام جعفر صادق علیه السّلام مروی است که: در خصوص زنی که قبل از مرد بمیرد، یا مردی که قبل از زن بمیرد، حضرت فرمود که: «آنچه متاع و اسباب زنان است، پس از برای زن است و آنچه از برای مرد و زن است؛ پس ما بین ایشان است و هر یک که استیلاء بر چیزی از آن داشته و در تحت ید او بوده باشد، پس آن چیز برای اوست» (۱). و قریب به آن است حدیث رفاعه نخّاس «۲».

و ایضا حکم زوجات با وجود ورود اخبار در خصوص اکرام و مزید احسان و رفق و مدارا با ایشان «۳» و لزوم هبه مثل ذوی الأرحام؛ کمتر از سایر خدمه و اجانب؛ بلکه اقرب اقارب نخواهد بود، چه نفقه زوجه معوضه «۴»، و موافق مشهور مقدم بر سایر نفقات واجبیّه ورثه می‌باشد «۵»، و پر ظاهر است که هرگاه احدی از مسلمین در حین کمال عقل و شعور و رشد و لباس قیمتی، یا لباس ارذلی به احدی داده باشد و آن شخص در ایام حیات تصرّف مالکانه در لباس مزبوره نموده باشد استرداد آن را ظاهرا احدی به جهت عدم ثبوت اجراء

(۱) تهذیب الأحکام: ۹/۳۰۲ حدیث ۱۰۷۹، وسائل الشیعة: ۲۶/۲۱۶ حدیث ۳۲۸۵۷.

(۲) تهذیب الأحکام: ۶/۲۹۴ حدیث ۸۱۸، استبصار: ۳/۴۶ حدیث ۱۵۳، وسائل الشیعة: ۲۶/۲۱۶ حدیث ۳۲۸۵۸.

(۳) وسائل الشیعة: ۲۰/۱۶۷-۱۷۱ باب ۸۶ و ۸۸.

(۴) شرایع الاسلام: ۲ / ۳۵۰، مسالک الافهام: ۸ / ۴۶۲، نهایت المرام: ۱ / ۴۸۴، حدائق الناضرة:

۱۲۵ / ۲۵.

(۵) شرایع الاسلام: ۲ / ۳۵۲، مسالک الافهام: ۸ / ۴۸۱ و ۴۸۲، نهایت المرام: ۱ / ۴۸۳، حدائق الناضرة:

۱۳۰ / ۲۵. لازم به یادآوری است که: در «نهایت المرام» آمده است که در این حکم اختلافی وجود ندارد.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۰۰

صیغه هبه و احتمال عاریه نمی‌نماید و متمسک شدن در این باب به عموم آیات میراث نیز صورتی ندارد، زیرا که مورد مواریث ترکه متیقنه است نه مشکوکه و محتمله بدون دلائل ثابت.

خلاصه: در نظر احقر بدون قیام بینة عادل بر خلاف ید متصرفه تسلط ورثه بر اخذ لباس زوجه معلوم نیست و بر فرض مشاهده امارات ظاهره و تحقق قرائن خارجه رادعه از احتمال بخشش زوج و خلع ید او از آن و ادعاء علم از ورثه بر خلاف متعارف، رفع نزاع به نوعی از اصلاح اولی و به مراتب رفیعۀ تقوی احری می‌نماید و با تعاسر فریقین و عدم حصول تراضی فیما بین احتمال تسلط یمین ورثه بر زوجه بر نفی وجود چیزی از اموال زوج در ید او می‌رود، و بعد از یمین ظاهرا قطع دعوی می‌شود، و حکم فروش و امثال آن محل اشکال و مختلف فیه است و الحاق آن به اول و ثانی محتمل است و مصالحه در امثال آن اصلح و قطع و جزم به بطلان هبه واقعه بدون تحقق صیغه به جهت شهرت خلاف نیز خالی از اشکالی نیست، خصوصا بعد از ملاحظه صحیحۀ زراره و ابی عبیده از جناب مستطاب امام جعفر صادق علیه السلام که فرموده‌اند: «بر نمی‌گردد مرد را آنچه به زن بخشیده و نه زن را آنچه به مرد بخشیده، خواه به تصرف در آورده باشند، یا در نیاورده باشند» (۱) و غیر آن از احادیث (۲)، و الله تعالی يعلم حقایق الامور فی المیسور و المعسور، و ملتتمس از ناظران به مفاد المأمور معذور عفو و اغماض از هفوات و رجاء دعوات می‌باشد، وَالسَّلَامُ عَلَیْ مَنْ اَتَّبَعَ الْهُدَى.

جواب:

فتوای اول ظاهرا حق و مطابق ادله و اصول و طریقه رضیه بین

(۱) تهذیب الأحکام: ۷ / ۴۶۳ حدیث ۱۸۵۸، ۹ / ۱۵۲ و ۱۵۳ حدیث ۶۲۴، وسائل الشیعه: ۱۹ / ۲۳۹ حدیث ۲۴۴۹۸.

(۲) کافی: ۷ / ۳۰ حدیث ۳، وسائل الشیعه: ۱۹ / ۲۳۱ حدیث ۲۴۴۷۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۰۱

الفحول است، و دویم بر سمت استدلال اهل فضل و کمال نیست، زیرا که از بیان اصل دلیل عاری است و بر مجرد محتمل و مظنون و مؤید مستند و متکی است، بلکه در بسیاری از مواضع به صمه اعتماد بر خلاف واقع متصف و از سلوک جاذه انصاف ناکب و معتسف است، لهذا نسبت آن به اهل فضل و کمال در غایت اشکال، لکن نظر به قول ولی ذوالجلال علیه سلام الله المتعال: «انظر إلى ما قال، و لا تنظر إلى من قال» (۱) متعرض آن در این مجال دفعا لما لعله یحتمل او یقال می‌گردد و چون در این حال در جناح سفر و ارتحال می‌باشم به علاوه آنکه در وادی غیر ذی کتاب و اسباب هستم به اشاره اجمالی اکتفا می‌کنم و استنباط تفصیل را موکول بر اطلاع خبیرین می‌نمایم، و بالله التوفیق، و بیده ازمه التحقیق.

و قبل از خوض در مطلب باید تقدیم چند مقدمه شود تا محل نزاع معلوم و مورد نفی و اثبات مفهوم گردد، و معین بر درک اشارات باشد.

اول آنکه: هر کس مالی و ملکی و حقّی که دارد بر ملکیت و حقّیت او باقی است تا خلافش به دلیل درستی ثابت شود و به نقلی

از نواقل منضبطه محصوره شرعیه از ملک او بدر رود، و مجرد احتمال و مظنه فایده ندارد، چنانکه مستدلّ مشار إلیه در قسم ثانی به این اشاره نموده، و مگر به تملیک صریح و عقد صحیح فرموده و این فردی از افراد مسأله استصحاب است که حجیتش در معاملات متفق علیه جلّ؛ بل کلّ ارباب الباب است.

دویم آنکه: هرگاه چیزی در تصرف کسی باشد که مدعی ملکیت آن گردد، پس دیگری بر او دعوی ملکیت کند و متصرف منکر گردد، «فالبینه علی المدعی و الیمین علی من أنکر» «۲»، ثمّ الخلاف فی ترجیح الید الحالیة علی

(۱) اثبات الهداة: ۴۶ / ۱، حاشیه ملا عبد الله: ۱۲۰.

(۲) کافی: ۴۱۵ / ۷ حدیث ۱ و ۲. وسائل الشیعه: ۲۷ / ۲۳۳ - ۲۳۵ باب ۳ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۰۲

الشهادة بالید السابقه، أو الملك السابق مقرّر فی محالّه بدلیله و حاله «۱»، و الأقرب ترجیح الید الحالیة.

سیم: هرگاه منکر مقرّر باشد به اینکه مدعی به قبل از این هر چند - مثلاً - به مدت ده سال باشد مال و ملک مدعی بوده و مع ذلك گوید که: الحال ملک من است، در این صورت دعوی منقلب می گردد و منکر مدعی می شود و باید اثبات انتقال نماید و با عجز تسلط قسم دارد، علی النهج المذكور علی المشهور، بل لا خلاف فيه و لا مرية تعتریه، و قد اشار فی «الكفاية» إلی عدم الخلاف بقوله فی كلامهم: القطع بأنّ صاحب الید لو أقرّ أمس بأنّ الملك له، او شهدت البینه بإقراره له أمس، أو أقرّ بأنّ هذا له أمس، قضی به له، ثم استشكل اطلاقهم «۲» و لا وجه له.

چهارم: وارث هر یک از زوجین حکم مورث [را] دارد، مگر در قسم، هرگاه معترف به ملکیت سابقه مدعی نشود، و تنزیل الوارث منزله المورث فی الدعوی فی الجملة مذکور فی مواضع، منها: أواخر کتاب التجاره، من «شرح اللعمه» فی الرابع من الفصل العاشر فی الاحکام «۳».

پنجم: هرگاه فعل مسلم متردد گردد میان وقوع بر نهج صحیح ثابت الصحه، یا بطلان، یعنی غیر معلوم الصحه، در این صورت مقتضای أدله آن است که: آن را حمل بر صحیح باید نمود، نه آنکه فعل مسلم فی نفسه صحیح و مانند فعل معصوم حجت و دلیل صریح است.

ششم: آنکه محلّ نزاع در این مقام، و مورد ردّ و قبول اعلام در این مرام صورتی است که: زوجه معترف باشد به آنکه رخوت متنازع فیها مال زوج بوده

(۱) مختلف الشیعه: ۸ / ۳۶۷ - ۳۷۸، مسالك الافهام: ۱۴ / ۸۲ - ۸۶، کفاية الاحکام: ۲۷۷.

(۲) کفاية الأحکام: ۲۷۷.

(۳) شرح لمعه: ۳ / ۵۴۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۰۳

که برای لباس و کسوت او نموده و مع ذلك ادعا نماید که چون مدّت متعارف، یا معینه بینهما از وقت تسلیم گذشته، خواه آنها را پوشیده یا نپوشیده باشد، الحال آن رخوت یا باقیمانده آنها مال او است، چنانکه قائل به تملیک در باب کسوة زوجه می گوید، و همه فقهاء در باب خوراک یومیّه می گویند، و زوج در این صورت مدعی بقای ملکیت می باشد، چنانکه قائل به امتناع در باب کسوت می گوید و تمام علماء در باب خادم و مسکن می گویند، و همین صورت محلّ نزاع است.

امّا هرگاه زوجه ادعا کند که: آنچه را در تصرف دارم مال خود می دانم، یا دیگری را مالک آن نمی دانم و مانند اینها بگوید، و

زوج گوید که: مال من است که از برای پوشیدن او داده‌ام یا بخشیده‌ام و به هیچ طریق تملیک او ننموده‌ام و امثال اینها بگویند، این صورت خارج است از محلّ نزاع بالاجماع و مانند ادّعائی است که در باب خانه و باغ و زیور و حیوانات و مانند اینها بشود، درحالی که در تصرّف احد زوجین باشد و هر یک مدّعی ملکیت آن گردد.

و از اینجا معلوم می‌شود که زیور از طلا و نقره و امثال اینها داخل محلّ نزاع نیست، بلکه گفتگویی که در سایر دعاوی اجانب و غیر زوجین می‌شود و در آن جاری است و طریق طئی هر دو به حسب شرع یکی است.

چون اینها محقق شد، می‌گوئیم که: نواقل شرعیّه؛ یا عقود لازمه‌اند و در آن صیغ خاصّه معتبر است به اتفاق علماء، یا عقود جایزه‌اند مثل هبه محضه بدون عوض و جعاله و عاریه، و در اینجا نیز لازم است که از طرف موجب قولی یا فعلی به هم رسد که دالّ بر نقل و تملیک باشد، هر چند به عنوان مجاز و اقتران به قرینه بود، لکن واجب است که به حیثیتی باشد که اگر کسی بر آن مطلع شود شهادت بر نقل تواند داد، و بنابراین است که در هدیه اکتفا به فرستادن به سوی

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۰۴

مهدی‌ی‌لیه بر سیل تعظیم نموده‌اند «۱»، زیرا که هر که بر این امر مطلع شود شهادت می‌دهد که به قصد تملیک از برای او فرستاده‌اند نه به آنکه به عنوان امانت و اعاره و امتاع ارسال نموده‌اند، و این به خلاف آن است که شخصی طالب خرید چیزی باشد و مالک نیز راغب فروش بود، پس آن چیز را نزد طالب فرستد، زیرا که به مجرّد این مطلعین شهادت بر مبیاعه نمی‌دهند و آن چیز را ملک طالب و او را مشغول الدّمه به قیمت المثل نمی‌دانند.

و از قبیل اوّل است: روگشائی که زوج و غیره به عروس می‌دهند، چنانکه متعارف است و همچنین است رخوت و زیوری که کسی از برای اجنبی [هدیه] کند خواه مرد باشد یا زن، هر چند که زن پسر باشد یا پسر زن، خلاصه آنکه واجب النفقه و مستحبّ النفقه معطی نباشد، بناء علی ذلک هر گاه کسی از برای زوجه خود رخت و زیوری کند پس اگر اظهار بخشش نماید به لفظ یا فعل، دالّ بر آن؛ هبه خواهد بود و شروط و احکام هبه در آن معتبر و جاری است و اگر اظهار ننماید پس مجرّد از برای او کردن دلالتی بر هبه و تملیک ندارد و هیچ کس از مطلعین شهادت بر تملیک او نمی‌دهد زیرا که دلالتی بر آن ندارد نه عرفاً و نه شرعاً به اعتبار آنکه شاید از برای التذاذ و حظّ النفس خود کرده، یا مرادش امتثال شرع در پوشانیدن، یا از طعن مردم گریختن باشد، و لهذا اگر زن آنها را مانند مهر و جهاز خود پندارد و آنها را تغییر و تبدیل کند یا به کسی بخشد هر چند پدر و مادرش باشد، یا برهنه نشیند، یا به لباس کهنه خود قناعت کند و نپوشد، یا پوشد و بعد از مدّت مضروب به با وجود بقاء آنها برهنه نشیند و طلب رخت دیگر کند هر که بر فعل آن زن مطلع شود در مقام انکار و اعتراض بر آید و اگر جواب گوید: چون از برای من کرده مال من شده خود می‌دانم و به هر که خواهم می‌دهم، مثل خوراک روزم که چون صرفه کنم و امساک نمایم، یا میهمان شوم

(۱) تذکره الفقهاء: ۲/ ۴۱۵، مسالک الافهام: ۶/ ۱۰ و ۱۱، حقائق الناضرة: ۲۲/ ۲۹۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۰۵

بعد از انقضای روز به هر که خواهم - به حکم شرع - می‌دهم و باید شوهر رخت و زیور دیگر بیاورد که در خانه او بپوشم و چون بیاورد همین آش است و همین کاسه و همین بحث و همین جواب، پس کدام کس این جوابها را از او قبول می‌کند و کدام زن در حیات شوهر قدرت بر چنین تصرّفات در رخوت و زیور شوهر دارد و اذعان به این مراتب موکول به انصاف و فهم صائب است. قول مستدلّ: «مالکة آن به شرط تمکین است» «۱»، یعنی در هر روز مالکة نفقه همان روز است نه زیاده بر آن روز، هر چند به قدر یک دانه گندم باشد و در این خلاقی نیست.

قوله: «پس جمعی از علماء ..» ۲ در این؛ تمویه صریح و تدلیس فصیح نموده که تعبیر از مذهب مشهور به بعضی، و از قول شاذّ

مهجور به جمع فرموده، به علاوه تقدیم مفضول بر فاضل، زیرا که مذهب امتاع موافق اجماع و مطابق اصالت براءت و استصحاب و مذهب اکثر اصحاب است، مثل شیخ در «خلاف» ۳ و علامه در «تحریر» ۴ و «ارشاد» ۵ و محقق ثانی در «حاشیه» آن ۶ و فخر المحققین در «ایضاح» ۷ و شیخ زین الدین در «مسالك» ۸

(۱) ۱ و ۲ مراجعه شود به صفحه ۴۹۶ کتاب حاضر.

(۲) ۳ در مظانث نیافتیم.

(۳) ۴ در تحریر الأحكام: ۴۸/۲ تصریح کرده است که در این مسأله مردد هست: «و بالجمله فالتردد عندی فی أن الكسوة امتاع او تمليک».

(۴) ۵ ارشاد الأذهان: ۳۵/۲. توضیح: در ارشاد آمده است که: تمليک از نظر شرعی واجب نیست اما آنچه را که در خارج اتفاق می‌افتد اغلب تمليک است یا امتاع در این مورد بحثی نکرده است.

(۵) ۶ این کتاب را نیافتیم.

(۶) ۷ لازم به یادآوری است که: فخر المحققین در ایضاح الفوائد: ۲۷۲/۳ قائل به تمليک است «و اختار الامام المجتهدین والدی المصنف؛ الثانی و هو التملیک، و هو الاقوی عندی».

(۷) ۸ مسالك الافهام: ۴۶۵/۸.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۵۰۶

و «شرح لمعه» ۱ و نواده او سید محمد صاحب مدارک در «شرح نافع» ۲ و محقق سبزواری در «کفایه» ۳ و فاضل عارف کاشانی در «مفاتیح» ۴ و دیگران ۵.

و مذهب تمليک ظاهراً منحصر است در «مبسوط» شیخ ۶ و «قواعد» علامه ۷ و محقق ۸، با آنکه عبارت محقق صریح نیست در تمليک، چنانکه به آن اشاره خواهد شد.

قوله: «اقرّب ... و انسب» ۹ چنانکه تمليک به زن اقرب است همچنین امتاع نسبت به مرد و معاشرت باب مفاعله است و نسبت فعل به طرفین علی السویه است و به این سبب بسیاری از برای رخت و زیور شب زفاف به عاریت اکتفا می‌نمایند بدون مضایقه از طرفین و طعن و ملامتی نسبت به زوجین.

(۱) شرح لمعه: ۴۷۲/۵.

(۲) نهاية المرام: ۴۸۷/۱.

(۳) کفایة الأحكام: ۱۹۶.

(۴) مفاتیح الشرائع: ۳۰۰/۲.

(۵) ریاض المسائل: ۱۶۶/۲.

(۶) مبسوط شیخ طوسی: ۵۰/۶. همانطوری که مؤلف در اول جواب ص ۱۱۸۵ اشاره کرده‌اند، این جواب در حال سفر و بدور از کتاب‌ها تهیه شده است و لذا قول به امتاع را به فخر المحققین نسبت می‌دهد و حال آنکه آن جناب قائل به تمليک می‌باشد، و در اینجا برای شاذ نشان دادن قول به تمليک؛ آن را در سه نفر منحصر می‌کند و حال آنکه عبارت شیخ طوسی این است: «و قال قوم و هو الصحیح عندنا» و این نشان می‌دهد که تا زمان شیخ طوسی حتی یک نفر قائل به امتاع وجود نداشته است، به عبارت دیگر ظاهر قول شیخ طوسی نقل اجماع می‌باشد. بنابراین معرفی این قول به عنوان قول شاذ شاید سبزواری نباشد.

(۷) قواعد الأحكام: ۵۴/۲.

(۸) شرائع الإسلام: ۳۵۰/۲.

(۹) مراجعه شود به صفحه ۴۹۶ کتاب حاضر.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۰۷.

قوله: «مختار جمعی از قائلین بقولین» «۱»، هرگاه استقرار ملک از ثمره نزع فریقین نباشد، محقق از میان تملیکیان بدر می‌رود زیرا که کلامش صراحت در تملیک ندارد که مثل صراحت «ارشاد» در امتاع محتاج به توجیه و تأویل گردد، چنانکه در «مسالك» تنبیه بر این نموده و چنین فرموده: و فی «الإرشاد» مع حکمه بأنه إمتاع جَوَزَ لها المطالبة باخرى بعد المدّة و إن كانت باقیه، و علیه یمكن بناء حکم المصنّف رحمه الله علی ذلك فلا یعلم من الحکم أنّ مذهبه التملیک «۲».

و شاید مراد علامه مطالبه بعد از ردّ کهنه باشد، و علی ایّ تقدیر در اینجا ضرری به امتاعیان نمی‌رسد.

قوله: «ضعیف است» ۳ ضعیف است، زیرا که این تضعیف به علاوة آنکه حکمی است بلا دلیل، حکمی است بما قام الدلیل علی خلافه و هو الاستصحاب الذی ثبت دلالتی فی الاصول بالمعقول و المنقول، و اتفق علیه الفحول علی ما بیناه بمزید التنقیح فی «الفذالک» ۴، و «شرح المفاتیح» ۵.

قوله: «ظاهر آیه و عَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ مَوْلِدُهُمْ» ۶ با آنکه مشهورش خلاف مشهور است؛ محلّ نظر است به اعتبار آنکه ظاهر آیه شریفه آن است که: نفقه و کسوه والده از حیثیت ارضاع است نه زوجیت، به قرینه سیاق و سیاق از ذکر آن در تلو طلاق و قول حق تعالی بعد ذلك و عَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ ۷، زیرا که نفقه و کسوه مرضعه از حیثیت والده برادر بودن بر وارث واجب نیست إجماعاً.

(۱) ۱ و ۳ مراجعه شود به صفحه ۴۹۶ کتاب حاضر.

(۲) مسالك الافهام: ۴۶۶/۸.

(۳) ۴ الفذالک: ۱۰۱-۱۰۳ (مخطوط).

(۴) این قسمت شرح مفاتیح را نیافتیم.

(۵) ۶ مراجعه شود به صفحه ۴۹۶ و ۴۹۷ کتاب حاضر.

(۶) ۷ بقره (۲): ۲۳۳.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۰۸.

و در «مسالك» استدلال بر وجوب اجرت رضاع فرموده به قوله تعالی:

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ «۱» قال: و «علی» ظاهره فی الوجوب و الاستحقاق - كقولك: «علی فلان دین» - و هو كناية عن اجرة الرضاع و أطلق علی الأب المولود له للتنبیه علی أنّ الولد حقیقه للأب و لهذا انتسب إليه دون امه، و وجبت علیه النفقة ابتداء، و لو كان للولد مال لم یجب علی الأب بذل الاجرة لأنه غنی، فلا یجب الإنفاق علیه «۲».

قوله: «عطف در نظام» «۳»، محلّ کلام است، زیرا که اقتضاء عطف مماثلت و تسویه را در جمیع احکام و وجوه ممنوع است و در زیاده بر نفس حکم مذکور ثابت و مسلم نیست، و در مشارکت کیفیت و صفت حکم غیر جاری است و به این سبب هرگاه کسی گوید: جاءنی زید و عمرو، و زید راکب و عمرو راجل، یا کسی گوید: أكرم زیدا و عمروا، و مخاطب به زید اسبی و به عمرو خری دهد، هیچ عاقلی اول را کاذب و ثانی را عاصی نمی‌داند، و همچنین است کلام در عطف خیر الأنام با قطع نظر از سند خبر، و ظاهراً در صدر حدیث لفظ «لهن» «۴» بوده و از قلم مستدلّ افتاده و بر تقدیر زیاده نیز نفعی به مستدلّ نمی‌رسد - چنانکه شاید گفته شود -

زیرا که حقیقت بودن لام در ملک معلوم نیست و حمل اطلاق بر اختصاص و استحقاق جایز و کافی است، بلکه جمعی از محققین تصریح نموده‌اند به اینکه: حقیقت در همین دو تا است «۵»، و حصول هر یک به امتناع ظاهر و مؤید است و در صورت شک اقتضار

(۱) بقره (۲): ۲۳۳.

(۲) مسالک الافهام: ۴۱۴ / ۸.

(۳) مراجعه شود به صفحه ۴۹۷ کتاب حاضر.

(۴) لازم به یادآوری است که: در صدر حدیث «إن نسائکم» آمده است که مرحوم مصنف نقل به مضمون نموده است و تعبیر «لهن» ذکر کرده است (وسائل الشیعة: ۵۱۷ / ۲۱ حدیث ۲۷۷۳۳).

(۵) قائل این قول را نیافتیم.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۰۹.

بر قدر متیقن طریق انیق فضلاء است و مؤید به اصالت برائت ذمه از ما عداست، و بر تقدیم تسلیم تأیید نفع مؤید بعد از ثبوت و حصول مطلب است به دلیل، نه بر مجرد قال و قیل و تا حال هنوز قدم در جاده استدلال نهاده و اساسی از برای فکر بکر خود قرار نداده تا بعد از اتمام و انجام آن را به مؤیدات زینت دهد و مستوره خود را در منصفه ظهور جلوه نماید و موجب مزید راغبان تملیک گردد.

و از آنچه گفتیم حال معاضد و مؤید نیز معلوم گشت.

قوله: «جمعی از علماء» «۱» حتی از مملکین مثل محقق رحمه الله که فرموده: أما الکسوة فله استعدادها ما لم ينقص المدّة المضروبة «۲»، و وجهه فی «المسالک» علی التملیک بأن إعطائها للمدّة المستقبلة وقع تبرّعا کالنفقة «۳»، پس اغماض مستدل در اینجا با تصریح به قولین در آنجا خالی از چیزی نیست.

قوله: «با حصول اشتباه» «۴» محض اشتباه است، زیرا که فایده ادله از اصل و استصحاب و سنت و کتاب در صورت اشتباه و عدم ظهور نور؛ حکم معلوم می‌شود و حکم از ادله ظاهر می‌گردد و چون کسی نظر به دلیل کند پس قطع به حکم نماید چه ضرر دارد، و از خلاف قلیل بلا دلیل چه باک به هم می‌رسد.

قوله: «از حدّ تمول» ۵ بر فرضی که از مالیت بدر رود مانند یک دانه گندم و ارزن از حقیقت بدر نمی‌رود و بدون ناقل شرعی بر دیگری حلال نمی‌شود بلا خلاف، و فرق میان حق و مال در بعضی مواضع؛ فایده به این موضع

(۱) مراجعه شود به صفحه ۴۹۷ کتاب حاضر.

(۲) شرائع الإسلام: ۳۵۰ / ۲.

(۳) مسالک الافهام: ۴۶۷ / ۸.

(۴) ۴ و ۵ مراجعه شود به صفحه ۴۹۷ کتاب حاضر.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۱۰.

نمی‌رساند، و از اینجا است که فقهاء «حق» فرموده‌اند «۱» و در تعریف غضب اعتبار مطلق حق نموده‌اند و در تحدید استیلاء علی حقّ الغیر بغیر حق؛ گفته‌اند «۲».

قوله: «خصوصا- إلی قوله- به جهت» «۳» مغلوب و معارض به مثل است در طرف زوج به تذکیر ضعیفه و مسکینه و شمول جهل به تشکیک از برای ضعیفه به علاوه معارضه به مسکن در همه، زیرا که هیچ کس لازم ندانسته که در اکثر اوقات و اعقاب صلاة به

زوجه و سایر عیالات گوید که: ای حضرات بدانید و آگاه باشید که خانه من از شما نیست و کنیز و غلام از منند و شما را حقی زیاده بر سکنی و خدمت نیست و همچنین آنها العیال! خوراک فردا از شما نیست، بلکه هر روز به روز بر شما حلال خواهد شد، و جواب در همه یکی است.

قوله: «بنابر ثبوت حرمت تصرف» ۴ معارض است به مسکن و آلات و اسباب ضروریه که بالإجماع بر سبیل امتناع است و همچنین به نفقه یومیه از مأکول و مشروب، زیرا که استحقاق انفاق مشروط است به حیات و وفات بالاتفاق، و بعد از موت کسی را بر میت حق نفقه نیست خواه زوجه و خواه غیر آن، پس بر سبیل معارضه می گوئیم: در این هنگام آن ضعیفه با سایر ورثه بنابر ثبوت حرمت تصرف در مال مشترک و مال غیر به مجزّد موت مورث در خوراک و مسکن و آلات ضروریه محتاج به استیذان همدیگر و با تعاسر بودن صغار و مجانین و غیب کبار در میان؛ کلاً أم بعضاً، و عدم تمکن هر یک از اقامه بینه عادلّه بر استحقاق نفقه یومیه و سکنی حسب الوصیّه فرضاً و مردن از گرسنگی و تشنگی و عدم صلاه در آن مکان و رفتن هر یک به مسجد و یا خانه

(۱) نهایه المرام: ۱/ ۴۸۴، حدائق الناضره: ۲۵/ ۱۲۵.

(۲) کفایه الأحکام: ۲۵۵، تحریر الأحکام: ۲/ ۱۳۷، مفاتیح الشرائع: ۳/ ۱۷۰.

(۳) ۳ و ۴ مراجعه شود به صفحه ۴۹۷ کتاب حاضر.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۱۱

همسایگان خصوصاً در غایت لوعه حزن و اندوه از قواعد شریعت غرّاء؛ غیر مأنوس است، و همچنین ترخص از دیان و موجرین، سیما بعد از استغراق دین بر ترکه بنابر حرمت تصرف ورثه در اموال میت قبل از اداء دیون و فک رهون و اذن موجران بنابر بطلان اجاره، حرجی است عظیم و دردی است به غایت الیم و جواب از همه یکی از دو راه است:

اول آنکه: همه غلط می کنند و خلاف شرع می نمایند و باید بعد از موت بلافاصله برهنه شوند، بلکه از بابت مقدمه اندکی قبل از آن مهیای عزا شوند و لباس تعزیت پوشند؛ و بعد از آن از خود خورند و از خود پوشند و از خانه بیرون روند، خصوصاً هرگاه خانه به اجاره میت بوده بر مذهب جمعی که به موت باطل می دانند مطلقاً «۱»، یا در غیر سه صورت که مستثنی است إجماعاً «۲» و همچنین هرگاه دیون اضافه بر ترکه باشد و باید در همه این صور از ولی شرعی، یا حاکم شرع، و با عدم ایشان از عدول مؤمنین حصّه غیر کاملین و غایبین را بخرند، یا اجاره کنند و استیذان از کاملین حاضرین نمایند.

دویم آنکه: ملتزم شویم در همه به استثناء سه روز تعزیه نسبت به امور ضروریّه از لباس و اکل و شرب و سکنی در ملک مشترک و مال غیر از برای

(۱) نهایه شیخ طوسی: ۴۴۱، خلاف شیخ طوسی: ۳/ ۴۹۱، مراسم سلار: ۱۹۹.

(۲) حدائق الناضره: ۲۱/ ۵۴۲. سه صورت مورد اشاره عبارت است از:

الف: موجر در هنگام اجاره شرط کرده باشد که مستأجر بنفسه از ملک استفاده کند. در این صورت با مرگ مستأجر اجاره باطل می شود.

ب: موجر ملکی را که برای انتفاع او وقف شده اجاره دهد در این صورت با مرگ موجر اجاره باطل می شود، زیرا موجر تا هنگام مرگ حق انتفاع داشته است نه بیشتر مگر آنکه موجر ناظر و متولی بر موقوفه باشد و مصلحت آیندگان را در نظر گرفته و یا حفظ موقوفه اقتضای اجاره بلند مدت را داشته که در این صور صحیح است.

ج: موجر ملکی را که وصیت شده بود تا زنده است استفاده کند را اجاره دهد پس از مرگ موجر اجاره باطل می شود زیرا که تا

هنگام مرگ حق انتفاع داشته است.

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۵۱۲

ورثه و متعلقان میت نظر به متعارف و أخذ خلف از سلف از روز ظهور نور شریعت غزا الی الآن من غیر نکیر من احد من الأعیان حتّی المحتاطین من أهل الورع و العرفان.

و از جمله مؤیدات آن است که: بعد از خروج روح، بل قبل از آن مردم جمعیت می‌کنند و داخل ملک آن شخص می‌شوند و از برای تجهیز او توقّف نمایند و در خانه بر فرش او می‌نشینند و بعد از دفن از برای تعزیه نیز چنین می‌کنند و مطلقاً احتیاط نمی‌نمایند و اقتصار بر قدر ضروره و ما تندفع به الحاجه نمی‌کنند و زیاده بر قدری که از برای اخراج میت ضرور باشد از اجانب و غیر ورثه از اقارب داخل حرم می‌شوند و مطلقاً تجسس و تفحص از ورثه و حاضرین و غایبین و کاملین و قاصرین و غرما و موجرین نمی‌نمایند و از پی رخصت و استیذان نمی‌روند، بلکه غالباً علم عادی دارند به اینکه ظروف و فروشی را که استعمال می‌کنند داخل ترکه و اموال مشترکه است و شاید منشأ اینها همه استثناء ایام تعزیه باشد.

و محتمل است که حکمت در استثناء احترام میت باشد که به سبب دوری و هجران دوستان و استیذان هتک عرض او نشود و افلاس و بی‌چیزی او ظاهر نگردد و سرایت به خفت و ذلت ورثه نکند، و الله يعلم.

و لوعه و حزن ضعیفه معلوم نیست که بیشتر از حزن سایر ورثه باشد و زوجه بیشتر از پدر و مادر و اولاد او مکدر شود.

اگر یک قطره کم گشت از سبویش هزاران دجله سر دارد به جویش

و قطع ید ایتم بلکه ید زوج ضعیف مسکین در صورت موت زوجه یا طلاق مستلزم حرج و عسر منفین است، زیرا که در صورت طلاق؛ زوج محتاج به تجدید فراش و اخراجات تازه است و زوجه غالباً شوهر می‌کند و امثال این تدارکات، بلکه شاید بهتر از آنها برای او به هم می‌رسد، زیرا که نفقه

مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۵۱۳

و اخراجات او بر شوهر است به خلاف شوهر ضعیف فقیر که غالباً باید به کدّ ید تحصیل کند و صرف تزویج نماید و متوجه اخراجات دیگران از واجب النفقه و غیرهم گردد، و هدف مصائب و نوائب دهر باشد، پس مستدلّ انصاف دهد که عسر و حرج از برای کدامین بیشتر می‌شود.

قوله: «سنت قویمه» (۱) همین در نفقه یومیّه و آلات ضروریّه جاری است و جواب همه یکی است و همچنین قوله: «این است حکم لباس ضروریّه» ۲ و همچنین نسبت به غیر زوجه.

قوله: «امّا آنچه زوج- تا- مخالف فحوی» ۳ خلاف وظیفه استدلال و مخالف مسلک اهل کمال است، زیرا که استصحاب ملکیت سابقه ثابت به اعتراف متشبهه دلیلی است شافی و در قطع و رفع آن مجرد مظنه غیر کافی است به اجماع اهل حقّ و إِنَّ الظَّنَّ لَا یُغْنِی مِنَ الْحَقِّ شَیْئاً* ۴.

قوله «به ظاهر ید متصرفه» ۵ خبطی است عظیم و خروج است از محلّ نزاع، زیرا که محلّ نزاع آن است که ملکیت سابقه زوج به اعتراف زوجه، یا ورثه او ثابت باشد و إلما زوجه با مرد اجنبی در این باب تفاوتی به هم نمی‌رساند و محلّ نزاع علما به خصوصه نمی‌گردد، بلکه آن به مسأله نزاع زوجین، یا أحدهما مع ورثه الآخر، یا [نزاع] ورثه با همدیگر در بیت و ما فی البیت بر می‌گردد، که هر یک ادعای ملکیت آن کند؛ و مطلقاً اعتراف به سبق ملکیت دیگری ننماید، بلکه مثلاً گوید: از خانه پدر آورده‌ام و به کدّ ید تحصیل نموده‌ام، نه آنکه مثلاً- زوج گوید: فلان رخت را زوجه ریسمان آن را ریشته و از برای من ساخته و دوخته، به این سبب ملک من است، یا به عکس زوجه گوید: که این رخت و زیور را از برای من کرده و از این جهت مال و ملک من شده است، که

(۱) ۱-۳ و ۵ مراجعه شود به صفحه ۴۹۸ کتاب حاضر.

(۲) ۴ یونس (۱۰): ۳۶.

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۵۱۴

این صورت اقرار به ملکیت سابقه مسموع و منکر مدعی شود و دعوی منقلب می‌گردد بلا-خلاف، چنانکه بر ادنای طلبه مخفی نیست، و صدر حسنه حماد در مقدمه فدک «۱» به قرینه ذیل مأول و حملش بر ردع باطل به باطل محتمل است. قوله: «تمسک به استصحاب» «۲» خبط دیگر است، زیرا که عدم استصحاب ملکیت سابقه بر مذهب مرتیح ید لا حقه در صورت شهادت است نه در صورت اقرار، چنانکه به مراجعه کتاب قضاء معلوم می‌شود بلا انکار و به این سابقا اشاره کردیم «۳». قوله: «و آیه وافی الهدایه- تا- محتمل دانسته» ۴ نیز از قبیل مؤیدات و احتمالات سابقه بی‌فایده است، زیرا که به قرینه تفسیر اخبار و شواهد آثار و ذکر «میثاق غلیظ»، مراد از «قنطار» همان مذکور در ضمن عقد و صداق است، و این محل وفاق است. قوله: «عبرت به عموم لفظ» ۵ در غیر اینجا است و آن جایی است که قرینه واضحه بر تخصیص نباشد و در اینجا تعقیب به کریمه و کَیْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمُ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ۶ در حکم تعلیل است به اینکه منع از جهت عقد است نه از جهت مجرد اعطاء، پس عبرت به عموم لفظ نیست، و از اینجا امین الإسلام طبرسی آن را به «مهر» تفسیر نموده و فرموده: ای لا ترجعوا فیما اعطیتموهن من المهر اذا کرهتموهن ۷ و مفسرین در سبب نزول این آیه نقل فرموده‌اند که: آن بود که هرگاه کسی از زن قدیمی خود دلگیر می‌شده می‌خواست که زن نو بگیرد، زن قدیمی را متهم می‌کرد به

(۱) احتجاج طبرسی: ۱/ ۹۰-۹۳، بحار الأنوار: ۱۲۷/۲۹-۱۳۱ حدیث ۲۷.

(۲) ۲ و ۴ و ۵ مراجعه شود به صفحه ۴۹۸ کتاب حاضر.

(۳) مراجعه شود به صفحه ۵۰۱ و ۵۰۲ کتاب حاضر.

(۴) ۶ نساء (۴): ۲۱.

(۵) ۷ مجمع البیان: ۲/ ۵۸ (جزء چهارم).

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۵۱۵

زنا و بهتان می‌بست بر او تا مضطر شود به آنکه چیزی از مهر خود ببخشد به او و او به آن چیز زن نو را بیاورد پس این آیه نازل شد جهت نهی از آن، و به این سبب فرموده: أ تَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا «۱». و همچنین در حدیث مشهور که عامه و خاصه به طرق معتبره روایت کرده‌اند، بعضی در قدح «عمر» و بعضی در مدح او که روزی عمر بر بالای منبر منع کرد از زیاده بر مهر سنت نبوی صلی الله علیه و آله که پانصد درهم شرعی است، یعنی دوپست و شصت و دو مثقال و نیم صراف است از نقره سکه دار، و گفت: هر که زیاده بر مهر سنت کند زیادتی را می‌گیرم و داخل بیت المال می‌کنم، پس زنی برخاست و گفت: از ما می‌گیری چیزی را که خدا بر ما حلال کرده است، و همین آیه را خواند، پس عمر گفت: (کلّ الناس أفتقه من عمر حتّی المخذرات) «۲» یعنی همه کس داناترند از عمر حتّی زنان، و از منع مذکور برگشت. و هیچ کس حتّی عمر منع از بخشش به زن نکرده و همچنین احدی تا حال- از دوست و دشمن عمر- تخطئه عمر و آن زن در این مسأله نموده‌اند، هر چند به حسب ظاهر حملش بر هبه ممکن باشد، و لزوم هبه زوجین موافق مشهور و خارج است از محلّ نزاع فیما بین.

قوله: «و همچنین اطلاق کریمه» «۳»، همچنین نفعی به مدعی نمی‌رساند،

(۱) نساء (۴): ۲۰.

(۲) تفسیر کشاف: ۱/ ۴۹۱، سنن بیهقی: ۷/ ۲۳۳ (با اندکی اختلاف)، بحار الأنوار: ۳۰/ ۶۵۵، کشف الخفاء: ۱/ ۲۶۹ و ۳۸۸ و ۱۱۸، جامع بیان العلم و فضله: ۲۰۸، تفسیر قرطبی: ۵/ ۶۶، ارشاد الساری: ۸/ ۶۰، تفسیر نیشابوری (مطبوع در حاشیه تفسیر طبری): ۴/ ۲۲۰، در المنثور:

۲/ ۲۳۷، کنز العمّال: ۱۶/ ۵۳۶-۵۳۸ احادیث ۴۵۷۹۶-۴۵۸۰۰، مستدرک حاکم: ۲/ ۱۹۱-۱۹۳ حدیث ۲۷۲۵-۲۷۲۸. لازم به یادآوری است که حاکم در ذیل حدیث ۲۷۲۸ این روایت را متواتر دانسته و فرمود که: کتاب بزرگی در این زمینه نوشته است و ذهبی نیز تواتر آن را پذیرفته است.

برای توضیح بیشتر مراجعه شود به الغدیر: ۶/ ۹۵-۹۹.

(۳) مراجعه شود به صفحه ۴۹۸ کتاب حاضر.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۵۱۶

زیرا که تأکید فرع تأسیس است و نهی از ضرر امر به نفع نیست و حدیث «لا ضرر و لا ضرار» (۱) بر این؛ شاهد قوی است، بلکه باید ضرر نرساند، نه آنکه باید ضرر بکشد و مال خود را ببخشد و از آن دست بردارد، و شاید مراد در آیه؛ نهی از اجبار ردّ مهر از برای طلاق باشد، چنانکه در مثل مشهور است که: مهرم حلال و جانم آزاد، فظاهر آیه شریفه مطابق «۲» تفسیر مفسّرین آن است که: مراد نهی است از ایذاء و مضرت به مطلقه تا ملجأ و مضطر شود از خانه که مطلق از برای او قرار داده بیرون رود «۳» و این ربطی به مدعا ندارد.

قوله: «در خصوص متاع» «۴» خارج است از محلّ نزاع، چنانکه مکرّر تنبیه بر آن نمودیم، و بر فرض تسلیم؛ مجرد عدم خلّو از تأیید در محلّ خلاف ثمری نمی‌بخشد و چیزی ثابت نمی‌کند و رافع اصل و قاطع استصحاب نمی‌شود اجماعاً، و مورد اخبار صورت منازعه در بیت و ما فی البیت است که هر یک ادعای ملکیت آن کند، و معترف به ملکیت سابقه دیگری نباشد؛ و این مسأله‌ای دیگر است و دخلی به ما نحن فیه ندارد مطلقاً و اصلاً.

قوله: «و ایضا حکم زنان» ۵ معارض بمنثل است از جانب مردان، بلکه به طریق اولی، زیرا که حق تعالی اطاعت ایشان را بر زنان واجب ساخته، بلکه در مستحبات اطاعت ایشان را بر طاعت خود مقدم داشته و بدون اذن ایشان آن را باطل دانسته و در حدیث است که: «لو امرت أن یسجد احد لغير الله لأمرت

(۱) عوالی اللئالی: ۱/ ۲۲۰ حدیث ۹۳، کافی: ۵/ ۲۹۳ و ۲۹۴ باب الضرار. من لا یحضره الفقیه:

۳/ ۱۴۷ حدیث ۶۴۸، وسائل الشیعه: ۲۵/ ۴۲۷ و ۴۲۹ باب ۱۲.

(۲) حجری: موافق.

(۳) مجمع البیان: ۶/ ۱۱۲ (جزء ۲۸)، تفسیر صافی: ۵/ ۱۹۰.

(۴) ۴ و ۵ مراجعه شود به صفحه ۴۹۹ کتاب حاضر.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۵۱۷

المرأة ان تسجد لزوجها» (۱) بنابراین چون شوهر رخوت و زیور را از زن خواهد باید بلا تأمل بدهد و اطاعت کند، هر چند که از خودش باشد «۲»، چه جای آنکه مال شوهر باشد که از برای التذاذ خود ساخته و منظورش حفظ آبروی خود بوده، پس چگونه زن آن را برمی‌دارد و به کوری چشم او به دیگری بلکه به دشمن او شوهر می‌کند و به مال این ضعیف مسکین از برای او زینت

می‌نماید، و همچنین است کلام نسبت به لزوم احسان و اکرام و وجوب اعزاز و احترام ابوبین و صلۀ ارحام، خصوصا اولاد و احفاد، و اخوان ایمانی.

خلاصه: امثال این اختلاطات مناسب مقام ظرافات یا خطابات است نه مقام احتجاج و استدلال و مناظره فحول ابطال، با وجود آنکه اینها همه در باب مسکن و آلات ضروریّه و خادم و زاید بر نفقه یومیّه روز طلاق در غیر رجعیّه و مطلقا در صورت موت، و همچنین نسبت به غیر زوجه از عمودین جاری است، زیرا که در امتناع بودن نفقه اقارب ظاهرا خلافی نیست، و جواب از همه یکی است که اشاره شد.

قوله: «پر ظاهر است» (۳) که دخلی به مدعا ندارد، زیرا که بر فرض تسلیم آنکه شرعا از اجنبی نتواند گرفت، شاید نظر به آن باشد که همه کس از آن هبه و هدیه می‌فهمد و ظاهر تشبیه رجوع در هبه به رجوع در قی؛ بر حرمت مطلق رجوع دلالت می‌کند، نه مثل محلّ نزاع که مشهور میان علماء مجرّد امتناع است با جواز ابدال و استرداد حتّی آنکه بعضی از مملکین نیز به جواز

(۱) کافی: ۵/۵۰۷ و ۵۰۸ حدیث ۶، من لا یحضره الفقیه: ۳/۲۷۷ حدیث ۱۳۱۶، وسائل الشیعه:

۲۰/۱۶۲ حدیث ۲۵۳۱۳ (با اندکی اختلاف).

(۲) توضیح: در کتب فقهی در بحث تمکین دیده نشده است که در این گونه موارد کسی فتوی به وجوب اطاعت از شوهر داده باشد و ظاهرا نظر مؤلف هم یک توصیه اخلاقی است نه فتوای خلاف اجماع.

(۳) مراجعه شود به صفحه ۴۹۹ کتاب حاضر.

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۵۱۸

استرداد قبل از انقضاء مدّت مضروبّه تصریح نموده «۱» و این هَذَا من ذاک، و این الثری من الأفلاک.

قوله: «تصرّف مالکانه» (۲) در اجنبی چنین است و در زوجه نه این است، بلکه مطلقا تصرّف مالکانه نمی‌کند مگر در مهر، یا جهاز و مال خود، و هرگاه مستدلّ خواهد به یکی از زنها گوید که تجربه کند و مضمون «من جزب المجزّب» را مشاهده نماید.

قوله: «به عموم آیات میراث» (۳) الحال به خاطر فاتر نمی‌رسد که کسی به آن استدلال کرده باشد.

قوله: «معلوم نیست» ۴ همان اقرار به ملکیت سابقه از برای انقلاب دعوی و تسلط زوج و ورثه کافی است و احتیاج به بینۀ عادلّه نیست بلکه جواز رجوع قبل از انقضاء مدّت مضروبّه اتّفاقی و اجماعی است ۵، چنانکه محقّق در باب طلاق ۶ فرموده ۷ و شهید ثانی تصریح به تسویۀ موت با طلاق نموده ۸، و قائل به فصل معلوم نیست، پس حکم مستدلّ به عنوان عموم و اطلاق باطل است بالوفاق، و اگر زوجه منکر سبق ملک شود و کسی از زبان او اقراری نشنیده باشد لکن شهود عدول علم به سبق ملک زوج داشته باشند و علم به خلاف آن و نقل از زوج از برای ایشان به هم نرسیده باشد، بنابر مشهور اعتماد

(۱) مبسوط شیخ طوسی: ۶/۱۰، شرائع الإسلام: ۲/۳۵۰، قواعد الأحکام: ۲/۵۴.

(۲) مراجعه شود به صفحه ۴۹۹ کتاب حاضر.

(۳) ۳ و ۴ مراجعه شود به صفحه ۵۰۰ کتاب حاضر.

(۴) توضیح: اجماعی بودن جواز رجوع زوج قبل از انقضاء مدّت؛ معلوم نیست.

(۵) ۶ لازم به یادآوری است که: این مطلب در «شرایع الاسلام» در باب نفقات آمده است.

(۶) ۷ شرائع الإسلام: ۲/۳۵۰.

(۷) ۸ تصریح شهید ثانی مربوط به نفقه می‌باشد نه لباس. اما در مورد لباس احتمال داده است که بنابر قول به تملیک مرد حق

نداشته باشد، آن را استرداد نماید. هم چنین تصریح فرموده است که: اگر زن از لباس در مدت معین استفاده ننماید و یا کمتر از معمول استفاده نماید، در آن حال بالنسبه شریک خواهد بود. مسالک الافهام: ۸/ ۴۶۶-۴۶۸.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۱۹

بر استصحاب می نمایند و شهادت علمی می دهند و از ایشان می شنوند لکن بعضی شرط کرده اند که اظهار مستند خود در این صورت نمایند «۱» و ظاهر آن است که اگر در شهادت استناد و استصحاب جایز نباشد شهادتی برای غیر معصوم به هم نرسد غالباً، بل مطلقاً، مگر بر فرض بسیار نادری از قبیل وجود عنقا، فلیفهم.

قوله: «بر نفی وجود چیزی» «۲» چنین نیست، بلکه در محلّ نزاع زوجه یا ورثه او باید به اعتراف خود عمل نماید و مال را به زوج یا ورثه واگذارد، و هرگاه مدعی هبه باشد تسلط قسم بت، یا نفی العلم دارد.

قوله: «به جهت شهرت خلاف» ۳ هرگاه ملاحظه چنین اخبار مأوله، یا مهجوره مورث اشکال گردد، حکمی از احکام نظریه خالی از اشکال نگردد، بلکه سرایت به جمیع ضروریات مذهب و ملت نیز کند، کما لا یخفی.

و البلیة إذا عمّت طابت و اذ بان المذهب الزیوف من الصحیح، و صار القول بالتملیک کرماد اشتدت به الریح، و قطع دابر الأوهام فی هذا المرام فالحمد لله علی التمام و الصلاة علی خیر الأنام و آله و اصحابه العزّ الکرام ما أضاء ضیاء و ادلهم ظلام، و قد تمّ و بالخیر عمّ - بعون الله عزّ و جلّ - المجلد الأول من الكتاب الموسوم ب «مقامع الفضل» الملقب به «آصار رشت هدایت خان گیلانی» المشتمل علی مسائل کثیرة تیف علی مائة ألف، غیر أنّها انحصرت فی عنوانات یسیره، توافق عدد سنّی تاریخ التالیف و کجمل اسمه و لقبه و داعیه الخان المعظم المفخّم المنیف لا زال محطاً لرحال آمال الرجال متکئاً علی أرائک العزّ و الإقبال مالکا لنواصی الشوکة و الإجلال أدام الله علیه أنعامه، و نصر ۴

(۱) در مظانّش نیافتیم.

(۲) ۲ و ۳ مراجعه شود به صفحه ۵۰۰ کتاب حاضر.

(۳) ۴ فی الف: نصر.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۲۰

بالسرور شهوره و اعوامه، و بلغه ما تمناه معتنقا لسعادة دینه و دنیا علی يد مؤلفه القاصر محمّد علی بن محمّد باقر الأصفهانی الشهير بالبهبانی بلغه الله منتهی الآمال و الأمانی، و ذلت له شمس معانی المعانی حامدا مصليا مسلما منتصف نصف الثاني - تقریبا - من الثلث الثالث، من العشر العاشر، من الثلث الثاني، من الربع الثالث، من النصف الثاني، من الخمس الأول، من العشر العاشر، من العشر الثاني، من الألف الثاني من الهجرة النبوية علی مهاجرها و آله و اصحابه ما لا یحصی من التحية.

تمّت و بالخیر همّت بتأیید خاتم البریة.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۲۱

حاشیه مؤلف بر مقامع الفضل

اشاره

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۲۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ*

[۱]: حاشیه صفحه (۱۱) متن کتاب

اعلم أنّ الذی وقف علیه من أقوال الأبطال فی التلبیة عشرة كاملة، ثلاثة فی العدد و سبعة فی کیفیة.
 أمّا الأول: [أی فی العدد]، فالأول: قول السید من أنّها ستّ تلبیات «۱».
 و الثانی: قول الصدوقین «۲» و القدیمین «۳» و الشیخین فی «المقنعة» «۴» و «الاقتصاد» «۵» من أنّها خمس.
 و الثالث: قول الأكثر منهم الشیخ فی «النهاية» «۶» و «المبسوط» «۷» و الحلبي «۸» و الحلّي «۹» و القاضي «۱۰» و ابن حمزه «۱۱» و
 الفاضلین «۱۲» و الشهدین «۱۳» و أكثر المتأخرین «۱۴» و هو الأظهر من أنّها أربع.

(۱) المهذب البارع: ۱۶۶/۲ (نقلا عن السید).

(۲) المهذب البارع: ۱۶۶/۲ (نقلا عن علی بن بابویه)، المقنع: ۲۲۰.

(۳) مختلف الشيعة: ۵۴/۴ (نقلا عن ابن أبي عقيل و ابن الجنيد).

(۴) المقنعة: ۳۹۷ (في بعض النسخ)، المهذب البارع: ۱۶۶/۲ (نقلا عن المفيد).

(۵) الاقتصاد: ۳۰۱.

(۶) النهاية: ۲۱۵.

(۷) المبسوط: ۳۱۶/۱.

(۸) الكافي في الفقه: ۱۹۳.

(۹) السرائر: ۵۳۶/۱.

(۱۰) المهذب البارع: ۲۱۶/۱.

(۱۱) الوسيلة: ۱۶۰-۱۶۱.

(۱۲) شرايع الاسلام: ۱/۲۴۵، مختلف الشيعة: ۵۴/۴.

(۱۳) الدروس الشرعية: ۱/۳۴۷، مسالك الافهام: ۱/۸۳.

(۱۴) مدارك الأحكام: ۷/۲۶۸، كشف اللثام: ۵/۲۶۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۲۴

و أما الثانی: [أی فی کیفیة].

فالأول: قول المحقق أنّها: «لبيك اللهم لبيك لا شريك لك لبيك» «۱».

و الثانی: قول العلامة فی «المختلف» و جماعة «۲» أنّها زيادة «إنّ الحمد و النعمة لك و الملك لا شريك لك» على الأول، و هو

الأظهر المطابق بمضمون صحيحة معاوية بن عمّار عن الصادق عليه السلام «۳» و غيرها «۴».

و الثالث: قول المفيد «۵» و جمع «۶» زيادة «لبيك» في ذيل الثانی.

و الرابع: قول السید زيادة «لبيك» على الثالث قبل «إنّ الحمد» «۷» أيضا.

و الخامس: قول المبسوط «لبيك اللهم لبيك لبيك إنّ الحمد و النعمة لك و الملك لا شريك لك لبيك» «۸».

و السادس: قول العلامة في غير «المختلف» «۹» و الشهدین في شرح اللمعة «۱۰»

كالخامس إلّا أنّ فيه لفظه «لك» بعد «الملك» لا قبله.

و السابع: قول الاقتصاد «۱۱» كالخامس زيادة بحجّة و عمره، أو بحجّة مفردة تمامها عليك لبيك، منه رحمه الله.

- (۱) لم نعثر هذه العبارة في كتب المحقق.
- (۲) مختلف الشيعة: ۴/ ۵۴، كشف اللثام: ۵/ ۲۶۱.
- (۳) وسائل الشيعة: ۱۲/ ۳۸۲ الحديث: ۱۶۵۵۶.
- (۴) لا حظ! وسائل الشيعة: ۱۲/ ۳۸۲ - ۳۸۴.
- (۵) المقنعة: ۳۹۷.
- (۶) بداية الهداية: ۱/ ۳۲۰، مختصر النافع: ۸۲.
- (۷) لم نعثر بهذه العبارة في كتب السيد، نعم نقل عن «جمل العلم و العمل» الفاضل الهندي في كشف اللثام: ۵/ ۲۶۰ ولكن لا يوجد هذا في نسختنا من «جمل العلم و العمل». لاحظ! رسائل الشريف المرتضى: ۳/ ۶۷.
- (۸) المبسوط: ۱/ ۳۱۶.
- (۹) قواعد الأحكام: ۱/ ۸۰.
- (۱۰) الروضة البهيّة: ۲/ ۲۳۰.
- (۱۱) الاقتصاد: ۳۰۱.
- مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۵۲۵

[۲]: حاشیه صفحه (۵۹) متن کتاب

بدان که «عبد الله بن ابی سلول» منافق مشهور؛ پدرش ابی است به ضم همزه و فتح باء موحد و تشدید مثناة تحثیه، و مادرش سلول است به فتح سین مهمله و لام اولی، و ابی مضاف نیست به سلول بلکه سلول عطف است بر ابی به اسقاط عاطف بکثرة استعمال، منه رحمه الله.

[۳]: حاشیه صفحه (۸۴) متن کتاب

و من هذا القبيل ما قيل: أنا عبد لسيد لم يطع في وصل جبلي و شانه الأعداء.

و حله: أنّ «أنعب» فعل ماض من نعب أسكن باؤه للضرورة، و «دن» أمر من دان، و الأعداء فاعل أنعب، و التقدير أنعب الأعداء دن سيد لم يطع في وصل جبلي و شانه.

أيضا: و عله أن يعود بعد التناي أمما بالذي يمنّ الرضا.

و حله: «بعد» مبني على الضمّ، و التنا فاعل يعود، و أمما- بمعنی قريبا- حال منه، و «ی» أمر بمعنی عد، و الجار متعلق به، و يمنّ فعل فاعله الرضا. أي: لعلّ أن يعود التنا بعد القطيعة قريبا عد یا محبوب بالذي يمنّ به الرضا، منه رحمه الله.

[۴]: حاشیه صفحه (۱۰۳) متن کتاب

و از جمله مغالطات مناسبه این مقام آن است که واجب موجود نیست زیرا که: عدم حادث معین کالیوم- مثلا- موجب عدم علتّ موجبۀ او است بالضرورة، و عدم علتّ موجبۀ او موجب عدم علتّ او، و همچنین تا به واجب زیرا که سلسله علتّ موجبۀ به واجب منتهی شود چه تسلسل در علل موجبۀ محال است.

و الجواب: منع مقدمه اولی است بر قاعده متکلمین بالتزام جواز تسلسل در علل موجبۀ.

أيضا: هیچ چیز از حوادث در این زمان موجود نیست زیرا که: اگر موجود باشد

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۲۶

لا بد او را علتی باید، و علت اگر قدیم باشد قدم حادث لازم آید، و اگر حادث باشد او را نیز علتی باید، و هکذا تا دور یا تسلسل لازم آید.

و الجواب: علی مذهب متکلم به منع لزوم قدم حادث، و بر مذهب حکیم به جواز تسلسل در علل موجه.

ایضا: هر چیزی مستلزم نقیض خود است زیرا که این صادق است که کَلِّمًا تحقق الخاص لزوم تحقق العام و کَلِّمًا تحقق العام لم یلزم تحقق الخاص، و نتیجه کَلِّمًا تحقق الخاص لم یلزم تحقق الخاص.

و الجواب به منع کَلِّیة الکبری.

ایضا: وجود واجب است لذاته و الّا یا ممتنع باشد پس متّصف شود به عدم، یا ممکن باشد پس قابل عدم باشد، و ممتنع است اتصاف شیء به نقیض و قبول نقیض.

و الجواب: لا نسلم که اتصاف شیء به عدم خود محال است، بلکه محال حمل نقیض است بر او.

ایضا: وجود ممکن محال است زیرا که حال لحوق وجود اگر موجود باشد تحصیل حاصل، و الّا اجتماع نقیضین لازم آید.

و الجواب: لحوق وجود در آخر زمان عدم و اول زمان وجود است، و در آن دم متّصف به وجود است، و تحصیل حاصل وقتی لازم آید که او بغیر این وجود موجود باشد.

ایضا: هر معدومی که ممکن است باید در این زمان موجود باشد زیرا که: وجود معدوم ممکن در این زمان ممتنع نیست و هر چه وجود او در این زمان ممتنع نباشد باید که موجود باشد زیرا که: این قضیه صادق است که هر چه موجود نیست در این زمان ممتنع است پس عکس نقض آن نیز صادق باشد.

و الجواب: اگر مراد بامتناع امتناع ذاتی است صدق این قضیه که هر چه موجود نیست در این زمان وجود او در این زمان ممتنع است ممنوع، و اگر مراد امتناع بالغیر است صغرای قیاس ممنوع است.

ایضا: هر چه ممتنع است باید که موجود باشد در خارج زیرا که: هر ممتنعی موجود

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۲۷

است در ذهن و هر چه موجود است در ذهن موجود باشد به وجود مطلق، و هر چه موجود باشد به وجود مطلق معدوم نباشد به عدم مطلق زیرا که وجود مطلق و عدم مطلق متقابلانند، و هر چه معدوم نباشد به عدم مطلق معدوم نباشد به عدم خارج، و هر چه معدوم نباشد به عدم خارج باید که موجود باشد به وجود خارج و هو المدعی.

و الجواب: لا نسلم که هر چه موجود است به وجود مطلق معدوم نباشد به عدم مطلق، و لا نسلم که وجود مطلق و عدم مطلق متقابلانند چه اگر میان ایشان منافات بودی بایستی که با هم جمع نشوند لیکن هر دو در وجود ذهنی که او را در خارج وجود نباشد مساوقند.

ایضا: حیوان [را] نشاید که مرکّب باشد، چون اگر مرکّب باشد؛ اجزاء او [یا] حیوانات باشد یا غیر، اگر حیوانات باشد؛ تقدّم شیء علی نفسه لازم آید و آن محال [است]. و اگر غیر باشد؛ عند اجتماع الاجزاء؛ امری دیگر زیاده از آن اجزاء حاصل شود یا نه، اگر بشود لازم آید که حیوان عین ما لیس به حیوان باشد و این محال [است]، و اگر باشد؛ لا بد هیئت باشد که عارض آن اجزاء شود، و حیثنذ لازم آید که حیوان عرض باشد چه حیوان در تحصیل محتاج بود به آن هیئت؛ که آن هیئت در تحصیل محتاج باشد به محل؛ او نیز در تحصیل محتاج بود به محل، و هر چه چنین باشد عرض باشد.

و الجواب: اگر مراد به حیوانات آن است که بر اجزاء او حیوانات صادق آید؛ اختیار کنیم که اجزاء او حیوانات باشند و تقدّم شیء علی نفسه لازم نیاید، و اگر مراد آن است که مفهوم و حقیقت آن بعینه حیوانات باشد، اختیار کنیم که آن اجزاء غیر حیوانات است،

و لا نسلّم که لازم آید که حیوان عین ما لیس به حیوان باشد، و نیز این منقوض است به سایر مرکبات جوهری.
 أيضا: الإنسان لیس بناطق بصدق الإنسان مساو للناطق و لا شیء من الإنسان بمساو للناطق، أما الصغری فظاهر، و أما الکبری فلاّنه لا شیء من جزئیات الناطق بمساو للناطق.
 و الجواب: منع الکبری، إذ لیس المراد جزئیات المفهوم بل ما صدق علیه، منه عفی عنه.
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۲۸

[۵]: حاشیه صفحه (۲۱۶) متن کتاب

و از این قبیل است سؤال چون اجرت حَمّامی به این طریق باشد که از هر مسلمی ربع درهم و از یهودی دو درهم و از هر نصرانی چهار درهم گیرند پس اتفاقا چهل نفر از ایشان به حمام رفته اجرت‌شان نیز چهل درهم از هر فرقه چند نفر بوده است؟
 جواب: از مسلم بیست و چهار از یهود پانزده و از نصاری یکی بوده.
 ایضا سؤال: شخصی یک گوسفند و یک گرگ و قدری علف همراه داشته به آبی می‌رسد که باید از آن به قفه «۱» عبور نماید، و بر علف از گوسفند و بر گوسفند از گرگ می‌ترسد و قفه متحمل زیاده بر یکی از آن سه چیز نمی‌شود چه کند؟
 جواب: - مثلا- اولاً گوسفند را با خود برد و ثانیاً گرگ را برد و در آن طرف آب گذاشته گوسفند را همراه برگرداند و بگذارد و به عوض آن علف همراه برده نزد گرگ گذاشته برگردد و گوسفند را ببرد.
 ایضا: دو نفر شریک‌اند در خیک شیره مشتمل بر ده من و می‌خواهند که تقسیم نمایند، میزان و کیلی ندارند مگر دو خیک خالی که یکی سه من می‌گیرد، و دیگری هفت من چه نحو تقسیم کنند؟
 جواب: دو دفعه خیک سه منی را پر کرده در هفت من خالی کنند، باز سه من را پر کرده از آن؛ نقص هفت منی را تمام کنند پس [دو من] در سه منی می‌ماند، آنگاه هفت منی را در ده من و بعد از آن آنچه در سه منی است در هفت منی ریخته، سه را از ده من پر کند، پس در سه منی سه من و در هفت منی دو من می‌نماید این پنج من است و از ده من نیز پنج من مانده است، منه رحمه الله.

[۶]: حاشیه صفحه (۲۳۵) متن کتاب

و الأقرب فی حلّ الرباعی المذكور ما قاله الفاضل المتفّن الحاجّ أبو الحجاج یوسف بن

(۱) یعنی: کرجی و قایق (لغت‌نامه دهخدا: ۳۸/۳۸۴).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۲۹

محمّد البلوی المعروف بابن الشیخ فی کتاب له سمّاه کتاب «الف باء» و هو کتاب لطیف ظریف عذیم النظیر حیث قال: و مشهور أن النون من أسماء الحوت حتی ألغز الشاعر به فی قوله:

عینان عینان لا عینان ناظره فی کلّ عین من العینین نونان نونان نونان لم یخططهما قلم فی کلّ نون من النونین عینان یرید بالعینین عینین من ماء فی کلّ منهما نونان یعنی حوتین فی کلّ حوت عینان فی رأسه «۱»، انتهى، منه رحمه الله.

[۷]: حاشیه صفحه (۲۷۱) متن کتاب

و بعضی صفات ثبوتیه و سلویه را چنین به نظم آورده‌اند:

قادر و عالم وحی است مرید و مدرک هم قدیم و ازلی هم متکلم صادق نه مرکب بود و جسم و نه مرئی نه محلّ بی‌شریک است و

معانی تو غنی دان خالق

و بعضی به جای نه مرئی نه محلّ گفته‌اند: نه جوهر نه عرض، منه رحمه الله.

[۸]: حاشیه صفحه (۲۸۷) متن کتاب

و بعده:

لَمَّا بَدَأَ لِمِ اِدْر بَدْرٍ دَجِيَّةٌ اُمٌّ وَجِهٍ مِنْ اِهْوَاءِ طَرْفِي رَاءِ

و «بدر» مفعول راء لانه استفهام بدليل أم، و ما قيل: الاستفهام لا يعمل فيما بعده و لذا قيل في الآية أَيُّ مُتَقَلَّبٍ «۲» منصوب ب يَنْقَلِبُونَ لا سيعلمون «۳»، فليفهم.

(۱) لم نعثر عليه.

(۲) الشعراء (۲۶): ۲۲۷.

(۳) مجمع البيان: ۵ / ۱۹۱ (الجزء ۱۹).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۳۰

[۹]: حاشیه صفحه (۲۸۸) متن کتاب

و في بعض النسخ جعفرًا- بالنصب- فيكون بدلًا أو بيانا.

و مثله: فلو ولدت فقيرة جرو كلب لسبّ لذلك الكلب الكلابا.

و [حلّه]: فاعل سبّ مصدره، و الكلاب منصوب لأجل سبّ- و قيل: هو منصوب بولدت- و «جرو» منصوب على النداء أو الذمّ، أو

يكون نصب الكلاب على الذمّ بأن يكون الفقيرة و الجرو مثله.

أيضا: أبا لكون تشرب قهوة بابلية لها في عظام الشارين ديب.

و حلّه: أن «إبل» أمر من الإبلال اسكن اللام ضرورة، و «كون» اسم شخص، أي:

افق يا كون ممّا أنت فيه فإتّك ان تفق تشرب قهوة أي خمرا.

أيضا: لقد قال عبد الله شرّ مقالة كفى بك يا عبد العزيز جيها، بفتح الدالين و ضمّ الزاي.

و حلّه: أن «عبد» الأول مثني و الثاني منادى مرخّم أصله عبدان، و العزيز مبتداء بمعنى الله.

أيضا: و رأيت عبد الله يضرب خالد و أبا عميرة في المدينة يضرب.

و حلّه: أن خالد فاعل أي يضربه، و أبا فعل فاعله عميرة، منه رحمه الله.

[۱۰]: حاشیه صفحه (۳۱۷) متن کتاب

أيضا:

سلمان بن اخيا لنت مقولة و ناقل القول بالاحجار محتوت

و الجواب: سل أمر و مان ماض من المين اي الكذب «۱»، و ناقل عطف على الضمير.

أيضا:

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه
ق

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۵۳۰

كان أصوات من ايقابهنّ بنا أواخر الميسر أصوات الفراريج

(۱) الصحاح: ۶ / ۲۲۱۰.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۳۱

و الجواب: أن التقدير كان أصوات أواخر الميسر من ايقابهنّ بنا أصوات الفراريج.
أيضا:

إلى الله ربّي قد رجعت تنصّلا ليغفر ما قدّمت ربّ المعارج

و الجواب: أن ربّ منادى مضاف و المعارج مبتدا و خبره إلى الله.

أيضا:

مررت على نوابز هند فقال لي أكابرهم من سفهاء و صالح

و الجواب: أن «أكاب» منادى مرخّم، «ر» أمر من ترى و «صالح» أمر.

أيضا:

تفرّق قومي راجلين بضارج أهاب بهم غادي المطى و رائج

و الجواب: أن «غادي» أمر من يغادي و «رای» ظرف مضاف الى ياء المتكلم و «جئ» امر من يجيء أى عجلئ.

أيضا:

لقد طاف عبد الله بالبيت سبعة و سل عن عبد الله ثم أبا بكر

و الجواب: عبد مثنى مضاف، و «سلعن» فعل بمعنى سرح «ا»، و بكر فاعل أبا.

أيضا:

أتانا عبيد الله في أرض داره و فارقتا عمرو و فارقتا بكر

و الجواب: أن أتانا مثنى مضاف، «فار» فعل، و «قنا» جمع قناه مضاف إلى بكر، منه رحمه الله.

[۱۱]: حاشیه صفحه (۳۲۰) متن کتاب

و فاضل قاضی حسین میدی شافعی در اوایل «شرح دیوان مرتضوی» گفته که:

شنیدم که یکی از اهل ظاهر کتابی در نفی امام غزالی نوشته و افتتاح به این کرده که: الحمد

(۱) المنجد: ۳۴۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۳۲

لله الذي أخرج الغزالي من بين العلماء بتصنيف الإحياء و دور، نیست که امام هم به زبان حال این گوید و مرادش علمای متعسف
باشد که در حقیقت جهّالند، و اطلاق علماء بر ایشان متعارف شده:

گوئی که مگر ز زاهدان سودی هست و ز فضل تو را امید بهبودی هست این هر دو چنان شوند رهن که تو را هرگز نشود گمان که معبودی هست

و معاندان؛ امثال این در وقت حیات امام [هم] گفته‌اند و رساله‌ای در باب اعتراضات ایشان نوشته، و از جمله اعتراضات آن است که: تو قائلی به تجرد نفس ناطقه و الحمد لله که این سخن مسلم اهل اسلام است.

و مولانا سعد الدین در «شرح مقاصد» گوید: چون غزالی اثبات حشر روحانی می‌فرمود او را به نفی حشر جسمانی متهم داشتند «۱»، نعوذ بالله منه.

زاهد از راه برندی نبرد معذور است عشق کاری است که موقوف هدایت باشد

و شیخ محی الدین [نام]؛ امام غزالی را به تعظیم تمام ذکر می‌کند، و در «درّه فاخره» می‌گوید که: شیخ ابن زید اندلسی گفت: در بازار رساله‌ای که ابن حمدین - قاضی قرطبه - در ردّ امام غزالی نوشته بود و لعنت بر او کرده بود خریدم و چون اندکی مطالعه نمودم کور شدم پس توبه و استغفار کردم و حق تعالی باز بینائی ارزانی داشت.

هر کس که به عشق دوست صادق باشد با خلق جهان دلش موافق باشد یک نکته نگویید که نباید گفتن کاری نکند که غیر لایق باشد

(۱) شرح المقاصد: ۵ / ۹۰ (با اندکی اختلاف).

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۳۳

و هم از ابن زید روایت کند که غزالی را در خواب دیدم که او ریسمانی در گردن خوکی کرده بود و او را می‌کشید، گفتم: این خوک چیست؟ گفت: این حمدین است که خدا مرا بر او مسلط کرد که تا بینم به چه سبب نزد او مستحق لعنت شده‌ام.

زاهد ظاهرپرست از حال ما آگاه نیست در حق ما هر چه گوید جای هیچ اکراه نیست بر در میخانه رفتن کار یک‌رنگان بود خودفروشان را بکوی می‌فروشان راه نیست بنده پیر خراباتم که لطفش دائم است ورنه لطف شیخ و زاهد گاه هست و گاه نیست

و عبد الله ابن اسعد یافعی در «ارشاد» گوید: شیخ ابن عساکر در حدیث «إن الله یبعث لهذه الامه علی رأس کلّ مائه سنه من یجدد لها دینها» فرموده که: بر رأس مائه اولی عمر بن عبد العزیز بود، و بر رأس مائه ثانیه امام شافعی بود، و بر رأس مائه ثالثه ابو الحسن اشعری، و بر رأس مائه رابعه ابو بکر باقلانی، و بر رأس مائه خامسه ابو حامد غزالی و ولادت او در سنه خمسین و اربع مائه بود به طوس و در نیشابور شاگرد امام الحرمین شد ... و در صباح یوم الاثنین رابع عشر جمادی الآخره سنه خمس و خمس مائه وفات یافت.

و ابن خلکان گوید: غزالی به تشدید «زای» است بر عادت اهل خوارزم که عصار را عصارای گویند «۱»، و اسنوی در «مهمات» موافق اوست، و سمعانی در کتاب «أنساب» گوید که: به تخفیف زای است «۲»، و غزالی دهی است در ولایت طوس، و امام احمد برادر او از اهل کشف بوده، و عین القضاء همدانی مرید اوست و در قزوین در سنه عشرين و خمس مائه وفات یافت «۳»، تمام شد کلام میبیدی.

قاصر گوید: محتمل است طعن و لعن بعضی از اهل سنت امام غزالی را به جهت

(۱) وفيات الاعیان: ۱ / ۹۸.

(۲) انساب سمعانی: ۴ / ۲۹۰.

(۳) شرح دیوان امیر المؤمنین علیه السلام میبیدی: ۱۲-۱۴.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۳۴

رجوع او از تسنن به تشیع باشد چنانکه از رساله «محاکمات» محمد بن ابی القاسم طوسی که از جمله شاگردان او است نقل شده که امام در سفر مکه معظمه به سید شریف مرتضی - که ظاهرا مرادش سید مرتضی رازی صاحب تبصره العوام است - برخورده و بعد از آن مناظره بر دست او شیعه شده و این شعر را گفته:

دوست بر ما عرض ایمان کرد و رفت پیر گیری را مسلمان کرد و رفت «۱»

و عبارتش در کتاب «سرّ العالمین» - که از جمله مصنفات او است به نصّ و تصدیق ابن خلکان شافعی «۲» - نیز ظاهر در تشیع اوست، حیث قال فی ذلك الكتاب فی المقالة الرابعة التي وضعت لتحقيق أمر الخلافة ما نصه: لکن اسفرت الحجة وجهها و أجمع الجماهير علی متن الحديث من خطبته صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله وَ سَلَّمَ فِي يَوْمِ الْغَدِيرِ بِاتِّفَاقِ الْجَمِيعِ وَ هُوَ يَقُولُ: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْ مَوْلَاهُ»، فقال عمر: بَخَّ بَخَّ لَكَ يَا أَبَا الْحَسَنِ لَقَدْ أَصْبَحَتْ مَوْلَايَ وَ مَوْلَا كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ، فَهَذَا تَسْلِيمٌ وَ رِضَاءٌ وَ تَحْكِيمٌ، ثُمَّ بَعْدَ هَذَا لَمَّا غَلَبَ الْهَوَى لِحَبِّ الرِّئَاسَةِ وَ حَمَلَ عَمُودَ الْخِلَافَةِ وَ عَقُودَ النُّبُوَّةِ وَ خَفَقَانَ الْهَوَاءِ فِي قَعْقَعَةِ الرَّايَاتِ وَ اشْتَبَاكَ از دحام الخيول وَ فَتَحَ الْأَمْصَارَ، سَقَاهُمْ كَأْسَ الْهَوَى فَعَادُوا إِلَى الْخِلَافِ الْأَوَّلِ، فَنَبَذُوا الْحَقَّ وَ رَاءَهُمْ ظُهُورَهُمْ وَ اشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبَيْسَ مَا يَشْتَرُونَ «۳»، انتهى.

و عن الغزالي - أيضا - أنه السيد المسلمون بشيعة آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله وَ سَلَّمَ لَكُنْهُمْ ابْتِغَاءَ نَحْلِ عَتِيقٍ:

جاءتهم الزهراء تطلب إرثها فتقاعدوا عنها بكلّ طريق

و تواتروا محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله وَ سَلَّمَ لَمَّا اتَّهَمَ ابْنَتَهُ الصِّدِيقِ ۴، مِنْهُ رَحِمَهُ اللهُ.

[۱۲]: حاشیه صفحه (۳۲۷) متن کتاب

أيضا:

أقول لعبد الله يا زيد إنه سيأتيك عبد الله يا زيد فاصبرا

(۱) روضات الجنات: ۵/ ۸ و ۶ (نقل از محاکمات).

(۲) ۲ و ۴ در مظانّش نیافتیم.

(۳) سرّ العالمین: ۱۰ و ۱۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۳۵

و الجواب: «ل» أمر من يلي، و عبد مفعوله، و عبد الثاني فاعل مفردا و مثنى، مضافا أو مجرورا بكاف يأتيك، و ألف اصبر بدل من النون الخفيفة كما لينفعا.

أيضا:

أقول لعبد الله لما لقيته و نحن بدر رب الروم هذى القناطر

بفتح الدال و الهاء من عبد الله.

و الجواب: أن عبد مرخم عبده، و الله منصوب على التحذير، و القنا جمع قناه، و «طر» أمر من طار.

أيضا:

أقول لقاسما و الله عوني حيوة أبيك لي حملا ظهرا

و الجواب: لقا مقصور للضرورة، و «سما» أمر من يسم مؤكّد، و حيوة خبر «لقا» و هو مضاف إلى أبيك.

أيضا:

و لما قرأ زيد علينا كتابه و فى الصحف آثارا عرفنا السرائر

و الجواب: «لما» ماض، و قرأ بمعنى ظهر مضاف إلى زيد و مفعول، كتابه فاعل و آثارا مفعول كتاب، و فى الصحف خبر السرائر.

أيضا: فى الناس قوما يرون الغدر شيمتهم منهم كاذبا فى القول همّاذا.

و الجواب: «ف» أمر من تفى، و الناس مبتدأ خبره يرون، و قوما مفعوله، و جملة الغدر شيمتهم قائم مقام المفعول الثانى، و «من» أمر، و «هم» مفعول، و كاذبا حال.

أيضا:

زيدا إذا خاننا [من] بعد همّته بالشرّ أكبرهم من خانه جاز

و الجواب: أن التقدير جاز زيدا بالشرّ إذا خاننا يا أكبر همّ بعد همّته من خانه، فمن خانه بدل لضمير همّته.

أيضا:

و قلنا ما ترى وحش فقالوا متى لم يظهر الصحرا وحوش

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۳۶

و الجواب: «ما» مبتدأ و وحش خبر، و واو «وحوش» بدل من همزة الصحراء و هى فاعل، يظهر من الظهيرة أى: يشتد حرّها ظهرا فحوّشوا الصيد.

أيضا:

و كما يقصد البناء مشيدا فكذا الطير قصده الأشاشا

و الجواب: البناء مبتدأ خبره يقصد، و ما موصوله و مشيدا حال من مفعول يقصد، و الأعشى الأعمى، و «شاء» فعل و الطير مفعول و قصده بدله.

أيضا:

تسرى من هومك نحو هند و إن شرط المرار بك القلوص

و الجواب: الكاف فى بك بمعنى المثل مضاف إلى القلوص.

أيضا: إذا الخلّ زيدا بالوصال تكن لنا خليلا و قد خان العهود و ضيعا.

و الجواب: «ا» أمر، و ذا مفعول و الخلّ نعت و زيدا بدل.

أيضا:

و قيل متى تحل بلاد نجد فقلت لهم إذا جاء الربيعا

و الجواب: أن التقدير أحلّها الربيع إذا جاء.

أيضا:

حدّثونى إن زيد باكيا قائل فى حبّ هند تسعفوا

و الجواب: إن مصدر مضاف إلى زيد و باكيا حال منه، و «ف» أمر من تفى، و حبّ من تحبّ، و «هن» من تهن أو تهين، و «دن» من تدين، و تسعفوا جواب الامور المذكورة، و قائل خبر مبتدأ محذوف، [منه رحمه الله].

[۱۳]: حاشية صفحة (۳۵۴) متن كتاب

أيضا: وجدنا الصالحين لهم جزاء و جنات و عين سلسيلا.

و الجواب: جنات معطوف على محلّ لهم جزاء.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۳۷

أیضا: سلا أم عمرو و اعلمنا كنه شأنه و لا سیما أن تستلا هل له عقل، برفع عمرو.

و الجواب: أن «أم» ماض مجهول و عمرو نائب فاعله، أي شبح رأس عمرو.

أیضا: من أبا قاسم و أمّ أباه و لزید و من أباه الجهولا.

و الجواب: «من» فی الموضعین أمر من یمین، و أبا مفعول أو منادی، و «أم» أمر من تؤمّ، و «ل» أمر من یلی.

أیضا: بثنیة شأنها سلبت فؤادی بلا جرم جنیت بها سلاما.

و الجواب: أن التقدير سلا بثنیة ما شأنها سلبت منه رحمه الله.

[۱۴]: حاشیة صفحه (۳۵۴) متن کتاب

أیضا: إنّ فرعون ثانی و هامان الاولی زعموا أنّی بخلت بما یعطیه قارونا.

و الجواب: «فرّ» أمر من یفرّ و «عون» مصدر به معنی المعونه، أو اسم امرأة مرّخما منادی، و «ها» ماض به معنی ضعف «ا»، و «مان»

فاعل، و «الاولی» اسم موصول، و فاعل یعطی ضمیر راجع إلى الله.

أیضا: مینا حاتم حیث التقینا و هذا عامر زید یقینا.

و الجواب: «حات» مرّخم و «من» حرف جر و «هذا» ماض من المهاداة و عامر فاعل.

أیضا: و لو لا مقالی سعید لائم و نفالم لالی سلمان.

و الجواب: «لام» ماض و لائم فاعل و قالی مفعول و «سل» أمر و «مان» ماض.

أیضا: مؤمل عمرو لا تدعه فرّبما اطلّ دمی و لا بن أخیه.

و الجواب: «موم» منادی مرّخم و «ل» فی الموضعین أمر.

أیضا: دعا خالدًا ربّ السموات فوقه و زار من الناس و الکرام و جوهها.

و الجواب: دعا أمر و «خالدًا» مفعوله، و ربّ مبتدأ خبره فوقه، و «منی» «۲» موضع

(۱) لم نعثر فی مظانّه.

(۲) أخذ من جملة «من الناس» فأصله منی الناس، قرء أَلغازب: من الناس.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۳۸

بمکّه مفعول فیهِ و الناس فاعل زار، و الکرام نعت.

أیضا: ولی من سعید صاحباً أیّ صاحب قلیل الخلاف لا حزونا و لا عددا.

و الجواب: «ل» أمر اشعبت کسرتّه، و صاحب مفعول، و قلیل نعت بعد نعت و حزونا و عددا مفتوحان علی المصدریه، منه رحمه الله.

[۱۵]: حاشیة صفحه (۳۸۸) متن کتاب

در کتاب ریاض الشعراء مذکور است به این عبارت که: ملّا شاه بدخشانی به هندوستان شتافته در لاهور شرف ملازمت قطب الظریفه

حضرت میان شاهمیر لاهوری قدّس سرّه دریافته از عنایت آن حضرت به اندک زمانی به کمال مراتب سلوک عروج نموده، بعد از

رحلت مرشد کامل خویش به کشمیر تشریف برده در دامن کوه ماران که در برابر کوهی واقع شده که آن را تخت سلیمان گویند

باغی و مسجدی و خانقاهی در نهایت خوبی بنا کرد که تا حال آن مکان تماشاگاه خلق آن دیار است چنانکه در آن باب خود

فرموده:

کوه ماران به کمر لعل بدخشان دارد این چنین تخت کجا تخت سلیمان دارد

در زمان شاه جهان پادشاه علماء دهلی که از جمله ملانوی قاضی القضاة بود محضر نمودند که ملا شاه در این بیت که گفته است:

پنجه در پنجه خدا دارم من چه پروا ز مصطفی دارم

اهانت به حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم رسانیده و کافر واجب القتل شده، پادشاه محضر فضلا گرفته عزیمت کشمیر فرمود و به مکان ملا شاه رفته محضر را به وی نمود، مولانا فرمود که: از این شعر بوی کفر می آید که صاحب این شعر در خود و خدا و مصطفی تفریق قرار داده، و این در مذهب من شرک است. شاه جهان معتقد وی گردیده برخاست، و این که مولانا فرموده نظر به آن است که در طریقه صوفیه از مقررات است که اول مرید را باید در

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۳۹

شیخ فنا شدن، و بعد در رسول، و بعد در ذات حق مستغرق گشتن، و آنجا هم فنای در فنای در فنا شدن تا باقی به بقای سرمدی شود.

پس مولا به لاهور رفته در آنجا توقف نمود در سنه ۷۲۰ وفات یافت و در همانجا دفن گشت.

در تذکره شیرخان به نظر رسیده که ملا در زمان اقامت کشمیر تفسیر قرآن به طریق صوفیه شروع نمود مدار آن را مطلقاً بر تأویل گذاشته. اما زیاده از یک سی پاره اول فرصت نوشتن نیافت، از آن جمله شرح یک آیه از عجایب است که خَتَمَ اللَّهُ عَلَي قُلُوبِهِمْ وَ عَلَي سَمْعِهِمْ وَ عَلَي أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ «۱» ظاهر معنی [آیه را] عامه مفسرین نوشته اند که در شأن مشرکان [است]، و ملّا شاه در تأویلات خود آورده که این آیه در شأن اولیاست و معنی آن است که مهر نهاده خدای تعالی بر دل‌های اولیای خود تا ساحت فضاها با صفا که بحکم «قلب المؤمن عرش الله» هر یکی بارگاه کبریا است [که] از خس و خاشاک و وساوس نفسانی و غبار و کدورات شیطانی پاک می باشند، و بر گوش‌های ایشان که دریچه‌های شهرستان قلوبند تا از دخل کلمات لا طائل محفوظ مسدود می ماند، و بر چشم ایشان پرده‌ای است از سرادق عظمت و جلال و جلاب حسن لا یزال که در تماشای آن بجمال ناسوت و ملکوت نظر نمی گمارند، و مر ایشان را است شربتهای بزرگ در مزه و حلاوت.

در این مقام ملّا شاه عذاب را از عذب گرفته که بمعنی آب صاف و شیرین است.

و حضرت شیخ اکبر و کبریت احمر شیخ محی الدین عربی نیز در تفسیر این آیه به همین قسم فرموده:

یک نغمه طراود ز لب قمری و بلبل قانون وفا مختلف آواز نباشد «۲»

انتهی.

قال الشيخ محی الدین عربی فی الفتوحات: إِنَّ الْمَشَارَإِلِیْهِ بِقَوْلِهِ تَعَالَى فِی سُوْرَةِ الْبَقْرَةِ

(۱) بقره (۲): ۷.

(۲) ریاض الشعرا: ۱۹۶.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۴۰

إِنَّ الدِّیْنَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَیْهِمْ «۱» الْآیَةُ، هم معاشر الصوفیة قال: و معنی الْآیَةُ إِنَّ الدِّیْنَ كَفَرُوا أی ستروا محبتهم فی الله سَوَاءٌ عَلَیْهِمْ یا محمّد صلی الله علیه و آله و سلم انذارك و عدمه فإِنَّه یستروا محبتهم یا محمّد صلی الله علیه و آله و سلم انذارك عدمه فهم لا یؤمنون بكلامك لأنك من أهل تبيان و هم من أهل المشاهدة و العیان و لیس البیان كالعیان و ما راء كمن سمعا، خَتَمَ اللَّهُ عَلَی قُلُوبِهِمْ فلا یدخلها غیری، وَ عَلَی سَمْعِهِمْ فلا یسمعون سوی ذكری، وَ عَلَی أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ فلا یبصرون بها إِلَّا آیای، وَ لَهُمْ عَذَابٌ

أَیْم! من جهت حشرهم معک یا مُحَمَّد صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ «۲».

و نحوه فِیْرِر الآیة الشیخ عبد اللّٰه البلبانی الصوفی فی رسالته فی اصطلاحات الصوفیة إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: «وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ!» من أهل الظاهر «۳»، انتهى، و النسخ متفقۀ علی قوله أَیْم مع أَنَّ المذكور فی الآیة الشریفۀ عظیم، منه رحمه اللّٰه.

[۱۶]: حاشیة صفحه (۴۰۱) متن کتاب

أیضا:

ولی خالۀ و أنا خالها ولی عمّۀ و أنا عمّها فاما التي أنا عمّ لها فَإِنَّ أبی امّہ امّها أبوها أخی و أخوها أبی ولی خالۀ هكذا حکمها فَإِنَّ الفقیه الذی عنده فنون الدراية علمها بیّن لنا نسب خالصا و یکشف للنفس ما همّها فلسنا مجوسا و لا مشرکین شریعۀ أحمد شرع لها و الجواب: تصویر خالۀ که خواهر زاده او خال باشد چنین است که- مثلا- زید دون زن بگیرد یکی هند که از او دختری بیارد، و دیگری زینب که او پسری بیارد، پس زید دختر هند را به پدر زینب دهد، و چون از او دختری به هم رسد خالۀ پسر باشد و پسر خال

(۱) البقره (۲): ۶.

(۲) الفتوحات المکیة: ۱/ ۱۱۵، (نقلا بالمعنی).

(۳) لم نعثر علیه.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۴۱

او گردد.

و تصویر عمه که برادر زاده عم او باشد چنین است که: مثلا زید را پسری باشد که برادر مادری داشته باشد پس چون آن برادر؛ مادر زید را بگیرد و از او دختری به هم رسد آن دختر عمّۀ پسر شود و پسر عم او باشد.

و آنچه گفته است که «لی خالۀ هكذا حکمها» یعنی مادر آن خالۀ خواهر من است و خواهر خالۀ مادر من است تصویرش چنین است که: زید دختری دارد هند نام و از زید پسری به هم رسد بکر نام، و بکر خواهر پدری دارد کلثوم نام، کلثوم را زید بگیرد و از او دختری به هم رسد رقیه نام، پس رقیه خالۀ بکر است و مادرش خواهر او و خواهر رقیه مادر بکر است.

أیضا: یا خالی إِنَّهُ عَمَّكَ یَدْعُوكَ إِلَى أبی جَدِّكَ.

و الجواب: أَنَّ زیدا تزوّج بهند و لها بنت من غیره فتزوّجها أبو زید تولّد لکلّ منهما ابن، منه رحمه اللّٰه.

[۱۷]: حاشیة صفحه (۴۱۴) متن کتاب

منها: ما رواه البنزطی فی الصحیح عن الرضا علیه السّلام قال: من ذکر عنده الصوفیة و لم ینکرهم بلسانه أو قلبه فلیس منّا، و من أنکرهم فکأنما جاهد الکفار بین یدی رسول اللّٰه صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ «۱».

و فی الصحیح أيضا عن البنزطی قال: قال رجل للصادق علیه السّلام: قد ظهر فی هذا الزمان قوم یقال لهم الصوفیة فما تقول فیهم؟ فقال علیه السّلام: «إنّهم اعداؤنا فمن مال إلیهم فهو منهم و یحشر معهم، و سیکون أقوام یدعون حبنا و یمیلون إلیهم و یتشبهون بهم و یلقبون أنفسهم بلقبهم و یاؤلون أقوالهم، ألا- فمن مال إلیهم فلیس منّا و أنا منهم براء، و من أنکرهم و ردّ علیهم کان کمن جاهد الکفار بین یدی رسول اللّٰه صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ «۲».

(۱) حديقه الشيعة: ۵۶۲، اثنا عشرية: ۳۲.

(۲) حديقه الشيعة: ۵۶۲ و ۵۶۳، اثنا عشرية: ۳۲.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۴۲

و روى مسندا عن العسكرى عليه السلام أنه خاطب أبا هاشم الجعفرى فقال: «يا أبا هاشم! سيأتى زمان على الناس وجوههم ضاحكة مستبشرة و قلوبهم مظلمة منكدره، السنه فيهم بدعه و البدعه فيهم سنه، المؤمن بينهم محقر و الفاسق بينهم موقر، امراؤهم جاهلون جائرون و علماؤهم فى أبواب الظلمه سائرون، أغنياؤهم يسرقون زاد الفقراء و أصاغرهم يتقدمون على الكبراء، كل جاهل عندهم خير و كل محيل عندهم فقير، لا يميزون بين المخلص و المرتاب و لا يعرفون الضأن من الذئاب، علماؤهم شرار خلق الله على وجه الأرض لأنهم يميلون إلى الفلسفه و التصوف، و أيم الله إنهم من أهل العدول و التحرف، يبالبغون فى حب مخالفتنا و يضلون شيعتنا و موالينا، فإن نالوا منصبا لم يشبعوا من الرشاء، و إن خذلوا عبدوا الله على الرياء، ألا إنهم قطع طريق المؤمنين و الدعاء إلى نحلته الملحدين، فمن أدركهم فليحذرهم و ليصن دينه و إيمانه».

ثم قال: «يا أبا هاشم! هذا ما حدثنى أبى عن آباءه عن جعفر بن محمد عليهما السلام و هو من أسرارنا فاكتبه إلّا عن أهله» (۱).

و روى مسندا عن الرضا عليه السلام أنه [قال]: «لا يقول بالتصوف أحد إلّا لخدعه أو ضلاله أو حماقه، و أمّا من سمى نفسه صوفيا للتقيه فلا إثم عليه، و علامته أن يكتفى بالتسميه فلا يقول بشيء من عقائدهم الباطله» (۲).

و فى وصيه النبي صلى الله عليه و آله و سلم لأبى ذر: «يا أبا ذر! يكون فى آخر الزمان [قوم] يلبسون الصوف فى صيفهم و شتائهم، يرون الفضل بذلك على غيرهم، اولئك تلعنهم ملائكة السماوات و الأرض» (۳).

فى مواضع عيسى - عليه و على نبينا و آله السلام - يقول فى كلام له: «فاحتفظوا من

(۱) حديقه الشيعة: ۵۹۲، اثنا عشرية: ۳۳ و ۳۴.

(۲) حديقه الشيعة: ۶۰۵، اثنا عشرية: ۳۱، الأنوار النعمانية: ۲/ ۲۹۵.

(۳) تنبيه الخواطر و نزهه النواظر (مجموعه ورام): ۳۸۵، حديقه الشيعة: ۵۶۳ و ۵۶۴، اثنا عشرية: ۳۴ و ۳۵، بحار الأنوار: ۷۴/ ۹۱.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۴۳

العلماء الكذبه الذين عليهم ثياب الصوف» (۱).

و الأخبار الواردة فى هذا المعنى كثيره جدًا.

[۱۸]: حاشية صفحة (۴۳۲) متن كتاب

أيضا:

ما تابع لم يتبع متبوعه فى لفظه و محلّه يا ذا الثبت ما ذا يعلم غير علم نافع بالنعته فى إتقانه حتى ثبت

و الجواب: هو كلمه ما ذا يعلم غير علم، فإنّ ذا اسم ما، و يعلم فى محلّ النصب خبره، و غير بالرفع نعت له.

أيضا: يا معشر الادباء! أية لفظه تخالف بها إن توصف، إن عرفت صرفت بإجماع الورى و الصرف فى تنكيرها لا يعرف.

و الجواب: هو ثلاث و نحوه إذا سمى به مذكر، منه مد ظله العالى.

[۱۹]: حاشية صفحة (۴۵۱) متن كتاب

و در كتاب «رياض الشعراء» چنین مذکور است كه: مولانا عبد الله هاتفى همشيرزاده مولوى جامى است و مثنوى «ليلى و مجنون» [را

به [اجابت او انشاد نمود، و قبل از شروع در خدمت مولوی استدعا کرد که به جهت یمن؛ افتتاح آن را حضرت مولوی بفرمایند، مولوی این بیت را فرمود:

این نامه که خامه کرد بنیاد توفیق قبول درویش باد
این دعا در حق او مستجاب شد و به اتمامش توفیق یافته، قبول خاطرها گردید.

منقول است که: روزی پادشاه دین‌پرور شاه اسماعیل صفوی - ماضی - بر در باغ مولانا هاتفی گذشت و دروازه باغ را بسته دید، از دیوار به اندرون باغ داخل شد، مولوی

(۱) تحف العقول: ۵۰۴، اثنا عشریة: ۳۵، الأنوار النعمانیة: ۲/ ۲۹۵.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۴۴

به خدمت شتافت شاه بی تکلفانه بر گلیم درویشانه وی نشسته، ما حضری که داشت تناول فرموده تفقدی بسیار به وی کرد و دیوانش را برداشته مطالعه می فرمود، این قطعه به نظر انور در آمد:

بس عجب دارم ز ادراک شه کشورگشا آنکه بر درگاه او گردون غلامی کرده است کز برای خاطر جمعی لوند ناتراش نقطه جامی تراشیده است خامی کرده است

از دیدن آن متبسم شدند، و جهت گفتن این قطعه آن بود که پادشاه مغفور مزبور حکم فرموده که هر جا اسم جامی نوشته بینند نقطه جیم را تراشیده بر سرش زنند، در همان جا امر فرمود که حقایق حالات و فتوحات زمان ما را در سلک در آور، مولانا قبول فرموده شروع به گفتن فتوحات شاهی نمود، لیکن عمرش وفا نکرده زیاده بر هزار بیت نگفت، و در سنه نهصد و بیست و هفت به حق پیوست «۱».

ایضا: در ترجمه سید نور الدین نعمت الله ولی چنین گفته است که: در بدایت حال در کوهستان بلخ چهل اربعین داشته و دست ارادت به شیخ ابو عبد الله یافعی داده، نسبت و خرقه‌اش به شیخ عبد القادر گیلانی - قدس سره - می رسد «۲».

مولوی جامی ذکر وی و ذکر شیخ صفی الدین اردبیلی، و شیخ زاهد گیلانی، و شیخ محمد بن شیخ زاهد در «نفحات» نکرده، به جهت آنکه ایشان ظاهر التشیع بوده‌اند، و خاقانی را در زمره اولیاء نوشته، و به جهت اثبات این مدعا - سوی چهار، پنج بیت که به مذاق این طایفه واقع شد - دلیلی ندارد.

و الحق ادعای مولوی بوی عصیّت که منافی حال اهل کمال است استشمام می شود، منه رحمه الله.

(۱) ریاض الشعراء: ۴۲۸.

(۲) ریاض الشعراء: ۳۸۹.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۴۵

[۲۰]: حاشیة صفحه (۴۷۹) متن کتاب

و در روایت مشهور از شیخ بهائی علیه الرحمه در کتاب «خلاصه» ذکر فرموده چنین است که: از آن حضرت سؤال شد از مخرج کسور تسعه؟ پس حضرت فرمود که:

«ضرب کن ایام سال خود در هفته خود» «۱».

(۱) و حاصل این ضرب دو هزار و پانصد و بیست می‌شود، منه رحمه الله.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۴۷

فهارس

اشاره

- ۱- آیات.
  - ۲- روایات عربی.
  - ۳- روایات فارسی.
  - ۴- اعلام.
  - ۵- کتب وارده در متن.
  - ۶- اماکن.
  - ۷- اشعار عربی.
  - ۸- اشعار فارسی.
  - ۹- منابع و مآخذ.
  - ۱۰- موضوعات.
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۴۹

آیات

- آتَيْنَاهُ رَحْمَةً ۲ / ۹۶
- آمْتُمْ لَهُ * ۱ / ۵۸۴
- أَتَّخِذُونَهُ بُهْتَانًا ۲ / ۵۱۵
- أَجِيبْ دَعْوَةَ الدَّاعِ ۱ / ۴۷۰
- ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ۲ / ۹۷
- إِذْ جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ ۲ / ۲۵۴
- أَرَاغِبُ أَنْتَ ۱ / ۴۹۰
- ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ ۱ / ۴۶۳
- أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ ۱ / ۳۳۱
- أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ ۱ / ۴۸۴
- أَفِي اللَّهِ شَكٌّ ۱ / ۴۹۰
- أَكَادُ أُخْفِيهَا ۱ / ۴۸۱
- إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ۲ / ۲۳
- التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ ۱ / ۶۰۷

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ ۱/ ۳۶۴
 الذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ ۲/ ۲۲۹
 الَّذِينَ ضَلَّ سَعِيَّهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ۲/ ۴۷۸

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۵۰

الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ ۱/ ۲۲۱
 الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۲/ ۴۱۲
 النَّارِ ذَاتَاتُ الْوُقُودِ* إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ۲/ ۹۸
 إِلَيَّ فِرْعَوْنُ وَمَلَأَتْهُ فَاتَبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۲/ ۱۱۹، ۱۲۰
 الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۱/ ۱۲
 إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا* ۲/ ۳۸۸
 إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا* ۲/ ۵۱۳
 إِنَّ الْمُبْدِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ ۲/ ۴۶۸
 إِنَّ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ ۱/ ۴۸۹
 إِنَّا هَدَيْنَاكَ إِلَيْكَ ۲/ ۳۹۹

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ* ۱/ ۶۰۴

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ۲/ ۵۴۰
 إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ ۱/ ۲۲۸، ۲۲۹
 أَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ۲/ ۹۸
 أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ، أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ ۲/ ۱۵۴
 إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ ۱/ ۴۲۴

إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ ۱/ ۴۷۸، ۴۷۹، ۶۴۲، ۶۴۳

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ۲/ ۱۵۳

إِنَّمَا يُوفَى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۱/ ۶۰۵

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ۱/ ۶۱۱

إِنَّ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ ۲/ ۹۴

إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا* قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ۲/ ۴۳۲

إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَدْهَبُوا بِهِ ۲/ ۱۲۱

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۵۱

فهارس / آیات

أُولُوا الْأَرْحَامِ* ۲/ ۳۳۱

أَوْ يُحَاجُّوكُمْ ۱/ ۵۸۵

أَيُّ مُتَقَلَّبٍ ۲/ ۵۲۹

أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ يَتْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ۲/ ۱۸۵

- أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالذِّينِ ۲ / ۹۷
- فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا ۲ / ۹۵
- أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمْ مَنْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يُهْدَىٰ ۲ / ۲۵۹
- أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ * ۲ / ۳۸۸
- أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا ۲ / ۱۵۳
- أَنْ يُزْهِقَهُمَا ۲ / ۹۳
- ثُمَّ أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ ۱ / ۴۶۹
- حَتَّمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۲ / ۳۸۸، ۵۳۹
- خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ۱ / ۶۰۶ * ۲ / ۳۵۰
- دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذِ دَعَا ۱ / ۳۷۳
- ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ * ۲ / ۲۳۸
- رَأَيْتُمْ لِي سَاجِدِينَ ۲ / ۲۰۳
- سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ ۱ / ۵۹۳
- سَنَفَعُ لَكُمْ أَيُّهُ الثَّقَلَانِ ۱ / ۵۶۸
- سَنُفِّرُكَ فَلَا تُنْسَىٰ ۲ / ۲۵۴
- سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ * ۲ / ۳۸۸
- شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ ۲ / ۱۵۴
- طَعْنَا وَكُفْرًا * ۲ / ۹۲
- فَأَمَّا بِهِ ۱ / ۵۶۹
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۵۲
- فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ * ۲ / ۹۸
- فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ ۲ / ۹۷
- فَأَرَادَ رَبُّكَ ۲ / ۹۵
- فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا ۲ / ۹۲
- فَسئَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ۲ / ۹۸
- فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ ۱ / ۳۳۲
- فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ ۱ / ۶۰۵
- فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ ۲ / ۴۷۸
- فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ ۲ / ۱۵، ۲۶، ۶۱
- فَإِنْ طِبَّنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا ۲ / ۱۴
- فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا ۲ / ۲۶۴
- فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ ۲ / ۹۹
- فَاتُوا حَزَنُكُمْ ۱ / ۶۲۶، ۶۲۷

فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۱ / ۶۲۷
 فَبَشِّرْهُم بِعَذَابِ أَلِيمٍ * ۲ / ۳۵۰
 فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابِ أَلِيمٍ * ۲ / ۳۳۷
 فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا ۲ / ۹۲
 فَخَشِينَا فَأَرَدْنَا ۲ / ۹۳
 فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ۱ / ۴۸۱
 فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ ۲ / ۹۷
 فَضَحِكْتُ فَبَشِّرْنَاهَا ۲ / ۳۷۶
 فَطَلَّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ ۴ / ۴۵
 فَقَالَ لَهَا وَاللَّارِضِ ابْنِي طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتْ أَلَيْسَ لَنَا طَائِعِينَ ۲ / ۱۵۳

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۵۳

فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفًا وَعْدِهِ ۲ / ۹۹
 فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ ۲ / ۴۶
 فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ۱ / ۷۰
 فَمَنْ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ * ۲ / ۲۸۹
 فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمَرْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفَرْ ۲ / ۹۸
 فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ۱ / ۴۷۰
 فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ۱ / ۱۹
 فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ ۲ / ۱۵
 فِيهِ يَعْصِرُونَ ۲ / ۲۹۷
 قَالَ النَّارُ مَوَاطِنُ خَالِدِينَ فِيهَا ۱ / ۵۶۹
 قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ ۱ / ۵۶۹
 قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنْتُمْ بِهِ ۱ / ۵۸۴
 قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي ۲ / ۹۷
 قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي ۱ / ۴۸۷
 قُلْ أَوْحَى إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ ۱ / ۵۶۹
 قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا ۱ / ۴۷
 كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ * ۲ / ۹۹
 كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ * ۱ / ۴۸۴
 لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ ۲ / ۷۰
 لَا تَخَفْ وَلَا تَخْزَنْ ۲ / ۳۵۰
 فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ * ۲ / ۹۹
 لَا تَسْئَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدِّلَكُمْ تَسْؤُكُمْ ۱ / ۳۱۰

لَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ ۚ / ۲ / ۴۶۱

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۵۴

فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ * / ۲ / ۱۲۱

لَا يَرْجُونَ فِي مَوْتِنِ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً * / ۱ / ۴۶۰

لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا / ۲ / ۹۷

لِفِتْنَةٍ آتِنَا غَدَاءَنَا * / ۲ / ۹۴

لَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ / ۲ / ۲۲۴

لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نَكِرًا * / ۲ / ۹۴

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ / ۱ / ۲۶۴

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ * / ۱ / ۴۵۰

لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي / ۱ / ۴۸۹

لِلذِّكْرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَىٰ * / ۲ / ۱۵۶

لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ * / ۱ / ۱۲

لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ / ۱ / ۱۲

لَمْ يَكُذِّبُواهَا / ۱ / ۴۸۱

لَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ / ۱ / ۲۲۸

لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا * / ۲ / ۱۲۰

مَا كُنَّا نَبِغُ / ۱ / ۳۷۳، ۴۷۰، ۴۶۷

مَا مَلَكَتُمْ مَفَاتِحَهُ / ۱ / ۳۹۷

مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ / ۲ / ۹۷

الْمَطْوُوعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ / ۲ / ۹۸

مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ / ۲ / ۹۷

مِنْ بَنِي آدَمَ / ۲ / ۱۵۴

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ / ۱ / ۱۹

نُؤْمِنُ بِنِعْسٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ / ۱ / ۳۲۲

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۵۵

اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ / ۱ / ۲۲۵

وَ اخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ / ۲ / ۴۶۰

وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ / ۲ / ۱۵۱

وَ إِذْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَ أَنْصَتُوا / ۱ / ۵۸

وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا / ۲ / ۴۳۱

وَ أَرْجُلِكُمْ * / ۱ / ۴۷۲

وَ اعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ / ۱ / ۴۸۵

وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا ۚ ۴۱۶ / ۲
 وَإِنْ أَدْرَى أَقْرَبُ أَمْ بَعِيدٌ مَا تُوعَدُونَ ۚ ۴۸۹ / ۱
 وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوُهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ ۚ ۶۱۵ / ۱
 وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ۚ ۳۱ / ۲
 وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ ۚ ۶۰۳ / ۱
 وَآتَيْنُمْ إِخْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَ تَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا مُبِينًا ۚ ۴۹۸ / ۲
 وَاقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ۚ ۴۳۳ / ۲
 وَأَمَّا عَادُ فَاهْلَكُوا بِرِيحِ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ ۚ ۳۹۵ / ۲
 وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ ۚ ۶۴۵ / ۱
 وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ۚ ۶۰۵ / ۱
 وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا ۚ ۶۰۲ / ۱
 وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۚ ۴۹ / ۲
 وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ * ۱۱۹ / ۲
 وَعَاشِرُوهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ ۴۹۷ / ۲
 وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَرِزْقُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ ۵۰۸، ۵۰۷، ۴۹۷ / ۲
 وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ ۚ ۵۰۷ / ۲
 مقام‌الفضل، ج ۲، ص: ۵۵۶
 وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۚ ۳۸۸ / ۲
 وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ ۚ ۳۸۸ / ۲
 وَقَالُوا لِيَجْلُو دِهَمٌ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا ۚ ۴۴۸ / ۲
 وَقَضَىٰ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ۚ ۱۹ / ۱
 وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا * ۱۹ / ۱
 وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ۚ ۵۱۴ / ۲
 وَلَا تَجَسَّسُوا ۚ ۲۲۵ / ۱
 وَلَا تَضَارُّوهُمْ لَنْ يُضَيِّقُوا عَلَيْكُمْ ۚ ۴۹۸ / ۲
 وَلَا تَقْرَبُوا الزَّانِيَةَ ۚ ۴۷۸ / ۲
 وَلَا تُلْفُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ۚ ۶۰۸ / ۱
 وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبَعَ دِينَكُمْ ۚ ۵۸۴ / ۱
 وَلَا طَائِرٌ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ ۚ ۴۶۱ / ۲
 وَلَا عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ ۚ ۳۹۶ / ۱
 وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا ۚ ۱۴، ۱۵، ۵۸ / ۲
 وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمَنَّ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ ۚ ۲۴۴ / ۱
 وَلَا يُبَيِّنُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ۚ ۵۳۲ * ۹۶ / ۲

وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ ۷۴ / ۲

وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ ۗ ۴۸۴ / ۱

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ * ۱۲۰ / ۲

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا * ۱۱۹ / ۲

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ * ۵۹۷ / ۱

وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا * ۱۹۳ / ۱

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ وَقَفُوا * ۵۸۹ / ۱ * ۴۰ / ۲

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۵۷

وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ ۱۶ / ۱

وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ ۵۹۷ / ۱

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ * ۳۸۸ / ۲

وَلِيَ دِينَ ۗ ۴۷۰ / ۱

وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ * ۱۲ / ۱

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ۗ ۵۶۸ / ۱

وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ۗ ۹۵ / ۲

وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ * ۳۲۹ / ۲

وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ۗ ۵۸۴ / ۱

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۗ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ۗ ۶ / ۱

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ۗ لِمَنْشَرِ الْجِنَّ قَدْ اسْتَكْتَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ ۗ ۵۶۹ / ۱

هَٰؤُلَاءِ أَفْرَؤُا كِتَابِيهِ ۗ ۸۹ / ۲

هَٰذَا رَبِّي هَٰذَا أَكْبَرُ ۗ ۴۶۱ / ۲

هَٰذَا فَالِقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا ۗ ۹۹ / ۲

هَٰذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ ۗ ۴ / ۱

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ ۗ ۴۳۲ / ۲

هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۗ ۵۹۷ / ۱

هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ۗ ۲۵ / ۱

هُؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطَهَرُ لَكُمْ ۗ ۶۲۷ / ۱

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ ۗ ۶۰۸ / ۱

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ ۗ ۲۲۷ / ۱

يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ ۗ ۵۶۹ / ۱

يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا ۗ ۵۸۵ / ۱ * ۲۷۸ / ۲

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۵۸

يُحَلِّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ * ۹۹ / ۲

يَدْعُ الدَّاعَ / ۱ / ۳۷۳
 يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ / ۱ / ۱۹
 يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى / ۱ / ۳۳۲
 يَوْمَ يَأْتِ / ۱ / ۴۷۶
 يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعَ / ۱ / ۴۷۰
 يَوْمَ يَعْضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ / ۱ / ۶۰۴
 يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ / ۱ / ۵۸۴
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۵۹

روایات عربی

اثنتی بخمسه / ۲ / ۴۴۰، ۴۴۱
 اثنتا بغضارة مملوءة زبيبا / ۲ / ۳۰۳
 اتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله / ۱ / ۴۸۵
 ادخل يا أنا / ۲ / ۹۵
 إذا اجتمعت لله عليك حقوق أجزأها عنك غسل واحد / ۱ / ۶۱۷
 إذا بقي منه شيء فلا بأس، يؤخذ أعلاه فيرمى به / ۲ / ۶۶
 إذا بلغك أنك قد رضعت من لبنها و أنها لك محرم / ۱ / ۲۴۶
 إذا تفسخ فيها فلا تشرب من مائها و لا تتوضأ منها و صبها / ۲ / ۶۷
 إذا جاء النشوز من قبل المرأة و لم يجيء من قبل الرجل / ۲ / ۴۸
 إذا خلع الرجل امرأته فهي واحدة بائن / ۲ / ۳۹
 إذا شرب الرجل النبيذ المخمور فلا يجوز شهادته في شيء من الأشربة / ۲ / ۲۹۸
 إذا قال المريض: آه فقد دعا الله / ۱ / ۵۹۷
 إذا قالت المرأة لزوجها جملة: لا اطيع لك أمرا / ۲ / ۱۹، ۴۷، ۶۰
 إذا قالت لا أغتسل لك من جنبه، و لا أبرّ لك قسما / ۲ / ۲۶
 إذا قالت له لا أطيع الله فيك حلّ له أن يأخذ منها ما وجد / ۲ / ۶۰
 إذا قالت له لا أغتسل لك من جنبه، و لا أبرّ لك قسما / ۲ / ۳۸
 إذا كانت المرأة ثقة صدقت في قولها / ۱ / ۱۹۷، ۲۰۰، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۳۶
 إذا مدح الفاسق اهتزّ العرش / ۲ / ۳۵۰
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۶۰
 إذا نشّ العصير أو غلى حرم / ۲ / ۲۹۶
 إذا نشّ فلا تشرب / ۲ / ۲۹۶
 إذا وقعت الفأرة في السمن فماتت / ۲ / ۶۴
 استفت فقيه البلد فإذا أفتاك بشيء فخذ بخلافه / ۲ / ۹

- أسلم أبو طالب بحساب الجمل و عقد بيده ثلاثا و ستين ۱ / ۵۶۳
 أ فيحلّ الشراء منه؟ ۱ / ۲۳۱
 أ كان لأخيكَ بنتان و ام و زوجة و اثنا أخوا من ابنه معك؟ ۱ / ۶۴۰
 الأرض تطهر بعضها بعضا ۲ / ۱۷۰
 الأرواح جنود مجتده فما تعارف منها ايتلف ۱ / ۳۶۴
 الإسلام ما ظهر من قول أو فعل و هو الذي عليه جماعة ۱ / ۴۰۶
 الأكل من أكل التمر و النواة ۲ / ۲۶۱
 الأول أحقّ بها من الآخر دخل بها أو لم يدخل ۱ / ۲۳۸
 الإيمان معرفة هذا الأمر مع هذا، فإن مات ۱ / ۴۰۶
 الحَمَام يوم و يوم لا، يكثر اللحم، و ادمانه كلّ يوم يذيب شحم الكلّيتين ۱ / ۴۹۴
 الحمد لله الذي جعلنا من ۱ / ۵۶۶
 الخلع أن يتداعى الزوجان إلى الفرقة من غير ضرر من الزوج ۲ / ۴۷
 الخلع جائز، إذا وضعه الرجل على موضعه ۲ / ۴۷
 الخلع لا يكون إلّا أن تقول المرأة لزوجها: لا أبرّ لك قسما ۲ / ۴۸
 الرحمن اسم خاص بصفة عامة ۱ / ۵۹۹
 الضرورات تبيح المحظورات ۲ / ۳۳۵
 العدة و الحيض للنساء إذا ادّعت صدّقت ۱ / ۲۴۳
 القرعة لكل امر مشكل ۱ / ۳۴۵
 الله أكبر و الذي بعثك بالحقّ نبيا ۱ / ۵۶۶
 اللهم اجعل فيما تقضى ۱ / ۵۸۸
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۶۱
 اللهم اجعلني من أهل التقوى و أهل المغفرة ۱ / ۲۵
 المبرأة يؤخذ منها دون الصداق، و المختلعة يؤخذ منها ما شاءت ۲ / ۴۹
 المختلعة التي قالت لزوجها اخلعني و أنا أعطيك ما أخذت منك ۲ / ۳۹
 المختلعة لا يحلّ خلعا حتّى تقول لزوجها ۲ / ۱۹
 المطبوخ كيف يطبخ حتّى يصير حلالا ۲ / ۲۹۹
 المؤمنون عند شروطهم ۱ / ۸۱
 الناس مسلّطون على اموالهم ۱ / ۵۵۵* ۲ / ۳۲۹
 الوسواسى مطيع الشيطان ۲ / ۵۵
 امرأة المفقود امرأته حتّى يأتيها يقين موته أو طلاقه ۱ / ۲۱۲
 امرت أن أخاطب الناس على قدر عقولهم ۱ / ۵۶۱
 أنا سيّد ولد آدم و لا فخر ۱ / ۳۵۳
 [إن] الإيمان يشارك الإسلام و لا يشاركه الإسلام ۱ / ۴۰۶

- إن الضرورات تبيح المحظورات ۱/ ۶۲۷
- إنّ العصير إذا طبخ حتّى يذهب ثلثاه و يبقى ثلثه فهو حلال ۲/ ۲۹۶
- إن الله أقرّ عيني بأبي طالب ۱/ ۵۶۷
- إن الله تبارك و تعالى أنزل هذا القرآن بهذه الحروف التي ۱/ ۱۳
- أنا مدينة العلم و عليّ بابها ۱/ ۷
- إن أوّل ما خلق الله عزّ و جلّ ليعرف به خلقه الكتابه- حروف المعجم ۱/ ۱۱، ۶۰۸
- أنت و مالك لأبيك ۱/ ۳۹۶
- إنّ رجلاً أتى أمير المؤمنين عليه السلام فقال له: إنّي اكتسبت مالا أغمضت ۲/ ۴۳۹
- ان رفعت إلى الإمام ثمّ شهد عليها شهود أنّ لها زوجاً غائباً ۱/ ۲۳۷
- انظر إلى ما قال، و لا تنظر إلى من قال ۲/ ۵۰۱
- إن علمت أنّه في أرض فهي منتظرة له أبدا حتّى يأتيها موته ۱/ ۲۳۹
- إن كان الزهد من طريق الدين فليعمد إلى التخلّص ۲/ ۵۰
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۶۲
- إن كان ثقة فلا يقربها، و إن كان غير ثقة فلا يقبل منه ۱/ ۲۳۵
- إن كان دخل بها و واقعها فلا يصدّقها ۱/ ۲۳۴
- ان كان رآها في الإناء قبل أن يغتسل أو يتوضّأ، أو يغسل ثيابه ۲/ ۶۶
- إن كان سمناً، أو عسلاً، أو زيتاً ۲/ ۶۵
- إنّك لم تترك إليّ فضلاً فرددت عليك مثله ۲/ ۴۳۳
- إنّك لم تستخفّ بالفأرة و إنّما استخففت بدينك، إنّ الله حرم ۲/ ۶۵
- إنّما ذلك في الثلاث و الأربع ۱/ ۱۳۸
- إنّما لكل امرئ ما نوى ۱/ ۶۱۸
- أنّ من زنا بامرأة لها بعل، أو في عدّه رجعيّه ۱/ ۳۷۸
- إنّه إذا خاف أن يعصى الله فيه بارتكاب محظور و إخلال واجب ۲/ ۵۹
- إنّها لا تحلّ له حتّى تتوب من قولها الذي قالت له عند الخلع ۲/ ۴۹
- إنّهم اعداؤنا فمن مال إليهم فهو منهم و يحشر معهم ۲/ ۵۴۱
- أن يأخذ الأوّل امرأته فهو أحقّ بها ۱/ ۲۴۰
- أهل البيت أدرى بما فيه ۱/ ۳۵۳
- اياك أمر و اياك أنهى ۱/ ۴۴۶
- أ تردّين عليه حديثه؟ ۲/ ۵۹
- ألقوها و ما حولها و كلوه ۲/ ۶۶
- أمّا السمن أو العسل فيؤخذ الجرد [و] ما حوله ۲/ ۶۴
- أما علمت أنّ جارنا لا يؤذى ۲/ ۳۵۲
- أنا أفصح من نطق بالضاد ۲/ ۲۱۰

آن نطوف حول مرقدم ۳۶۲ / ۲

أنهم ليسوا من الحنيفة في شيء ۹ / ۲

بعثت بالحنيفة السمحة السهلة ۴۹۸ / ۲

ق
کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۵۶۲

بک اثیب و بک اعاقب ۴۴۶ / ۱

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۶۳

تتنقب و تظهر للشهود إن شاء الله ۲۳۰ / ۱

ترجم المرأة و ليس على الرجل شيء إذا لم يعلم ۲۳۹ / ۱

تزوجی یرحمک الله ۲۴۱ / ۱

تصدق بخمس مالک فإن الله تعالى رضى من ۴۳۷ / ۲، ۴۳۹

تعطيه الحديقة التي أصدقك إياها ۵۹ / ۲

تعلموا تفسير أبي جاد فإن فيه الأعاجيب كلها ۶۱۱ / ۱

تغنوا بالقرآن! فمن لم يتغن بالقرآن فليس منا ۴۷۴ / ۲

تمام الأمر بقائم آل محمد (عج) ۱۱ / ۱

ثلاثة قروء، و إنما يستبرأ رحمها بثلاثة قروء تحلها للناس كلهم ۲۳۸ / ۱

ثم نادى ابراهيم هلم إلى الحج! ۵۸۹ / ۱

حتى تكون هي التي تطلب ۴۲ / ۲

حرم كل مسكر ۳۰۴ / ۲

خذ بما خالفهم ۹ / ۲

خذ ما حولها و كل بقيته ۶۵ / ۲

خذ ما خالف القوم فإن الرشد في خلافهم ۱۹۵ / ۱

خذ ماء التمر فاغله حتى يذهب ثلثا ماء التمر ۲۹۹ / ۲

خذوا عني مناسككم ۴۹۳ / ۲

خلقت حوا من الضلع الأيسر لآدم ۳۳۹ / ۱

خير المال ما وقى به العرض ۴۱۳ / ۱

دع ذا عنك؛ من اعترف بحقوقنا لم يذهب في عقوقنا ۴۱۳ / ۲

رجعنا من الجهاد الأصغر إلى الجهاد الأكبر ۶۰۷ / ۱

رفع القلم ... [و التفكير في] الوسوسة ما لم ينطق بشفة ۶۱۶ / ۱

سيأتي زمان على الناس وجوههم ضاحكة مستبشرة ۵۴۲ / ۲

- صَبَّه فِي الْإِنَاءِ ۶۷ / ۲
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۶۴
- صَفْوَهُ لِي؟»، فَقَالُوا: يُؤْخَذُ مِنَ التَّمْرِ فَيَنْبِذُ فِي إِنَاءٍ ثُمَّ يُصَبُّ عَلَيْهِ الْمَاءُ ۳۰۲ / ۲
- ضَعْ أَمْرَ أُخَيْكَ عَلَى أَحْسَنِهِ ۲۲۸ / ۱
- طَرِقَ [طَائِفَةٌ مِنْ] بَنِي إِسْرَائِيلَ لَيْلَةَ الْعَذَابِ فَأَصْبَحُوا وَقَدْ ۳۳۰ / ۱
- عَجَّلُوهُمْ إِلَى مُضَاجِعِهِمْ ۳۵۲ / ۲
- عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ ۷ / ۱
- عَلَّمَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ عِلْمَهُ وَعَلَّمْتَهُ عِلْمِي ۴۲۹ / ۲
- عَلَى الْيَدِ مَا أَخَذْتَ حَتَّى تُوَدَّى ۶۱۶ / ۱
- عَلَى تَطْلِيقَتَيْنِ بَاقِيَتَيْنِ ۴۲ / ۲
- غَرَسَهَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِيَدِهِ [وَنَفَخَ فِيهَا مِنْ رُوحِهِ ۶۱۱ / ۱
- غَزَّكَ عَزَّكَ، فَصَارَ قِصَارَ ذَلِكَ ذَلِكَ، فَأَخْشَ فَاحِشَ فَعَلَّكَ فَعَلَّكَ تَهْدِي بِهِذَا ۴۶۵ / ۱
- فَاحْتَفَظُوا مِنَ الْعُلَمَاءِ الْكَذِبَةَ الَّذِينَ عَلَيْهِمْ ثِيَابُ الصَّوْفِ ۵۴۳ / ۲
- فَالْيَبْنَةُ عَلَى الْمَدْعَى وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ ۵۰۱ / ۲
- فَإِنَّ الرُّشْدَ فِي خِلَافِهِمْ ۹ / ۲
- فَكَذَلِكَ الْإِنْفِخَةُ مِثْلُ الْبَيْضَةِ فَاشْتَرِ الْجَبِينَ ۲۳۱ / ۱
- فَكَلَّ مَسْكَرَ حَرَامٍ ۳۰۲ / ۲
- فَلْيَشْهَدْ عَلَيْهَا شَهُودًا عَلَى مَبَارَاتِهِ إِتَاهَا ۴۶ / ۲
- فَهِيَ وَاحِدَةٌ بَائِنٌ ۴۲ / ۲
- قَالَتْ لَزَوْجِهَا حَلًّا لَهُ خَلَعَهَا ۴۱ / ۲
- قَدْ كَانَ النَّاسُ يَرْخُصُونَ فِي مَا دُونَ هَذَا ۴۳ / ۲
- قَدْ كَانَ يَرْخُصُ لِلنِّسَاءِ فِي مَا هُوَ دُونَ هَذَا ۴۴ / ۲
- قَدْ وُلِدَنِي أَبُو بَكْرٍ مَرَّتَيْنِ ۸۸ / ۲
- كَانَ اللَّهُ وَ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ شَيْءٌ ۳۱۱ / ۲
- كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَتَوَشَّحُنِي وَيُنَالُ مِنْ رَأْسِي، أَيَّ يِعَانِقُنِي وَيَقْتَبِلُنِي ۳۲۵ / ۲
- كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى شَيْعَتِنَا بِمَسْجِدِ الْكُوفَةِ قَدْ ضَرَبُوا الْفَسَاطِيطَ ۵۴۹ / ۱
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۶۵
- كَأَنِّي بِالْحَجَرِ الْأَسْوَدِ مَنْصُوبًا هَاهُنَا ۱۴۸ / ۲
- كَذَّبَ سَمْعَكَ وَبَصْرَكَ عَنْ أُخَيْكَ وَإِنْ شَهِدَ عِنْدَكَ خَمْسُونَ قَسَامَةً ۲۲۸ / ۱
- كَذَّبَ سَمْعَكَ وَبَصْرَكَ مَا تَجِدُ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۱۹۳ / ۱
- كَذَّبُوا؛ هَذَا الْيَوْمَ لِلَّيْلَةِ الْمَاضِيَةِ، إِنَّ أَهْلَ بَطْنِ نَخْلَةَ حَيْثُ رَأَوْا الْهَلَالَ ۷۳ / ۲
- كُلُّ إِذَا كَانَ ذَلِكَ فِي سُوقِ الْمُسْلِمِينَ وَلَا تَسْأَلْ عَنْهُ ۲۳۰ / ۱
- كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَمْ يَبْدَأْ فِيهِ بِسْمِ اللَّهِ فَهُوَ أَبْتَرٌ ۵۹۳ / ۱

- کَلْ شَيْءٍ لَّكَ حَلَالٌ حَتَّى يَجِيئَكَ شَاهِدَانِ ۱ / ۲۳۱
- کَلْ شَيْءٍ هُوَ لَكَ حَلَالٌ حَتَّى تَعْلَمَ أَنَّهُ حَرَامٌ بِعَيْنِهِ ۱ / ۲۳۱
- کَلْ عَصِيرِ أَصَابِهِ النَّارِ فَهُوَ حَرَامٌ حَتَّى يَذْهَبَ ثَلَاثًا وَ يَبْقَى ثَلَاثَةٌ ۲ / ۲۹۶
- كَلَّفُوا نِسْوَةَ مِنْ بَطَانَتِهَا إِنْ حِيضَهَا كَانَ فِي مَا مَضَى عَلَى مَا أَدَّعَتْ ۱ / ۲۴۴
- كَلِّ مَا لَيْسَ لَهُ دَمٌ فَلَا بَأْسَ بِهِ ۲ / ۶۶
- كَلَّمُوا النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عَقُولِهِمْ ۱ / ۶۰۳
- كُنْتَ نَبِيًّا وَ آدَمَ بَيْنَ الْمَاءِ وَ الطِّينِ ۱ / ۵۶۵
- كُنْ مِنْ أَوْثَقِ إِخْوَانِكَ عَلَى حَذَرٍ ۱ / ۲۴۶
- لَا أَبْرَ لَكَ قَسْمًا ۲ / ۳۷
- لَا أَغْتَسِلُ ۲ / ۳۷
- لَا بَأْسَ بِالشَّهَادَةِ عَلَى إِقْرَارِ الْمَرْأَةِ ۱ / ۲۳۰
- لَا بَأْسَ بِأَكْلِهِ ۲ / ۶۵
- لَا تَأْكُلْهُ حَتَّى يَذْهَبَ الثَّلَاثَانُ وَ يَبْقَى الثَّلَاثُ فَإِنَّ النَّارَ قَدْ أَصَابَتْهُ ۲ / ۳۰۰
- لَا تَأْكُلْهُ وَ لَكِنْ أَسْرَجْ بِهِ ۲ / ۶۵
- لَا تَتَرَوَّجْ امْرَأَتَهُ حَتَّى يَبْلُغَهَا مَوْتُهُ أَوْ طَلَاقُ ۱ / ۲۳۹
- لَا تَجَامَعُوا فِي النِّكَاحِ عَلَى الشَّبْهَةِ ۱ / ۲۴۵
- لَا تَذَلُّوا رِقَابَكُمْ بِتَرْكِ طَاعَةِ سُلْطَانِكُمْ فَإِنْ كَانَ عَادِلًا فَاسْأَلُوا اللَّهَ إِبْقَاءَهُ ۲ / ۳۵۱
- لَا تَصَلُّوا عَلَى النَّبِيِّ ۱ / ۴۵۹
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۶۶
- لَا تَطْفِ بِقَبْرِ ۲ / ۳۶۲
- لَا تَطْلُبُوا عَثْرَاتِ الْمُؤْمِنِينَ ۱ / ۲۲۸
- لَا تَلْتَفِتُوا إِلَى هَؤُلَاءِ الْخَدَّاعِينَ فَإِنَّهُمْ خَلْفَاءُ الشَّيَاطِينِ ۲ / ۴۱۲
- لَا حَتَّى تَنْقُضِيَ عِدَّتَهَا ۱ / ۲۳۵، ۳۷۷
- لَا رِضَاعَ بَعْدَ فَطَامٍ ۲ / ۴۰۲
- لَا سَبِيلَ لِلْأَخِيرِ عَلَيْهَا وَ يُؤْخَذُ الصِّدَاقُ مِنَ الَّذِي شَهِدَ ۱ / ۲۴۲
- لَا ضَرَرَ وَ لَا ضِرَارَ ۱ / ۶۳۶
- لَا عَمَلَ إِلَّا بِتَيْئَةٍ ۱ / ۶۱۸
- لَا غِيْبَةَ لِفَاسِقٍ ۲ / ۲۶۵
- لَا هَمَّ أَنْ الْمَرْءُ يَمْنَعُ رِجْلَهُ ۱ / ۵۹۹
- لَا يَحِلُّ خَلْعُهَا حَتَّى تَقُولَ: وَ اللَّهُ لَا أَبْرَ لَكَ قَسْمًا ۲ / ۴۶
- لَا يَحِلُّ لِرُزُوجِهَا أَنْ يَخْلَعَهَا حَتَّى تَقُولَ: لَا أَبْرَ لَكَ قَسْمًا ۲ / ۴۰
- لَا يَفُوتُ الصَّلَاةَ مِنْ أَرَادَ الصَّلَاةَ، لَا يَفُوتُ صَلَاةَ النَّهَارِ حَتَّى تَغِيْبَ ۲ / ۱۹۲
- لَا يَقُولُ بِالتَّصَوُّفِ أَحَدٌ إِلَّا لِحُدْعَةٍ أَوْ ضَلَالَةٍ أَوْ حِمَاقَةٍ ۲ / ۵۴۲

- لا يكون الخلع حتى تقول: لا اطيع لك أمراً ۴۶ / ۲
- لا ينبغي لك أن تتزوج إلا بمأونة ۲۲۱ / ۱
- لا ينبغي للرجل أن يدع الطيب في كل يوم ۴۹۵ / ۱
- لا ينبغي للمؤمن أن يجلس مجلسا يعصى الله فيه ولا يقدر على تغييره ۲۵۵ / ۲
- لا ينشد الشعر بليل ولا ينشد في شهر رمضان ۶۲۰ / ۱
- لضربه على يوم الخندق أفضل من عبادة الثقلين ۴۷۴ / ۱
- لعله لغيره فمن أين جاز لك أن تشتريه ۲۳۱ / ۱
- لعن الله الراكب والقائد والسائق ۴۰۲ / ۱
- لقد جعل هذا الرجل، هذين في موضع صدق ۳۷ / ۱
- لقد جعلهما في موضع صدق ۳۶ / ۱
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۶۷
- لما كان في الليلة التي وعد فيها على بن الحسين ۶۷ / ۲
- لم تر حمرة ۱۶۶ / ۱
- لم فتشت؟ ۱ / ۱، ۱۹۱، ۲۰۲، ۲۳۳
- لو علم الناس ما في زيارة الحسين عليه السلام في النصف من شعبان ۳۸۹ / ۲
- لو كان الأمر إلينا لم نجز إلا طلاق السنة ۴۲ / ۲، ۴۵
- لو كان الأمر إلينا لم نجز طلاقاً إلا للعدّة ۲ / ۲، ۲۱
- لو كان الأمر إلينا لم يكن الطلاق، إلا للعدّة ۲ / ۲، ۴۱، ۴۴
- لو لا تمرّد عيسى عن طاعة الله لكنت على دينه ۲ / ۲، ۴۲۹
- ليس له عليها رجعة ۲ / ۲، ۴۳
- ليس هذا عليك إنما عليك أن تصدّقها في نفسها ۱ / ۱، ۲۰۰، ۲۳۲
- ليس يحلّ خلعها حتى تقول لزوجها ۲ / ۲، ۴۱
- ما أحب له أن يتزوجها حتى تنكح زوجها غيره ۱ / ۱، ۲۳۶، ۳۷۸
- ما أعاد الصلاة فقيه قط يحتال لها ويدبرها حتى لا يعيدها ۱ / ۱، ۱۳۸
- ما أظلت الخضراء، و ما أقلت الغبراء على ذي لهجة أصدق من أبي ذر ۲ / ۲، ۲۳۲
- ما أنا رأيت أحدا ۲ / ۲، ۴۳۵
- ما تروى هذه الناصبة ۲ / ۲، ۴۷۹
- ما طبخ على ثلثه فهو حلال ۲ / ۲، ۳۰۱
- ما عليه أ رأيت لو سألتها البيّنة كان يجد من يشهد أن ليس لها زوج ۱ / ۱، ۲۳۳
- ما كان من الشعر لا بأس به فلا بأس به ۱ / ۱، ۶۲۰
- ما لا يؤكل لحمه ۲ / ۲، ۴۰۲
- ما نجا الله و الرسول معا من لسان الوري فكيف أنا ۱ / ۱، ۲۴۵
- محرابي على الميزاب ۱ / ۱، ۵۵۰

- مفسره، أو غير مفسره حل له ما أخذ منها ۲ / ۶۰
 من اختصر في الحجر في الطواف فليعد طوافه من الحجر ۲ / ۴۹۳
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۶۸
 من ادعاء الاشتراك ۲ / ۹۵
 من اذاع فاحشه كان كمتدنها ۱ / ۲۲۹
 من أكل البغغه و قذف الوغغه ۱ / ۱۴۱
 من بكى أو تباكى أو أبكى و لو واحدا وجبت له الجنة ۱ / ۳۲۹
 من تزوج امرأة لها زوج دخل بها ۱ / ۳۷۸
 من تشبه بقوم فهو منهم ۱ / ۳۲۸
 من تنأ في أرض العجم فعمل نيروزهم و مهرجانهم، حشر معهم ۲ / ۳۵۵
 من ذكر عنده الصوفية و لم ينكرهم بلسانه أو قلبه فليس مئا ۲ / ۴۱۳، ۵۴۱
 من طال هن أبيه فقد تمنطق به ۱ / ۴۶۳
 من عرف نفسه فقد عرف ربه ۱ / ۴۸۶
 من عشق فعف و كتم فمات و هو شهيد ۲ / ۴۸۴
 من عمل بما علم ورثه الله علم ما لم يعلم ۱ / ۴۸۴
 من فضّل عليا على عمر فقد كفر ۱ / ۳۲۷
 من فضّلني على أبي بكر جلدته حدّ المفترى ۱ / ۳۲۷
 من قال في مؤمن ما رأته عيناه و سمعته اذناه فهو من الذين ۱ / ۲۲۸
 من كان كلامه كلام النساء و مشيه مشى النساء ۱ / ۳۲۸
 من كنت مولاه فعليّ مولاه ۲ / ۵۳۴
 من لم يعرف الهيئه فهو عتّين في معرفة الله تعالى ۱ / ۵۰۳
 من وليك يا أبه؟ فقال: و ما الوليّ يا بنّي؟ فقال: هو هذا عليّ ۲ / ۲۳۲
 من هذه؟ فقالت: أنا حبيبه بنت سهل لا أنا و لا ثابت ۲ / ۵۸
 مه يا عمر! بل يضّرّ و ينفع ۲ / ۱۵۱
 نعم ليس عليكم المسألة ۱ / ۲۲۹
 نعم هي المصدقه على نفسها ۱ / ۲۰۰، ۲۳۳
 و أمّا أبو جاد: فهو كنية آدم ۱ / ۶۱۱
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۶۹
 و أنت لم سألت أيضا؟ ليس عليكم التفتيش ۱ / ۲۳۴
 و إنّما صارت المباره يؤخذ منها دون المهر و المختلعه يؤخذ منها ما شاء ۲ / ۱۸
 و أمّا الخلع فلا يكون إلّا من قبل المرأة و هو أن تقول لزوجها لا أبرّ لك قسما ۲ / ۴۷
 و في كتاب علي بن أبي طالب أنّ امرأة أتت رسول الله ۱ / ۲۲۰
 و قد كان الناس يرخصون فيما دون ذلك ۲ / ۲۱

- و قد كان يرخص للنساء فيما هو دون هذا فإذا قالت لزوجها ذلك ۴۱ / ۲
 و لأوطئ ۳۷ / ۲
 ولد الزنا شرّ الثلاثة ۱ / ۵۵۱
 و لكم عليهن أن لا يوطئن فراشكم أحدا تكرهونه ۳۷ / ۲
 و لم سألها ۱ / ۲۳۳
 و لم يشكر الله من لم يشكر الناس ۲ / ۳۶۰
 و لم يطلقها و قد كفاه الخلع و لو كان الأمر إلينا لم نجز طلاقا ۲ / ۴۵
 و ليسوا من الحنيفية على شيء ۱ / ۱۹۵
 و ما أسكر كثيره فقليله حرام ۲ / ۳۰۴
 و ما عليك إنما إثمها عليها ۱ / ۲۲۴
 و ما كانت لأحد فيها مقرا و لا مقاما ۲ / ۱۸۱، ۴۳۴
 و من زنى بذات بعل محصنا كان، أو غير محصن ۱ / ۳۷۸
 و يكسوها في كل سنة أربعة أثواب ثوبين للشتاء، و ثوبين للصيف ۲ / ۴۹۷
 و يل لمن هدمك، و ويل لمن سهّل هدمك، و ويل لبانيك ۱ / ۵۴۹
 هذا أول فرج غضبناه ۱ / ۲۶۲
 هذه امرأة ابتليت فلتصبر ۱ / ۲۱۲
 هذه ذكرت ما شاء الله أن تذكر ۲ / ۵۸
 هو في ضحضاح من نار و لو لا أنا لكان في الدرك الأسفل من النار ۱ / ۵۶۴
 هو لك، إن الرجل إذا تاب تاب ماله معه ۲ / ۴۴۰
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۷۰
 [هي]، العلامة ۱ / ۵۹۵
 هي امرأته إلا أن يقيم البينة ۱ / ۲۳۵
 هيها يا بن عباس لو كتبت فوائدها لزادت أوراقها حمل سبعين جملا ۱ / ۶۰۱
 يا أبا ذر! يكون في آخر الزمان [قوم] يلبسون الصوف ۲ / ۵۴۲
 يا حارث! أتدرى ما يقول هذا الناقوس؟ ۱ / ۶۱۴
 يا علي! انت أكل ۲ / ۲۶۰
 يا علي! أنت شريكى فيما عدا النبوة ۱ / ۳۵۴
 يا عم! إن الله علمنى جميع الكلام ۱ / ۵۶۷
 يا عم! إنك تخاف على أذى أعادى و لا تخاف على نفسك ۱ / ۵۶۶
 يا هذا إنه لما غلى و صبّ العكر فيه اسكر و حرم ۲ / ۳۰۵
 يا هذا قد أكثرت أفسكر ۲ / ۳۰۲
 يتعزّض لها فإن أجابته إلى الفجور فلا يفعل ۱ / ۲۳۴
 يجزى التحزى ابدا إذا لم يعلم أين وجه القبلة ۱ / ۵۳۱

یضربان الحدّ، و یضمنان الصداق للزوج / ۱ / ۲۴۲
 یطرح منه و یؤکل الباقی / ۲ / ۶۶
 یکره روایه الشعر للصائم و للمحرم و فی الحرم / ۱ / ۶۲۰
 یلزمک إقرارها و یلزمه إنکارها / ۱ / ۲۴۶
 ینتحلون لنا الحبّ و الهوی و یضمرون لنا البغض و القلی / ۲ / ۱۴۸
 یورث بعضهم من بعض / ۱ / ۲۸۶
 یهراق مرقها و یغسل اللحم و یؤکل / ۲ / ۶۶
 یؤخذ المهر منها و لا یكون علی الذی زوّجها شیء / ۱ / ۲۲۷
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۷۱

روایات فارسی

آسمانها هر یک رنگ مخصوص دارند / ۲ / ۳۱۱
 آفتاب نزد هر زوال توقف می‌نماید، مگر در زوال روز جمعه / ۲ / ۷۱
 آن جنابت اگر از حلال است پس نماز در آن بگزار / ۱ / ۳۸۲
 آنچه متاع و اسباب زنان است، پس از برای زن است / ۲ / ۴۹۹
 آن را کعبه گفته‌اند به جهت آنکه مربع است و مربع شد / ۲ / ۱۱۶
 آن شبی است که آزاد می‌کند - حق تعالی - در آن بندگان را / ۱ / ۶۰۹
 آنها را جوان و سفید می‌کنند و داخل بهشت می‌گردانند / ۲ / ۲۶۱
 اجتناب کنید از اهل بدعت و ضلالت زیرا که آنها از من نیستند / ۲ / ۴۶۸
 از بزرگی احترام دوست آن است که حق تعالی او را از رهگذر انس / ۱ / ۳۹۶
 از توست که ندا کنی و از ماست که صدای تو را به تمام خلایق / ۲ / ۱۲۷
 از کتاب خدا که می‌فرماید / ۲ / ۱۵۱
 اعاده کند آن طواف را / ۲ / ۴۹۳
 اگر آن شخص به آن زن دخول کرده است؛ تصدیق نکند او را / ۱ / ۱۹۱
 اگر از حلال است پس نماز در آن رخت حلال است / ۱ / ۳۸۳
 اگر امر با ما باشد تجویز نخواهیم کرد طلاق را مگر از برای عده / ۲ / ۶
 اگر خیر دهم ترا مسلمان می‌شوی / ۲ / ۴۷۹
 اگر خوابید مردی و نماز مغرب و عشا را نگزارده یا فراموش کرده / ۲ / ۱۹۰
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۷۲
 اگر عرق کند جنب در رخت و جنابتش از حرام باشد پس / ۱ / ۳۸۳
 اگر گوشت خورد سگ است و اگر علف خورد گوسفند است / ۱ / ۱۰۱
 اگر نذر کرده‌ای بزن و اگر نه مزن / ۲ / ۴۸۲
 اگر نه این بود که مردم دور من جمع می‌شدند / ۲ / ۴۷۵

الهی! صدای من به کجا خواهد رسید که تمام خلق را اعلام نمایم ۱۲۷/۲
ام کلثوم دختر علی با پسرش زید بن عمر بن الخطاب مردند ۱/۲۶۲
اولا کعبه را ابراهیم ساخت و چون منهدم شد ۱۲۷/۲
ای پسر عمّ بدان که در این سفر البته کشته خواهی شد ۱/۴۹۹
ای پسر عمّ، مرا تکلیف [به] بیعت مکن ۱/۴۹۸
ای جابر آیا اکتفا می کند کسی که شیعه گری را بر خود می بندد ۲/۱۸۵
ای حمیراء!- این لقب عایشه است- می خواهی تماشا کنی ۲/۴۸۱
ای زراره، خانه ای که حجّ شده است پیش از آدم به دو هزار سال ۲/۱۲۴
ای شخص بدرستی که تو املاء می کنی بر ملکین حافظین ۱/۶۰۳
ای عایشه، اگر نه این بود که قوم تو قریب العهندند به ۲/۱۳۹
ای عایشه! بیا و تماشا کن، من رفته و چانه خود ۲/۴۸۲
ای عمر! تو به هیچ راهی نرفته ای مگر آنکه شیطان ۲/۴۸۱
این است قولی که حق تعالی راضی شده است ۱/۱۱
این پسر من امام است و پسر امام است و برادر امام است ۲/۲۵۹
این معجزه من است و هر که در پیغمبری من شک دارد یک سوره ۲/۲۵۶
ایها الناس! نسب مرا بگوئید و اگر نه من نسب خود را می گویم ۱/۴۷۴
باکی نیست به خوردن از برای ۱/۳۹۷
با هم بسازید و صلح کنید که این امر جزئی است ۲/۴۶۲
باید این کلامها از پیش خودش باشد یعنی به تعلیم دیگری نباشد ۲/۶
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۷۳
بخوان به طریقی که نزد خود می خوانید ۲/۴۷۳
بدرستی که بغی می کشاند اصحاب خود را به آتش ۲/۲۲۹
بدرستی که حق تعالی گردانید ذریه هر پیغمبری را در صلب ۱/۳۵۴
بدرستی که شیطان از تو می ترسد ای عمر ۲/۴۸۲
برادران شیاطین دو قوم خیشند ۲/۴۶۸
بر او چیزی نیست ۱/۱۸۹
بر تو چیزی نیست و همین است که بر تو لازم است ۱/۱۸۸
بر نمی گردد مرد را آنچه به زن بخشیده و نه زن را آنچه ۲/۵۰۰
بصره نزدیک است به آب و دور از آسمان ۲/۷۱
بعد از واقعه کربلا واقعه ای بر سادات عظیم تر از جنگ فحّ واقع نشد ۱/۵۰۰
بلی زن مصدّقه است بر نفسش ۱/۱۸۸
بنای ابراهیم اول بنایی است که در آن دیوار کعبه کشیده شده ۲/۱۲۶
بنای ابراهیم چون منهدم شد، جرهم آن را بنا کردند ۲/۱۲۷

- به تحقیق دانسته‌ای - ای فضل - که طالع دنیا سرطان است ۷۰ / ۲
- پاکیزه ترین و حلالترین چیزی که مرد می خورد از کسبش ۳۹۶ / ۱
- پس زحل در میزان، و مشتری در سرطان، و مریخ در جدی ۷۰ / ۲
- تو را مغرور ساخته است عزت دو روزه دنیا ۴۶۶ / ۱
- تو سید؛ پسر سیدی و امام پسر امام و پدر امامی ۳۵۴ / ۱
- جدّ قسمت می نماید میراث را با برادران میت هر چند که ۳۸۹ / ۱
- چون به مکه رسی یک طواف کن از جانب عبدالمطلب با دو رکعت نماز ۳۳۶ / ۱
- چون حجر الاسود را از بهشت آوردند و در دیوار کعبه نصب کردند ۱۱۷ / ۲
- چون عیسی بن مریم متولد شد، در وقتی که پسر یک ۱۷ / ۱
- چیست آن؟ گفتم: آیا مرد پیش زن خود برود در پس آن؟ ۶۲۶ / ۱
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۷۴
- حبّ علیّ حسنه‌ای است که ضرر نمی‌رساند به او هیچ سیئه‌ای ۱۸۳ / ۲
- حیب من جبرئیل بر من فرود آمد ۳۵۳ / ۱
- حجر اولّ ملکی است که در روز اخذ میثاق به ربوبیت خدا ۱۵۰ / ۲
- حضرت ابراهیم علیه السلام میلهای حرم را در اطراف آن نصب نمود ۱۱۸ / ۲
- حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم در فتح از مرکب به زیر آمد و دو رکعت نماز کرد ۵۰۱ / ۱
- حضرت موسی - علی نبینا و آله و علیه السلام - از حق تعالی سؤال نمود ۷۴ / ۲
- حق تعالی آفرید کربلا را پیش از آنکه کعبه را خلق کند ۱۲۴ / ۷۶، ۲
- حق تعالی بر حضرت آدم علیه السلام یاقوت سرخی فرستاد ۱۱۷ / ۲
- حق تعالی حرام کرده است بر آتش پشت و شکمی را که تو را ۳۳۶ / ۱
- حلال نیست خلع تا آنکه همین زن طلب کند ۶ / ۲
- خانه کعبه در وسط زمین شد از برای آنکه زمین ۵۰۴ / ۱
- در اینجا مردی از اهل بیت من شهید خواهند شد ۵۰۱ / ۱
- زن پیر و مرد پیر و آدم سیاه داخل بهشت نمی‌شوند ۲۶۱ / ۲
- زن را می‌رسد که بخورد و تصدّق کند ۳۹۷ / ۱
- زن زن اوست ۱۸۹ / ۱
- ساکن نشود در آن مگر انبیاء و مرسلین و اولو العزم پیغمبران ۱۲۵ / ۲
- سین بلال شین است نزد خدا ۲۰۹ / ۲
- شب برات شب قدر است در ماه رمضان ۶۱۰ / ۱
- شراب خوردن، و زنا کردن، و ربا گرفتن ۲۶۲ / ۲
- شیر آنها را بکشند و شیر هر کدام سنگینتر است او صاحب پسر است ۴۶۶ / ۲
- شیطان عبادت حق تعالی کرد شش هزار سال ۷۶ / ۲
- ضرب کن ایام سال خود در هفته خود ۵۴۵ / ۲

- غسل داده می‌شود میّت از برای آنکه جنب است ۴۱۵ / ۲
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۷۵
- فیل را داخل کشتی نمایند و ملاحظه کنند که آب تا کجای کشتی می‌رسد ۴۶۵ / ۲
- کاش این مرد پیر را سوار کرده می‌آوردی ۱ / ۵۶۷
- کدام عقل از برای او هست و حال آنکه او اطاعت شیطان ۱ / ۴۱۱
- کسانی در آخر الزمان بیایند که به سبب دود با هم دوستی نمایند ۲ / ۴۶۸
- که ما در عیسی هیچ عیبی نمی‌بینیم مگر آنکه قلیل العباده بود ۲ / ۴۲۹
- گناهی که به عزم توبه به عمل آید توبه آن مقبول نمی‌شود ۲ / ۱۸۷
- مختلعه حلال نیست خلعتش تا آنکه به شوهرش بگوید ۲ / ۵
- مقصود حقّ تعالی در این آیه همین نماز جماعت است ۱ / ۵۸
- مقصود خدا، همین نماز جماعت است و بس ۱ / ۵۹
- مکه را بکه نامیدند به سبب آنکه زنان و مردان در آنجا ازدحام می‌نمایند ۲ / ۱۱۵
- می‌خورند بدون اذن صاحب مال از خرما و نان خورش و همچنین ۱ / ۳۹۶
- نازل شد حجر الاسود از بهشت درحالی که سفیدتر بود از برف ۲ / ۱۵۰
- نفسش متعفن است و گنااهش سخت تر است از نفع آن ۲ / ۴۶۹
- نمازی نیست از برای همسایه مسجد مگر در مسجد ۱ / ۵۶
- نمی‌گذرد بر میّت زمانی دشوارتر از شب اول ۲ / ۲۳۲
- نه؛ و نه بقدر ریزه‌ای که از ناخن بگیرند ۲ / ۴۹۳
- نیست در آن چیزی معین ۱ / ۶۰۹
- نیست کسی که در شب مست بخوابد مگر آنکه عروس شیطان شود ۲ / ۲۹۰
- وسط زمین بیت المقدس است ۱ / ۵۰۴
- وسط زمین همین کعبه است ۱ / ۵۰۴
- وقتی زانی زنا کند روح ایمان از او بیرون می‌رود ۱ / ۳۸۴
- هر کس بنگ بخورد پس گویا زنا کرده است ۲ / ۴۷۰
- هر که اعانت کند تارک الصلاة را به لقمه‌ای ۱ / ۴۱۳
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۷۶
- هر که این دو را بکشد از برای دوا یا خواهش نفس، پس از من نیست ۲ / ۴۶۹
- هر که طبابت کند یا بیطاری نماید باید که برائتی بگیرد از ۲ / ۴۶۷
- هر که یک جرعه شراب بخورد حق تعالی تا چهل روز از او هیچ ۲ / ۴۳۶
- هر گاه در غیر مدینه طیبه باشی و خواهی که آن حضرت را زیارت ۱ / ۳۲۹
- هر گاه زن به پنجاه سال رسید نمی‌بیند خون سرخی را ۱ / ۱۶۵
- هر گاه زن ثقه است، تصدیق کرده می‌شود قولش ۱ / ۱۸۸
- هر گاه شخصی سه نماز او بی‌سهو نباشد او کثیر السهو است ۱ / ۱۳۵

هیچ حرفی نیست مگر آنکه نامی از نامهای الهی است ۱۰ / ۱

یاد گیرید تفسیر ابجد را از جهت آنکه در آن هست عجایبها همه ۱۸ / ۱

یهودی به خدمت حضرت پیغمبر آمد ۱۰ / ۱

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۷۷

اعلام

معصومین علیهم السّلام حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ۸ / ۱، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۶، ۱۸، ۳۷، ۱۶۱، ۲۱۲، ۲۲۰، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۴۵، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۷، ۲۸۳، ۲۹۸، ۳۱۸، ۳۲۹، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۱، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۸۴، ۴۰۵، ۴۰۸، ۴۱۴، ۴۲۵، ۴۵۱، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۳۹۶، ۴۰۲، ۴۷۴، ۴۷۶، ۴۷۹، ۴۹۸، ۵۰۱، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۴۶، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۹، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۸، ۵۹۳، ۵۹۸، ۶۰۱، ۶۰۶، ۶۱۱، ۶۲۴، ۶۳۸، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵ * ۳۳ / ۲، ۵۸، ۵۹، ۶۶، ۷۴، ۷۶، ۷۷، ۸۱، ۹۰، ۹۵، ۱۱۸، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۸، ۱۳۲، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۹، ۱۴۳، ۱۵۰، ۱۸۳، ۱۸۵، ۱۸۷، ۲۰۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۹۰، ۲۹۲، ۳۰۲، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۱۱، ۳۱۹، ۳۳۴، ۳۳۸، ۳۵۱، ۳۶۵، ۳۷۹، ۳۸۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۵، ۴۱۳، ۴۲۰، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۹، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۵۴، ۴۶۴، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۵، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۵۳۴، ۵۳۸، ۵۴۱، ۵۴۲

حضرت امیر المؤمنین علیه السّلام ۷ / ۱، ۸، ۱۰، ۱۱، ۱۸، ۳۷، ۱۰۱، ۲۱۲، ۲۲۰، ۲۲۸، ۲۳۹، ۲۴۴، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۸۴، ۳۲۷، ۳۲۸

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۷۸

۳۳۰، ۳۳۱، ۳۴۱، ۳۴۷، ۳۴۹، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۶، ۳۵۷، ۴۲۸، ۴۳۱، ۴۵۱، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۵، ۴۶۷، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۸۶، ۴۹۷، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۹، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۷۳، ۵۸۷، ۶۱۶، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۷، ۶۳۹ * ۴۷ / ۲، ۵۷، ۶۵، ۷۱، ۷۶، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۴۸، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۸۳، ۱۸۵، ۲۲۹، ۲۳۲، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۶۰، ۲۶۱، ۳۳۷، ۳۵۳، ۳۷۱، ۳۷۸، ۳۷۹، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۴۰، ۴۴۹، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۲، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۷۹، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۶، ۴۸۸، ۴۸۹، ۵۳۴

حضرت فاطمه الزهراء علیها السّلام ۱ / ۳۰، ۲۶۳، ۲۸۹، ۳۵۳، ۴۱۲

* ۲ / ۲۱۲، ۲۵۲، ۲۵۷، ۲۵۹، ۲۶۱، ۳۵۰، ۳۶۰، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۴

حضرت امام حسن مجتبی علیه السّلام ۱ / ۴۲۶، ۴۵۳، ۴۹۶ * ۲ / ۲۵۷، ۲۶۱، ۴۲۲، ۴۲۴، ۴۸۸

حضرت امام حسین علیه السّلام ۱ / ۱۰، ۳۲۸، ۳۳۰، ۳۵۴، ۳۶۶، ۴۵۳، ۴۹۷، ۵۷۳، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۹۰، ۶۰۲

* ۲ / ۸۵، ۸۸، ۱۳۷، ۱۳۸، ۲۲۰، ۲۵۱، ۲۵۷، ۲۵۹، ۲۶۱، ۳۰۶، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۷۲، ۴۲۲، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۷۴، ۴۸۸

حضرت امام زین العابدین علیه السّلام ۲ / ۶۷، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۸، ۹۰، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۹، ۲۵۲، ۲۵۷، ۲۵۸، ۳۵۴، ۴۰۵، ۴۲۵، ۴۵۰

حضرت امام محمد باقر علیه السّلام ۱ / ۱۷، ۲۲۰، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۴، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۶۲، ۳۸۴، ۳۸۹، ۵۰۱، ۶۱۷

* ۲ / ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۴۵، ۴۹، ۶۰، ۶۴، ۶۵، ۶۷، ۷۶، ۸۵، ۱۱۵، ۱۲۴، ۱۸۵، ۱۹۱، ۲۵۷، ۳۴۷، ۴۱۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۵۴

حضرت امام جعفر صادق علیه السّلام ۱ / ۱۳۶، ۱۳۸، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۵، ۱۹۱

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۷۹

۱۹۸، ۲۰۰، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۲، ۲۴۵، ۲۶۲، ۳۹۶، ۴۰۶، ۴۱۱، ۴۹۸، ۵۰۱، ۵۵۲

۵۶۳، ۵۹۹، ۶۲۰، ۶۲۷

* ۲/۵، ۶، ۱۹، ۲۳، ۳۱، ۳۶، ۳۸، ۳۹، ۴۱، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۹، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۷۲، ۷۳، ۷۸، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۱۲۴، ۱۵۰، ۱۵۵، ۱۹۰، ۱۹۱، ۲۲۹، ۲۵۷، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۱، ۳۰۳، ۳۳۷، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۸۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۳۶، ۴۳۹، ۴۴۸، ۴۵۱،

۴۵۲، ۴۷۳، ۴۷۹، ۴۹۳، ۴۹۷، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۲۴، ۵۴۱، ۵۴۲

حضرت امام موسی کاظم علیه السلام / ۱/ ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۴، ۲۳۳، ۲۸۳، ۲۹۴، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۵۰۰، ۶۲۰

* ۲/۴۶، ۵۰، ۲۵۷، ۳۴۷، ۴۲۶، ۴۲۷

حضرت امام رضا علیه السلام / ۱/ ۱۱، ۳۶، ۲۲۱، ۲۲۴، ۲۳۳، ۲۴۶، ۳۶۱، ۵۰۴، ۵۹۵، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۲۶

* ۲/۶۹، ۷۰، ۹۰، ۱۲۹، ۱۸۳، ۲۵۷، ۳۰۱، ۳۷۵، ۴۱۳، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۹، ۴۵۴، ۴۹۳، ۵۴۱، ۵۴۲

حضرت امام محمد تقی علیه السلام / ۱/ ۵۰۰* ۲/۲۵۷، ۳۳۸، ۴۰۵، ۴۲۷

حضرت امام علی نقی علیه السلام / ۱/ ۳۸۲، ۳۸۳* ۲/۲۵۷، ۴۱۲، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۵۲

حضرت امام حسن عسکری علیه السلام / ۱/ ۲۳۰، ۳۸۳* ۲/۱۸۷، ۲۵۷، ۴۲۸، ۵۴۲

حضرت امام صاحب الزمان علیه السلام / ۱/ ۴۱۰، ۴۵۷، ۴۵۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۶۳، ۶۴۱

* ۲/۷۴، ۲۵۸، ۴۲۸

*** حضرت جبرئیل علیه السلام / ۲/ ۸۱، ۹۴، ۱۱۸، ۱۲۵، ۱۲۹، ۱۵۰، ۲۶۱

حضرت آدم علیه السلام / ۱/ ۳۳۹، ۳۴۲، ۴۷۰، ۵۰۴، ۶۴۲

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۸۰

* ۲/۷۷، ۹۰، ۹۱، ۱۱۷، ۱۲۵، ۱۵۱، ۱۵۴، ۲۲۵، ۲۲۸، ۲۲۹، ۳۳۷

حضرت ابراهیم علیه السلام / ۱/ ۵۶۶

* ۲/۷۷، ۹۰، ۱۱۸، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۳۰، ۱۳۴، ۱۳۶، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۵۰

حضرت ادريس علیه السلام / ۲/ ۹۰

حضرت إسماعیل علیه السلام / ۱/ ۵۶۶* ۲/۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲

حضرت خضر علیه السلام / ۲/ ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵

حضرت داوود علیه السلام / ۲/ ۷۷

حضرت سلیمان علیه السلام / ۱/ ۳۷۲، ۵۰۴، ۵۶۰* ۱/۳۷۲، ۵۰۴، ۵۶۰

حضرت شعيب علیه السلام / ۱/ ۱۷* ۲/ ۹۱

حضرت شیث علیه السلام / ۲/ ۹۰، ۹۱

حضرت صالح علیه السلام / ۲/ ۹۱

حضرت عیسی علیه السلام / ۱/ ۶، ۱۷، ۴۵۰، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۴* ۲/۷۷، ۹۱، ۳۰۶، ۴۲۹

حضرت موسی علیه السلام / ۳۴۳، ۴۳۹، ۵۰۰، ۵۸۵، ۵۸۶

* ۲/۷۷، ۹۱، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۱۲۰، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۸، ۳۳۷، ۴۸۹

حضرت نوح علیه السلام / ۱/ ۳۴۲، ۴۵۴، ۵۴۹، ۵۵۹

* ۲/۷۳، ۷۷، ۹۱، ۱۱۷، ۱۲۵، ۲۲۵، ۲۲۸، ۳۳۷

حضرت هارون علیه السلام / ۱/ ۴۵۰

- حضرت یحیی علیه السلام / ۱ / ۳۵۲
- حضرت یعقوب علیه السلام / ۲ / ۹۱، ۳۳۷
- حضرت یوسف علیه السلام / ۲ / ۹۱، ۱۲۱، ۳۳۷
- حضرت یوشع علیه السلام / ۱ / ۵۶۰
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۸۱
- رجال آمنه بنت وهب / ۱ / ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶ * / ۲ / ۲۳۰، ۲۳۱، ۴۲۰
- ابان بن أرقم / ۲ / ۳۴۸
- أبان بن تغلب / ۱ / ۱۸۸، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۶، ۲۳۲، ۵۷۱ * / ۲ / ۴۵۵
- ابراهیم بن أبی بلاد / ۲ / ۴۷۳
- ابراهیم بن اسماعیل طباطبا / ۱ / ۴۹۷
- ابراهیم بن سفیان / ۲ / ۴۹۳
- ابراهیم بن عبد الحمید / ۱ / ۲۱۰، ۲۴۲
- ابراهیم بن محمّد مدنی / ۲ / ۴۷۲
- ابراهیم بن هاشم / ۱ / ۲۴۶، ۵۶۶
- ابراهیم بن یحیی / ۲ / ۱۳۱
- ابراهیم (فرزند پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم) / ۲ / ۴۲۲
- ابن ابی الحدید / ۱ / ۳۹۳
- ابن ابی عقیل / ۱ / ۲۷۳، ۲۷۵، ۳۹۰ * / ۲ / ۳۱، ۴۳۸
- ابن أبی عمیر / ۱ / ۱۶۵، ۲۳۴، ۲۴۲، ۳۷۹، ۶۲۰ * / ۲ / ۴۹، ۳۰۰
- ابن أبی لیلی / ۱ / ۴۹۴
- ابن ابی یعفور / ۱ / ۶۲۶ * / ۲ / ۲۹۸
- ابن اثیر جزری / ۱ / ۳۱۴، ۴۶۷ * / ۲ / ۱۴۵، ۳۲۴، ۳۲۵، ۴۵۴، ۴۶۰، ۴۸۸
- ابن اثیر شافعی (مورخ) / ۱ / ۵۶۷ * / ۲ / ۱۴۷، ۴۵۹
- ابن ادريس / ۱ / ۳۷۶، ۳۷۸، ۳۹۱، ۳۹۷، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۱۸، ۶۲۶
- * / ۲ / ۷، ۱۲، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۴، ۲۷، ۲۸، ۵۹، ۳۳۶، ۴۷۶
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۸۲
- ابن الأنباری / ۱ / ۴۶۹
- ابن بَرّاج / ۱ / ۳۸۲ * / ۲ / ۴۲، ۵۲۳
- ابن بزيع / ۱ / ۲۲۱
- ابن بکیر / ۱ / ۲۳۸، ۳۷۷، ۵۷۱
- ابن جبلة / ۲ / ۱۱، ۶۰
- ابن جنّی / ۱ / ۴۷۱، ۴۷۰
- ابن جنید / ۱ / ۳۸۱، ۳۸۴ * / ۲ / ۳۴، ۳۳۶، ۴۳۸، ۵۲۳

ابن جوزی ۲/ ۷۷، ۳۲۱

ابن الجهم ۲/ ۲۹۶

ابن الحاجب ۱/ ۴۶۸ * ۲/ ۱۴، ۱۱۷، ۱۹۲، ۲۸۶، ۴۴۸، ۴۵۳

ابن حجر ۱/ ۳۵۴ * ۲/ ۱۴۲، ۳۱۸، ۳۲۰، ۳۸۴، ۴۵۰، ۴۵۵، ۴۵۹

ابن حجر مکی ۱/ ۳۳۵

ابن حمدین ۲/ ۵۳۲

ابن حمزه ۱/ ۳۹۱، ۴۷۹ * ۲/ ۳۲، ۳۳۶، ۵۲۳

ابن خلکان ۲/ ۱۳۱، ۲۳۸، ۲۳۹، ۳۲۰، ۴۵۱، ۴۵۳، ۴۶۰، ۴۸۶، ۵۳۳، ۵۳۴

ابن داود حلّی ۲/ ۲۳۷

ابن زهره ۱/ ۳۸۲، ۶۲۶ * ۲/ ۳۲

ابن زید ۲/ ۵۳۳

ابن سعید ۲/ ۲۵

ابن سماعه ۲/ ۶۰

ابن سنان ۲/ ۴۸، ۲۹۶، ۴۵۱

ابن سنبر ۲/ ۱۴۷

ابن شبرمه ۱/ ۴۸۱

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۸۳

ابن شحنة حنفی ۲/ ۷۶

ابن ظریف ۱/ ۵۴۹

ابن عباد ۱/ ۶۱۲

ابن عباس ۱/ ۲۸۷، ۵۶۷، ۶۰۱، ۶۱۴ * ۲/ ۲۳، ۱۲۵، ۴۰۴، ۴۸۴

ابن عبد البر ۱/ ۴۹۳

ابن عبد الرحمن ۲/ ۳۴۸، ۳۸۳

ابن عبد الملك الخثعمی ۲/ ۳۴۸

ابن عساکر ۲/ ۵۳۳

ابن عقده ۱/ ۵۴۹ * ۲/ ۳۴۸، ۳۴۹

ابن عقیل ۲/ ۵۲۳

ابن عیسی ۱/ ۱۸۸، ۲۰۱، ۲۳۶

ابن الغضائری ۲/ ۳۰۰

ابن فضال ۱/ ۲۴۰، ۵۹۵ * ۲/ ۲۹۶

ابن فهد ۱/ ۳۷۶

ابن قولویه ۲/ ۱۴۸، ۱۴۹

ابن کثیر ۲/ ۱۲۶

- ابن کوّاء / ۱ / ۴۷۴
- ابن الماجشون / ۲ / ۴۸۴
- ابن مالک / ۱ / ۴۶۴، ۴۸۰ * / ۲ / ۸۹، ۱۲۱
- ابن محلب / ۲ / ۱۴۷
- ابن مسعود / ۲ / ۳۸۴
- ابن المعتز / ۲ / ۳۹۵
- ابن معین / ۲ / ۳۱۸
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۸۴
- ابن المغیره / ۱ / ۵۷۱
- ابن المقفع / ۱ / ۶۰۲
- ابن ملجم / ۱ / ۳۲۸، ۳۴۹، ۴۳۰، ۴۵۱، ۴۵۳، ۴۵۴ * / ۲ / ۴۲۳، ۴۵۰، ۴۸۹
- ابن نباته / ۱ / ۵۴۹
- ابن الولید / ۲ / ۳۳، ۳۰۰
- ابن هشام / ۲ / ۱۴۹
- ابو ادريس المرهبي / ۲ / ۴۵۸
- ابو اسحاق / ۲ / ۴۸۶
- ابو الأسود دثلی / ۱ / ۴۷۶
- ابو الصلاح حلبی / ۱ / ۲۸۴
- ابو اللحم حویرث / ۲ / ۳۱۷، ۳۱۸
- ابو امیة بن مغیره بن عبد الله بن عمرو بن مخزوم / ۲ / ۱۳۵
- ابو ایوب خزّاز / ۲ / ۴۷۳
- ابو بصیر / ۱ / ۱۷۴، ۱۹۱، ۲۰۸، ۲۳۴، ۲۳۷، ۲۴۲، ۲۵۰، ۵۵۲ * / ۲ / ۴۱، ۴۶، ۱۹۰، ۱۹۱، ۳۰۱، ۴۷۲، ۴۷۳
- ابو بصیر المرادی / ۱ / ۲۳۹
- ابو بکر / ۱ / ۳۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۵۶۷ * / ۲ / ۸۸، ۱۳۹، ۲۵۲، ۲۵۸، ۴۸۱، ۴۸۲
- ابو بکر باقلانی / ۲ / ۵۳۳
- ابو ثمامه / ۱ / ۴۰۷
- ابو الجارود / ۱ / ۱۷
- ابو جهل / ۱ / ۳۴۸ * / ۲ / ۴۸۹
- ابو حامد الغزالی / ۲ / ۳۲۰، ۴۴۸، ۴۵۲، ۵۳۳
- ابو حذیفه / ۲ / ۴۰۲
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۸۵
- ابو حذیفه بن مغیره / ۲ / ۱۳۵
- ابو الحسن اشعری / ۲ / ۵۳۳

- ابو حمزه ثمالی / ۱ / ۲۳۱
- ابو حنیفه / ۱ / ۳۵۱، ۳۵۲، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۹۴ * ۲ / ۱۴، ۲۱، ۴۵۴
- ابو خدیجه / ۱ / ۵۷۱
- ابو ذر رحمه الله / ۱ / ۵۶۶ * ۲ / ۹۰، ۹۱، ۱۳۲، ۲۳۱، ۵۴۲
- ابو ذؤیب / ۱ / ۲۲۹
- ابو زید / ۲ / ۳۶۱، ۳۶۸، ۳۷۵، ۳۷۹، ۳۸۱، ۳۸۴، ۳۸۷، ۳۹۰، ۳۹۸، ۴۱۱، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶
- ابو سعید ابو الخیر / ۱ / ۴۴۷
- ابو سعید جنابی / ۲ / ۱۴۶، ۱۴۷
- ابو سفیان / ۱ / ۴۰۲ * ۲ / ۲۵۴، ۴۱۳
- ابو الصباح کنانی / ۲ / ۳۹، ۱۹۱
- ابو الصلاح حلبی / ۱ / ۳۷۱، ۳۹۱ * ۲ / ۱۱، ۲۴۶، ۴۹۳
- ابو طالب رحمه الله / ۱ / ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۵۷، ۴۹۷، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸ * ۲ / ۴۲۲، ۴۲۳
- ابو طاهر سلیمان / ۲ / ۱۴۶، ۱۴۷
- ابو العاص بن امیة / ۱ / ۳۴۸
- ابو العاص بن ربیع / ۱ / ۲۶۳ * ۲ / ۴۲۱
- ابو عاصم العامری / ۲ / ۱۵
- ابو عامر اصبحی / ۱ / ۳۵۱
- ابو العباس / ۲ / ۹۰
- ابو عبد الله بن ابي حامد / ۱ / ۶۱۱
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۸۶
- ابو عبد الله الجدلی / ۲ / ۴۵۹
- ابو عبد الله قزوینی / ۲ / ۴۱۴
- ابو عبد الله یافعی / ۲ / ۵۴۴
- ابو عبيدة جراح / ۱ / ۳۴۷، ۳۵۰
- ابو عبيدة / ۲ / ۵۰۰
- ابو علی سینا ابن سینا / ۱ / ۴۷۹، ۵۷۴، ۵۷۵ * ۲ / ۲۳۸، ۴۵۲
- ابو علی طبرسی / ۱ / ۶۲۱
- ابو عمرو / ۲ / ۴۸۳
- ابو عمرو بن صلاح / ۱ / ۵۰۵
- ابو الفتح غازی / ۱ / ۳۸۳
- ابو الفتوح رازی / ۱ / ۳۹۱، ۶۲۵ * ۲ / ۲۲۷
- ابو الفرج اصفهانی / ۱ / ۴۹۷، ۴۹۹، ۵۶۷
- ابو قیس / ۲ / ۱۲۲، ۱۲۷

- ابو قحافه ۱/ ۳۴۷، ۵۶۷
 ابو لهب ۱/ ۲۶۳، ۳۵۷* ۲/ ۳۷۹، ۴۲۱
 ابو لؤلؤ ۱/ ۱۵، ۳۴۸
 ابو مریم ۱/ ۳۸۰
 ابو مسعود ۲/ ۱۴۲
 ابو معشر بلخی ۲/ ۷۳
 ابو المفضل الشیبانی ۲/ ۳۸۳
 ابو موسی الأشعری ۲/ ۴۰۳
 ابو نعیم اصفهانی ۲/ ۲۳۰
 ابو الولید ازرقی ۲/ ۱۱۸
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۸۷
 ابو هاشم الجعفری ۲/ ۴۱۲، ۵۴۲
 ابو هریره ۲/ ۴۶۸
 ابو همام ۲/ ۴۳۹
 ابو یزید بسطامی ۱/ ۴۵۶* ۲/ ۴۴۸، ۴۵۱، ۴۵۲
 ابی ۲/ ۵۲۵
 ابی بن کعب ۲/ ۴۷۹
 أجلح بن عبد الله ۲/ ۴۵۵
 احمد بن أبی خيثمه ۲/ ۳۱۸
 احمد بن أبی نعیم ۲/ ۴۸۶
 احمد بن ابی نمی ۲/ ۱۴۲

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ هـ

ق

- مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۵۸۷
 احمد بن شیخ شمس الدین گیلانی ۲/ ۱۴۳
 احمد بن محمد ۱/ ۳۷۷
 احمد بن محمد بن حنبل ۱/ ۳۵۲
 احمد بن محمد بن عیسی ۱/ ۶۲۶
 احمد بن محمد الهمدانی ۱/ ۶۰۸
 احمد بن مفضل ۲/ ۴۵۵
 احمد غزالی ۲/ ۵۳۳

- اخوخ ۹۱ / ۲
- ادریس بن زیاد الکفرتوئی ۳۸۲ / ۱
- ادریس عبد الله بن حسن ۴۹۷ / ۱
- ادیم بن الحرّ ۳۷۷ / ۱
- اردشیر بابک ۵۰۴ / ۱
- ارندل بن سرندل ۳۱۷ / ۲
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۸۸
- أروی ۳۴۸ / ۱
- ازرقی ۱۲۷ / ۲، ۱۲۱، ۱۱۷، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷
- الأزهری ۶۱۲ / ۱
- الأسترآبادی ۵۷، ۳۸ / ۲
- إسحاق بن منصور السلولی ۴۵۵ / ۲
- اسد ۳۵۶ / ۱
- أسعد بن عبد القاهر ۵۵۲ / ۱
- اسکافی ۴۰۴ / ۲ * ۲۸۴ / ۱
- اسکندر ذو القرنین ۵۰۴ / ۱
- اسماعیل ۶۲۰ / ۱
- اسماعیل بن أبان ۴۵۵ / ۲
- اسماعیل بن خلیفه ۴۵۵ / ۲
- اسماعیل بن عبد الرحمن ۴۵۵ / ۲
- اسماعیل بن موسی بن جعفر ۳۵۱ / ۲
- اسماعیل بن موسی الفزاری ۴۵۵ / ۲
- اسماعیل جعفی ۳۸۹ / ۱
- اسماء بنت رحم ۲۳۰ / ۲
- اسنوی ۵۳۳ / ۲
- اشتر خان ۴۱۲ / ۱
- أصبغ بن نباته ۴۵۵ / ۲
- أصمّ ۲۳۸ / ۱
- اصمعی ۱۱۵ / ۲
- افلاطون ۶۲۹ / ۱
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۸۹
- اقلیمیا [بنت حضرت آدم] ۳۴۱ / ۱
- امامه ۴۲۱ / ۲ * ۲۶۳ / ۱

- امّ البنین (مادر امام رضا علیه السلام) ۴۲۶ / ۲
 امرء القیس ۱ / ۴۶۹ * ۲ / ۸۹
 امّ فروه بنت قاسم بن محمّد بن أبی بکر ۲ / ۸۸، ۴۲۷
 ام کلثوم ۱ / ۲۶۱، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۸۴ * ۲ / ۴۲۱
 ام کلثوم بنت أبی بکر ۲ / ۴۰۳
 ام کلثوم (س) ۲ / ۲۵۲، ۴۲۲
 امیر شرف الدین علی الشولستانی ۱ / ۵۴۶، ۵۴۸
 امین الإسلام طبرسی ۲ / ۲۳، ۵۱۴
 امیّه ۱ / ۳۴۴، ۳۵۶
 أنس ۱ / ۶۱۱
 أنس بن مالک ۲ / ۲۳۱
 انوشیروان ۱ / ۴۹۴ * ۲ / ۴۲۰
 الأوزاعی ۲ / ۲۱
 أوس بن حجر ۱ / ۶۳۸
 باقوم ۲ / ۱۳۴
 با یزید ۱ / ۴۳۹، ۴۵۹
 بجر بن کعب ۱ / ۵۹۰
 بجکم ترک ۲ / ۱۴۷
 بخاری ۱ / ۲۱۳، ۳۵۲ * ۲ / ۱۳۹، ۴۶۰، ۴۸۳
 بریده ۲ / ۴۸۲
 بریده بن سفیان أسلمی ۲ / ۴۵۵
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۹۰
 بزظی ۱ / ۳۶، ۱۶۲، ۱۸۹، ۲۲۹، ۲۳۳، ۲۳۸ * ۲ / ۵۴۱
 بطلمیوس حکیم ۲ / ۷۸
 بغوی ۱ / ۳۳۰ * ۲ / ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۹۴
 بلال ۱ / ۳۵۳
 بلال ابن ابی برده ۱ / ۴۹۴
 بلال حبشی ۲ / ۲۰۹، ۲۶۱
 بهبانی ۱ / ۸
 بیانی ۲ / ۱۸۲
 بیضاوی ۲ / ۵۹، ۱۱۹، ۱۲۰
 بیگلر بیگی ۱ / ۸
 تبع حمیری ۱ / ۵۰۴ * ۲ / ۱۲۶

تستری ۱۷/۲، ۲۵، ۳۳۸

تفتازانی ۱/۳۳۱، ۴۶۱* ۲/۲۹۵، ۳۱۸، ۴۳۵

تلید الأعرج ۲/۴۵۵

ثابت بن أبی صنیة الثمالی ۲/۴۵۵

ثابت بن قیس ۲/۲۳، ۵۸، ۵۹، ۶۱

ثعالبی ۲/۳۹۵

ثعلبہ بن یزید ۲/۴۵۵

ثوری ۲/۲۱

ثویر بن أبی فاخته ۲/۴۵۵

جابر بن عبد الله انصاری ۲/۱۳۸، ۱۸۵، ۱۸۶، ۳۸۰

جابر بن یزید الجعفی ۲/۶۵، ۴۵۵

جالینوس ۲/۴۸۷

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۹۱

جیر بن شبیه ۲/۱۴۰

جراح فهری ۱/۳۵۰

جعه بنت اشعث ۲/۴۲۴

جعفر بن زیاد ۲/۴۵۵

جعفر بن سلیمان ۲/۴۵۵

جعفر طیار ۱/۶۰۹* ۲/۲۱۴، ۳۷۹

جعفر کذاب ۲/۴۵۲

جعفی ۲/۳۷۰

جلال الدین سیوطی ۱/۴۶۹* ۲/۱۵، ۷۲، ۴۸۸

جمع بن عمیر ۲/۴۵۵

جمیلة بنت عبد الله بن أبی بن سلول ۲/۵۹

جندب ۲/۲۳۲

جنید ۱/۴۵۶، ۴۸۴

جوهری ۱/۴۷۱، ۶۱۲، ۶۱۳* ۲/۱۴۵، ۴۶۰، ۴۸۳

جوینی - امام الحرمین ۲/۴۹۴

چلبی ۱/۳۳۲* ۲/۴۶۰

حاجی طرخان ۱/۴۱۲

حارث ۲/۴۸۶

حارث ابن الحصیره ۱/۵۴۹

حارث الأعور ۱/۶۱۴

- حارث بن حصیره ۲ / ۴۵۵
- حارث بن عبد الله الأعور ۲ / ۴۵۵
- حارث بن عبد المطلب ۱ / ۳۵۷
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۹۲
- حارث بن مضاض ۲ / ۱۲۷
- حارثه بن لام الطائی ۲ / ۱۲۳
- حَبَّه بن ثقیله ۲ / ۴۵۵
- حَبَّه العرنی ۱ / ۵۴۹
- حَبَّی ۲ / ۱۳۳
- حیب بن عبد الشمس ۱ / ۳۴۸
- حیب بن مظاهر ۱ / ۵۹۰
- حیبیه بنت سهل ۲ / ۵۸
- حَبَّاج بن یوسف ۱ / ۴۷۸ * ۲ / ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۹
- حدیث ۲ / ۴۲۸
- حَزَّ ریاحی ۱ / ۵۹۰
- حرملة ۱ / ۶۳۹
- حریز ۱ / ۶۱۷
- حریز بن عثمان رحبی ۲ / ۴۵۹، ۴۶۰
- حسام الدین ۱ / ۴۵۸، ۴۵۹
- حسن بصری ۱ / ۴۷۴
- حسن بن جعفر بن حسن ۱ / ۴۹۷
- حسن بن زیاد ۲ / ۴۳۹
- حسن بن صالح بن حی ۲ / ۴۵۶
- حسن بن فضاله ۱ / ۶۰۹
- حسن بن محمّد ۱ / ۵۰۰
- حسن بن محمد بن حسن صنعانی ۱ / ۴۶۴
- حسن بن هارون ۲ / ۴۷۲، ۴۷۳
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۹۳
- حسن بن یوسف ۱ / ۵۴۹
- حسن حاجب ۱ / ۴۹۹
- حسن کاشی ۲ / ۴۴۹، ۴۵۳
- حسین بن حسن الأشقر ۲ / ۴۵۶
- حسین بن روح ۱ / ۴۵۷، ۵۶۳

- حسین بن سعید ۱/ ۱۸۸، ۱۸۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۳۵
- حسین بن عبد الله بن الحسن ۱/ ۵۰۰
- حسین بن عبد الله بن علی بن حسین ۱/ ۴۹۹
- حسین بن علی بن حسن مثلث ۱/ ۴۹۶
- حسین بن علی بن حسین ۱/ ۴۹۸
- حسین بن مالک ۲/ ۵۰
- حسین بن مختار ۱/ ۳۴۵
- حسین بن یقظین ۱/ ۴۹۹
- حسین میبدی ۱/ ۶۲۹* ۲/ ۴۴۹، ۵۳۱
- حصین بن نمیر ۲/ ۱۳۸
- حفص بن بختری ۱/ ۴۰۷
- حفص بن غیاث ۱/ ۲۳۱، ۲۳۲
- حکم بن بهلول ۲/ ۴۳۹
- حکم بن ظهیر ۲/ ۴۵۶
- حکیم بن جبیر الاسدی ۲/ ۴۵۶
- حکیم سنائی ۱/ ۶۱۹
- حلبی ۱/ ۲۲۷* ۲/ ۵، ۱۶، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۳۶، ۴۱، ۵۰، ۶۴، ۵۲۳
- حلیل ۲/ ۱۳۳
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۹۴
- حلیمة سعدیه ۱/ ۳۳۷
- حمّاد ۱/ ۱۸۸، ۱۹۸، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۳، ۲۳۶، ۶۲۰
- حمّاد بربری ۱/ ۴۹۸
- حمّاد بن سلمه بن دینار ۱/ ۴۶۶
- حمّاد بن عثمان ۱/ ۶۲۰* ۲/ ۴۷۲
- حمران ۱/ ۴۰۶
- حمران بن أعین ۲/ ۴۵۶
- حمزه بن حمران ۱/ ۱۳۸
- حمزه بن عبد الله ۲/ ۱۴۰
- حمزه بن عبد المطلب ۱/ ۵۶۷* ۲/ ۱۲۲
- حمصی ۲/ ۳۷۰، ۳۷۱
- حمیده ۲/ ۴۲۶
- حمیری ۱/ ۳۶، ۳۷۷* ۲/ ۴۶، ۶۷، ۳۳۷
- حتمه ۱/ ۳۴۸

حوّا (س) / ۱، ۳۳۹، ۳۴۱

خاقانی / ۲، ۵۴۴

خالد بن سدیر / ۲، ۳۰۱

خالد بن طهمان / ۲، ۴۵۶

خالد بن مخلد / ۲، ۴۵۶

خدیجه بنت خویلد (س) / ۱، ۲۶۳، ۲۶۴، ۳۳۵، ۳۴۹، ۵۶۵، ۵۶۶* / ۲، ۳۶۵، ۳۷۹، ۴۲۱، ۴۲۲

خطیب بغدادی / ۲، ۴۶۰، ۴۸۴

خلف بن سالم المخزومی / ۲، ۴۵۶

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۹۵

خلیفه سلطان / ۱، ۵۹

خلیل / ۱، ۶۱۲

خواجه نصیر الدین / ۱، ۴۰۰، ۶۳۰* / ۲، ۷۸، ۲۶۶، ۳۰۸، ۴۴۹، ۴۵۳

خوارزمی / ۱، ۳۵۴، ۴۶۵

خوانساری / ۲، ۶۰

خیام / ۱، ۴۰۰

خیزران / ۲، ۴۲۷

دارقطنی / ۲، ۴۸۴

دارمی / ۲، ۴۸۴

داود بن ابی عوف / ۲، ۴۵۶

داود رقی / ۱، ۳۳۶

دعبل خزاعی / ۱، ۵۰۱

دمامینی / ۱، ۴۷۱

دیلمی / ۱، ۳۵۴

دینار بن عمر / ۲، ۴۵۶

ذریح / ۲، ۲۹۶

ذوق المتلهین / ۲، ۱۰۹

ذی الرّمّة / ۱، ۴۸۱

راغب اصفهانی / ۲، ۴۸۶، ۴۸۷

رافعی / ۲، ۴۸۴، ۴۹۴

راوندی / ۲، ۳۴

رباب / ۲، ۸۹

ربیع بن أنس / ۲، ۴۵۶

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۹۶

ربیع بن محمّد / ۱ / ۵۴۹

ربیعۀ / ۱ / ۴۷۸

ربیعۀ بن حزام / ۲ / ۱۳۲

رعله بنت مضاض / ۲ / ۱۳۱

رفاعه نخّاس / ۲ / ۴۹۹

رقیّه / ۱ / ۲۶۳، ۲۶۴ * / ۲ / ۴۲۱

رکانه / ۲ / ۲۶۱

ریاح بن عبد الله / ۱ / ۳۴۸

ریان بن الصلت / ۲ / ۴۷۲

زاذان / ۲ / ۴۵۶

زبیر بن بکّار / ۲ / ۱۲۵

زبیر بن عوّام / ۱ / ۳۴۷، ۳۴۹

زجاجی / ۲ / ۱۹۱

زراره / ۱ / ۵۸، ۲۳۰، ۲۳۸، ۲۴۳، ۲۴۴، ۳۷۷، ۳۷۹، ۴۱۵، ۶۱۷ * / ۲ / ۱۷، ۱۸، ۲۱، ۴۵، ۴۹، ۶۴، ۶۷، ۸۵، ۱۲۴، ۵۰۰

زرعۀ / ۱ / ۲۳۵، ۲۳۹ * / ۲ / ۵۹

زکریّا الأنصاری / ۲ / ۱۴، ۴۸۲، ۴۸۳

زمخشری / ۱ / ۵۶۵، ۶۱۲ * / ۲ / ۴۳۲، ۴۵۰

زهره / ۲ / ۱۳۲

زهري / ۱ / ۴۷۸ * / ۲ / ۲۰، ۱۱۴، ۲۳۰

زیاد بن المنذر / ۲ / ۴۵۶

زید بن اسلم / ۲ / ۱۱۴

زید بن عبد مناف / ۱ / ۴۷۴

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۹۷

زید بن عمر بن الخطّاب / ۱ / ۲۶۲، ۲۸۴

زید بن کلاب / ۱ / ۴۷۴

زید الزرّاد / ۲ / ۳۰۱

زید شحّام / ۲ / ۴۷۲

زید النرسی / ۲ / ۲۹۹

زینب / ۱ / ۴۹۶ * / ۲ / ۴۲۱، ۴۲۲

زینب علیها السّلام / ۱ / ۲۶۲، ۲۶۴ * / ۲ / ۲۵۲

زینب بنت خدیجۀ / ۱ / ۲۶۴

ساره / ۲ / ۱۲۸

سالم بن أبی حفصۀ / ۲ / ۴۵۶

- سالم بن عبد الله ۸۸ / ۲
 سالم بن عبد الواحد ۴۵۶ / ۲
 سالم مولای اَبی حذیفه ۴۰۲ / ۲
 سامری ۴۴۹ / ۱
 سرنندل غرنندل ۳۱۷ / ۲
 سَعَاد ۴۵۶ / ۲
 سعد ۴۳۹ / ۲
 سعد اَبی وقاص ۳۵۰، ۳۴۷ / ۱
 سعدان ۲۳۴ / ۱
 سعدان بن مسلم ۵۴۹ / ۱
 سعد بن اَبی وقاص ۴۷۴ / ۲
 سعد بن طریف ۴۵۶ / ۲
 سعید الأعرج ۶۵ / ۲
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۹۸
 سعید بن خثیم ۴۵۶ / ۲
 سعید بن زید ۳۵۱، ۳۴۷ / ۱
 سفیان ۵۶۶ / ۱
 سفیان بن سمط ۴۰۶ / ۱
 سفیان الثوری ۳۴۸ / ۲
 سکونی ۴۵۱، ۴۳۹، ۶۶ / ۲ * ۵۷۱، ۵۶۳، ۲۴۴، ۲۳۹ / ۱
 سکینه ۸۹ / ۲
 سلار دیلمی ۳۴، ۳۲ / ۲ * ۳۹۱، ۳۸۲ / ۱
 سلطان احمد ۱۴۳ / ۲
 سلطان سلیمان خان ۱۴۲ / ۲
 سلمان ۳۸۰ / ۲ * ۳۵۴، ۳۵۳ / ۱
 سلمی ۳۵۶، ۳۴۸ / ۱
 سلول ۵۲۵ / ۲
 سلیمان بن اَبی جعفر ۴۹۹ / ۱
 سلیمان بن جعفر الجعفری ۲۲۹ / ۱
 سلیمان بن الحسن ۱۴۸ / ۲
 سلیمان بن خالد ۴۵ / ۲
 سلیمان بن سرد ۱۴۵ / ۲
 سلیمان بن عبد الله البحرانی ۲۹۴ / ۲

سلیمان بن عبد الله بن الحسن / ۱ / ۴۹۷، ۵۰۰

سلیمان بن القرم / ۲ / ۴۵۶

سلیم رومی / ۱ / ۴۶۶

سماعه / ۱ / ۲۳۵، ۲۳۹، ۴۰۶ * / ۲ / ۵۰، ۵۳، ۵۹

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۵۹۹

سمانه / ۲ / ۴۲۷

سمعانی / ۲ / ۵۳۳

سمهودی شافعی / ۲ / ۱۳۸، ۲۳۱

سمیدع / ۲ / ۱۳۲

سنجری / ۱ / ۶۱۲

سندی بن شاهک / ۲ / ۴۲۶

سهل بن زیاد / ۱ / ۱۶۲ * / ۲ / ۴۱، ۳۰۱، ۴۵۱

سهل بن عبد الله تستری / ۲ / ۲۳۹ * / ۱ / ۴۵۴

سهل بن مالک الفزاری / ۲ / ۱۲۳

سهل ساعدی / ۲ / ۳۱۴

سهله بنت سهیل / ۲ / ۴۰۳

سیبویه / ۱ / ۴۶۹

سید ابو المکارم / ۱ / ۶۲۵

سید بن طاووس / ۱ / ۴۷۸، ۶۴۴، ۶۴۵ * / ۲ / ۷۴

سید حسین / ۱ / ۵۰۱

سید رضی / ۲ / ۳۳۷

سید المحقق / ۲ / ۴۶۱

سید محمد طباطبائی / ۲ / ۱۷

سید مرتضی / ۱ / ۲۷۵، ۳۷۴، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۹۰، ۳۹۳، ۴۷۸، ۶۲۶ * / ۲ / ۱۲، ۳۳، ۴۳، ۸۱، ۱۵۲، ۳۳۷، ۳۷۱، ۴۴۸، ۴۵۲، ۴۵۴، ۴۵۳، ۵۲۴

سید مرتضی رازی / ۲ / ۵۳۴، ۴۵۳

سید ملا جان / ۱ / ۵۵۵

شافعی / ۲ / ۱۴، ۱۵، ۲۱، ۴۴، ۵۳۳، ۳۲۰

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۰۰

شافعی (محمد بن ادريس) / ۱ / ۳۵۱، ۴۷۷، ۴۷۹، ۶۳۹

شاه اسماعیل صفوی / ۲ / ۴۵۴

شاه جهان / ۲ / ۵۳۸

شاه صفی / ۱ / ۵۴۶

شاهمیر لاهوری / ۲ / ۵۳۸

شبستری / ۱، ۴۴۷، ۴۵۱، ۴۵۴

شبلی / ۱، ۴۵۶، ۴۵۷

شحام / ۲، ۴۷۲، ۴۷۳

شعبه / ۱، ۵۶۶

شعیب / ۱، ۲۳۹

شعیب بن یعقوب العقرقوفی / ۱، ۲۳۹

شمر ذی الجوشن / ۲، ۴۲۴

شمس الدین الدمشقی / ۱، ۴۷۸

شمس الدین شهرزوری / ۱، ۶۲۹

شمعون / ۱، ۶۱۱

شهاب بن عبد ربّه / ۲، ۴۹۷

شهربانو بنت یزد جرد / ۲، ۸۶، ۸۸

شهید اول / ۱، ۲۴۵، ۳۱۵، ۳۱۸، ۳۸۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۱۵ * ۱۱ / ۲، ۲۴۶، ۲۴۷، ۴۷۶، ۴۹۲، ۵۲۳، ۵۲۴

شهید ثانی / ۱، ۱۸۹، ۱۹۱، ۱۹۸، ۲۰۳، ۲۱۰، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۲۲، ۲۲۴، ۳۱۵، ۳۱۸، ۳۷۶، ۳۸۲، ۳۹۲ * ۶۲۶ / ۲، ۱۱، ۱۶، ۲۲، ۴۳، ۶۲،

۱۸۱، ۲۳۹، ۲۴۶، ۲۴۷، ۳۲۹، ۳۳۱، ۳۳۷، ۳۶۸، ۴۳۵، ۴۳۷، ۴۳۹، ۴۷۶، ۵۰۵، ۵۱۸، ۵۲۳، ۵۲۴

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۰۱

شبیّه / ۲، ۱۳۳

شبیّه الحمد / ۱، ۳۵۶

شیث / ۱، ۳۴۲

شیخ ابو الحسن خرقانی / ۱، ۶۱۹

شیخ بهائی / ۱، ۳۹۱، ۴۵۸، ۴۹۵، ۵۰۷ * ۶۴۲ / ۲، ۱۴۳، ۱۱۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۵۴۵

شیخ حسن / ۱، ۳۸۴

شیخ زاهد گیلانی / ۲، ۵۴۴

شیخ صدوق / ۱، ۱۰، ۱۷، ۱۷۴، ۱۹۱، ۲۲۴، ۲۴۳، ۲۷۴، ۲۸۶، ۳۳۶، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۴، ۴۰۸، ۴۷۴، ۵۶۳، ۶۰۲، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۱،

۶۴۱ * ۲ / ۲، ۲۰، ۳۳، ۳۶، ۴۸، ۵۵، ۹۲، ۱۲۹، ۱۹۰، ۲۲۰، ۲۳۱، ۲۶۱، ۳۰۰، ۳۱۵، ۳۳۶، ۳۵۱، ۴۱۴، ۴۲۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۷۸، ۵۲۳

شیخ طوسی / ۱، ۵۸، ۱۳۸، ۱۶۱، ۱۶۵، ۱۸۸، ۱۸۹، ۲۰۰، ۲۱۰، ۲۳۶، ۲۴۳، ۲۶۲، ۲۸۴، ۳۸۰، ۳۸۲، ۳۹۰، ۳۹۲، ۳۹۴، ۵۵۲، ۵۷۱،

۶۲۶ * ۶۴۱ / ۲، ۷، ۱۱، ۱۲، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۳، ۲۵، ۲۷، ۲۸، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۴، ۵۲، ۵۷، ۶۴، ۱۹۰،

۱۹۱، ۳۰۰، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۷۱، ۳۷۴، ۳۸۴، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۶۴، ۴۷۶، ۴۹۶، ۵۰۶، ۵۲۳

شیخ عبد الله البلبانی / ۲، ۵۴۰

شیخ کلینی / ۱، ۱۶۲، ۱۸۷، ۲۰۰، ۲۴۴، ۳۸۹، ۳۹۳، ۴۰۶، ۴۱۱، ۴۹۸، ۵۶۳ * ۶۴۲ / ۲، ۳۶، ۵۳، ۶۴، ۲۲۹، ۲۹۵، ۳۳۷، ۳۷۱، ۴۳۹، ۴۷۸

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۰۲

شیخ محمد بن شیخ زاهد / ۲، ۵۴۴

شیخ محی الدین / ۲، ۵۳۲

- شیخ مفید / ۱ / ۱۶۵، ۲۷۵، ۲۸۶، ۳۲۹، ۳۷۱، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۲، ۴۵۸ * / ۲ / ۲۰، ۲۴، ۳۲، ۳۴، ۳۵، ۱۵۲، ۳۳۸، ۴۱۲، ۴۳۸، ۵۲۳، ۵۲۴
- شیخ مقداد / ۱ / ۳۹۱ * / ۲ / ۶۰
- شیخ نجیب الدین / ۱ / ۳۹۲
- صاحب بن عباد / ۱ / ۶۱۲
- صاحب مدارک / ۱ / ۱۶۲، ۱۸۹، ۱۹۹، ۲۱۱، ۲۱۳، ۳۹۳ * / ۲ / ۷، ۴۲، ۴۳۸، ۴۴۰، ۴۴۰، ۵۰۶
- صباح المزنی / ۱ / ۵۴۹
- صخر بن عامر / ۱ / ۳۴۸
- صفّار / ۱ / ۲۳۰، ۵۷۱
- صفدی شافعی / ۲ / ۲۸۶، ۴۸۴
- صفوان / ۱ / ۲۳۹، ۶۲۶ * / ۲ / ۴۵، ۳۰۲
- صفوان بن یحیی / ۱ / ۳۷۹
- صفی الدین اردبیلی / ۲ / ۵۴۴
- صفیه / ۱ / ۳۴۹
- صهیب / ۱ / ۳۵۳
- صیمری / ۱ / ۳۷۶
- ضرار بن سرد / ۲ / ۴۵۶
- طاطری / ۲ / ۴۷۳
- طاهر / ۲ / ۴۲۱
- طبرانی / ۱ / ۳۵۴
- طبرسی / ۱ / ۵۸، ۴۷۹، ۶۲۱، ۶۴۳
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۰۳
- طبری / ۱ / ۴۶۵
- طرفه / ۱ / ۴۷۰، ۴۷۱
- طلحه / ۱ / ۳۴۷، ۳۴۹، ۳۵۰
- طیب / ۲ / ۴۲۱
- طیبی / ۲ / ۴۵۴
- عائذ بن حبیب / ۲ / ۴۵۶
- عائذ بن عمران بن مخزوم / ۲ / ۱۳۵
- عارف کاشانی / ۲ / ۵۰۶
- عاصم بن حمید / ۱ / ۲۰۹، ۲۳۹، ۲۴۰
- عاصم بن عمرو بن عوف / ۲ / ۴۵۶
- عامر بن شراحیل / ۱ / ۴۷۸
- عامر بن عبد الله / ۱ / ۳۵۰

- عامر بن عمرو / ۱ / ۴۷۴
- عایشه / ۲ / ۱۳۹، ۱۴۰، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۲۱، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۴، ۴۹۲
- عباد بن زیاد / ۲ / ۴۵۶
- عباد بن یعقوب / ۲ / ۴۵۶
- عباس / ۱ / ۵۰۰
- عباس بن عبد المطلب / ۱ / ۲۶۱، ۳۵۷، ۵۶۴، ۵۶۷ * / ۲ / ۲۶۱، ۳۰۲، ۳۷۹، ۴۱۴
- عباس بن عثمان بن شافع بن سائب / ۱ / ۳۵۱
- عباس بن عمرو غنوی / ۲ / ۱۴۶
- عباس بن محمّد / ۱ / ۴۹۹
- عباسی / ۱ / ۴۹۶، ۴۹۷
- عبد الأعلى / ۲ / ۴۷۲
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۰۴
- عبد الباسط بلقینی / ۲ / ۴۳۴
- عبد الدار / ۲ / ۱۳۳
- عبد الرحمن بن ابی بکر / ۲ / ۸۸
- عبد الرحمن بن صالح العتکی / ۲ / ۴۵۶
- عبد الرحمن بن عبد الله بن عتبّه بن مسعود الکوفی المسعودی / ۲ / ۳۸۴
- عبد الرحمن بن علی جوزی حنبلی / ۲ / ۲۳۹
- عبد الرحمن جامی / ۱ / ۶۲۵ * / ۲ / ۲۳۸، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۸۹
- عبد الرزاق بن همام / ۲ / ۴۵۶
- عبد السلام بن صالح / ۲ / ۴۵۶
- عبد العزيز بن سیاه / ۲ / ۴۵۶
- عبد القادر گیلانی / ۲ / ۴۵۰، ۵۴۴
- عبد الکریم / ۲ / ۴۱
- عبد الکریم بن طاووس / ۲ / ۲۳۶، ۲۳۷
- عبد الله بن ابی سلول / ۲ / ۵۲۵
- عبد الله بن أبی یعفر / ۱ / ۲۳۴
- عبد الله بن اسحاق بن ابراهیم بن الحسن / ۱ / ۴۹۷، ۵۰۰
- عبد الله بن اسعد یافعی / ۲ / ۵۳۳
- عبد الله بن الجهم / ۲ / ۴۵۷
- عبد الله، بن الحسن / ۲ / ۳۰۱
- عبد الله بن حسن بن امام حسن علیه السلام / ۱ / ۴۹۷
- عبد الله بن حسن بن عبد الله / ۱ / ۴۹۷

- عبد الله بن حسن مثنیٰ / ۱ / ۴۹۶
- عبد الله بن زبیر / ۲ / ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۲
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۰۵
- عبد الله بن زبیر / ۲ / ۴۵۷
- عبد الله بن زید أبو قلابه / ۲ / ۴۵۹
- عبد الله بن سلیمان / ۱ / ۲۳۱
- عبد الله بن سنان / ۱ / ۴۱۱ * / ۲ / ۱۹۰، ۱۹۱
- عبد الله بن شریک / ۲ / ۴۵۷
- عبد الله بن عباس / ۲ / ۱۳۸
- عبد الله بن عبد المطلب رحمه الله / ۱ / ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶ * / ۲ / ۲۳۱، ۴۲۰
- عبد الله بن عثمان / ۱ / ۳۴۷
- عبد الله بن عمر / ۲ / ۸۸، ۱۳۸، ۴۰۳
- عبد الله بن عمر بن محمّد / ۲ / ۴۵۷
- عبد الله بن مسعود / ۲ / ۴۰۳
- عبد الله بن مسکان / ۱ / ۳۷۹ * / ۲ / ۱۹۱
- عبد الله بن مغفل / ۲ / ۴۷۵
- عبد الله بن المغیره / ۱ / ۳۷۹
- عبد الله تستری / ۲ / ۳۶۸
- عبد الله عبد القدّوس / ۲ / ۴۵۷
- عبد الله هاتفی / ۲ / ۵۴۳
- عبد الملك بن أعین / ۲ / ۴۵۷
- عبد الملك بن عبد العزيز / ۲ / ۳۱۷
- عبد الملك بن قریب الأصبعی / ۲ / ۴۵۹
- عبد الملك بن مروان / ۲ / ۱۴۰، ۱۴۱
- عبد الملك بن مسلم بن سلام / ۲ / ۴۵۷
- عبد الحارث بن زهره بن كلاب / ۱ / ۳۵۰
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۰۶
- عبد الحمید بن أبی الحديد / ۱ / ۵۶۷
- عبد الرحمن / ۱ / ۳۷۸، ۳۸۰
- عبد الرحمن بن الحجّاج / ۱ / ۱۶۲، ۱۶۳، ۲۳۵، ۳۷۷
- عبد الرحمن بن عوف / ۱ / ۳۴۷، ۳۵۰
- عبد الشمس / ۱ / ۳۴۴، ۳۴۸، ۳۵۶
- عبد العزيز بن المهتدی / ۱ / ۲۴۶

- عبد الکریم / ۱ / ۲۳۸
- عبد المطلب / ۱ / ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۴۴، ۳۴۹، ۳۵۶، ۵۹۹ * ۱ / ۲ / ۱۳۴
- عبد مناف / ۱ / ۳۴۸، ۳۵۰، ۳۵۱ * ۲ / ۲ / ۱۳۲، ۱۳۳
- عبد مناف بن عامر / ۱ / ۴۷۴
- عبید الله بن خلیفه أبو الغریف / ۲ / ۴۵۷
- عبید الله بن سعید بن یحیی / ۲ / ۴۵۹
- عبید الله بن موسی / ۲ / ۴۵۷
- عبید بن زرارة / ۱ / ۱۳۸ * ۲ / ۳۱، ۱۹۱
- عبید بن عبد یزید / ۱ / ۳۵۱
- عتبه / ۱ / ۲۶۳ * ۲ / ۴۲۱
- عثمان بن عفان / ۱ / ۱۸، ۲۳۹، ۲۶۳، ۳۴۷، ۲۴۸، ۳۴۹ * ۲ / ۱۱۸، ۳۲۲، ۴۰۸، ۴۲۲، ۴۸۲
- عثمان بن عمر بن اَبی بکیر / ۲ / ۴۵۳
- عثمان بن عمیر بن قیس / ۲ / ۴۵۷
- عثمان تیمی / ۱ / ۳۵۰
- عثمان عن سماعة / ۲ / ۴۰
- عدی بن ثابت / ۲ / ۴۵۷
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۰۷
- عدی بن کعب / ۱ / ۳۴۸
- عروة بن زبیر / ۲ / ۴۰۳، ۴۰۴
- عزیز مصر / ۱ / ۴۶۳
- عطا / ۲ / ۲۰
- عطار / ۱ / ۴۵۶، ۴۵۷، ۶۴۱ * ۲ / ۴۵۲
- عطیة بن سعد العوفی / ۲ / ۴۵۷
- عقبه / ۲ / ۳۰۱
- عقیل / ۲ / ۳۷۹، ۴۱۴
- علامة حلّی / ۱ / ۱۶۱، ۱۶۵، ۱۹۷، ۲۰۵، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۳۶، ۳۱۷، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۸۰، ۳۸۲، ۳۹۲، ۳۹۴، ۴۰۲، ۴۴۵ * ۲ / ۱۱، ۱۳، ۱۴، ۴۳، ۱۳۶، ۲۳۶، ۲۳۷، ۳۳۵، ۳۴۸، ۳۷۴، ۴۳۷، ۴۳۹، ۴۷۶، ۴۹۶، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۲۳، ۵۲۴
- علامة زمخشری / ۱ / ۴۰۱، ۶۱۲
- علاء الدولة السمنانی / ۱ / ۴۴۹
- علی ابن مهزیار / ۱ / ۳۸۳
- علی اصغر / ۲ / ۸۹
- علی اکبر / ۲ / ۸۴، ۸۶، ۸۹
- علی بن ابراهیم / ۱ / ۲۳۰، ۲۳۴، ۲۴۰، ۲۴۲، ۲۴۳، ۶۲۰ * ۲ / ۳۶، ۳۹، ۴۸، ۴۹، ۶۰، ۶۴، ۲۹۶، ۴۳۹، ۴۷۸

- علی بن ابراهیم القمّی / ۱ / ۲۲۸
- علی بن بابویه / ۱ / ۶۴۱ * ۵۲۳ / ۲
- علی بن بذیمه / ۲ / ۴۵۷
- علی بن الجعد / ۲ / ۴۵۷
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۰۸
- علی بن جعفر / ۱ / ۳۷۷، ۶۲۰ * ۴۶ / ۲، ۲۹۵، ۲۹۸، ۳۰۱، ۴۰۵، ۴۳۹
- علی بن الجهم / ۲ / ۴۶۰
- علی بن الحزور / ۲ / ۴۵۷
- علی بن الحسن / ۱ / ۱۶۳، ۵۴۹
- علی بن الحسن بن فضال / ۱ / ۶۰۸
- علی بن الحسین المسعودی / ۲ / ۳۸۳
- علی بن الحکم / ۱ / ۵۴۹، ۶۲۶
- علی بن طاووس / ۱ / ۵۵۲
- علی بن عاصم / ۲ / ۴۵۷
- علی بن عبد الله میمونی / ۱ / ۳۸۳
- علی بن عثمان / ۲ / ۳۷۰، ۳۷۱
- علی بن عراق مصری شافعی / ۲ / ۴۸۵
- علی بن غراب / ۲ / ۴۵۷
- علی بن قادم / ۲ / ۴۵۷
- علی بن محمّد / ۱ / ۲۳۹
- علی بن محمّد کیاطبری / ۲ / ۳۲۰
- علی بن المنذر / ۲ / ۴۵۷
- علی بن یقطین / ۱ / ۲۳۰، ۲۳۴، ۶۲۰
- علی بن یقطین بن موسی اهوازی / ۱ / ۳۸۳
- عمّار بن معاویه / ۲ / ۴۵۷
- عمّار ساباطی / ۲ / ۶۵، ۶۶، ۲۹۵، ۲۹۸
- عمارة بن جوین أبو هارون العبدی / ۲ / ۴۵۷
- عمران بن ظبیان / ۲ / ۴۵۷
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۰۹
- عمر بن اذینه / ۲ / ۴۷۹
- عمر بن حسن بن علی بن حسن / ۱ / ۴۹۷
- عمر بن حنظله / ۱ / ۲۳۴ * ۱۹۱ / ۲
- عمر بن الخطاب / ۱ / ۱۵، ۳۶، ۲۲۹، ۲۶۱، ۳۲۷، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۵۱، ۴۷۵، ۴۹۴، ۴۹۷ * ۸۷ / ۲، ۱۱۸، ۱۵۱، ۲۵۸، ۳۱۸، ۳۵۵، ۴۰۳، ۴۶۵،

- ۴۶۹، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۸، ۵۱۵، ۵۳۴
- عمر بن سعد ۲ / ۳۱۸، ۴۷۴
- عمر بن عبد العزیز ۲ / ۵۳۳
- عمر بن محمد نسفی ۲ / ۲۹۵، ۴۶۹
- عمر بن یزید ۲ / ۷۲
- عمرو ۲ / ۶۵
- عمرو بن ثابت و هو ابن أبی المقدام ۲ / ۴۵۷
- عمرو بن حمّاد بن طلحة القنّاد ۲ / ۴۵۷
- عمرو بن الحمق ۱ / ۳۴۸
- عمرو بن عبد ود ۱ / ۴۷۳
- عمرو بن مغیره ۱ / ۴۷۴
- عمرو بن نفیل عدوی ۱ / ۳۵۱
- عمرة بنت عبد الرحمن ۲ / ۵۸
- عملاق بن لاود بن سام بن نوح ۲ / ۱۲۸
- عناق ۲ / ۲۲۹
- عنسه ۲ / ۴۷۲
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۱۰
- عنق ۲ / ۲۲۵
- عوج ۲ / ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸
- عوج بن عنق ۲ / ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۹
- عوج بن عوق ۲ / ۲۲۸
- عوف بن أبی جمیله ۲ / ۴۵۷
- عوق ۲ / ۲۲۸، ۲۲۹
- عیاشی ۲ / ۴۶، ۶۹
- عیسی ۲ / ۵۴۲
- عین القضاة همدانی ۲ / ۵۳۳
- غالب بن الهذیل ۲ / ۴۵۸

ق
 کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۶۱۰
 غرندل ماسک ۲ / ۳۱۷

فاضل اشکوری ۲/ ۲۳۹

فاضل تونی ۱/ ۳۹۰

فاضل چلبی ۱/ ۳۳۱

فاضل شریف ۱/ ۶۲۸

فاضل طریحی ۲/ ۴۶۰

فاضل قزوینی ۱/ ۵۳۲، ۵۸۷

فاضل قوشجی ۱/ ۴۹۴* ۲/ ۷۸

فاضل میبدی ۲/ ۵۳۳

فاضل هندی ۱/ ۳۹۲* ۲/ ۲۳۸

فاطمه ۱/ ۳۵۱

فاطمه بنت اسد ۱/ ۳۳۶، ۳۴۹، ۳۵۶* ۲/ ۴۲۳

فاطمه بنت امام حسن علیه السلام ۲/ ۴۲۵

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۱۱

فاطمه بنت سعد بن سیل ۲/ ۱۳۲

فاکھی ۲/ ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۴۰

فامی ۲/ ۱۲۶

فخر رازی ۱/ ۲۴، ۲۵، ۴۵۱* ۲/ ۷۶، ۴۵۰، ۴۵۲، ۴۶۸

فخر المحققین ۱/ ۳۹۴* ۲/ ۲۳۶، ۲۳۷، ۵۰۵

فراء ۲/ ۴۳۴

فرزدق ۲/ ۳۵۴، ۴۵۰

فرعون ۱/ ۴۵۴، ۵۸۴* ۲/ ۱۱۹، ۱۲۰، ۲۲۴، ۴۸۹

فرید الدین أوحدی ۲/ ۴۸۵

فریدون نبطی ۱/ ۵۰۴

فضاله ۱/ ۱۸۷، ۲۰۰

فضل بن حسن طبرسی ۲/ ۶۹

فضل بن سهل ۲/ ۶۹

فضل بن شاذان ۱/ ۱۶۲، ۵۴۹، ۶۴۱

فضیل بن مرزوق ۲/ ۴۵۸

فضیل بن یسار ۱/ ۲۳۰، ۴۰۶

فطر بن خلیفه ۲/ ۴۵۸

فیروز ۱/ ۱۵

فیروز آبادی ۲/ ۲۲۹، ۴۴۸، ۴۷۵

قایل ۱/ ۳۴۱

- قاسم بن محمد ۸۸ / ۲
- قاسم بن معن ۳۸۳ / ۲
- قاسم (فرزند پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم) ۴۲۱ / ۲
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۱۲
- قاضی زکریا ۳۳۰ / ۱
- قاضی عضد الشافعی ۱۵ / ۲
- قاضی قرطبه ۵۳۲ / ۲
- قاضی مالکی ۱۴۰ / ۲
- قاضی نشوان ۴۳۴ / ۲
- قاضی نشوان بن اسماعیل ۶۱۲ / ۱
- قاضی نور الله شوشتری ۱ / ۳۹۲ * ۲ / ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۲
- قتاده ۵۶۶ / ۱
- قرط بن رزاح ۳۴۸ / ۱
- قرطبی ۷۲ / ۲
- قصی بن کلاب ۱۳۲ / ۲، ۱۳۳، ۱۳۴
- قطب راوندی ۱ / ۵۶۳، ۶۲۵
- قطور ۱۳۱ / ۲
- قلانسی ۵۷۴ / ۱
- قیدار ۱۳۱ / ۲
- قیس بن ثابت ۵۸ / ۲
- قیس بن عاصم ۴۳۳ / ۲
- قیس المجنون ۲ / ۲۸۵
- قیصر روم ۱۳۴ / ۲
- قیصری ۴۵۰ / ۱
- کراجکی محمد بن علی بن عثمان ۲ / ۳۷۰، ۳۷۱
- کرمانی ۱ / ۴۶۶ * ۲ / ۷۲
- کریز بن ربیعہ ۱ / ۳۴۸
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۱۳
- کسائی ۱۷۸ / ۲
- الکشی ۱ / ۳۸۰ * ۲ / ۳۴۷
- کعب الاحبار ۲ / ۷۶، ۷۷
- کعب بن زهیر ۱ / ۶۳۸
- کفعمی ۲ / ۷۴

- کلاب بن مرّة ۲ / ۱۳۲
 کمیل بن زیاد ۲ / ۴۳۴، ۴۵۸
 کنانه ۲ / ۱۳۳
 کنانی ۲ / ۶، ۴۲، ۵۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳
 کیدری ۱ / ۳۹۳ * ۲ / ۳۲
 لیید ۱ / ۵۹۴
 لمازة بن زيار ۲ / ۴۵۹
 لیث ۱ / ۴۷۸، ۶۱۲ * ۲ / ۱۱۵
 لیث بن سعد ۱ / ۴۷۷
 لیلا بنت ابی مرّة ۲ / ۸۹
 لیوزا ۱ / ۳۴۱
 ماریه ۲ / ۴۲۲
 ماسک بن مستورد اسدی کی ۲ / ۳۱۷
 مالک اشتر ۱ / ۳۴۸
 مالک بن انس ۱ / ۳۵۱، ۴۷۷، ۴۷۸، ۶۲۵ * ۲ / ۶، ۱۴، ۱۵، ۲۱، ۳۷، ۴۸، ۴۰۳، ۴۸۵
 مالک بن مراحل ۲ / ۴۸۵
 مالک بن وهب ۱ / ۳۵۰
 مأمون الرشید ۱ / ۸۶، ۴۹۴ * ۲ / ۶۹، ۴۲۷، ۴۸۶
 مبارک ترک ۱ / ۴۹۹
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۱۴
 متوکل عبّاسی ۲ / ۴۲۷
 المتولّی ۱ / ۳۱۴
 المجاهد ۱ / ۶۴۳
 مجرهد بن مسریل ۲ / ۳۱۷
 مجلسی (محمّد باقر) ۱ / ۲۰۲، ۲۱۰، ۲۳۳، ۳۳۴، ۳۸۳، ۳۹۳، ۵۸۶، ۶۴۲، ۶۴۴ * ۲ / ۷، ۳۵، ۳۷، ۴۰، ۴۱، ۴۴، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۴۶، ۳۴۹، ۴۵۱
 مجلسی (محمّد تقی) ۱ / ۲۴۵، ۳۹۳، ۵۴۶، ۶۴۳ * ۲ / ۱۸، ۳۸، ۴۴، ۱۴۳، ۳۳۸، ۳۴۶، ۳۶۸، ۴۴۰، ۴۴۴، ۴۵۰
 مجّمع ۲ / ۱۳۳
 محسن (س) ۲ / ۴۲۲
 محقق حلّی ۱ / ۱۶۲، ۱۹۷، ۲۲۳، ۳۲۰، ۳۹۲، ۳۹۴ * ۲ / ۳۳، ۴۳، ۳۳۵، ۳۵۱، ۴۷۶، ۴۹۶، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۹، ۵۱۸، ۵۲۳، ۵۲۴
 محقق سبزواری ۱ / ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۲۲، ۳۷۷ * ۲ / ۱۹، ۲۵، ۳۵، ۴۳، ۴۲۸، ۵۰۶
 محقق شیخ رضی ۱ / ۵۹۸
 محقق شیخ علی ۱ / ۱۸۹

محقق کرکی ۱/۱۹۷، ۲۰۳، ۲۱۲، ۲۱۶، ۲۲۲، ۲۲۳* ۲/۵۰۵

محمد ابن یوسف ۱/۵۴۹

محمد امین الأسترآبادی ۱/۴۰۷

محمد باقر بن محمد اکمل ۱/۲۰۲

محمد باقر سبزواری ۱/۳۹۳

محمد بن إبراهيم النعمانی ۱/۵۴۹

محمد بن ابو الحسن بکری ۲/۱۴۲

محمد بن ابی بکر ۱/۳۴۸* ۲/۸۸

محمد بن ابی حذیفه ۱/۳۴۸

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۱۵

محمد بن أبی عباد ۲/۴۷۲

محمد بن أبی القاسم ۲/۵۳۴

محمد بن أحمد ۱/۲۳۹

محمد بن اسحاق ۱/۵۶۵

محمد بن اسماعیل ۱/۱۶۲

محمد بن إسماعیل بن رجاء ۲/۴۵۸

محمد بن بکران النقاش ۱/۶۰۸

محمد بن جریر بن رستم طبری ۱/۴۶۴، ۴۶۵

محمد بن جریر بن غالب طبری ۱/۴۶۴

محمد بن جعفر ۲/۳۰۲

محمد بن الحسن ۱/۲۳۹

محمد بن حسن اشعری ۱/۱۸۹، ۲۴۱

محمد بن الحسن الحرّ العاملی ۱/۳۷۸، ۵۵۲* ۲/۵۳، ۵۷، ۲۹۴، ۳۷۴، ۳۸۴، ۴۶۹

محمد بن الحسين بن ابی الخطاب ۱/۱۶۳* ۲/۴۱۲، ۴۷۲

محمد بن حمران ۲/۶۰

محمد بن راشد ۱/۲۳۳

محمد بن زیاد ۲/۴۶۰

محمد بن سائب الکلبی ۲/۴۵۸

محمد بن سلیمان ۱/۵۰۰

محمد بن عباس خوارزمی ۱/۴۶۵

محمد بن عبد الله اشعری ۱/۱۸۹، ۲۳۳

محمد بن عبد الله بن الحسن ۱/۴۹۸

محمد بن علی بن شهر آشوب ۱/۲۸۷، ۵۶۶

- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۱۶
 محمد بن علی بن معمر ۳۸۳ / ۱
 محمد بن علی الحلبي ۴۰۷ / ۱
 محمد بن عيسى بن الأصغ الأزدی ۳۹۰ / ۲
 محمد بن الفضيل ۲۳۱ / ۱
 محمد بن فضيل الضبّي ۴۵۸ / ۲
 محمد بن قاسم انباری ۲۳۸ / ۲
 محمد بن قيس ۲۴۰ / ۱
 محمد بن محمود ۱۴۲ / ۲
 محمد بن مسلم ۲۰۸ / ۱، ۲۲۰، ۲۳۰، ۲۴۲ * ۱۹ / ۲، ۳۹، ۵۳، ۶۰، ۳۴۷، ۴۷۲، ۴۷۳
 محمد بن موسى الفطری ۴۵۸ / ۲
 محمد بن الواحد ۲۳۸ / ۲
 محمد بن همام ۳۸۲ / ۱
 محمد بن يعقوب فيروزآبادی ۱۶ / ۱
 محمد حرفوشی ۳۷۱ / ۲
 محمد طاهر قمی ۳۷۴ / ۲
 محمد طباطبائی ۳۵، ۲۵ / ۲
 محمد طریقی ۳۸۳ / ۱
 محمد علی بن محمد باقر اصفهانی ۸ / ۱
 محمد غزالی ۴۴۱ * ۳۲۰ / ۲، ۴۵۰، ۴۵۲، ۴۵۳، ۵۳۳، ۵۳۴
 محمود بن ابراهیم بن أدهم ۱۲۱ / ۲
 محمود شبستری ۴۳۹ / ۱
 محیی الدین شافعی ۵۰۵ * ۱۱۱ / ۲، ۱۱۸، ۱۲۸
 محیی الدین عربی ۴۴۹ / ۱، ۴۵۱، ۴۵۴، ۴۶۶ * ۷۸ / ۲، ۵۳۹
 محیی الدین نووی ۳۳۰ / ۱، ۴۶۵ * ۱۳۶ / ۲، ۴۸۳، ۴۸۵
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۱۷
 مختار ۳۱۸ / ۲
 مخول ۴۵۸ / ۲
 مرعب بن مطریل ۳۱۷ / ۲
 مروان ۳۷ / ۱
 مروان بن محمد ۳۶ / ۱
 مسدد بن مسرهد ۳۱۷ / ۲
 مسرهد بن مجرهد ۳۱۷ / ۲

- مسریل بن مغزیل ۳۱۷/۲
 مسعدۀ بن زیاد ۴۷۲/۲ * ۲۴۵/۱
 مسعدۀ بن صدقه ۲۳۱/۱
 مسعودی ۳۸۳، ۱۲۷/۲
 مسلم ۴۸۳، ۱۳۹، ۱۲۳/۲
 مسلم بن الحجاج ۳۵۲/۱
 مسلم بن عقبه ۱۳۷/۲
 مضرّ ۵۶۶/۱
 مطرود بن کعب خزاعی ۳۵۶/۱
 مطریل بن ارندل ۳۱۷/۲
 مطلبّ بن عبد مناف ۳۵۶/۱
 معاویۀ بن ابی سفیان ۴۰۲/۱ * ۴۶۵/۲، ۱۱۸/۲، ۱۳۷، ۴۱۳، ۴۲۴
 معاویۀ بن حکیم ۶۲۶/۱
 معاویۀ بن عمّار ۵۲۴، ۴۹۳، ۴۹۲/۲
 معاویۀ بن وهب ۶۴/۲
 معتب ۴۲۱/۲ * ۲۶۳/۱
 معتصم عبّاسی ۴۲۷/۲
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۱۸
 معتضد بالله عبّاسی ۴۲۸/۲ * ۱۴۶/۲
 معدّ ۵۶۶/۱
 معلی بن عبد الرحمن ۴۵۸/۲
 مغزیل بن مرعبل ۳۱۷/۲
 مغیره بن زید ۴۷۴/۱
 مغیره بن شعبه ۳۳۴/۲ * ۳۴۸/۱، ۱۵/۱
 مفضّل ۱۶۶/۱
 مفلح صیمری ۳۷۸/۱
 مقدس اردبیلی ۴۹۸، ۳۷۴/۲ * ۲۰۲، ۱۶۳، ۱۶۲/۱
 ملّا حسن ۴۵۴/۲
 ملّا حسین واعظ کاشفی ۴۵۸/۱
 ملّا خلیل قزوینی ۳۹۲/۱
 ملّا شاه ۵۳۹، ۵۳۸/۲
 ملّا شاه بدخشانی ۵۳۸/۲
 ملّا عبد الله تونی ۳۹۲/۱

- ملا عبد الله یزدی / ۱ / ۵۰۳
- ملا فتح الله / ۲ / ۲۲۴
- ملا محسن فیض کاشانی / ۱ / ۵۹، ۲۱۴، ۳۲۱، ۳۹۳، ۶۰۳ * / ۲ / ۸، ۲۶، ۲۷، ۵۵، ۹۱، ۴۳۲
- ملانوی / ۲ / ۵۳۸
- منتجب الدین / ۲ / ۳۷۱
- منزله / ۱ / ۳۴۲
- منصور / ۱ / ۵۶۶
- منصور بن ابی الأسود / ۲ / ۴۵۸
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۱۹
- منصور بن حازم / ۲ / ۱۹۱
- منصور بن محمّد / ۱ / ۴۷۹
- منصور حلاج / ۱ / ۴۴۰، ۴۵۶، ۴۵۷، ۶۴۱
- منصور دو انقی / ۱ / ۴۹۴ * / ۲ / ۴۲۶
- منصور دیلمی / ۲ / ۱۴۷
- موسی بن بکر / ۲ / ۴۵
- موسی بن بکیر / ۱ / ۲۳۸، ۳۷۹
- موسی بن سعدان / ۱ / ۲۴۰
- موسی بن عیسی / ۱ / ۴۹۹
- موسی بن قیس الحضرمی / ۲ / ۴۵۸
- مولانا هاتفی / ۲ / ۵۴۳
- مولوی / ۱ / ۳۳۰، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۸، ۴۵۱، ۴۵۴، ۴۵۸، ۴۷۲، ۵۹۶ * / ۲ / ۴۷۶، ۴۸۹
- مولوی جامی / ۲ / ۵۴۳، ۵۴۴
- مولی حرّ / ۲ / ۲۹۸
- مهدی بن عبد الله / ۲ / ۱۴۷
- مهران بن محمّد / ۱ / ۲۳۳ * / ۲ / ۴۷۲، ۴۷۳
- مهلب / ۲ / ۳۵۵
- میثم بن علیّ البحرانی / ۱ / ۵۵۲
- میر داماد / ۱ / ۴۵۸ * / ۲ / ۲۳۴
- میرزا تقی الدین محمد / ۱ / ۵۴۷
- میرزا صائب تبریزی / ۱ / ۶۴۸
- میرزا مخدوم شریفی / ۲ / ۳۷۴، ۴۵۰
- میر سید شریف جرجانی / ۱ / ۴۴۸
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۲۰

- میسر /۱، ۱۸۷، ۲۰۰، ۲۳۲
 میسون (مادر یزید) /۱، ۴۹۶
 میمونۀ /۲، ۶۶
 مینا بن ابی مینا الخزاز /۲، ۴۵۸
 نابت /۲، ۱۳۱
 ناصر خسرو /۱، ۲۴، ۶۱۹
 نجاشی /۲، ۳۰۰، ۳۴۷، ۳۷۱، ۳۸۳
 نخعی /۲، ۲۰
 نرجس /۲، ۴۲۸
 نزله /۱، ۳۴۲
 نصر بن قابوس /۲، ۴۷۳
 نعمان بن ثابت بن زوطی /۱، ۳۵۱
 نعمت الله موسوی جزایری /۲، ۴۸۷
 نعمت الله ولی /۲، ۵۴۴
 نعیم بن ابی هند /۲، ۴۵۹
 نفیل بن عبد العزی /۱، ۳۴۸
 نوح بن حبیب قومسی /۲، ۴۵۹
 نوح بن قیس /۲، ۴۵۸
 نور الدین /۲، ۴۸۴
 نوفلی /۱، ۲۴۴* /۲، ۴۳۹
 ورام بن ابی فراس /۲، ۳۵۰
 وشاء /۲، ۴۷۱، ۴۷۳
 وکیع /۱، ۵۶۶
 ولید بن عبد الله بن جمیع /۲، ۴۵۸
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۲۱
 ولید بن عبد الملک /۲، ۴۲۵
 ولید بن عقبه /۲، ۱۳۷
 ولید بن مغیره مخزومی /۲، ۱۳۴
 هایبل /۱، ۳۴۱
 هاجر /۲، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰
 هارون بن سعد الأعور /۲، ۴۵۸
 هارون الرشید /۱، ۴۹۳* /۲، ۴۲۶
 هاشم بن البرید /۲، ۴۵۸

هاشم بن عبد مناف / ۱، ۳۳۴، ۳۴۴، ۳۵۳، ۳۵۵، ۳۵۶، ۴۰۸

هاشم بن مطلب / ۱، ۳۵۱

هاشم عمرو / ۱، ۳۵۵

هاله / ۱، ۲۶۴

هبیره بن یریم / ۲، ۴۵۸

هدایت خان گیلانی / ۱، ۸، ۹

هشام بن سعد / ۲، ۴۵۸

هشام بن عبد الملک / ۲، ۴۲۵، ۴۵۰

هشام بن محمد کلبی / ۲، ۲۳۸

هلاکوخان / ۲، ۴۵۳

هیشم بن الأسود / ۲، ۴۵۹

یاسر / ۲، ۴۷۲

یافت / ۱، ۳۴۲

یحیی / ۲، ۴۰۳

یحیی بن اکثم / ۲، ۴۸۶، ۴۸۷

یحیی بن جزار / ۲، ۴۵۸

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۲۲

یحیی بن سعید / ۲، ۱۶، ۵۸، ۴۰۳

یحیی بن سلمه بن کهیل / ۲، ۴۵۸

یحیی بن عبد الله بن حسن / ۱، ۴۹۷

یحیی بن عبد الله شمشیری / ۱، ۴۹۸

یحیی بن عثمان بن صالح / ۲، ۴۵۸

یحیی بن عدی المنطقی / ۲، ۲۳۹

یحیی بن عیسی / ۲، ۴۵۸

یحیی بن یعلی الأسلمی / ۲، ۴۵۸

یزدجرد / ۲، ۸۶

یزید بن ابی زیاد / ۲، ۴۵۸

یزید بن ابی سفیان / ۱، ۴۰۲

یزید بن معاویه / ۱، ۳۲۸، ۳۵۰، ۳۹۹، ۴۰۱، ۴۰۲ * / ۲، ۱۳۷، ۱۳۸، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۴۱۳، ۴۲۴

یعقوب بن شعیب / ۲، ۳۸

یعقوب بن طارق / ۲، ۷۷

یعقوب بن یزید / ۲، ۴۳۹

یوخابد / ۱، ۳۴۳

- یوسف بن ابراهیم اردبیلی / ۱ / ۳۱۴
 یوسف بن محمد البلوی / ۲ / ۵۲۹
 یونس / ۱ / ۴۷۱
 یونس بن خباب / ۲ / ۴۵۸
 یونس بن عبد الرحمن / ۱ / ۲۲۴، ۲۳۵
 یونس بن یعقوب / ۱ / ۲۳۷ * / ۲ / ۴۹۹
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۲۳

کتاب وارده در متن

- إثبات الوصیة لعلی بن أبی طالب / ۲ / ۳۸۳
 احکام سلطانیه / ۲ / ۱۱۸
 أحكام النساء / ۲ / ۲۴
 اربعین فخر رازی / ۲ / ۴۵۲
 اربعین ملا حسین کاشفی / ۱ / ۴۵۹
 ارشاد / ۲ / ۵۳۳
 ارشاد الاذهان / ۱ / ۲۵۰، ۲۳۶، ۳۹۲، ۳۹۴ * / ۲ / ۵۰۷
 اساس البلاغة / ۱ / ۶۱۲
 استبصار / ۱ / ۱۶۱، ۱۶۲، ۶۴۱ * / ۲ / ۵، ۳۷، ۳۸، ۴۵، ۵۹، ۶۰، ۶۷، ۳۷۴
 اصرار رشت / ۱ / ۹
 الإصباح / ۲ / ۳۲، ۳۵
 اعلام سیویه / ۱ / ۵۹۶
 اغانی / ۱ / ۵۶۷
 اقبال الاعمال / ۱ / ۶۴۴
 اقتصاد شیخ طوسی / ۱ / ۶۴۱ * / ۲ / ۵۲۳، ۵۲۴
 الإکیل / ۲ / ۱۵، ۷۲
 الف باء / ۲ / ۵۲۹
 الفیه / ۱ / ۳۹۲
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۲۴
 امالی صدوق / ۱ / ۱۸، ۲۲۸، ۳۸۲، ۴۷۴، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۴ * / ۲ / ۲۶۱، ۳۵۱
 أمل الآمل / ۱ / ۵۵۲ * / ۲ / ۳۷۴
 انتخاب الزاد / ۱ / ۳۰۲
 انتصار / ۱ / ۳۷۴، ۳۷۸، ۳۷۹، ۴۷۸، ۶۲۶
 انجیل / ۲ / ۹۰

- أنساب سمعانی ۲ / ۵۳۳
 انوار ۱ / ۳۱۶
 الأنوار لعمل الأبرار ۱ / ۳۱۴
 انوار نعمانی ۲ / ۴۷۰، ۴۸۷
 اوسط طبرانی ۱ / ۳۵۴
 ایضاح ۱ / ۴۶۵
 ایضاح الفوائد ۲ / ۵۰۵
 ایک و نیک ۲ / ۲۲۷
 بحار الأنوار ۱ / ۳۸۳، ۵۴۶، ۶۴۱ * ۲ / ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۲
 بخاری ۲ / ۱۱
 بدایة الهدایة ۱ / ۳۷۸
 بصائر الدرجات ۲ / ۶۷
 بلابل القلاقل ۱ / ۶۲۵
 بلد الامین ۲ / ۲۳۲، ۲۳۳
 بهارستان ۱ / ۶۲۵
 البیان ۲ / ۶۹
 بیان ۱ / ۳۹۱، ۳۹۲ * ۲ / ۲۴۷، ۴۳۷، ۴۳۹
 تاریخ الحکما ۱ / ۶۲۹
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۲۵
 تاریخ الخلفاء ۲ / ۴۸۸
 تاریخ طبری ۱ / ۳۳۴
 تاریخ مکّه ۲ / ۱۱۸
 تبصره المتعلمین ۱ / ۳۹۱
 تبصره العوام ۲ / ۴۵۳، ۵۳۴
 تبيان شيخ طوسی ۱ / ۵۸، ۳۹۲ * ۲ / ۲۳
 تحرير اقلیدس ۱ / ۶۳۰
 تحرير الاحکام ۱ / ۳۱۵، ۳۱۷، ۳۹۱ * ۲ / ۳۳۵، ۴۷۶، ۵۰۵
 تحفه ۲ / ۲۲۸
 تحفه الزائر ۱ / ۳۳۴
 تحفه النبهاء فی اختلاف الفقهاء ۱ / ۴۷۸
 تذکره شیرخان ۲ / ۵۳۹
 تذکره ۲ / ۱۳۶، ۳۳۴، ۴۳۷، ۴۳۹، ۴۴۲
 تذکره الادباء ۲ / ۴۸۵

- تذکره الأولیاء / ۱، ۴۵۶ / ۱ * ۶۴۱ / ۲ * ۴۵۲ / ۲
- ترکیب الأفلاک / ۲ / ۷۷
- تشریح الأبدان / ۱ / ۴۷۹
- تشریح الافلاک / ۱ / ۵۰۷
- تفسیر ابو الفتوح / ۱ / ۳۹۲ * ۲ / ۲۲۵
- تفسیر بیضاوی / ۲ / ۴۶۰
- تفسیر صافی / ۱ / ۵۹، ۶۰۳ * ۲ / ۶۱، ۹۱، ۹۶
- تفسیر علی بن ابراهیم / ۱ / ۲۲۸
- تفسیر فخر رازی / ۲ / ۴۶۸
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۲۶
- تفسیر الکشاف / ۱ / ۵۶۵، ۵۸۴ * ۲ / ۲۹۷، ۴۶۱
- تقریب التهذیب / ۲ / ۳۱۸، ۳۸۴، ۴۵۹
- تلفیق / ۲ / ۷۷
- التمهید / ۱ / ۲۲۲
- تمهید القواعد / ۲ / ۱۶، ۲۱، ۲۲، ۱۸۱، ۴۳۵
- تنزیه ذوی العقول فی أنساب آل الرسول / ۲ / ۳۳۷
- التنقیح الرائع / ۱ / ۲۰۳، ۲۰۵، ۲۳۶، ۳۷۸، ۶۳۸
- توجیه السؤالات فی حل الإشکالات / ۱ / ۵۵۲
- توحید شیخ صدوق / ۱ / ۱۷، ۶۰۸
- التوراه / ۱ / ۶۱۴ * ۲ / ۹۰، ۱۲۰
- تهذیب الأسماء / ۱ / ۴۶۵
- تهذیب الأحکام / ۱ / ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۵، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۷، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۳، ۲۳۵، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۶۲، ۳۷۷، ۴۰۷، ۶۱۷، ۶۲۰، ۶۴۱ * ۲ / ۵، ۱۸، ۲۷، ۳۱، ۳۷، ۳۸، ۴۱، ۴۵، ۴۹، ۵۹، ۶۰، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۱۹۰، ۲۹۶، ۲۹۸، ۳۰۱، ۳۳۷، ۳۷۴، ۴۶۴
- تهذیب التهذیب / ۲ / ۳۱۸
- تهذیب منطق / ۱ / ۵۰۳
- جامع الاصول / ۱ / ۵۶۷ * ۲ / ۴۵۴، ۴۶۰
- جامع الدلائل و مجمع الفضائل / ۱ / ۵۵۲
- جامع عباسی / ۱ / ۳۹۳
- الجامع للشرائع / ۱ / ۳۹۲ * ۲ / ۱۶، ۲۵
- جاهلیات / ۲ / ۲۳۸
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۲۷
- جمل العلم و العمل / ۱ / ۳۹۳

- الجمل و العقود ۱ / ۳۹۲
 جواهر التفسیر ۱ / ۴۵۹
 حاشیة ارشاد ۱ / ۱۸۹، ۱۹۷، ۲۱۲ * ۲ / ۴۳۷، ۵۰۵
 حاشیة قاموس ۲ / ۴۳۴
 حاشیة الخلاصة ۲ / ۳۳۷
 حاشیة الشرائع ۱ / ۲۱۲
 حدائق الناضرة ۲ / ۱۶
 حدیقه الشیعه ۲ / ۳۷۴، ۳۷۵
 حدیقه المتقین ۲ / ۳۶۸، ۴۴۰
 حقائق الأنوار ۲ / ۳۳۷
 حلیة الاولیاء ۲ / ۲۳۰
 حواشی شرح التجريد ۱ / ۴۴۸
 حیات القلوب ۱ / ۶۴۲
 خرائج الجرائح ۱ / ۵۶۳ * ۲ / ۳۰۲
 خصال ۱ / ۶۱۱
 خلاصة الأذکار ۲ / ۴۳۲
 خلاصة الحساب ۲ / ۵۴۵
 خلاصة الوفاء ۲ / ۱۳۸، ۲۳۱
 خلاف شیخ طوسی ۱ / ۲۳۲، ۳۸۲، ۳۹۰، ۶۲۶ * ۲ / ۷، ۲۰، ۲۵، ۲۷، ۲۸، ۱۹۰، ۴۷۶، ۵۰۵
 خوان الإخوان ۲ / ۴۱۴
 دروس ۱ / ۳۱۵، ۳۱۷، ۳۹۲ * ۲ / ۱۲، ۲۹۵، ۲۹۹، ۴۷۶، ۴۹۲
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۲۸
 درة فاخره ۲ / ۵۳۲
 دعائم الاسلام ۲ / ۴۷
 دیوان اوحدی ۲ / ۴۸۵
 دیوان جمیل ۱ / ۴۶۹
 دیوان الصبابة ۲ / ۴۸۴
 ذکری الشیعه ۱ / ۳۹۱ * ۲ / ۳۳۶، ۳۵۲
 ذهبیة ۲ / ۲۹۹
 راهبرد اهل سنت ۲ / ۳۲۱
 ربیع الأبرار ۱ / ۴۰۱
 رجال ابن داوود ۲ / ۲۳۷
 رجال العلامة ۱ / ۳۸۰ * ۲ / ۳۴۸

- رجال الکشی ۱ / ۲۳۹
- الردّ علی المتعصّب العنید ۲ / ۳۲۱
- رساله ابن بابویه ۱ / ۳۸۱
- رسالة اعتقادات ۲ / ۴۵۱
- رشح الولاء فی شرح الدعاء ۱ / ۵۵۲
- الرعاية فی علم الدراية ۲ / ۱۱
- الرموز علی اختلاف الفقهاء ۲ / ۱۵
- رموز الفقهاء ۲ / ۶
- روض المناظر ۲ / ۷۶
- روضه الأجاب ۱ / ۵۶۶
- روضه الشهداء ۱ / ۴۵۹
- روضه المتقين ۲ / ۱۴۳، ۳۳۸، ۴۵۰
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۲۹
- رياض الشعراء ۱ / ۶۱۹ * ۲ / ۵۳۸، ۵۴۳
- زاد الحاج ۱ / ۳۰۲
- زاد المعاد ۱ / ۵۸۶، ۵۸۷
- زبور ۲ / ۹۰
- سبحه الأبرار ۲ / ۴۸۹
- سدّ الرمق ۱ / ۳۰۲
- سرائر ابن ادریس ۱ / ۳۷۸، ۴۰۷، ۶۱۷، ۶۲۶ * ۲ / ۷، ۱۷، ۱۸، ۲۱، ۲۵، ۲۷، ۲۸، ۴۷۶
- سرّ العالمین ۲ / ۴۴۸، ۵۳۴
- شرائع الاسلام ۱ / ۱۶۱، ۱۸۹، ۱۹۹، ۲۰۵، ۲۲۳، ۲۴۴، ۳۱۵، ۳۹۲ * ۲ / ۴۲۰، ۴۷۶
- شرح ابن ابی الحديد ۲ / ۱۴۸
- شرح الإرشاد ۱ / ۲۰۲، ۳۸۰
- شرح دیوان مرتضوی ۱ / ۶۲۹ * ۲ / ۵۳۱
- شرح الزنجانی ۱ / ۴۶۱
- شرح شرایع غایة المرام ۱ / ۳۷۸
- شرح صحیح بخاری ۱ / ۴۶۶
- شرح العقائد النسفیة ۲ / ۳۱۸
- شرح فصوص ۱ / ۴۵۰
- شرح قصیده همزیه ۱ / ۳۳۵
- شرح القواعد ۲ / ۱۷
- شرح کافی ۲ / ۲۳۸

- شرح لامیة عجم ۴۸۴ / ۲
- شرح اللمعة ۵۹ / ۱، ۶۳۶ * ۱۱ / ۲، ۴۷۶، ۵۰۲، ۵۰۶، ۵۲۴
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۳۰
- شرح مختصر ۱ / ۱۸۹
- شرح المعضليات ۱ / ۴۶۹
- شرح المفاتيح ۱ / ۲۰۳، ۴۰۷
- شرح المقاصد ۲ / ۳۱۹، ۵۳۲
- شرح منهاج ۱ / ۳۳۰
- شرح النافع نهاية المرام ۱ / ۱۹۹، ۲۱۱، ۲۱۷، ۲۴۳ * ۷ / ۲، ۱۷، ۲۵، ۲۷، ۴۳، ۶۲، ۵۰۶
- شرح نهج البلاغه ۱ / ۵۶۷
- شرح الوجيز ۱ / ۶۳۹
- شفا ۲ / ۱۰۹
- شمس العلوم ۱ / ۶۱۲ * ۲ / ۴۳۴
- صاح اللغة ۱ / ۳۲۹، ۴۷۱، ۶۱۲ * ۲ / ۱۴۵، ۲۹۷، ۴۶۰، ۴۸۳
- صحيح البخارى ۱ / ۵۶۴ * ۲ / ۱۲۳، ۱۳۹، ۴۶۰، ۴۶۸، ۴۷۵، ۴۸۰، ۴۸۳
- صحيح مسلم ۱ / ۳۳۵ * ۲ / ۱۳۹، ۴۸۳
- صحيفةً كامله ۲ / ۴۲۰
- صواعق المحرقة ۱ / ۳۵۴ * ۲ / ۳۱۸، ۳۲۰
- طب الرضا عليه السلام ۲ / ۲۹۹
- عدة الاصول ۱ / ۱۶۵، ۳۸۰
- عقائد نسفى ۲ / ۲۹۵
- علل الشرائع ۱ / ۴۰۷ * ۲ / ۹۱، ۹۲، ۱۲۹، ۴۱۴، ۴۷۹
- عنقاء المغرب ۲ / ۱۱۱
- العين ۱ / ۶۱۲
- عيون اخبار الرضا عليه السلام ۱ / ۶۰۸ * ۲ / ۴۲۹
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۳۱
- غريب الحديث ۲ / ۲۳۸
- غنيه ۱ / ۶۲۶ * ۲ / ۳۲، ۳۵
- غيبت شيخ طوسى ۱ / ۶۴۱
- الغيبه للنعمانى ۱ / ۵۴۹
- فتاح المجامع ۲ / ۲۹۲، ۲۹۴، ۳۰۵، ۴۷۰، ۴۷۹، ۵۰۷
- فتح الوهاب شرح منهج الطلاب ۲ / ۱۴، ۴۸۲
- فتوحات ۱ / ۴۴۹ * ۲ / ۷۸، ۵۳۹

فذلک ۱/ ۲۶۷، ۲۷۳ * ۲/ ۳۰۷، ۵۰۷

فردوس الاخبار ۱/ ۳۵۴

فرقان ۲/ ۹۰

فصوص الحکم ۱/ ۴۴۹

فقه رضوی ۱/ ۳۸۴ * ۲/ ۱۱، ۴۷

فقه ملکی ۱/ ۳۹۳

فلاح السائل ۲/ ۲۳۲

فلاحه قسطنین ۱/ ۵۷۴

فهرست حمصی ۲/ ۳۷۱

الفهرست للطوسی ۲/ ۳۰۰

قاموس المحيط ۱/ ۱۶، ۳۲۹، ۴۶۰، ۴۶۷، ۴۸۱، ۶۱۱، ۶۱۲ * ۲/ ۳۷، ۱۱۴، ۱۴۵، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۹۷، ۳۹۵، ۴۱۳، ۴۴۸، ۴۷۵، ۴۸۸

القیسات ۲/ ۲۳۵

قبس الانوار ۲/ ۴۷۹

قبلة الآفاق ۱/ ۵۳۲، ۵۸۷

قرابادین ۱/ ۵۷۴

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۳۲

قرب الإسناد ۱/ ۳۶ * ۲/ ۴۶، ۳۰۱، ۳۳۷

قره العین و سبکة اللجین ۱/ ۶۳۹

قطع المقال ۱/ ۲۷۳ * ۲/ ۳۱، ۵۱، ۳۵۴

قواعد الاحکام ۱/ ۱۶۱، ۲۱۳، ۳۱۵، ۳۱۷، ۳۲۱، ۳۹۴ * ۲/ ۲۳۸، ۳۳۵، ۴۷۶، ۴۹۶، ۵۰۶

الکافی ۱/ ۱۶۲، ۱۶۳، ۲۲۱، ۲۲۸، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۴، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۴۰۶، ۴۱۱، ۵۶۳، ۶۲۰، ۶۱۷، ۶۴۲ * ۲/

۵، ۳۷، ۳۸، ۴۹، ۶۰، ۶۴، ۶۵، ۶۷، ۸۸، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۹، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۳۷، ۴۷۸

الکافیة ۱/ ۴۶۸

کامل التواریخ ۲/ ۱۴۷

کشف الحق ۲/ ۱۴

کشف الرموز ۱/ ۶۲۸

کشف الغممة ۲/ ۶۷

کشکول شیخ بهائی ۲/ ۱۱۹، ۱۲۰

کفایة الاحکام ۱/ ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۱۱، ۲۱۳، ۲۱۷، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۳۷۷ * ۲/ ۷، ۱۹، ۴۳، ۴۳۸، ۵۰۲، ۵۰۶

کمال الدین ۱/ ۵۶۳

کنز العرفان ۱/ ۳۹۱ * ۲/ ۶۰

ق

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۶۳۲

کهنه ۱/ ۳۸۳

گلشن راز ۱/ ۴۴۷، ۴۵۱

لباب ۱/ ۶۲۵

لباب الأنساب ۲/ ۴۵۹

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۳۳

لب لباب ۱/ ۴۵۹

لمعه ۱/ ۲۴۵، ۳۱۵، ۳۱۷، ۳۹۲

مبسوط شیخ طوسی ۱/ ۳۹۱ * ۱۱/ ۲، ۱۶، ۲۵، ۳۳۵، ۳۳۶، ۴۹۶، ۵۰۶، ۵۲۳، ۵۲۴

مثنوی ۱/ ۳۳۰، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۸، ۴۵۱، ۴۵۴، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۷۲، ۵۹۶ * ۲/ ۴۷۶، ۴۸۹، ۵۴۳

مجالس المؤمنین ۲/ ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۲

مجمع البحرين ۲/ ۴۶۰

مجمع البيان ۱/ ۵۸، ۳۹۷، ۴۷۹، ۶۴۳

محاسن البرقی ۲/ ۳۰۱

محاضرات الادباء ۲/ ۴۸۶، ۴۸۷

محاكمات ۲/ ۵۳۴

محبوب القلوب ۲/ ۲۳۹

مختصر احمدی ۱/ ۳۸۱، ۳۸۴

مختصر الاصول ۲/ ۱۴

مختصر المعانی ۲/ ۱۸۲

مختصر التبیان ۲/ ۲۴، ۵۹

مختصر النافع ۱/ ۲۰۵

مختلف الشیعة ۱/ ۱۶۱، ۳۸۰، ۳۸۲ * ۲/ ۱۱، ۵۲۴

مدارک الاحکام ۱/ ۱۹۹، ۱۶۳، ۲۶۷ * ۲/ ۳۵۲، ۴۳۸

مراسم ۱/ ۳۹۱ * ۲/ ۳۲، ۳۵

مروج الذهب ۲/ ۱۲۷

مسائل العویص ۱/ ۳۷۸، ۳۷۹

مسائل علی بن جعفر ۲/ ۳۰۱

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۳۴

مسالك الافهام ۱/ ۵۲، ۱۸۹، ۱۹۱، ۱۹۸، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۶، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۲۲، ۲۴۱، ۲۶۷، ۳۷۶، ۳۸۰ * ۲/

۴۵، ۲۳۹، ۵۰۵، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹

- مسترشد ۱ / ۴۶۵
- مشرق الشمسین ۱ / ۴۹۵
- مشکات بغوی ۲ / ۴۵۴
- مصایح السنه ۲ / ۴۸۲
- مصباح المتهجد ۱ / ۳۹۱
- مصباح المنیر ۲ / ۲۹۷
- مطول ۱ / ۳۳۱ * ۲ / ۱۸۲، ۴۳۵، ۴۶۰
- مظهر المختار فی حکم النکاح مع الإعسار ۱ / ۳۰۹
- معالم العلماء ۱ / ۲۸۷
- معالم (فقه) ۱ / ۳۸۲، ۳۸۴
- معانی الأخبار ۱ / ۵۵۲، ۵۶۳، ۶۰۸، ۶۱۱، ۶۱۴ * ۲ / ۲۳۱
- معتبر ۱ / ۵۲، ۱۶۱ * ۲ / ۳۳، ۳۵۱، ۳۵۲
- معتزک الأقوال فی أحوال الرجال ۱ / ۱۶، ۲۸۷ * ۲ / ۳۷۱
- معجم البلدان ۱ / ۴۶۵
- مغازی ۱ / ۵۶۵
- مفاتیح الشرایع ۱ / ۱۶۲، ۱۶۳، ۳۲۱ * ۲ / ۸، ۲۶، ۲۷، ۵۵، ۲۹۲، ۲۹۶، ۵۰۶
- مفاتیح الغیب ۲ / ۷۶
- مقاتل الطالیین ۱ / ۴۹۷، ۴۹۹، ۵۰۱ * ۲ / ۱۴۸
- مقامع الفضل ۱ / ۹
- مقنع ۲ / ۱۹۰، ۳۱۵
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۳۵
- مقنعه ۱ / ۳۸۲ * ۲ / ۲۴، ۵۲۳
- ملاذ الاخیار ۱ / ۲۰۲، ۲۳۳ * ۲ / ۷، ۲۹۹، ۳۷۴
- مناقب ابن شهر آشوب ۱ / ۳۸۳، ۵۶۶
- مناقب خوارزمی ۱ / ۳۵۴
- منتهی المطلب ۱ / ۱۶۱، ۳۹۱ * ۲ / ۳۳۵
- منتهی المطلب (ادبی) ۱ / ۴۶۹
- منظومه مالک ۲ / ۴۸۵
- منع المنع من الجمع ۱ / ۳۴۷ * ۲ / ۳۸۴
- من لا یحضره الفقیه ۱ / ۱۶۵، ۱۹۱، ۲۲۱، ۲۲۴، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۴، ۲۴۰، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۶، ۳۳۶، ۳۸۱، ۳۸۴، ۴۰۸، ۴۱۵، ۶۲۰، ۶۴۱ * ۲ / ۵، ۲۰، ۳۶، ۳۸، ۵۰، ۵۵، ۶۰، ۱۹۰، ۴۴۰
- منهاج الکرامه ۱ / ۴۰۲
- موجز ۲ / ۲۳۲

- الموصلیات ۱ / ۴۷۹
 موطاً ۲ / ۴۰۳
 المهذب ۱ / ۶۱۲
 مهمات ۲ / ۵۳۳
 میافاریات ۱ / ۳۹۰
 النرسی ۲ / ۳۰۰
 نفحات الأزهار ۱ / ۳۵۳
 نفحات الانس ۲ / ۲۳۸، ۴۴۹، ۴۵۱، ۴۵۲، ۵۴۴
 نواقض الروافض ۲ / ۳۷۴
 نهاية ابن اثیر ۱ / ۱۴۲، ۳۱۴، ۴۶۷* ۲ / ۳۷، ۱۴۵، ۲۹۶، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۵۵
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۳۶
 نهاية شیخ طوسی ۱ / ۱۶۱، ۲۱۰، ۲۸۴، ۳۸۲، ۳۹۲* ۲ / ۱۱، ۲۷، ۳۲، ۳۵، ۴۱، ۳۳۶، ۵۲۳
 نهاية الوصول ۱ / ۱۶۱، ۱۶۵
 نهج الحق ۱ / ۴۴۵
 وافی ۱ / ۶۰۳
 الوجیزه ۲ / ۳۴۶
 وسائل الشیعة ۲ / ۴۶، ۵۳، ۵۷، ۲۹۴، ۴۶۹
 الوسيله لابن حمزة ۱ / ۳۹۱* ۲ / ۳۲، ۳۵
 وفيات الأعیان ۱ / ۴۵۷، ۴۷۸* ۲ / ۳۲۰، ۴۸۶
 هاءات ۲ / ۲۳۸
 الهدایة ۱ / ۳۱۵
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۳۷

اماکن

- آبسکون ۱ / ۵۱۳
 آق شهر ۱ / ۵۱۴
 آمد ۱ / ۵۱۳
 آمل ۱ / ۵۱۳، ۵۲۹، ۵۳۰
 آوه ۱ / ۵۱۳، ۵۳۰
 ابرقو ۱ / ۵۱۳، ۵۳۱
 ابله ۱ / ۵۱۳، ۵۳۰
 ابواء ۱ / ۳۳۵* ۲ / ۲۳۱
 ابهر ۱ / ۵۱۳، ۵۲۲

- ایبورد /۱ ۵۱۳
- احد /۲ ۱۲۷
- اخشیان /۲ ۱۲۲
- اخلاط /۱ ۵۱۴
- اذرعات /۱ ۵۱۲
- اربل /۱ ۵۱۳
- ارجان /۱ ۵۱۳
- اردبیل /۱، ۵۱۳، ۵۲۱
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۳۸
- اردستان /۱ ۵۱۳
- اردن /۲ ۱۲۹
- ارزنجان ارزنگان /۱، ۵۱۴، ۵۱۶
- ارزن الروم /۱، ۵۱۳، ۵۱۵، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ارمیتیه /۱، ۵۱۳، ۵۳۰
- اروس /۱ ۵۱۴
- اریحا /۲، ۲۲۴، ۲۲۵
- ازق /۱ ۵۱۴
- استرآباد /۱، ۵۱۳، ۵۲۳، ۵۲۹، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵
- اسفراین /۱ ۵۱۳
- اسکندریه مصر /۱، ۵۱۸، ۵۱۲* /۲، ۴۵۳
- اشبیلیه /۱ ۵۱۳
- اصطخر /۱ ۵۳۱
- اصفهان /۱، ۵۱۳، ۵۲۴، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۸، ۵۸۶
- أضاه لبین /۲ ۱۱۸
- افریقیه /۱ ۵۱۲
- اکره /۱، ۵۲۹، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵
- أللان /۱ ۵۳۰
- المالغ /۱ ۵۲۴
- الموت /۱، ۵۱۴، ۵۳۰
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۳۹
- أمّ رحم /۲ ۱۱۴
- أمّ الرحمة /۲ ۱۱۴
- أمّ العرب /۲ ۱۳۱
- أمّ القرى /۲ ۱۱۴

امّ کوئی ۱۱۴/۲

انبار ۱/۵۱۲

اندلس ۱/۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

انطاکیه ۱/۵۱۳، ۵۱۶

اهواز ۱/۵۱۳

ایتنیه ۱/۵۱۴

ایلیا ۲/۲۲۴

بئر طوی ۲/۱۲۱

باب الأبواب ۱/۵۱۴

باب الصفا ۱/۳۳۶* ۲/۱۳۵

بابل ۱/۵۱۲

بازان ۲/۱۲۲

باشه ۲/۱۱۴

بافد ۱/۵۱۳

باکویه ۱/۵۲۱

بحرین ۱/۵۱۲، ۵۲۷* ۲/۱۴۶، ۱۴۸

بخارا ۱/۵۲۵، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

بدخشان ۱/۵۱۳، ۵۲۷

بربر ۱/۵۱۲

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۴۰

بردعه ۱/۵۱۴، ۵۲۱

بروجرد ۱/۵۱۳، ۵۳۰

بست ۱/۵۱۳، ۵۲۷

بسطام ۱/۵۱۳، ۵۲۹، ۵۳۰

بصره ۱/۳۵۰، ۴۷۴، ۵۱۳، ۵۲۳، ۵۳۲، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴* ۲/۷۱، ۷۲، ۱۴۶، ۳۱۷

بصری ۱/۵۱۲

بطلیوس ۱/۵۱۴

بطن نمره ۲/۱۱۸

بعلبک ۱/۵۱۳، ۵۳۰

بغداد ۱/۳۵۱، ۵۱۲، ۵۲۰، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴* ۲/۱۴۷، ۱۴۸، ۴۲۶، ۴۲۷

۴۴۹، ۴۵۳

بقیع مدینه ۱/۳۴۹، ۳۵۱* ۲/۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶

بگه ۲/۱۱۴، ۱۱۵

- بلاد حبشه / ۱ ۵۱۲
 بلاد شاپور / ۱ ۵۳۱
 بلاد نوبه / ۱ ۵۱۲
 بلخ / ۱ ۵۱۴، ۵۲۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵
 بلد الامین / ۲ ۱۱۴
 بلدة / ۲ ۱۱۴
 بلغار / ۱ ۴۱۰، ۴۱۲، ۵۱۴، ۵۲۱، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۴۱
 بلنجر / ۱ ۵۱۴، ۵۳۰
 بم / ۱ ۵۱۳
 بنارس هند / ۱ ۵۲۹
 بناکت / ۱ ۵۲۵
 بوزجان / ۱ ۵۱۳
 بههان / ۱ ۵۱۳، ۵۳۰
 بیارجمند / ۱ ۵۳۰
 بیت الله الحرام / ۲ ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷
 بیت العتیق / ۲ ۱۱۵، ۱۱۷
 بیت المعمور / ۲ ۱۱۶، ۱۲۵
 بیت المقدس / ۱ ۵۰۴، ۵۱۲، ۵۱۸* / ۲ ۱۲۱، ۳۳۷
 بیضا / ۱ ۵۱۳
 بیلقان / ۱ ۵۱۴، ۵۳۰
 پهلوارۀ هندوستان / ۱ ۵۲۰
 پیش بالغ / ۱ ۵۲۷
 تبت / ۱ ۵۱۴، ۵۲۷، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶
 تبریز / ۱ ۵۱۳، ۵۲۱، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۸۶
 ترشیز / ۱ ۵۲۵
 ترمذ / ۱ ۵۱۳
 تستر / ۱ ۵۱۳
 تفلیس / ۱ ۵۱۴، ۵۲۱، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵
 تکریت / ۱ ۵۱۳، ۵۳۰
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۴۲
 تلفین / ۲ ۱۱۹
 تنعیم / ۱ ۳۰۲* / ۲ ۱۱۸، ۱۳۹

- تون / ۱ ۵۲۵
- تهران / ۱ ۵۳۰، ۶۴۷
- جبل احمر / ۲ ۱۲۲
- جبل قرن / ۲ ۱۲۲
- جبل ولی / ۲ ۱۲۲
- جده / ۱ * ۵۱۲ / ۲، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۱، ۱۳۴، ۳۱۴
- جرجان / ۱ ۵۱۳، ۵۳۰
- جرفادقان / ۱ ۵۱۳
- جرمی / ۱ ۵۱۹، ۵۳۳
- جزل / ۲ ۱۲۲
- جزیره سرانندیب / ۱ ۵۱۲
- جزیره ابن عمر / ۱ ۵۱۳
- جعرانه / ۱ * ۳۰۲ / ۲، ۱۱۸، ۱۱۹
- جلولاء / ۱ ۵۱۳، ۵۳۰
- جمرة وسطی / ۱ ۴۷۷
- جنابد / ۱ ۵۳۰
- جند / ۱ ۵۱۲
- جودی / ۲ ۱۲۵، ۱۲۶
- جوزجان / ۱ ۵۱۴
- چمن بسطام / ۱ ۱۸۵
- چین / ۱ ۵۱۲، ۵۴۵
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۴۳
- حائر الحسین / ۱ ۵۴۸
- حاطمة / ۲ ۱۱۴
- حیشه / ۱ ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵ * / ۲ ۱۲۸
- حجر اسماعیل / ۲ ۱۳۰، ۱۳۶، ۱۳۹، ۴۹۲
- حجون / ۲ ۱۲۲، ۱۲۳
- حرا / ۲ ۱۲۵
- حزان / ۱ ۵۱۳، ۵۳۰
- حراء / ۲ ۱۲۶
- حرم / ۲ ۱۱۴
- حزة واقم / ۲ ۱۳۷
- حش کوكب / ۱ ۳۴۹

حصن ۵۱۳/۱

حضر موت ۵۱۲، ۴۵۹/۱

حلب ۵۱۳/۱، ۵۱۶، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

حلوان ۵۱۳/۱، ۵۳۰

حلّه ۵۱۲/۱، ۵۳۰

حمّاء ۵۱۳/۱

حمص ۵۱۳، ۳۵۰/۱، ۵۱۷

حنین ۳۱۸/۲

حیدرآباد ۵۳۰/۱

حیره ۵۱۲/۱

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۴۴

خانبالغ ۵۱۴/۱، ۵۲۸، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

خانقین ۵۱۳/۱

خیص ۵۳۱/۱

ختا ۵۱۴/۱

ختلان ۵۱۴/۱

ختن ۵۱۴/۱، ۵۲۶، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

خجند ۵۱۴/۱، ۵۲۵

خراسان ۵۱۳/۱ * ۶۹/۲، ۴۲۷

خسروگرد ۵۱۳/۱

خوار ۵۳۰/۱

خوزستان ۵۱۳/۱

خوی ۵۱۳/۱، ۵۳۰

خیبر ۵۱۲/۱

داراب جرد ۵۱۳/۱

دار السلام ۱۱۹/۲

دار الملک اندلس ۵۱۸/۱

دار الملک چین ۵۲۰/۱، ۵۴۴

دار الملک حبشه ۵۱۹/۱، ۵۳۳

دار الملک خوارزم ۵۲۳/۱

دار الملک نوبه ۵۳۷/۱

دار الملک یمن ۵۱۵/۱

دار الندوة ۱۳۳/۲

دامغان / ۱، ۵۱۳، ۵۲۴، ۵۲۹

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۴۵

دبیل / ۱، ۵۲۹

دجله / ۱، ۳۵۲

در بند / ۱، ۵۱۴، ۵۲۱

دسکره / ۱، ۵۱۳

دمشق / ۱، ۳۵۰، ۵۱۲، ۵۱۷، ۵۳۳، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴

دمیاط / ۱، ۵۳۰

دنقله / ۱، ۵۱۹

دورق / ۱، ۵۱۳، ۵۳۰

دهدشت / ۱، ۵۳۱

دهستان / ۱، ۵۱۳

دهلی / ۱، ۵۲۹

دیار بکر / ۱، ۵۳۰

دبیل / ۱، ۵۱۲

دیلیم / ۱، ۵۱۴

دیلمان / ۱، ۵۱۴

دیمه / ۱، ۵۳۰

دینور / ۱، ۵۱۳، ۵۳۰

راس / ۲، ۱۱۴

رأس العين / ۱، ۵۳۰

رامهرمز / ۱، ۵۱۳، ۵۲۴

رجبه / ۱، ۵۱۶

رشت / ۱، ۸، ۵۱۳، ۵۲۹

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۴۶

رضوی / ۲، ۱۲۷

رقّه / ۱، ۵۱۳، ۵۳۰

رکن شامی / ۲، ۱۲۶، ۱۴۰

رکن مغربی / ۲، ۱۲۶

رمله / ۱، ۵۱۲

رودبار / ۱، ۵۱۳

رودسر / ۱، ۵۳۰

روس / ۱، ۵۲۲

- روضه امیر المؤمنین علیه السلام / ۱ / ۵۴۹
- روضه النبی صلی الله علیه و آله و سلم / ۱ / ۵۵۰
- روم / ۱ / ۵۶۴ * ۲ / ۱۴۲
- رومیة کبری / ۱ / ۵۱۷
- ری / ۱ / ۵۲۳، ۶۴۷
- زابل / ۱ / ۵۱۳
- زبید / ۱ / ۵۱۲، ۵۱۹
- زرنند / ۱ / ۵۱۳
- زقاق الطوال / ۱ / ۳۳۴
- زمخشر / ۱ / ۵۱۴
- زمزم / ۲ / ۱۲۹
- زنجان / ۱ / ۵۱۳، ۵۳۰
- زوزن / ۱ / ۵۱۳
- ساری / ۱ / ۵۱۳، ۵۲۲، ۵۲۹
- سامراء سرّ من رای / ۱ / ۳۸۲، ۵۱۳، ۵۲۰، ۵۴۹ * ۲ / ۴۲۷، ۴۲۸
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۴۷
- ساوه / ۱ / ۵۱۳، ۵۲۲
- سبزوار / ۱ / ۵۲۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵
- سرانندیب / ۱ / ۵۲۰، ۵۴۴ * ۲ / ۱۲۵
- سرخس / ۱ / ۵۱۳، ۵۲۵
- سعید مصر / ۱ / ۵۱۸
- سقوטר / ۱ / ۵۱۲
- سلطانیه / ۱ / ۵۱۴
- سلماس / ۱ / ۵۱۳، ۵۳۰
- سمرقند / ۱ / ۵۱۴، ۵۲۵
- سمتان / ۱ / ۵۱۳، ۵۲۳
- سمیرم / ۱ / ۵۳۰
- سنجار / ۱ / ۵۱۳، ۵۳۰
- سند / ۱ / ۵۱۲
- سوس اقصا / ۱ / ۵۱۹
- سومنات / ۱ / ۵۱۲، ۵۲۰، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵
- سهرورد / ۱ / ۵۱۳، ۵۳۰
- سیراف / ۱ / ۵۳۱

- سیستان / ۱ / ۵۲۷
- سیف البحر / ۱ / ۵۱۳
- سیواس / ۱ / ۵۳۰
- شاذروان / ۲ / ۱۳۶
- شاش / ۱ / ۵۱۴
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۴۸
- شاطئ النيل / ۲ / ۳۳۷
- شام / ۱ / ۳۳۴، ۳۵۰، ۳۵۵، ۴۶۷، ۵۱۲ * / ۲ / ۱۳۰، ۱۳۲، ۲۲۴، ۳۳۷
- شبیکه / ۲ / ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳
- شعب آل عبد الله بن خالد / ۲ / ۱۱۸
- شماخی / ۱ / ۵۲۱، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵
- شمشاط / ۱ / ۵۳۰
- شمکوره / ۱ / ۵۱۴، ۵۳۰
- شتاقر / ۱ / ۵۱۴
- شوشتر / ۱ / ۵۱۳، ۵۲۳
- شهر زور / ۱ / ۵۱۳، ۵۲۲
- شهر سبا / ۱ / ۵۱۲
- شیراز / ۱ / ۵۱۳، ۵۲۶، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۸۶
- شیروان / ۱ / ۵۱۳، ۵۱۴
- صحار / ۱ / ۵۱۲، ۵۳۰
- صرای / ۱ / ۵۱۴
- صغانیان / ۱ / ۵۱۴
- صفا / ۲ / ۱۲۹
- صلاح / ۲ / ۱۱۴
- صنعاء / ۱ / ۵۱۲، ۵۱۵، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴
- صور / ۱ / ۵۱۲، ۵۱۷
- صیدا / ۱ / ۵۱۲، ۵۳۰
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۴۹
- ضریح امیر المؤمنین علیه السلام / ۱ / ۵۴۸
- ضریح عسکرین علیهما السلام / ۱ / ۵۴۵، ۵۴۸
- ضریح کاظمین علیهما السلام / ۱ / ۵۴۸
- طائف / ۱ / ۵۱۲، ۵۳۰ * / ۲ / ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۹
- طالقان / ۱ / ۵۱۳

- طبرستان / ۱ / ۴۶۵
- طبس / ۱ / ۵۱۳، ۵۳۱
- طرابلس / ۱ / ۵۱۲
- طرابلس شام / ۱ / ۵۱۷
- طرابلس مغرب / ۱ / ۵۱۸
- طراز / ۱ / ۵۲۴
- طرسوس / ۱ / ۵۱۷
- طرطرس / ۱ / ۵۱۳
- طرطوشه / ۱ / ۵۱۴
- طلیطله / ۱ / ۵۱۴
- طنجه / ۱ / ۵۱۳، ۵۱۹
- طور زیتا / ۲ / ۱۲۵، ۱۲۶
- طور سینا / ۲ / ۱۲۵، ۱۲۶
- طوس / ۱ / ۵۱۳، ۵۲۴، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵* / ۲ / ۴۲۷، ۵۳۳
- طیبیه / ۱ / ۵۰۱
- طیته / ۲ / ۱۱۴
- ظفار / ۱ / ۵۱۲
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۵۰
- عانه / ۱ / ۵۱۳، ۵۳۰
- عبادان / ۱ / ۵۱۳، ۵۳۰
- عدن / ۱ / ۵۱۲، ۵۳۰
- عراق / ۱ / ۵۴۵، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۸۶* / ۲ / ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۴۷
- عرس / ۲ / ۱۱۴
- عرش / ۲ / ۱۱۴، ۱۲۵
- عرفات / ۲ / ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۱
- عرفه / ۱ / ۳۰۱
- عسقلان / ۱ / ۳۵۵، ۵۱۲، ۵۱۸
- عسکر مکرم / ۱ / ۵۱۳، ۵۳۰
- عقبه مدنیین / ۲ / ۱۲۲
- عقبه هرشی / ۲ / ۱۳۸
- عقیق مدینه / ۱ / ۳۵۱
- عکا / ۱ / ۵۱۲
- عمان / ۱ / ۵۱۲

- عمودیه ۱ / ۵۳۰
 غدیر خم ۲ / ۱۸۴، ۱۸۷، ۲۵۸
 غزنین ۱ / ۵۱۳، ۵۳۱
 غزّه ۱ / ۳۳۴، ۳۵۵، ۵۱۲
 فاراب ۱ / ۵۱۴
 فاران ۲ / ۱۱۴
 فارس ۲ / ۷۳
 فاریاب ۱ / ۵۱۳، ۵۲۶
 مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۶۵۱
 فاس ۱ / ۵۱۲
 فسخ ۱ / ۴۹۶، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱
 فدک ۲ / ۳۸۰
 فرات ۱ / ۵۱۴
 فراوه ۱ / ۵۳۰
 فرع ۱ / ۵۱۲
 فرغانه ۱ / ۵۱۴
 فرما ۲ / ۱۳۱
 فلسطین ۱ / ۳۵۵، ۵۱۲
 فومن ۱ / ۵۱۳، ۵۳۰
 فید ۱ / ۵۱۲
 فیروزآباد ۱ / ۵۱۳، ۵۳۱
 فیروز کوه ۱ / ۵۱۳
 قائن ۱ / ۵۱۳، ۵۳۱
 قادس ۲ / ۱۱۴
 قادسیه ۱ / ۵۱۲
 قاسان ۱ / ۵۱۴
 قبا ۱ / ۵۱۴
 قدس ۲ / ۱۲۷
 قدید ۲ / ۱۳۸
 قراقرم ۱ / ۵۲۷
 قرطبه ۱ / ۵۱۳، ۵۱۸
 قرقر ۱ / ۵۱۴
 مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۶۵۲

قریسا / ۱ / ۵۳۰

قرمسن / ۱ / ۵۱۳

قرن / ۲ / ۱۲۲

قریة النمل / ۲ / ۱۱۴

قزوین / ۱ / ۵۱۳، ۵۲۲، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۸۶* / ۲ / ۵۳۳

قسطنطیه / ۱ / ۵۱۴، ۵۱۷، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

قصبه سبزوار / ۱ / ۵۱۳

قصر ابن هبیره / ۱ / ۵۱۳

قصر احمد / ۱ / ۵۱۲

قصر شیرین / ۱ / ۵۱۳، ۵۳۰

قصر عبد الکریم / ۱ / ۵۱۳

قطیف / ۱ / ۵۱۲، ۵۲۸

قعیقان / ۲ / ۱۳۱

قفط / ۱ / ۵۱۲

قلزم / ۱ / ۵۱۲، ۵۳۰

قم / ۱ / ۵۱۳، ۵۲۳، ۶۴۱

قند اروس / ۱ / ۴۱۰

قندهار / ۱ / ۵۱۳، ۵۲۸، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

قنسرین / ۱ / ۵۱۳، ۵۱۷

قوص / ۱ / ۵۱۸

قونیه / ۱ / ۵۱۴، ۵۱۷

قهستان / ۱ / ۵۱۳

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۶۵۳

قیروان / ۱ / ۵۱۲، ۵۱۸

کابل / ۱ / ۵۱۳

کات / ۱ / ۵۱۴

کازران / ۱ / ۵۱۳، ۵۳۱

کاشان / ۱ / ۵۱۳، ۵۲۳

کاشغر / ۱ / ۵۱۴، ۵۲۶

کجور / ۱ / ۵۳۰

کربلا / ۱ / ۵۸۶، ۵۹۰* / ۲ / ۸۴، ۸۵، ۱۲۴، ۱۳۷، ۱۴۸، ۲۲۰، ۳۳۷، ۳۳۹، ۴۰۵، ۴۲۴

کرج / ۱ / ۵۱۳، ۵۳۰

کرش / ۱ / ۵۱۴

کرکنج / ۱، ۵۱۴، ۵۲۳

کرمان / ۱، ۵۲۶

کرمانشاهان / ۱، ۵۱۳، ۲۵۸، ۵۳۰

کسگر / ۱، ۵۱۳

کش / ۱، ۵۱۴، ۵۲۶

کشمیر / ۱، ۵۱۳، ۵۲۸، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵ * / ۲، ۵۳۸، ۵۳۹

کعبه معظمه / ۱، ۲۶۷، ۳۴۹، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۴۶

* / ۲، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۷، ۲۵۴،

۳۹۳، ۴۲۳، ۴۷۰، ۴۹۲، ۴۹۳

کلار / ۱، ۵۳۰

کنبایت / ۱، ۵۱۲

کوپای / ۱، ۵۲۲

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۵۴

کوئی / ۲، ۱۱۴

کوفه / ۱، ۳۴۹، ۳۵۱، ۵۰۱، ۵۱۲، ۵۲۰، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۸۷ * / ۲، ۱۴۶، ۱۴۷، ۴۲۳

کوه ابو قیس / ۲، ۱۲۲

کوه کوه / ۱، ۵۱۲

کوه مروه / ۲، ۱۲۹

گرجستان / ۲، ۶۸

گلپایگان / ۱، ۵۱۳، ۵۳۰

گلشن / ۱، ۴۵۴

گنجه / ۱، ۵۱۴، ۵۳۰

گیلان / ۱، ۸

لاهور / ۱، ۵۲۸ * / ۲، ۵۳۹

لاهیجان / ۱، ۵۱۳، ۵۲۲، ۵۲۹

لبنان / ۲، ۱۲۵، ۱۲۶

لحسا / ۱، ۵۱۲، ۵۲۸، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴

ماردین / ۱، ۵۱۳، ۵۳۰

مازندران / ۱، ۴۶۵، ۵۱۳

ماهوره / ۱، ۵۱۲

مدائن / ۱، ۵۱۲، ۵۳۰

مدین / ۱، ۱۶

مدینه منوره / ۱، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۵۱، ۳۵۶، ۴۶۰، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۵۱۲، ۵۱۶، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱،

۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۵۰ *۶۴۷ / ۲، ۷۱، ۸۸، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۳۷، ۱۳۸، ۲۲۰، ۲۳۱،

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۵۵

۳۴۰، ۳۴۷، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸

مراغه / ۱، ۵۱۳، ۵۲۱

مراکش / ۱، ۵۱۲

مرسیه / ۱، ۵۱۴

مرعش / ۱، ۵۱۳

مرند / ۱، ۵۱۳، ۵۳۰

مرو / ۱، ۵۲۶

مرو رود / ۱، ۵۱۳

مرو شاه جهان / ۱، ۵۱۳

مَرَّة / ۲، ۱۱۴

مزینان / ۱، ۵۳۰

مسجد الاقصی مسجد بیت المقدس / ۱، ۸۲ * / ۲، ۱۲۴

مسجد الحرام / ۱، ۲۶۷ * / ۲، ۱۱۴، ۱۲۴، ۱۴۳، ۱۴۷، ۱۵۱

مسجد السهله / ۱، ۵۴۹

مسجد الشجرة / ۱، ۵۵۰

مسجد قبا / ۱، ۵۵۰

مسجد کوفه / ۱، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۹ * / ۲، ۱۴۸، ۲۲۰

مسجد النبی صلی الله علیه و آله و سلم / ۱، ۵۴۶، ۵۵۰ * / ۲، ۱۳۷، ۲۳۱، ۴۱۲

مسفله / ۲، ۱۲۳

مشعر / ۲، ۱۱۹

مشهد مقدس / ۱، ۵۱۳، ۵۳۱، ۵۸۶

مصر / ۱، ۴۶۷، ۵۱۸، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵ * / ۲، ۱۳۱، ۲۲۴، ۲۲۶، ۳۳۷

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۵۶

معاد / ۲، ۱۱۴

معدن طلا / ۱، ۵۱۲

معزه / ۱، ۵۱۳

معلآه / ۲، ۱۲۱، ۱۲۲، ۴۲۲

مقابر قریش / ۲، ۴۲۶

مقدسه / ۲، ۱۱۴

مقدونیه / ۱، ۵۱۴، ۵۳۰

مکران / ۱، ۵۱۲

مکه معظمه ۱/ ۲۶۴، ۳۰۱، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۵۵، ۳۵۷، ۴۳۳، ۴۶۰، ۴۶۷، ۴۹۶، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۶، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴* ۲/ ۶۷، ۷۱، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۵، ۱۲۸، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۲۱۰، ۲۲۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۳۰۲، ۳۱۴، ۳۲۷، ۳۴۰، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۶، ۴۴۸، ۴۷۵

ملازجرد ۱/ ۵۱۴، ۵۳۰

ملتان ۱/ ۵۱۳

ملطیه ۱/ ۵۱۶

ممش ۱/ ۵۲

ق کرامت‌شاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ هـ

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۶۵۶

مندلجین ۱/ ۶۱

منصوره سند ۱/ ۵۱۲، ۵۲۹

منی ۱/ ۴۷۷* ۲/ ۱۱۹، ۱۳۸

موش ۱/ ۵۱۴

موصل ۱/ ۵۱۳، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۵۷

۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴

موقان ۱/ ۵۱۳، ۵۳۰

مولتان ۱/ ۵۲۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵

مهدیه ۱/ ۵۳۰

میافارقین ۱/ ۵۱۳

میمند ۱/ ۵۱۳

نابلس ۱/ ۵۱۲

ناشه ۲/ ۱۱۴

نجد ۱/ ۵۱۲

نجران ۱/ ۵۱۲

نجف اشرف ۱/ ۳۴۹، ۵۳۰، ۵۴۶* ۲/ ۱۴۸، ۳۳۷، ۳۳۹، ۴۲۳

نحیار ۱/ ۵۳۰

نخجوان ۱/ ۵۲۰

نخشب ۱/ ۵۱۴

- نسا ۱/۵۱۳
- نساسه ۲/۱۱۴
- نسیء ۲/۱۱۴
- نصیین ۱/۵۱۳، ۵۳۰
- نغار ۲/۱۱۸
- نوبندجان ۱/۵۱۳، ۵۳۱
- نوبه ۱/۵۱۹، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵
- نوقان ۱/۵۱۳
- نھاوند ۱/۵۱۳، ۵۳۰
- نھر شاه ۱/۵۱۳
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۵۸
- نھروان ۱/۵۱۳، ۵۳۰
- نیشابور ۱/۵۱۳، ۵۲۴* ۲/۵۳۳
- وادی ۲/۱۱۴
- واسط ۱/۵۱۳، ۵۳۰، ۶۴۱
- ورقه ۱/۵۱۳
- وقان ۲/۱۲۷
- ھرات ۱/۵۱۳، ۵۲۶، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵
- ھرات علیا ۱/۵۱۹
- ھرقله ۱/۵۱۴
- ھرموز ھرمز ۱/۵۱۲، ۵۲۸، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴
- ھزار اسب ۱/۵۱۴
- ھمدان ۱/۵۱۳، ۵۲۲
- ھند ۱/۵۵، ۵۱۲
- ھندوستان ۲/۱۲۵، ۵۳۸
- ھیت ۱/۵۱۲
- یزد ۱/۵۱۳، ۵۲۵، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵
- یمامه ۱/۵۱۲، ۵۲۸
- یمن ۱/۵۱۹* ۲/۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۸، ۱۳۲، ۳۰۲
- ینبع ۱/۵۱۲
- یونان ۱/۵۱۴
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۵۹

أبدأ بسم الله في نظم حسن

۵۷۵ / ۱

أبي جوده لا البخل و استعجلت به

۲۷۸ / ۲

أتانا عبيد الله في أرض داره

۵۳۱ / ۲

أتيت الوليد ضحي عائدا

۴۳۶ / ۱

أحاذر ان تعلم بها فتردها

۴۶۹ / ۱

أحسننت أيها الذكي الألمي

۱۴۴ / ۲

اخاف إذا انبأتها ان تضيعها

۴۶۹ / ۱

[إذا غير الهجر المحبين] لم يكد

۴۸۱ / ۱

إذا قالت حذام فصدقوها

۸۱ / ۲

إذا قلت: ما كادوا يرون فقد رأوا

۴۸۱ / ۱

إذا قيل أيّ الناس شرّ قبيلة

۴۹۵ / ۱

إذا كانت الأشياء من الله قدرت

۴۵۱ / ۱

إذا كان رطل واحد بثلاثة

۲۴۳ / ۲

إذا ما غدونا قال ولدان أهلنا

۴۶۹ / ۱

إذا ما كنت في الأرض غريبا

۳۱۶ / ۲

استرزق الله و اطلق من خزائنه

۳۵۴ / ۲

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۶۰

اسمع فریضة ذی لبّ تقوّلها

۴۳۶ / ۱

أشرت الی بکم بکم بکم بکم

۴۳۰ / ۲

اصلّی فلا أدری إذا ما ذکرتها

۲۸۵ / ۲

أ فاطم قومی یا ابنه الخیر فاندبی

۵۰۱ / ۱

أقول لخالد یا عمرو لّما

۲۸۸ / ۲

أقول لعبد الله لّما لقیته

۵۳۵ / ۲

أقول لعبد الله یا زید إنّه

۵۳۴ / ۲

أقول لقاسما و الله عونى

۵۳۵ / ۲

أكلت دجاجتان و بطّتان

۳۵۵ / ۲

ألا تب عن معاطاة العجوز

۳۹۰ / ۲

ألا قل لابن امّ حماة ابنی

۴۳۴ / ۱

ألا یا نخلة من ذات عرق

۴۳۳ / ۲

الله یقضی بکلّ یسر

۲۶۷ / ۲

النار ذوات الوقود إذ هم علیها قعود

۹۸ / ۲

إلی الحول ثم اسم السلام علیكما

۵۹۴ / ۱

الی الله ربّی قد رجعت تنصّلا

۵۳۱ / ۲

الی متی یا دهر و حتی

۱۴۴ / ۲

امراه قاله أخی قد ذهب

۶۳۹ / ۱

أمن ازديارك في الدجى الرقباء

۱۷۹ / ۲

إنّ أبی جعفر علی فرسا

۲۸۸ / ۲

إنّ البرید من الفراسخ أربع

۴۹۳ / ۱

أنا من أهوى و من أهوى أنا

۴۴۲ / ۱

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۶۱

أ نحوی هذا العصر ما هی لفظه

۴۸۰ / ۱

إنّ شیئا کلّه لا یدرک

۴۷۶ / ۲

انظر الی السماء تجدها

۳۵۴ / ۲

إنّ لله إلهها فوقه

۳۷۳ / ۱

إنّ هند الملیحه الحسناء

۱۷۷ / ۲

أیا ریح الجنوب لعلّ علم

۳۶۶ / ۲

أیا علماء الهند إنّی سائل

۴۷۱ / ۱

أیّ حرف أتى یعدّونه اسما

۱۹۶ / ۲

أیّ ظرف یضاف إن لم تضيفه

۲۰۰ / ۲

بآمل مولدی و بنو جریر

۴۶۵ / ۱

بارک فیک الله من غلام

۲۳۰ / ۲

بجفان تعتری نادینا

۴۷۰ / ۱

بل حذفه الزم إن یکن غیر خبر

۸۹ / ۲

بل حذفه إن یک فضلہ حتم

۹۰ / ۲

[بیض ثلاث کنعاج جم]

۵۹۵ / ۱

تبکی الفتاء البرة الأمینة

۲۳۱ / ۲

تسری من هو مک نحو هند

۵۳۶ / ۲

تفرق قومی راجلین بضارج

۵۳۱ / ۲

جاء أبی خالدا فأهلك عمروا

۳۱۷ / ۲

جاءتهم الزهراء تطلب إرثها

۵۳۴ / ۲

جاءك سلمان أبو هاشما

۳۱۷ / ۲

جراحات السنان لها التيام

۵۷ / ۲

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۶۲

حاجیت أعلام الهدی الأحبار

۴۹۰ / ۱

حدّثونی إنّ زید باکیا

۵۳۶ / ۲

حرف أبوها أخوها من مهجّنة

۶۳۸ / ۱

حرفان قد تنازعا فی عمل

۸۹ / ۲

ذکرت أبا عمرو فمات مكانه

۴۱۹ / ۲

ربما عالج القوافی رجال

۱۹۲ / ۲

رجل مات و خلف رجلا

۶۳۹ / ۱

رقّ الزجاج و راقّت الخمر

۴۴۲ / ۱

زیدا إذا خاننا [من] بعد همته

۵۳۵ / ۲

سلمان بن اخیا لنت مقولۀ

۵۳۰ / ۲

سمسمۀ تحمد آثارها

۴۸۹ / ۱

شهدت بأنّ الله ليس بخالق

۳۲۷ / ۱

صار مال المتوفّي كمالا

۶۳۹ / ۱

طویل طریق الوصل یا خالقی انظر

۹۸ / ۲

عافت الماء فی الشتاء فقلنا

۵۰۱ / ۱

عقاب الوکر عن صید الحباری

۸۳ / ۲

علیّ امام جلیل عظیم

۳۶۴ / ۲

علیک سلام الله قیس بن عاصم

۴۳۳ / ۲

عمرو الذی هشم الثرید لقومه

۳۵۵ / ۱

عینان عینان لا عینان ناظره

۵۲۹ / ۲

عینان عینان لم یکتبهما قلم

۲ / ۲۳۵

غیر مأسوف علی زمن

۲ / ۲۷۷

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۶۳
فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ*

۲ / ۹۸

فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ

۲ / ۹۸

فَأَمَّا عَنْ هَوَى لَيْلَى وَ تَرْكَى

۲ / ۲۸۶

فَأَنْتِ طَلَّاقٌ وَ الطَّلَاقُ عَزِيمَةٌ

۲ / ۱۷۸

فَبَيْنِي بَهَا إِنْ كُنْتُ غَيْرَ رَفِيقَةٍ

۲ / ۱۷۸

فِي أَيِّ قَوْلٍ يَا نَحَاءَ الْمَلَّةِ

۱ / ۳۵

قَاضٍ يَرَى الْحَدَّ فِي الزَّانَا وَ لَا

۲ / ۴۸۶

قَالَتْ لَهُ الْعَيْنَانِ سَمْعًا وَ طَاعَةً

۲ / ۱۵۴

كَانَ أَصْوَاتٍ مِنْ أَيْقَابِهِنَّ بِنَا

۲ / ۵۳۰

كَانَ بَرْدُونَ أَبَا عَصَامٍ

۱ / ۴۶۸

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَ عَادٌ*

۲ / ۹۹

كَلِمَنْ هَدَّمْ رَكْنِي

۱ / ۱۶

كُنَّا حُرُوفًا عَالِيَاتٍ لَمْ تَقُلْ

۲ / ۱۴۵

لَا أَحْسَبُ الْجُورَ يَنْقُضِي وَ عَلَى الْ

۲ / ۴۸۶

لَا هَ ابْنِ عَمَّكَ، لَا أَفْضَلْتَ فِي حَسَبِ

۵۹۹ / ۱

لاه رَبِّي عن الخلاق طرًا

۵۹۷ / ۱

لقد رأيت عجيبا في محلّتكم

۴۱۸ / ۲

لقد طاف عبد الله بالبيت سبعة

۵۳۱ / ۲

لقد عقدت محبتكم بقلبي

۴۹۰ / ۱

للبس عباءة و تقرّ عيني

۴۹۶ / ۱

لما بدا لم ادر بدر دجيّة

۵۲۹ / ۲

لما رأيت أبا يزيد مقاتلا

۴۹۶ / ۱

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۶۴

لم تزل في ضمائر الكون

۳۳۵ / ۱

ما اسم إذا جاء على بابه

۲۰۱ / ۲

ما اسم يكون مؤنثا

۲۰۳ / ۲

ما أكلنا شيئا سوى الخبز إلّا

۳۲۷ / ۲

ما تابع لم يتبع متبوعه

۵۴۳ / ۲

ما حرف إعراب لمبني و قد

۴۷۱ / ۱

ما ذو بناء مع تصدّراتي

۴۷۲ / ۱

ما عاطف للجمع قد وضعاً

۴۳۱ / ۲

ما فعل امر جاز الحذف سوى

- ۳۵ / ۱
ما کلمات اربع نحویه
- ۳۵ / ۱
ما کلمات ستہ نحویه
- ۶۲۳ / ۱
ما منصوب أبدا علی الظرف
- ۴۹۰ / ۱
مدغمتان بدلتا
- ۲۰۱ / ۲
مذهبی تقییل خدّ مذهبی
- ۴۸۵ / ۲
مررت علی نوابز هند فقال
- ۵۳۱ / ۲
مرّ کما انقضّ علی کوب
- ۳۶۴ / ۲
مساجد مع حبلی و حمراء بعدها
- ۴۵۹ / ۱
مطوّعین من المؤمنین فی الصدقات □
- ۹۸ / ۲
مفاعیلن مفاعیلن فعولن
- ۹۹ / ۲
نسرّهم إن هم أقبلوا
- ۴۱۹ / ۲
نعم لکم ملزم آی ملزم
- ۳۶۶ / ۲
نعم هی کاد المرء أن یرد الحمی
- ۴۸۰ / ۱
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۶۵
و احذفه إن لم یکم مفعول حسب
- ۸۹ / ۲
و أخرن ضمیر جزئی ابتداء
- ۹۰ / ۲
و جاریه عمّها خالها

- ۶۳۸ / ۱
و جازیر نیک الغلام الأمر
- ۴۸۵ / ۲
وردنا ماء مکة فاستقینا
- ۳۲۷ / ۲
و قلنا ما ترى وحش فقالوا
- ۵۳۵ / ۲
و قیل متی تحل بلاد نجد
- ۵۳۶ / ۲
و کما یقصد البناء مشیدا
- ۵۳۶ / ۲
و کم علمته نظم القوافی
- ۱۹۳ / ۲
و کنا نرجی ان نری العدل
- ۴۸۷ / ۲
و لام طلقت کلما ثلاثا
- ۲۰۰ / ۲
و لقد أمر علی اللئیم یسبنی
- ۴۶۰ / ۲
و للحرم التحدید من أرض طیبه
- ۱۱۹ / ۲
و لما فتنت بلحظ له
- ۲۶۷ / ۲
و لما قرأ زید علینا کتابه
- ۵۳۵ / ۲
و لو رفع السماء الیه قوما
- ۴۳۴ / ۲
و لیت برد العجوز فی فمها
- ۳۹۶ / ۲
و لی خاله و أنا خالها
- ۵۴۰ / ۲
و ما ابن جمعه أبدا بنات
- ۲۰۳ / ۲

و ما اسم علی ستّه کلّها

۱۹۴ / ۲

و ما اسم مفرد فی حکم جمع

۱۹۵ / ۲

و ما اسم مؤنث من غیر تاء

۲۰۱ / ۲

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۶۶

و ما حرف یلیه الفعل مجزوما و مرفوعا

۱۹۷ / ۲

و وضعوا لبعض الأجناس علم

۴۶۴ / ۱

و هاشم فی ضریح وسط بلقعہ

۳۵۶ / ۱

هی غد مع ید و دد ذی حروف

۱۹۲ / ۲

یا اخت خیر البدو و الحضارة

۱۲۳ / ۲

یا سعد إن جزت بوادی الأراک

۳۶۶ / ۲

یا صاحب ملک الفؤاد عشیة

۲۸۷ / ۲

یا کاملا فی النحو و الصرف

۴۷۶ / ۱

یا منبع فیضان یا کھف الوری

۱۴۳ / ۲

یحکم للأمرد الغریر علی

۴۸۶ / ۲

یکاد یمسکه عرفان راحته

۳۵۴ / ۲

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۶۷

اشعار فارسی

آلت حقی تو فاعل دست حق

۴۵۲ / ۱

آن امام به حق ولی خدا

۴۴۹ / ۲

آنچه دل خوانیش بر روی مجاز

۶۰۸ / ۱

اگر به آب ریاضت بر آوری غسلی

۶۰۸ / ۱

اگر را با مگر تزویج کردند

۳۶۴ / ۱

اگر یک قطره کم گشت از سبویش

۵۱۲ / ۲

أنا الحق كشف اسرار است مطلق

۴۴۰ / ۱

ای سرّ حقیقت ای کان سخا

۴۵۸ / ۱

ای صاحب مسأله تو بشنو از ما

۴۵۸ / ۱

این نامه که خامه کرد بنیاد

۵۴۳ / ۲

با مریدان آن فقیر محتشم

۴۳۹ / ۱

بس عجب دارم ز ادراک شه کشورگشا

۵۴۴ / ۲

به خواب دوش چنان دیدمی که صدر جهان

۴۷۹ / ۲

پاک است خداوند کریم اکبر

۹۹ / ۲

پای استدالیان چوبین بود

۴۴۸ / ۱

پنجه در پنجه خدا دارم

۵۳۸ / ۲

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۶۶۸

تواضع ز گردن‌فرازان نکوست

۲ / ۲۳۵

چون رمل را زینت مسدس دهی

۲ / ۹۶

چون که بی‌رنگی اسیر رنگ شد

۱ / ۴۳۹

چون که بی‌رنگی اسیر رنگ شد

۲ / ۴۸۹

حرف نوشته به دل طفل خورد

۱ / ۶۰۲

حق جان جهان است و جهان جمله بدن

۱ / ۴۴۸

حل آن را بشنو از من از سر صدق و یقین

۱ / ۴۹۱

داشت یکی مرد دو زن بی‌نظیر

۱ / ۶۴۰

در آ در وادی ایمن که ناگاه

۱ / ۴۵۴

در تناقض هشت وحدت شرط دان

۱ / ۵۵۶

دوربینان بارگاه الست

۲ / ۱۱۳

دوست بر ما عرض ایمان کرد و رفت

۲ / ۴۴۸، ۵۳۴

دوش رفتم سوی صحرا ساعتی بهر طواف

۱ / ۴۶۱

ده یار بهشتی‌اند می‌دان

۱ / ۳۴۷

زاهد ار راه برندی نبرد معذور است

۲ / ۵۳۲

زاهد ظاهرپرست از حال ما آگاه نیست

۲ / ۵۳۳

ز ترکان چهار و ز هندوی پنج

۲ / ۲۶۶

سگ کاشی به از اکابر قم

۴۴۹ / ۲

شاگردی من کن تو بسی ماه و بسی سال

۲۹۳ / ۱

شخصی متوفی شد از او ماند بسی مال

۲۹۲ / ۱

شده فارغ ز زهد خشک طامات

۴۵۵ / ۱

ظاهرت طعنه زنان بر با یزید

۳۳۰ / ۱

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۶۶۹

عارف از دیده گوید و عاقل از شنیده

۴۴۷ / ۱

علم ازلی علت عصیان کردن

۴۰۰ / ۱

قادر و عالم وحی است مرید و مدرک

۵۲۹ / ۲

قرآن را یکی خانها هست کایزد

۶۱۹ / ۱

کردگارش به حشر زنده کند

۲۴ / ۱

کسی کو عقل دوراندیش دارد

۴۴۷ / ۱

کوه ماران به کمر لعل بدخشان دارد

۵۳۸ / ۲

گاه خورشید و گهی دریا شوی

۴۳۹ / ۱

گفت پیغمبر بگوش چاکرم

۴۵۱ / ۱

گفت مملوکه به مالک خویش

۶۲۵ / ۱

گفت نحوی زید عمروا قد ضرب

۴۷۳ / ۱

گوئی که مگر ز زاهدان سودی هست

۵۳۲ / ۲

گوشواری داشتم از لعل و مروارید و زر

۴۹۰ / ۱

گویند که پیغمبر ما رفت ز دنیا

۶۱۹ / ۱

لیک بی غم شو شفیع تو منم

۴۸۹ / ۲

ما کافر کفریم خدا کافر ماست

۳۸۸ / ۲

مردکی را به دشت گرگ درید

۲۴ / ۱

معنی الله گفت آن سیبویه

۵۹۶ / ۱

مکن ای خواجه بر غلامان جور

۴۸۵ / ۲

من و ما و تو و او را هست یک چیز

۴۵۵ / ۱

می خوردن من حق ز ازل می دانست

۴۰۰ / ۱

نتوان به خدا رسید در علم و کتاب

۴۴۷ / ۱

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۷۰

هر آن کس را که مذهب غیر جبر است

۴۵۱ / ۱

هر دیده که بر فطرت اول باشد

۴۴۲ / ۱

هر کس که به عشق دوست صادق باشد

۵۳۲ / ۲

هر لحظه به شکلی بت عیار بر آمد

۴۴۰ / ۱

یک جان چه بود نثار جانان کردن

۶۰۴ / ۱

یک فسانه راست گویم یا دروغ

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه
ق

مقامع الفضل؛ ج ۲، ص: ۶۷۰

۴۵۴ / ۱

یک نغمه طراود ز لب قمری و بلبل

۵۳۹ / ۲

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۷۱

منابع و مأخذ

- ۱- اتحاف الساده المتقين: تألیف: محمد بن محمد حسینی زبیدی (۱۱۴۵-۱۲۰۵ ه)، نشر دار الفکر، بیروت.
- ۲- الاثنا عشریة فی الرد علی الصوفیة: تألیف: محمد بن حسن بن محمد حرّ عاملی (۱۰۳۳-۱۱۰۴ ه)، انتشارات علمیة قم، چاپ دوم، سال ۱۴۰۸ ه.
- ۳- الاحتجاج: تألیف: ابو منصور أحمد بن علی بن ابی طالب معروف به شیخ طبرسی (۰۰۰-۵۸۸ ه)، نشر مرتضی، مشهد، سال ۱۴۰۳ ه ق.
- ۴- احقاق الحق و ازهاق الباطل: تألیف: قاضی سید نور الله حسینی مرعشی تستری معروف به شهید ثالث (۹۵۶-۱۰۱۹ ه)، نشر کتابخانه آیه الله نجفی مرعشی رحمه الله، قم.
- ۵- احکام القرآن: تألیف: ابو بکر احمد بن علی جصاص (۳۰۵-۳۷۰ ه)، نشر دار الكتاب العربی، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۶ ه.
- ۶- احکام القرآن: تألیف: ابو بکر محمد بن عبد الله معروف به ابن العربی (۴۶۸-۵۴۳ ه)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت.
- ۷- احکام سلطانیة: تألیف: ابو الحسن علی بن محمد بن حبیب ماوردی (۳۶۴-۴۵۰ ه)، نشر دار الكتاب العربی، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۱۰ ه.
- ۸- إحياء علوم الدّین: تألیف: ابو حامد محمد بن محمد غزالی (۴۵۰-۵۰۵ ه)، نشر دار المعرفة، بیروت.
- ۹- اخبار مکة: تألیف: ابو الولید محمد بن عبد الله بن احمد ازرقی (۰۰۰-۲۵۰ ه)،
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۷۲
- انتشارات شریف الرضی، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ ه.
- ۱۰- الاختصاص: تألیف: ابو عبد الله محمد بن نعمان عکبری معروف به شیخ مفید (۳۳۶-۴۱۳ ه)، نشر جامعه مدرسین، قم.
- ۱۱- اختیار معرفة الرجال (رجال کشی): تألیف: ابو جعفر محمد بن حسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵-۴۶۰ ه)، نشر مؤسسه آل البيت علیهم السلام، قم.
- ۱۲- الأربعین: تألیف: فخر الدین محمد بن عمر بن حسن معروف به فخر رازی (۵۴۴-۶۰۶ ه)، نشر مکتبه الکلیات الازهریة، قاهره.
- ۱۳- ارشاد الأذهان: تألیف: حسن بن یوسف بن مطهر معروف به علامه حلّی (۶۴۸-۷۲۶ ه). نشر جامعه مدرسین قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۰ ه ق.

- ۱۴- ارشاد الساری: تألیف: شهاب الدین احمد بن محمد بن ابی بکر قسطلانی (۸۵۱-۹۲۳ هـ)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ ششم.
- ۱۵- ارشاد القلوب: تألیف: ابو محمد حسن بن محمد دیلمی، انتشارات شریف الرضی، قم.
- ۱۶- الإرشاد فی معرفة حجج الله علی العباد: تألیف: ابو عبد الله محمد بن نعمان عکبری معروف به شیخ مفید (۳۳۶-۴۱۳ هـ)، نشر کنگره جهانی شیخ مفید، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ هـ.
- ۱۷- اساس البلاغه: تألیف: جار الله محمود بن عمر زمخشری (۴۶۷-۵۲۸ هـ).
- ۱۸- الاستبصار: تألیف: ابو جعفر محمد بن حسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵-۴۶۰ هـ). نشر دار الکتب الإسلامیة، تهران، چاپ چهارم، سال ۱۳۶۳ هـ، ش.
- ۱۹- الاستیعاب فی معرفة الأصحاب: تألیف: أبو عمر یوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم نمری (۳۶۳-۴۶۳ هـ)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ اول، سال ۱۳۲۸ هـ.
- ۲۰- اسد الغابة فی معرفة الصحابة: تألیف: ابو الحسن علی بن محمد بن عبد الکریم بن عبد الواحد شیبانی معروف به ابن اثیر (۵۵۵-۶۳۰ هـ)، نشر دار احیاء مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۷۳ التراث العربی، بیروت.
- ۲۱- الأشباه و النظائر: تألیف: جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر (۸۴۹-۹۱۱ هـ)، نشر مؤسسه الرساله، بیروت، چاپ اول، ۱۴۰۶ هـ.
- ۲۲- الإصابة فی تمييز الصحابة: تألیف: ابو الفضل أحمد بن علی بن حجر عسقلانی (۷۷۳-۸۵۲ هـ)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ اول، سال ۱۳۲۸ هـ.
- ۲۳- الاعتقادات فی الدین: تألیف: أبو جعفر محمد بن علی بن حسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶-۳۸۱ هـ)، چاپ علمیه قم، سال ۱۴۱۲ هـ.
- ۲۴- اعلام الوری بأعلام الهدی: تألیف: ابو علی فضل بن حسن طبرسی معروف به امین الاسلام (...-۵۴۸ هـ)، نشر دار الکتب الإسلامیة، تهران، چاپ سوم.
- ۲۵- اعیان الشیعة: تألیف: سید محسن امین عاملی (۱۲۸۲-۱۳۷۱ هـ)، نشر دار التعارف، بیروت، سال ۱۴۰۶ هـ.
- ۲۶- الأغانی: تألیف: أبو الفرج اصفهانی (۲۸۴-۳۵۶ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ هـ.
- ۲۷- اقبال الاعمال: تألیف: أبو القاسم علی بن موسی بن جعفر حسنی معروف به سید بن طاووس (۵۸۹-۶۶۴ هـ)، نشر دار الکتب الإسلامیة، تهران، چاپ دوم، سال ۱۳۹۰ هـ.
- ۲۸- اقرب الموارد: تألیف: سعید بن عبد الله بن میخائیل شرتونی (۱۲۶۵-۱۳۳۰ هـ)، نشر کتابخانه آیه الله مرعشی رحمه الله، قم.
- ۲۹- الاکلیل فی استنباط التنزیل: تألیف: جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر سیوطی (۸۴۹-۹۱۱ هـ)، نشر دار الکتب العلمیة، بیروت، چاپ دوم، سال ۱۴۰۵ هـ.
- ۳۰- الام: تألیف: ابو عبد الله محمد بن ادريس شافعی (۱۵۰-۲۰۴ هـ)، نشر دار المعرفه، بیروت. مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۷۴
- ۳۱- امالی شیخ صدوق: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن حسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶-۳۸۱ هـ)، نشر مؤسسه الأعلمی، بیروت، چاپ پنجم، سال ۱۴۰۰ هـ.
- ۳۲- امالی شیخ طوسی: تألیف: ابو جعفر محمد بن حسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵-۴۶۰ هـ)، نشر مؤسسه الوفاء، بیروت، چاپ

دوم، سال ۱۴۰۱ هـ.

۳۳- الإمامة و السياسة: تأليف: ابو محمد عبد الله بن مسلم بن قتيبة دينورى (۲۱۳- ۲۷۶ هـ)، نشر شريف الرضى، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ هـ.

۳۴- أمل الآمل: تأليف: محمد بن حسن بن محمد حرّ عاملی (۱۰۳۳- ۱۱۰۴ هـ).
نشر مکتبه الاندلس، بغداد.

۳۵- الانتصار: تأليف: ابو القاسم على بن الحسين بن موسى معروف به سيد مرتضى (۳۵۵- ۴۳۶ هـ)، انتشارات شريف الرضى، قم.

۳۶- الانساب: تأليف: ابو سعد عبد الكريم بن محمد بن منصور سمعاني (۵۰۶- ۵۶۲ هـ)، نشر دار الجنان، بيروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۸ هـ.

۳۷- أنوار النعمانية: تأليف: سيد نعمه الله موسى جزائرى (۱۰۵۰- ۱۱۱۲ هـ)، نشر شرکت چاپ، تبريز.

۳۸- الأنوار لعمل الأبرار: تأليف: جمال الدين يوسف اردبیلی (۷۹۹- ۱۰۰۰ هـ)، نشر مطبعة جماليه، مصر، سال ۱۳۲۹ هـ.

۳۹- اوائل المقالات: تأليف: ابو عبد الله محمد بن محمد بن نعمان، معروف به شيخ مفيد (۳۳۶- ۴۱۳ هـ)، نشر كنگره جهاني هزاره شيخ مفيد رحمه الله، چاپ اول، سال ۱۳۷۱ هـ ش.

۴۰- ايضاح الفوائد: تأليف: أبو طالب محمد بن الحسن بن يوسف معروف به فخر المحققين (۶۸۲- ۷۷۱ هـ)، انتشارات اسماعيليان، چاپ دوم، سال ۱۴۰۵ هـ.

۴۱- بحار الأنوار: تأليف: محمد باقر بن محمد تقى بن مقصود على معروف به مجلسى دوم (۱۰۳۷- ۱۱۱۱ هـ)، نشر مؤسسه الوفاء، بيروت، چاپ دوم، سال

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۷۵

۱۴۰۳ هـ.

۴۲- بدياه المجتهد: تأليف: محمد بن احمد بن رشد قرطبي (۵۲۰- ۵۹۵ هـ)، انتشارات شريف الرضى، قم.

۴۳- بدياه الهداية: تأليف: شيخ محمد بن الحسن حرّ عاملی (۱۰۳۳- ۱۱۰۴ هـ)، نشر مؤسسه آل البيت عليهم السلام لا حياء التراث، قم.

۴۴- البدايه و النهايه: تأليف: ابو الفداء اسماعيل بن عمر معروف به ابن كثير (۷۰۱- ۷۷۴ هـ)، نشر دار احياء التراث العربى، بيروت، سال ۱۴۱۳ هـ.

۴۵- البرهان فى تفسير القرآن: تأليف: سيد هاشم بن سليمان بن اسماعيل حسيني بحرانى (۱۱۰۷- ۱۰۰۰ هـ)، چاپ انتشارات علميه، قم.

۴۶- بصائر الدرجات: تأليف: ابو جعفر محمد بن الحسن بن فروخ صفار (۲۹۰- ۳۰۰ هـ)، نشر كتابخانه آيه الله مرعشى رحمه الله قم، سال ۱۴۰۴ هـ.

۴۷- بهارستان: تأليف: نور الدين عبد الرحمن جامى (۸۱۷- ۸۹۷ هـ)، انتشارات محمودى، تهران.

۴۸- البهجة المرضية: تأليف: جلال الدين عبد الرحمن بن ابى بكر سيوطى (۸۴۹- ۹۱۱ هـ)، نشر دار الحكمة، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ هـ.

۴۹- البيان: تأليف: محمد بن مكى بن محمد عاملى معروف به شهيد اول (۷۳۴- ۷۸۶ هـ)، نشر بنيا، فرهنگى امام المهدي (عج) چاپ اول سال ۱۴۱۲ هـ.

۵۰- تاج العروس من جواهر القاموس: تأليف: محمد مرتضى حسيني زيدي (۱۱۴۵- ۱۲۰۵ هـ)، نشر دار الهداية، بيروت.

۵۱- تاريخ ابن خلدون: تأليف: عبد الرحمن بن محمد بن محمد معروف به ابن خلدون (۷۳۲- ۸۰۸ هـ)، نشر دار الكتب العلميه،

- بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ هـ.
- ۵۲- تاریخ ابن عساکر (ترجمه علی بن ابی طالب علیه السّلام): تألیف: ابو القاسم علی بن الحسن بن هبّه اللّه معروف به ابن عساکر (۵۰۰-۵۷۳ هـ)، نشر دار المعارف
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۷۶
للمطبوعات، بیروت، چاپ اول، سال ۱۳۹۵ هـ.
- ۵۳- تاریخ الاسلام: تألیف: شمس الدین محمد بن احمد بن عثمان ذهبی (۶۷۳-۷۴۸ هـ)، نشر دار الکتب العربی، بیروت، چاپ دوم، سال ۱۴۱۰ هـ.
- ۵۴- تاریخ الخلفاء: تألیف: جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر سیوطی (۸۴۹-۹۱۱ هـ)، انتشارات شریف الرضی، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ هـ.
- ۵۵- تاریخ الطبری: تألیف: ابو جعفر محمد بن جریر بن یزید طبری (۲۲۴-۳۱۰ هـ)، نشر مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت، سال ۱۴۰۹ هـ.
- ۵۶- تاریخ اهل البیت: تألیف: تحقیق سید محمد رضا حسینی، نشر مؤسسه آل البیت علیهم السّلام لاحیاء التراث، قم، چاپ اول.
- ۵۷- تاریخ بغداد: تألیف: ابو بکر احمد بن علی خطیب بغدادی (۳۹۲-۴۶۳ هـ)، نشر دار الکتب العلمیّه، بیروت.
- ۵۸- تبصره المتعلّمین: تألیف: ابو منصور حسن بن یوسف بن علی معروف به علامه حلّی (۶۴۸-۷۲۶ هـ)، انتشارات کتابفروشی اسلامیّه، تهران، چاپ دوم، سال ۱۳۶۹ هـ. ش.
- ۵۹- التبیان فی تفسیر القرآن: تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵-۴۶۰ هـ)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت.
- ۶۰- تحریر الأحکام: تألیف: ابو منصور حسن بن یوسف بن علی بن مطهر معروف به علامه حلّی (۶۴۸-۷۲۶ هـ)، نشر مؤسسه آل البیت علیهم السّلام، قم.
- ۶۱- تحف العقول: تألیف: ابو محمّد حسن بن علی بن حسین حرّانی (۱۰۰۰-۳۸۱ هـ). نشر جامعه مدرّسین قم، چاپ دوم، سال ۱۴۰۴ هـ، ق.
- ۶۲- تحفه الأخیار: تألیف: ملا محمد طاهر قمی (۱۰۰۰-۱۰۹۸ هـ)، مطبوعاتی هدف، قم.
- ۶۳- تذکره الخواص: تألیف: ابو الفرج عبد الرحمن بن جوزی معروف به سبط ابن جوزی (۵۸۱-۶۵۴ هـ)، انتشارات نینوی، تهران.
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۷۷
- ۶۴- تذکره الفقهاء: تألیف: ابو منصور حسن بن یوسف بن علی معروف به علامه حلّی (۶۴۸-۷۲۶ هـ)، نشر مؤسسه آل البیت علیهم السّلام، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۴ هـ، و چاپ حجری دو جلدی.
- ۶۵- تذکره الأولیاء: تألیف: شیخ فرید الدین محمّد عطار نیشابوری (حدود ۵۴۰-۶۱۸ هـ)، انتشارات دنیای کتاب، تهران.
- ۶۶- ترتیب کتاب العین: تألیف: ابو عبد الرحمن خلیل بن احمد بن عمرو فراهیدی (۱۰۰-۱۷۵ هـ)، نشر جامعه مدرّسین، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۴ هـ.
- ۶۷- تعلیقات علی منهج المقال: تألیف: علامه محمّد باقر بن محمّد اکمل وحید بهبهانی (۱۱۱۷-۱۲۰۵ هـ) چاپ سنگی.
- ۶۸- تفسیر ابن عباس: تألیف: ابو طاهر محمد بن یعقوب بن محمد فیروزآبادی (۷۲۹-۸۱۷ هـ)، انتشارات استقلال، تهران.
- ۶۹- تفسیر بیضاوی: تألیف: ابو سعید عبد اللّه بن عمر بن محمّد شیرازی بیضاوی (۱۰۰۰-۷۹۱ هـ)، نشر دار الکتب العلمیّه، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۸ هـ.

- ۷۰- تفسیر جوامع الجامع: تألیف: ابو علی فضل بن الحسن طبرسی معروف به امین الاسلام (۵۴۸-۰۰۰هـ)، نشر دار الاضواء، بیروت، چاپ دوم، سال ۱۴۱۲ هـ.
- ۷۱- تفسیر روح البیان: تألیف: شیخ اسماعیل حقی البورسوی (۱۱۳۷-۰۰۰هـ)، نشر احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ هفتم، سال ۱۴۰۵ هـ.
- ۷۲- تفسیر صافی: تألیف: محسن بن مرتضی بن فیض الله معروف به ملا- محسن فیض کاشانی (۱۰۰۸-۱۰۹۰ هـ)، نشر مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت.
- ۷۳- تفسیر عیاشی: تألیف: ابو نصر محمد بن مسعود بن عیاش سمرقندی معروف به عیاشی (۰۰۰-۳۲۰ هـ)، نشر مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ هـ.
- ۷۴- تفسیر غرائب القرآن: تألیف: نظام الدین حسن بن محمد بن الحسین قمی نیشابوری (۰۰۰- قرن ۸)، نشر دار الکتب العلمیه، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۱۶ هـ. مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۷۸.
- ۷۵- تفسیر فخر رازی: تألیف: محمد الرازی فخر الدین بن عمر (۵۴۴-۶۰۴ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت، سال ۱۴۱۰ هـ، ق.
- ۷۶- تفسیر قمی: تألیف: علی بن ابراهیم قمی، چاپ چهارم، دار الکتب، قم، ۱۳۶۷ ش.
- ۷۷- تفسیر قمی: تألیف: ابو الحسن علی بن ابراهیم قمی، نشر مؤسسه دار الکتب، قم، چاپ سوم، سال ۱۴۰۴ هـ.
- ۷۸- تفسیر کشاف: تألیف: جار الله محمود بن عمر زمخشری (۴۶۷-۵۲۸ هـ)، نشر دار الکتب العربی، بیروت.
- ۷۹- تفسیر نور الثقلین: تألیف: عبد علی بن جمعه عروسی حویزی (۰۰۰-۱۰۶۵ هـ)، انتشارات اسماعیلیان، قم، چاپ چهارم، سال ۱۴۱۲ هـ، ق.
- ۸۰- تقریب التهذیب: تألیف: احمد بن علی بن حجر عسقلانی (۷۷۳-۸۲۵ هـ)، نشر دار المعرفه، بیروت.
- ۸۱- التنقیح: تألیف: ابو القاسم بن علی اکبر موسوی خوئی (۱۳۱۷-۱۴۱۳ هـ) نشر مدرسه دار العلم، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۰۷ هـ.
- ۸۲- تنقیح الرائع: تألیف: جمال الدین مقداد بن عبد الله سیوری (۰۰۰-۸۲۶ هـ)، نشر کتابخانه آیه الله مرعشی رحمه الله، قم، سال ۱۴۰۳ هـ.
- ۸۳- تنقیح المقال: تألیف: شیخ عبد الله بن محمد حسن مامقانی (۱۲۹۰-۱۳۵۱ هـ)، چاپ سنگی.
- ۸۴- توحید صدوق: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن حسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶-۳۸۱ هـ)، نشر جامعه مدرّسین، قم.
- ۸۵- تهذیب الأحکام: تألیف: شیخ ابو جعفر محمد بن حسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵-۴۶۰ هـ)، دار الکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، تهران، سال ۱۳۶۵ ش.
- ۸۶- تهذیب الأسماء و اللغات: تألیف: ابو زکریا یحیی بن شرف بن مرّی النووی مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۷۹.
- (۶۳۱-۶۷۶ هـ) دار الکتب العلمیه، بیروت.
- ۸۷- تهذیب التهذیب: تألیف: احمد بن علی بن حجر عسقلانی (۷۷۳-۸۵۲ هـ)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت.
- ۸۸- تهذیب الکمال فی أسماء الرجال: تألیف: ابو الحجاج یوسف مزّی (۶۵۴-۷۴۲ هـ)، نشر مؤسسه الرساله، بیروت، چاپ پنجم، سال ۱۴۱۳ هـ.

- ۸۹- ثمار القلوب فی المضاف و المنسوب: تألیف: أبو منصور عبد الملك بن محمد بن إسماعیل الثعالبی، نشر دار النهضة مصر للطبع و النشر، سال ۱۳۸۴ هـ.
- ۹۰- ثواب الاعمال و عقاب الاعمال: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶-۳۸۱ هـ)، نشر کتابخانه صدوق، تهران.
- ۹۱- جامع الأخبار: تألیف: محمد بن محمد شعیری، نشر مؤسسه آل البيت عليهم السلام قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۴ هـ ق.
- ۹۲- جامع الاصول: تألیف: ابو السعادات مبارک بن محمد بن الاثیر جزری (۵۴۴-۶۰۶ هـ)، نشر دار التراث العربی، بیروت، چاپ چهارم، سال ۱۴۰۴ هـ.
- ۹۳- جامع الرواة: تألیف: محمد بن علی اردبیلی غروی (۱۱۰۰-۱۱۰۰ هـ)، نشر کتابخانه آیه الله مرعشی رحمه الله، قم، سال ۱۴۰۳ هـ.
- ۹۴- جامع الشواهد: تألیف: میرزا محمد باقر بن علی رضا اردکانی (معاصر صاحب جواهر)، انتشارات فیروزآبادی، قم، سال ۱۴۱۲ هـ.
- ۹۵- جامع المقاصد: تألیف: علی بن الحسین کرکی معروف به محقق ثانی (۸۶۸-۹۴۰ هـ)، نشر مؤسسه آل البيت عليهم السلام لاحیاء التراث، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۸ هـ.
- ۹۶- جامع المقدمات: انتشارات هجرت، قم، چاپ اول، سال ۱۳۷۲ هـ ش.
- ۹۷- جامع عباسی: تألیف: محمد بن حسین بن عبد الصمد معروف به شیخ بهائی (۹۵۳-۱۰۳۱ هـ)، نشر مؤسسه انتشارات فراهانی، تهران.
- ۹۸- الجامع لاحکام القرآن (تفسیر قرطبی): تألیف: ابو عبد الله محمد بن احمد بن مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۸۰
- ابی بکر قرطبی (۱۰۰۰-۶۷۱ هـ)، نشر دار الکتب العلمیه، بیروت، سال ۱۴۱۳ هـ.
- ۹۹- الجامع للشرائع: تألیف: ابو زکریا یحیی بن احمد بن یحیی بن سعید (۶۰۱-۶۹۰ هـ)، نشر مؤسسه سید الشهداء علیه السلام، قم، سال ۱۴۰۵ هـ.
- ۱۰۰- الجمل و العقود فی العبادات (الرسائل العشر): تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵-۴۶۰ هـ)، نشر جامعه مدرسین، قم.
- ۱۰۱- جمهره اللغة: تألیف: ابی بکر محمد بن الحسن الازدی معروف به ابن درید (۲۲۳-۳۲۱ هـ)، نشر دار صادر، بیروت، چاپ اول.
- ۱۰۲- جوامع الفقهیة: نشر کتابخانه آیه الله مرعشی رحمه الله.
- ۱۰۳- جواهر الکلام: تألیف: شیخ محمد حسن بن محمد باقر نجفی (۱۲۰۲-۱۲۶۶ هـ)، نشر دار الکتب الاسلامیه، تهران، چاپ سوم، سال ۱۳۶۷ هـ ش.
- ۱۰۴- جبل المتین: تألیف: محمد حسین بن عبد الصمد عاملی معروف به شیخ بهائی (۹۵۳-۱۰۳۱ هـ)، انتشارات بصیرتی، قم.
- ۱۰۵- حبيب السیر: تألیف: غیاث الدین بن همام الدین حسینی (۸۸۰-۹۴۱ هـ)، انتشارات خیام، تهران، چاپ سوم سال ۱۳۶۲ هـ ش.
- ۱۰۶- الحدائق الناضرة: تألیف: یوسف بن أحمد بن ابراهیم بحرانی (۱۱۰۷-۱۱۸۶ هـ)، نشر دار الأضواء، بیروت، چاپ دوم، سال ۱۴۰۵ هـ ق.
- ۱۰۷- حدود و قصاص و دیات علامه مجلسی: تألیف: علامه محمد باقر مجلسی (۱۰۳۷-۱۱۱۱ هـ)، نشر مؤسسه نشر آثار اسلامی، قم.
- ۱۰۸- حدیقه الشیعه: تألیف: أحمد بن محمد اردبیلی، معروف به مقدس اردبیلی (۱۰۰۰-۹۹۳ هـ)، انتشارات علمیه اسلامیه، تهران.
- ۱۰۹- الحکمة المتعالیه (اسفار): تألیف: محمد بن ابراهیم صدر الدین محمد شیرازی معروف به ملا صدرا (۱۰۰۰-۱۰۵۰ هـ)، دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ سوم، سال ۱۹۸۱ م.

۱۱۰- حلیه الأولیاء و طبقات الأصفیاء: تألیف: أبو نعیم أحمد بن عبد الله اصفهانی

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۸۱

(۳۳۶- ۴۳۰ هـ)، نشر دار الكتاب العربی، بیروت، چاپ پنجم، سال ۱۴۰۷ هـ.

۱۱۱- حیات القلوب: تألیف: محمد باقر بن محمد تقی بن مقصود علی معروف به مجلسی دوم (۱۰۳۷- ۱۱۱۱ هـ)، نشر کتابفروشی اسلامیة، تهران، سال ۱۳۷۱ هـ. ش.

۱۱۲- حیاة الحیوان الکبری: تألیف: محمد بن موسی بن عیسی دمیری (۷۴۲- ۸۰۸ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت.

۱۱۳- الخرائج و الجرائح: تألیف: ابو الحسن سعید بن هبة الله معروف به قطب الدین راوندی (۰۰۰- ۵۷۳ هـ)، نشر مؤسسه امام مهدی علیه السلام، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۹ هـ.

۱۱۴- خزائن نراقی: تألیف: ملا احمد بن محمد مهدی نراقی (۱۱۸۵- ۱۲۴۵ هـ)، نشر کتابفروشی علمیة اسلامیة، تهران.

۱۱۵- الخصائص الکبری: تألیف: جلال الدین عبد الرحمن بن أبی بکر سیوطی (۸۴۹- ۹۱۱ هـ)، نشر دار الكتاب العربی، بیروت.

۱۱۶- الخصال: تألیف: أبو جعفر محمد بن علی بن حسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶- ۳۸۱ هـ)، نشر جامعه مدرسین، قم، سال ۱۴۰۳ هـ.

۱۱۷- الخلاف: تألیف: أبو جعفر محمد بن حسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵- ۴۶۰ هـ). نشر جامعه مدرسین، قم، سال ۱۴۰۷ هـ.

۱۱۸- خیراتیة: تألیف: علامه ذوفنون آقا محمد علی کرمانشاهی بن وحید بهبهانی (۱۱۴۴- ۱۲۱۶ هـ)، نشر مؤسسه علامه مجدّد وحید بهبهانی رحمه الله، قم، چاپ دوم.

۱۱۹- الدر المنثور فی التفسیر المأثور: تألیف: جلال الدین عبد الرحمن بن أبی بکر سیوطی (۸۴۹- ۹۱۱ هـ)، نشر دار الکتب العلمیة، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ هـ.

۱۲۰- الدروس الشرعیة: تألیف: محمد بن مکی بن محمد عاملی معروف به شهید اول

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۸۲

(۷۳۴- ۷۸۶ هـ)، نشر جامعه مدرسین، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۴ هـ. ق.

۱۲۱- دعائم الاسلام: تألیف: قاضی أبو حنیفة نعمان بن محمد بن منصور تمیمی مغربی (۰۰۰- ۳۶۳ هـ)، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، قم.

۱۲۲- دلائل الامامة: تألیف: ابو جعفر محمد بن جریر بن رستم طبری (۲۲۶- ۳۱۰ هـ)، نشر الرضی، قم، چاپ سوم، سال ۱۳۶۳ هـ. ش.

۱۲۳- دیوان الصبابة: تألیف: احمد بن یحیی بن أبی حجلة تلمسانی (۷۲۵- ۷۷۶ هـ)، نشر دار حمد و محیو، بیروت، سال ۱۹۷۳ م.

۱۲۴- دیوان اوحدی مراغی (جام جم): تألیف: اوحده الدین بن حسین مراغی (۰۰۰- ۷۳۸ هـ)، چاپ امیر کبیر، ۱۳۴۰ ش.

۱۲۵- دیوان شمس تبریزی: تألیف: جلال الدین محمد بلخی رومی (۶۰۴- ۶۷۲ هـ) انتشارات امیر کبیر، تهران.

۱۲۶- ذخائر العقبی: تألیف: أبو جعفر احمد بن عبد الله معروف به محب الدین طبری (۶۱۵- ۶۹۴ هـ)، نشر مکتبه قدس، مصر، سال ۱۳۵۶ هـ.

۱۲۷- ذخیره المعاد: تألیف: محمد باقر بن محمد مؤمن سبزواری (۱۰۱۷- ۱۰۹۰ هـ)، نشر مؤسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، قم.

۱۲۸- الذریعة إلى اصول الشریعة: تألیف: ابو القاسم علی بن الحسین بن موسی معروف به سید مرتضی (۳۵۵- ۴۳۶ هـ)، انتشارات دانشگاه تهران.

۱۲۹- الذریعة إلى تصانیف الشیعة: تألیف: محمد حسن بن علی معروف به آقا بزرگ تهرانی (۱۲۹۳- ۱۳۸۹ هـ)، انتشارات

- اسماعیلیان، قم.
- ۱۳۰- ذکرى الشيعة: تأليف: ابو عبد الله محمد بن مكي بن محمد عاملى معروف به شهيد اول (۷۳۴-۷۸۶ هـ)، نشر مؤسسه آل البيت عليهم السلام لاحياء التراث، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۹ هـ.
- ۱۳۱- راهبرد اهل سنت به مسأله امامت: تأليف: علامه ذو فنون آقا محمّد على کرمانشاهی (۱۱۴۴-۱۲۱۶ هـ)، تحقيق و نشر مؤسسه علامه مجدد و حید
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۸۳
بهبهانی رحمه الله، قم، سال ۱۳۷۳ هـ، ش.
- ۱۳۲- ربيع الأبرار و نصوص الأخبار: تأليف: جار الله محمود بن عمر زمخشرى (۴۶۷-۵۳۸ هـ)، انتشارات شريف الرضى، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۰ هـ.
- ۱۳۳- رجال ابن داود: تأليف: حسن بن على بن داود حلى معروف به ابن داود (۶۴۷-۷۴۰ هـ)، انتشارات الرضى، قم.
- ۱۳۴- رجال الطوسى: تأليف: ابو جعفر محمد بن الحسن معروف به شيخ طوسى (۳۸۵-۴۶۰ هـ)، انتشارات شريف الرضى، قم.
- ۱۳۵- رجال النجاشى: تأليف: ابو العباس احمد بن على بن احمد نجاشى (۳۷۲-۴۵۰ هـ)، نشر جامعه مدرسين، قم، سال ۱۴۰۷ هـ.
- ۱۳۶- رجال علامه حلى (الخلاصة): تأليف: حسن بن يوسف بن على بن مطهر معروف به علامه حلى (۶۴۸-۷۲۶ هـ)، انتشارات الرضى، قم، سال ۱۴۰۲ هـ.
- ۱۳۷- الرسائل الاصولية: تأليف: محمد باقر بن محمد اكمل علامه و حید بهبهانى (۱۱۱۷-۱۲۰۵ هـ)، نشر مؤسسه علامه مجدد و حید بهبهانى، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۶ هـ.
- ۱۳۸- رسائل الشريف المرتضى: تأليف: على بن حسين بن موسى موسى بغدادى معروف به سيد مرتضى علم الهدى (۳۵۵-۴۳۴ هـ)، نشر دار القرآن الكريم، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۰ هـ.
- ۱۳۹- رسائل محقق كركى: تأليف: على بن الحسين كركى معروف به محقق ثانى (۸۶۸-۹۴۰ هـ)، نشر كتابخانه آية الله مرعى رحمه الله، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۹ هـ.
- ۱۴۰- الرعاية فى علم الدراية: تأليف: زين الدين بن على بن أحمد عاملى معروف به شهيد ثانى (۹۱۱-۹۶۵ هـ)، نشر كتابخانه آية الله نجفى مرعى رحمه الله، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۳ هـ.
- ۱۴۱- الرواشح السماوية: تأليف: محمد باقر بن محمد حسين استرآبادى معروف به مير داماد (۱۰۰۰-۱۰۴۱ هـ)، نشر كتابخانه آية الله مرعى رحمه الله، قم، سال
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۸۴
۱۴۰۵ هـ.
- ۱۴۲- روضات الجنات فى أحوال العلماء و السّادات: تأليف: ميرزا محمد باقر بن ميرزا زين العابدين موسى خوانسارى (۱۲۲۶-۱۳۱۳ هـ) انتشارات حيدريه، تهران، سال ۱۳۹۰ هـ.
- ۱۴۳- روض الجنان فى شرح إرشاد الأذهان: تأليف: زين الدين بن على بن احمد عاملى معروف به شهيد ثانى (۹۱۱-۹۶۶ هـ)، نشر مؤسسه آل البيت عليهم السلام لاحياء التراث، قم.
- ۱۴۴- روضة الاحباب: تأليف: جمال الدين عطاء الله بن فضل الله الحسينى (۱۰۰۰-۱۰۰۰ هـ)، نشر انوار محمدى لکنهو، سال ۱۳۱۰ هـ.
- ۱۴۵- الروضة البهيّة: تأليف: زين الدين بن على بن احمد عاملى معروف به شهيد ثانى (۹۱۱-۹۶۶ هـ) نشر مؤسسه الأعلمى، بيروت.
- ۱۴۶- روضة الصفا: تأليف: رضا قلى خان هدايت، (۱۲۱۵-۱۲۸۸ هـ)، نشر چاپخانه حكمت قم، سال ۱۳۳۹ هـ، ش.

- ۱۴۷- روضة المتقين: تألیف: ملا محمد تقی بن مقصود علی مجلسی معروف به مجلسی اول (۱۰۰۳-۱۰۷۰ هـ)، نشر بنیاد فرهنگ اسلامی حاج محمد حسین کوشانپور، قم، چاپ سوم، سال ۱۴۰۶ هـ.
- ۱۴۸- روضة الواعظین و بصیرة المتعظین: تألیف: محمد بن حسن بن علی قتال نیشابوری (۰۰۰-۵۰۸ هـ)، انتشارات شریف الرضی، قم، ۱۳۸۶ هـ.
- ۱۴۹- ریاض الشعراء: تألیف: میرزا علی قلی خان بن محمد بن علی خان داغستانی (۱۱۲۴-۱۱۷۰ هـ) از نسخ خطی کتابخانه آیه الله نجفی مرعشی رحمه الله.
- ۱۵۰- ریاض العلماء و حیاض الفضلاء: تألیف: میرزا عبد الله بن میرزا عیسی بن محمد افندی اصفهانی (۰۰۰-۱۱۳۰ هـ)، انتشارات خیام، سال ۱۴۰۱ هـ.
- ۱۵۱- ریاض المسائل: تألیف: علی بن محمد بن علی طباطبائی (۱۱۶۱-۱۲۳۱ هـ).
نشر مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، قم، سال ۱۴۰۴ هـ، ق.
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۸۵
- ۱۵۲- ریاض النضرة فی مناقب العشرة: تألیف: ابو جعفر احمد بن عبد الله معروف به محبّ الدین طبری (۶۱۵-۶۹۴ هـ)، نشر دار الکتب العلمیة، بیروت.
- ۱۵۳- ریحانة الأدب: تألیف: میرزا محمد علی مدرّس تبریزی (۱۲۹۶-۱۳۷۳ هـ)، انتشارات خیام، تهران، ۱۳۶۹ ش.
- ۱۵۴- زاد المعاد: تألیف: محمّد باقر بن محمّد تقی بن مقصود علی معروف به مجلسی دوم (۱۰۳۷-۱۱۱۱ هـ). نشر کتابفروشی اسلامیة تهران، سال ۱۳۷۸ هـ، ق.
- ۱۵۵- الزام النواصب: تألیف: مفلح بن الحسین بن راشد بحرانی (قرن ۹)، چاپ اول، سال ۱۴۲۰ هـ.
- ۱۵۶- زبدة بیان فی أحكام القرآن: تألیف: أحمد بن محمد اردبیلی معروف به مقدّس اردبیلی (۰۰۰-۹۹۳ هـ). نشر مکتبه مرتضویه تهران.
- ۱۵۷- زهر الربیع: تألیف: سید نعمت الله موسوی جزائری (۱۰۵۰-۱۱۱۲ هـ) نشر مطبعة الحیدریة، نجف، چاپ چهارم، ۱۳۷۴ هـ.
- ۱۵۸- سرائر: تألیف: محمد بن منصور بن أحمد بن ادريس حلی (۰۰۰-۵۹۸ هـ)، نشر جامعه مدرّسین، قم، چاپ دوم، ۱۴۱۰ هـ.
- ۱۵۹- سفر السعادة: تألیف: محمّد بن یعقوب بن محمّد فیروزآبادی (۷۲۹-۸۱۷ هـ).
- ۱۶۰- سفینه البحار و مدینه الحکم و الآثار: تألیف: عباس بن محمد رضا معروف به شیخ عباس قمی (۱۲۹۴-۱۳۵۹ هـ)، نشر مؤسسه الوفاء، بیروت.
- ۱۶۱- سلسله الأحادیث الضعیفة الموضوعه: تألیف: محمّد ناصر الدین الألبانی، نشر المکتب الاسلامی، بیروت، چاپ پنجم، سال ۱۴۰۵ هـ.
- ۱۶۲- سنن ابن ماجه: تألیف: أبو عبد الله محمّد بن یزید قزوینی (۲۰۷-۲۷۵ هـ)، نشر دار الفکر بیروت.
- ۱۶۳- سنن أبی داود: تألیف: أبو داود سلیمان ابن اشعث سجستانی (۲۰۲-۲۷۵ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت.
- ۱۶۴- سنن الدارمی: تألیف: عبد الله بن عبد الرحمن بن فضل تمیمی سمرقندی (۱۸۱ هـ)
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۸۶
- ۲۵۵ هـ)، نشر دار الكتاب العربی، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ هـ.
- ۱۶۵- السنن الکبری: تألیف: أبو بکر أحمد بن حسین بن علی بیهقی (۳۸۴-۴۵۸ هـ)، نشر دار المعرفة، بیروت، سال ۱۴۱۳ هـ.
- ۱۶۶- سنن النسائی: تألیف: أبو عبد الرحمن احمد بن علی بن شعيب نسائی (۲۱۵-۳۰۳ هـ)، نشر دار إحياء التراث العربی، بیروت.

- ۱۶۷- سنن ترمذی (الجامع الصحیح): تألیف: محمد بن عیسی بن سوره (۲۰۹-۲۷۹ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت.
- ۱۶۸- سیر اعلام النبلاء: تألیف: شمس الدین محمد بن احمد بن عثمان ذهبی (۶۷۳-۷۴۸ هـ)، نشر مؤسسه الرساله، بیروت، چاپ هفتم، سال ۱۴۱۳ هـ.
- ۱۶۹- السیره الحلبیه: تألیف: علی بن برهان الدین حلبی (۹۷۵-۱۰۴۴ هـ)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت.
- ۱۷۰- سیره النبویّه (سیره ابن هشام): تألیف: ابو محمد عبد الملک بن هشام بن ایوب حمیری (۰۰۰-۲۱۳ هـ)، نشر دار القلم، بیروت.
- ۱۷۱- سیری در صحیحین: تألیف: محمد صادق نجمی، چاپ سوم، سال ۱۳۷۲ هـ.
- ۱۷۲- شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام: تألیف: ابو القاسم جعفر بن حسن بن یحیی، معروف به محقق حلّی (۶۷۶ هـ)، نشر دار الأضواء، بیروت، چاپ دوم، ۱۴۰۳ هـ.
- ۱۷۳- شرح العنایه علی الهدایه: تألیف: اکمل الدین محمد بن محمود بابرته (۷۱۴-۷۸۶ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت، چاپ دوم، (همراه با شرح فتح القدر).
- ۱۷۴- شرح المقاصد: تألیف: مسعود بن عمر بن عبد الله معروف به سعد الدین تفتازانی (۷۱۲-۷۹۳ هـ)، انتشارات شریف رضی، قم، چاپ اول، سال ۱۳۷۰ هـ.
- ۱۷۵- شرح المواقف: تألیف: علی بن محمد جرجانی (۷۴۰-۸۱۶ هـ)، انتشارات شریف رضی، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۵ هـ.
- ۱۷۶- شرح دیوان امیر المؤمنین علیه السلام: تألیف: حسین معین الدین میبدی (۰۰۰-۰۰۰ هـ)
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۸۷
۹۱۰ هـ، چاپ نامعلوم.
- ۱۷۷- شرح عقاید نسفی: تألیف: مسعود بن عمر بن عبد الله معروف به سعد الدین تفتازانی (۷۱۲-۷۹۳ هـ)، نشر کتابفروشی سیدیان، کردستان، چاپ دوم.
- ۱۷۸- شرح فتح القدر: تألیف: محمد بن عبد الواحد سیواسی معروف به ابن همام حنفی (۷۹۰-۸۶۱ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت، چاپ دوم.
- ۱۷۹- شرح فصوص الحکم: تألیف: خواجه محمد پارسا، دانشگاه مشهد.
- ۱۸۰- شرح فصوص الحکم: تألیف: داود بن محمود قیصری (۰۰۰-۷۵۱ هـ)، از انتشارات بیدار، قم، سال ۱۳۶۳ هـ، ش.
- ۱۸۱- شرح گلشن راز (مفاتیح الأعجاز): تألیف: شیخ محمد لاهیجی (۰۰۰-۷۹۲ هـ)، نشر کتابفروشی محمودی، تهران.
- ۱۸۲- شرح نهج البلاغه: تألیف: عبد الله بن هبه الله معروف به ابن ابی الحدید (۵۸۶-۶۵۶ هـ)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ دوم، سال ۱۳۸۵ هـ.
- ۱۸۳- صبح الاعشی: تألیف: ابو العباس احمد بن علی بن احمد قلقشندی (۷۵۶-۸۲۱ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ هـ.
- ۱۸۴- الصحاح: تألیف: إسماعیل بن حماد جوهری (۰۰۰-۳۹۳ هـ)، نشر دار العلم للملایین، بیروت، چاپ چهارم.
- ۱۸۵- صحیح البخاری: تألیف: محمد بن اسماعیل بن ابراهیم بن بخاری (۱۹۴-۲۵۶ هـ)، نشر دار الکتب العلمیه، بیروت.
- ۱۸۶- صحیح مسلم بشرح النووی: تألیف: مسلم بن الحجاج قشیری نیشابوری (۲۰۴-۲۶۱ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت.
- ۱۸۷- صحیفه سجاده: نشر مؤسسه امام المهدی (عج)، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ هـ.
- ۱۸۸- صواعق المحرقه: تألیف: شهاب الدین احمد بن حجر هیثمی (۸۹۹-۹۷۴ هـ)، نشر مکتبه القاهره، مصر، چاپ دوم، سال ۱۳۸۵ هـ.

- ۱۸۹- طبقات الكبرى: تألیف: محمد بن سعد بن منیع زهری معروف به ابن سعد (۱۶۸) مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۸۸ - ۲۳۰ هـ، نشر دار الفکر، بیروت.
- ۱۹۰- الطوائف فی معرفة مذاهب الطوائف: تألیف: ابو القاسم علی بن موسی بن طاووس حسنی حسینی (۵۸۹-۶۶۴ هـ)، انتشارات خیام، قم، سال ۱۴۰۰ هـ.
- ۱۹۱- عدّة الاصول: تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵-۴۶۰ هـ)، چاپ اول، سال ۱۴۱۷ هـ.
- ۱۹۲- عقد الفرید: تألیف: احمد بن محمد بن عبد ربّه اندلسی (۲۴۶-۳۲۸ هـ)، نشر دار الکتب العربی، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ هـ.
- ۱۹۳- علل الشرائع: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶-۳۸۱ هـ)، نشر مکتبه الحیدریه، نجف، سال ۱۳۸۵ هـ.
- ۱۹۴- عمده الطالب: تألیف: ابو العباس احمد بن علی بن الحسین، معروف به ابن عنبه (۰۰۰-۸۲۸ هـ)، انتشارات انصاریان، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۷ هـ.
- ۱۹۵- عوالم العلوم: تألیف: شیخ عبد الله بن نور الله بحرانی (۰۰۰-۰۰۰)، نشر مدرسه امام المهدي (عج) قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۵ هـ.
- ۱۹۶- عوالم اللغویة العزیزیه فی الأحادیث الدینیة: تألیف: محمد بن علی بن ابراهیم احسانی معروف به ابن ابی جمهور (۰۰۰-۸۸۰ هـ)، انتشارات سید الشهداء، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۳ هـ.
- ۱۹۷- عیون اخبار الرضا علیه السلام: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶-۳۸۱ هـ)، نشر مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۴ هـ.
- ۱۹۸- غایة المراد فی شرح نکت الارشاد: تألیف: ابو عبد الله محمد بن مکی عاملی، معروف به شهید اول (۷۳۴-۷۸۶ هـ)، نشر دفتر تبلیغات اسلامی، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۴ هـ.
- ۱۹۹- الغدير فی الكتاب و السنّة و الأدب: تألیف: میرزا عبد الحسین بن أحمد امینی نجفی معروف به علامه امینی، نشر دار الکتب الاسلامیة، تهران، چاپ دوم، سال مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۸۹ هـ. ۱۳۶۶ هـ.
- ۲۰۰- غنیة ابن زهره: تألیف: ابو المکارم حمزة بن علی بن زهره حلبی (۵۱۱-۵۸۵ هـ)، نشر کتابخانه آیه الله مرعشی رحمه الله قم، (همراه جوامع الفقهیه).
- ۲۰۱- الغیبة: تألیف: ابو جعفر محمد بن حسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵-۴۶۰ هـ)، نشر مؤسسه معارف الاسلامیة، قم ۱۴۱۱ هـ.
- ۲۰۲- الغیبة للنعمانی: تألیف: ابو عبد الله محمد بن ابراهیم بن جعفر نعمانی (۰۰۰-۳۶۰ هـ)، نشر کتابخانه صدوق، تهران.
- ۲۰۳- فتح الابواب: تألیف: ابو القاسم علی بن موسی بن جعفر حسنی، معروف به سید بن طاووس (۵۸۹-۶۶۴ هـ)، نشر مؤسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۹ هـ.
- ۲۰۴- فتح الباری بشرح صحیح البخاری: تألیف: أحمد بن علی بن حجر عسقلانی (۷۷۳-۸۵۲ هـ)، نشر دار الریان للتراث، قاهره، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ هـ.
- ۲۰۵- فتح العزیز: تألیف: ابو القاسم عبد الکریم بن محمد رافعی (۵۵۷-۶۲۳ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت (چاپ شده همراه المجموع

المهذب).

- ۲۰۶- فتح الوهاب بشرح منهج الطلاب: تألیف: زکریا محمد بن احمد بن زکریا انصاری (۸۲۳-۹۲۵ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت.
- ۲۰۷- فتوحات المکیة: تألیف: ابو عبد الله محمد بن علی معروف به: محیی الدین ابن عربی (۵۶۰-۶۳۸ هـ)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت.
- ۲۰۸- الفخری فی انساب الطالبین: تألیف: ابو طالب اسماعیل بن حسین بن محمد مروزی (۵۷۲-۶۱۴ هـ)، نشر کتابخانه آیه الله مرعشی رحمه الله، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۹ هـ.
- ۲۰۹- فرائد الاصول: تألیف: شیخ مرتضی انصاری (۱۲۱۴-۱۲۸۱ هـ)، نشر جامعه مدرسین، قم.
- ۲۱۰- فرائد السمطین: تألیف: ابراهیم بن محمد ابن مؤید بن عبد الله جوینی الخراسانی
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۹۰
- ۶۴۴-۷۳۰ هـ)، نشر مؤسسه المحمودی، بیروت، چاپ اول، سال ۱۳۹۸ هـ.
- ۲۱۱- فرحة الغری: تألیف: عبد الکریم بن احمد بن موسی بن طاووس (۶۴۸-۶۹۳ هـ)، انتشارات شریف الرضی، قم.
- ۲۱۲- فردوس الاخبار: تألیف: شیرویه بن شهردار بن شیرویه دیلمی (۴۴۵-۵۰۹ هـ)، نشر دار الکتب العربی، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ هـ.
- ۲۱۳- فرهنگ فارسی معین: تألیف: دکتر محمد معین، انتشارات امیر کبیر، تهران.
- ۲۱۴- فصول المختاره من العیون و المحاسن: تألیف: ابو عبد الله محمد بن محمد بن نعمان عکبری معروف به شیخ مفید (۳۳۶-۴۱۳ هـ)، نشر کنگره هزاره شیخ مفید رحمه الله، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ هـ.
- ۲۱۵- فصول المهمة: تألیف: علی بن محمد بن احمد مکی معروف به ابن صباغ (۷۸۴-۸۵۵ هـ)، نشر دار الکتب التجاریة، نجف اشرف.
- ۲۱۶- فضائل اشهر الثلاثة: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶-۳۸۱ هـ)، نشر مکتبه داوری، قم.
- ۲۱۷- فقه الرضا علیه السلام: تحقیق مؤسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، چاپ اول، ۱۴۰۶ هـ، نشر کنگره جهانی حضرت امام رضا علیه السلام، مشهد.
- ۲۱۸- الفقه علی المذاهب الأربعة: تألیف: عبد الرحمن جزیری، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ هفتم، سال ۱۴۰۶ هـ.
- ۲۱۹- فلاح السائل: تألیف: ابو القاسم علی بن موسی بن جعفر حسنی، معروف به سید بن طاووس (۵۸۹-۶۶۴ هـ)، نشر دفتر تبلیغات اسلامی، قم.
- ۲۲۰- الفوائد الرجالیة لبحر العلوم: تألیف: محمد مهدی بن مرتضی، معروف به بحر العلوم (۱۱۵۵-۱۲۱۲ هـ)، نشر مکتبه الصادق، تهران، سال ۱۳۶۳ هـ ش.
- ۲۲۱- فواتح الرحموت: تألیف: عبد العلی محمد بن نظام الدین انصاری (۰۰۰-۱۲۲۵ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت (همراه با المستصفی).
- ۲۲۲- الفهرست: تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن طوسی (۳۸۵-۴۶۰ هـ)،
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۹۱
انتشارات شریف الرضی، قم.
- ۲۲۳- قاموس المحيط: تألیف: محمد بن یعقوب بن محمد فیروزآبادی (۷۲۹-۸۱۷ هـ)، نشر دار الجیل، بیروت.

- ۲۲۴- قرب الاسناد: تألیف: ابو عباس، عبد الله بن جعفر حمیری (۰۰۰- حدود ۳۱۰ هـ)، مؤسسه آل البيت عليهم السلام قم، ۱۴۱۳ هـ. ق.
- ۲۲۵- قصص العلماء: تألیف: میرزا محمد تنکابنی (۱۲۳۰- ۱۳۰۲ هـ) انتشارات علمیه اسلامیة، تهران.
- ۲۲۶- قصص الانبياء: تألیف: قطب الدين سعيد بن هبة الله راوندی (۰۰۰- ۵۷۳ هـ)، نشر آستان قدس رضوی، مشهد، چاپ اول، سال ۱۴۰۹ هـ.
- ۲۲۷- قصص الانبياء (عرائس المجالس): تألیف: ابو اسحاق احمد بن محمد بن ابراهيم نیشابوری، معروف به ثعلبی (۰۰۰- ۴۲۷ هـ)، نشر دار الرائد العربي، بیروت، چاپ چهارم.
- ۲۲۸- قواعد الأحكام: تألیف: أبو منصور حسن بن يوسف بن علی بن مطهر معروف به علامه حلّی (۶۴۸- ۷۲۶ هـ)، نشر الرضی، قم.
- ۲۲۹- قواعد المرام: تألیف: کمال الدين میثم بن علی بن میثم بحرانی (۶۳۶- ۶۹۹ هـ)، نشر کتابخانه آیه الله مرعشی رحمه الله، قم، چاپ اول، سال ۱۳۹۸ هـ.
- ۲۳۰- القواعد و الفوائد: تألیف: ابو عبد الله محمد بن مکی عاملی معروف به شهید اول (۷۳۴- ۷۸۶ هـ)، نشر مکتبه مفید، قم.
- ۲۳۱- قوانین الاصول: تألیف: ابو القاسم بن محمد حسین گیلانی قمی (۱۱۵۰- ۱۲۱۳ هـ)، چاپ حجری.
- ۲۳۲- الکافی: تألیف: ابو جعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی (۰۰۰- ۳۲۹ هـ)، نشر دار الکتب الاسلامیة، تهران، چاپ چهارم، ۱۳۶۵ ش.
- ۲۳۳- الکافی فی الفقه: تألیف: تقی الدين بن نجم بن عبيد الله حلبی معروف به ابو الصلاح حلبی (۳۷۴- ۴۴۷ هـ)، نشر مکتبه امیر المؤمنین علیه السلام، اصفهان.
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۹۲
- ۲۳۴- کامل الزیارات: تألیف: ابو القاسم جعفر بن محمد بن قولویه (۰۰۰- ۳۶۷ هـ)، نشر مطبعة المرتضویة، نجف اشرف، ۱۳۵۶ هـ.
- ۲۳۵- کامل بهائی: تألیف: حسن بن علی بن محمد طبری معروف به عماد الدين طبری، نشر مرتضوی، ایران.
- ۲۳۶- الکامل فی التاریخ: تألیف: ابو الحسن علی بن ابی الکریم شیبانی معروف به ابن اثیر (۰۰۰- ۶۳۰ هـ)، نشر دار صادر، بیروت، سال ۱۳۹۹ هـ.
- ۲۳۷- کتاب سلیم بن قیس: تألیف: سلیم بن قیس هلالی عامری (۰۰۰- ۸۵ هـ)، نشر دار الفنون، بیروت، سال ۱۴۰۰ هـ.
- ۲۳۸- کشف الخفاء و مزیل الالباس عمّا اشتهر من الأحادیث علی ألسنة الناس: تألیف: إسماعیل بن محمد عجلونی (۱۰۷۸- ۱۱۶۲ هـ)، نشر دار الکتب العلمیة، بیروت، چاپ سوم، سال ۱۴۰۸ هـ.
- ۲۳۹- کشف الرموز: تألیف: عزّ الدين حسن بن أبی طالب یوسفی معروف به فاضل آبی (...-...)، نشر جامعه مدرسین قم، سال ۱۴۰۸ هـ.
- ۲۴۰- کشف الظنون: تألیف: مصطفی بن عبد الله حلبی معروف به حاجی خلیفه (۱۰۱۷- ۱۰۶۷ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت، سال ۱۴۱۰ هـ.
- ۲۴۱- کشف الغمّة فی معرفة الأئمّة: تألیف: ابو الحسن علی بن عیسی بن أبی الفتح اربلی (۰۰۰- ۶۹۲ هـ)، نشر مکتبه بنی هاشمی، تبریز، سال ۱۳۸۱ هـ.
- ۲۴۲- کشف اللثام: تألیف: محمد بن الحسن بن محمد اصفهانی معروف به فاضل هندی (۱۰۶۲- ۱۱۳۷ هـ)، نشر جامعه مدرسین، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۶ هـ، و چاپ حجری.
- ۲۴۳- کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد: تألیف: أبو منصور حسن بن يوسف بن علی بن مطهر معروف به علامه حلّی (۶۴۸-

۷۲۶هـ) نشر شکوری، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۳ هـ، ق.

۲۴۴- کشف الیقین: تألیف: ابو منصور حسن بن یوسف بن علی معروف به علامه حلّی

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۹۳

(۶۴۸-۷۲۶هـ)، نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ هـ.

۲۴۵- الکشکول: تألیف: محمد حسین بن عبد الصمد عاملی معروف به شیخ بهائی (۹۵۳-۱۰۳۱ هـ)، نشر مؤسسه الأعلمی، بیروت،

چاپ ششم، سال ۱۴۰۳ هـ.

۲۴۶- کفایه الاثر: تألیف: ابو القاسم علی بن محمد بن علی خزاز قمی (۱۰۰۰- قرن ۴ هـ)، انتشارات بیدار، قم، سال ۱۴۰۱ هـ.

۲۴۷- کفایه الأحکام: تألیف: محمد باقر بن محمد مؤمن سبزواری (۱۰۳۱ هـ)، نشر مؤسسه الأعلمی، بیروت، چاپ ششم، سال ۱۴۰۳ هـ.

۲۴۸- کفایه الطالب فی مناقب علی بن ابی طالب علیه السّلام: تألیف: أبو محمد بن یوسف بن محمّد قرشی الکنجی شافعی (۱۰۰۰-

۶۵۸ هـ)، دار احیاء التراث اهل البيت عليهم السلام، تهران، چاپ سوم، سال ۱۴۰۴ هـ.

۲۴۹- کلمات المحققین: نشر مکتبه مفید، قم، سال ۱۴۰۲ هـ.

۲۵۰- کمال الدین: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶-۳۸۱ هـ)، نشر جامعه مدرسین،

قم.

۲۵۱- کنز العرفان: تألیف: مقداد بن عبد الله بن محمد سیوری (۱۰۰۰-۸۲۶ هـ)، نشر مکتبه مرتضویه، تهران.

۲۵۲- کنز العمال فی سنن الأقوال و الأفعال: تألیف: علی المتقی بن حسام الدین هندی (۱۰۰۰-۹۷۵ هـ)، نشر مؤسسه الرساله، بیروت،

سال ۱۴۱۳ هـ.

۲۵۳- الکنی و الالقاب: تألیف: عباس بن محمد رضا معروف به شیخ عباس قمی (۱۲۹۴-۱۳۵۹ هـ)، نشر کتابخانه صدر، تهران،

چاپ پنجم، سال ۱۳۶۸ هـ ش.

۲۵۴- الکواکب الدراری فی شرح البخاری: تألیف: شمس الدین محمد بن یوسف بن علی الکرمانی (۷۱۷-۷۸۶ هـ)، نشر دار احیاء

التراث العربی، سال ۱۴۰۱ هـ.

۲۵۵- لب لباب مثنوی: تألیف: کمال الدین ملا حسین کاشفی بن علی سبزواری (۱۰۰۰-۹۱۰ هـ)، نشر بنگاه مطبوعاتی افشاری، چاپ

دوم، سال ۱۳۶۲ هـ ش.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۹۴

۲۵۶- لسان العرب: تألیف: ابو الفضل محمد بن مکرم معروف به ابن منظور (۶۳۰-۷۱۱ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت.

۲۵۷- لغت نامه دهخدا: تألیف: علی اکبر دهخدا، انتشارات دانشگاه تهران.

۲۵۸- لوامع صاحبقرانی: تألیف: ملّا محمد تقی بن مقصود علی مجلسی معروف به مجلسی اول (۱۰۰۳-۱۰۷۰ هـ)، انتشارات

اسماعیلیان، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۴ هـ.

۲۵۹- المبسوط فی فقه الإمامیه: تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵-۴۶۰ هـ). نشر مکتبه رضویّه.

۲۶۰- مثنوی معنوی: تألیف: جلال الدین محمد بلخی رومی (۶۰۴-۶۷۲ هـ) انتشارات امیر کبیر، تهران.

۲۶۱- مجالس المؤمنین: تألیف: قاضی سید نور الله حسینی مرعشی تستری شهید (۹۵۶-۱۰۱۹ هـ)، چاپخانه اسلامیّه، تهران، سال

۱۳۷۵ هـ.

۲۶۲- مجمع البحرين: تألیف: فخر الدین بن محمد بن علی بن احمد الطریحی (۹۷۹-۱۰۸۵ هـ)، منشورات دار مکتبه الهلال، بیروت.

۲۶۳- مجمع البیان فی تفسیر القرآن: تألیف: أبو علی فضل بن الحسن طبرسی معروف به امین الاسلام (۱۰۰۰-۵۴۸ هـ)، نشر دار مکتبه

الحیاء، بیروت.

۲۶۴- مجمع الرجال: تألیف: عنایه الله بن علی بن محمود قهبائی (۱۰۱۹-۰۰۰ه)، انتشارات اسماعیلیان، قم.

۲۶۵- مجمع الزوائد و منهج الفوائد: تألیف: نور الدین علی بن ابی بکر هیشمی (۷۳۵-۸۰۷ه)، نشر دار الکتب العربی، بیروت، چاپ سوم، سال ۱۴۰۲ه.

۲۶۶- مجمع الفائده و البرهان: تألیف: أحمد بن محمد اردبیلی معروف به مقدس اردبیلی (۰۰۰-۹۹۳ه). نشر جامعه مدرسین قم، سال ۱۴۰۳ه، ق.

۲۶۷- مجمع الأمثال: تألیف: أبو الفضل احمد بن محمد بن احمد الميدانی (۰۰۰-۵۱۸ه)، نشر دار العلمیه، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۸ه.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۹۵

۲۶۸- المجموع: تألیف: ابو زکریا محیی الدین بن شرف النووی (۰۰۰-۶۷۶ه)، نشر دار الفکر، بیروت.

۲۶۹- المحاسن: تألیف: ابو جعفر أحمد بن محمّد بن خالد برقی (۰۰۰-۲۷۴ه)، نشر مجمع العالمی لاهل البيت عليهم السلام، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ه.

۲۷۰- محاضرات الأدباء و محاورات الشعراء و البلغاء: تألیف: ابو القاسم حسین بن محمد معروف به راغب اصفهانی (۰۰۰-۵۰۲ه)، نشر دار مکتبه الحیاء، بیروت.

۲۷۱- المحجّة البيضاء فی تهذیب الاحیاء: تألیف: ملّا محسن بن مرتضی معروف به فیض کاشانی (۱۰۰۸-۱۰۹۰ه)، نشر جامعه مدرسین قم، چاپ دوم.

۲۷۲- المحلّی بالآثار: تألیف: ابو محمد علی بن احمد بن سعید معروف به ابن حزم (۳۸۴-۴۵۶ه)، نشر دار الکتب العلمیه، بیروت.

۲۷۳- مختصر المعانی: تألیف: مسعود بن عمر بن عبد الله، معروف به سعد الدین تفتازانی (۷۱۲-۷۹۳ه)، نشر مؤسسه دار الفکر، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ه.

۲۷۴- مختصر النافع: تألیف: ابو القاسم جعفر بن الحسن بن یحیی معروف به محقق حلّی (۶۰۲-۶۷۶ه)، نشر مؤسسه بعثت، تهران، چاپ سوم، سال ۱۴۱۰ه.

۲۷۵- مختصر تاریخ دمشق: تألیف: ابو الفضل محمد بن مکرم معروف به ابن منظور (۶۳۰-۷۱۱ه)، نشر دار الفکر، دمشق، چاپ اول، سال ۱۴۰۸ه.

۲۷۶- مختلف الشیعۀ: تألیف: ابو منصور حسن بن یوسف بن علی معروف به علمامه حلّی (۶۴۸-۷۲۶ه)، نشر جامعه مدرسین، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۴ه.

۲۷۷- مدارک الأحکام: تألیف: سید محمّد بن علی موسوی عاملی (۹۴۶-۱۰۰۹ه)، نشر مؤسسه آل البيت عليهم السلام لاحیاء التراث، مشهد، چاپ اول، سال ۱۴۱۰ه.

۲۷۸- مرآة الجنان و عبرة اليقظان: تألیف: ابو محمد عبد الله بن اسعد یافعی (۶۹۸-۷۶۸ه)، چاپ حیدرآباد دکن، هند، سال ۱۳۳۸ه.

۲۷۹- مرآة العقول: تألیف: محمد باقر بن محمد تقی بن مقصود علی معروف به

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۹۶

مجلسی دوم (۱۰۳۷-۱۱۱۱ه)، نشر دار الکتب الاسلامیه، تهران، چاپ دوم سال ۱۴۰۴ه.

۲۸۰- المراسم فی فقه الامامی: تألیف: حمزه بن عبد العزيز ديلمی معروف به سلّار (۰۰۰-۴۶۳ه)، انتشارات حرمین، قم، چاپ اول،

سال ۱۴۰۴ هـ.

- ۲۸۱- مروج الذهب و معادن الجواهر: تألیف: ابو الحسن علی بن الحسین بن علی مسعودی (۰۰۰-۳۴۶ هـ)، نشر دار المعرفة، بیروت.
- ۲۸۲- مسالك الافهام: تألیف: زین الدین بن علی بن احمد عالمی معروف به شهید ثانی (۹۱۱-۹۶۶ هـ)، نشر مؤسسه معارف الاسلامیه، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ هـ.
- ۲۸۳- مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل: تألیف: میرزا حسین بن میرزا محمد تقی نوری طبرسی معروف به محدث نوری (۱۲۵۴-۱۳۲۰ هـ)، نشر مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ هـ.
- ۲۸۴- المستدرک علی الصحیحین: تألیف: ابو عبد الله محمد بن عبد الله حاکم نیشابوری (۳۲۱-۴۰۵ هـ)، نشر دار الکتب العلمیه، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۱۱ هـ.
- ۲۸۵- مستند الشیعه: تألیف: ملا احمد بن محمد مهدی نراقی (۱۱۸۵-۱۲۴۵ هـ)، نشر مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، مشهد مقدس، چاپ اول، سال ۱۴۱۵ هـ.
- ۲۸۶- مسند الإمام احمد بن حنبل: تألیف: ابو عبد الله احمد بن محمد بن حنبل شیبانی، (۱۶۴-۲۴۱ هـ)، دار احیاء التراث العربی، بیروت.
- ۲۸۷- مشرق الشمسین: تألیف: محمد بن حسین بن عبد الصمد معروف به شیخ بهائی (۹۵۳-۱۰۳۱ هـ)، انتشارات بصیرتی، قم (همراه با جبل المتین).
- ۲۸۸- مشکاة الأنوار: تألیف: أبو حامد محمد بن محمد غزالی (۴۵۰-۵۰۵ هـ)، نشر مطبعة الصدق، مصر، سال ۱۳۲۲.
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۹۷
- ۲۸۹- مشکات العلوم: تألیف: ملا- محمد مهدی بن ابی ذر نراقی (۰۰۰-۱۲۰۹ هـ)، نشر مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران، چاپ اول، سال ۱۳۶۷ هـ ش.
- ۲۹۰- مصابیح السنه: تألیف: ابو محمد حسین بن مسعود بن محمد الفراء بغوی (۴۳۳-۵۱۶ هـ)، نشر دار المعرفة، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ هـ.
- ۲۹۱- مصابیح الأنوار: تألیف: سید عبد الله شبر (۰۰۰-۱۳۴۲ هـ). نشر مکتبه بصیرتی، قم، سال ۱۳۷۱ هـ ش.
- ۲۹۲- مصباح المتهدج: تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵-۴۶۰ هـ)، نشر مؤسسه فقه الشیعه، بیروت، چاپ اول، ۱۴۱۱ هـ.
- ۲۹۳- مصباح المنیر: تألیف: احمد بن محمد بن علی فیومی (۰۰۰-۷۷۰ هـ)، نشر دار الهجرة، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۴ هـ.
- ۲۹۴- مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه: تألیف: عزالدین محمود بن علی کاشانی (۰۰۰-۷۳۵ هـ)، چاپخانه مجلس، تهران، سال ۱۳۲۳ هـ ش.
- ۲۹۵- المطالب العالیه من العلم الالهی: تألیف: فخر الدین محمد بن عمر بن حسین رازی (۵۴۴-۶۰۶ هـ)، نشر دار الکتب العربی، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ هـ.
- ۲۹۶- مطول: تألیف: مسعود بن عمر بن عبد الله معروف به تفتازانی (۷۱۲-۷۹۳ هـ)، چاپ حجری.
- ۲۹۷- معارج الاصول: تألیف: ابو القاسم جعفر بن الحسن بن یحیی معروف به محقق حلی (۶۰۲-۶۷۶ هـ)، نشر مؤسسه آل البيت عليهم السلام، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۳ هـ.
- ۲۹۸- المعارف: تألیف: ابو محمد عبد الله بن مسلم بن قتیبه دینوری (۲۱۳-۲۷۶ هـ)، نشر دار الکتب العلمیه، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۷ هـ.

- ۲۹۹- معالم الاصول: تألیف: جمال الدین شیخ حسن بن زین الدین شهید ثانی (۹۵۹-۱۰۱۱ هـ)، نشر جامعه مدرسین، قم، سال ۱۴۰۶ هـ.
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۹۸
- ۳۰۰- معالم الدین (فقه): تألیف: جمال الدین شیخ حسن بن زین الدین شهید ثانی (۹۵۹-۱۰۱۱ هـ)، نشر مؤسسه الفقه للطباعة و النشر، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۸ هـ.
- ۳۰۱- معانی الأخبار: تألیف: محمد بن علی بن حسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶-۳۸۱ هـ)، نشر جامعه مدرسین قم، سال ۱۳۶۱ ش.
- ۳۰۲- المعتمر: تألیف: ابو القاسم جعفر بن الحسن بن یحیی معروف به محقق حلّی (۶۰۲-۶۷۶ هـ)، نشر مؤسسه سید الشهدا علیه السلام، قم، سال ۱۳۶۴ هـ ش.
- ۳۰۳- معجم البلدان: تألیف: ابو عبد الله یاقوت بن عبد الله حموی بغدادی (۵۷۴-۶۲۶ هـ)، نشر دار صادر، بیروت.
- ۳۰۴- معجم الکبیر: تألیف: ابو القاسم سلیمان بن احمد طبرانی (۲۶۰-۳۶۰ هـ)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت.
- ۳۰۵- معجم رجال الحدیث: تألیف: ابو القاسم بن علی اکبر موسوی خوئی (۱۳۱۷-۱۴۱۳ هـ)، نشر چاپخانه صدر، قم، چاپ چهارم، سال ۱۴۱۰ هـ.
- ۳۰۶- مغنی اللیب: تألیف: جمال الدین عبد الله بن یوسف بن احمد بن هشام (۷۰۸-۷۶۱ هـ)، انتشارات سید الشهدا علیه السلام، قم، چاپ پنجم، سال ۱۴۱۲ هـ.
- ۳۰۷- المغنی فی فقه أحمد بن حنبل: تألیف: ابو محمد عبد الله بن احمد معروف به ابن قدامه (۵۴۱-۶۲۰ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت، چاپ اول، سال ۱۴۰۵ هـ.
- ۳۰۸- مفاتیح الجنان (معزب): تألیف: عباس بن محمد رضا معروف به شیخ عباس قمی (۱۲۹۴-۱۳۵۹ هـ)، نشر مکتبه فیروزآبادی، قم، چاپ پنجم، سال ۱۴۱۲ هـ.
- ۳۰۹- مفاتیح الشرائع: تألیف: محسن بن مرتضی بن فیض الله معروف به ملا- محسن فیض کاشانی (۱۰۰۸-۱۰۹۰ هـ)، نشر مجمع الذخائر الاسلامیه، قم، سال ۱۴۰۱ هـ.
- ۳۱۰- مفتاح الکرامه: تألیف: سید محمد جواد حسینی عاملی (۰۰۰-۱۲۲۶ هـ)
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۶۹۹
- نشر مؤسسه آل البيت عليهم السلام لاهیات التراث، قم.
- ۳۱۱- مفردات راغب: تألیف: ابو القاسم حسین بن محمد معروف به راغب اصفهانی (۰۰۰-۵۰۲ هـ)، نشر دار الفکر، بیروت.
- ۳۱۲- مقاتل الطالیین: تألیف: علی بن الحسین بن محمد معروف به ابو الفرج اصفهانی (۲۸۴-۳۵۶ هـ)، انتشارات شریف الرضی، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۰۵ هـ.
- ۳۱۳- المقنع: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶-۳۸۱ هـ)، نشر کتابخانه آیه الله مرعشی رحمه الله، قم، (همراه جوامع الفقهیه).
- ۳۱۴- المقنعه: تألیف: ابو عبد الله محمد بن محمد بن نعمان عکبری معروف به شیخ مفید (۳۳۶-۴۱۳ هـ)، نشر جامعه مدرسین، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۰ هـ.
- ۳۱۵- مکارم الاخلاق: تألیف: حسن بن فضل طبرسی (۰۰۰-۵۴۸ هـ)، نشر جامعه مدرسین، قم.
- ۳۱۶- ملاذ الاخیار: تألیف: محمد باقر بن محمد تقی بن مقصود علی معروف به مجلسی دوم (۱۰۳۷-۱۱۱۱ هـ)، نشر کتابخانه آیه

اللّه مرعشی رحمه الله، قم، سال ۱۴۰۶ هـ.

- ۳۱۷- الملل و النحل: تألیف: ابو الفتح محمد بن عبد الکریم شهرستانی، (۴۷۹-۵۴۸ هـ)، نشر شریف الرضی، قم.
- ۳۱۸- المناقب: تألیف: ابو جعفر رشید الدین محمد بن علی بن شهر آشوب ساروی مازندرانی (۴۸۸-۵۸۸ هـ)، انتشارات علامه، قم.
- ۳۱۹- المناقب: تألیف: موقّق بن أحمد بن محمد مکی خوارزمی (۴۸۴-۵۶۸ هـ)، نشر جامعه مدرّسین، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۱ هـ.
- ۳۲۰- مناقب علی بن ابی طالب علیه السّلام: تألیف: ابو الحسن علی بن محمد بن محمد واسطی جلابی معروف به ابن المغازلی (۰۰۰-۴۸۳ هـ)، نشر مکتبه الاسلامیّه، تهران، چاپ دوم، سال ۱۴۰۲ هـ.
- ۳۲۱- منتخب التّیان: تألیف: ابو جعفر محمد بن منصور بن احمد معروف به ابن مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۰۰
- ادریس (۰۰۰-۵۹۸ هـ)، نشر کتابخانه آیه الله مرعشی رحمه الله، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۹ هـ.
- ۳۲۲- منتهی المطلب: تألیف: ابو منصور حسن بن یوسف بن علی معروف به علامه حلّی (۶۴۸-۷۲۶ هـ)، نشر بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد، چاپ اول، سال ۱۴۱۲ هـ، و چاپ حجری.
- ۳۲۳- المنجد: تألیف: لویس بن نقولا ضاهر معلوف (۱۲۸۴-۱۳۶۵ هـ)، نشر دار المشرق، بیروت، (انتشارات اسماعیلیان).
- ۳۲۴- من لا یحضره الفقیه: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۰۶-۳۸۱ هـ)، نشر دار الکتب الاسلامیّه، تهران، چاپ پنجم، سال ۱۳۹۰ هـ.
- ۳۲۵- الموطأ: تألیف: مالک بن انس بن مالک الاصبیحی (۹۳-۱۷۹ هـ)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت.
- ۳۲۶- المهدب: تألیف: عبد العزیز بن بحر طرابلسی معروف به ابن براج (۴۰۰-۴۸۱ هـ)، نشر جامعه مدرّسین، قم، سال ۱۴۰۶ هـ.
- ۳۲۷- مهذب البارع: تألیف: جمال الدین احمد بن محمد بن فهد حلّی (۷۵۷-۸۴۱ هـ)، نشر جامعه مدرّسین، قم، سال ۱۴۰۷ هـ.
- ۳۲۸- میزان الاعتدال فی نقد الرجال: تألیف: ابو عبد الله محمد بن احمد بن عثمان ذهبی (۶۷۳-۷۴۸ هـ)، نشر دار المعرفه، بیروت.
- ۳۲۹- النحو الوافی: تألیف: عباس حسن، انتشارات ناصر خسرو، تهران.
- ۳۳۰- النزاع و التخاصم: تألیف: ابو العباس احمد بن علی بن عبد القادر مقریزی (۷۶۶-۸۴۵ هـ)، نشر مکتبه الاهرام، مصر.
- ۳۳۱- نظم درر السمطین: تألیف: جمال الدین محمد بن یوسف بن الحسن الزرندی (۶۹۳-۷۵۰ هـ)، نشر چاپخانه نینوا، تهران.
- ۳۳۲- نفحات الانس: تألیف: نور الدین عبد الرحمن جامی (۸۱۷-۸۹۸ هـ)،
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۰۱
- انتشارات محمودی، تهران.
- ۳۳۳- النقص: تألیف: عبد الجلیل بن محمد بن ابی الحسن قزوینی (قرن ۶)، چاپ سال ۱۳۷۱ هـ.
- ۳۳۴- النهایه: تألیف: ابو جعفر محمد بن الحسن معروف به شیخ طوسی (۳۸۵-۴۶۰ هـ)، انتشارات قدس محمدی، قم.
- ۳۳۵- نهایه الأحکام: تألیف: ابو منصور حسن بن یوسف بن علی بن مطهر معروف به علامه حلّی (۶۴۸-۷۲۶ هـ). نشر مؤسسه اسماعیلیان، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۰ هـ، ق.
- ۳۳۶- نهایه المرام: تألیف: سید محمد بن علی موسوی عاملی (۹۴۶-۱۰۰۹ هـ)، نشر جامعه مدرّسین، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ هـ.
- ۳۳۷- النهایه فی غریب الحدیث و الأثر: تألیف: ابو السعادات مبارک بن محمد بن اثیر جزری (۵۴۴-۶۰۶ هـ)، انتشارات اسماعیلیان، قم، چاپ چهارم، سال ۱۳۶۷ ش.
- ۳۳۸- النهایه و نکتها: تألیف: شیخ طوسی و علامه حلّی، نشر جامعه مدرّسین، قم، سال ۱۴۱۲ هـ.
- ۳۳۹- نهج البلاغه با شرح عبده: تألیف: محمد بن ابی احمد معروف به شریف رضی (۳۵۹-۴۰۶ هـ)، نشر دفتر تبلیغات اسلامی قم،

چاپ اول، سال ۱۴۱۱ هـ.

۳۴۰- نهج الحق و كشف الصدق: تألیف: ابو منصور حسن بن يوسف بن علی بن مطهر معروف به علامه حلی (۶۴۸-۷۲۶ هـ)، نشر دار الهجرة، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۱ هـ.

۳۴۱- نیل الاوطار من احادیث سید الأخیار: تألیف: محمد بن علی بن محمد شوکانی (۱۱۷۳-۱۲۵۰ هـ)، نشر دار الحدیث، قاهره.

۳۴۲- الوافی: تألیف: محسن بن مرتضی معروف به فیض کاشانی (۱۰۰۸-۱۰۹۰ هـ)، نشر مکتبه امیر المؤمنین علیه السلام، اصفهان، سال ۱۴۱۲ هـ.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۰۲

۳۴۳- الوافی بالوفیات: تألیف: صلاح الدین خلیل بن ایبک صفدی (۶۹۶-۷۶۴ هـ)، النشرات الاسلامیة، آلمان، سال ۱۳۸۱ هـ.

۳۴۴- الوافیة: تألیف: عبد الله بن محمد تونی، معروف به فاضل تونی (۰۰۰-۱۰۷۱ هـ)، نشر مجمع الفكر الاسلامی، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۲ هـ.

۳۴۵- وسائل الشیعة الی تحصیل مسائل الشریعة: تألیف: شیخ محمد بن الحسن حرّ عاملی (۱۰۳۳-۱۱۰۴ هـ)، نشر مؤسسه آل البيت عليهم السلام، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۹ هـ.

۳۴۶- الوسيلة الی نیل الفضيلة: تألیف: ابو جعفر محمد بن علی طوسی معروف به ابن حمزه (۰۰۰-۵۶۰ هـ)، نشر کتابخانه آیه الله مرعشی رحمه الله، قم، چاپ اول، سال ۱۴۰۸ هـ.

۳۴۷- وفاء الوفاء: تألیف: نور الدین علی بن عبد الله بن احمد سمهودی (۸۴۴-۹۱۱ هـ)، نشر دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ دوم، سال ۱۴۰۱ هـ.

۳۴۸- وفيات الأعیان و أبناء الزمان: تألیف: احمد بن محمد بن ابی بکر معروف به ابن خلکان (۶۰۸-۶۸۱ هـ)، نشر دار صادر، بیروت.

۳۴۹- وقعة صفین: تألیف: نصر بن مزاحم بن سیار منقری (۰۰۰-۲۱۲ هـ)، نشر مؤسسه العربیة الحدیثة، قاهره، چاپ دوم، سال ۱۳۸۲ هـ.

۳۵۰- ینابیع المودة: تألیف: سلیمان بن ابراهیم قندوزی حنفی (۱۲۲۰-۱۲۹۴ هـ)، انتشارات شریف الرضی، قم، چاپ اول، سال ۱۴۱۳ هـ.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۰۳

فهرست موضوعات

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۰۴

کتاب «مقامع الفضل» در موضوعات متفرقه تألیف گردیده، و دسترسی به مطالب مختلف سهل الوصول نبود؛ مرحوم مؤلف بر آن شد که فهرست موضوعی برای کتاب حاضر بنویسد تا خوانندگان و دانش پژوهان به آسانی بتوانند از مطالب آن استفاده نمایند. مؤسسه علامه مجدّد وحید بهبهانی رحمه الله برای هر چه بهتر مورد استفاده قرار گرفتن فهرست موضوعی، عناوین و ابواب بیشتری به آن اضافه کرده است.

امید است مورد استفاده محققان و دانش پژوهان قرار گیرد ان شاء الله.

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۰۵

فهرست موضوعات اجاره حکم زکات از زمین اجاره‌ای ۲۴۲، ۲۴۳

- حکم خمس در اجرت و اجاره ۲۴۸
- حکم اذن موجر به مستأجر در تجدید مدت اجاره ۲۷۶
- حکم اجاره بعد از موت ۲۷۶
- حکم به کار گماردن بچه ۲۷۶
- حکم اجرت در استیجار نماز و روزه ۳۳۳
- حکم خمس در اجرت افعال عبادی ۳۵۷
- حکم نماز و روزه و حج استیجاری و کیفیت انجام آن ۳۶۷، ۳۶۸
- حکم اجرت اجیری که کمتر از مقدار اجاره کار کرده است ۴۶۳، ۴۶۴
- بطلان اجاره با موت مستأجر ۵۱۱
- احیاء موات
- معمّاهائی درباره شفعه و احیاء موات ۳۸۴، ۳۸۵
- مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۰۶
- اخلاق
- علّت تغییر رنگ حجر الاسود ۱۵۰
- تفسیر حدیثی در فضیلت غدیر ۱۸۳-۱۸۷
- صفات شیعه واقعی ۱۸۵، ۱۸۶
- فضیلت روز نهم ربیع ۱۸۷
- مراد از لعن خدا و ملائکه و مردم بر بدکاران ۲۲۳، ۲۲۴
- حکم سلام و تواضع به دیگران ۲۳۵
- حکم جواب سلام کسی که غلط سلام کرده باشد ۲۳۵
- حکم جواب سلام طفل و کافر ۲۳۵، ۲۳۶
- حکم جواب سلام ۲۳۶
- حکم سلام کردن ۲۳۶
- حکم مهمانی دادن و به مهمانی رفتن ۲۴۹
- حکم تنوّق و خوش لباسی و خوش خوراکی در سفر زیارت ۲۵۱
- حکم تنوّق در مسافرت همراه کسی که تنوّق نمی‌کند ۲۵۱
- حکم اجابت دعوت مؤمنی که در اطعام تنوّق می‌کند ۲۵۱
- آداب سوار شدن بر حیوان سواری ۲۵۱
- مراد از حدیث: «لا ینبغی للمؤمن أن یجلس مجلسا یعص الله فیہ...» ۲۵۵
- حکم خوش طبعی همراه با دروغ ۲۶۰
- مزاح و شوخی سالم ۲۶۰
- مزاح و شوخی پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلّم ۲۶۰، ۲۶۱
- شرایط توبه ۲۶۱

- مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۰۷
- حکم فحش و هرزه گوئی به حیوان ۲۶۱، ۲۶۲
- مراد از کفری که به خاطر اصرار بر گناه کبیره به وجود می‌آید ۲۶۲
- مراد از اصرار بر گناه کبیره و صغیره ۲۶۲
- مراد از گناهان کبیره ۲۶۲
- گناهانی که در روایات کبیره شناخته شده است ۲۶۲، ۲۶۳
- مسأله‌ای در غیبت ۲۶۴
- حکم منع نمودن از غیبت ۲۶۵
- حکم غیبت متظاهر به فسق ۲۶۵
- معنی حدیث «لا غیبة لفاسق» ۲۶۵
- حکم ترک نمودن از جلسه غیبت ۲۶۶
- حکم منع کردن کسی که اصرار بر غیبت می‌کند ۲۶۶
- مراد از واجب بودن ردّ و منع از غیبت ۲۶۶
- حکم تأدیب محصل برای تحصیل علم ۲۶۸، ۲۶۹
- حکم اخذ اجرت برای تعلیم علم ۲۶۹
- حکم اخذ اجرت برای تعلیم واجبات ۲۶۹
- حکم اعانت بر طفل و یتیم ۲۷۰
- حکم اعانت به مسلمان غیر شیعی ۲۷۵، ۲۷۶
- حکم قرار دادن خورش و غیره بر روی نان ۳۰۵، ۳۰۶
- حکم لعن نمودن هنگام آشامیدن آب و مایعات ۳۰۶
- فضیلت آب و خاکی که با آب زمزم و فرات و خاک کربلا مخلوط باشد ۳۲۶، ۳۲۷
- مسأله حشر و زیارت میتی که استخوانش را به جای دیگر منتقل کنند ۳۳۳
- کیفیت خواندن زیارت جامعه ۳۳۹
- زمان سؤال نکیر و منکر و فشار قبر ۳۳۹
- مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۰۸
- کیفیت اکل و شرب میت در عالم دیگر ۳۳۹
- فضیلت دفن میت در نجف، کربلا، مکه و مدینه ۳۳۹، ۳۴۰
- حکم تسبیح حضرت زهرا علیها السلام و سه تکبیر بعد از نماز ۳۵۰
- حکم دعای چهل مؤمن در نماز شب ۳۵۰
- حکم پذیرفتن احسان از دیگری ۳۵۶، ۳۵۷
- مصرف زکاة و مظالم برای زیارت ۳۵۷، ۳۵۸
- حکم بیدار کردن دیگران برای خواندن نماز ۳۶۰
- مراد از حدیث «و لم یشکر الله من لم یشکر الناس» ۳۶۰

- مسأله‌ای در غیبت ۳۶۰
- حکم صله رحم نمودن با زکاة و غیره ۳۶۲
- کیفیت صله رحم ۳۶۲، ۳۶۳
- بستگانی که ارحام محسوب می‌شود ۳۶۳
- حکم رفتن زنان برای حج و زیارت ۳۸۲
- مسأله‌ای در غیبت ۳۹۷
- مسأله‌ای در اسراف روشنائی ۳۹۷، ۳۹۸
- حکم تصرف بر قبرستان قدیمی ۳۹۸
- حکم کشتن حشرات ۴۰۰
- حکم پا گذاشتن روی سفره ۴۰۰
- حکم گفتن بعضی از کلمات در مقام تواضع ۴۰۱
- حکم آشامیدن آب دعا و آیه برای شفا ۴۰۴
- حکم خوردن چوب و پوست بادام و پسته و گردو ۴۰۴
- حکم کشتن حیوانات موزی ۴۱۰
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۰۹
- فرق میان رده، کفر و نفاق ۴۱۴
- فلسفه غسل میت ۴۱۴، ۴۱۵
- حکمت تکرار قصه‌ها در قرآن ۴۱۵
- منافع و مضار شراب ۴۳۵، ۴۳۶
- حکم ناصبی از نظر اهل سنت ۴۵۹، ۴۶۰
- اشعار منسوب به حضرت خدیجه علیها السلام ۳۶۵-۳۶۷
- کیفیت زیارت قبر امام حسین علیه السلام از دور و نزدیک ۳۵۸، ۳۵۹
- مراد از حدیث «زیارت امام حسین علیه السلام از عمر حساب نمی‌شود» ۳۵۹
- اختصاص لفظ «امیر المؤمنین» به حضرت علی علیه السلام ۴۸۸
- ادبیات
- ترکیب شعر «عقاب الوکر عن صید الحباری ...» ۸۳، ۸۴
- نکته نحوی در باب تنازع ۸۹، ۹۰
- موافقت آیات و روایات با بعضی از بحور شعر ۹۶-۹۹
- معنی جمله «ایاک اعنی و اسمعی یا جاره» ۱۲۳
- تلفظ صحیح کلمه «ذروه» و معنای آن ۱۴۳-۱۴۵
- نکته نحوی ۸۳، ۱۷۷-۱۷۹، ۱۹۶، ۲۰۰، ۲۷۷، ۲۷۸، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۷، ۳۲۷، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۶۴
- معنی و تفسیر جمله «و ما کانت لأحد فیها مقرا و لا مقاما» ۱۸۱، ۱۸۲
- نکته صرفی ۱۹۴

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۱۰

نکته ادبی ۱۹۲-۱۹۱، ۱۹۷، ۲۰۰-۲۰۲، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۷۳، ۲۸۶، ۲۸۸

معنای نحوی ۲۸۷، ۲۸۸

اشعار منسوب به حضرت آمنه (س) مادر گرامی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم ۲۳۰، ۲۳۱

نکته شعری ۳۶۴، ۳۶۵

اشعار منسوب به حضرت خدیجه علیها السلام ۳۶۵-۳۶۷

معانی کلمه «عجوز» ۳۹۰-۳۹۶

معنای در شعر ۴۱۸، ۴۱۹

نکته ادبی در صحیفه سجادیّه و شرایع الاسلام ۴۱۹، ۴۲۰

نکته نحوی در شعر «ما عاطف للجمع قد وضع» ۴۳۱، ۴۳۲

نکته ادبی در دعای کمیل ۴۳۴، ۴۳۵

نکته نحوی در شعر «و لقد امر علی الیتیم» ۴۶۰، ۴۶۱

نکته ادبی در آیه لَا تَنْكُحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ ۴۶۱، ۴۶۲

نکته ادبی در آیه هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ ۴۶۱، ۴۶۲

نکات ادبی در کلمه «الحمد» ۴۹۰-۴۹۲

معنی شعر علی علیه السلام «اشرت املی بکم بکم بکم بکم...» ۴۲۹، ۴۳۰

ارث

اختلاف در تقسیم ارث بین نوادگان ۸۱، ۸۲

تقسیم ارث بین وارثین طبقه سوم ۸۲

جانشین بودن اولاد برادر و خواهر در ارث ۸۲، ۸۳

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۱۱

کلاله ابی و امی ۸۳

معنای در ارث ۱۵۶، ۱۵۷

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع‌الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ هـ

ق

مقامع‌الفضل؛ ج ۲، ص: ۷۱۱

حکم خمس در میراث و هبه ۲۴۶، ۲۴۷

ارث زوجه بدون فرزند ۳۰۹

مسأله‌ای در ارث ۳۳۰، ۳۳۱

معنای در ارث ۴۰۰، ۴۰۱

اموالی که در ارث؛ حبه گفته می‌شوند ۴۱۰، ۴۱۱

- حکم ارث واقعی دختر را ندادن ۴۱۱
- معمائی در ارث ۴۱۷، ۴۱۸
- حکم اختلاف ورثه زوج با زوجه ۵۰۰، ۵۰۱
- استغراق دین بر ترکه میت ۵۱۱
- بطلان اجاره با موت مستأجر ۵۱۱
- عدم جواز تصرف در ترکه میت ۵۱۱، ۵۱۲
- موارد استثناء در عدم جواز تصرف ترکه میت ۵۱۱، ۵۱۲
- اصول فقه
- اقسام مکلفین در استنباط احکام شرعی زمان غیبت امام علیه السلام ۷، ۸
- چگونگی احتیاط در عمل ۸
- تعداد ادله شرعی ۸
- حکم شهرت بین متأخرین ۹
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۱۲
- حکم خبرین متعارضین ۹، ۱۰
- حکم اجماع و اجماع منقول ۱۰
- حکم حجیه شهرت ۱۱، ۱۲
- مسأله جواز عمل به خبر واحد ۱۲
- اصالة الصحه در فعل مسلم ۱۳
- اصالة الصحه در عقود ۱۳، ۱۴
- موارد حجّت بودن اجماع ۲۸-۳۲
- مراد از اجماع در کلام فقها ۳۳-۳۶
- مسأله امر به شیء با علم به انتفاء شرط ۱۸۶
- حکم شبهه محصوره و غیر محصوره ۲۶۸
- معنای انشاء در عقد ۲۷۳
- حکم خواندن صیغه به غیر عربی ۲۷۳
- علومى که مقدمه علم اجتهاد است ۳۱۲
- مسأله حمل بر صحت نمودن افعال و اقوال مؤمن ۳۴۰، ۳۴۱
- طریقه جمع میان روایات مربوط به صفوف نماز جماعت ۳۴۳
- قاعده ید و تملیک در اثبات حق و مال ۵۰۱
- قاعده «البینه علی المدعی و الیمین علی من انکر» ۵۰۱، ۵۰۲
- ترجیح ید حالیه بر شهادت ۵۰۱، ۵۰۲
- حکم اصالة الصحه و فعل مسلم ۵۰۲
- عقود جایزه و عقود لازمه ۵۰۳، ۵۰۴

- تمسک به استصحاب در مورد ید ملکیت ۵۱۴
 قاعده لا ضرر و لا ضرار ۵۱۵، ۵۱۶
 مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۱۳
 اطعمه و اشربه حکم نیم‌خورده حیوان حرام گوشت ۲۹
 حکم استعمال آب نهر و رودخانه برای شرب یا تطهیر ۱۶۳
 حکم استفاده از نهری که از ملک شخصی بگذرد ۱۶۳
 استعمال آبی که صاحبش اعراض نموده باشد ۱۶۳
 حکم گوشت و سرگین پرستو ۱۸۷، ۱۸۸
 حکم خوردن ماهی آبه ۲۹۲، ۲۹۳
 حکم خوردن ملخ ۲۹۳
 حکم خوردن فرنی که از شیرۀ خرما درست شده باشد ۲۹۳، ۲۹۴
 حکم عصیر عنبی و تمری و زبیبی ۲۹۴-۳۰۵
 حکم عصیر حصرم و بسر و رب انار و میوه‌جات ۲۹۴
 حکم خوردن میوه‌های کرم زده ۳۰۵
 حکم خوردن خاک ۳۰۵
 حکم خوراندن نان به حیوانات مثل سگ و خوک ۳۰۵
 حکم لعن نمودن هنگام آشامیدن آب و مایعات ۳۰۶
 حکم و معیار جلال شدن حیوانات ۳۰۶، ۳۰۷
 حکم خوردن نان سوخته شده و نان همراه خاکستر ۳۰۷
 آداب غذا خوردن ۳۰۸
 حکم ماست و غذائی که احتمال نیم‌خورده بودن سگ در آن باشد ۳۱۳
 حکم شیره انگور و خرما و مویز ۳۲۱
 مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۱۴
 حکم آب چاهی که با ولوغ سگ نجس شده باشد ۳۲۱
 حکم جوشاندن غوره و آب غوره و غیره ۴۰۱، ۴۰۲
 حکم خوردن عرق بدن و آب دهن و اشک ۴۰۵
 حکم زراعات و سبزیجاتی که با کود نجس رشد کرده باشد ۴۰۶
 حکم خوردن گندمی که با تفاله حیوان مخلوط شده باشد ۴۰۶
 حکم آبگوشتی که با مغز حرام جوشیده باشد ۴۰۶، ۴۰۷
 حکم بوسیدن و مکیدن آب دهان اطفال در حال روزه و غیر آن ۴۰۷
 حکم خوردن میوه‌ای که چیزهائی مثل مو به آن چسبیده باشد ۴۰۷
 حکم خوردن کله و پاچه پوست نکنده ۴۴۸
 حکم نوشیدن قهوه ۴۶۷، ۴۶۸

حکم کشیدن غلیان ۴۶۸-۴۷۰، ۴۷۸، ۴۷۹

اقرار

اقرار به ملکیت ۵۱۸، ۵۱۹

اوزان و مقادیر

مراد از نقدین ۱۷۳

مقدار درهم بغلی ۳۲۷

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۱۵

تاریخ

خلقت حضرت آدم علیه السلام ۷۵، ۷۶

مدّت عبادت شیطان ۷۶

تقدّم سکونت جّیان از ملائکه در زمین (از نظر اهل سنت) ۷۶

بعضی از مکاشفات پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم در معراج ۷۶، ۷۷

خلقت کربلا قبل از خلقت کعبه ۷۶، ۱۲۴

مدّت هبوط حضرت آدم به زمین و رحلت حضرت خاتم صلی الله علیه و آله و سلم ۷۷

فاصله زمانی پیغمبران الهی ۷۷، ۷۸

مراد از علی اکبر و علی اوسط و علی اصغر از فرزندان امام حسین علیه السلام ۸۴-۸۶

مادر حضرت امام زین العابدین علیه السلام ۸۶-۸۸

مادر امام صادق علیه السلام ۸۸

مادر علی اکبر علیه السلام ۸۹

مادر حضرت سکینه و علی اصغر علیه السلام ۸۹

بحث روائی راجع به موسی و خضر علیهما السلام ۹۱-۹۶

نامهای مکّه معظمه و وجه تسمیه آنها ۱۱۳-۱۱۵

نامهای کعبه و وجه تسمیه آنها ۱۱۵-۱۱۷

دحو الارض ۱۱۶

تعیین حدود حرم توسط حضرت ابراهیم علیه السلام ۱۱۷

امر نمودن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم برای تجدید میلهای حرم ۱۱۸

حدّ حرم به عقیده محی الدین شافعی ۱۱۸

تجدید بنای خانه کعبه ۱۲۳، ۱۲۴

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۱۶

سابق بودن خلقت کعبه از مخلوقات زمین ۱۲۴

ورود حضرت آدم علیه السلام به مکّه و بناء کعبه ۱۲۵

تجدید بناء کعبه توسط اولاد حضرت آدم علیه السلام ۱۲۵

ارتفاع و طول و عرض خانه کعبه در بنای حضرت ابراهیم علیه السلام ۱۲۶

- ساختن بناء كعبه توسط حضرت ابراهيم عليه السلام ۱۲۶، ۱۲۷
- دستور خداوند به حضرت ابراهيم عليه السلام و مردم برای انجام حج ۱۲۷
- تجدید بنای كعبه توسط عمالقه و جرهم ۱۲۷، ۱۲۸
- ماجرای اسكان دادن حضرت ابراهيم عليه السلام هاجر و اسماعيل را در مكه ۱۲۸
- پیدایش طائفه جرهم و عمالقه ۱۲۸
- علت نامگذاری شهر طائف ۱۲۹
- جستجوی هاجر برای آب در كوه صفا و مروه ۱۲۹
- جوشیدن چاه زمزم ۱۲۹
- علت نامگذاری و معنی زمزم ۱۲۹، ۱۳۰
- سكونت طائفه جرهم در کنار چاه زمزم ۱۳۰
- محل دفن هاجر و حضرت اسماعيل ۱۳۰، ۱۳۱
- فرزندان حضرت اسماعيل ۱۳۱
- تسلط عمالقه بر قبیله جرهم و حكومت بر مكه ۱۳۲
- علت شكست عمالقه و تسلط جرهم بر مكه ۱۳۲
- داستان تجدید بنای كعبه توسط قصی بن كلاب ۱۳۲، ۱۳۳
- مجملی از احوالات قصی بن كلاب ۱۳۳
- بانی دار الندوه ۱۳۳
- فضائل قصی بن كلاب ۱۳۳
- جریان تجدید بنای كعبه توسط قریش ۱۳۴، ۱۳۵
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۱۷
- اعجاز خانه كعبه ۱۳۴
- تقسیم اطراف كعبه بین قبایل قریش ۱۳۵، ۱۳۶
- رفع نزاع قریش و نصب حجر الاسود توسط پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم قبل از بعث ۱۳۵، ۱۳۶
- نزاع قریش در نصب حجر الاسود ۱۳۵
- تغییر مساحت خانه كعبه ۱۳۶
- بیان علامه رحمه الله در تذکره در ترمیم و تغییرات خانه كعبه توسط قریش ۱۳۶
- جنايات لشكر يزيد در مدینه و مكه ۱۳۷
- جسارت بر حجر الاسود و نزول عذاب الهی ۱۳۸
- به درك واصل شدن يزيد علیه العنة و العذاب ۱۳۸
- تجدید بنای كعبه توسط عبد الله بن زبیر ۱۳۹، ۱۴۰
- بیان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در رابطه با تغییر مساحت خانه كعبه در زمان قریش ۱۳۹، ۱۴۰
- نصب حجر الاسود در بناء عبد الله بن زبیر ۱۴۰
- تخریب كعبه توسط حجاج بن يوسف ثقفی ۱۴۰، ۱۴۱

- کشته شدن عبد الله بن زبیر توسط حجاج ۱۴۱
- تجدید بنای کعبه توسط حجاج بن یوسف ثقفی ۱۴۱
- نصب حجر الأسود و استرداد اشیاء مسروقه کعبه ۱۴۱
- نصب حجر الاسود بدست مبارک امام سجاد علیه السلام ۱۴۱
- تجدید بنای کعبه توسط سلطان سلیمان خان ۱۴۲
- تجدید بنای کعبه توسط سلطان احمد از سلاطین روم ۱۴۲، ۱۴۳
- پیدایش قرامطه و جنایات آنها در تاریخ ۱۴۵-۱۴۸
- شکست لشکر معتضد عباسی توسط قرمطیان ۱۴۶
- سرق حجر الاسود و درب خانه کعبه توسط قرمطیان ۱۴۷
- جنایات قرمطیان در مسجد الحرام ۱۴۷
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۱۸
- برگرداندن حجر الأسود به مکه ۱۴۷، ۱۴۸
- سستی عقیده عمر به حجر الاسود ۱۵۱
- اقرار عمر به عجز خود ۱۵۱
- فرمایش امیر المؤمنین علیه السلام به عمر در اهمیت حجر الاسود ۱۵۱
- نظر مرحوم مؤلف در اوصاف حجر الأسود و محل نصب آن ۱۵۲
- داستان عوج بن عنق ۲۲۴-۲۲۹
- اشعار منسوب به حضرت آمنه (س) مادر گرامی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم ۲۳۰، ۲۳۱
- قبر حضرت آمنه (س) ۲۳۱
- احوال و شخصیت مرحوم علامه حلی رحمه الله ۲۳۶، ۲۳۷
- شخصیت مرحوم سید بن طاووس ۲۳۷
- شخصیت مرحوم فخر المحققین ۲۳۷
- شخصیت مرحوم فاضل هندی ۲۳۷، ۲۳۸
- شخصیت ابن سینا ۲۳۸
- احوال بعضی از بزرگان عامه ۲۳۸، ۲۳۹
- بیوگرافی مسدد بن سرهد و ابی اللحم ۳۱۷، ۳۱۸
- نظریه غزالی (ابو حامد) مبنی بر حرمت نقل مقتل امام حسین علیه السلام ۳۲۰، ۳۲۱
- شخصیت جعفری، کراچکی، حمصی و ابو دنیا ۳۷۰، ۳۷۱
- مؤلف کتاب «حدیقه الشیعه» ۳۷۴، ۳۷۵
- حرمت زنان بر حضرت علی علیه السلام در زمان حیات حضرت زهرا علیها السلام ۳۷۸، ۳۷۹
- حرمت زنان بر پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم در زمان حیات حضرت خدیجه علیها السلام ۳۷۹
- شخصیت مسعودی صاحب «مروج الذهب» ۳۸۳، ۳۸۴
- مؤمن بودن عقیل و عباس ۴۱۴

- خلاصه‌ای از بیوگرافی چهارده معصوم علیهم‌السلام ۴۲۰-۴۲۸
- مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۱۹
- بیوگرافی ملاً جامی ۴۴۹، ۴۵۰
- نظریه مجلسی اول و دوم درباره ملاً جامی ۴۵۰، ۴۵۱
- بیوگرافی ابو یزید بسطامی ۴۵۱، ۴۵۲
- ملاقات غزالی با سید مرتضی رحمه الله ۴۵۲، ۴۵۳
- بیوگرافی ابن حاجب ۴۵۳
- مجددین مذاهب در اول هر قرن ۴۵۴
- شیعه و رافضی بودن راویان و صحابه زمان ائمه علیهم‌السلام ۴۵۴-۴۵۹
- ابنه داشتن عمر در اقوال اهل سنت ۴۸۷، ۴۸۸
- اختصاص لفظ «امیر المؤمنین» به حضرت علی علیه‌السلام ۴۸۸
- اعتراف عمر به عجز خود ۵۱۵
- تجارت و اقتصاد حکم معامله اعیان نجسه و متنجسه ۱۷۴
- مسأله اختلاف در بیع ۱۷۵، ۱۷۶
- مسأله لزوم تعیین ثمن در معامله ۲۰۲
- حکم خیار تأخیر ۲۰۲
- معمانی در بیع ۲۱۵
- معمای ریاضی در بیع ۲۱۹
- حکم بیع سلم و سلف ۲۷۱
- حکم اختلاف در معامله‌ای که با کیل و وزن باشد ۲۷۲
- حکم بیع نسبه‌ای ۲۷۲
- مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۲۰
- حکم معامله معاطاتی ۲۷۲، ۲۷۳
- مسئله اختلاف در ملکیت میب ۳۰۷، ۳۰۸
- حکم نماء منفصل در بیع ۳۰۷، ۳۰۸
- شرایط وکالت در نکاح و بیع ۳۰۹
- حکم امضاء کردن بر وقوع بیع بدون شناختن بایع و مشتری ۳۰۹، ۳۱۰
- حکم شهادت بر بیع و وقف بدون خواندن سندهای مربوطه ۳۱۰، ۳۱۱
- مسأله بیع شرط ۳۲۷-۳۳۰
- مسأله‌ای درباره ربا ۳۶۳
- حکم اضافه آمدن زمین فروخته شده ۳۶۵
- حکم فروش اموال وقف شده ۳۷۳
- معمانی در بیع ۳۸۱، ۳۸۲

معمّاهائی دربارهٔ حجر ۴۰۵، ۴۰۶

تصوّف نظریات متکلمین از اشاعره و صوفیه درباره حقیقت وجود ۱۰۹-۱۱۲

حکم طهارت و نجاست صوفی و سنی ۳۱۲

تفسیر مراد از کلمه «ناس» در قرآن و روایات ۶، ۵۲

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۷۲۱

تفسیر آیه وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا * ۱۱۹-۱۲۱

مراد از «ذکر» در آیه الذَّاكِرِينَ اللّٰهُ ... ۲۲۹

تفسیر آیه فَإِنَّهُ كَانَ لِلأَوَابِينِ عُقُورًا ۲۶۴

تفسیر حدیث «وصی هر پیغمبری بعد از موت ...» ۳۳۸، ۳۳۹

مراد از حدیث «زیارت امام حسین علیه السلام از عمر حساب نمی‌شود» ۳۵۹

مراد از حدیث «و لم یشکر الله من لم یشکر الناس» ۳۶۰

صحت حدیث «تا چهل پشت داخل رحمند» ۳۶۳

تفسیر آیه: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ ... به عقیده صوفیه ۳۸۸

مراد از حدیث «لو علم الناس ما فی زیارة شعبان ...» ۳۸۹

معنی حدیث «لو لا تمرد عیسی عن طاعة الله لكنت على الله» ۴۲۸، ۴۲۹

معنی حدیث «علمنی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم علمه و علمته علمی» ۴۲۹

نکته ادبی در آیه لَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ ۴۶۱، ۴۶۲

نکته ادبی در آیه هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ ۴۶۱، ۴۶۲

نکات ادبی در کلمه «الحمد» ۴۹۰-۴۹۲

تفسیر آیه: مِيثَاقًا غَلِيظًا * ۵۱۴، ۵۱۵

تقلید حکم تقلید میت ۸

عدم جواز تقلید میت ۸

وظیفه مقلد در صورت تغییر رأی مجتهد ۱۵۹

حکم عملی که طبق رأی قبلی مجتهد انجام شده باشد ۱۵۹

مقام الفضل، ج ۲، ص: ۷۲۲

تکلیف تکلیف مکلفین در زمان غیبت امام علیه السلام ۸

سبب تکلیف زنان در نه سالگی ۴۱۶

جغرافیا دورترین مواضع زمین از آسمان ۷۱، ۷۲

محیط و قطر زمین ۷۸

مقدار مساحت زمین ۷۸

مقدار مساحت معموره زمین ۷۸

حجر الاسود و تعیین حرم ۱۱۷

امر نمودن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم برای تجدید میله‌های حرم ۱۱۸

- تعیین حدود حرم توسط حضرت ابراهیم علیه السلام ۱۱۸
- حدّ حرم به عقیده محی الدین شافعی ۱۱۸
- حدود حرم در مکه معظمه ۱۱۸، ۱۱۹
- کیفیت وضع شهر مکه ۱۲۱، ۱۲۲
- عرض مکه ۱۲۲
- مساحت مکه ۱۲۲، ۱۲۳
- داخل بودن حجر اسماعیل در خانه کعبه از نظر اهل سنت ۴۹۲، ۴۹۳
- داخل بودن حجر اسماعیل در خانه کعبه از نظر شیعه ۴۹۳، ۴۹۴
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۲۳
- جنائز مسأله‌ای در نماز میت ۲۲۲
- اعمالی که موجب رفع دشواری میت در شب اول قبر می‌شود ۲۳۲، ۲۳۳
- زمان خواندن نماز هدیه برای میت ۲۳۳، ۲۳۴
- کیفیت نماز هدیه برای میت ۲۳۳
- مسأله حشر و زیارت میتی که استخوانش را به جای دیگر منتقل کنند ۳۳۳
- موارد جواز نبش قبر ۳۳۳-۳۳۶
- جواز نقل میت به مشاهد مشرفه ۳۳۶-۳۳۸
- زمان سؤال نکیر و منکر و فشار قبر ۳۳۹
- کیفیت اکل و شرب میت در عالم دیگر ۳۳۹
- زمان تلقین بر میت ۳۳۹
- حکم نماز میت بر طفل کمتر از شش سال ۳۳۹
- حکم نقل میت به عتبات عالیات و غیر آن ۳۵۱، ۳۵۲
- حکم نبش قبر ۴۳۶
- منجزات مریض حکم هبه در مرض موت ۲۷۵
- حکم وصیت در مرض موت ۲۷۵
- جهاد حکم کافر ذمی ۶۸
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۲۴
- معمّائی در جهاد ۲۱۶
- شرایط امر به معروف ۲۵۱
- حکم گفتن کلمات نامناسب به خداوند ۲۵۳
- شرایط امر به معروف و نهی از منکر ۲۶۶
- حکم منکر بودن غیر ضروریات دین ۳۱۱، ۳۱۲
- شرایط امر به معروف و نهی از منکر ۳۵۹، ۳۶۰
- حکم دفاع در زمان غیبت حضرت علیه السلام ۳۵۹

- حج حکم تلبیة احرام ۱۰، ۱۱
- حجر الاسود و تعیین حرم ۱۱۷
- حدود حرم در مکه معظمه ۱۱۸، ۱۱۹
- شرایط قربانی در غیر منی ۲۵۰، ۲۵۱
- حکم وجوب حج بر اهل «جده» ۳۱۴، ۳۱۵
- حکم نماز و روزه و حج استیجاری و کیفیت انجام آن ۳۶۷، ۳۶۸
- معمّاهائی درباره حج ۳۷۹
- حکم رفتن زنان برای حج و زیارت ۳۸۲
- داخل بودن حجر اسماعیل در خانه کعبه از نظر اهل سنت ۴۹۲، ۴۹۳
- داخل بودن حجر اسماعیل در خانه کعبه از نظر شیعه ۴۹۳، ۴۹۴
- حکم طواف و نماز در داخل حجر اسماعیل ۴۹۳-۴۹۵
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۲۵
- حدود و تعزیرات حکم خوابیدن دو مرد یا دو زن زیر یک لحاف ۳۱۱
- معمّاهائی در حدود ۴۱۵
- معمّائی در سرقت و قذف ۴۱۷
- حکم قتل خطائی ۴۱۸، ۴۱۹
- حلیت لواط از نظر اهل سنت ۴۸۵-۴۸۷
- خمس مسأله محاسبه جزیه برای زکات و خمس ۲۴۲، ۲۴۳
- حکم انتقال زکات و خمس با بودن مستحق به بلد دیگر ۲۴۳
- حکم پرداخت زکات و خمس در بلد سکنی و بلد مال ۲۴۴
- حکم بیرون کردن هزینه‌ها در خمس ۲۴۴
- مسأله محاسبه دین از خمس ۲۴۵
- مسأله تعیین سال خمسی ۲۴۵
- کیفیت محاسبه منافع سال خمسی ۲۴۵، ۲۴۶
- کیفیت محاسبه مخارج سال خمسی ۲۴۶
- حکم خمس در میراث و هبه ۲۴۶، ۲۴۷
- حکم پرداخت خمس ۲۴۷
- کیفیت پرداخت خمس ۲۴۷
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۲۶
- کیفیت محاسبه منافع کسب و زراعت ۲۴۷
- حکم خمس در مهر ۲۴۷
- حکم خمس در نتاج حیوانات ۲۴۷، ۲۴۸
- حکم خمس در زیاد شدن قیمت جنس ۲۴۸

- حکم خمس در اجرت و اجاره ۲۴۸
- چیزهائی که خمس به آنها تعلق می‌گیرد ۲۴۸
- حکم خمس در مال مخمسی که قیمتش بالا رفته باشد ۲۴۸
- کسبهائی که دارای خمس هستند ۳۵۶
- موارد تجویز مصرف نمودن سادات از صدقات محرّمه ۳۵۶
- ضابطه و حدّ شأن در مصارف زندگی ۳۵۷
- حکم خمس در اجرت افعال عبادی ۳۵۷
- حکم خمس در پولهائی که از راه تبلیغ بدست می‌آید ۳۵۷
- کیفیت پرداخت خمس ۳۵۸
- آراء علماء درباره مصرف خمس ۴۳۸، ۴۳۹
- حکم مال مخلوط به حرام ۴۳۹، ۴۴۰
- قول مرحوم مجلسی اول درباره خمس و صدقه ۴۴۰، ۴۴۱
- درایه حکم نقل به معنی در حدیث ۱۵۸، ۱۵۹
- مراد از «اسند عنه» در علم رجال ۳۴۶-۳۴۹
- مقام الفضل، ج ۲، ص: ۷۲۷
- دعا معنی و تفسیر جمله «و ما کانت لأحد فیها مقرّاً و لا مقاماً» ۱۸۱، ۱۸۲
- تعقیبات نماز ۲۱۲، ۲۱۳
- لزوم اداء الفاظ با معنی در مقام گریه و مناجات ۲۲۳
- طلب مغفرت و عافیت در مقام دعا ۲۲۳
- ارزش فکر کردن در معانی قرآن و دعا ۲۲۴
- فضیلت فکر کردن در معانی قرآن و دعا در مقام خواندن آنها ۲۲۴
- شرائط تأثیر دعا ۲۳۴
- دیات معماهائی در دیات ۴۱۶، ۴۱۷
- ضامن بودن طیب در تلف شدن بیمار ۴۶۶، ۴۶۷
- ضامن بودن بیطار و ختان ۴۶۷
- حکم دیه تصادف و بر خورد به همدیگر ۴۶۷
- حکم قتل خطائی بوسیله تیراندازی ۴۷۰، ۴۷۱
- رضاع معنائی در رضاع ۱۵۶
- مقام الفضل، ج ۲، ص: ۷۲۸
- حکم محرّمیت با اقوام نسبی و رضاعی ۲۸۴، ۲۸۵
- مسأله‌ای در محرّمیت رضاعی ۲۸۶، ۲۸۷
- حدّ رضاع شرعی ۲۸۷
- مسأله‌ای در محرّمیت اقوام رضاعی ۲۸۷

- حکم شیر دادن زن به برادر و خواهر خود ۳۷۹
- حکم شیر دادن بر طفل بعد از دو سال و در سن بزرگتر ۴۰۲-۴۰۴
- روایات منقول از اهل سنت در محرمیت رضاعی در سنین بزرگی ۴۰۳، ۴۰۴
- راه شناخت دختر و پسر از شیر مادر ۴۶۶
- حکم نفقه مادر و مرضعه ۵۰۷، ۵۰۸
- ریاضی معمای ریاضی ۲۱۶
- معمای ریاضی در بیع ۲۱۹
- معمای ریاضی ۲۲۱، ۲۲۲
- معمای ریاضی ۲۴۳، ۲۴۴
- معمای ریاضی از خواجه نصیر طوسی ۲۶۶، ۲۶۷
- معمای ریاضی ۴۶۲، ۴۶۳
- معمائی در تقسیم شتر ۴۶۳
- حکم قسم خوردن در تعیین وزن فیل ۴۶۴، ۴۶۵
- روش تعیین وزن چیزهایی که به انسان بسته شده باشد ۴۶۵
- نکته ریاضی در عددی که دارای کسور نه‌گانه باشد ۴۷۹، ۴۸۰
- مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۲۹
- زکات کیفیت پرداخت زکات گوسفند ۲۴۱
- کیفیت پرداخت زکاتهای گذشته ۲۴۲
- مستثنیات زکات ۲۴۲
- حکم زکات از زمین اجاره‌ای ۲۴۲
- مسأله محاسبه جزیه برای زکات و خمس ۲۴۳
- مسأله محاسبه دین از زکات ۲۴۳
- چگونگی پرداخت زکات به یتیم ۲۴۳
- مصارف زکات ۲۴۳
- حکم انتقال زکات و خمس با بودن مستحق به بلد دیگر ۲۴۳
- حکم انتقال زکات و فطره به بلد دیگر ۲۴۴
- حکم پرداخت زکات و خمس در بلد سکنی و بلد مال ۲۴۴
- حکم زکات در مال صغیر ۳۵۶
- شرائط مستحقین زکات ۳۵۶
- ضابطه و حدّ شأن در مصارف زندگی ۳۵۷
- مصرف زکاة و مظالم برای زیارت ۳۵۷، ۳۵۸
- فرق میان صدقات و پولهایی که به خاطر استحقاق بدست آورده باشد ۳۵۸
- حکم پرداخت مهر با پولی که به خاطر استحقاق بدست آورده باشد ۳۵۸

- شرائط اخذ و کیفیت مصرف زکات ۳۵۸
- حکم صله رحم نمودن با زکاة و غیره ۳۶۲
- حکم پرداخت کفاره و فطره و زکات به سید ۳۷۷
- مقام الفضل، ج ۲، ص: ۷۳۰
- معماهایی در زکات ۳۷۸
- حکم صدقه و احسان زنان به فقرا ۴۰۰
- قول مرحوم مجلسی اول درباره خمس و صدقه ۴۴۰، ۴۴۱
- شراکت حکم خواندن نماز در منزل مشترک با صغار ۳۲۶
- حکم تصرف در ملک مشاع بدون اذن شریک ۳۶۳، ۳۶۴
- حکم تصرف در ملک مشاع با اطلاع شریک ۳۶۴
- حکم تقسیم جبری اموال در صورت تساوی قیمت ۳۶۵
- مسأله‌ای در شراکت ۳۶۵، ۴۰۷، ۴۰۸
- شفعه معماهایی درباره شفعه و احیاء موات ۳۸۴، ۳۸۵
- شهادت معنی عدالت در شاهد و امام جماعت ۱۹۵، ۱۹۶
- شرایط شاهد ۲۵۲
- مقام الفضل، ج ۲، ص: ۷۳۱
- مسأله‌ای در شهادت شاهد ۲۷۳
- حکم امضاء نمودن نامه به عنوان شاهد ۳۰۹، ۳۱۰
- شهادت بر تسلیم ثمن بدون شمردن ۳۱۰
- حکم امضاء کردن بر وقوع بیع بدون شناختن بایع و مشتری ۳۱۰
- حکم شهادت بر بیع و وقف بدون خواندن سندهای مربوطه ۳۱۰، ۳۱۱
- معماهایی در شهادت ۴۱۱، ۴۱۲
- معماهایی در رؤیت هلال عید ماه رمضان ۴۱۸
- ترجیح ید حالیه بر شهادت ۵۰۱، ۵۰۲
- صلاة حکم نماز در مکان غضبی ۱۶۲
- حکم واریسی مجدد جراحات برای نماز ۱۶۷
- حکم نماز در خانه‌ای که شراب باشد ۱۸۹
- مسأله تعیین آخر وقت عشاء ۱۸۹-۱۹۲
- شرائط سجده ۱۹۶
- حکم نماز با بطلان قرائت ۱۹۷
- کیفیت و شرائط مستحبات نمازهای یومیه ۲۰۳-۲۱۳
- تعقیبات نماز ۲۱۱، ۲۱۲
- حکم اذان نماز دوّم در صورت جمع بین دو نماز ۲۱۴

- حکم جهر در نماز ظهر روز جمعه ۲۱۴، ۲۱۵
- حکم جهر به بسم الله در مواضع اخفات ۲۱۵
- مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۳۲
- حکم عدول از سوره به سوره دیگر در نماز ۲۱۵، ۲۱۶
- حکم تسیحات اربعه در نماز اداء و قضاء ۲۱۷
- حکم روزه و نماز مستحبی کسی که نماز و روزه قضا دارد ۲۱۷
- حکم جواب سلام در حال نماز ۲۱۷
- حکم کسی که در حال نماز خون دماغ شود ۲۱۹، ۲۲۰
- زمان خواندن نماز هدیه برای میت ۲۳۳، ۲۳۴
- کیفیت نماز هدیه برای میت ۲۳۳
- کیفیت نماز برای پوشیدن لباس نو ۲۳۴
- حکم کم و زیاد شدن ارکان نماز ۲۳۹
- وقت فضیلت نماز ظهر و عصر ۲۷۹
- اختلاف سایه شاخص به اختلاف فصول و عروض بلاد ۲۸۰-۲۸۲
- حکم ریاء در نماز ۳۲۳
- حکم خم شدن بعد از تکبیره الاحرام ۳۲۳
- حکم قیام در نماز ۳۲۴
- حکم التحاف صماء و شال انداختن بر کتفها در نماز ۳۲۴
- حکم توشیح و شال انداختن بر دوش در نماز ۳۲۴، ۳۲۵
- حکم استفاده از رداء در نماز ۳۲۵
- کیفیت بستن تحت الحنک ۳۲۶
- حکم زینت دادن تسبیح به طلا و نقره ۳۲۶
- حکم خواندن نماز در منزل مشترک با صغار ۳۲۶
- حکم بردن مهر مسجدی به مسجد دیگر ۳۲۷
- چیزهائی که سجده و تیمم بر آنها صحیح است ۳۲۷
- طریقه و تنظیم ساعات شب ۳۳۲، ۳۳۳
- مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۳۳
- حکم اجرت در استیجار نماز و روزه ۳۳۳
- نیت در نماز جماعت ۳۴۰
- حکم خواندن حمد در رکعت سوم و چهارم در نماز جماعت ۳۴۱، ۳۴۲
- حکم عدول به نیت فرادا در نماز جماعت ۳۴۲
- مسأله نیت در اقتدا به نماز جماعت ۳۴۳
- حکم نمازهائی که جمع خوانده می‌شود را به جماعت بخواند ۳۴۵

- نماز وصیت و وقت آن ۳۴۵، ۳۴۶
- حکم استفاده از مهر در زمانی که با اشاره سجده انجام می‌دهد ۳۴۹
- حکم تسبیح حضرت زهرا علیها السلام و سه تکبیر بعد از نماز ۳۵۰
- حکم خمس در اجرت افعال عبادی ۳۵۷
- حکم بیدار کردن دیگران برای خواندن نماز ۳۶۰
- حکم نماز و روزه و حج استیجاری و کیفیت انجام آن ۳۶۷، ۳۶۸
- معمّاهائی در نماز ۳۶۸ - ۳۷۰
- حکم رعایت تشدید و اداء حروف در قرائت و نوشتن ۴۰۸، ۴۰۹
- حکم اشتباه قرائت نمودن قرآن ۴۱۰
- حکم خواندن قرآن بصورت غنا ۴۷۱ - ۴۷۸
- حکم طواف و نماز در داخل حجر اسماعیل ۴۹۳ - ۴۹۵
- نوافل مسأله خواندن نماز مستحبی با غسل واجب و بالعکس ۱۶۱، ۱۶۲
- کیفیت خواندن نافله در حال سواره یا پیاده ۲۱۴
- کیفیت نافله در روز جمعه ۲۱۶
- شک در رکعات نمازهای نافله ۲۱۷
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۳۴
- حکم تغییر دادن نمازهای مستحبی ۲۲۹، ۲۳۰
- تداخل و انجام دادن عملی برای چند مستحب ۲۴۹، ۲۵۰
- وقت نافله ظهر و عصر ۲۷۹، ۲۸۰
- حساب شدن نماز غفيله بجای نافله مغرب ۳۴۵
- حکم خواندن نافله در حال پیاده ۳۴۹
- حکم دعای چهل مؤمن در نماز شب ۳۵۰
- قبله حکم نماز در جهت‌های محتمل القبله ۱۹۳
- اعتبار مظنه در اقوال مخبرین به قبله ۱۹۳
- مسأله تحصیل قبله ۱۹۴
- اعتماد بر علائم قبله در صورت ضرورت ۱۹۴
- کیفیت رو به قبله بودن نماز گزار در حال سواره ۱۹۴
- حکم استدبار به قبله و حرف زدن در حال نماز میت ۳۳۳
- لباس نماز گزار لباس نماز گزار ۲۱۳
- مقدار پوشش لازم برای مرد و زن در نماز ۳۲۵، ۳۲۶
- حکم دوختن لباس با نخ ابریشم ۳۲۶
- حکم پوشیدن جوراب و کلاه و عرقچین ابریشمی ۳۲۶
- حکم زینت دادن تسبیح به طلا و نقره ۳۲۶

- حکم استفاده از رداء در نماز ۳۴۴
- حکم استفاده از عبا و پوستین بجای رداء در نماز ۳۴۴
- مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۳۵
- شکوک و ...
- شک در رکعات نمازهای نافله ۲۱۷
- حکم عمل نکردن به شک در محل ۲۳۶
- شک در رکعات نماز ۲۸۵، ۲۸۶
- نماز مسافر حکم نماز و روزه در مکه و مدینه و مسجد کوفه و حرم امام حسین علیه السلام ۲۲۰
- حکم عبور از وطن در سفر ۲۲۰، ۲۲۱
- حکم عبور از کنار وطن در سفر ۲۲۱
- حکم عبادت کسی که برای شکار سفر کرده باشد ۲۴۸، ۲۴۹
- حکم نماز در سفر همراه سلطان جور ۲۵۰
- حکم نماز جمعه در سفر ۳۳۱
- حکم مسافری که به دستور حاکم جابر سفر کند ۳۳۱
- نماز قضا مسأله‌ای در نماز قضا ۱۹۶، ۱۹۷
- حکم قضای نماز و روزه پدر و مادر متهم به غیر تشیع ۲۱۳
- حکم وجوب قضای نماز و روزه پدر بر پسر بزرگتر ۲۱۳
- کیفیت قضای نمازهای یومیه ۲۱۳
- حکم تسیحات اربعه در نماز اداء و قضاء ۲۱۷
- حکم روزه و نماز مستحبی کسی که نماز و روزه قضا دارد ۲۱۷
- نماز جماعت معنی عدالت در شاهد و امام جماعت ۱۹۵، ۱۹۶
- مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۳۶
- شرائط و کیفیت نماز جماعت ۱۹۷-۲۰۰
- شرائط امام جماعت ۲۱۷، ۲۱۸
- مسأله متابعت مأموم با امام در نماز جماعت ۲۱۸
- حکم نماز مأموم در صورت بطلان نماز امام ۲۱۸
- نیت در نماز جماعت ۳۴۰
- مسأله اقتداء نمودن در نماز آیات ۳۴۱
- حکم اقتداء دو نفر به همدیگر با اختلاف نظر و فتوی در شرائط نماز ۳۴۱
- مسأله تکرار اقتداء یک نماز در دو نماز جماعت ۳۴۱
- حکم فاصله میان امام و مأموم در جماعت ۳۴۱
- مسأله صفوف در نماز جماعت ۳۴۱
- حکم خواندن حمد در رکعت سوم و چهارم در نماز جماعت ۳۴۱، ۳۴۲

- حکم عدول به نیت فرادا در نماز جماعت ۳۴۲
- لزوم احراز عدالت امام جماعت ۳۴۲
- حکم اقتدا به دو امام در یک نماز ۳۴۲، ۳۴۳
- حکم جایگزین نمودن کسی را به جای امام اولی در نماز جماعت ۳۴۲، ۳۴۳
- مسأله نیت در اقتدا به نماز جماعت ۳۴۳
- طریقه جمع میان روایات مربوط به صفوف نماز جماعت ۳۴۳
- حکم اقتداء در حال رکوع امام ۳۴۳
- مسأله ترتیب در نیت صفهای جماعت ۳۴۳، ۳۴۴
- حکم حرکت کردن و جلو رفتن بعضی از افراد صف جماعت ۳۴۴
- حکم مساوی بودن مکان امام و مأوموم در نماز جماعت ۳۴۴
- شرائط عدالت ۳۴۴، ۳۴۵
- حکم نمازهائی که جمع خوانده می‌شود را به جماعت بخواند ۳۴۵
- مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۳۷
- نماز عیدین و جمعه و ...
- عدم جواز تأخیر نماز عیدین تا زوال ظهر ۱۳
- شرائط امام جمعه ۲۲۲
- کیفیت خواندن نماز آیات ۲۳۹-۲۴۱
- حکم تعدد موجبات وجوب نماز آیات ۲۴۰
- وقت نماز جمعه ۲۸۱، ۲۸۲
- اقوال در اذان دوّم روز جمعه که عثمان بدعت گذاشت ۳۲۲
- حکم اذان دوّم روز جمعه ۳۲۲، ۳۲۳
- حکم نماز جمعه در سفر ۳۳۱
- از شرائط نماز آیات ۳۳۱
- حکم نماز آیات برای زن حائض و نساء ۳۳۱، ۳۳۲
- حکم استدبار به قبله و حرف زدن در حال نماز میت ۳۳۳
- حکم نماز میت بر طفل کمتر از شش سال ۳۳۹

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع‌الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه
ق

مقامع‌الفضل؛ ج ۲، ص: ۷۳۷

مسأله اقتداء نمودن در نماز آیات ۳۴۱

صوم حکم قضای نماز و روزه پدر و مادر متهم به غیر تشیع ۲۱۳

- حکم وجوب قضای نماز و روزه پدر بر پسر بزرگتر ۲۱۳
- حکم روزه و نماز مستحبی کسی که نماز و روزه قضا دارد ۲۱۷
- حکم نماز و روزه در مکه و مدینه و مسجد کوفه و حرم امام حسین علیه السلام ۲۲۰
- حکم نذر صوم الدهر و ... ۲۴۲
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۳۸
- حکم انتقال زکات و فطره به بلد دیگر ۲۴۴
- حکم روزه مستحبی کسی که دعوت به طعام شده باشد ۲۴۹
- حکم روزه نذری ۲۴۹
- حکم فرو بردن آب دهان خون‌آلود در ماه رمضان ۲۴۹
- حکم اجرت در استیجار نماز و روزه ۳۳۳
- حکم افطار نمودن کسی که در جای دیگر برای افطار دعوت باشد ۳۵۱
- حکم بخشیدن افطاری که دیگری به او بخشیده باشد ۳۵۱
- حکم ثابت شدن عید فطر ۳۵۳
- حکم رسیدن غبار غلیظ و دود غلیان به حلق در حال روزه ۳۵۳
- حکم روزه قضا و روزه مستحبی که روزه‌دار بعد اذان صبح غسل کند ۳۵۳
- حکم افطار نمودن روزه مستحبی در اجابت دعوت مؤمن ۳۵۵
- حکم قضا روزه مستحبی ۳۵۵
- حکم روزه مسافری که بدون نیت قبلی؛ قبل از ظهر سفر کند ۳۵۵، ۳۵۶
- حکم روزه مسافری که با نیت قبلی بعد از ظهر سفر کند ۳۵۶
- حکم نماز و روزه و حج استیجاری و کیفیت انجام آن ۳۶۷، ۳۶۸
- معمّاهائی درباره روزه ۳۷۵، ۳۷۶
- کیفیت اداء کفّاره ۳۷۷
- مقدار پرداخت کفاره به فقیر ۳۷۷
- حکم پرداخت کفاره و فطره و زکات به سید ۳۷۷
- حکم بوسیدن و مکیدن آب دهان اطفال در حال روزه و غیر آن ۴۰۷
- معمّائی در رؤیت هلال عید ماه رمضان ۴۱۵
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۳۹
- صید و ذباحت مسأله ذبح شرعی حیوان ۲۷۱، ۲۷۲
- شرایط ذبح حیوان حلال گوشت ۲۹۲
- حکم شکاری که با گلوله کشته شود ۲۹۲
- معمّاهائی در ذبایح ۳۸۷، ۳۸۸
- حکم ذبیحه زن، نابالغ، جنب و حیض ۴۰۵
- ضمان تدلیس و ضمانت مهر ۱۵۷، ۱۵۸

طلاق مسأله وکالت در اجراء صیغه خلع و وقوع آن در این ازمنه ۳، ۴

خلع شرعی ۴

فرق بین خلع و مبارات ۴، ۵

خلع در لسان روایات ۵-۷

مراد از خلع نزد اهل سنت ۶

خلع در کلمات فقهاء ۷

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۴۰

مسأله طلاق خلع ۱۴-۱۶، ۳۵-۳۸

اقوال علماء پیرامون معنی «کراهت» در طلاق خلع ۱۶-۲۳

مسأله طلاق مبارات ۲۴

اقسام طلاق خلع ۲۵-۲۸

استدلال علماء برای شرطیت کراهت ۲۸، ۲۹

تفسیر روایات مربوط به طلاق خلع ۳۸-۴۴

احکام نشوز ۴۸

اشکال و جواب؛ در الفاظ روایات مربوط به طلاق خلع ۵۲-۵۸

استدلال در کفایت «مطلق کراهت» در طلاق خلع ۵۸-۶۲

اشکال و جواب در رابطه با کراهت در طلاق خلع ۶۲، ۶۳

معّمائی در نکاح و طلاق ۳۷۲، ۴۱۴

حکم عدّه صغیره و غیر مدخول بها و یائسه ۳۸۲، ۳۸۳

حکم سه طلاقه از نظر شیعه و اهل سنت ۴۶۵، ۴۶۶

طهارت روش تطهیر اطراف جیره ۱۵۹

حکم تطهیر و طهارت از ظرف طلا و نقره ۱۶۲

حکم استعمال آب نهر و رودخانه برای شرب یا تطهیر ۱۶۳

استعمال آبی که صاحبش اعراض نموده باشد ۱۶۳

حکم ورود به مسجد و حرم امامان علیهم‌السلام با بدن و لباس نجس ۱۶۴

حکم غسل ۱۶۴، ۱۷۹

مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۴۱

کیفیت تطهیر مخرج بول و غائط ۱۶۵، ۱۶۶

کیفیت استنجاء ۱۶۶

حکم پاک شدن زمین نجس با آب باران ۱۶۶

حکم ترشحات باران از زمین نجس ۱۶۶

کیفیت تطهیر ظرف سفالی ۱۶۶، ۱۶۷

کیفیت تطهیر یخ نجس ۱۶۷

- حکم شك در ملاقی با منتجس ۱۶۷
- کیفیت تطهیر سنگ و خشت و زمین نجس با آب قلیل ۱۶۸
- کیفیت تطهیر زمین نجس با آفتاب ۱۶۸، ۱۶۹
- حکم خون آلود شدن داخل دهان و دماغ ۱۶۹
- کیفیت تطهیر داخل دهان ۱۶۹
- کیفیت تطهیر دهان و باقیمانده غذای نجس در دهان ۱۶۹
- کیفیت تطهیر داخل دهان و دماغ ۱۶۹
- حکم تطهیر اشیاء نجس در مسجد ۱۷۰
- اعتبار علم قطعی در اجتناب از نجاست ۱۷۰
- حکم پاک شدن ته کفش با راه رفتن و مالیدن بر زمین ۱۷۰
- حکم وضوئی که اعضای آن نجس بوده ۱۷۱
- کیفیت تطهیر فرش و امثال آن با آب قلیل ۱۷۱
- کیفیت تطهیر اشیائی که با پشم و مو ساخته شده باشد ۱۷۲
- عدم اشتراط عدالت در تطهیر لباس نجس ۱۷۳
- پاک شدن اشیاء نجسه به خاطر استحاله شدن ۱۷۴، ۱۷۵
- کیفیت تطهیر طلا و نقره نجس شده ۱۷۴، ۱۷۵
- کیفیت تطهیر ظروف نجس ۱۷۹
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۴۲
- کیفیت تطهیر ولوغ سگ و خوک ۱۷۹، ۱۸۰
- مسأله پاک شدن دست همراه تطهیر لباس نجس ۱۸۰
- عدم اعتبار مشاهده نجاست بعد از طهارت ۱۸۰، ۱۸۱
- حکم بول و سرگین حیوانات بارکش ۱۸۷
- کیفیت تطهیر کوزه و خشتی که از گل نجس ساخته شده باشد ۱۸۸
- کیفیت تطهیر گندم و برنج نجس ۱۸۸
- حکم معاشرت با مسلمان لا ابالی ۲۲۳
- حکم عصیر عنبی و تمری و زبیبی ۲۹۴-۳۰۵
- حکم عصیر حصرم و بسر و رب انار و میوه جات ۲۹۴
- حکم و معیار جلال شدن حیوانات ۳۰۶، ۳۰۷
- حکم آب متغیر به خاک و یا نمک ۳۰۷
- حکم طهارت و نجاست صوفی و سنی ۳۱۲
- حکم گرد و غبار زمین نجس ۳۱۳
- حکم ماست و غذائی که احتمال نیم خورده بودن سگ در آن باشد ۳۱۳
- حکم طهارت شیر دختر، و حکم قی (استفراغ) ۳۱۳

کیفیت طهارت ظروف متنجسه با ولوغ سگ و عدم امکان خاک مالی آن ۳۱۵، ۳۱۶

کیفیت پاک کردن زمین نجس با آب قلیل ۳۱۶

حکم گل نجس شده ۳۱۶

حکم شیره انگور و خرما و مویز ۳۲۱

حکم آب چاهی که با ولوغ سگ نجس شده باشد ۳۲۱

معماهائی در طهارت ۳۶۱، ۳۶۲

حکم جوشاندن غوره و آب غوره و غیره ۴۰۱، ۴۰۲

حکم مخلوط شدن شیر با بول و فضله حیوان ۴۰۵

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۴۳

حکم آبگوشتی که با مغز حرام جوشیده باشد ۴۰۶، ۴۰۷

آبها حکم آب قلیل را کد ۳۱

حکم پاک شدن زمین نجس با آب باران ۱۶۶

کیفیت تطهیر سنگ و خشت و زمین نجس با آب قلیل ۱۶۸

کیفیت تطهیر فرش و امثال آن با آب قلیل ۱۷۱

کیفیت تطهیر لباس نجس با آب کر و جاری و آب قلیل ۱۷۲

حکم آب چاه ۱۸۲

حکم آب چشمه ۱۸۲، ۱۸۳

کیفیت پاک کردن زمین نجس با آب قلیل ۳۱۶

حکم آب گودالها که نجاست در آن باشد ۳۱۶

حکم آب چاهی که با ولوغ سگ نجس شده باشد ۳۲۱

وضو حکم قدم زدن در حال وضو ۱۵۹

زخمی که مورد تجویز جبیره باشد ۱۵۹

حکم عدول از جبیره به تیمم ۱۵۹

روش تطهیر اطراف جبیره ۱۶۰

حکم وضو و غسل در مکان و ظرف غصبی ۱۶۲

حکم تطهیر و طهارت از ظرف طلا و نقره ۱۶۲

حکم وضو با آب غصبی ۱۶۲، ۱۶۳

حکم وضوئی که اعضای آن تر باشد ۱۶۳

مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۴۴

مقدار تری لازم برای مسح ۱۶۴

رساندن آب وضو زیر موی صورت ۱۶۴

مراد از شعر خفیف و کثیف ۱۶۴

حکم وضوئی که در اعضاء آن نجاستی باشد ۱۶۵

- حکم وضوئی که اعضای آن نجس بوده ۱۷۱
- واجبات و کیفیت وضو ۱۷۶، ۱۷۷
- حکم جستجو برای آب وضو ۱۷۸
- مسأله تیمم بدل از وضو و غسل ۱۷۸، ۱۷۹
- حکم دست کشیدن در وضو و غسل ۳۱۵
- از شرائط وضو ۳۲۱، ۳۲۲
- از شرائط وضو و غسل ۳۲۲
- غسل کیفیت غسل ترتیبی ۱۶۰، ۱۶۱
- کیفیت غسل ارتماسی ۱۶۱
- مسأله خواندن نماز مستحبی با غسل واجب و بالعکس ۱۶۱، ۱۶۲
- حکم حدوث حدث اصغر در حین غسل ۱۶۲
- حکم وضو و غسل در مکان و ظرف غصبی ۱۶۲
- حکم تطهیر و طهارت از ظرف طلا و نقره ۱۶۲
- مسأله تیمم بدل از وضو و غسل ۱۷۸، ۱۷۹
- مراد از غسل شراب‌خوار که در حدیث آمده ۲۹۰، ۲۹۱
- حکم دست کشیدن در وضو و غسل ۳۱۵
- از شرائط وضو و غسل ۳۲۲
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۴۵
- حکم روزه قضا و روزه مستحبی که روزه دار بعد اذان صبح غسل کند ۳۵۳
- فلسفه غسل میت ۴۱۴، ۴۱۵
- تیمم حکم عدول از جیره به تیمم ۱۵۹
- کیفیت تیمم ۱۷۳، ۱۷۴
- مسأله تیمم بدل از وضو و غسل ۱۷۸، ۱۷۹
- چیزهایی که سجده و تیمم بر آنها صحیح است ۳۲۷
- حیض و نفاس حکم وطی دبر زن در حال حیض و نفاس ۲۸۴
- حکم نماز آیات برای زن حائض و نفساء ۳۳۱، ۳۳۲
- عاریه مسأله استفاده از اموال عاریه‌ای ۲۷۷
- عبید و اماء معمائی در نکاح عبد ۲۸۳
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۴۶
- عقاید مطلبی راجع به رجعت ۷۳، ۷۴
- تعداد پیامبران الهی ۹۰، ۹۱
- تعداد کتابهای آسمانی ۹۰
- لزوم نصب حجر الاسود توسط امام معصوم علیه السلام ۱۴۸ - ۱۵۰

- استدلال منکرین عالم ذرّ و جواب از آن ۱۵۲-۱۵۵
- معنای توحید و «خدا» و واجب الوجود ۲۵۵، ۲۵۶
- دلیل اجمالی برای اصول دین ۲۵۵-۲۶۰
- دلیل بر واجب الوجود بودن خداوند ۲۵۶
- دلیل بر یگانگی خداوند ۲۵۶
- دلیل بر عادل بودن خداوند ۲۵۶
- نبوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم ۲۵۶
- دلیل بر رسالت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم ۲۵۶، ۲۵۷
- مراد از امامت ائمه اطهار علیهم السلام ۲۵۷، ۲۵۸
- اسامی مقدسه ائمه اطهار علیهم السلام ۲۵۷، ۲۵۷
- ادله بر امامت علی علیه السلام و باقی ائمه علیهم السلام ۲۵۸، ۲۵۹
- مراد از عصمت معصومین علیهم السلام ۲۵۹
- معاد و اعتقاد به آن ۲۶۰
- دلیل بر حقیقت معاد ۲۶۰
- صفات ثبوتیه و سلویه خداوند ۲۶۹-۲۷۱
- حکم قدیم بالذات و قدیم بالزمان بودن جهان هستی ۳۱۱
- مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۴۷
- عقود شرایط اجراء صیغ عقود ۲۷۶
- حکم وکالت در اجراء صیغه عقد ۲۸۲، ۲۸۳
- غصب حکم وضو و غسل در مکان و ظرف غصبی ۱۶۲
- حکم نماز در مکان غصبی ۱۶۲
- حکم وضو با آب غصبی ۱۶۲، ۱۶۳
- حکم استفاده از نهری که از ملک شخصی بگذرد ۱۶۳
- غناء حکم شنیدن صدای زن نامحرم ۲۵۲
- حکم شنیدن آواز غنا و آلات لهو و صدای زن بدون اختیار ۲۵۳
- حکم گوش دادن به صدای جرس و دهل جنگ و غنا برای شتر ۲۵۳
- حکم سوار شدن بر حیوانی که اسباب ساز به همراه داشته باشد ۲۵۳
- حکم ساز و آواز در عروسی ۳۶۰، ۳۶۱
- مسأله‌ای در لهو و لعب ۳۹۷
- مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۴۸
- حکم استفاده از اسباب لهو لعب ۴۰۰
- حکم خواندن قرآن بصورت غنا ۴۷۱-۴۷۸
- حکم غنا، دف، و رقاصی از نظر اهل سنت ۴۸۰-۴۸۴

- فلسفه اقوال علماء در اشتراك لفظی یا معنوی کلمه «وجود» ۹۹-۱۰۱
استدلال بر اشتراك معنوی «وجود» و رد آن ۱۰۱-۱۰۷
نظریات حکماء مشائین و اشراقیین در رابطه با حقیقت وجود ۱۰۷-۱۰۹
نظریات متکلمین از اشاعره و صوفیه درباره حقیقت وجود ۱۰۹-۱۱۲
نظریات محققین درباره حقیقت وجود ۱۱۱-۱۱۳
فرق بین قابلیت و استعداد ۲۶۸
حکم قدیم بالذات و قدیم بالزمان بودن جهان هستی ۳۱۱
قرض حکم تنزل قیمت جنس مورد مطالبه که به موقع پرداخت نشد ۳
حکم تأخیر انداختن پرداخت دین با قدرت بر اداء ۳
عدم فرق در حرمت ربا بین اموال بالغ و غیر بالغ ۶۸، ۶۹
مستثنیات احکام ربا ۶۹
مسأله محاسبه دین از زکات ۲۴۳
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۴۹
مسأله محاسبه دین از خمس ۲۴۵
حکم برئ الذمه شدن متوفی ۲۷۳، ۲۷۴
حکم برئ الذمه نمودن بدهکار ۲۷۴
حکم ترك طلب از بدهکار ۲۷۴
حکم برئ الذمه نمودن متوفی ۲۷۸، ۲۷۹
حکم اخراج دیون وصیت شده از مال میت ۲۸۲
حکم تعلل در پرداخت دین ۳۶۷
حکم قرض گرفتن مال صغیر ۴۸۹، ۴۹۰
استغراق دین بر ترکه میت ۵۱۰، ۵۱۱
قسم حکم قسم خوردن در تعیین وزن فیل ۴۶۴، ۴۶۵
قضاء معمائی درباره قضاء و افتاء ۴۰۹، ۴۱۰
حکم مال یتیم و غائب در نبود حاکم شرع ۴۱۲
حکم قتل خطائی ۴۱۸، ۴۱۹
ضامن بودن طیب در تلف شدن بیمار ۴۶۶، ۴۶۷
ضامن بودن بیطار و ختان ۴۶۷
حکم قتل خطائی بوسیله تیراندازی ۴۷۰، ۴۷۱
مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۵۰
حکم تصادف دو کشتی ۴۷۱
حلیت لواط از نظر اهل سنت ۴۸۵-۴۸۷
متفرقات تقدم و تأخر خلقت روز و شب ۶۹

- فرمایش امام رضا علیه السلام در تقدّم خلقت روز از شب ۶۹، ۷۰
 توضیح و تفسیر روایت امام رضا علیه السلام در تقدّم خلقت روز از شب ۶۹-۷۱
 استدلال قائلین به تقدّم خلقت شب از روز ۷۲، ۷۳
 روایتی از پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم راجع به عمر دنیا ۷۴، ۷۵
 مدت عمر دنیا ۷۴-۷۸
 ماهیت حجر الاسود ۱۵۰، ۱۵۱
 شهادت دادن حجر الاسود در قیامت ۱۵۱
 حکم استفاده از طلا و نقره (مثل یراق مرکوب) ۱۸۹
 گریه جن به خاطر فوت حضرت آمنه (س) ۲۳۱
 حکم کراهت لباس سیاه ۲۳۴
 کیفیت استخاره ۲۳۴
 حکم خدمت برای سلطان جور ۲۵۰
 شرایط قربانی در غیر منی ۲۵۰، ۲۵۱
 حکم شنیدن صدای زن نامحرم ۲۵۲
 حکم گفتن یا شنیدن کلمات نامناسب و بی‌محتوا ۲۵۳، ۲۵۴
 کارها و پیش‌گوئیهای مرتاضان و رمّالها ۲۷۴، ۲۷۵
 حکم لعن نمودن به خود و اداء کلمات شبیه به قسم برای اثبات مدّعی خود ۲۹۱، ۲۹۲
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۵۱
 مسأله ضروری بودن مرگ برای تمام حیوانات ۳۰۸، ۳۰۹
 حکم عقیقه دادن برای دوقلوی به هم چسبیده ۳۱۳
 نظر اهل سنت نسبت به عمر بن سعد (لع) ۳۱۸
 نظر اهل سنت مبنی بر جواز لعن به یزید و قاتلین امام حسین علیه السلام ۳۱۸-۳۲۱
 نظریه غزالی (ابو حامد) مبنی بر عدم جواز لعن بر یزید ۳۲۰، ۳۲۱
 نظریه غزالی (ابو حامد) مبنی بر حرمت نقل مقتل امام حسین علیه السلام ۳۲۰، ۳۲۱
 فضیلت آب و خاکی که با آب زمزم و فرات و خاک کربلا مخلوط باشد ۳۲۶، ۳۲۷
 طریقه و تنظیم ساعات شب ۳۳۲، ۳۳۳
 طریقه استخاره از قرآن ۳۴۹، ۳۵۰
 حکم دعا و مدح برای فساق و ظلمه با علم به فسق آنها ۳۵۰، ۳۵۱
 حکم تعلیم نویسندگی به زنان ۳۶۲
 حکم قلم یا قلمدانی که با طلا و نقره تزیین شده باشد ۳۶۳
 مراد و معنای خبیث ۳۶۳
 حرمت زنان بر حضرت علی علیه السلام در زمان حیات حضرت زهرا علیها السلام ۳۷۸، ۳۷۹
 حرمت زنان بر پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم در زمان حیات حضرت خدیجه علیها السلام ۳۷۹

- معماهایی در زیرکی و هوش ۳۹۰
- حکم اخذ سرانه و مالیات توسط حکام جور ۳۹۶، ۳۹۷
- حکم اموالی که از سلطان جور بدست آورد ۳۹۷
- حکم تصرف بر قبرستان قدیمی ۳۹۸
- معماهایی در احکام ۳۹۸-۴۰۰
- حکم کشتن حشرات ۴۰۰
- حکم خوردن چوب و پوست بادام و پسته و گردو ۴۰۴
- معماهایی درباره حجر ۴۰۵، ۴۰۶
- حکم رعایت تشدید و اداء حروف در قرائت و نوشتن ۴۰۸، ۴۰۹
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۵۲
- مراد از رسم الخط قرآن ۴۰۸، ۴۰۹
- حکم اشتباه قرائت نمودن قرآن ۴۱۰
- تأثیر چشم نظر و سحر ۴۱۲
- حکم لعن نمودن بر اهل تصوف ۴۱۲-۴۱۴
- معمانی در مهمانی ۴۱۷
- طعن سنّیان به مذهب تشیع ۴۵۳، ۴۵۴
- مجددین مذاهب در اول هر قرن ۴۵۴
- حکم ناصبی از نظر اهل سنت ۴۵۹، ۴۶۰
- راه شناخت دختر و پسر از شیر مادر ۴۶۶
- شهید عشق از نظر اهل سنت ۴۸۴، ۴۸۵
- اختصاص لفظ «امیر المؤمنین» به حضرت علی علیه السلام ۴۸۸
- مسابقات حکم بازیها و سرگرمی بدون برد و باخت ۲۵۴، ۲۵۵
- حکم کشتی گرفتن ۲۶۱
- مسأله‌ای در برد و باخت ۴۰۹
- مضاربه احکام مضاربه ۱۷۲، ۱۷۳
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۵۳
- مظالم مصرف زکاة و مظالم برای زیارت ۳۵۷، ۳۵۸
- مورد مصرف ردّ مظالم ۴۳۷
- انواع حقّ الناس ۴۴۲، ۴۴۳
- حکم ردّ مظالم ۴۴۳، ۴۴۴
- حکم وصیت به ردّ مظالم ۴۴۵، ۴۴۶
- معجزات کرامت حجر الأسود ۱۵۰
- اعجاز خانه کعبه ۱۳۴

- جسارت بر حجر الاسود و نزول عذاب الهی ۱۳۷، ۱۳۸
- معجزه زنده شدن پدر و مادر پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و اقرار به شهادتین ۲۳۱، ۲۳۲
- نجاسات حکم منی ذی النفس ۲۹
- حکم فضله و میتة موش ۶۳-۶۸
- حکم استنجاء با سنگ و کلوخ ۱۶۵
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۵۴
- حکم نجس شدن ملاقی با متنجس ۱۶۷
- حکم ملاقی با شیء مشتبه به نجاست ۱۶۸
- حکم سرایت نجاست ۱۶۸
- کیفیت نجس شدن داخل دهان ۱۶۹
- حکم بیخ موئی که از بدن کنده شود ۱۶۹
- حکم خون جمع شده زیر پوست ۱۸۲
- حکم پوستهای ریزی که از بدن جدا می شود ۱۸۳
- حکم سرگین پرندگان حرام گوشت ۱۸۷
- حکم گوشت و سرگین پرستو ۱۸۷، ۱۸۸
- حکم پوست میتة ۱۸۸
- حکم خونی که با ضربه خوردن زیر پوست جمع می شود ۳۲۲
- حکم متنجس ۳۵۴
- حکم جوشاندن غوره و آب غوره و غیره ۴۰۱، ۴۰۲
- حکم مخلوط شدن شیر با بول و فضله حیوان ۴۰۵
- حکم زراعات و سبزیجاتی که با کود نجس رشد کرده باشد ۴۰۶
- حکم خوردن گندمی که با تفاله حیوان مخلوط شده باشد ۴۰۶
- حکم آبگوشتی که با مغز حرام جوشیده باشد ۴۰۶، ۴۰۷
- نجوم بعد مقعر و محدب افلاک ۷۸، ۷۹
- قطر افلاک ۷۹، ۸۰
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۵۵
- جهت حرکت افلاک ۸۰
- عرش و کرسی و فاصله بین افلاک ۸۱
- روایتی از پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم راجع به عظمت عرش و کرسی ۸۱
- نذر حکم نذر صوم الدهر و ۲۴۲
- حکم روزه نذری ۲۴۹
- کیفیت اداء صیغه نذر ۳۷۵
- نکاح احکام نشوز ۴۸

- معّمائی در نکاح عبد ۲۸۳
- حکم ازدواج فرزندان کسی که با هم لواط کرده باشند ۲۸۳
- حکم ازدواج بدون عقد ۲۸۳، ۲۸۴
- حکم وطی دبر زن در حال حیض و نفاس ۲۸۴
- حکم ازدواج دختر زاده با موطوئه جد پدری یا مادری ۲۸۴
- مسأله‌ای در عقد نکاح ۲۸۶
- حکم مباشرت در اوّل و وسط و آخر ماه ۲۸۸
- حکم مباشرت در شب سفر ۲۸۸
- مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۵۶
- حکم مباشرت با زن از روی لفافه ۲۸۹
- آداب مباشرت با زوجه ۲۸۹، ۲۹۰
- حکم نگاه و شوخی با ریه به نابالغ ۲۹۰
- حکم ازدواج موقت با زنهای مسلمان غیر شیعه ۲۹۱
- حکم عقد موقت با زن سنّیه ۲۹۱
- شرایط وکالت در نکاح و بیع ۳۰۹
- حکم مسافرت بیش از یک سال و رها نمودن عیال خود ۳۱۲، ۳۱۳
- حکم پرداخت مهر با پولی که به خاطر استحقاق بدست آورده باشد ۳۵۸
- معّمائی در نکاح و طلاق ۳۷۲
- حکم متعه زنانی که مشکوک به عدّه باشد ۳۷۷، ۳۷۸
- حرمت زنان بر پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم در زمان حیات حضرت خدیجه علیها السلام ۳۷۸، ۳۷۹
- حرمت زنان بر حضرت علی علیه السلام در زمان حیات حضرت زهرا علیها السلام ۳۷۸، ۳۷۹
- حکم محرم بودن شوهران زنان سیده با حضرت فاطمه علیها السلام ۳۷۹
- حکم نگاه کردن به زنان غیر مسلمان ۳۷۹، ۳۸۰
- حکم متعه مردی که عنّین باشد ۳۸۰، ۴۳۰، ۴۳۱
- حکم عدّه زنی که با مرد عنّین متعه کرده باشد ۳۸۰
- حکم تکلم زنان با نامحرم در حال ضرورت ۳۸۰، ۳۸۱
- حکم عدّه صغیره و غیر مدخول بها و یائسه ۳۸۲، ۳۸۳
- حکم جمع بین فاطمیتین ۳۸۴
- حکم محرّمیت در متعه صغیره ۳۸۵، ۳۸۶
- شرایط صحّت متعه ۳۸۵، ۳۸۶
- شرایط صحّت متعه صغیره و افاده محرّمیت ۳۸۶
- مسأله‌ای در محرّمیت با عقد تمتّع ۳۸۷
- مقامع‌الفضل، ج ۲، ص: ۷۵۷

- حکم تغییر شرط و وقت و مهر بعد از عقد تمتع ۳۸۷
 معماهایی در نکاح ۳۸۸، ۳۸۹، ۴۱۴
 رعایت عدالت بین زوجات ۳۹۶
 حکم زیور آلات که زن از مرد گرفته ۴۴۶، ۴۴۷
 حکم لباسهایی که شوهر برای همسرش می‌خرد ۴۹۵
 حکم نفقهٔ زوجه و اسکان او ۴۹۶
 اقوال علماء دربارهٔ لباس و کسوهٔ زوجه ۴۹۶-۴۹۸
 حکم هدیه زوج به زوجه در حال حیات خود ۴۹۸، ۴۹۹
 حکم اختلاف ورثه زوج با زوجه ۴۹۹، ۵۰۰
 امتناع و تملیک بودن زوجه بر لباس و غیره ۵۰۳
 ادعای زوجه بر تملیک مال متصرف فیه ۵۰۳
 هدیه و رو نما دادن به عروس ۵۰۴
 هبه نمودن زوج به زوجه ۵۰۴، ۵۰۵
 تصرفات زن بر لباس و غیره ۵۰۵
 مالک بودن زوجه بر نفقات ۵۰۵
 نظر علماء درباره امتناع و تملیک زوجه بر نفقه و لباس ۵۰۵، ۵۰۶
 حکم نفقه مادر و مرضعه ۵۰۷، ۵۰۸
 نقد و بررسی اقوال علماء درباره امتناع و تملیک زوجه ۵۰۹، ۵۱۰
 مقدار مهر السنهٔ ۵۱۵، ۵۱۶
 اطاعت زن از شوهر ۵۱۶، ۵۱۷
 موارد تصرف مالکانه زوجه در اموال ۵۱۸، ۵۱۹
 مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۵۸
 محارم حکم عورت زن نسبت به محارم ۲۸۳
 حکم محرمیت با اقوام نسبی و رضاعی ۲۸۴، ۲۸۵
 حکم نگاه کردن و ملامسه و غیره با محارم ۲۸۵
 مسأله‌ای در محرمیت اقوام سببی ۲۸۶
 مسأله‌ای در محرمیت رضاعی ۲۸۶ و ۲۸۷
 مسأله‌ای در محرمیت اقوام رضاعی ۲۸۷
 مسأله‌ای در محرمیت ۲۸۷
 مهر و صداق اختلاف در مهر ۱۵۷، ۱۵۸
 تدلیس و ضمانت مهر ۱۵۷، ۱۵۸
 حکم خمس در مهر ۲۴۸
 وصایا حکم وصیت به اخراج دیون واجبهٔ مالیه ۲۴۴، ۲۴۵

- حکم وصیت در مرض موت ۲۷۵
- حکم عمل نمودن وصی طبق وصیت ۲۷۹
- مسأله‌ای در وصیت ۲۸۲
- حکم اخراج دیون وصیت شده از مال میت ۲۸۲
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۵۹
- حکم وصیت به ردّ مظالم ۴۴۵
- وقف حکم تصرف پدر و پسر در حصّه دیگری در مال وقفی مشترک ۲۷۷
- مسأله‌ای در وقف ۲۷۷
- حکم شهادت بر بیع و وقف بدون خواندن سندهای مربوطه ۳۱۰، ۳۱۱
- حکم مصرف منافع ملک وقفی ۳۷۲، ۳۷۳
- حکم اسباب و وسائل وقفی که در شرف خراب شدن باشد ۳۷۲
- لزوم متابعت شرایط و مقررات واقف در وقف ۳۷۲
- مسأله ثابت شدن وقفیت اشیاء ۳۷۳
- حکم فروش اموال وقف شده ۳۷۳
- حکم تصرف بر قبرستان قدیمی ۳۹۸
- حکم ید متصرف در وقف ۴۱۹
- وکالت مسأله وکالت در اجراء صیغه خلع و وقوع آن در این ازمنه ۳، ۴
- حکم وکالت در اجراء صیغه عقد ۲۸۲
- شرایط وکالت در نکاح و بیع ۳۰۹
- مقامع الفضل، ج ۲، ص: ۷۶۰
- هبه حکم خمس در میراث و هبه ۲۴۶
- حکم هبه در مرض موت ۲۷۵
- از شرایط هبه ۳۷۷
- حکم هدیه زوج به زوجه در حال حیات خود ۴۹۸
- هدیه و رو نما دادن به عروس ۵۰۴
- هبه نمودن زوج به زوجه ۵۰۴، ۵۰۵

کرمانشاهی، آقا محمد علی بن وحید بهبهانی، مقامع الفضل، دو جلد، مؤسسه علامه مجدد وحید بهبهانی، قم - ایران، اول، ۱۴۲۱ ه
ق

درباره مرکز

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایند؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیفزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار- ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهل بیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف: دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل بیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزیق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیت های گسترده مرکز :

الف) چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب) تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن همراه

ج) تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما، انیمیشن، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و ...

د) ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر

ه) تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و) راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز) طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...

ح) همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند

مسجد جمکران و ...

ط) برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی) برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضور و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت: ۲۳۷۳ شناسه ملی: ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

مرکز تحقیقات و ترجمه

اصفهان

گامگاه

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

